

Australian
National
University

THESES SIS/LIBRARY
R.G. MENZIES LIBRARY BUILDING NO:2
THE AUSTRALIAN NATIONAL UNIVERSITY
CANBERRA ACT 0200 AUSTRALIA

TELEPHONE: +61 2 6125 4631
FACSIMILE: +61 2 6125 4063
EMAIL: library.theses@anu.edu.au

USE OF THESES

This copy is supplied for purposes
of private study and research only.
Passages from the thesis may not be
copied or closely paraphrased without the
written consent of the author.

THE *ṢUFĪS* OF DELHI

being the

Kalimāt al-Ṣādiqīn

of

Muḥammad Ṣādiq Dihlawī Kashmīrī
Hamadānī

Edited, introduced and annotated

by

Muḥammad Saleem Akhtar

This thesis has been submitted for the
degree of Master of Arts (Asian Studies)
in The Australian National University.

O Spring of work! O Source of power to Be
Each line, each thought I dedicate to Thee;
Each time I fail the failure is my own,
But each success, a jewel in Thy Throne.

Jessie E. Cadell

ACKNOWLEDGEMENTS

The present thesis has been written under the supervision of Dr S.A.A. Rizvi who went through the draft manuscript and suggested several invaluable improvements. My discussions with him have always been revealing and rewarding and I have benefited immensely from his profound scholarship and deep insight into the vagaries and vicissitudes of Indian history. Besides, by placing his personal library at my disposal, he has put me under a heavy debt of gratitude. The cooperation and understanding that he extended to me during my stay in Canberra I will always gratefully remember.

I would also like to thank Professor A.L. Basham who, despite his very busy schedule before his departure for Mexico, took the trouble to read a substantial portion of the Annotations and favoured me with his extremely interesting and instructive queries and comments. Needless to say, his interest in my work and welfare has always been a source of inspiration to me.

I wish to thank Pir Husam al-Din Rashidi who was generous enough to send me the microfilm of all three volumes of the *Waqi'at-i Dār al-Ḥukūmat-i Dihlī*. My revered teacher Allama S.V.H. Abedi lent me his invaluable manuscript of the *Irsāl al-Makātīb w-al-Rasā'il ilā Arbāb il Kamāl w-al-Faḍā'il* for a considerably long period of time. My unseen friend Mr Mushfiq Khwaja and my father sent me several books from Karachi and Lahore without which I could not have been able to carry out my research. Mr Ahmad Rabbani honoured me with an opportunity to work in the library of his illustrious father, the late Professor Maulavi Muhammad Shafi. I also benefited from his warm and spontaneous hospitality. Mr Mubin al-Haqq Haqqi and the late Mr Salim al-Haqqi, of Model Town, Lahore, allowed me to consult an extremely rare and important manuscript of the *Risāla dar Ḥāl-i Wafāt-i Shaykh al-Muḥaddithīn 'Abd al-Ḥaqq bin Sayf al-Dīn Dihlawī al-Bukhārī*. I owe a very deep and sincere gratitude to them all.

I am also grateful to Professor S.A. Rashid and Pir Husam al-Din Rashidi for their wise and ripe advice, constant encouragement and deep interest in my academic endeavours.

During my five years' stay in Iran I had the privilege of attending the assemblies and classes of several distinguished scholars among whom the names of Ustad Jalal al-Din Huma'i, Professor Dhabih Allah Safa, Professor Seyyed

Hosein Nasr, Professor Mahdi Mohaghegh, Professor Seyyed Ja'far Shahidi, Professor Sadiq Kaya, Professor Jamal Reza'i, Dr Amir Hasan Yazdigirdi, Dr Muzahir Musaffa, Dr Seyyed Hasan Sadat Nasiri, Dr Djafar Mahdjoub, Dr M. Muqarribi, Dr M.A. Islami Nudushan and Dr Isma'il Hakimi deserve a particular mention. All that I learnt at their feet has always stood me in good stead. I offer my sincerest thanks to them all.

I am also indebted to Dr Yazdigirdi - a true embodiment of traditional Iranian virtues - for his help in the acquisition of the photocopy of the Astan-i Quds manuscript of the *Kalimāt al-Ṣadiqīn*, and to Mr Ahmad Gulchin Ma'ani from whose scholarship and hospitality I benefited during my visit to Mashhad in 1972.

My heart also goes out in gratitude to my dear and sincere friends, (Drs) K.F. Syed and Z.P. Sheikh, who drew my attention to many an invaluable reference during the course of their own research.

I would never have reached the point of starting my research on the *Kalimāt* were it not for the generous Australian National University scholarship and the ample facilities this University offers its students. I gratefully acknowledge my indebtedness to this esteemed institution.

I would be failing in my duty if I did not thank the staff of the Chifley and Menzies Libraries of the A.N.U. I am especially grateful to Miss Enid Bishop, Mrs Nola Clarkson, Mr Ajit Ray and Mr Noel Rose, who never begrudged any assistance when I needed it.

The two maps that form part of the thesis have been taken from Dr Rizvi's forthcoming *History of Sūfism*. Plate 1 has been reproduced from H.C. Fanshawe's *Delhi: Past and Present*, while the remaining plates owe their origin to the Tokyo University's Japanese publication, *Delhi: Architectural Remains of the Delhi Sultanate Period*. I appreciatively place on record my debt to the publishers of all these works. I am also grateful to the Audio-Visual Section of the Australian National University for a great deal of helpful assistance.

Last but not least, Mrs Jocelyn Bergin deserves my warmest thanks for her patience and meticulous typing of the thesis.

ILLUSTRATIONS

Fig.1	Sind wa Hind (India)
Fig.2	Perso-Islamic World
Plate 1	Tomb of Shaykh Niẓām al-Dīn Auliya'
Plate 2	Tomb of Shaykh Diyā' al-Dīn Rūmī
Plate 3	Tomb of Shaykh Shihāb al-Dīn 'Ashiq
Plate 4	Tomb of Shaykh Ṣalāḥ al-Dīn Darwīsh
Plate 5	Tomb of Shaykh Kabīr al-Auliya'
Plate 6	Tomb of Shaykh Samā' al-Dīn
Plate 7	Tomb of Shaykh Yūsuf Qattāl
Plate 8	Tomb of Shaykh Zayn al-Dīn
Plate 9	Tomb of Shaykh 'Uthmān Sayyāh

NOTE ON TRANSLITERATION AND DATES

Names of printed books and their authors appear in their original form but otherwise the following system of transliteration has been followed in this thesis:

ا	ب	پ	ت	ث	ج	چ	ح	خ	د
a	b	p	t	th	j	ch	ḥ	kh	d
ذ	ر	ز	ژ	س	ش	ص	ض	ط	ظ
dh	r	z	zh	s	sh	ṣ	ḍ	ṭ	ẓ
ع	غ	ف	ق	ك	گ	ل	م	ن	و
'	gh	f	q	k	g	l	m	n	w
			•	•	•				
			h	,	y				

Short vowels are unmarked. Long vowels carry a macron, thus: ā, ē, ī, ō, ū. The diphthongs have been represented by 'au' and 'ay'.

For the facility of the scholars both the Hijra as well as the Christian Era have been used throughout the thesis. The figure on the left of the oblique stands for the Hijra while that on the right hand represents the corresponding Christian year.

ABBREVIATIONS

Full particulars of the books are given in the Bibliography.

A.A.	<i>Akhbār al-Akhyār</i>
A.M.I.O.	<i>Catalogue of the Arabic Manuscripts in the Library of the India Office</i>
'Aṭṭar	<i>Tadhkirat al-Auliya'</i>
Bankipore	<i>Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at Bankipore</i>
Browne	<i>A Literary History of Persia</i>
comp.	compiled by
Daulatshāh	<i>Tadhkirat al-Sh'arā'</i>
D.P.	Delhi Persian Collection of the India Office Library
E.I.	<i>Encyclopaedia of Islam</i> , New edition
ed.	edited by
Eng. tr.	English translation
Ethé	<i>Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office</i>
F.F.	<i>Fawā'id al-Fu'ad</i>
G.A.	<i>Gulzār-i Abrār</i>
Ḥaḍarāt	<i>Ḥaḍarāt al-Quds</i>
Hujwīrī	<i>Kashf al-Mahjub</i>
Ibn Khallikān	<i>Wafayāt al-A'yān</i>
Iḥyā'	<i>Iḥyā' al-'Ulūm</i> by Ghazzālī
I.O.	India Office
Jamālī	<i>Siyar al-'Ārifīn</i>
K.M.	<i>Khayr al-Majālis</i>
Kanz	<i>Kanz al-'Ummal</i> by 'Alī Muttaqī
L.M. & H.M.	<i>List of Muslim and Hindu Monuments</i>
MS.	Manuscript
MSS.	Manuscripts
n.d.	no date

<i>Nafahāt</i>	<i>Nafahāt al-Ums</i> by Jāmī
<i>Najāt al-Rashīd</i>	<i>Najāt al-Rashīd</i> by Badāyūnī
Nicholson	<i>Kashf al-Mahjūb</i> , Eng. tr.
Qushayrī	<i>Tarjuma-i Risāla-i Qushayrīyya</i>
<i>Rashahāt</i>	<i>Rashahāt-i 'Ayn al-Hayāt</i>
Rieu	<i>Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum</i>
Rypka	<i>History of Iranian Literature</i>
S.A.	<i>Sayr al-Auliyyā'</i> by Amīr Khurd
Sam'ānī	<i>Kitāb al-Ansāb</i>
Slane	Biographical Dictionary (tr. of <i>Wafayāt al-A'yān</i>)
<i>Ṣūfī-nāma</i>	<i>Ṣūfī-nāma</i> edited by Aḥmad 'Alī Rijā'ī
Sulamī	<i>Ṭabaqāt al-Sufiyya</i>
Ṣafā	<i>Ta'rīkh-i Adabīyyāt dar Irān</i>
<i>Ṭabaqāt</i>	<i>Ṭabaqāt-i Shāhjahānī</i> , MS. 705, India Office
<i>Ṭabaqāt al-Kubrā</i>	<i>Ṭabaqāt al-Kubrā</i> by 'Abd al-Wahhāb Sha'rānī
<i>Ṭarā'iq al-Ḥaqā'iq</i>	<i>Ṭarā'iq al-Ḥaqā'iq</i> by Ma'ṣūm 'Alī Shāh
tr.	translation/translated by
Vol.	Volume
vols.	volumes
<i>Zubda</i>	<i>Zubdat al-Maqāmāt</i>

CONTENTS

ACKNOWLEDGEMENTS	1
ILLUSTRATIONS	iii
NOTE ON TRANSLITERATION AND DATES	iii
ABBREVIATIONS	iv
INTRODUCTION	1 - 116
I. The Author	1
II. His Family Background	2
III. His Teachers	12
(i) Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī	12
(ii) Shaykh Fā'iq Dihlawī	18
(iii) Shaykh Chānd Dihlawī	18
IV. His Spiritual Preceptor	19
Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh	19
V. His Contemporaries	24
(1) <i>Khalīfas</i> of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh and their followers	25
(2) Devotees and disciples of Khwāja Bāqī Bi'llāh	41
(3) Miscellaneous: The <i>Ṣūfīs</i> , The Scholars and The Poets	48
VI. His Works	67
(i) The <i>Kalimāt al-Sādiqīn</i>	67
(ii) The <i>Ṭabaqāt-i Shāhjahānī</i>	86
VII. The Plan of the <i>Kalimāt</i>	88
VIII. Its Sources	89
(i) Retrospect	89
(ii) The <i>Ṣūfīs</i> of Delhi	99
(iii) The <i>Kalimāt</i> as a Pioneer and Precursor	105
(iv) The Kings of Delhi	108
IX. The Present Recension	113
(i) Manuscripts	113
(ii) Methodology	116
ANNOTATIONS	117 - 175
APPENDIX I	176 - 193
APPENDIX II	194 - 200
BIBLIOGRAPHY	201 - 211
TEXT	(1) - (113)
VARIANTS	(114) - (166)
INDICES	(167) - (189)

INTRODUCTION

I. THE AUTHOR

However sad it may seem it is but a fact that the man who laboured and toiled the whole of his life to keep fresh and alive the memories of others, himself fell prey to oblivion and the dust of time concealed his worthy name. It was due to this lack of information about Muḥammad Ṣādiq Dihlawī Kashmīrī Hamadānī, hereafter referred to as Ṣādiq Hamadānī, author of the *Kalimāt al-Ṣādiqīn* and the *Ṭabaqāt-i Shāhjahānī*, that scholars, as distinguished as Professor Dowson, faltered and confused him with Ṣādiq Khān, author of the *Shāhjahān-Nāma*.¹ This last, however, an *Amīr* of the imperial court,² does not have anything in common, save a name of frequent occurrence, with our author, a man in humble circumstances, devoted to academic endeavours and mystical pursuits.

Ṣādiq Hamadānī did not bequeath any consistent account of his life nor did any subsequent hagiography notice his memoir; though some stray references to his name, which remained unidentified until now, did appear in some contemporary works.³ The biographical sketch that follows has been reconstructed with the aid of the stray, internal evidences of Ṣādiq Hamadānī's own works. Wherever necessary and possible, they have been

-
- 1 H.M. Elliot, *The History of India as Told by Its Own Historians*, ed. Professor John Dowson, Indian repr. (Allahabad 1964), Vol.VII, p.133. The same mistake has been committed by other authors also, e.g., see Banarsi Prasad Saksena, *History of Shahjahan of Dihli* (Allahabad 1958), Introduction, p.xvii, and M.L. Rahman, *Persian Literature in India During the Time of Jahangir and Shahjahan* (Baroda 1970), p.169.
 - 2 He held the *Manṣab* of Six Thousand, under Shāhjahān. See his *Shāhjahān-nāma*, British Museum MS. Or.1671, f.150b. For his other activities under Shāhjahān see Saksena, op.cit., pp.45, 58, 65, 213.
 - 3 Shaykh Aḥmad Sirhindī, *Maktūbāt-i Imām-i Rabbānī*, Pakistani repr. (Karachi 1972), Vol.I, *Maktūb* 106, 107; Vol.II, *Maktūb* 22, 28, Vol.III, *Maktūb* 39; Shaykh Badr al-Dīn Sirhindī, *Haḍarāt al-Quds*, Persian text (Lahore 1971), pp.218-219; and the *Risāla dar Hal-i Wafāt-i Haḍrat Shaykh al-Muḥaddithīn 'Abd al-Ḥaqq bin Sayf al-Dīn Dihlawī al-Bukhārī*, in the possession (1970) of the late Mr Salīm al-Ḥaqq Ḥaqqī of Model Town, Lahore.

supplemented, enlarged and magnified with the help of other sources too, so as to give a fair idea about the man and his environs.

II. HIS FAMILY BACKGROUND

Şādiq Hamadānī's family originally belonged to Hamadān. It was sometime during the 8th/14th century that one of his ancestors came to Kashmir in the company of Mīr Sayyīd 'Alī Hamadānī. The Mīr ultimately left for Transoxiana⁴ but the progenitor of our author appears to have stayed back in the valley. What befell this family of emigrants during the next one and a half centuries or so is shrouded in mystery. This much is however clear that their main calling and source of income was trade and their activities in this regard extended from Kashmir to areas as far as Delhi. The maternal grandfather of Şādiq Hamadānī, Maulānā Ḥājjī Muḥammad Hamadānī, also initially meandered his way to Delhi in the guise of a trader⁵ but finally permanently settled there.

According to another account, also given by Şādiq Hamadānī,⁶ on the basis of a statement ascribed to Maulānā Kamāl Kashmīrī Sialkotī,⁷ Maulānā Ḥājjī Muḥammad Hamadānī, Maulānā Kamāl Kashmīrī and another student used to study ratiocinative sciences at the feet of a distinguished scholar in Kashmir. When that scholar died, and Maulānā Ḥājjī and his companions

4 He died on his way to Transoxiana, in 786/1385 and his body was carried to Khattalan. See Maulānā 'Abd al-Raḥmān bin Aḥmad Jāmī, *Nafahāt al-Uns min Haḍarāt al-Quds*, Persian text, ed. Mahdī Tauḥīdīpūr (Tehran n.d.), pp.447-48.

5 *Kalimāt*, p.93.

6 *Ibid.*

7 He was a celebrated scholar of his times. He started his spiritual training under his father-in-law, Mullā Faṭḥ Allāh and later continued it under the care of Khwāja 'Abd al-Shahīd Naqshbandī Aḥrārī. He taught at Lahore and Sialkot. Shaykh Aḥmad Sirhindī and Mullā 'Abd al-Ḥakīm Sialkōtī were two of his most prominent pupils. He died at Lahore in 1017/1608-09. (Khwāja Muḥammad A'zam Shāh, *Tā'rīkh-i Kashmīr-i A'zamī*, Lahore 1303 A.H.). References to him are also seen in Muḥammad Hāshim Kishmī, *Zubdat al-Maqāmāt* (Kanpur 1890), p.128 and Muḥammad Amīn Qazwīnī, *Bādshāh-nāma*, British Museum MS. Or. 173, f.425 b.

failed to find any other learned man in the vicinity under whom they could resume their studies, they decided to continue their efforts by themselves. Periodically, however, they got together and discussed their problems among themselves. Gradually, these gatherings lost their original charm and became rather monotonous. Thus Maulānā Ḥājjī Muḥammad and Maulānā Kamāl set out for India, via Sialkot. During their stay in Sialkot Maulānā Kamāl Kashmīrī liked the place and settled there. Maulānā Ḥājjī Muḥammad, however, continued his journey and reached Delhi around 963/1555-56,⁸ and busied himself in the acquisition of knowledge. After the completion of his studies he got employment as a teacher in the *Madrasa-i Dihlī* and before long established himself as an eminent scholar in sciences as varied as grammar, syntax, logic, rhetoric, prosody, rhyme, jurisprudence, tradition, exegesis, mathematics and medicine.⁹ Ṣādiq Hamadānī writes:

Despite all erudition and insight that God had bestowed upon him [Ḥājjī Muḥammad], annihilation, lowliness, harmlessness, modesty, humility, courtesy, decorum, awe of God, asceticism, abstinence, patience, trust in God contentment, quietism and resignation that *Ṣūfīs* acquire after a good deal of spiritual struggle, were an indispensable ingredient of his sublime nature and pious disposition. In short, he was a sign from amongst the signs of God, and constituted one of the manifestations of Divine mercy. Although the favourites of the then Emperor [Akbar] tried their utmost to allure that unique of the universe through the vanities of the world and thus use him for their own ends, but their efforts did not produce any result. Similarly, some of the officers stationed at Delhi thought of invoking the imperial mandate for his appointment as the

-
- 8 The date has been obtained by subtracting 33, the age at which he arrived in Delhi (*Kalimāt*, p.93) from his total age, 76, at the time of his death in 1006/1597 (*Kalimāt*, p.94) and then subtracting the difference from the latter.
- 9 Besides Mirzā Niṣām al-Dīn Aḥmad who, writing in 1001/1592, remarks: 'Mulla Haji Kashmiri is now engaged in teaching in Delhi and knows ratiocinative and traditional sciences' (*The Tabakat-i Akbari*, Eng. tr. B. De, Vol.II, p.692), no other contemporary chronicler appears to have recorded Mullā Ḥājjī's name. As such, our only source of reliable and relatively detailed information about him is his grandson, Ṣādiq Hamadānī. Later hagiographers (e.g., Maulawī Raḥmān 'Alī, *Tadhkira-i 'Ulamā'-i Hind* (Lucknow 1914), p.46) have also based their accounts on his work.

Qāḍī of Delhi, but he spurned that offer too. He did not budge an inch from his corner of spiritual poverty (*Faqr*) and indifference towards the worldly objects, nor did he go after dignity and wealth, whose desire is ingrained in human nature. When he passed sixty years of his age, and his incandescent disposition became afflicted with fever, he very emphatically advised for the preparation of his obsequies, and said that as most of his ancestors passed away at that age it was probable that his life might also have reached its end. He also remarked that he would be ashamed if he outlived the years of the life of the Chief of the Messengers. Peace be upon him! But as the Divine Will had ordained that the seekers of knowledge should continue to benefit from his erudition and attainments he recovered from that disease. He passed away from this dark and transient abode to the eternal world at the age of 76, on Thursday, the 19th of Ṣafar in the year 1006 [30th October 1597].¹⁰

His son, Maulānā Ḥasan, composed the following chronogram on this occasion.¹¹

کین غف گشته بریز دوز	نوزده ز ماه صفر رفت بود
پنجویات سگ اندر جبه	زیر دوز کرد حیات مرا
کز غم او مشتعل گشت سر	وز سرین برد ولی نصیبی
خون شد بنوشت بخون جگر	پیر خردا دل و جان زین خبر
نوزدهم بود ز شهر صفر	سال دهم روز ازین واقعه

Maulānā Ḥasan Kashmīrī was the maternal uncle of Ṣādiq Hamadānī.¹²

Although Ṣādiq Hamadānī does not mention it specifically, his respectful references to him as 'my master' and 'my benefactor' (*Makhdūmī-u Walī al-ni'amī*),¹³ suggest that he must have been closely associated with the latter's upbringing and education. As for himself, as early as 1001/1592-93, Maulānā Ḥasan had made himself known as a talented young scholar, which is apparent from the fact that our earliest information about him comes from not less an authority than Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī. In the course of a biographical notice of one of his contemporary ascetics, Maulānā

10 *Kalimāt*, pp.93-94.

11 *Ibid.*, p.94.

12 *Ibid.*, p.79; *Ṭabaqāt*, f.418.

13 *Kalimāt*, p.94.

Muḥammad Baḥthī,¹⁴ while reproducing the following chronogram,

فات فی السبت شیخا بحثی کونودش نظیریشک و درب
سل تاریخ آن مک سیرت فات بحثی نداد سید زعیب

the Shaykh remarks that it was composed by a young man called Maulānā Ḥasan Kashmīrī who is known for his learning, discipline, pleasant manners, popularity among the people and devotion to the dervishes.¹⁵

Maulānā Ḥasan completed the study of traditional theological sciences under the supervision of Maulānā Muḥammad Yazdī, who was an outstanding scholar of his day and subsequently, during the reign of Akbar, rose to the position of the *Qāḍī* of Delhi.¹⁶ Although Maulānā Ḥasan was given to ascetic austerities from an early age, he obtained the formal training in mysticism from Shaykh Chā'in Ladda, generally called Najm al-Ḥaqq,¹⁷ who

- 14 Initially, he led a very unrestrained and inconsiderate life, but later on he turned to mysticism, performed arduous spiritual exercises and continually fasted for thirty years. Mirzā Muḥammad 'Azīz, the foster brother of the Emperor Akbar, built him a *Khānqāh* near the tomb of Khwāja Nizām al-Dīn Auliya'. Maulānā Muḥammad Baḥthī spent his time in that *Khānqāh* and when he died, in 1001/1592-93, was buried there. A.A., p.279.
- 15 Ibid.
- 16 Mullā Muḥammad Yazdī was a Shī'ī theologian who arrived in India, sometime in 983/1575-76. Although he could not convert the Emperor to Shī'ism despite his best efforts, in religious discussion with Abū al-Faḍl, he was the only one, with the exception of his compatriot, Ḥakīm Abū al-Faḥ, who could keep pace with that wizard. In the wake of the *Mahḍar*, in 987/1579, he was appointed the *Qāḍī al-quḍāt* of Jaunpur. Reaching there he issued a *Fatwā*, a formal religious decree, to the effect that rebellion against Akbar, as an enemy of Islam, was lawful. He was summoned to the Court and on his way thither was got rid of, by being drowned in the river Jamna. M.T., Vol.II, pp.211, 259, 276-77; also see Saiyid Athar Abbas Rizvi, *Religious and Intellectual History of the Muslims in Akbar's Reign* (Delhi 1975), pp.286-87.
- 17 *Ṭabaqāt*, f.418b. He was a distinguished Chishtī saint of his time. When Akbar established the *'Ibādat-khāna* and instituted debates on different religious matters, he was also summoned to the court. The Emperor, who entertained great regard for the Shaykh, appointed quarters for him in the *'Ibādat-khāna*, near the imperial palace and used to admit him to private interviews at night. The Shaykh's inverted prayers (*Namāz-i ma'kūs*), however, did not produce a favourable impression on the Emperor. Abd al-Qadir al-Badaoni, op.cit., Eng. tr. and ed. Sir Wolseley Haig, Indian repr. (Patna 1973), Vol.III, pp.163-64. Also see A.A., p.275; G.A., f.209b., *Ṭabaqāt*, f.261.

was an eminent *Khalīfa* and successor of Shaykh 'Abd al-'Azīz Jaunpūrī¹⁸ and lived at a place called Suhna, a town in the District and tahsil of Gurgaon, Panjab.¹⁹ Shaykh Chā'in Ladda died in 998/1589-90. Maulānā Ḥasan composed a long chronogram on this occasion.²⁰

In 1008/1599-1600 when Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh arrived in Delhi, Maulānā Ḥasan developed a strong gravitation towards him, so much so that in the same year when one of his friends, Shaykh Aḥmad Sirhindī came to Delhi on his way to the Hijaz, he pulled him too, to the company of the Khwāja.²¹ Shaykh Aḥmad Sirhindī, who subsequently emerged as one of the leading lights of the Naqshbandīyya order in India, always felt indebted to Maulānā Ḥasan for this favour.²²

Maulānā Ḥasan's relations with the Khwāja were more of a devoted associate rather than a simple disciple.²³ The Khwāja also had a very

18 Shaykh 'Abd al-'Azīz bin Ḥasan Tāhir was a distinguished *Khalīfa* of Miyān Qāḍī Khān Nāsihī Zafarābādī. He was born in Jaunpur, in 898/1492-93 and came to Delhi with his father at the age of one and a half years, and remained there until his death in 975/1567-68. He was very fond of *Samā* and, according to Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī: 'the spiritual life of Delhi revolved around him' (A.A., pp.275-76). The Shaykh appears to have been extremely popular among his contemporaries. Abū al-Faḍl has included him among the learned men of his time who understood the mysteries of both worlds (*Khadīw-i nashātayn*) (*The Ā'in-i Akbarī*, Eng. tr. H. Blochmann, Indian repr. (Delhi 1965), Vol.I, p.607; Persian text, Vol.I, p.166). Badāyūnī frequented his assemblies (*M.T.*, Vol.II, p.50) and Shaykh 'Abd al-Ḥaqq composed the following *Mnemosynon* on his death:

شیخ کامل عارف دوران خود عبدالحق
 هر چه از ادوات اهل عالم بود
 آنکه سید اهل دل را بگشاید از بهشت
 حق تعالی از ازل نظرت بذات او سرشت
 یادگار این جنت او بود در دوران خود
 گشت از آن تاریخ فوئس یادگار این جنت

(A.A., p.275). For notices of his life, also see G.A., f.199b., *Kalimāt*, pp.78-80, *Ṭabaqāt*, f.245.

19 *Imperial Gazetteer of India*, New series, Vol.XIII, p.72.

20 *Kalimāt*, pp.79-80.

21 *Zubdat al-Maqāmāt*, p.138. Cf. *Ḥaḍarāt*, Persian text, p.262.

22 *Zubdat*, p.138. *Maktūb*, 99, 100, 101, and 279, in Vol.I, and *Maktūb* 122, in Vol.III of the *Maktūbat-i Imām-i Rabbānī*, are addressed to Maulānā Ḥasan Kashmīrī Dihlawī Hamadānī. In *Maktūb* 279 of Vol.I and *Maktūb* 122 of Vol.III, Shaykh Aḥmad Sirhindī expresses his gratitude to the Maulānā for leading him to the company of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh.

23 *Ṭabaqāt*, f.418b.; also see *Biography of Muḥammad al-Bāqī*, MS., D.P. 1158c, f.67b.

affectionate attitude towards him. On the death of the Khwāja Maulānā Ḥasan composed the following chronogram.²⁴

قیل اہل سادت خواجہ باقی آنکہ بود	خاکروب آستانش اہل تال اہل حال
مجزو شد حقیقت لورنیش اقدسی	مشرق و مغرب گرفتہ چون جوب و چون شمال
مدنی حق تجسلی جامی کردہ بود	حلیا بر بندگان دارد تجسلی جلال
حیف کانک عقب زمانہ از چہل سال تمام	چون میسما کرد از داری باری استقال
یادش نارغ شد از ارشاد ابا زمان	یا گرفت آئینہ اش از خاکیناں گرد مول
یا تنگیں جوک رفت سوی آسمان	تا مشرف سازد آنجا ہم زہی صیب کمال
یازد اینست و مد آن در شوق آنوقتین	کرد قصد وصل بسد از اربین بی انفصال
از کل مشق واصل گشت با مجرب خویش	ما شق کامل محبت شد از ان سال میل

Another of Maulānā Ḥasan's contemporaries mentioned by Ṣādiq Hamadānī was Shaykh 'Alī Aḥmad, son of Shaykh Ḥusayn Naqshī, an excellent seal-engraver of his times.²⁵ He was always engrossed in the tumult of love and the radiance of gentle passion (*sh'asha-i 'ishq*). He died in the course of an ecstasy caused by the following couplet:

هر قوم راست را می دینی و قبیله گامی
من قبیله راست کردم برکت کج گامی

Jahangir who witnessed the whole scene with his own eyes, describes it, in the *Tūzūk*, in these words

On the night of the 12th [Muharram, 1018/17th April, 1609] an uncommon and strange event took place. Some Delhi singers (*Qawwālān*, see Jarrett, ii, 236) were singing songs in my presence, and Sayyidī Shah was, by way of buffoonery, mimicking a religious dance. This verse of Amīr Khusrau was the refrain (*miyān-khāna*) of the song -

Each nation has its right road of faith and its
shrine (*qibla-gāhī*).
I've set up my shrine (*qibla*) on the path of him
with the cocked cap.

I asked what was the real meaning of the (last) hemistich. Mullā 'Alī Aḥmad, the seal engraver, who had the title of Khalīfa, and was an old servant, and with whose father I had

²⁴ *Biography*, f.67b.

²⁵ According to Abu al-Faḍl, Maulānā 'Alī Aḥmad of Delhi, had no equal in the art of engraving, in any country. He held the rank of *Yūzbāshī*. *Aḥādīs* of distinction were promoted to this rank. See *Ā'in-i Ak.*, Eng. tr., Vol. I, p.22; see also *ibid.*, p.55.

learned when I was little, came forward and said, "I have heard from my father that one day Shaikh Nizāmu-d-dīn Auliya had put his cap on the side of his head, and was sitting on a terraced roof by the bank of the Jumna and watching the devotions of the Hindus. Just then Amīr Khusrau appeared, and the Shaikh turned to him and said, 'Do you see this crowd', and then he recited this line:

'Each race has its right road of faith and its shrine' (*qibla-gāhī*).

The Amīr, without hesitating, respectfully did homage to the Shaikh, and addressing him said -

'I've set up my shrine in the direction of him with the cocked cap'.²⁶

The aforesaid Mullā, when these words were uttered, and the last words of the second hemistich passed over his tongue, became senseless and fell down. Conceiving a great fear from his falling down, I went to his head. Most of those who were present doubted whether he had not had an epileptic fit. The physicians who were present distractedly made inquiry and felt his pulse and brought medicine. However much they beat their hands and feet and exerted themselves, he had delivered his soul to the Creator. As his body was quite warm, they thought that possibly some life might be left in him. After a short time it became evident that the thing was all over and he was dead.²⁷ They carried him away dead to his own house. I had never seen this kind of death, and sent money to his sons for his shroud and burial, and the next morning they sent him to Delhi and buried him in the burial-place of his ancestors.²⁸

Shaykh 'Alī Aḥmad was a man of many parts. He was deeply read in astronomy and natural philosophy and was an ardent seeker after knowledge. He was marvellously proficient in all scripts and in prose composition and

-
- 26 The account of Mullā 'Alī Aḥmad is also corroborated by Shaykh 'Abd al-Quddūs Gangōhī. See his *Anwār al-'Uyūn fī Asrār il-Maknūn*, Urdu tr. ['Azīz Aḥmad Aḥmadī] (Azamgadh [1928]), p.1. Cf. *Kalimāt*, p.84.
- 27 According to the eye-witness account of Jahāngīr, the Mullā died on 12th [Muḥarram 1018], whereas Sādiq Hamadānī mentions 18th Muḥarram 1018 as the date of his death (*Kalimāt*, pp.84-85), which is incorrect.
- 28 *The Tūzuk-i Jahāngīrī*, Eng.tr., Alexander Rogers, ed. Henry Beveridge, second edition (Delhi 1968), pp.169-70. The editor's notes have been omitted; *Toozuk-i Jehangeeree (Tūzuk-i Jahāngīrī)*, Persian text, ed. Syud Ahmud (Ghazipur and Aligarh 1863-64).

orthography he was unrivalled.²⁹ His axiomatic virtues had attracted him many friends which included Mullā 'Abd al-Qādir Badāyūnī, Shaykh Y'aqūb Kasmīrī³⁰ and Maulānā Ḥasan Kashmīrī. The latter, who appears to have been deeply moved by his instantaneous death, composed a very thoughtful chronogram on this occasion.³¹

Maulānā Ḥasan Kashmīrī was an accomplished poet. His verses had a vein of mysticism but that did not detract from their excellence and grace. Ṣādiq Hamadānī has reproduced the following of his quatrains in the *Ṭabaqāt*.³²

	تا دامن معرفت بهت آوردم	در شیشه حب مدشکت آوردم
	پون دانستم که جلد زو بگوهر هست	ایک بجهود هر چه هست آوردم
بر فوی او نوشته بر نانی هست	هر ذره که در جهان معزانی هست	
کین سلسله را سلسله جنبانی هست	ز نهار چشم کج نه بینی ز نهار	
	با بغض نبی رحمت رحمان چسکند	با جان پر از نفاق ایان چسکند
	هرگز نشود بسی کس ناکس کس	انگاره چو بدفتد سران چسکند
	گر در ره عشق چهره پر گوید نه	بیگانه دو او آشنا درد نه
	گیرم گو از رستم دست یک بروی	در معسکه جی دما مرد نه

Maulānā Ḥasan appears to have lived a very long life. He was over fifty³³ in 1018/1609, and at the time of the compilation of the *Ṭabaqāt* in 1048/1638-39, he was still alive and at the peak of his scholarly glory

29 M. T., Vol. III, pp. 349-50; Eng. tr. pp. 480-81. Badāyūnī who has bestowed very lavish encomiums on the Mullā, writes: 'I have been bound to him, to a greater degree than can be imagined, by the bonds of intimacy, confidence, friendship and companionship, ...'. (Ibid.)

30 Badāyūnī has also reproduced a letter of Mullā 'Alī Aḥmad to the address of Shaykh Ya'qūb Kashmīrī, soliciting the latter's benedictions for the attainment of happiness and welfare in this world and hereafter. (Ibid., Per. text, pp. 358-60; Eng. tr., pp. 491-93).

31 *Kalimāt*, p. 85.

32 Ff. 418b.-419.

33 See the first couplet of the *mnemosynon* which he recited at the death of Mullā 'Alī Aḥmad, in the *Kalimāt*, p. 85.

which is borne out by the following verses which were composed, in his praise, by one of his 'distinguished contemporaries'.³⁴

از وجه مصر خود می سخن	گوش دار اینجایکی در سخن
بود در عهد نظام الاولیا	آن حسن فی کائناتین داد العفت
روز و شب تابان بود چون آفتاب	آن حسن کامروز با صد آب و تاب
از کمال آتش کمال مستوی	حسن مستوی را جمال مستوی
می خنجر در صمیر مثل و هوش	شرح علم و علم آن والا سرش

Mullā Ilaḥdād Dihlawī:

Maulānā Ḥasan's brother, Mullā Ilaḥdād Dihlawī Kashmīrī Hamadānī, was also a pre-eminent scholar. His accomplishments were mainly in the field of mathematics and astrology. Nevertheless, he lived a life of dervishes.³⁵

Abū al-Ḥasan Dānā:

Maulānā Ḥasan Kashmīrī's elder son named Abū al-Ḥasan Dānā was a born poet and poetry remained his passion throughout. He died at the age of 27, in 1038/1628-29. 'Had he lived longer', remarks Ṣādiq Hamadānī, 'he would have done miracles in the field of poetry'. These verses belong to him:³⁶

تا بر لبم چو غنچه خندان سخن شکفت	تسین کیم را ز زبان بر دهن شکفت
اگر نزد صنایعک بواهی رتبه عیب	نزل کن نزل کن نزل میکند کاری
می وصل از نباشد نشاء بنام هم کاهیت	که محمود طرب را باجت تفضل میکند کاری

The following quatrain was composed by him at a very early age:

تا بر دل دیش دیش دیشی نزدی	بر نامت چون کمان سسریشی نزدی
ای سپهر ننگ جوان میرگی که مرا	نوشی پختندی که بنشی نزدی

Ṣādiq Hamadānī composed the following chronogram on his death:³⁷

34 *Ṭabaqāt*, ff. 418-418b.

35 *Ibid.*, p. 377b.

36 *Ibid.*, ff. 431b.-432.

37 *Ibid.*, f. 431b.

دارم ز جور کردن و ز گردش زمانه بر سینه صد جراحت در دل من از مشکل
گر باورت نیاید این حرف در دود چشمی گشای و بنگر این داغ تازه بر دل
از پیش دیدن بگذشت ابوالحسنم آن نامل نیاید مستند کامل
تاریخ فت او را از پیش من جستم در گریه رفت و گفت: غمی آن جوان نامل

Besides two sons and one grandson of Maulānā Ḥajjī Muḥammad, Ṣādiq Hamadānī has, besides himself, noticed three other offspring of the Maulānā's daughters. They are Ḥāfiẓ Muḥammad Khayālī, Mullā Ḥaydar Dihlawī and Mullā Muḥammad Yūsuf Kashmīrī.

Ḥāfiẓ Muḥammad Khayālī:

The grandson of Maulānā Ḥajjī Muḥammad Hamadānī, Ḥāfiẓ Muḥammad Khayālī, was a paragon of virtues. In erudition and piety, he was unsurpassed. In astrology, mathematics and *Jafr*³⁸ his knowledge was excellent. By nature he was extremely calm, composed and self-possessed. He never bowed down his head before the worldly people. His poetry beamed with exuberance and vigour of style. As a poet he compared with Anwarī, with the only difference that Anwarī spent his whole life-span in the flattery of others, while he did not.³⁹ Some of his verses are given below:

عمر بزم من همه در تیرگی گذشت در شب نوشته اند عمر سر نوشت ما
بمشوه کشتی و بادم بنفسزه جاک دادی مگر از فدای شرم ترا خدا گویم
با در چشم خون ز لک تیری ندارم از نگاه ده چه بودستی که دیده سر تا پاستی
آنم که بر اوی مطلق بهادرم ! در صید سخن زو جبران منازم !
بر در میان گواهی فضل همندم این بس که هستی حافظ شیرازم

Mullā Ḥaydar Dihlawī:

This cousin of Ṣādiq Hamadānī was a prodigy. He memorised the Qur'ān by heart and completed his education at a very early age.⁴⁰

38 The art of divining from the Arabic alphabets with the help of their numerical values.

39 *Ṭabaqāt*, f.429.

40 *Ibid.*, ff.421-421b.

Mullā Muḥammad Yūsuf Kashmīrī:

He was a brother of Ṣādiq Hamadānī. In poetry and *belles-lettres* he was quite excellent; his panegyrics were particularly remarkable. He was employed in the imperial army. He died in 1033/1623-24. The following verses belong to him:⁴¹

مشتاق ترانفسره باندازه می نیت	عباشی ما منتظر نغمه دنی نیت
در حوصله همت صد حاتم طی نیت	یک نشاء دارستی عاشق جانباز
صد قمقمه بر جام جم و جیس طی نیت	شب نیت که در بزم محنت شیشه دلرا
در دای ما پامی ترا قوت طی نیت	عاشقی سر خود گیره ره کعبه پرست آرد
شامی نرسیده است که صبحش ز پی نیت	در بیفتد غم یوسنی جوید شادی است
عجب دزدی که رخت را باخ نه میدزد	هم از دل صبر و هم دل از من دیوانه میدزد

III. HIS TEACHERS

(i) Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī

First and foremost among the teachers of Ṣādiq Hamadānī, Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī, occupies a very prominent position in the religious and cultural annals of the Muslim India and Pakistan. He was born in Muḥarram 958/January-February 1551⁴² at Delhi, into a very distinguished and well known Turkic family⁴³ which had migrated to India, in the wake of the Mongol inroads into Transoxiana. His forefathers associated with

41 Ibid., ff.392-392b.

42 Munshī Barakat 'Alī, *Mir'at al-Ḥaqqā'iq* (Rampur 1323 A.H.), p.13; Sayyid Ahmad Qādirī, *Tadhkira-i Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī* (Patna 1370 A.H.), p.20; Khalīq Ahmad Niẓāmī, *Ḥayat-i Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī* (Delhi 1953), p.73; Saiyid Athar Abbas Rizvi, *Muslim Revivalist Movements in Northern India* (Lucknow 1965), p.153.

43 Āghā Muḥammad Turk al-Bukhārī (d. 739/1338) was the first of Shaykh's ancestors who migrated to India, with his family and followers, during the reign of Sulṭān 'Alā al-Dīn Khaljī (695-715/1296-1316), and was deputed to the Gujrat expedition (A.A., p.289), which took place in 698/1298. (Amīr Khusrau Dihlawī, *Khazā'in al-Futūḥ*, ed. Mohammad Wahid Mirza (Calcutta 1953), p.53. Cf. Firishta, *Gulshan-i Ibrāhimī*, p.103).

kings and sultans and held key positions in contemporary governments. But his father Shaykh Sayf al-Dīn, although a renowned saint and scholar,⁴⁴ had no association with the ruling hierarchy and was content with his meagre means. His sole concern was the proper upbringing and education⁴⁵ of his brilliant son and successor in whom he had great expectations.⁴⁶ As such, by the time Shaykh 'Abd al-Ḥaqq had reached the age of majority, he had completed his education and later, in a few year s' time, asserted himself as a scholar by all means.⁴⁷ In 985/1577 at the instance of his father⁴⁸ he got initiated into the spiritual discipleship of Shaykh Mūsā Qādirī Gīlānī,⁴⁹ a descendant of Shaykh 'Abd al-Qādir Jīlānī, the founder of the Qādirīyya order of mystics. Sometime after the death of his father in 990/1582⁵⁰ he, like a great number of other contemporary scholars, made his way to the court of Akbar, which was considered to be a great centre of learning. The presence of innumerable celebrated scholars at one place and

44 For notices of his life see A.A., pp.235-41, 291-300; *Kalimāt*, pp.85-86.

45 A.A., p.301.

46 Ibid.

47 Ibid., pp.301-302.

48 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith, *Risāla-i Waṣīyyat* quoted in Munshī Barakat 'Alī, op.cit., p.32. *Akbār al-Akhyār* MS. scribed in Muḥarram, 24th regnal year of Aurangzīb (1092/1681), in Maulawī Muḥammad Shafī's private collection of MSS., Lahore, pp.404-405.

49 Yusuf Hussain writes: 'Sheikh 'Abdul Haq Mohaddis, who had previously accepted the discipleship of Sheikh 'Ali Muttaqi at Mecca, became a follower of Sheikh Musa Gilani ...'. *Glimpses of Medieval Indian Culture* (Delhi 1957), p.54. This is not correct because firstly, Shaykh 'Alī Muttaqī died in 975/1567 (Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī, *Zād al-Muttaqīn fī Sulūk-i Tariq il-Yaqīn*, BM. MS. Or. 217, f.43), when Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī was 17 years old and was still busy in the acquisition of knowledge at Delhi. Secondly, it was Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī's preceptor, Shaykh 'Abd al-Wahhāb Muttaqī, who was the disciple of Shaykh 'Alī Muttaqī and not Shaykh 'Abd al-Ḥaqq himself. Thirdly, it was before proceeding for *Hajj* (pilgrimage) that the Shaykh received the Qādirī ordination from Shaykh Mūsā Qādirī and not after his return from the Hijaz. See *Zād al-Muttaqīn*, ff.106-135 b., A.A., pp.249-51, 305-307.

50 A.A., p.300.

at one time inspired a great deal of competition and offered them an enviable opportunity to match and measure their skills and talents with one another. The magnanimity and munificence of the Emperor, and the deep interest he evinced in various sciences was yet another factor that contributed to the attraction of men of letters of all castes and creeds and, from every nook and corner of his own as well as that of the neighbouring countries, to his court. At the court, the Shaykh's talents did not go undetected and honours were lavished upon him.⁵¹

How long he stayed at Fathpur is a matter of conjecture. This much is, however, known: that during his stay there he spent quite some time in the company of his old friends,⁵² Shaykh Fayḍī Fayyāḍī, the imperial poet-laureate, and Mirzā Niẓām al-Dīn Aḥmad Bakhshī, an influential grandee and author of the *Ṭabaqāt-i Akbarī*, and also came into contact with Mullā 'Abd al-Qādir Badayūnī, author of the *Muntakhab al-Tawārīkh* and the *Najāt al Rashīd*.⁵³ Nevertheless, as soon as he realised that the progressive elements at the court wanted to exploit his piety and good name for their own ends and were after making him a source of strength and solidarity for themselves, he was disillusioned.⁵⁴

51 Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī, *Irsāl al-Makātīb w-al-Rasā' il ilā Arbāb il-Kamāl w-al-Faḍā'il*, MS. in S.V.H. 'Ābidi's private collection of MSS., Lahore, p.286.

52 *M.T.*, Eng. tr., Vol.III, p.167.

53 *Ibid.*

54 *Irsāl al-Makātīb*, MS., p.286; *M.T.*, Vol.III, p.113, Eng.tr., p.167. Mohammad Shafi writes about Shaykh 'Abd al-Ḥaqq that 'he spent sometime in Fathpur, studying with Faydi and Mirza Nizam al-Din Ahmad, but fell out with them'. See his article 'Abd al-Hakk b. Sayf al-Din al-Dihlawi, Abu al-Madjd', in *E.I.*. The statement is not substantiated by any historical evidence. Moreover, the very fact that the Shaykh stayed for almost one year with Mirzā Niẓām al-Dīn, while he was waiting for the sailing season to come, and ultimately left for the Hijaz with the help and assistance of the Mirzā, invalidates its authenticity, at least as far as the Mirzā is concerned. See *M.T.*, Vol.III, p.113, Eng. tr., p.168; *G.A.*, f.372 b.

In 995/1586-87, the Shaykh developed a very strong desire to visit the Hijaz⁵⁵ and so, without making any elaborate preparations, he set out on the journey via Malwa. By the time he arrived in Gujarat, the sailing season was already over and he had to wait for the next season. Thanks to the assistance and good offices of Mirzā Nizām al-Dīn Aḥmad, however, he succeeded in obtaining a passage, on the arrival of the next sailing season, on a ship bound for the Hijaz.⁵⁶ Reaching Hijaz, without any further loss of time, the Shaykh found access to the gatherings of the learned, and busied himself heart and soul in the acquisition of various religious sciences, particularly that of *Hadīth*.⁵⁷ Soon he came into contact with Shaykh 'Abd al-Wahhāb Muttaqī⁵⁸ and was so dazzled by his erudition and insight that he spontaneously became his disciple⁵⁹ and for about two years, day and night, remained in his service and benefited from his spiritual as well as his academic guidance until at last, sometime in 999/1590-91, he was directed by his preceptor to leave for India.⁶⁰ The Shaykh arrived back in India in 1000/1591-92,⁶¹ more qualified, better equipped and thus fully prepared to meet any challenge that the future liked to throw before him. Back in Delhi, the Shaykh started *ab initio* his academic activities and submerged himself in the task of eradicating the innovations that had crept into Islam due to lack of traditional government support, inactivity of the '*Ulamā*' and the dearth of religious fervour among the people.

55 *Akhbār al-Akhyār*, MS., p.406; G.A., f.372.

56 M.T., Vol.III, p.113; Eng. tr., p.168; G.A., f.372 b.

57 *Zād al-Muttaqīn*, MS., f.106 b.

58 For his life see A.A., pp.261-71; *Zād al-Muttaqīn*, MS., ff.47-134 b.

59 *Zād al-Muttaqīn*, MS., f.106 b.

60 Ibid., f.113 b.

61 A.A., MS., f.406; *Irsāl al-Makātīb*, MS., p.277.

When Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh arrived in Delhi, in 1008/1599-1600, and people started flocking around him, Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī also felt inclined towards him and subsequently, following a hint from the soul of Shaykh 'Abd al-Qādir Jīlānī, obtained the *Nisba* of the Naqshbandīyya order from him.⁶² Soon after, the Khwāja allowed him to initiate and enrol disciples in that order.⁶³ In 1012/1603, the Khwāja breathed his last and with that the Shaykh, who had developed a very deep attachment to him, was plunged into grief and bewilderment. He cut down his intercourse with people and restricted himself to the precincts of his *Khānqāh* and from now on spent all his time in teaching and training his disciples and the writing of books.⁶⁴ The vacuum created by the Khwāja's death, however, appears to have been filled later on by Shāh Abū al-Ma'ālī Qādirī of Lahore,⁶⁵ the nephew, son-in-law and successor of Shaykh Dā'ūd Shērgarhī (982/1574-75),⁶⁶ who died in 1024/1615.⁶⁷

62 *Kalimāt*, p.87; *Ṭabaqāt*, f.397.

63 *Kalimāt*, p.87 *Ṭabaqāt*, f.397.

64 *Ṭabaqāt*, ff.397-397 b. For the chronogram he composed on the death of the Khwāja see *Biography*, f.66 b.

65 He is generally confused with his namesake who was a disciple of his contemporary Qādirī saint, Miyan Mīr Lāhorī. The confusion started with Muftī Ghulām Sarwar Lāhorī (*Khazīnat al-Aṣfiyā'* (Lahore 1863), Vol.I, pp.149-50) and was continued in almost all the subsequent works, namely Syad Muhammad Latif, *Lahore: Its History, Architectural Remains and Antiquities* (Lahore 1892), p.63; Denzil Ibbetson, *A Glossary of the Tribes and Castes of the Punjab and N.W.F.P.*, ed. H.A. Rose (Lahore 1919), Vol.I, p.165; Shaykh Muḥammad Ikrām, *Rūd-i Kauthar*, Fifth edition (Lahore 1970), p.379; and I'jāz al-Ḥaqq Quddūsī, *Tadhkira-i Ṣūfiyā-i Punjāb* (Karachi 1962), pp.79-80. For further details see my article 'Haḍrat Shāh Abū al-Ma'ālī Qādirī aur Haḍrat Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith ke bāhamī rawābit', *Ṣaḥīfa*, Journal of the Majlis-i Taraqqī-i Adab, Lahore (July-August 1976), pp.11-27.

66 He was the most prominent *Ṣūfī* of the Qādirīyya order in his time and did a lot of work in the propagation of that *Silsila* in the central areas of the Punjab. For his life see *M.T.*, pp.28-39; *Ibid.*, Eng. tr., pp.47-63; *Ṭabaqāt*, ff.249 b.

67 Raḥm 'Alī Khān Īmān, *Muntakhab al-Laṭā'if*, ed. Sayyid Muḥammad Riḍā Jalālī-i Nā'inī and Sayyid Amīr Ḥasan 'Ābidī (Tehran 1349 H.Sh.), p.301; *Khazīnat al-Aṣfiyā'*, Vol.I, p.150. Cf. *Ṭabaqāt*, f.360 b.

Although Shaykh 'Abd al-Ḥaqq was kind and humane to one and all but in view of Ṣādiq Hamadānī's devotion to himself, who had not only been his student but was also a favourite disciple of Khawāja Bāqī Bi'llāh, he never grudged his affection from him. In 1046/1636-37 when Ṣādiq Hamadānī fell ill, the concern and anxiety felt by the Shaykh was a hundred times more than that exhibited by any of his own near relatives and dear friends. Although they lived in two different corners of the town, the Shaykh wrote him a letter every day to enquire about his health. Sometimes, he wrote two letters a day also. Ṣādiq Hamadānī had collected about one hundred and fifty such letters in the Shaykh's own hand.⁶⁸

Besides other works of *Ḥadīth* that Ṣādiq Hamadānī studied at the feet of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī, he finished the *Miskāt al-Maṣābīḥ* of Shaykh Walī al-Dīn Muhammad bin 'Abd Allāh al-Khaṭīb al-Tabrīzī also. Thereafter, he compiled its *Asmā' al-rijāl*, the annotated index of the transmitters of *Ḥadīth* mentioned in that book, and sent it to the Shaykh for his perusal. The Shaykh was overwhelmed with joy at the sight of the work, and in the course of a warm and encouraging letter addressed to Ṣādiq Hamadānī, wrote 'that the remark of some of my teachers of *Ḥadīth* that "We have benefited from you more than you have from ourselves", actually applies to this situation. No doubt you benefited from myself but the gains I would be obtaining from your work would certainly be more than that".⁶⁹

The Shaykh died on 21st Rabī' I, 1052/19th June, 1642, and was buried in a mausoleum already constructed in the vicinity of the famous Ḥauḍ-i Shamsī, in Delhi.⁷⁰ Ṣādiq Hamadānī paid his last tribute to his master in the shape of the chronogram that follows:⁷¹

68 *Ṭabaqāt*, f.398 b.

69 *Ibid.*, ff.398-398 b.

70 *Risāla dar Ḥal-i Wafāt*; *Mir'āt al-Ḥaqā'iq*, p.92.

71 *Risāla dar Ḥal-i Wafāt*.

موت آنق شیخ عبدالحق منظر فیض و علم و عزت آنک رفت
 شبلی وقت و با یزید و جنید هر سه در یک زمان و یک آن رفت
 دفتر خفته و زهد شد در دم بو حنیفه لذت و سفیال رفت
 صبر و پاک نشست در دعوت پاک عالم بسوی بانان رفت
 زینت و زیب اول علم نماند محیی دین هر سکنان رفت
 سال فوتش ز مثل پریدیم! ؛ تقی گفت، قطب در آن رفت

(ii) Shaykh Fā'iq Dihlawī

He remembered by heart the substance of most of the books on rhetoric and principles of jurisprudence. When his students studied any book in his presence, he explained the meaning of several pages in advance and thus made the lesson easier for them. Modest, humble and sincere, he was not the least affected by the contemporary philosophies and heterodox ideas. In short, he was a scholar with all the saintly virtues. Ṣādiq Hamadānī studied the *Muṭawwal* at his feet.⁷²

Shaykh Fā'iq died in 1022/1613-14 and was buried in the Qadam Sharīf.⁷³

(iii) Shaykh Chānd Dihlawī

He was another of Ṣādiq Hamadānī's teachers. He acquired knowledge with great diligence and industry. A multivorous reader, he would hardly part with his books. What was amazing about him was his knack of expatiating upon the contents of different books. He died in 1029/1619-20 and was buried in Maqbara-i Bukhārīyān.⁷⁴

72 Sayyid Alīridā Naq wī (*Tadhkira-nawīsī dar Hind-u Pākistān* (Tehran 1964), p.189 and Ahmad Gulchīn-i Ma'ānī (*Tā'rīkh-i Tadhkira-hā-i Fārsī* (Tehran 1350 H.Sh.), Vol.II, p.675, fn.1) both have confused him with Shaykh Abū al-Fayḍī-i Fayyādī (d.1004/1595-96). The latter, who relies solely on Naqwī's evidence, and does not appear to have seen Rieu himself, however, imputes the *baseless* blame of 'committing the mistakes and misleading others' to the latter, who clearly writes: 'He [Muḥammad Ṣādiq] studied under Shaikh Fā'iz, who died A.H. 1022, ...', *Catalogue of Persian Manuscripts in the British Museum* (London 1883), Vol.III, p.1009.

73 *Ṭabaqāt*, f.377.

74 *Ibid.*, ff.377-377 b.

IV. HIS SPIRITUAL PRECEPTOR

Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh

In view of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī and Maulānā Ḥasan Kashmīrī's early and close relations with Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh, it would not be wrong to assume that Ṣādiq Hamadānī also joined his company soon after his arrival in Delhi, in 1008/1599-1600. Like all others who came into contact with Khwāja, Ṣādiq Hamadānī also could not remain unaffected by his benevolent personality and remarkable mystical achievements, so much so that even after the latter's death, he continued to derive inspiration from his cherished memory.¹ He dealt at length with the life and achievements of the Khwāja in his (now extinct) work, the *Silsilat al-Ṣādiqīn*,² and devoted quite a few pages³ of the *Kalimāt al-Ṣādiqīn* also to the description of the attainments and aphorisms of his preceptor. All his writings and particularly the poems⁴ he composed on the occasion of the Khwāja's death speak eloquently of his extreme respect and reverence for the departed soul.

Abū al-Mu'ayyid Raḍī al-Dīn Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh bin Qāḍī 'Abd al-Salām Khaljī Qurayshī Samarqandī was born at Kabul, on 5th Dhū al-Ḥijja 971/15th July 1564.⁵ He was a precocious but introvert child. His father who himself was known for his piety and learning did everything possible to

1 *Kalimāt*, p.112.

2 *Ibid.*, p.94.

3 *Ibid.*, pp.94-113.

4 *Ibid.*, pp.95, 112-113.

5 *Sīrat-i Bāqī* quoted in *Rūd-i Kauthar*, pp.191-92., *E.I.*, s.v. Bāqī Bi'llāh. The earliest biographies of the Khwāja do not give any specific date of his birth, rather, they give an approximate year of his birth, i.e. 971/1563-64. See *Zubda*, pp.5, 127, *Ḥaḍarāt*, Urdu tr., Vol.I, pp.215-216.

ensure the proper upbringing of his son. In 978/1570-71 when Maulānā Ṣādiq Ḥalwā'ī, a pre-eminent scholar from Samarqand, passed through Kabul, on his way back from the Hijaz,⁶ Mirzā Muḥammad Ḥakīm, the younger brother of the Emperor Akbar, requested him to stay in Kabul and hold his classes there. The Maulānā's stay in Kabul was a windfall for the local students and among those who attended his lectures, Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh was also included. After some time, when the Maulānā departed for Samarqand, Khwāja Bāqī Bi'llāh also accompanied him. But he had not yet completed his education in external sciences, under Maulānā Ṣādiq Ḥalwā'ī, when he was possessed by a divine ecstasy. He abandoned his studies and set out in search of some spiritual guide.⁷ During his wanderings he met many renowned saints of the time and even performed penitence at the hands of some of them including Khwāja 'Ubayd, Shaykh Iftikhār and Amīr 'Abd Allāh Balkhī.⁸ But for some reason or another he failed to acquire spiritual solace in Transoxiana and decided to come down to India.⁹ Some of his friends (*Aqrān*), who were already in Lahore and held influential positions in the military, out of consideration for his material welfare, offered to help him get a similar job. He declined their offer and instead went after the search for a spiritual preceptor. In this connection, severities of the weather he ignored, frailties of his physique he disregarded, and last but not least, the entreaties of his mother to pay heed to his failing health fell on his deaf ears. Nevertheless, his determination swerved and his steadfastness gave way when his heart was captured by a handsome youth. His infatuation with this youth gave him some rest and respite in the midst of a hot pursuit. After the departure of the latter the pangs of separation did

6 *Ṭabaqāt*, f.270.

7 *Zubda*, p.6.

8 *Ibid.*, pp.6, 9-10.

9 *Ibid.*, p.6.

distract his attention but ultimately, he emerged from this crisis with a redoubled zeal and enthusiasm.¹⁰ He went as far as Delhi and then meandered his way to Kashmir where he spent about two years in the company of Bābā Wālī. Bābā Wālī was a distinguished saint from Transoxiana who arrived in Kashmir sometime in 999/1590-91 and was poisoned to death in 1001/1592-93, at the instance of Mirzā Yādgar.¹¹ After his death Khwāja Bāqī Bi'llāh resumed his travels and ultimately went back to Samarqand and joined the company of Maulānā Khwājagī Amkanagī (d. 1008/1599-1600).¹² The Maulānā initiated him formally into the Naqshbandīyya order and kept him under intensive, personal care for three days and nights consecutively and then, bade him go back to India and spread the Naqshbandīyya order there.¹³ Back in India, the Khwāja stayed in Lahore for about one year,¹⁴ before proceeding to Delhi in 1008/1599-1600, where he died on Saturday, the 25th Jamādā II, 1012/30th November, 1603.¹⁵

Khwāja Bāqī Bi'llāh laid great stress on *Shari'a*, exhibited extreme respect and reverence for *Sayyids* and scholars, and in all matters, great and small, sought the advice of the jurisconsults.¹⁶ Conversation about mundane matters was strictly prohibited in his presence and slandering was out of the question.¹⁷ If somebody disregarded the injunction of the *Shari'a* the Khwāja would hardly reprimand him, rather would he convey his disapproval through metaphors and parables.¹⁸ Another thing he always paid great

10 Ibid., pp.7-8.

11 *Ta'rīkh-i A'zamī*, p.110.

12 *Ṭabaqāt*, f.236b.

13 *Zubda*, pp.12-13.

14 Ibid., p.14.

15 *Biography*, f.63., *Kalimāt*, p.95., *Zubda*, p.32.

16 *Zubda*, p.15.

17 Ibid., p.23.

18 Ibid., p.22.

attention to was the lawfulness of the means of livelihood. He would spare no effort to make sure that the articles of his food were procured from religiously allowed sources (*Ḥalāl*). He possessed a pleasant sense of humour and in his dealings with others was very compassionate, kind and humane.¹⁹ Once, during his stay in Lahore, when that city was visited by a famine, out of concern and consideration for the starving population of the city, the Khwāja did not eat anything for several days.²⁰ Whether his concern extended to the Hindus also, who in normal circumstances were an eyesore to him, is open to speculation. In an eye-witness account of the last days of his life compiled by an anonymous devotee, we read that one day before his death when his condition became alarming, a Hindu physician was sent for. Instead of causing any relief, the appearance of the Hindu physician created an indescribable turbulence in the Khwāja's soul, signs of abhorrence appeared in his otherwise composed countenance and, to show his displeasure he turned his back on the physician. At this stage, Khwāja Ḥusām al-Dīn intercepted and explained that it was with the approval of the Khwāja's mother that the impudence of calling a Hindu physician was committed. Otherwise, as far as the Khwāja's own views were concerned, it was well known that he did not like the summoning of a Hindu physician. On hearing the name of his mother the wrinkles from the Khwāja's forehead disappeared and he regained normalcy.²¹ This incident, if on the one hand shows the great respect that the Khwāja entertained for his mother, on the other, exposes the fallacy of the exaggerated credit that is given to *Ṣūfīs* for their proselytising activities in India. It may seem unfair to make a general statement on the basis of a solitary example but the enigma is

19 *Kalimāt*, p.94.

20 *Zubda*, p.20. A similar incident about Shaykh Nizām al-Dīn Auliyā' is also recorded in the *Sayr al-Auliyā'*, p.128. Also see *Kalimāt*, p.26.

21 *Biography*, f.47.

resolved with the discovery of the fact that the concrete, reliable evidence in favour of the proposition is also, almost as scarce and scant as that against it. However, there is no need to feel apologetic either, because the task of 'Muslimising the Muslims'²² that the *Ṣūfīs* set before themselves was as important as the Islamisation of the Hindu population, and the dividends that accrued from it were not negligible by any standard.

True to the long-standing Naqshbandī tradition of associating with the ruling hierarchy,²³ the Khwāja also cultivated close contacts with the Mughal élite who, to quote Abdul Qadir,

constituted a sort of agency through which the ideals of art and morals and manners were diffused among the lower classes The habits and customs of people, their ideas, tendencies, ambitions, their tastes and pleasures, were often unconsciously fashioned on this model. The peerage acted as the conduit-pipe for this stream of influence²⁴

The Khwāja used the 'peerage' not only for the dissemination of his ideals and moral teachings but also for the amelioration of the conditions of his followers. He also succeeded in laying a solid foundation for the Naqshbandīyya order in India which continued to flourish even after his death.

In short, Khwāja Bāqī's meteoric career as a mystic - his sudden arrival in Delhi, the number of devoted disciples he produced in a relatively short period of time and his premature death at the age of forty - spontaneously brings to mind the analogy of a cloudburst that in a boundless desert on a band of thirsty and tired travellers falls, lends them a new lease of life and disappears.

Besides a great number of devotees and disciples, Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh was survived by two sons, Khwāja 'Ubayd Allāh and Khwāja 'Abd Allāh. Both were infants at the time of their father's death and were brought up

22 See *Ibid.*, ff.26-28.

23 See *infra*, p.138.

24 'The Cultural Influences of Islam', *The Legacy of India*, ed. G.T. Garratt (Oxford 1938 repr.), p.297.

under the care of Khwāja Ḥusām al-Dīn.²⁵ They grew old to become great exponents of their father's teachings. Ṣādiq Hamadānī who knew them from their early days, writing in 1048/1638-39, remarks:

Khwāja 'Ubayd Allāh [generally known as Khwāja Kalān], had drunk deep at the fountain of holiness and was adorned with piety and good moral character. His attainments in the field of knowledge, particularly in poetry and *belles-lettres* were commendable. His *oeuvres* included a hagiological work about the Companions of the Prophet and the saints of Islam down to his own time, which exhibited his erudition and industry in full measure. His brother Khwāja 'Abd Allāh [commonly called Khwāja Khurd] was also a man of many parts. He was fully proficient in mysticism and had a sound grounding in metaphysics, scholastic theology and rhetoric. His company always had a boonful effect on his associates and went a long way in the improvement of their mystical achievements. He was averse to hoarding anything for the morrow. After fulfilling the bare necessities of his family he would distribute everything among the deserving. He shunned association with nobles and grandees but always felt at home in the company of the poor, the needy and the indigent. It looked like he would become a lamp that would illumine the whole world.²⁶

V. HIS CONTEMPORARIES

A cursory glance at the *Ṣūfī* hagiographies will reveal that their hospices and convents, if on the one hand provided a rendezvous for the assemblage of the Muslim élite and intelligentsia, on the other they were the islands and oases of mental peace and spiritual solace to the huge masses of the underprivileged and the downtrodden in society. The *Khānqāh* of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh was apparently no exception to this rule. Ṣādiq Hamadānī who, to quote the Mujaddid, called himself a Pīr-parast (Worshipper of the Preceptor) must have come across a large cross-section of people in the *Khānqāh* of his *Pīr*. Moreover, his close contacts with such distinguished scholars as Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī, whose students spread from Kashmir to Lahore and Bihar; and his spiritual ties with such prominent *Khalīfas* of Khwāja Bāqī Bi'llāh as Shaykh Tāj al-Dīn Sanbhalī, Shaykh Ḥusām

25 *Kalimāt*, p.107., *Zubda*, p.80.

26 *Ṭabaqāt*, ff.410-410 b.

al-Dīn, Miyān Shaykh Ilaḥdād Amrōhagī and last but not least, Shaykh Ahmad Sirhindī, must not have remained altogether ineffectual in the extension of his sphere of friends and acquaintances. Moreover, he had acquired an early taste for the company of the learned; that too would have gone a long way to help him cultivate relations with countless of his contemporaries. But unfortunately, out of negligence or sheer modesty, like other aspects of his life, he has not left us any detail in this regard. The following information, however, about his contemporaries which is mainly gleaned from his own works, besides placing him in the right perspective, throws invaluable light on the social milieu and the mood of his times.

The contemporaries of Ṣādiq Hamadānī can be divided into three main categories:

- (1) *Khalīfas* of Khwāja Bāqī Bi'llāh and their followers,
- (2) Other devotees and disciples of Khwāja Bāqī Bi'llāh, and
- (3) Miscellaneous: the *Ṣūfīs*, the Scholars and the Poets.

(1) *Khalīfas* of Khwāja Bāqī Bi'llāh and their followers

(i) Shaykh Tāj Sanbhalī

The most senior companion of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh, Shaykh Tāj al-Dīn Sanbhalī, was actually a disciple and *Khalīfā* of Sayyid 'Alī Qiwām's²⁷ *Khalīfā*, Shaykh Ilaḥ Bakhsh. It was during his wanderings in India before settling in Delhi that Khwāja Bāqī Bi'llāh met him for the first time in the company of Shaykh Ilaḥ Bakhsh, in the vicinity of Sanbhal. Shaykh Tāj wished to have the Khwāja initiated at the hands of his preceptor, Shaykh Ilaḥ Bakhsh, but the Khwāja could not make up his mind. Nevertheless, he was deeply impressed by the piety and devotion of Shaykh Ilaḥ Bakhsh and

27 He was an eminent disciple of Shaykh Bahā' al-Dīn Jaunpūrī, who traced his spiritual lineage to Shaykh Naṣīr al-Dīn Maḥmūd Chirāgh-i Dihlī (d.707/1308). Most of his time was spent in mystical ecstasy. He died in 950/1543-44. A.A., pp.225-226, *Zubda*, p.112.

the sincerity of Shaykh Tāj. Thereafter, the Khwāja left for Transoxiana. Meanwhile Shaykh Ilah Bakhsh died and when the Khwāja repaired to Delhi Shaykh Tāj went there and joined his company. He was the first among the companions of the Khwāja who were allowed to enrol disciples and guide them in the Naqshbandīyya order.²⁸ After his investiture as *Khalīfā*, he went back to Sanbhal but continued to visit the Khwāja at regular intervals.

Shaykh Tāj was endowed with a unique ability to transform others. Whomsoever he graced with his attention was overtaken by rapture and self-annihilation instantaneously.²⁹ After the death of Khwāja Bāqī Bi'llāh he set out on a journey of India and Kashmir, and subsequently went to the Hijaz.³⁰ There also he travelled extensively, propagated the Naqshbandīyya order and deputed his *Khalīfās* in Mecca, Medina, and the Yemen. He sent his *Khalīfās* to some distant Arabian islands too. Ultimately he settled in the Hijaz and enjoyed a great deal of respect and reverence among the natives.³¹ He was alive at least until the compilation of the *Ṭabaqāt* in 1048/1638-39.

His son-in-law, Sayyid Maḥmūd Amrōhagī, who came from a noble family, was also a very brilliant young man. He had attained proficiency in external sciences at a relatively young age. Impressed by his virtues, Shaykh Tāj Sanbhalī gave him the hand of his daughter and spared no effort to lend new lustre to his intrinsic qualities. But before he could see the results of his labour, Sayyid Maḥmūd died in 1037/1627-28.³²

Shaykh 'Abd al-Raḥmān was another brilliant and favourite disciple of Shaykh Tāj Sanbhalī. When Shaykh Tāj returned to Sanbhal after his

28 *Zubda*, p.71.

29 *Ibid.*, *Ṭabaqāt*, f.396.

30 *Zubda*, p.76.

31 *Ṭabaqāt*, f.396.

32 *Ibid.*, f.410 b.

investiture, Shaykh 'Abd al-Rahmān was one of his first disciples who soon astonished his preceptor with his rapid strides in the mystical path. Being excited the Shaykh informed Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh that a very bright young man had fallen into his trap. 'Come yourself and bring that brilliant young man along', was the Khwāja's reply. Accordingly, the preceptor and the novice both set out for Delhi to see the Khwāja. The Khwāja was also impressed by the capabilities of the young neophyte and bestowed on him special favours which, in turn, made him all the more firm in his devotion to the Naqshbandīyya order. At the time of the compilation of the *Ṭabaqāt*, Shaykh 'Abd al-Rahmān was leading a life of isolation in Sanbhal.³³

(ii) Khwāja Ḥusām al-Dīn

He was born in 977/1569-70 at Qundūz in Badakhshān and came to India with his father, Qāḍī Niẓām al-Dīn Badakhshī, in 983/1575-76. Qāḍī Badakhshī, whose forefathers had long been associated with the Timūrid kings and had performed meritorious services under them, was received with open arms by Akbar.³⁴ He conferred on him the title of Qāḍī Khān which was consequently changed to Ghāzī Khan.³⁵ By the time of his death in 993/1584-85, the Qāḍī had become one of the favourite courtiers of the Emperor.³⁶ After his death, Akbar extended his patronage to his son and as such, in keeping with the established norms of the court, to start with, bestowed on him the *Manṣab* of three hundred as a first step to further rise and future promotion.³⁷ Abū al-Faḍl offered the hand of his sister to the young

33 Ibid., ff.406 b-407.

34 Ibid., f.400 b.

35 'Allāmf Abū al-Faḍl, *Akbar-nāma* (Calcutta 1886), Vol.III, pp.108-109.

36 *Zubda*, p.78.

37 *Ṭabaqāt*, f.401.

*Manṣabdār*³⁸ and by the time Khwāja Ḥusām al-Dīn was dispatched to the Deccan expedition with Khān-i Khānān 'Abd al-Rahīm Khān, he held the rank of 1000.³⁹ However, the grandeur of the imperial camp and court could not hold his attention for ever. It was during his stay in the Deccan that the transformation in him came about and he, bidding farewell to the mundane pomp and show, hastened to Delhi and despite opposition from Abū al-Faḍl,⁴⁰ became a disciple of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh.⁴¹ Bāqī Bi'llāh in the course of time invested him with the *Khilāfat* of the Naqshbandīyya order but, except for once, he never enrolled any disciple. In 1012/1603 when Khwāja Bāqī Bi'llāh fell ill, Khwāja Ḥusām al-Dīn was the only senior *Khalīfa* who was present at the *Khānqāh*.⁴² So he served his preceptor during his lifetime and arranged obsequies after his death. The burden of running the main *Khānqāh* in Delhi and bringing up the children of Khwāja Bāqī Bi'llāh also devolved upon him.⁴³

Ṣādiq Hamadānī who cherished very deep regard for Khwāja Ḥusām al-Dīn has bestowed lavish encomiums on him both in the *Kalimāt*⁴⁴ and the *Ṭabaqāt*⁴⁵ which reflect his strong faith in the latter's spiritual powers. Out of the many letters that he received from the Khwāja from time to time, Ṣādiq Hamadānī has reproduced two in the *Kalimāt*.⁴⁶

38 *Zubda*, p.79.

39 Shaykh Farīd Bhakkārī, *Dhakhīrat al-Khawānīn*, ed. Sayyid Mu'īn al-Ḥaqq (Karachi 1961), Vol.I, p.242.

40 *Zubda*, p.79.

41 *Ṭabaqāt*, f.401.

42 *Zubda*, p.80; also see *Biography*, f.47 b.

43 See *infra*, pp.23-24.

44 P.107.

45 F.401 b.

46 Pp.108-109.

Khwāja Ḥusām al-Dīn died at Akbarabad in 1043/1633. His body was brought to Delhi and was buried near the tomb of Khwāja Bāqī Bi'llāh. Ṣādiq Hamadānī composed the following chronogram on his death:⁴⁷

چون مام الحق از جهان بگذشت
 حصن دین را اسن حکم رفت (کلا)
 بر وجه اهل ایمان بود
 مظهر لوح دثیث و آدم رفت
 با یزید و جنید دوران شد
 شبلی وقت و ابن ادهم رفت
 حج مسرور بود دیدن او
 برکات مقام و زمزم رفت
 یار یحیی زمان خسته نماند
 اهل دین را انیس و همدم رفت
 گفت تاریخ فوئش اهل دلی
 آه قطب زمان ز عالم رفت

Sūfī Gadā 'Alī was a close associate of Khwāja Ḥusām al-Dīn. Actually he was a devotee of Mullā Yār Muḥammad Faṭḥpūrī⁴⁸ and was employed in the army where he held the rank of *Aḥadī*. But subsequently, he relinquished the government job, took to a life of indigence and resigned himself to the care and company of Khwāja Ḥusām al-Dīn at Firuzabad, in Delhi. No matter whether he was in government service or not, he did not change his routine of contenting himself with the bare necessities of life and distributing everything else to the poor. He died in 1040/1630-31 and was buried beside the tomb of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh, near Qadam Sharīf. Ṣādiq Hamadānī recited the following chronogram on this occasion:⁴⁹

بزندگی دوزخه چه بشوی منسودر
 که هست زندگی و عمر جسد و هم و خیال
 نماند صوفی صافی گدا علی بکن
 بنال ای دل شود ید و روزگار بنال
 سال زمین اورا ز عقل پر سیدم
 بگفت عقل که آه از بزرگ نیک فصال

47 *Ṭabaqāt*, f. 401 b.

48 He was a distinguished disciple and *Khalīfa* of Qādi Tarsūn Balkhī (d. 1013/1604-05). His gatherings were famed for their mystical tumult. He was always in a state of spiritual rapture that would sometimes get hold of the whole audience also. He died in 1037/1627-28. *Ṭabaqāt*, ff. 348 b., 404 b.

49 *Ibid.*, f. 411 b.

(iii) Shaykh Ilaḥdād Amrōḥagī

He was one of the trusted disciples of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh and his association with the Khwāja went as far back as the latter's first visit to Lahore, before finally settling down in Delhi.⁵⁰ Shaykh Ilaḥdād was known for his severe ascetic austerities. During a period of five or six days he would consume a negligible amount of victuals; otherwise he was almost continually in a state of fasting, meditation and self-scanning (*Muḥāsiba*).⁵¹ The Khwāja viewed the mystical achievements of the Shaykh with approval, as was illustrated by the fact that when the former decided to go back to Transoxiana, during his stay in Lahore, he entrusted his disciples to the care of Shaykh Ilaḥdād.⁵² While in Delhi also, the maintenance of the Naqshbandīyya *Khānqāh* and the upkeep of its inmates was Shaykh Ilaḥdād's responsibility.⁵³ At the time of the compilation of the *Ṭabaqāt*, in 1048/1638-39, he headed the Naqshbandīyya *Khānqāh* and was the only surviving senior companion of Khawāja Bāqī Bi'llāh.⁵⁴

The relations between Miyān Shaykh Ilaḥdād and Khwāja Ḥusām al-Dīn were very warm and cordial. Whosoever approached the Khwāja for initiation or wanted to learn *Dhikr* and meditation, the latter would refer him to Miyān Shaykh Ilaḥdād.⁵⁵ Among his disciples Mullā Mubārak Kanbu, of Delhi, occupied a very prominent position. He was a distinguished scholar and in learning and erudition was a peer of Shaykh Muḥammad Mudarris Dihlawī. The sciences that were not usually taught at Delhi, the Mullā had learnt at Akbarabad. After the acquisition of worldly knowledge, he developed a taste for mysticism and

50 *Zubda*, p.87.

51 *Ṭabaqāt*, f.407.

52 *Zubda*, p.87.

53 *Ibid.*, pp.87-88.

54 *Ṭabaqāt*, f.407.

55 *Zubda*, p.88.

became a disciple of Shaykh Ilaḥdād. He led a saintly life in Delhi where he died in 1040/1630-31.⁵⁶

(iv) Shaykh Ahmad Sirhindī

The most prominent of the Khwāja's disciples and *Khalīfas* was Shaykh Ahmad Sirhindī Kābulī Farūqī, generally known as Mujaddid-i Alf-i Thānī, the Reviver of the Second Millenium. He was born at Sirhind, in the Punjab, on 14th Shawwāl, 971/26th May 1564.⁵⁷ His father was deeply read in traditional as well as speculative sciences, and was a disciple of Shaykh Rukn al-Dīn Gangōhī.⁵⁸ He had also benefited from the benedictions of several other saints⁵⁹ including Shaykh Kamāl Qādirī Kaythalī.⁶⁰ Having committed the Holy Qur'ān to memory at an early age, Shaykh Ahmad commenced his formal education under the patronage of his father. For higher studies, however, he went to Sialkot⁶¹ and sat at the feet of scholars as renowned and distinguished as Shaykh Kamāl Kashmīrī,⁶² Shaykh Ya'qūb Sarfī⁶³ and Qaḍī

56 *Ṭabaqāt*, f.421 b.

57 See *Zubda*, p.127., *Ḥaḍarāt*, p.31, *E.I.*, s.v. Ahmad Sirhindī, *Rūd-i Kauthar*, p.222., *Muslim Revivalist Movements*, p.202.

58 *Zubda*, p.92., *Ḥaḍarāt*, pp.28-29. Shaykh Rukn al-Dīn was the son and successor of the famous Chishtī saint, Shaykh 'Abd al-Quddūs, of Gangoh, who died in 944/1537. He obtained the Qādirī ordination from Sayyid Ibrāhīm al-Īrajī al-Qādirī (d.953/1546-47) who was the most distinguished scholar of his time in Delhi. Shaykh Rukn al-Dīn died in 983/1576. See *Zubda*, pp.101-102., *G.A.*, f.152.

59 See *Zubda*, pp.103, 109, 113.

60 They met each other in the assembly of Shaykh Jalāl Thānēsarī (d.989/1581) who was an eminent *Khalīfa* of Shaykh 'Abd al-Quddūs Gangōhī. Shaykh Kamāl belonged to the Qādirīyya order of mystics and had attained full perfection in spirituality. He died in 981/1573-74, and was buried in Kaythal, a township of Sirhind. *Zubda*, pp.103-108.

61 *Zubda*, p.128.

62 See supra, pp.2-3.

63 He was a *Khalīfa* of Shaykh Ḥusayn Khwārazmī Kubrawī, and a very prominent scholar of the reign of Akbar. He died on 18th Dhī-qa'ada 1003/25th July, 1595. See *Zubda*, p.128., *M.T.*, Vol.III, pp.142-148., Engl. tr., pp.200-209.

Bahlūl Badakhshānī.⁶⁴ At the age of seventeen he returned to Sirhind, fully proficient in all branches of knowledge, both those which call for the exercise of the reasoning faculty and those which depend on the memory, and set himself the task of teaching and imparting instruction to his students. Around the age of twenty⁶⁵ he went to Agra and mixed with the intellectual élite of the Capital, including Shaykh Abū al-Faḍl and his elder brother, Shaykh Fayḍī, whose eclectic tendencies, however, did not strike a favourable chord in the Shaykh's heart.⁶⁶ When his stay in Agra was prolonged, his father also followed him and before long, the father and son were back in Sirhind busy teaching and writing treatises and tracts on theological and polemical subjects.⁶⁷ Meanwhile, the Shaykh perpetually profited from the spiritual graces of his father and obtained from him permission to enrol disciples in the Chishtīyya and Qādirīyya orders.⁶⁸ In 1007/1599, his father breathed his last and the following year he set out for the pilgrimage (Ḥajj).⁶⁹ On reaching Delhi, as mentioned earlier, he was attracted to the company of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh.⁷⁰ The Khwāja received him very courteously and, contrary to his practice, asked him to put off his journey to the Hijaz and stay with him for a month, or at least for a week.⁷¹ The Shaykh agreed to stay for a week, but hardly two days had elapsed when he felt impelled to perform penitence at the hands of the Khwāja and to acquire the Naqshbandī ordination from him.⁷² Seeing him eager the Khwāja responded favourably and imparted to him the method of

64 He was a disciple of Shaykh 'Abd al-Raḥmān Faḥd, who was an eminent Muḥaddith of the Hijaz and belonged to a distinguished family of Muḥaddithīn. See *Zubda*, p.128.

65 *Muslim Revivalist Movements*, p.206.

66 *Zubda*, pp.131-132.

67 *Ibid.*, p.133.

68 *Zubda*, p.133, 134, 136., *Ḥaḍarāt*, pp.28-29.

69 *Zubda*, pp.122, 128.

70 See *supra*, p.6.

71 *Zubda*, p.139.

72 *Ibid.*, p.140.

Naqshbandī *Dhikr* and thereby ushered in a new era of spiritual solace, peace and tranquility in his life. The Shaykh stayed for three months at the Naqshbandī *Khānqāh* and then returned to Sirhind.⁷³ Before his departure, the Khwāja, besides giving him a complete code of ethics, conferred on him the robe of *Khilāfat* and allowed him to enrol disciples.⁷⁴ Not only that, but as a mark of his confidence in his spiritual attainments, transferred some of his own disciples to his care and supervision.⁷⁵ Back in Sirhind, the Shaykh underwent a severe internal turmoil: strong desire to lead a life of complete solitude and the preceptor's advice to continue with the life of academic pursuits were in sharp contrast with each other. However, the latter prevailed and he taught and trained disciples for a while before calling on the Khwāja for the second time. It was during his stay in Sirhind this time that Shāh Sikandar, the grandson of Shaykh Kamāl Kaythalī, conferred on him the latter's spiritual robe and allowed him to initiate disciples in the Qādirīyya order.⁷⁶

His third and last visit to Khwāja Bāqī Bi'llāh took place about seven or eight months before the latter's death.⁷⁷ When the news of his arrival in Delhi reached the Khwāja, he, despite his frail health and weak physique, hastened to receive his favourite disciple, half way to the *Khānqāh*.⁷⁸ One day, while the Shaykh was still there and other disciples were also in attendance, the Khwāja sent for his infant sons, Khwāja 'Abd Allāh and Khwāja

73 Ibid., p.143.

74 *Biography*, f.36-36 b., *Kalimāt-i Tayyibāt*, f.12 a., quoted in the *Muslim Revivalist Movements*, p.209, fn.1.

75 *Zubda*, p.146.

76 Ibid., p.134.

77 *Kalimāt*, p.105.

78 *Muslim Revivalist Movements*, p.211.

'Ubayd Allah. When they were brought in, the Khwāja cast an affectionate glance at them and addressing the audience, remarked: 'They are orphans', meaning thereby that his days were numbered.⁷⁹ How long the Shaykh stayed with his preceptor this time, is unknown. However, after his return from Delhi, he stayed for some time in Sirhind and then, at the instance of the Khwāja, proceeded to Lahore where a large number of people were attracted to his assemblies.⁸⁰ He was still at Lahore when the news of his preceptor's death arrived and he rushed to Delhi, whence he went to Sirhind and lived there until he died on 28th Şafar 1034/10th December, 1624.⁸¹

Among the *oeuvres* of Shaykh Aḥmad Sirhindī, his letters (*Maktūbāt*), wherein he mainly answered questions from his correspondents and expatiated upon different aspects of mystical experiences, are considered to be his magnum opus.⁸²

Şādiq Hamadānī, both in the *Kalimāt al-Şādiqīn*⁸³ that he wrote during the lifetime of the Mujaddid (1023/1614), and the *Ṭabaqāt-i Shāhjahānī*⁸⁴ (1048/1638-39) which he compiled after his death (1034/1624), referred to him in very reverential terms. His relations with the Mujaddid's descendants,

79 *Kalimāt*, p.105. Also see *Zubda*, p.155.

80 *Zubda*, p.157.

81 *Ibid.*, p.159., *Ḥaḍarāt*, p.208.

82 The mystical revelations expounded by Shaykh Aḥmad Sirhindī in his *Maktūbāt* aroused a great deal of concern and controversy among his contemporaries and the subsequent generations of scholars, both in and outside India. They are engaging the attention of the modern scholarship as well. For details see S.A.A. Rizvi, *Muslim Revivalist Movements in Northern India during the Sixteenth and Seventeenth Centuries* (Agra 1965), Shaykh Muḥammad Ikrām, *Rūd-i Kauthar*, Fifth edition (Lahore 1970), pp.222-379, and Yohanan Friedmann, *Shaykh Aḥmad Sirhindī: An Outline of His Thought and a Study of His Image in the Eyes of Posterity* (Montreal and London 1971).

83 Pp.109-112.

84 Ff. 403, 407, 421.

disciples and *Khālīfas* were also cordial and he noticed the following of them in the *Ṭabaqāt*:

(a) Khwāja Muḥammad Sa'īd Fārūqī Sirhindī

The second son and successor of Shaykh Ahmad Sirhindī, Muḥammad Sa'īd Fārūqī was born in 1005/1597. After the completion of his education under the care of his father, elder brother Muḥammad Ṣādiq (d.1025/1616) and Mullā Ṭāhir Lāhorī,⁸⁵ by the age of seventeen he had become a scholar by all standards. He taught difficult texts like the *Ḥikmat al-'ayn*, the *'Aḍuqāt* and the *Baiḍāwī* with great proficiency. He had written glosses on the *Mishkāt* and his annotations on the *Ḥāshiyā-i Khayālī* were read with interest and profit.⁸⁶ According to Ṣādiq Hamadānī, he was an embodiment of perfection both in theory and practice and his main occupation was the guidance of the people in the Naqshbandīyya order. His brother Muḥammad Ma'sūm was also well known for his internal and external attainments. The relations between the two brothers were very warm and cordial. Both of them taught and imparted mystical instruction to their devotees and disciples, in a mosque situated next to their house in Sirhind, and lent splendour and grace to the virtues of piety, probity, abstinence and the fear of God. Their younger brother, Muḥammad Yahyā, had also completed his education and spiritual training at their feet and was counted among the scholars of his time.⁸⁷

(b) Khwāja Muḥammad Ṣiddīq Kishmī

He was a disciple of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh. After the latter's death, like so many other disciples of the Khwāja, he also passed under the

85 See *infra*, p.39.

86 *Ḥaḍarāt*, p.234.

87 *Ṭabaqāt*, ff.407-407 b.

spiritual supervision of Shaykh Ahmad Sirhindī. He practised a great many ascetic austerities over a long period and became blessed with full perfection in mystical flights. It was at this stage that Shaykh Ahmad bestowed on him the *Khilāfat* of the Naqshbandīyya order and dispatched him to Delhi. In external sciences also Khwāja Ṣiddīq was fully accomplished and his attainments in poetry and *belles-lettres* were excellent. In the days gone by when he was still in military service, most of his time was spent in the poetical gatherings arranged by Khān-i Khānān 'Abd al-Raḥīm Khān, wherein such renowned poets as Nazīrī (d.1021/1612-1613) and Shakībī (d.1020/1611-1612) also participated. Subsequently, when the passion for spiritualism overpowered him, he abandoned poetry altogether, came to Delhi and made his abode in the company of Khwāja Muḥammad Bāqī. Khwāja Ṣiddīq died in 1050/1640-41. Ṣādiq Hamadānī composed three chronograms on this occasion, two in verse and one in prose.⁸⁸ One of the versified ones is as follows:

گفتی که فضیل میرصدیق	که در علم وصل بوده است کامل
ز اخلاق و ز اوصاف بزرگان	هر آنچه باید اورا بود حاصل
بهر آنکه در علم و ...	بیشتر بود آنکه جمیع مشکل
بس که بجزار و پنجه از غیب	بنگ مرگ بروی گشت نازل
مه شوال بود روز شنبه	که ز دنیا بعبقی گشت مایل
ز پیر عقلی جسمت سال خوش	جگر صد پاره پاره داغ بر دل
و پیر عقلی با یک نوک خانه	نوشته آه آن که فضیل!

Khwāja Muḥammad Ṣiddīq's son Muḥammad Fārūq who emerged as a brilliant poet during the reign of Shāhjahān was also known to Ṣādiq Hamadānī. Muḥammad Fārūq was a very promising lad and he made his way into the assemblies of the reputed nobles and grandees of his time, at a relatively early age. Afḍal Khān 'Allāmī⁸⁹ was reported to have remarked that he had met with a great many

88 Ibid., f.413 b margin.

89 See *infra*, pp.58-59.

scholars and poets both in India as well as in Transoxiana but he did not find anyone of them so versatile as Fārūq. Consequently, at the instance of the 'Allāmī, Fārūq was created a noble by Shāhjahān and was deputed to the province of Kabul so that he could have an easy and affluent life and devote maximum time and energy to the nourishment of his talents. Soon after his appointment there Fārūq endeared himself to Nawwāb Ṣa'īd Khān, the governor of that province also. Side by side with his literary activities, however, he paid full attention to the welfare of the local people and left no stone unturned to ameliorate their conditions.⁹⁰ The following couplets belong to him:

ست گشتم نه باده بود نه جام صید کردی نه دانه بود نه دام
یار از بزم ماسخر برخاست صبح ما باز رفت جانب شام

(c) Mīr Muḥammad Nu'mān Kishmī

He was a favourite disciple of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh. After the death of the Khwāja he also joined the company of Shaykh Aḥmad Sirhindī who conferred on him the *Khilāfat* of the Naqshbandīyya order in 1018/1609-10 and ordered him to go to Burhanpur.⁹¹ Soon he got settled in Burhanpur and became very popular among the people. He stayed there for sometime and then decided to pay a visit to his preceptor, Shaykh Aḥmad, in Sirhind. During his absence all his devotees in Burhanpur rallied round his relative and Shaykh Aḥmad Sirhindī's *Khalīfa*, Khwāja Hāshim Kishmī. When Mīr Nu'mān got back to Burhanpur from Sirhind, he found the whole scene changed. Failing to find a sufficient following in that town, he left Burhanpur to Khwāja

90 *Ṭabaqāt*, f.431.

91 *Ḥaḍarāt*, p.303.

Hāshim and came to Akbarabad, where he was still alive at the time of the compilation of the *Ṭabaqāt*.⁹²

(d) Khwāja Hašhim Kishmī

He was a prominent *Khalīfa* of Shaykh Aḥmad Sirhindī. He learnt meditation and other basic teachings of the Naqshbandīyya *silsila* from Mīr Muḥammad Nu'mān. In 1031/1621-22, the Shaykh summoned him to Sirhind and kept him under his personal supervision continually for two years.⁹³ When he was fully accomplished in his spiritual attainments the Shaykh invested him with his *Khilāfat* and appointed him at Burhanpur, where he died in 1041/1631-32, at the age of forty.⁹⁴

(e) Shaykh Ṭāhir Badakhsī

Initially he was in the military service but later on under the spell of an ecstasy took to the life of *Qalandars*. On hearing the fame of Khwāja Bāqī Bi'llāh he hastened to Delhi, but before his arrival the Khwāja had already passed away. Incidentally, Shaykh Aḥmad Sirhindī was in Delhi at that time; hence he joined the fold of his disciples. His continual occupation with the Naqshbandī practices, however, did not go to waste and ultimately he was raised to the status of a *Khalīfa*. After his investiture he went to Jaunpur and settled there. At the time of the compilation of the *Ṭabaqāt*, he was still alive and very popular among the people. According to Ṣādiq Hamadānī, once he called on the Emperor Jahāngīr and impressed him favourably with his uprightness and veracity. On the accession of Shāhjahān, he again visited the court and benefited from the imperial rewards.⁹⁵

92 *Ṭabaqāt*, f.411; Cf. *Ḥaḍarāt*, pp.304-305.

93 *Ḥaḍarāt*, p.392.

94 *Ṭabaqāt*, f.411. Also see *Ḥaḍarāt*, pp.368-383; Muḥammad Baqā', *Mir'āt al-'Ālam*, MS., British Museum, Add.7657, f.495 b.

95 *Ibid.*, ff.413 b-414., *Ḥaḍarāt*, pp.340-343.

(f) Mullā Tāhir Lāhorī

He was one of those distinguished scholars whom Shahjahan appointed to teach at Lahore. He learnt the external sciences from Mullā Jalāl Talawī Lāhorī.⁹⁶ After the completion of his education he suddenly developed a taste for mysticism and became a disciple of Shaykh Ahmad Sirhindī. He spent quite some time in strenuous spiritual exercises before he was invested with the *Khilāfat* of the Naqshbandīyya order. Thereafter, he took to a life of complete detachment from the world and settled at Lahore, where he died in 1038/1628-29.⁹⁷

(g) Shaykh 'Abd al-Ḥayy Patnagī

He was a favourite disciple of Shaykh Ahmad Sirhindī. He was famous for his perseverance in the path of spiritual poverty (*Faqr*) and his attainments both in the formal and the essential aspects of *Ṣūfism*. Before his elevation to the position of a *Khalīfa*, he spent several years in the company of his preceptor and traversed different stages of the mystical path under his direction. He compiled the second volume of the *Maktūbāt* of the Shaykh. At the time of the compilation of the *Ṭabaqāt* he was in Patna, guiding the people in their spiritual endeavours.⁹⁸

(h) Shaykh Nūr Patnagī

He was a disciple of Shaykh Ahmad Sirhindī. He led a very simple and austere life and was averse to any sort of association with the worldly people. Although the *Khilāfat* was bestowed on him earlier than Shaykh 'Abd al-Ḥayy, he did not show much zeal and enthusiasm after his arrival in Patna. However, when Shaykh 'Abd al-Ḥayy was also invested with the *Khilāfat* and

96 See supra, p. 42.

97 *Ṭabaqāt*, f.421. Also see *Ḥaḍarāt*, pp.319-326.

98 *Ṭabaqāt*, f.414 b. Also see *Ḥaḍarāt*, pp.366-368.

repaired to Patna, Shaykh Nūr found in him a very good friend and through him became acquainted with other people also. Shaykh Nūr had a smattering of *Fiqh* and *Ḥadīth* and if any of the seekers after Truth approached him for guidance, he did not grudge assistance and initiated him readily.⁹⁹

(i) Shaykh Badī' al-Dīn Sahāranpūrī

Initially he was employed in the army but after some time when he acquired the taste for mysticism he joined the company of Shaykh Aḥmad Sirhindī and learnt from him the Naqshbandī *Dhikr*. He also practised a lot of ascetic austerities before he was invested with the *Khilāfat* of that order. Thereafter he went to Saharanpur and occupied himself with the guidance of the people. Towards the end of his life, however, he grew averse to the social life and retired to solitude. He died in 1045/1635-36.¹⁰⁰

(j) Shaykh Badr al-Dīn Sirhindī

He was a favourite disciple and *Khalīfa* of Shaykh Aḥmad Sirhindī. He joined his company at the age of fifteen¹⁰¹ and continually remained in his service for seventeen years.¹⁰² After the Shaykh's death, he compiled his biography called the *Ḥaḍarāt al-Quds*, wherein he recorded the following three chronograms composed by Ṣādiq Hamadānī, at the death of Shaykh Aḥmad Sirhindī:¹⁰³

فرباد زگرش زمانه بیداد ز دست جور ایام
قطب ارشاد شیخ احمد که بود بخلق فیض او عام

99 *Ṭabaqāt*, f.415. Also see *Ḥaḍarāt*, pp.311-314.

100 *Ṭabaqāt*, ff.403 b-404.

101 *Ḥaḍarāt*, p.386.

102 *Ibid.*, p.157.

103 *Ibid.*, pp.218-219.

در ماه صفر به بیت هاشم	بگذشت زوهری سرانجام
از وقت او زبیدان رفت	یکباره قرار و صبر و آرام
شد روز وصل عاشقان شب	شد صبح امید طالبان شام
چون قدم دین و برج ایکن	او بود بدهر پیر دو دایم
تاریخ و نجات او برآمد	انوس فساد و برج آلام

- الولی و بیعت بل - تنقل الی المنزل الابدی

- الموت یوم جسر یوصل الجیب الی الجیب

Şādiq Hamadānī, however, does not mention him in the *Ṭabaqāt*.

(2) Devotees and disciples of Khwāja Bāqī Bi'llāh

(a) Shaykh Nūr al-Ḥaqq Dihlawī

The eldest son of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī, Shaykh Nūr al-Ḥaqq was deeply read in formal and essential sciences and enjoyed the full confidence of his father. He was very fond of saints and divines but his devotion to Khwāja Bāqī Bi'llāh knew no bounds. The Khwāja was also very charitable in his blessings towards him. Several chronograms were composed on the death of the Khwāja but none was so steeped in emotions and marked with elegance and grace as the one composed by Shaykh Nūr al-Ḥaqq.¹⁰⁴ Shāh Jahān, who cherished great regard for him, on his accession to the throne, appointed him the Qādī of Akbarabad. At the time of the compilation of the *Ṭabaqāt*, the Shaykh still held that position and discharged his duties very conscientiously.¹⁰⁵ Şādiq Hamadānī has reproduced the following of his verses in the *Ṭabaqāt*:

شب ساقی از آن بزم که در جام طرب کرد	آتش بجم زد و تاراج عرب کرد
مستانه بدانان تو دستی زده بودیم	این مثل قبول آمد و تفتین ادب کرد
گفتم گشایم از دل اندویش گره	ناخن بود تکلف و گمشود این گره

¹⁰⁴ *Biography*, ff. 67b-68b.

¹⁰⁵ *Ṭabaqāt*, f. 419; Ghulām 'Alī Āzād Bilgrāmī, *Ma'āthir al-Kirām* (Lahore 1971), p. 46; *Mirāt al-'Ālam*, MS. f. 455.

(b) Maulānā Jamāl Talawī of Lahore

Maulānā Jamāl who belonged to Tala, a famous quarter of Lahore at that time, was a real prodigy. He started teaching at the age of eight years.¹⁰⁶ He was a pupil of Mullā Ismā'il of Uch, and had also received instruction from other teachers. He was fully conversant with the traditional as well as the speculative sciences, and had a good delivery and could speak unambiguously. He was renowned for his masterly exposition of different texts. According to Badāyūnī, the correction and arrangement of the Qur'ānic exegesis *Sāwāṭi' al-Ilhām* was principally his work.¹⁰⁷

The Maulānā generally showed deep regard to the dervishes but towards Khwāja Bāqī Bi'llāh his attitude was particularly characterised by extreme supplication.¹⁰⁸

(c) Mullā 'Abd al-Salām Dīwī

He was one of the leading lights among the contemporary scholars and was particularly celebrated for his virtuosity in *Fiqh*, *Usūl*, and rhetoric. He wrote a book about principles of jurisprudence which matched with *Talwīh* in authenticity and was looked on as a standard work on the subject. By disposition he was modest and did not like futile wrangling and argumentation. After the completion of his education, he spent some time at the feet of Khwāja Bāqī Bi'llāh and greatly profited from his spiritual graces. Once he called on the Emperor Shāhjahān who, out of appreciation for his sterling human qualities, conferred on him the office of the *Muftī* of the royal camp.

106 *M.T.*, Vol.III, pp.105-106., Eng.tr., pp.156-157. Badāyūnī refers to him as Maulānā Jalāl while all subsequent authorities mention his name as Mullā Jamāl, which seems correct. See *Ṭabaqāt*, f.369b; *Ḥadarāt*, pp.32, 185; *Bādshāh-nāma*, ff.425, 426b; *Mir'āt al-'Ālam*, MS., f.453.

107 *M.T.*, Vol.III, p.105; Eng.tr., p.157; *Ḥadarāt*, p.32.

108 *Ṭabaqāt*, f.369 b. According to *Bādshāh-nāma* (f.426 b) the date of his death is contained in the Arabic phrase - *Tamat al-'Ilm* (1011/1602-1603).

At the time of the compilation of the *Ṭabaqāt* in 1048/1638-39, the Mullā still held that office. In his spare time he conducted classes and imparted instruction to his students.¹⁰⁹

(d) Ja'far Beg Tahānagī

He was a very learned and scholarly noble, especially in calligraphy and *belles-lettres* were his achievements remarkable. He served in the imperial army for several years and was included in the *Manṣabdārs* of the Emperor Akbar. His brilliance did not fail to attract the attention of the monarch but due to his impudence and nonconformity with the new trends at the court he soon fell into disgrace. Being fed up with his previous life he inclined towards mysticism and joined the company of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh and became one of his disciples. He practised a great many spiritual austerities and became so infatuated with his new way of life that when Jahāngīr, after his accession to the throne, summoned him to his court and offered to bestow on him a *Manṣab*, he did not accept it. He appears to have been held in high esteem in orthodox circles. He died in 1026/1617-18. Ṣādiq Hamadānī sought out the year of his death from the Persian phrase¹¹⁰

- *تدره نفس*.

(e) Ḥāfiẓ Jalāl al-Dīn Rāy of Patna

He was a pious man and remembered the Qur'ān by heart. Although he was a disciple of Khwāja 'Abd al-Shahīd¹¹¹ he also had spent some time in the

109 *Ṭabaqāt*, f.418. He received instruction in external sciences from Mullā 'Abd al-Salām Lāhorī (d.1039/1629-30). See *Bādshāh-nāma*, f.426 b.

110 *Ṭabaqāt*, f.379 b. Letter I:139 of the *Maktūbāt-i Imām-i Rabbānī* is addressed to him.

111 Khwāja 'Abd al-Shahīd was a distinguished Naqshbandī saint who was greatly respected by Bābur. See *Bābar-Nāma (Memoirs of Bābur)*, Eng.tr. A.S. Beveridge, Indian repr. (Delhi 1970), pp.632, 653. During the reign of Akbar he came to India and was well received by that Emperor. Akbar bestowed upon him the *pargana* of Chamārī, in Bāri Duāb where he maintained two thousand poor. He returned to Samarqand in 983/1574-75 where he died

company of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh which went a long way in the enhancement of his spiritual achievements. He was endowed with an angelic nature and enjoyed the reputation of a great divine. He died in 1037/1627-28.¹¹²

(f) Shaykh Aḥmad Khīrī

He was an old, experienced and favourite disciple of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh. He died in 1045/1635-36. Ṣādiq Hamadānī composed the following chronogram on this occasion:¹¹³

سید احمد یگانہ آفاق	آن بری از خوشی و دیگری
زبدہ آل احمد مرسل	لابق مقتدائی و پیروی
صرف کردہ براہ حق طلبی	کودکی و جوانی و پیروی
داشته استقامتی عجبی	چون خند و خوشی و جبری
صادق گفت سال رفتن او	از جهان رفت احمد کبری

(g) Miyān Qāsim Jaunpurī

A descendant of Khwāja 'Abd Allāh Anṣārī, Miyān Qāsim Jaunpurī was possessed of a unique state of ecstasy and a strange rapture characterised the whole of his life. Nevertheless, he did not let this enchantment hinder him from carrying out the obligations enjoined by the *Sharī'a*. He was a leading light of the Qādirīyya and the Chishtīyya orders of his time and a great many miracles were attributed to him. There was no place whatsoever for the worldly people in his heart. He was an exquisite poet and his verses were marked by elegance and grace. He died in 1039/1629-30.¹¹⁴ His son Miyān Shaykh Ni'mat Allāh was given to the pursuit of Truth from his

111 (continued)

two years later. See *Ā'in-i Akbarī*, Eng.tr., Vol.I, pp.467,608; *M.T.*, Vol.III, pp.40-41; Eng.tr., pp.65-66; *Ṭabaqāt*, f.223 b-224.

112 *Ṭabaqāt*, f.417.

113 *Ibid.*, f.403.

114 *Ibid.*, f.406.

childhood. In 1007/1598-99 he came into contact with Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh who imparted to him the secret of Naqshbandī meditation. The effect of this esoteric exercise soon became apparent in his countenance and the signs of resignation and self-effacement began to emerge in his personality. The Khwāja always looked upon him favourably.¹¹⁵

(h) Mullā Aḥmad Gūjar

He had a smattering of jurisprudence and knew sufficient about other theological sciences also. It was during his student days that he heard of the Khwāja's virtues and became his disciple, and devoted all his time to the service of his preceptor. The Khwāja also treated him affectionately. After the Khwāja's death he returned to his native place where the local population thronged around him and insisted on initiation. Nevertheless, he shunned the company of worldly people and spent his time in deserted and desolate places. He died in 1027/1617-18.¹¹⁶

(i) Maulānā Ya'qūb Thānagī

He was an outstanding, intelligent and good-natured student of Maulānā Jalāl Talawī of Lahore. After the completion of his education when he heard the fame of Khwāja Bāqī Bi'llāh's spiritual accomplishments, he abandoned everything and hastened to the company of the Khwāja, who initiated him into the Naqshbandīyya order. He experienced strange ecstasies and apocalypses and the Khwāja would always call him a lunatic (*Dīwāna*). After the death of the Khwāja he continued to stay with the sons of his preceptor until in 1025/1616-17, when he went to his native place, Thāna Bhīm, he fell ill and died.¹¹⁷

115 Ibid., f.406 b.

116 Ibid., f.378.

117 Ibid., f.377.

(j) Sayyid Muṣṭafā Bāghībat

A pious and holy man, he sat for years on the prayer carpet of his ancestors and helped people establish communion with God. On hearing of the fame of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh he bid farewell to his own sainthood, hastened to see the Khwāja and requested him for the *Nisba* of the Naqshbandīyya order. His request was granted and he soon gained proficiency in that order too. Being satisfied with his attainments the Khwāja allowed him to go back and start afresh the task of guiding the people. He died in 1037/1627-28. Ṣādiq Hamadānī composed the following chronogram on this occasion:¹¹⁸

تا چشم هم زدی کجا رفت	دید که چه سیدی مصطفی بود
وان زبده بزم او با رفت	آن قدوه خاندان سادات
از پیش نظر بان سرار رفت	پیش نظر منت هر چند
از مردن وی جو با همراد رفت	تا ریخ وفات وی بستم
ای وای که سیدی مصطفی رفت	آهی بشد و گفت صادق

(k) Shaykh Murtaḍā Sanbhalī

A disciple of Khwāja Bāqī Bi'llāh, Shaykh Murtaḍā Sanbhalī was an experienced and scholarly person. He was very fond of *Ṣūfī* aphorisms and had a special style of their narration. Sometimes he composed verses too. When he first approached Khwāja Bāqī and requested initiation, the Khwāja told him that for reasons, he deemed it imprudent to accept any new disciples but if he would, he could recommend him to Shaykh Tāj or Shaykh Aḥmad Sirhindī. Nevertheless, he did not lose hope and instead wrote a versified letter to the Khwāja wherein the following couplet was also included:

بدلداران دیگر نیست کارم
مرا با دست تو خویش کار هست

His letter brought home to the Khwāja his sincerity of purpose, humility and modesty and as such, he agreed to initiate him. Soon after he was initiated, the Naqshbandīyya *Nisba* so overpowered Shaykh Murtaḍā that he

118 Ibid., f.368.

traversed the distance of months in days and attained full perfection in a relatively short time. He died in 1046/1636-37. Ṣādiq Hamadānī composed the following chronogram on this occasion:¹¹⁹

شیخ ارباب طریقت مرتضای اصل ذوق آنکه محبت بوده دستنویز عشق
در جوانی نفس را در راه حق چو کشته بود گفت سال رحلتش پر خرد استنویز عشق

(l) Shaykh Rafī' al-Dīn

Shaykh Rafī' al-Dīn bin Miyān Shaykh Quṭb-i 'Ālam learnt the external sciences from his father but as regards his spiritual enlightenment, that he owed to the company of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh who taught him different tracts on mysticism. Shaykh Rafī' al-Dīn died in 1029/1619-20, in Burhanpur, whence his body was carried to Delhi and buried there.

(m) Shaykh 'Abd al-Laṭīf Gujarātī

With two intermediaries between, he was a disciple of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh. He was very fond of the *Mathnawī* of Maulānā Jalāl al-Dīn Rūmī and had written an excellent commentary on that work. He had also compiled a very lucid exposition of the *Ḥadīqat al-Ḥaqā'iq* which evoked great interest in the academic circles. Shāhjahān conferred on him the office of the controller of salaries for the whole of his empire (*Sāhib tan-i mamālik-i Hindūstān*), in which capacity he paid close attention to the welfare of the people and won over their hearts. At the time of the compilation of the *Ṭabaqāt* in 1048/1638-39, he still held that position.¹²⁰

(n) Shaykh 'Abd al-Wāḥid Ajōdhanī

He was an elderly *Khalīfa* of Shaykh Salīm Chishtī, had met many divines, and was equally well versed in theory and practice. His attitude towards

119 Ibid., f.413 b.

120 Ibid., f.423.

Khwāja Bāqī Bi'llāh was one of extreme devotion and veneration. The Khwāja also showed him great respect and regard. He died in 1019/1610-11.¹²¹

(3) Miscellaneous: The *Ṣūfīs*, The Scholars and The Poets

(i) The *Ṣūfīs*

(a) Shaykh 'Abd Allāh Bhatta

He was an elderly Qādirī saint with a charitable disposition and a strong avidity for the company of dervishes. He guided the people in the path of God for many years. Whosoever called on him, besides entertaining him with victuals, the Shaykh offered him a *bahlūlī* as well. Having heard of his fame, Jahāngīr summoned him to his court. At the very sight of the Emperor, the Shaykh whispered some divine adjurations and clapped his hands. On being asked the rationale of what he had done, he replied that he had prayed to keep misfortunes off. The Emperor let him go unmolested. According to Ṣādiq Hamadānī, it was nothing less than a miracle on the part of the Shaykh because very few dervishes could escape the wrath of that distrustful (*Ghayyūr*) Emperor.¹²² The Shaykh died in 1037/1627-28. Ṣādiq Hamadānī composed the following chronogram on this occasion:¹²³

درین شیخ عبدالبسته	که در دوران خود بوده بیجان
درین عصر از مشیوخ قادریه	هنگام بوده است در عالم نشانی
ز جور و زور کاران تطب ابدان	بیک ساعت بروند زلفت از میان
ازین تمام جهانی گشت در هم	فتاده غمخنده خانه بنام !
ز پیشه مثل چشم سال فروش	بگفت و ای از شیخ زمانه !

(b) Shaykh Ḥusayn Kamāngar

A disciple of Shaykh Sulaymān Manduwī,¹²⁴ Shaykh Ḥusayn Kamāngar was a distinguished saint and a capable scholar in his own right. During the

121 Ibid., f.367 b.

122 Ibid., f.361 b.

123 Ibid.

124 For his life see A.A., p.215; G.A., f.154b; *Kalimāt*, pp.66-67.

annual 'Urs of his *Pīr* he visited Delhi regularly and stayed with the sons of Shaykh Sulaymān. Ṣādiq Hamadānī, who had met him several times, reports that during the year Khusrau rose in rebellion against his father, Shaykh Ḥusayn Jāmī¹²⁵ had warned the Emperor beforehand that a great calamity was in the offing. On hearing of this warning, Shaykh Ḥusayn Kamāngar conveyed it to some of the courtiers, who informed the Emperor accordingly, that the calamity did descend from the heaven but he staved it off successfully. Meanwhile, Khusrau raised the standard of revolt and the whole kingdom was plunged into chaos and disorder. But soon, as prophesied by Shaykh Kamāngar, the rebellion subsided and law and order was restored. The fulfilment of the Shaykh's prediction greatly enhanced his credibility and prestige, so much so that the king and his ministers also entered into the fold of his devotees. Shaykh Kamāngar died in 1018/1609-10.¹²⁶

(c) Shaykh Muṣṭafā Nānauta

Son of Shaykh Aḥmad Nānauta, he was also a disciple of Shaykh Sulaymān Mānduwī. He was possessed of a very pleasant disposition and had a strong yearning for musical auditions and spiritual ecstasies. His conversation beamed with zeal and enthusiasm, and at the same time, was suggestive of his internal anguish and grief. He was an excellent poet too. Ṣādiq Hamadānī had met him and profited from his spiritual blessings.¹²⁷

125 Shaykh Ḥusayn Jāmī appears to have been a favourite saint of Jahāngīr. He informed Jahāngīr six months before his actual accession to the throne that he would become the king. Similarly, on the occasion of Khusrau's rebellion in 1605, he seems to have warned the Emperor beforehand. The Emperor, who had already sent a bounty of 5,000 rupees to the saint after his accession to the throne, after the suppression of the rebellion gave him twenty *lakhs* of *dāms*, equivalent to 30,000 or 40,000 rupees, for the expenses of himself and his monastery and the dervishes who were with him. (See *Tuzuk*, Eng.tr., pp.30, 46, 71-72.) According to Ṣādiq Hamadānī, the Emperor also bestowed upon him the *Pargana* of *Chamārī*. Shaykh Ḥusayn died in 1023/1614-15 (*Ṭabaqāt*, f.350).

126 *Ṭabaqāt*, f.362.

127 *Ibid.*, f.363 b.

Shaykh Muṣṭafā was survived by four sons. One of them, Sayyid Ṣābir 'Alī whom Ṣādiq knew thoroughly, and who, subsequently, changed his spiritual robe for a courtly gown and joined service in the imperial army, was renowned for his altruistic nature and humane and kind temperament. He was unique in the domain of mysticism and the pursuit of the divine path. He composed exquisite verses in both Persian and Hindī.¹²⁸

(d) Shaykh Arzānī Patnagī

He was known for his saintly nature. Some people had great faith in his spiritual achievements and even attributed some miracles to him. During the reign of Jahāngīr he came to Delhi and went round to see the saints of the town. It was during his sojourn in Delhi that Ṣādiq Hamadānī met him more than once. But seemingly he failed to discern in him the many virtues of which people usually praised him. He died in Patna.¹²⁹

(e) Shaykh 'Abd al-Wahhāb Bukhārī

He was a distinguished notable of Delhi who was known for his good moral character and charming personality. He died in 1018/1609. Ṣādiq Hamadānī composed the following chronogram on this occasion:¹³⁰

دای زبیدی چرخ کبود	آه بی مری بنت سیاه
قدوه اولاد نبی رفت زود	زبده سادات بعالم نماز
هشتردهم از ماه رجب رفته بود	سال و نمانش بمده سال و روز

(f) Shaykh Kamāl Mutawakkil

He was a *Khalīfa* of Shaykh Nizām Nārnaulī (d.997/1588-89)¹³¹ and was adorned with many virtues. His life was characterised by complete resignation

128 Ibid.

129 Ibid., f.364 b.

130 Ibid.

131 For notices of his life see *M.T.*, Vol.III, pp.26-28; Eng. tr., Vol.III, pp.44-45; *G.A.*, f.251 b.

to the will of God. He distributed the offerings, as and when they were received, and did not keep even a single penny for the morrow. His fondness for the musical auditions was also unique and once in them, he was so overwhelmed by ecstasy and danced so violently that even the young could not hold him; while in ordinary circumstances, he could not move unaided because of weakness and old age. In keeping with the tradition of his spiritual preceptors, he never showed respect to, nor expected anything from anybody. He died in 1025/1616-17 and left two sons behind, namely, Shaykh Bāyazīd and Shaykh Ṭāhā. The former died in the prime of his youth while the latter not only succeeded his father but also surpassed him in so many ways, especially in resignation. In popularity also he left him far behind.¹³²

Right from the day he succeeded his father, Shaykh Ṭāhā turned his back on all worldly creatures and in keeping with the tradition of his predecessors, never showed any respect to the divine people either. His son Qā'im Muḥammad was also equally precocious and signs of rectitude were discernible in him.¹³³

(g) Shaykh Kamāl Kashkī

He was the son of Shaykh Ḥājjī Dihlawī Qādirī, a *Khalīfa* of Shaykh 'Abd al-Razzāq of Jhanjhāna and son of the latter's spiritual preceptor, Shaykh Muḥammad Ḥasan, also known as Shāh Muḥammad Khayālī. He sat on the prayer carpet of his father and carried on the task of spiritual refinement of his devotees for many years. Complete detachment from the world and utter resignation to the will of God, were the two hallmarks of his life. He died in 1024/1615-16. In the same year Shaykh Quṭb al-'Ālam, son of Shaykh 'Abd al-'Azīz also passed away. The latter was peerless in both esoteric and

132 *Ṭabaqāt*, f.365.

133 *Ibid.*, f.407 b.

exoteric sciences. Ṣādiq Hamadānī found out the date of their death and from the Persian phrase¹³⁴ - *آه شبنم دمی*.

(h) Khwāja Khāwand Maḥmūd

A descendant of Khwāja Bahā'al-Dīn Naqshband, Khwāja Khwāja Khāwand Maḥmūd was one of the earliest luminaries of the Naqshbandīyya order in India. He was celebrated for his spiritual accomplishments and his devotees were spread all over Transoxiana, Badakhshan and Kashmir. His achievements in the external sciences were also commendable. He was blessed with a knack of guiding the people and sometimes miracles were also attributed to him. He conferred the *Khilāfat* of the Naqshbandīyya order on many of his disciples. He had constructed a *Khānqāh* in Kashmir where he lived and guided the people.¹³⁵ He died at Lahore, in 1052/1642, and was buried near the Shālīmār gardens.¹³⁶

(i) Shaykh Pīr Mīrathī

An aged saint of the Shaṭṭārīyya order, with a strong penchant for ecstasy and musical auditions, Shaykh Pīr Mīrathī took great pains to arrange the 'Urs gatherings of his ancestors. He had met many saints and profited from their blessings. He was famous for his Hindī amulets that were believed to be very effective. He died in 1040/1630-31. Ṣādiq Hamadānī composed the following chronogram on this occasion:¹³⁷

شیخ پیران سبب رونق ارباب فنا	آنکه از دولت فقرش بنام شد نغمه
ناله آن شیخ طریقت ز جهل گذران	رفت و از رونق او پشت دو تا شد نغمه
رونق سازده شد زینت آواز کجاست	بجای رفت فن و کجا شد نغمه
گفت تاریخ و نغمش خرد بود اندیش	ده که از مردن وی بی سرو پا شد نغمه

134 He composed a chronogram also on this occasion. See *ibid.*, f.368; *Kalimāt*, p.84.

135 *Ṭabaqāt*, f.396. *Bādshāh-nāma*, f.421-421 b.

136 Muḥammad Mu'īn al-Dīn, *Mir'āt-i Ṭayyiba*, Raḍā Liby. Rampur MS., p.236.

137 *Ṭabaqāt*, f.402 b.

(j) Sayyid Aḥmad Qādirī

In the beginning of his mystic career he practised a great deal of devotional exercises which bore fruit and he became very popular. Then he went to the Hijaz, and associated with Shaykh Muḥammad Bakrī¹³⁸ and greatly profited from his blessings. Seemingly he was quite illiterate but his knowledge of mystic niceties was so adroit that hardly any scholar would know them. Having heard of his divinely virtues, Akbar grew fond of him, summoned him to his court and made him an offer of service under the crown. He welcomed the offer, joined the imperial army, and became one of the nobles of the court. Subsequently, he rose to the office of the *Ṣadr*, which he occupied during the reign of Jahāngīr also. Aged and senile, in the time of Shāhjahān, he requested retirement, after which he settled in Delhi where he died in 1039/1629-30. Ṣādiq Hamadānī composed the following chronogram on this occasion.¹³⁹

که نام او خشکی و تری رفت	کمال الحق میران سید احمد
ازین عالم مبراد بری رفت	جو عزم عالم جاوید نمود
خردگفت ، دلی تادری رفت	ز پیر مثل حسنم سال خوش

Sayyid Aḥmad Qādirī was survived by four sons. Two of them, Sayyid Hidāyat Allāh and Sayyid Faḍl Allāh, were well educated. They were known for their charitable dispositions and most of their time was spent in the company of scholars.¹⁴⁰

(k) Shaykh Rukn al-Dīn

He was the quintessence of piety, purity and politeness. Every moment of his life was occupied with meditation and recitation from the Qur'ān.

138 Muḥammad Bakrī was a celebrated Egyptian scholar who visited Mecca every year and held theological gatherings there. He died in 993/1585. (*Ṭabaqāt*, f.239.)

139 *Ṭabaqāt*, f.405 b; *Walī-i Qādirī raft* (1041) exceeds by two the year of his death (1039) mentioned by Ṣādiq Hamadānī.

140 *Ibid.*, f.406.

He led a life of complete detachment from the world. His benedictions were reputed to have possessed a healing effect and a capability to accelerate the fulfilment of prayers.¹⁴¹

(1) Shaykh Sayyid Ghulām Muḥammad Nānauta

The son of Shaykh Ghulam Muṣṭafa Nānauta, Sayyid Ghulām Muḥammad Nānauta had a strong penchant for ecstasy and mystical auditions and it was under the spell of one of these ecstasies that he ultimately died in 1041/1631-32.

Ṣādiq Hamadānī composed the following chronogram on this occasion:¹⁴²

چند ای نفس میروی سرور	پنجین عزوجاه و اقبالت
عاقبت نیرنگ باید خفت	گر ز گردون گذشت اجوات
دوره چرخ مدد زمان گشت	چه ز تو ستر و چه امثالت
یاد کن یاد کن ازان روزی	که بگریند بر تو الهات
دیدم گشت ز غاب چشم بهال	که چنان کرده چرخ پامالت
کو غلام شد آن شیخی	که از بود وصل اشکالت
فخر اولاد سید کونین	صاحب وجد و صاحب ملت
در غم او بقتل میگفتم :	کامی زیاده ز حصر افضل
سال تاریخ فوت او برگر	که دوقتی بود ازان سالت
بعد کمال وصل مدد اندیش	نعره زد گفت غات فی الهات.

(m) Sayyid Muḥammad Gūjarātī

He traced his descent from Shāh 'Ālam Gujarātī¹⁴³ who was a Quṭb of his time and was celebrated for his spiritual attainments and miraculous deeds. Sayyid Muḥammad was possessed of many virtues and good qualities. His warm disposition and genteel manners had won him many friends which included people of all ages and from all walks of life. He was the author of many useful books and treatises. His verses were also beautiful. He died in

¹⁴¹ Ibid., f.406 b.

¹⁴² *Ṭabaqāt*, ff.408-408 b.

¹⁴³ His original name was Sayyid Muḥammad but generally he was known as Shāh 'Ālam. He was a very popular saint. He died in 880/1475, at the age of sixty-three and was buried in Rasūlābād, a suburb of Ahmadabad, Gujarat (G.A., f.99).

1042/1632-33, during the reign of Shāhjahān.¹⁴⁴ He was succeeded by Sayyid Jalāl Gujarātī whose pre-eminence as a saint was, according to Şādiq Hamadānī, as much established and beyond doubt as his descent from the Holy Prophet. Some miracles were also attributed to him. He appears to have been in the beginning of his saintly career at the time of the compilation of the *Ṭabaqāt*, and according to Şādiq it looked as though he would become a lamp that would illumine the whole universe.¹⁴⁵

(n) Mīr Ibrāhīm Ḥusayn

A Sayyid with authentic pedigree, possessed of all the elements of formal as well as essential knowledge, Mīr Ibrāhīm Ḥusayn had a unique schedule in his everyday life which he stood by very scrupulously. He started his day with meditation and self-scanning (*Muḥāsiba*) which was followed by the recitation from the Qur'ān and the saying of prayers which continued until the middle hour between sunrise and the meridian (*Chāshṭ*). Then he started the perpetual recitation of the *Darūd*, a solicitation invoking the mercy of God for the Prophet Muḥammad and his descendants. Having finished with it, before retiring for a siesta, he partook of his food in the company of dervishes and the poor. After the siesta was over, he renewed his ablutions and got ready for the afternoon prayer. After the prayer he sat in the company of divine people and even during his association with them he made sure not to be forgetful of the Almighty for an iota of a second.¹⁴⁶

(o) Shaykh Kamāl Mānduwī

He was a grandson to Shaykh Sulaymān Mānduwī. Shaykh Sulaymān fathered two sons, namely, Shaykh Dā'ūd and Shaykh Maḥmūd. Shaykh Dā'ūd died in the

¹⁴⁴ *Ṭabaqāt*, f.409.

¹⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁶ *Ibid.*, f.410.

prime of his youth while his brother acquired full perfection under the care of his father and outlived him. On his death his son, Shaykh Kamāl stepped into his shoes and took over the task of purveying the spiritual beatitude of his illustrious grandfather. He was well known for his command of both esoteric as well as exoteric sciences. Especially in the latter his virtuosity was commendable. He died in 1033/1623-24.¹⁴⁷ Ṣādiq Hamadānī composed the following two chronograms on this occasion:

برود آستانه او حاتم و من شد گدای	شیخ کمال ماندی که گفت بود و همیش
یاد نمیکند کسی دولت سایه صای	بس که شیوع بیمنت کرد زمانه او بحق
یا منت از بندگان نجات سافته در بهشت جای	بود بفضل ایزدی توده اصنیای وقت
بر سر زانوی خلیل برود آستانه رای	در پی سل فزت او سر بنهادش کرم
تا قف غیب فخره زد شیخ کمال غای غای!!	بسیر خرد زبان گشت و گفت که شیخ قطب بود
او بود بزرگوار و مهر تریاق	... او بود که خلق از غم
آن نیک سرشت پاک اخلاق	گویی که فرشته زمین بود
ای دای که قطب رفت ز آفاق	تاریخ و نجات او خرد گفت:

Shaykh Kamāl was survived by four sons, namely, Shaykh Abū Muḥammad, Shaykh Abū Aḥmad, Shaykh Abū al-Qāsim and Shaykh Abū Sa'īd. Shaykh Abū Muḥammad was the eldest among his brothers and succeeded his father. Although basically he was a saint, he possessed all the mundane glories and honours as well. His estimation with Shāhjahān was very high and the latter conferred on him the office of the *Ṣadr* of Delhi. By his judicious policies and even-handed dispensation of justice he fully justified his appointment to that exalted position. The fame of his generosity, magnanimity and selflessness had spread far and wide. He entertained the members of the ruling hierarchy and the learned at magnificent feasts and was respected by all sections of people.¹⁴⁸

Shaykh Abū Aḥmad fasted continually and was renowned for his piety and strong moral character. Shaykh Abū al-Qāsim was possessed of a very pleasant

¹⁴⁷ Ibid., f.362 b.

¹⁴⁸ Ibid., f.409.

nature and held a *Mansab* at the imperial court. Shaykh Abū Sa'īd was employed in the army. His generous nature and piety were fully discernible in his countenance.¹⁴⁹ All the four sons of Shaykh Kamāl were alive at the time of the compilation of the *Ṭabaqāt* in 1048/1638-39, and its author, who had cordial relations with that family, appears to have known every one of them individually.

(p) Khwāja 'Abū al-A'lā Ahrārī

A descendant of Khwāja 'Abd Allāh Ahrār, Khwāja Abū al-A'lā was initially employed in the imperial army but when divine ecstasy possessed him he turned his back on government service and became a disciple of his father-in-law, Mīr 'Abd Allāh Ahrārī. Mīr 'Abd Allāh spared no effort to explore his potentialities and gradually transformed him into a perfect *Ṣūfī*. By the time of the compilation of the *Ṭabaqāt* he had become so adroit that whosoever approached him, came to be possessed by ecstasy and chose to stay with him voluntarily.¹⁵⁰

(ii) The Scholars

(a) Mullā Muḥibb 'Alī Sindhī

Mullā Muḥibb 'Alī, who flourished during the reign of Shāhjahān was a renowned scholar and saint. He hailed from the Kūhbar tribe of the Chaghatā'īs. His grandfather, Mirzā 'Alī Beg came to India in the company of Bābur Pādshāh and laid down his life in the battle against the Afghans. His son, Ṣadr al-Dīn later went to Thatta with the army of Humāyūn and subsequently settled there. Mullā Muḥibb 'Alī was also born there. Although he lost his father at an early age, the Mullā did not lose hope and continued with his studies. Later on, when Thatta acceded to the Mughal

149 Ibid., f.363.

150 Ibid., f.415 b.

empire, he came to India with Mirzā 'Abd al-Raḥīm Khān-i Khānān and settled in Burhānpūr. At the young age of thirty years he acquired a taste for seclusion and decided to go for a pilgrimage. On his way to the Hijaz, at Surat, he met with Shaykh Faḍl al-Allāh Burhānpūrī who conferred on him a spiritual robe and allowed him to enrol disciples. On his return from the Hijaz, the Mullā settled at Burhanpur. When Shāhjahān went on the first expedition to the Deccan, after his succession to the throne, he joined the imperial camp and accompanied the Emperor to the Deccan.¹⁵¹

Mullā Muḥibb 'Alī was a very enthusiastic preacher of Islam. Whosoever embraced Islam at his hands, he took him to the imperial court and procured for him grants and monetary rewards. According to Ṣādiq Hamadānī, Shāhjahān was so enamoured with the Mullā's enthusiasm that he decreed that whosoever from amongst the infidels (*Kuffār*) wanted to accept Islam, he should do so at the hands of the Mullā. Consequently, the Mullā converted a great many people to Islam and procured for them stipends and pensions from the imperial court.¹⁵²

In 1047/1637-38 when India was hit by a severe drought, the Emperor asked the pious and devout people to offer a public prayer for rainfall. Among others, Mullā also offered the prayer.¹⁵³ At the time of the compilation of the *Ṭabaqāt*, he was still alive.

(b) Afḍal Khān 'Allāmī

Before his appointment as the Prime Minister to the Emperor Shāhjahān, he was generally known as Mirzā Shukr Allāh, and most of his time was spent in imparting instruction to his students, in Burhanpur. He taught for several years and many of his students rose to great eminence. When Shāhjahān

151 *Bādshāh-nāma*, MS., f.422.

152 *Ṭabaqāt*, ff.412 b-413.

153 *Bādshāh-nāma*, MS., f.412 b.

appointed him as his Prime Minister (*Jumlat al-Mulk*) he dedicated himself to the care and well-being of the people. His pleasant manners and axiomatic virtues were liked by everybody. Ṣādiq Hamadānī remarks that if the Prime Ministers like Niẓām al-Mulk and Ibn al-'Abbād, who were celebrated for their patronage of learning, were alive in his time they would have learnt the art of administration and running the government from Afḍal Khān 'Allāmī.¹⁵⁴

(c) Maulānā Muḥammad Fāḍil Badakhshī

He learnt the traditional and ratiocinative sciences from Maulānā Ṣādiq Ḥalwā'ī and his contemporaries in Samarqand and Bukhara and became so distinguished in them that very few scholars in Iran, Transoxiana and India could match his attainments. In mysticism he got his initiation at the hand of Maulānā Khwājagī Amkanagī. According to some reports, he was allowed by his preceptor to enrol disciples too, but he always concealed his spiritual achievements under the guise of external sciences. He was alive at the time of the compilation of the *Ṭabaqāt*.¹⁵⁵

(d) Qaḍī Aslam Harawī

Born in Herat, at an early age he left for Bukhara, whence after the completion of his studies in theological sciences he came to India during the reign of Jahāngīr. The latter appointed him the Qaḍī of the imperial camp. This office he retained even during the days of Shāhjahān and led all the five congregational prayers in which the Emperor also participated.¹⁵⁶

154 *Ṭabaqāt*, f.415. He was a pupil of Mīr Ibrāhīm Hamadānī and Mīr Taqī al-Dīn Muḥammad Shīrāzī. Shāhjahān chose him as his Prime Minister and bestowed upon him the *Manṣab* of 7,000 (*Bādshāh-nāma*, f.424 b).

155 *Ṭabaqāt*, f.416 b. He was a pupil of Mullā Mirzā Jān Shīrāzī and Mullā Yūsuf Kūsi. He also received instruction from Mullā Jamāl Talawī of Lahore (*Bādshāh-nāma*, f.425).

156 *Ibid.*, f.424 b; *Mirāt al-'Ālam*, MS., f.454.

At the time of the compilation of the *Ṭabaqāt*, he was the *Aqḍī al-Qudāt* (Chief Justice) of India. Ṣādiq Hamadānī admired his piety, sense of justice and his readiness to help others. According to him, the Qāḍī was a great source of strength to the Muslims.¹⁵⁷

(e) Mullā 'Abd al-Ḥakīm Sialkōtī

He was one of the most pre-eminent scholars of his time. He received his early education at the feet of Mullā Kamāl Kashmīrī and during the reign of Jahāngīr confined himself to a simple and austere life in Sialkot. When Shāhjahān ascended the throne, he invited the Mullā to his court and bestowed honours on him. Thereafter, the Mullā casually visited the court but mainly he occupied himself with the teaching and imparting of instruction at Sialkot and Lahore, where students from different parts of the country thronged to his lectures and benefited from his erudition and scholarship.¹⁵⁸ According to Ṣādiq Hamadānī, the Mullā entertained great regard for the *Ṣūfīs* and dervishes and his attitude towards them was characterised by extreme modesty.¹⁵⁹

(f) Shaykh Abū al-Makārim

Son of Shaykh Mubārak Nagāurī and brother of Abū al-Faḍl and Fayḍī, Shaykh Abū al-Makārim was an orthodox Muslim. In contrast to his brothers and other members of his family, he had a strong inclination towards probity, piety and fear of God. His accomplishments were, however, mainly in the external sciences. He wrote a commentary on the Qur'ān in the Ḥanafīte tradition which enjoyed great popularity. He died in 1044/1634-35.¹⁶⁰

157 *Ṭabaqāt*, f.417 b.

158 *Bādshāh-nāma*, f.425. Also see *Mirāt al-'Ālam*, MS, f.455.

159 *Ṭabaqāt*, f.416 b.

160 *Ibid.*, f.419, margin.

(g) Miyān Muḥammad Shākir Dihlawī

A descendant of Shaykh 'Abd al-'Azīz Dihlawī, Miyān Shākir had learnt the external sciences from Shaykh Quṭb 'Ālam, son of Shaykh 'Abd al-'Azīz, and was considered to be one of the most eminent scholars of Delhi. He was celebrated for the purity and propriety of his disposition. But the lack of courtesy and politeness badly marred his personality. Nevertheless, his students were very fond of him and in attendance his *madrasa* was unparalleled in the whole of Delhi.¹⁶¹

(h) Shaykh Muḥammad Mudarris Dihlawī

He was celebrated for his erudition and learning. He exhibited extraordinary zeal for the education and welfare of his students who invariably rose to great heights and brought a good name to their teacher. His father, Shaykh Bahlūl, was famous for his excellent attainments in *Ḥadīth* whereas Shaykh Muḥammad Mudarris specialised in other sciences too.¹⁶²

(i) Shaykh 'Abd al-Nabī Akbarābadī

He had an admirable knowledge of the Arabic classics and was well accomplished in *Jafr*,¹⁶³ arithmetic and mathematics. He wrote many treatises on these subjects which were looked upon as standard works. His *Tafsīr* of the Qur'ān was particularly held in high esteem.¹⁶⁴

(j) Mīr Shams al-Dīn 'Alī Khalkhālī

He was a very distinguished scholar of his time. Shāhjahān appointed him in one of the *madrasās* of Akbarabad where he taught for a short period

161 Ibid., f.419 b.

162 Ibid., f.420.

163 See *supra*, p.11, fn.38.

164 *Ṭabaqāt*, f.420.

before his death in 1040/1630-31. He wrote a treatise about the *Mathnawī* of Maulānā Jalāl al-Dīn Rūmī, at the instance of his friends, which superseded in depth and dimension all earlier works on the subject.¹⁶⁵

(k) Shaykh Wajīh al-Dīn

He completed his education and mystic training at the feet of his father, Shaykh Naṣīr al-Dīn, who was one of the leading saints of his time. When his father died the mantle of succession fell on his shoulders. Equipped as he was with the knowledge of the theory and practice, he discharged this responsibility with great efficiency and integrity. According to Ṣādiq Hamadānī, he had success written in his face.¹⁶⁶

(l) Shaykh Ḥāmid Gūjar

Shāhjahān had appointed him as a teacher in one of the *Madrasās* at Lahore. He was quite distinguished in external sciences but then suddenly was possessed by divine ecstasy. He abandoned teaching and started wandering in search of saints and divines.¹⁶⁷

(m) Shaykh Rafī' al-Dīn Kanbū

He hailed from a family of nobles, in Delhi. In erudition and learning he was considered to be on a par with such reputed scholars as Muḥammad Mudarris and Shaykh Mubārak Kanbu. He acquired the knowledge of traditional sciences at the feet of Shaykh Muḥammad Fā'id¹⁶⁸ and Shaykh Maḥbūb Allāh. He himself also imparted instruction for some time but at the time of the compilation of the *Ṭabaqāt* he was possessed by mystical notions, and abandoned

165 Ibid., f.420 b.

166 Ibid.

167 Ibid., f.421.

168 See supra, p.18.

teaching and used to spend his time in the perpetual recitation of mystical formulae on the bank of the river Jamna.¹⁶⁹

(n) Shaykh Muḥammad Hāshim

The son of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī, Shaykh Muḥammad Hāshim was a distinguished scholar. He was deeply read in *Ḥadīth*, *Tafsīr*, *Siyar*, *Tawārīkh*, and *Aṣmā' al-Rijāl* but his attainments in the last were particularly commended by his father. Other sons of the Shaykh namely, Shaykh 'Abd al-Nabī and Shaykh 'Alī Muḥammad, were also distinguished scholars. Shaykh 'Abd al-Nabī¹⁷⁰ remembered the Holy Qur'ān by heart and had a very sound knowledge of Arabic and Persian classics. Shaykh 'Alī Muḥammad spent his time in academic pursuits¹⁷¹ and had compiled a dictionary¹⁷² which was a compendium of all the earlier dictionaries.¹⁷³

(o) Ḥakīm Masīḥ al-Zamān

A notable scholar, endowed with a charitable disposition and a handsome personality, Ḥakīm Masīḥ al-Zamān was equally popular with the scholars and the *Ṣūfīs*, and lavished his favours on them indiscriminately. His poetry was of the highest order and as a physician he was comparable to Galen and Hippocrates. Nevertheless, he had no pretensions whatsoever and as far as

169 *Ṭabaqāt*, f.421 b.

170 The name of this son of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī is not included in the genealogical table of the Shaykh's family. See *Mir'āt al-Ḥaqā'iq*, p.131.

171 For his works see *ibid.*, p.127. The dictionary mentioned by Ṣādiq Ḥamadānī is not included in the list.

172 The *Jam' al-Jawāmi'* or *Khazā'in al-Durar* is meant. The only MS. of this work known to exist is preserved in the Punjab University Library. The author compiled it on the instance of his son, Shaykh Abū al-Mafākhir, and on completion, presented it to his elder brother, Shaykh Nūr al-Ḥaqq (*infra*, p. 41). It was not dedicated to any 'Maulawī Khān' as alleged by Shahryār Naqawī in his *Farhang-nawīsī-i Fārsī dar Hind-u Pākistān* (Tehran 1341 H.Sh.), p.89.

173 *Ṭabaqāt*, f.422.

possible, did not accept any patients. On his way to the Hijaz, for pilgrimage, he composed the following couplet while on board the ship:

کشتی چو که دوزخی فسرده یک تابوت و هزار مرده

The following couplets also belong to him:

کم لدم و تیمم افزون ز شمار است گوئی ثمر پیش رس باغ وجودم
ما بیدان باغ جان چو برگ گل بهوی یکدیگر همه در خون نشسته ایم
عرف بردهش ز اجماع حسن است کبرانش کسی شبنم ندیده است

He was alive at the time of the compilation of the *Ṭabaqāt*.¹⁷⁴

(p) Mullā Farīd Munajjim

He was a notable scholar with a sound grounding in occult sciences like *Jafr*¹⁷⁵ and astrology. He wrote many tracts on these subjects. Towards the end of his life he compiled an almanac¹⁷⁶ which fully exhibited his erudition and learning. He dedicated this work to Shāhjahān.¹⁷⁷

(q) Sayyid Ḥamza Sirhindī

He had studied the science of *Ḥadīth* under Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī. After obtaining permission to transmit this science to others, he went to his native town, Sirhind, where he spent most of his time in teaching and other academic pursuits.¹⁷⁸

174 Ibid., ff.422 b-423.

175 See supra, p.11, fn.38.

176 The India Office MS.(f.423 b) of the *Ṭabaqāt* reads 'zījī' while the British Museum one (Or.1673, f.320 b), refers to his work as 'Tārīkhī' and that is correct. Mullā Farīd Munajjim compiled the history of the first ten years of Shāhjahān's reign and named it *Shāhjahān-nāma*. An excellent copy of this work (MS.283) is preserved in the Sālār Jang Museum and Library, Hyderabad, Andhra Pradesh, India.

177 *Ṭabaqāt*, f.423 b.

178 Ibid., f.422. For other students of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī see my article 'Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī kā Silsila-i Talāmīdha', *Oriental College Magazine*, Punjab University, XLVIII (March-June, 1972), pp.309-351.

(r) Mullā Ḥaydar Kashmīrī

In *Ḥadīth* he was a student of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī. During his long stay at the *Khānqāh* of the Muḥaddith, besides other books he studied the *Mishkāṭ* and the *Ṣaḥīḥayn* also, and became invested with the permission of transmission. Thereafter, he went to Kashmir and set himself to the task of spreading the theological sciences in that region. Teaching and guidance of the people occupied most of his time and he was considered to be the greatest scholar of rational and traditional studies in Kashmir.¹⁷⁹

(s) Mullā Abū al-Khayr Sirhindī

Mullā Abū al-Khayr son of Shaykh Bāyazīd, a scholar renowned for his accomplishments in the art of imparting instruction, was an expert both in traditional and speculative sciences. Like his father, he was also a very skilful teacher. His lessons induced deep interest and inspiration in his students and as such, he was the most popular teacher in Sirhind.¹⁸⁰

(iii) The Poets

(a) Shaykh 'Abd al-Fattāḥ Karnālī

Son of Shaykh 'Abd al-Wahhāb Dihlawī, a scholar who flourished during the reign of Jahāngīr, Shaykh 'Abd al-Fattāḥ Karnālī was quite well versed in poetry, prosody, rhyme, and Mu'ammā. His skill in the latter was particularly remarkable. His command of language and versatility of expression were fully exhibited in his poetry and *belles-lettres*. The father and son both were excellent poets. The following couplets belong to 'Abd al-Fattāḥ Karnālī who used the sobriquet of Fattāḥī in his verses:

179 *Ṭabaqāt*, f.422 b.

180 *Ibid.*, f.422-422 b.

در عهد مرخزان صد فوج از حسن اوست
خوش جز آن ما خوش احوال با کمال زلف یار
جسوه مغاز و ناز باغبان در کار نیست
در چمن سسل شده و درهای ما زنجیر شده
که مرغان قفس پرورد را گشودند

He died in 1044/1634-35. Since he was an old and close friend of Ṣādiq Hamadānī, the latter was deeply grieved at his death and composed the following verses on this occasion.¹⁸¹

مد لطافت رونق کرنا لیک	شیخ فتیحی کرنا لیک بود
در فضایل بود کیت می زمان	در عبادت محمدیم المثل بود
داشتی آن مرد عابد جا و دان	موسم داؤدی و ذکر می شب
همچو گل پژمرده درنت از بوستان	تا که از تک فنا بادی و نید
شده سر اسید خرد از درد آن	سال فوت او طلب کردم ز مثل
گفت صادق، آه شیخ ما جان	چون شنید این واقعه از روی نام

(b) Jalāy

He was a native of Delhi and was closely related to Mullā Ammānī Rammāl (geomancer).¹⁸² His actual name was Jalāl and initially he used to employ the sobriquet of Jalālī in his poetry. But with the passage of time when his poetry improved and gained some lustre he changed his pseudonym to Jalāy. His knowledge of Arabic was shallow but he had studied the works of Khāqānī and some other tracts about prosody, rhyme, and *Mu'ammā* at the feet of Khwāja 'Abd Allāh.

In poetry he was a pupil of Mullā Dilbarī¹⁸³ and had spent a lot of time in his company. But subsequently, he left the Mullā far behind in that art. To start with, he was a simple soldier in the service of Nawwāb Afḍāl Khān 'Allāmī but when the Nawwāb noticed his brilliance he included him in his associates. Before long he became a close companion of the Nawwāb.

Jalāy was alive at the time of the compilation of the *Ṭabaqāt*.¹⁸⁴

181 *Ṭabaqāt*, f.429 b.

182 See *ibid.*, ff.433-433 b.

183 See *Ṭabaqāt*, British Museum MS., ff.327 b-328.

184 *Ibid.*, ff.328-328 b.

VI. HIS WORKS

(i) *The Kalimāt al-Ṣādiqīn*.

The *Kalimāt al-Ṣādiqīn* of Muḥammad Ṣādiq Dihlawī Kashmīrī Hamadānī is a hagiological work dealing with the lives of the Muslim *Ṣūfīs* who lie buried at Delhi. The city of Delhi, situated on the left bank of the river Jamna, is the throbbing heart of the South Asian sub-continent and so it has been for centuries past. A fortified outpost of the Ghūrīd empire to start with, consequent upon the success of the Muslim thrust to the east, endowed as it was with the twin advantages of a springboard for further advance and a link with the power base in the north-west, it became the natural centre of the Ghūrīd successor state of Aybak (d.607/1210) and his Slave dynasty successors.¹ Following in the train of the advancing armies as spiritual advisors to the soldiery and as colonizers of the new territories, many *Ṣūfīs* also made their way to India and occupied themselves with the Herculean task of the conversion of non-believers and the worldly-minded within the Muslim community itself.² The subsequent devastation of Central Asia, Khurasan, Sistan, Mazandaran, the Persian districts of Iraq, and Azarbayjan by Chingīz Khān (603/1206-624/1227) and his myrmidons,³ and then the sack of Baghdad (656/1258) at the hands of Hulāgū Khān (654/1256-663/1265) brought new tides of emigrants to India. These repeated influxes of Muslim élites from the traditional lands of Islam into India immensely enriched the social, cultural and intellectual life of this country and went a long way to help it establish its own customs, traditions and norms in different

-
- 1 T.G.P. Spear, 'The City in South Asia: Delhi - the Stop-Go Capital', (paper presented at a seminar held at the Centre of South Asian Studies, School of Oriental and African Studies, London, on February 2, 1976).
 - 2 Fritz Meier, 'The Mystic Path: The Sufi Tradition', *The Muslim World*, ed. Bernard Lewis (London 1976), p.125.
 - 3 Jan Rypka, *History of Iranian Literature*, ed. Karl Jahn (Dordrecht-Holland 1968), p.246.

spheres of life. The liberal treatment which these new arrivals received at the hands of the local rulers and what they thought of Delhi is best illustrated by the following evidence of Minhāj-i Sirāj, the noted historian of early mediaeval India who himself migrated to Delhi in the wake of the Mongol inroads into Transoxiana. Commenting on the reign of Sulṭān Shams al-Dīn Iltutmish (607/1211-633/1236), he writes:

Towards men of various sorts and degrees, Kāzīs, Imāms, Muftīs, and the like, and to darweshes and monks, land-owners and farmers, traders, strangers and travellers from great cities, his benefactions were universal. From the very outset of his reign, and the dawn of the morning of his sovereignty, in the congregating of eminent doctors of religion and law, venerable Sayyids, Maliks, Amīrs, Ṣadrs, and other great men, the Sulṭān used, yearly, to expend about ten millions; and people from various parts of the world he gathered together at the capital city of Dihlī, which is the seat of government of Hindūstān, and the centre of the circle of Islām, the sanctuary of the mandates and the inhibitions of the law, the kernel of the Muḥammadi religion, the marrow of the Ahmadi belief, and the tabernacle of the eastern parts of the universe - Guard it, O God, from calamities, and molestation! This city, through the number of grants, and unbounded munificence of that pious monarch, became the retreat and resting-place of the learned, the virtuous, and the excellent of the various parts of the world; and those who, by the mercy of God, the most High, escaped from the toils of the calamities sustained by the provinces and cities of 'Ajam, and the misfortunes caused by the [eruption of the] infidel Mughals, made the capital - the asylum of the universe - of that sovereign their asylum, refuge, resting-place, and point of safety; and up to the present day, those same rules are observed and remain unchanged, and such may they ever continue!⁴

Baranī, another reliable authority on early mediaeval India, while enumerating the names of forty-six distinguished scholars of the reign of Sulṭān 'Alā' al-Dīn Khaljī (695/1296-715/1316) writes that each one of them was considered to be the greatest scholar of his time and had no peer in Bukhara, Samarqand, Baghdad, Egypt, Khwarazm, Damascus, Tabriz, Isfahan, Rūm and Rayy.⁵ The presence of such unique scholars in Delhi, who specialised

4 Maulānā Minhāj-ud-Dīn Abū-'Umar-i-'Uṣman, *Ṭabaqāt-i Nāsirī*, Eng. tr. Major H.G. Raverty (Delhi 1970 repr.), Vol. I, pp. 598-599; *Ṭabaqāt-i Nāsirī*, Persian text, ed. Abdul Hai Habibi (Kabul 1963), Vol. I, pp. 440-441.

5 Diyā' al-Dīn Baranī, *Ta'rikh-i Firūz Shāhī* (Calcutta 1860-62), p. 352.

in the Qur'ānic exegesis, jurisprudence, principles of jurisprudence, theology, logic, dialectics, and rhetoric,⁶ raised this city to the stature of the traditional and long-standing centres of Islamic learning and lore; and the *Jamā'* at *Khāna* of the great Chishtī saint Shaykh Nizām al-Dīn Auliyā' (d.725/1325) with a vast number of aficionados spread all over the country, gave it an unprecedented air of piety, sanctity and consecration.⁷ Poets as great as Amīr Khusrau (d.725/1325) and Ḥasan-i Sijzī 'Alā' (d.729/1328) adorned the cultural gatherings of the capital⁸ and the specialists in different arts and crafts were also in great abundance in the town. It was with this background that the progenies of those who only a generation before had migrated to this land of wonders, began to sing its songs and extol its virtues.⁹

Notwithstanding the locational changes the city of Delhi had had to undergo under various rulers, the transfer of the seat of government, for short intervals, to Daulatabad, Agra, and Lahore, and the occasional phases of its destruction, decline and downfall, it, on the whole, maintained its glory, greatness and grandeur and continued to symbolise the hopes and aspirations of the succeeding generations of Muslims; for whom it was not a mere city but the cradle of their culture, the repository of their traditions and the embodiment of their civilisation. The monuments and memorials, and the ruins and remnants¹⁰ of this gorgeous city inspired the author of the

6 Ibid., p.353.

7 Ibid., pp.343-347.

8 Ibid., pp.359-60.

9 Amīr Khusrau Dihlawī, *Qirān al-Sa'dayn* (Nawalkishore edn. 1871), pp.22-27; Muhammad Wahid Mirza, *The Life and Works of Amīr Khusrau* (Calcutta 1935), pp.182-187.

10 For a detailed account of the Muslim monuments in Delhi see Sayyid Ahmad Khān, *Āthar al-Sanādīd*, ed. Khālīd Naṣīr Ḥāshimī (Delhi 1965 repr.); Carr Stephen, *Archaeology and Monumental Remains of Delhi* (Allahabad 1967 repr.); India: Archaeological Survey, *List of Muhammadan and Hindu Monuments (Delhi Province)* (4 vol., Calcutta 1916-22); *Bashīr al-Dīn Ahmad, Waqī'āt-i Dār al-Hukūmat-i Dihlī* (3 vols., Delhi 1919); Percival Spear, *Delhi: A*

Kalimāt al-Ṣādiqīn as well. But what stirred his imagination most was the spiritual aspect of the splendour of this city of layer upon layer of history and tradition and long record of cultural existence. To quote him:

... everyone, even with a little bit of knowledge, knows it for certain that after the Two Holy Sanctuaries of Islam (*Ḥaramayn-i Sharīfayn*) if nobility and greatness can be claimed by other cities, Delhi is the first and foremost among them. The common folk (*'Awāmm*) call it a miniature Mecca (*Khurd-i Makka*) while the sagacious (*Khawāṣṣ*) do not entertain any doubt whatsoever about its greatness A discerning person had once remarked that [as far as its sanctity was concerned] the whole of Delhi was just like a mosque¹¹

It was with this conception of Delhi in mind that Ṣādiq Hamadānī had long contemplated to write a book about the lives of the *Ṣūfīs* buried at Delhi. After much procrastination, at long last some time in 1023/1614¹² he embarked upon writing the *Kalimāt* and completed it the same year, on Friday 23 Rajab/29 August 1614.¹³

The book starts with a doxology which is followed by a brief description of the motives of the author in undertaking the project and the sources he mainly relied on. He also gives an explanation of the tedious way to obtain the year of the commencement and completion of the book by undoing its chronogrammatic name, the *Kalimāt al-Ṣādiqīn*. Then, in the course of a *Muqaddima* he tries to establish the pre-eminence and superiority of Delhi over the other cities of the world.¹⁴ Thereafter, the accounts follow of:

(1) Khwāja Quṭb al-Dīn Bakhtyār Ūshī, a disciple and *Khalīfa* of Khwāja Mu'īn al-Dīn Ḥasan Sijzī; reached Delhi via Multan and Lahore; contemporary with Sulṭān Shams al-Dīn Iltutmish; died in a state of musical ecstasy, on 14 Rabī'

10 continued
Historical Sketch (London 1945 repr.); Tatsuro Yamamoto, et.al., *Delhi: Architectural Remains of the Delhi Sultanate Period* (3 vols., Tokyo 1967-70)

11 *Kalimāt*, p.2.

12 *Ibid.*, p.1.

13 *Ibid.*, p.112.

14 *Ibid.*, pp.2-3.

I, 633/27 November 1235; nine of his mystical aphorisms, and a notice on Shams al-Dīn Iltutmish (607/1211-633/1236) follows. (*Text*, pp.4-7.)

(2) Shaykh 'Alī Sigzī, a relative of Khwāja Mu'īn al-Dīn Ḥasan Sijzī; contemporary with Sulṭān Shams al-Dīn Iltutmish; according to the *Dalīl al-'Ārifīn*, Khwāja Mu'īn al-Dīn died on 6 Rajab, 633/16 March, 1236, while *Sayr al-Auliya'* gives 617/1220-1221 as the year of his death; Ṣādiq Hamadānī prefers the former; Shaykh 'Alī's grave is situated in the vicinity of the Khwāja Quṭb al-Dīn's tomb.¹⁵ (*Text*, pp.7-8.)

(3) Khwāja Tutmāji, son of Khwāja Quṭb al-Dīn Bakhtyār; contemporary of Sulṭāna Raḍīyya; died after the Khwāja and was buried beside his tomb; notice of Sulṭāna Raḍīyya (634/1236-637/1240). (*Text*, pp.8-9.)

(4) Sayyīd Nūr al-Dīn Mubārak Ghaznawī, a *Khalīfa* of Shaykh Shihāb al-Dīn Suhrawardī, and according to some, a disciple of Shaykh 'Abd al-Wāḥid bin Shaykh Shihāb al-Dīn Aḥmad Ghaznawī; *Shaykh al-Islām* of Delhi in the reign of Sulṭān Shams al-Dīn; his tomb is to the east of the Ḥauḍ-i Shamsī. (*Text*, p.9.)

(5) Shaykh Ḥamīd al-Dīn Dihlawī; accepted Islam at the hands of Shaykh Mu'īn al-Dīn, when the latter came to Delhi in the wake of that city's conquest by Sulṭān Mu'izz al-Dīn Sām. (*Text*, p.9.)

(6) Qāḍī Ḥamīd al-Dīn Nāgaurī, a *Khalīfa* of Shaykh Shihāb al-Dīn Suhrawardī and, according to some, a disciple of Shaykh Shams al-Dīn Samarqandī; author of a book called the *Ṭawāli'-i shumūs*; very fond of *Samā'*; died on 9 Ramaḍan, 643/28 January, 1246; buried by the side of Khwāja Quṭb al-Dīn's tomb; Ten of his aphorisms also reproduced which are followed by an account of the reign of 'Alā' al-Dīn Mas'ūd Shāh (639/1242-644/1246), son of Rukh al-Dīn Fīrūz Shāh (633/1236-634/1236). (*Text*, pp.9-12.)

(7) Shaykh Nāsiḥ al-Dīn, son of Qāḍī Ḥamīd al-Dīn. (*Text*, p.12.)

15 The notice of Khwāja Tutmāji in the Bankipore MS of the *Kalimāt* is preceded by that of Shaykh 'Alī Sigzī, but the cataloguer has missed it. See Maulavi Abdul Muqtadir, *Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at Bankipore* (Patna 1925), Vol.VIII (Persian MSS.), p.35.

- (8) Qāḍī Sa'd and Qāḍī 'Imād, disciples of Khwāja Quṭb al-Dīn, by whose side they lie buried. (*Text*, p.13.)
- (9) Shaykh Mu'izz al-Dīn Dihlawī, a disciple of Khwāja Quṭb al-Dīn Bakhtiyār; buried beside the tomb of his preceptor. (*Text*, p.13.)
- (10) Shaykh Wajīh al-Dīn, a contemporary of Khwāja Quṭb al-Dīn. (*Text*, p.13.)
- (11) Shaykh Niẓām al-Dīn Abū al-Mu'ayyid, grandson of Shams al-'Ārifīn; received spiritual training from his father and maternal uncle; also profited from his association with Shaykh 'Abd al-Wāḥid bin Shaykh Aḥmad Ghaznawī; Khwāja Quṭb al-Dīn had great regard for him; probably buried by the side of his mother, Bībī Sāra's tomb, situated near the Namazghāh-i Kuhna. (*Text*, pp.13-14.)
- (12) Shaykh Burhān al-Dīn Maḥmūd ibn Abī al-Khayr As'ad-i Balkhī, a contemporary of Sulṭān Ghiyāth al-Dīn Balban; received spiritual instruction from Shaykh Burhān al-Dīn Marghīnānī; Maulānā Kamāl al-Dīn, one of the teachers of Shaykh Niẓām al-Dīn Auliya', was his disciple; his tomb is to the east of Ḥauḍ-i Shamsī and is known as Takhta-i Nūr. (*Text*, p.14.)
- (13) Shaykh Turk Biyābānī, a disciple of Shaykh Shihāb al-Dīn Suhrawardī; his tomb is situated outside the Qal'a-i Firuzabad, on the road to Qadam Sharīf; notice of Sulṭān Mu'izz al-Dīn Bahrām Shāh. (*Text*, pp.14-15.)
- (14) Shaykh Nūr al-Dīn, a contemporary of Sulṭān Nāṣir al-Dīn, son of Sulṭān Shams al-Dīn Iltutmish; author of the *Jāmi' al-Hikāyāt*; tomb not traceable. (*Text*, p.15.)
- (15) Maulānā Mu'In al-Dīn 'Imrānī, a renowned scholar who flourished in the reign of Sulṭān Muḥammad bin Tughluq; wrote glosses on the *Kanz*, the *Miṣbāḥ*, and the *Ḥusāmī*; Maulānā Shams al-Dīn Yahya was his disciple. (*Text*, pp.15-16.)
- (16) Khwāja Muḥammad Mu'ina-dūz, a disciple of Qāḍī Ḥamīd al-Dīn, and a devotee of Shaykh Quṭb al-Dīn; his tomb is by the side of the Khwāja's. (*Text*, p.16.)

- (17) Maulānā Majd al-Dīn Ḥājjī Jājarmī,¹⁶ a disciple and *Khalīfa* of Shaykh Shihāb al-Dīn Suhrawardī; Shams al-Dīn Iltutmish conferred upon him the office of the *Ṣadr*, which he held for two years; died on 12 Dhū al-Hijja. One aphorism quoted. (*Text*, p.17.)
- (18) Shaykh Badr al-Dīn Ghaznawī, a disciple and *Khalīfa* of Shaykh Quṭb al-Dīn Bakhtyār; known for his fondness of *Samā'*; died at the age of one hundred years, in the reign of Sulṭān 'Alā' al-Dīn and buried by the side of his preceptor's tomb. Notice of Sulṭān 'Alā' al-Dīn (695/1296-715/1316). (*Text*, pp.17-18.)
- (19) Khwāja Bust; came to Delhi in the wake of its conquest by Sulṭān Mu'izz al-Dīn Ghūrī; grave to the north of Khwāja's, on the upper hand side. Notice of Sulṭān Mu'izz al-Dīn. (*Text*, p.18.)
- (20) Bābā Ḥājjī Rūzbih, a very senior saint of Delhi; during the days of Rāy Pithaurā he lived in a ditch of the fort, and converted many infidels to Islam; his tomb is near the old Namāzgāh. (*Text*, p.18.)
- (21) Shaykh Imām al-Dīn Abdāl, nephew (sister's son) of Diyā' al-Dīn Mard-i Ghayb; performed ascetic austerities under the care of Shaykh Quṭb al-Dīn but obtained the robe of *Khilāfat* from Shaykh Badr al-Dīn Ghaznawī; Niẓām al-Dīn Auliya' did not listen to *Samā'* in his absence; died at an advanced age, in 680/1281-82. (*Text*, pp.18-19.)
- (22) Shaykh Rājī Dihlawī, a *Khalīfa* of Badī' al-Dīn Shāh Madār; Sayyid Jumman Bihārī, Qāḍī Maḥmūd, Qāḍī Shihāb al-Dīn Parkāla-i Ātish, Qāḍī Muṭahhar, Qāḍī 'Abd al-Malik, Sayyid Khāṣṣa, Shaykh 'Alā, generally known as A'lā, Shaykh Muḥammad Chānd and Shaykh Muḥammad Bā'īn Pānw were also Badī' al-Dīn Shāh Madār's disciples; Badī' al-Dīn died in 800/1397-98. (*Text*, pp.19-20.)
- (23) Shaykh Shams Autāwala, a contemporary of Sulṭān al-Auliya' Shaykh Niẓām al-Dīn. (*Text*, p.20.)

16 The notice of Maulānā Majd al-Dīn Ḥājjī is available in the Bankipore MS. but the *Catalogue* fails to mention it. See Maulavi Abdul Muqtadir, p.36.

- (24) Shaykh Shihāb al-Dīn 'Āshiq, a *Khalīfa* of Shaykh Imām al-Dīn Abdāl; had been benefited by Shaykh Badr al-Dīn Ghaznawī also. (*Text*, p.20.)
- (25) Shaykh 'Imād al-Dīn, a disciple of Shaykh Imām al-Dīn Abdāl; obtained the robe of *Khilāfat* from Shaykh Shihāb al-Dīn 'Āshiq; Shaykh Tāj al-Dīn Imām was his disciple. (*Text*, p.20.)
- (26) Shaykh Niẓām al-Ḥaqq w-al-Dīn, originally named Muḥammad bin Aḥmad bin 'Alī al-Bukhārī; his early life and miracles; 35 of his aphorisms; died on 18 Rabī' II, 725/ 3 April, 1325. (*Text*, pp.21-27.)
- (27) Shaykh Najīb al-Dīn Mutawakkil, brother and *Khalīfa* of Shaykh Farīd al-Dīn Ganj-i Shakar; died during the reign of Sulṭān Mu'izz al-Dīn Kayqubād, the grandson of Sulṭān Ghiyāth al-Dīn Balban; Notice of Sulṭān Mu'izz al-Dīn Kayqubād. (*Text*, pp.27-28.)
- (28) Shaykh Ṣalāh al-Dīn *Darwīsh*,¹⁷ a disciple and *Khalīfa* of Shaykh Ṣadr al-Dīn Multānī, and a contemporary of Shaykh Naṣīr al-Dīn *Chirāgh-i Dihlī*; lived during the reign of Sulṭān Muḥammad bin Tughluq; his tomb is near Shaykh Naṣīr al-Dīn *Chiragh's*. Notice of Sulṭān Muḥammad bin Tughluq (725/1325-752/1351). (*Text*, pp.28-29.)
- (29) Shaykh Nūr al-Dīn Malikyār Parrān, a disciple of Shaykh Dāniyāl Junḥī, who traced his spiritual genealogy to Shaykh Abū Ishāq Gāzīrūnī through Shaykh 'Alī Khiḍrī; contemporary of Shaykh Abū Bakr Ṭūsī and Shaykh Niẓām al-Dīn Auliya'; died in the reign of Sulṭān Ghiyāth al-Dīn Balban; notice of Sulṭān Ghiyath al-Dīn Balban (664/1266-686/1287). (*Text*, pp.29-30.)
- (30) Shaykh Ḍiyā' al-Dīn Rūmī, a *Khalīfa* of Shaykh Shihāb al-Dīn Suhrawardī; Sulṭān Quṭb al-Dīn Khaljī was his disciple; his tomb is opposite Bijaymandal, in Delhi. Notice of Sulṭān Quṭb al-Dīn Khaljī (716/1316-720/1320). (*Text*, p.30.)

17 The notice mentioned at serial no. 27 of the *Bankipore Catalogue*, in the MS. pertains to Shaykh Ṣalāh al-Dīn Darwīsh but Maulavi Abdul Muqtadir wrongly attributes it to Ṣadr al-Dīn Darwīsh. See *ibid.*, p.37.

(31) Sīdī Maula, a contemporary of Sultān Ghiyāth al-Dīn Balban; killed during the reign of Sultān Jalāl al-Dīn Khaljī; notice of Sultān Jalāl al-Dīn Khaljī (689/1290-695/1296). (*Text*, p.31.)

(32) Shaykh Abū Bakr Ṭūsī, a friend of Shaykh Farīd's favourite disciple, Shaykh Jamāl al-Dīn Hānsawī; lived a life of *Qalandars*; his tomb is on the bank of the river Jamna, near Shaykh Malikiyār Parrān's. (*Text*, pp.31-32.)

(33) Shaykh Farīd al-Dīn Nāgaurī, grandson, disciple and *Khalīfa* of Shaykh Ḥamīd al-Dīn Nāgaurī; Shaykh Ḥamīd al-Dīn had two sons, namely Shaykh 'Azīz and Shaykh Mujīb; Shaykh Farīd was the son of the former; collected the discourses of Shaykh Ḥamīd al-Dīn entitled the *Surūr al-Ṣudūr*; came to Delhi in the reign of Muḥammad bin Tughluq; left several sons; tomb in the ruins of Delhi, to the south of Bijaymandal. (*Text*, p.32.)

(34) Shaykh Naṣīr al-Dīn Maḥmūd a *Khalīfa* of Shaykh Nizām al-Dīn Auliya'; died on 18 Ramaḍan, 757/14 September, 1356, during the reign of Fīrūz Shāh Tughluq; notice of Fīrūz Shāh (752/1351-790/1388); six of Shaykh's aphorisms and an account of his miracles. (*Text*, pp.32-37.)

(35) Maulana Fakhr al-Dīn Marwazī, a disciple of Shaykh Nizām al-Dīn Auliya'; died in the reign of Sultān Ghiyāth al-Dīn Tughluq; buried beside the grave of Shaykh Shams al-Dīn Yaḥyā, among the Yārān-i Chabūtara; one of his aphorisms; notice of Sultān Ghiyāth al-Dīn Tughluq (720/1320-725/1325). (*Text*, pp.37-38.)

(36) Maulānā 'Alā al-Dīn Nīlī, a disciple and *Khalīfa* of Shaykh Nizām al-Dīn Auliya'; tomb by the side of Shaykh Shams al-Dīn Yaḥyā's. (*Text*, p.38.)

(37) Khwāja Taqī al-Dīn, a disciple, *Khalīfa* and Khwāja Nizām al-Dīn's nephew's son (*pisar-i khwāhar-zāda*); tomb among the Yārān-i Chabūtara. (*Text*, pp.38-39.)

(38) Khwāja Hārūn, surnamed Rāfi' al-Dīn, eldest brother of Khwāja Taqī al-Dīn; buried beside the tomb of Shaykh Nizām al-Dīn. (*Text*, p.39.)

(39) Sayyid Muḥammad Kirmānī; belonged to the Sayyid family of Kirman and Ghaznī; was a disciple and companion of Shaykh Farīd; had cordial relations

with Shaykh Niẓām al-Dīn; left four sons behind. (*Text*, pp.39-40.)

(40) Qāḍī Muḥyī al-Dīn Kāshānī, a disciple of Niẓām al-Dīn Auliya', during whose lifetime he died. (*Text*, p.40.)

(41) Sayyid Shams al-Dīn Khāmūsh, son of Sayyid Muḥammad Kirmānī; died in 732/1331-32, during the reign of Sulṭān Muḥammad bin Tughluq. (*Text*, p.40.)

(42) Sayyid Aḥmad Kirmānī, another son of Sayyid Muḥammad Kirmānī; died on Thursday, 1 Sha'bān, 752/23 September, 1351. (*Text*, pp.40-41.)

(43) Khwāja 'Azīz al-Dīn, a descendant of Shaykh Farīd al-Dīn and a disciple of Niẓām al-Dīn; grave near the tomb of Shaykh Niẓām al-Auliya'. (*Text*, p.41.)

(44) Khwāja Qāḍī, grandson of Shaykh Farīd al-Dīn Ganj-i Shakar. (*Text*, p.41.)

(45) Khwāja Muḥammad and Khwāja Mūsā, sons of Pāṭima, the third daughter of Shaykh Farīd, who was married to Shaykh Badr al-Dīn Ishāq; Mūsā collected the discourses of Shaykh Niẓām al-Dīn styled the *Anwār al-Majālis*. (*Text*, p.42.)

(46) Khwāja 'Azīz al-Dīn Ṣūfī, son of Bībī Mastūra, the first wife of Shaykh Farīd al-Dīn; was a pupil of Qāḍī Muḥyī al-Dīn Kāshānī; an excellent calligrapher; composed the *Tuḥfat al-Abrār fī Karāmāt al-Akhyār* in praise of Shaykh Niẓām al-Dīn. (*Text*, p.42.)

(47) Khwāja Abū Bakr Shiblī, an intimate friend and disciple of Shaykh Niẓām al-Dīn. (*Text*, p.42.)

(48) Maulānā Jamāl al-Dīn Dihlawī,¹⁸ a disciple of Shaykh Niẓām al-Dīn; tomb beside Niẓām al-Dīn Auliya''s. (*Text*, p.42.)

(49) Khwāja Karīm al-Dīn Samarqandī, a disciple of Shaykh Farīd al-Dīn Ganj-i Shakar; contemporary of Khusrau and Ḥasan Dihlawī; suggested improvements in the works of Ḍiyā' al-Dīn Baranī; Sulṭān Muḥammad bin Tughluq gave him the title of *Anwār al-Mulk*; his sons Khwāja Aḥmad and Khwāja Niẓām al-Dīn were also very prominent. (*Text*, p.43.)

18 The notice of Khwāja Abū Bakr is followed by two separate notices in the Bankipore MS. The first deals with Shaykh Jalāl al-Dīn Dihlawī while the other treats of Khwāja Karīm al-Dīn Samarqandī. Maulavi Abdul Muqtadir has confused both these notices in his *Catalogue*. See *ibid.*, p.38.

- (50) Maulānā Faṣīḥ al-Dīn, a disciple of Sulṭān al-Mashā'ikh, Shaykh Niẓām al-Dīn. (*Text*, p.43.)
- (51) Maulānā Shihāb al-Dīn Imām, the Imām of Niẓām al-Dīn Auliya'; the poet Khusrau had great regard for him. (*Text*, pp.43-44.)
- (52) Shaykh Rukn al-Dīn Dihlawī, son of Shaykh Shihāb al-Dīn Imām; was a leading *Khalīfa* of Shaykh Niẓām al-Dīn; Mas'ūd Bak was one of his disciples; buried beside the tomb of his father, near Lādo Sarāi. (*Text*, p.44.)
- (53) Shaykh Kabīr al-Auliya', originally named Malik Qubūl, a favourite slave of Sulṭān Muḥammad bin Tughluq, in whose reign he died. (*Text*, p.44.)
- (54) Khwāja Mū'ayyid al-Dīn Anṣārī, a disciple of Niẓām al-Dīn Auliya'; left a son named Nūr al-Dīn Muḥammad. (*Text*, p.44.)
- (55) Shaykh Ḥaydar, an experienced disciple of Sulṭān al-Mashā'ikh. (*Text*, p.44.)
- (56) Shaykh Abū Bakr Muṣallā Bardār, a disciple and *Muṣallā*-keeper of Niẓām al-Dīn Auliya'. (*Text*, p.45.)
- (57) Khwāja 'Azīz al-Dīn, son of Khwāja Abū Bakr Muṣallā Bardār. (*Text*, p.45.)
- (58) Maulānā Shams al-Dīn Yahyā, a favourite *Khalīfa* of Shaykh Niẓām al-Dīn Auliya', and a distinguished scholar of his times; left several learned pupils including the celebrated Shaykh Naṣīr al-Dīn Chirāgh; wrote a commentary on the *Mashāriq al-Anwār* and compiled several treatises on *Ṣūfism*, one of which is called the *Shamsīyyat al-Ma'ārif*; died in the reign of Sulṭān Muḥammad bin Tughluq; nine of his aphorisms and some miracles. (*Text*, pp.45-47.)
- (59) Maulānā Wajīh al-Dīn Pā'ilī, a disciple and friend of Niẓām al-Dīn Auliya'; was held in high esteem for his accomplishments. (*Text*, pp.45-47.)
- (60) Amīr Khusrau Dihlawī, a favourite disciple of Niẓām al-Dīn Auliya'; died on Wednesday 9 Dhū al-Qa'd, 725/16 October, 1325. (*Text*, pp.48-51.)
- (61) Khwāja Shams al-Dīn, the sister's son of Amīr Khusrau, and a strong devotee of Sulṭān al-Mashā'ikh. (*Text*, p.51.)
- (62) Khwāja Diyā' al-Dīn Baranī, a favourite of Khwāja Niẓām al-Dīn Auliya'; was a constant associate of Amīr Khusrau and Amīr Ḥasan; after the death of

Sulṭān Firūz Shāh he took to a life of seclusion and wrote several books including the *Ma'āthir-i Sādāt*, the *Thanā-i Muḥammadi*, the *Ṣalawāt-i Kabīr*, the *'Ināyat-nāma-i Ilāhī*, the *Ta'rīkh-i Firūz Shāhī* and the *Ḥasrat-nāma*.

(*Text*, pp.51-52.)

(63) Maulānā Diyā' al-Dīn Sunnāmī, a contemporary of the Sulṭān al-Mashā'ikh; known for his strict observance of *Sharī'a*. (*Text*, pp.52-53.)

(64) Khwāja Mu'ayyid al-Dīn, a very distinguished noble who later adopted a life of isolation from the world; Sulṭān 'Alā' al-Dīn during his tenure as the governor of Kara, was very happy with his performance. Later on, after his accession to the throne, he sent for the Khwāja and wanted to bestow on him some important office, but he declined.¹⁹ (*Text*, p.53.)

(65) Shaykh Niẓām al-Dīn Shīrāzī, an esteemed friend of Niẓām al-Dīn Auliyā'; the author of the *Sayr al-Auliyā'* saw him after the death of Shaykh Niẓām al-Dīn Auliyā'. (*Text*, p.53.)

(66) Shaykh 'Uthmān Sayyāḥ, a disciple of Shaykh Rukn al-Dīn Abū al-Faḥ, who was a *Khalīfa* of his grandfather, Shaykh al-Islām Bahā' al-Dīn Zakariyyā' Multānī; he attended the gatherings of Shaykh Naṣīr al-Dīn Maḥmūd also.

(*Text*, pp.53-54.)

(67) Shaykh Shihāb al-Dīn Ḥaqq-gūy, a disciple and *Khalīfa* of his father, Shaykh Fakhr al-Dīn Zāhidī;²⁰ notice of Sulṭān Nāṣir al-Dīn, son of Shams al-Dīn Iltutmish (644/1246-664/1266). (*Text*, pp.54-55.)

(68) Shaykh Ṣadr al-Dīn Ḥakīm, an esteemed *Khalīfa* and companion of Shaykh Naṣīr al-Dīn Maḥmūd as well as a favourite of Shaykh Niẓām al-Dīn; his tomb is in Qal'a-i 'Alā'ī; seven of his aphorisms. (*Text*, pp.55-56.)

(69) Shaykh Fakhr al-Dīn Thānī, son and successor of Shaykh Shihāb al-Dīn Ḥaqq-gūy; contemporary of Makhdūm Jahānīyān; left three sons, namely, Shaykh

19 Maulavi Abdul Muqtadir writes: '*Khwāja Muayyid-ud-Dīn ... was Governor of Kara in the time of Sulṭān 'Alā-ud-Dīn', which is quite contrary to the contents of the original MS. See ibid., p.39.*

20 The Bankipore MS. reads 'Zāhidī', but the *Catalogue* records it as 'Zāhid', which is incorrect. See *ibid.*

Bahā' al-Dīn Ganj-i Rawān of Kalpi, Shaykh Ṣadr al-Dīn of Jaunpur and Shaykh Badr al-Dīn of Bihar. (*Text*, p.57.)

(70) Sayyid Yūsuf al-Ḥusaynī, son of Sayyid Jamāl; was a teacher in the *madrasa* of Sulṭān Fīrūz Shāh Tughluq; author of the *Yūsufī* and the *Taujīh al-Afkār*. (*Text*, p.57.)

(71) Qāḍī 'Abd al-Muqtadir Sharījī, son of Qāḍī Rukn al-Dīn; and a senior disciple of Shaykh Naṣīr al-Dīn Maḥmūd; his pupil was Qāḍī Shihāb al-Dīn; he died on 26 Muḥarram, 792/25 January, 1388. (*Text*, p.57.)

(72) Shaykh Zayn al-Dīn, a disciple, servant, *Khalīfa* and sister's son of Shaykh Naṣīr al-Dīn Maḥmūd. (*Text*, pp.57-58.)

(73) Mas'ūd Bak, a disciple of Shaykh Rukn al-Dīn bin Shaykh Shihāb al-Dīn Imām; he was a relative of Sulṭān Fīrūz and his original name was Shīr Khān; wrote the *Tamhīdāt* on the model of the *Tamhīdāt* of 'Ayn al-Qudāt-i Hamadānī; two of his aphorisms (excerpted from the *Mir'āt al-'Arifīn*. (*Text*, p.58.)

(74) Shaykh Badr al-Dīn Samarqandī, a disciple and *Khalīfa* of Shaykh Sayf al-Dīn Bākharzī; came to Delhi from Bukhara during the time of Sulṭān al-Mashā'ikh; died during the lifetime of the latter. (*Text*, p.59.)

(75) Shaykh Rukn al-Dīn Firdausī, a disciple of Shaykh Badr al-Dīn Samarqandī; Shaykh Najīb al-Dīn Firdausī was his disciple; buried in Kilūkharī, beside the tomb of Shaykh Maḥmūd Bihārī who obtained his spiritual training from Shaykh Mu'īn al-Dīn. (*Text*, p.59.)

(76) Shaykh Najīb al-Dīn Firdausī, a disciple of Shaykh Rukn al-Dīn Firdausī; one of his disciples was Shaykh Sharaf al-Dīn Yaḥyā. (*Text*, p.60.)

(77) Shaykh Ḥasan Ṭāhir, a disciple and *Khalīfa* of Rājī Ḥāmid Shah, who was a disciple of Shaykh Ḥusām al-Dīn Mānikpūrī; born in Bihar, whence his father migrated from Multan in pursuit of knowledge; came to Delhi during the reign of Sulṭān Sikandar Lodī, on the latter's request; died on 24 Rabī' I, 909/16 September, 1503; wrote treatises on mysticism, including the *Miftāḥ al-Fayḍ*; four aphorisms of his. (*Text*, pp.60-61.)

(78) Maulānā Samā' al-Dīn, son of Fakhr al-Dīn; born at Multan in 808/1405-06; received the robe of *Khilāfat* from Shaykh Kabīr al-Dīn Ismā'il, the grandson of Makhdūm Jahāniyān; lost his eye-sight in his old age; wrote glosses on the *Lama'āt*; another of his works is the *Miftāḥ al-Asrār* which follows the pattern of the *Rasā'il-i 'Azīz-i Nasafī*; Shaykh Jamālī, a scholar and poet, was his disciple; he died on 17 Jumādā II, 907/28 December, 1401. (*Text*, pp.61-62.)

(79) Shāh 'Abd Allāh Qurayshī, a follower of Shaykh Bahā' al-Dīn Zakariyyā' of Multan; Sulṭān Bahlūl Lodī married his daughter to him:²¹ Shaykh 'Abd al-Wahhāb Bukhārī was his disciple and was known for his extraordinary devotion to his preceptor; his son, Shāh Aḥmad also had strong mystical leanings. (*Text*, pp.62-63.)

(80) Shaykh Ḥājjī 'Abd al-Wahhāb, a descendant of Sayyid Jalāl Bukhārī Surkh, and a disciple of Shāh 'Abd Allāh; learnt the external sciences from Sayyid Ṣadr al-Dīn Bukhārī; Sulṭān Sikandar Lodī had great regard for him; he wrote a commentary on the Qur'ān; died in 932/1525-26 during the reign of Bābur Pādshāh; notice of Bābur Pādshāh (932/1526-937/1530). (*Text*, pp.63-64.)

(81) Shāh Abū al-Ghayth Bukhārī, son of Shaykh Ḥājjī 'Abd al-Wahhāb; died during the reign of Sulṭān Ibrāhīm Lodī; notice of Ibrāhīm Lodī (923/1517-932/1526). (*Text*, p.65.)

(82) Shāh Jalāl Shīrāzī, a disciple of Shaykh Muḥammad Nūr Bakhsh, author of the commentary on the *Gulshan-i Rāz*; came to Delhi in 944/1537-38 during the reign of Sikandar Lodī; notice of Humāyūn. (*Text*, pp.65-66.)

(83) Shaykh Sulaymān Mānduwī, son of Shaykh 'Affān; born in Delhi; travelled extensively and met several divines; spent fifty years in *I'tikāf* at Masjid-i Aqṣā and the Bayt al-Ḥarām; Shāh Sulaymān of Badakhshan was one of his disciples; migrated to Mandu during the invasion of Delhi by Tīmūr; died at the advanced age of one hundred and fifty years or, according to some, even

21 Maulavi Abdul Muqtadir writes: 'Shah 'Abd Ullah Qurayshī ... married his daughter to Sulṭān Bahlūl Lodī ...', which is contrary to the facts and is not substantiated by the original MS. See his *Catalogue*, p.41.

more than that; had two sons, Shaykh Dā'ūd and Shaykh Maḥmūd; Shaykh Dā'ūd died in his youth; Shaykh Maḥmūd succeeded his father; Shaykh Maḥmūd's son, Shaykh Kamāl²² was also celebrated for his axiomatic virtues; notices of Khidr Khān (817/1414-824/1421) and Mu'izz al-Dīn Mubārakshāh (824/1421-838/1434). (*Text*, pp.66-67.)

(84) Shaykh Muḥammad Mashā'ikh, son of Ḥājjī 'Abd al-Wahhāb, daughter's son of Shaykh Ṣadr al-Dīn Bukhārī and younger brother of Shāh Abū al-Ghayth; benefited from his father and Shāh 'Abd Allāh Qurayshī; accompanied Humāyūn to the campaign of Gujarat; died in 942/1535-36, at the age of 50; succeeded by his son, Shaykh 'Abd al-Karīm, who was succeeded by Shaykh Muḥammad Shahīd, who was succeeded by Shaykh 'Abd al-Wahhāb who was succeeded by Shaykh Muḥammad Yūsuf, who was a contemporary of the author. (*Text*, p.68.)

(85) Shāh Muzammil, son and *Khalīfa* of Ḥājjī 'Abd al-Wahhāb; his mother was the daughter of Prince 'Abd Allāh of Rūm; benefited from the spiritual beatitude of Shāh 'Abd Allāh also; enjoyed cordial relations with Shaykh Salīm Chishtī; died in 958/1551-52 at the age of 37, during the reign of Salīm Khān bin Shīr Khāh [Shāh]; notice of Salīm Khān [Shāh]. (*Text*, p.68.)

(86) Shāh Mudaththir, brother of Shāh Muzammil and son of Ḥājjī 'Abd al-Wahhāb; born in 924/1518-19; Shāh Muzammil had great regard for him; Shīr Khān [Shāh] and his son Salīm Khān [Shāh] also held him in high esteem; died in 961/1553-54, at the age of 27; he was succeeded by his eldest son Shaykh 'Abd al-Ghaffār, who was succeeded by his son, Shaykh Salīm. (*Text*, p.69.)

(87) Shaykh Rukn al-Dīn son of Shāh 'Abd Allāh Qurayshī; his mother was a daughter of Sulṭān Bahlūl Lodī; after his father's death rose to the position of *Shaykh al-Islām* of Delhi. (*Text*, p.69.)

(88) Shaykh Abū al-Faṭḥ, son of Shaykh Rukn al-Dīn. (*Text*, p.69.)

(89) Shaykh Ad-han Dihlawī, originally named Zayn al-'Ābidīn; a disciple of

22 Maulavi Abdul Muqtadir wrongly calls him the son of Shaykh Sulaymān Mānduwī. See *ibid*.

Maulānā Samā' al-Dīn, maternal grandfather of Shaykh 'Abd alḤaqq Muḥaddith Dihlawī; died in 934/1527-28. (*Text*, pp.69-70.)

(90) Shaykh Yūsuf Qattāl, a disciple of his father-in-law, Qādī Jalāl al-Dīn Lāhorī; died in 933 during the reign of Ḥahīr al-Dīn Bābur Pādshāh; buried in the Haft Pul of Muḥammad bin Tughluq; four of his aphorisms. (*Text*, p.70.)

(91) Shaykh 'Abd Allāh Dihlawī, son of Shaykh Yūsuf Qattāl; died in 987/1579-80. (*Text*, pp.70-71.)

(92) Maulānā Shu'ayb,²³ a renowned scholar, saint and preacher of his time; his grandfather was the *Muftī* of Delhi during the days of Sulṭān Bahlūl; died in 936/1529-30 in the reign of Bābur Pādshāh. (*Text*, p.71.)

(93) Shaykh Jamālī, a renowned saint and poet of later Lodī and early Mughal period; Sulṭān Sikandar, Bābur and Humāyūn held him in high esteem; disciple of Maulānā Samā' al-Dīn; travelled extensively and met a great many saints and scholars including Maulānā Jāmī; Shaykh al-Islām Niḥām al-Dīn Maḥmūd; Sulṭān Ḥusayn Mirzā of Herat and his learned minister Mīr 'Alī Shīr Nawā'ī also showed great regard to him; died in 942/1535-36 during the reign of Humāyūn Pādshāh. (*Text*, pp.71-72.)

(94) Sayyid Ḥasan Pāy Minārī; during the reign of Sulṭān Sikandar Lodī came to Delhi from Mashhad-i Tus. (*Text*, p.72.)

(95) Shaykh Tāj al-Dīn Muḥammad Dihlawī, son of Shaykh 'Abd al-Ṣamad, a descendant of Shaykh Farīd al-Dīn Ganj-i Shakar; maintenance of the tomb of Shaykh Niḥām al-Dīn Auliyā' his ancestral responsibility; died towards the end of the 9th/15th century. (*Text*, p.72.)

(96) Shaykh 'Alā' al-Dīn Ajodhanī, also known as Farīd-i Thānī, son of Shaykh Nūr al-Dīn; a disciple of his grandfather, Shaykh Tāj al-Dīn bin Shaykh 'Abd al-Ṣamad bin Shaykh Munawwar; died in 948/1541-42 during the reign of Shīr Khān; notice of Shīr Khān [Shah] (945/1538-952/1545). (*Text*, pp.72-73.)

23 This notice is missing in the Bankipore MS. See *ibid.*, p.42.

- (97) Shaykh Muḥammad Ḥasan Khayālī, eldest son and disciple of Shaykh Ḥasan Ṭāhir; born in Jaunpur; lived in Medina for several years; repaired to Delhi with Shaykh Ḥājjī 'Abd al-Wahhāb; tomb in Bijaymandal, Delhi; six of his aphorisms. (*Text*, pp.73-75.)
- (98) Mīr Sayyid Shams al-Dīn and Sayyid Abū Ṭālib, two friends; came to India and stayed with Shāh Muḥammad Fīrūzābādī, who led an honourable life from the time of Sulṭān Ibrāhīm Lodī to Islām Khān [Shāh] bin Shīr Khān [Shāh]; Shāh Muḥammad offered the hand of one of his daughters to Sayyid Abū Ṭālib who declined the match; soon afterwards, both these travellers were found slain in his house; incident caused great uproar among the people; Shāh Muḥammad was jailed where he died; Shaykh Muḥammad 'Āshiq Sanbhalī was one of Shāh Muḥammad's disciples.²⁴ (*Text*, pp.75-76.)
- (99) Sayyid Ibrāhīm Īrajī, son of Mīr Mu'īn; a Ḥusaynī Sayyid; belonged to the Qādirīyya order, was a disciple of Shaykh Bahā' al-Dīn Qādirī Shaṭṭārī; died in 953/1546-47. (*Text*, pp.76-77.)
- (100) Mīr Sayyid 'Abd al-Awwal, son of 'Alā'; according to the *Akhbār al-Akhyār* his ancestors migrated from Zaidpur, a dependancy of Jaunpur, to the Deccan; he was born there; after performing the pilgrimage, he returned to Ahmadabad and finally settled in Delhi; his works are the *Fayḍ al-Bārī*, *Siyar al-Nabī*, *Risālā-i Taḥqīq-i Nafs*, and the *Risālā-i Farā'id* (in verse); wrote glosses on several books including the *Futūḥāt-i Makīyya* and the *Muṭawwal-i Ma'ānī*; died in 968/1560-61; during the reign of Akbar; five of his aphorisms quoted. (*Text*, pp.77-78.)
- (101) Shaykh 'Abd al-'Azīz, younger son of Kamāl al-Ḥaqq Shaykh Ḥasan Ṭāhir Jaunpūrī, brother of Shāh Khayālī, and *Khalīfa* of Miyān Qāḍī Khān Yūsuf

24 The *Catalogue* records: 'Sayyid Shams-ud-Dīn and Sayyid Abū Ṭālib, two friends who led an honorable life from the time of Sulṭān Ibrāhīm bin Sulṭān Sikandar Shah to that of Islām Khān bin Shīr Khān; Islām Khān accommodated them with great honour in his palace, and negotiated a marriage between one of his daughters and Abū Ṭālib, who, however, declined the match. Soon afterwards, the two saints were found murdered in his house, and the king was suspected of the crime'. The whole statement is absolutely baseless and is not substantiated by the Bankipore MS. See *ibid.*, pp.42-43.

Nāṣiḥī Zafarābādī; born at Jaunpur in 880/1475-76; according to some, he was born in 896 A.H.; died in 975/1567-68, during the reign of Akbar; he left several sons, among whom Miyān Shaykh Qutb al-'Ālam was well known; among his works are the 'Aynīyya and the 'Asīzīyya; ten of his aphorisms; notice of Akbar (963/1556-1014/1605). (*Text*, pp.78-82.)

(102) Shaykh Ishāq Multānī; died in 987/1579-80. (*Text*, p.82.)

(103) Shaykh Ḥasan Būdla; Salīm Khān Sūr was one of his devotees; died in 967/1559-60. (*Text*, p.82.)

(104) Maulānā Majd, a follower of the Maghribīyya Ahmadiyya order; Sulṭān Muẓaffar Gujarātī became his pupil; Sulṭān Bahādur also held him in high esteem; at the time of the annexation of Gujarat, Humāyūn brought him to Delhi; died during the reign of Shīr Shāh. (*Text*, pp.82-83.)

(105) Shaykh Zakarīyyā' Dihlawī, surnamed Bahā' al-Dīn, a descendant of Shaykh Farīd Ganj-i Shakar; benefited from Shaykh 'Abd al-Quddūs and other saints also; died in 970/1562-63, during the reign of Akbar. (*Text*, p.83.)

(106) Shaykh Tāj al-Dīn Dihlawī, son of Shaykh Bahā' al-Dīn Zakarīyyā', son of Shaykh 'Īsā Dihlawī; spent some time in the company of Shaykh Amān Panīpatī; wrote a commentary on the *Nuzhat al-Arwāḥ*; later on, joined the military service. (*Text*, p.83.)

(107) Shaykh Yūsuf Dihlawī, a disciple of Shāh 'Abd al-Razzāq Jhanjhāna, whose discourses he collected; died during the reign of Akbar. (*Text*, p.83.)

(108) Shaykh Ḥājjī Dihlawī, son of Shāh Khayālī and disciple and *Khalīfa* of Shāh 'Abd al-Razzāq Jhanjhāna; he was succeeded by his son, Shaykh Kamāl who died towards the end of 1024/1615. (*Text*, pp.83-84.)

(109) Shaykh Ḥusayn Naqshī, a renowned seal-engraver; met several *Mashā'ikh*; died on 14 Jumādā II, 988/27 July, 1580; left several children, one of whom Shaykh 'Alī Ahmad was adorned with many virtues; 'Alī Ahmad died on 18 Muḥarram, 1018/23 April, 1609; in the presence of Emperor Jahāngīr, as a result of an ecstasy caused by a couplet of Ḥasan Dihlawī [sic.] (*Text*, p.84.)

- (110) Shaykh Sayf al-Dīn Dihlawī, father of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī, born in 920/1514-15, and died in 990/1582-83 at the age of 70; six of his aphorisms quoted; account of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith followed by ten of his aphorisms. (*Text*, pp.85-89.)
- (111) Shaykh Rizq Allāh Mushtāqī, uncle of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith and disciple of Misbāḥ al-'Āshiqīn Shaykh Mangan; author of the *Waqi'āt-i Mushtāqī*; died in 989/1581-82,²⁵ at the age of ninety years; his brother, Shaykh Faḍl Allāh, alias Shaykh Manjhū who was a disciple of Shaykh Muḥammad Khayālī, died in 969/1561-62. (*Text*, pp.89-90.)
- (112) Shaykh Isma'īl 'Arab, a disciple of Khwāja 'Abd al-Shahīd, was an eminent saint and scholar; most of the students of the *Madrasa-i Dihlī* had benefited from him. (*Text*, p.90.)
- (113) Shaykh Bahlūl Dihlawī; spent most of his time in reciting the Qur'ān; and teaching *Tafsīr*, *Ḥadīth*, *Fiqh* and *Usūl*; died on 14 Rajab, 1007/10 February, 1599. (*Text*, p.90.)
- (114) Shaykh Hājjī Muḥammad, a friend of Shaykh Bahlūl Lodī; belonged to the Qādirī order; very strict in the observance of the *Sharī'a*; died on 1 Ramadān, 1007/4 August, 1598. (*Text*, p.91.)
- (115) Shaykh 'Abd al-Ghanī Biyābānī, a *Khalīfa* of Shaykh 'Abd al-'Azīz; died in Jumādā II, 1017/1608, during the reign of Jahāngīr; notice of Jahāngīr (1614/1605-1037/1627). (*Text*, pp.91-92.)
- (116) Shaykh 'Abd al-Wāḥid Ajōdhanī, a devotee of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh; died in 1019/1610-11. (*Text*, p.92.)
- (117) Shaykh Walī Muḥammad, a disciple of Shaykh 'Abd al-'Azīz; most of his time was spent in the recitation of the Qur'ān; died on 18 Jumādā II, 1017/30 August, 1608. (*Text*, pp.93-94.)
- (118) Sayyid Muḥammad Muḥtasib, a contemporary of the author; well versed in esoteric as well as exoteric sciences; died in 1017/1608-09. (*Text*, p.93.)

25 Bankipore MS. gives 979/1571 as the year of his death, which is incorrect.

(119) Maulānā Ḥājjī Kashmīrī Dihlawī, the maternal grandfather of the author; his ancestors came to Kashmir from Hamadan with Mīr²⁶ Sayyīd 'Alī Hamadānī; he came to Delhi, completed his education and started teaching at the *Madrasa-i Dilhī*; was one of the most outstanding scholars of his time; died on 19 Ṣafar, 1006/1 October, 1597. (*Text*, pp.93-94.)

(120) Khwāja Muḥammad al-Bāqī al-Naqshbandī al-Uwaysī, the author's spiritual guide; died on Monday 25 Jumādā II, 1012/30 November, 1603; fifty-five of his aphorisms quoted; accounts of four of his most distinguished *Khalīfas*, namely, Shaykh Tāj Sanbhalī, Khwāja Ḥasām al-Dīn Dihlawī, Shaykh Aḥmad Sirhindī, and Shaykh Ilaḥdād of Amroha, are also included. Notice of Shaykh Aḥmad Sirhindī is followed by eleven of his aphorisms. (*Text*, pp.94-113.)

(ii) The *Ṭabaqāt-i Shāhjahānī*

Another important and more detailed work from the pen of Ṣādiq Hamadānī is the *Ṭabaqāt-i Shāhjahānī*. The author was born some time during the reign of Akbar, lived through the whole period of Jahāngīr and was alive, at least up to the 16th regnal year (1052/1642) of Shāhjahān, and had long contemplated the compilation of the biographies of the distinguished *Sayyids*, *Ṣūfīs*, scholars, physicians and poets who flourished from the Orthodox Caliphs to the reign of Shāhjahān. But grandiloquent as his project was, he failed to muster sufficient material and besides that, by want of leisure he was compelled to confine himself to those contemporary with the illustrious House of Tīmūr.²⁷ The book that deals with hundreds of celebrities from different times and climes, is divided into ten chapters, corresponding with the reigns of Tīmūr and his successors.²⁸ Each chapter is called a *Ṭabaqa* which consists

26 The Bankipore MS. reads 'Mīr', but the *Catalogue* erroneously records it as 'Nūr'. See *ibid.*, p.44.

27 *Ṭabaqāt*, ff.3 b-5.

28 For a detailed list of contents, see Appendix I.

of three *Bābs* or sections: section one deals with the *Sayyids* and the *Ṣūfīs*, section two treats of the scholars, and the physicians, and the third section contains brief notices of the poets whose deaths coincided with the reigning monarch of the House of Tīmūr, under whom their names have been mentioned. Some of the notices are so succinct and sketchy as to excite rather than satisfy the curiosity of the reader. The importance of the work as a handbook, however, cannot be overemphasised.

Although occasional references to some earlier authorities are met with in the course of the narrative, the author fails to mention his sources specifically. Nonetheless, for the contemporaries of Akbar he not only relies on the *Muntakhab al-Tawārīkh* of Badāyūnī but also subscribes to his ideas with regard to the religious developments at the court of that Emperor. The last two chapters covering the reigns of Jahāngīr and Shāhjahān, based as they are on the author's personal observation, are particularly interesting, instructive and revealing; and whatever little we know about the author's own life is mostly contained in this part of his work. The book is still in manuscript.

VII. THE PLAN OF THE *KALIMĀT*

In its plan and pattern the *Kalimāt al-Ṣādiqīn* closely follows the model of the *Rashaḥāt-i 'Ayn al-Ḥayāt* of Fakhr al-Dīn 'Alī Ṣafī, son of the celebrated preacher of Herat, Mullā Ḥusayn Wā'iz Kāshifī. The author of the *Rashaḥāt* tells us in the preface of his book that he was admitted to the presence of the great Naqshbandī saint, Khwāja 'Ubayd Allāh Ahrār towards the end of the Zī-qa'da 889/December 1484 and again in the beginning of the Rabī' II 893/March 1488 and heard him discoursing on the virtues and qualities of the saints of the Naqshbandīyya order. He remembered his utterances and, when the meetings ended, carefully committed them to paper. When the Khwāja died, 'Alī Ṣafī for his personal spiritual satisfaction decided to arrange the discourses of his preceptor in the shape of a book; though sixteen years elapsed before he could really execute the plan. In doing so, he prefaced the biography of the Khwāja, the real theme of the book according to the author, with the accounts of his predecessors in the Naqshbandīyya order. Wherever possible he also appended some of the sayings - each one known as a *Rashaḥa* (a drop) - of that particular saint and called his work the *Rashaḥāt-i 'Ayn al-Ḥayāt* ('The Drops of the Spring of Life'). The name, *Rashaḥāt* is expressive of the date of its completion,¹ i.e. 909/1503-4; though references to dates as late as 912/1506 are also seen in the text.²

The *Rashaḥāt*, based as it is on the conversations of Khwāja 'Ubayd Allāh Ahrār, various books on the lives and teachings of the saints of the Naqshbandīyya school of mystics, and the accounts gathered from the trustworthy contemporaries of the author, has all along been prized as the earliest standard authority, after the *Nafaḥāt* indeed, on the history of the Naqshbandīyya order. Several commentaries³ of the work and its renderings

1 *Rashaḥāt* (Kanpur 1911), pp.1-4.

2 *Ibid.*, p.173.

3 See Maulavī Abd al-Muqtadir, p.26.

into the Turkish language⁴ eloquently speak for its importance and popularity. Ṣādiq Hamadānī also appears to have been fond of this book in no small measure. He quotes it once in the *Kalimāt*⁵ and in one of his letters addressed to Shaykh Aḥmad Sirhindī⁶ seeks explanation for two points arising out of that book which at once reveal his interest in the book as well as the discriminating nature of his mind. In the structure and the format of the *Kalimāt* also he chose the *Rashahāt* as his model. He prefaced the extensive account of his preceptor, Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh, to quote him 'the real object in writing the book',⁷ with the accounts of the saints who were buried in Delhi up to his own time. After the accounts of a number of distinguished Ṣūfīs he also reproduced some of their aphorisms, each one known as a *Kalima* (an utterance) and styled his work, the *Kalimāt al-Ṣādiqīn* ('The Utterances of the Truthful'), the name of the book being expressive of the date of its commencement and completion.⁸

VIII. ITS SOURCES

(i) Retrospect

The 8th/14th century saw the compilation of three extremely important treatises appertaining to mysticism in India, namely the *Fawā'id al-Fu'ād*, the *Khayr al-Majālis* and the *Sayr al-Auliyā' fī Maḥabbat-i Ḥaqq Jalla wa 'Alā'*. It is to the timely initiative, abiding interest and indefatigable industry of the authors of these three fundamental works that, to a great degree, we owe our knowledge and understanding of the spiritual and social life of early mediaeval India and particularly the early history of the

4 See Maulavī Abd al-Muqtadir, pp.26-27; Rieu, Vol.I, p.262.

5 P.28.

6 *Maktūbāt-i Imām-i Rabbānī*, Vol.II, Letter 28.

7 *Kalimāt*, p.112.

8 *Ibid.*, p.2.

Chishtīyya order in this sub-continent. The *Fawā'id al-Fu'ād* is a collection of the discourses of the great Chishtī saint, Shaykh Niẓām al-Dīn Auliyā', extending over a period of fifteen years from 3 Sha'bān 707/28 January 1308⁹ to 20 Sha'bān 722/3 September 1322,¹⁰ compiled by his favourite disciple and celebrated poet, Amīr Ḥasan Sizjī 'Alā'. Couched in a simple, direct and spontaneous language as they are, the discourses cover a wide range of topics, unravel a great many mystical, theological and ethical problems, contain invaluable references to the contemporary events and provide information of unmistakable authenticity about the lives of the contemporaries and predecessors of Shaykh Niẓām al-Dīn Auliyā'. Thirty-two years after the publication of *Fawā'id al-Fu'ād*, in 754/1353,¹¹ another record of homilies made its appearance and that was the *Khayr al-Majālis*, an anthology of one hundred discourses of Shaykh Naṣīr al-Dīn Chirāgh Dihlawī, compiled by Ḥamīd Qalandar, an old disciple of Shaykh Niẓām al-Dīn Auliyā', who later on joined the company of Shaykh Naṣīr al-Dīn Chirāgh Dihlawī and undertook the task of recording his conversations. Ḥamīd Qalandar did not record the dates of the assemblies, otherwise the thought content and the nature of topics discussed in the *Fawā'id al-Fu'ād* and the *Khayr al-Majālis* are much the same, with the difference that the latter occasionally repeats, attests and sometimes supplements the details already mentioned in the *Fawā'id al-Fu'ād*. It also gives an unparalleled insight into the serene, sublime and exalted nature of Shaykh Naṣīr al-Dīn. Although the introductory few pages are written in a florid, ornate and verbose style, the *Majālis* themselves are described in a clear and simple language.

Compiled as they were under the direct supervision and constant scrutiny of Shaykh Niẓām al-Dīn Auliyā' and Shaykh Naṣīr al-Dīn Chirāgh Dihlawī, these

9 F.F., p.3.

10 Ibid., p.272.

11 K.M., p.3.

two works set a firm foundation for the spate of both apocryphal and the genuine *malfūzāt*, as the discourses of the saints are generally referred to, of the subsequent generations of *Ṣūfīs* and mystics.

The responsibility of transforming the stray biographical references contained in these works into a consistent, continued and reliable narrative, however, devolved upon Sayyid Muḥammad Mubārak Kirmānī generally known as Amīr Khurd, another of the devout followers of Shaykh Niẓām al-Dīn. His work, the *Sayr al-Auliya' fī Maḥabbat-i Ḥaqq Jalla wa 'Alā'*, generally called the *Siyar al-Auliya'*, is by far the most important work on the lives of the first five generations of the Chishtī mystics in India. He was the grandson of Sayyid Muḥammad Kirmānī, a senior disciple of Shaykh Farīd al-Dīn Ganj-i Shakar and a close and sincere friend of Shaykh Niẓām al-Dīn. When Shaykh Niẓām al-Dīn for the first time visited the *Khānqāh* of Shaykh Farīd in Ajodhan, Sayyid Muḥammad was already there. The warmth of his disposition and the concern he showed for the welfare of Shaykh Niẓām al-Dīn, soon captured the heart of this new novice of Shaykh Farīd and gradually their relations became extremely warm and cordial and transcended all formalities and worldly conventions. Amīr Khurd's maternal grandfather, Maulānā Shams al-Dīn Dāmaghānī, was an old classmate of Shaykh Niẓām al-Dīn and enjoyed the best of relations with him. His father and uncles were equally devoted to the Shaykh and relished his full faith and confidence. All the senior disciples of Shaykh Niẓām al-Dīn were frequent visitors to the house of Sayyid Shams al-Dīn Khāmūsh, one of the uncles of Amīr Khurd, who had employed an army of musicians for their musical auditions and even in other respects spared no effort to make them feel comfortable during their stay at his place. On his birth, Amīr Khurd was taken to the august presence of Shaykh Niẓām al-Dīn who put on him his own name, Muḥammad, and bestowed on him his blessings. Amīr Khurd who grew in such an atmosphere naturally witnessed for himself many an important event of the latter half of Shaykh Niẓām al-Dīn's life. He also associated with many of the Shaykh's senior disciples and later on *Khalīfas*, and had

access to the Shaykh's personal papers after his demise. He had a lot of people around him who could give him a veritable account of the early career of the Shaykh and his different contemporaries. He was deeply read in traditional sciences, had a strong propensity towards mysticism and was already well past fifty.¹² It was with all these factors to bear upon his endeavours that he embarked upon the compilation of the *Sayr al-Auliya'*.

The book which is an excellent example of the arrangement of varied material, consists of ten chapters, each comprising several sections. In the first chapter he traces the spiritual lineage of the Chishtī saints to Prophet Muḥammad and treats of the biographies of Khwāja Quṭb al-Dīn, Shaykh Farīd al-Dīn and Shaykh Niẓām al-Dīn. Chapter two contains biographical notices of the *Khalīfas* of Khwāja Mu'in al-Dīn, Khwāja Quṭb al-Dīn, and Shaykh Farīd al-Dīn. Chapter three contains a description of the descendants of Shaykh Farīd al-Dīn and the relatives of Shaykh Niẓām al-Dīn and their relations with the brothers, father, uncles and grandfather of the author. Chapter four deals with the virtues and qualities of the *Khalīfas* of Shaykh Niẓām al-Dīn. Chapter five consists of the biographical accounts of the members of Khwāja Niẓām al-Dīn's inner circle of disciples. The next three chapters expatiate upon the rules governing the enrolment of disciples, their elevation to *Khilāfat*, various litanies and prayers practised by Shaykh Farīd al-Dīn and Shaykh Niẓām al-Dīn, and the etiquettes to be observed in musical auditions. The tenth and last chapter comprises the sayings of Shaykh Niẓām al-Dīn which have been skilfully categorized under various sub-headings. The last section of this chapter consists of a brief account of the kings of Delhi, starting from Iltutmish to Sulṭān Fīrūz Shāh Tughluq who according to the author died in 789/1387,¹³ the last date mentioned in the book. This portion is based upon the *Ṭabaqāt-i Nāṣiri* and the *Ta'rīkh-i Fīrūz Shāhī* of Baranī.

12 S.A., p.15.

13 Ibid., p.592.

The book is written in a simple and lucid style but the excessive reproduction of verses of the author as well as those of other poets, mostly Sanā'i-i Ghaznawī's, unduly hampers the continuity and flow of the narrative. Acknowledged or not, the *Sayr al-Auliya'* has been drawn upon extensively by later hagiographers. In view of the lack of more contemporary material it would not be wrong to conclude that in so far as the early history of the Chishtīya order in the sub-continent is concerned, the present work in conjunction with the earlier two authorities, forms the trio that serves as the sole criterion and final arbiter of the authenticity and veracity of the latter hagiographies.

Well over a century elapsed after the compilation of the *Sayr al-Auliya'*, but no hagiological work of any consequence emerged until during the first half of the 10th/16th century a saint of Suhrawardī denomination and court poet of Sikandar Lodī, Bābur, and Humāyūn, Maulānā Shaykh Jamālī Kanbū, of Delhi, realized the need for such a work and compiled the *Siyar al-'Arifin*. After his extensive peregrinations all over the Islamic lands and association with the renowned Muslim *Ṣūfīs* and the scholars of his time, when Jamālī returned to Delhi, his friends, hoping to profit from his experiences, urged him to write down his reminiscences. But vast as the undertaking was and particularly being conscious of the fact that the simple-hearted custodians of the tombs and the ignorant devotees of the Indian mystics and saints had over the decades woven a fabric of legendary accounts around their lives and that the day was not far off when the distinction between the fact and the fiction would altogether be extinct,¹⁴ Shaykh Jamālī instead preferred to compile a standard biographical work about the Indian *Ṣūfīs*, regardless of their *Silsila* affiliations.

In the execution of his plan he not only drew upon the earlier Chishtī works but also used the *Ṭabaqāt-i Nāqirī* of Minhāj-i Sirāj, the *Khazāna-i*

14 Jamālī, pp.3-4.

Jalālī of Sayyid Jalāl al-Dīn Makhdūm Jahānīyān and the *Manāqib-i Quṭbī* by one of the latter's disciples. Nevertheless, the celebrity and importance of his work mainly rests upon the mass of material that he gathered from various sources, both within and outside India. It is this new element in the *Siyar al-'Ārifīn* that illuminates various obscure points and goes a long way in filling in the lacunae of our information about the early Chishtī and Suhrawardī saints. Although the book deals mainly with the thirteen major mystics of these two orders,¹⁵ the last one being Shaykh Samā' al-Dīn, the author's spiritual preceptor, its stray references to their minor contemporaries are also not devoid of interest.

In employing the successive high-sounding rhyming titles before the names of the *Ṣūfīs* in the beginning of their accounts Jamālī faithfully follows the pattern set by 'Alī Hujwīrī in his *Kashf al-Maḥjūb*¹⁶ and then extremely exaggerated by 'Aṭṭār in his *Tadhkirat al-Auliya'*.¹⁷ The credit for preceding these titles with a short panegyric poem, however, goes to Jamālī. These innovations of his might have been of some interest to his contemporaries but the modern reader looks upon them as sheer obstructions in an otherwise smooth narrative.

Notwithstanding all its virtues, the *Siyar al-'Ārifīn* is extremely deficient in dates and pays little attentions to the aphorisms of the *Ṣūfīs*.

The 10th/16th century witnessed the advent of another important hagiography in the *Akhhār al-Akhyār fī Asrār il-Abrār* by Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī. The Shaykh had acquired the predilection for the company of the learned and the saintly from his early childhood. One day he was present in the assembly of some dervishes who were talking about the spiritual attainments

15 Rieu is wrong in his assumption that all the thirteen mystics 'belonged to the Chishtī order'. See his *Catalogue of the Persian Manuscripts*, Vol. I, p. 354.

16 Ed. Muḥammad 'Abbāsī (Tehran 1336 H.Sh.), pp. 202-214.

17 Ed. Muḥammad Istī'lāmī (Tehran 1346 H.Sh.), pp. 12, 19, 30.

of their masters. Being carried away by the charm of their conversation the Shaykh, who was still a young lad, and afterwards turned out to be one of the most prolific writers of India, decided to record it in his notebook and with that the foundation of the maiden work of his life was laid. Gradually he amassed a lot of material about the lives and achievements of the later generations of mystics (*pasīnīyān*) and then set out in search of the details about the earlier one (*pīshīnīyān*). Before long he had in his possession a magnificent collection of the biographical accounts of the *Ṣūfīs* of India. Lack of experience, the impatience of youth and the insistence of his friends, however, did not allow him to edit his work properly before its publication. Two copies of his work were transcribed by his friends and made public. The labour of love was lost: his work was not well received. Some criticised the prolixity of some of the accounts while others complained of the brevity of the remainder. The inclusion of the accounts of some of the contemporaries in the book was also resented. However much the Shaykh explained that those who were dead then, were alive in the past and had the same position among their contemporaries as those included in his book among their contemporaries; and that when they would die their memory would be as much revered by posterity as they now revered the memory of the people of the past; but the truth did not go home. He also explained that his was not a *Tadhkirat al-Auliya'* ('The Anthology of the Friends of God') nor was it a *Siyar al-'Arifīn* ('The Lives of the Sages'). It was a simple book styled the *Akhbār al-Akhyār fī Asrār il-Abrār* ('The Stories of the Chosen, concerning the Secrets of the Pious') and, as such, all those mentioned in it should not necessarily be viewed as the 'Friends of God' or the 'Sages', but nobody heeded.¹

18 *Akhbār al-Akhyār*, MS. No.107/52 (preserved in the private collection of MSS. of the late Professor Maulawī Muḥammad Shafī', of Lahore). The manuscript (dated the Sha'ban 1067/May-June 1657) is scribed in the hand of the author's grandson, Sayf Allāh bin Shaykh Nūr al-Ḥaqq Dihlawī and is invaluable for the extra information not contained in other MSS.

Meanwhile in 996/1587-88 he left for the Hijaz whence he returned in 1000/1591-92.

On his return from the Hijaz the Shaykh undertook to revise the *Akhbār al-Akhyār* and in doing so, notwithstanding the fact that he incorporated two of the lengthiest notices - of Shaykh 'Abd al-Wahhāb Muttaqī and Shaykh 'Alī al-Muttaqī - in it, the book that originally comprised 15,000 lines was reduced to only 9,000 lines. In all probability, he must have expunged the accounts of his contemporaries in the process and also minimized the specimens of the writings of those included in it. It might have satisfied his antagonists but, viewed in retrospect, the loss was great and irredeemable. Nevertheless, the book in its present form also, by all standards, is an epitome of its author's ingenuity, erudition and insight.

With the advent of the *Akhbār al-Akhyār*, the genre of biographical writings about the saints of India became of full maturity and attained new heights, depths and dimensions. The work of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq was not only much richer in the variety of the mystic affiliations it treated of but in geographical terms also it covered a much larger area of the sub-continent as compared to the earlier books. In the choice of his material also the Shaykh showed great discernment. As described by him in the preface of his book he took every possible care to sift the genuine from the fake and did not include anything in his work unless he was fully satisfied with its authenticity. The modern scholars,¹⁹ however, cast doubt upon the genuineness of some of the collections of *maḥfūzāt* quoted by him, like the *Dalīl-al-'Arifīn* and the *Fawā'id al-Sālikīn* attributed respectively to Shaykh Quṭb al-Dīn Bakhtiyār Kākī and his *Khalīfa*, Shaykh Farīd al-Dīn.

The book starts with a *Muqaddima* followed by a lengthy account of the life, achievements and miracles of Shaykh 'Abd al-Qādir Jīlānī, the arch

19 See S.A.A. Rizvi, *History of Sufism in India* (Delhi 1976), Vol.I, p.4.

mystic and founder of the Qādirīyya order of the *Ṣūfīs*. The other contents of the book are divided into three *Ṭabaqas*. The first *Ṭabaqa* deals with the lives of Khwāja Mu'īn al-Dīn Chishtī, his contemporaries, *Khalīfas* and disciples. The second *Ṭabaqa* consists of the notices of Shaykh Farīd al-Dīn Ganj-i Shakar, his contemporaries and disciples. In the third and final *Ṭabaqa* that extends to the author's own time, the Shaykh treats of the lives of Shaykh Naṣīr al-Dīn Chirāgh-i Dihlawī and his contemporaries. This *Ṭabaqa* is followed by two small sections devoted respectively to those attracted by Divine grace (*Majādhīb*) and the female saints of India. The book concludes with an appendix wherein the Shaykh describes the early phase of his life and traces his pedigree to Āghā Muḥammad Turk, the first of his ancestors who came to Delhi during the reign of Sulṭān 'Alā' al-Dīn Khaljī.

Except for the introductory portion of the work and the excerpts from other books which have a heavy proportion of Arabic vocabulary, the general narrative is simple and can be considered a good example of the economy of words. The author appears to be well aware of the importance of dates and wherever possible does not hesitate to record them. The copious reproductions from the *oeuvres* of those treated in the book also immensely enhance the importance of the work.

The first quarter of the 11th/17th century brought into light another invaluable hagiography called the *Gulzār-i Abrār*, by Muḥammad Ghauthī Shaṭṭārī, of Mandu, in Gujarat. Muḥammad Ghauthī was born on 11th Rajab 962/1st June 1555. He lost his father at an early age but this did not deter him from the pursuit of his education and the prosecution of his studies. He sat at the feet of several renowned scholars and received instruction from them in a variety of subjects. In mysticism he was a follower of Shaykh Ṣadr al-Dīn Baraudawī and his *Khalīfa*, Shaykh Maḥmud bin Jalāl Gujaratī.

Gauthī first contemplated the compilation of his work in 998/1590 but for some reason or other he was compelled to postpone the beginning to some other date. In 1008/1599-1600 he saw the brief account of the Indian *Ṣūfīs*

contained in the last volume of the *Akbar-nāma*, by Abū al-Faḍl, which again, for the time being, spurred his desire to embark upon the project. The original beginning of his work, however, came in 1010/1601-1602 when Akbar on his way to the Deccan and Khandesh expeditions stopped in Burhanpur and some of the nobles and grandees in the imperial army who knew Ghauthī already and were aware of his intention to compose such a work inquired of him about the progress of his undertaking.²⁰ Now was the time for Ghauthī to start his work earnestly, which he completed in 1022/1613-14.²¹

Ghauthī had met Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī in 995/1586-87 and was a great admirer of his monumental work, the *Akhbār al-Akhyār*²² but still in so far as the style of his work is concerned he appears to have been more fascinated by the florid prose of Abū al-Faḍl whom he imitates unsuccessfully. Starting from the 7th/13th century down to his own time 1022/1613-14, he deals in his work with almost twice as many *Ṣūfīs* as treated in the *Akhbār al-Akhyār* which he carefully follows in the arrangement of some of the entries. His work also covers the Naqshbandī saints of India and their predecessors in Transoxiana. Content with passing references to the names of some of his contemporaries he derived his information from, Ghauthī pays little attention to the mention of the written authorities he extensively drew upon in the course of his work.

The *Gulzār-i Abrār* is divided into five *Chamans*, the first three being, more or less, the repetition of what had already been accomplished. The last two *Chamans*, particularly the fifth one dealing with the Shaṭṭarī saints, however, underline the real contribution of the author and as such, are of immense value. The author pays due attention to the recording of dates but

20 The third volume of the *Akbar-nāma*, which itself comprises three volumes, is generally referred to as the *Ā'in-i Akbarī*. For the account of *Ṣūfīs* referred to by Ghauthī see the *Ā'in-i Akbarī* (Lucknow 1893), Vol. III, pp. 163-176.

21 *G.A.*, f. 3b.

22 *Ibid.*, f. 370.

the general style of the book, marked as it is by extreme circumlocution and prolixity, is boring and considerably detracts from its merits as a monument of Persian prose in India during the 11th/17th century. Though the Urdu translation of the work has been published long since,²³ the original is still in manuscript.

(ii) The *Ṣūfīs* of Delhi

It was a strange coincidence that the four biographical works discussed above were composed, one each, by a Chishtī, a Suhrawardī, a Qādirī, and a Shaṭṭārī writer. Strictly in historical sequence, it was now the turn of a Naqshbandī to come forward and so he did. But with the two important works already there, the *Akhbār al-Akhyār* which appeared in its revised form in early 11th/17th century and the *Gulzār-i Abrār* that was completed sometime in 1022/1613-14, dealing with the *Ṣūfīs* of all major denominations spread all over India, and having himself already compiled a book on the luminaries of the Naqshbandīyya order, there was little scope for Ṣādiq Hamadānī, or for that matter, for any other writer, to make a real and concrete contribution in the field. Nevertheless, realising that Delhi, the beehive, haunt and haven of a great many renowned Indian *Ṣūfīs*, that had served as a nursery for innumerable Muslim mystics over the centuries, who took the torch of spiritual solace to the farthest frontiers of the sub-continent, had been treated in all the previous works as a part of a big whole, and as an entity in itself had received scant attention at the hands of his illustrious predecessors, Ṣādiq Hamadānī ventured to write the first-ever hagiography exclusively treating of the *Ṣūfīs* of that city. The confusion and consternation that had followed the appearance of the first edition of the *Akhbār al-Akhyār*, however, served as an eye-opener to our author and as such, except for the accounts of four celebrated *Khalīfas* of his spiritual preceptor, Khwāja Muḥammad Bāqī

23 *Adhkār-i Abrār* (Agra 1326/1908).

Bi'llāh, his teacher Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī, and a passing reference to his maternal uncle, Maulānā Ḥasan Kashmīrī, Ṣādiq Hamadānī scrupulously avoided the mention of his contemporaries and confined his work to only those silent architects of the edifice of Muslim culture in India whose mortal remains had found their final abode in Delhi.

For the accounts of the earlier generations of the *Ṣūfīs* he relied, and quite naturally so, on the previous authorities and gleaned all the relevant material on the subject that was scattered throughout their pages. For filling in the gaps in the spiritual genealogies of these *Ṣūfīs* he depended on the *Nafahāt al-Uns min Haḍarāt al-Quds* of Maulānā Nūr al-Dīn 'Abd al-Raḥmān-i Jāmī, a veritable authority on the early mystics of Islam and an extremely popular work among the Naqshbandī circles.²⁴

As for the generation of mystics that immediately preceded him, Ṣādiq Hamadānī derived his information from such exemplary and erudite transmitters as Maulānā Ḥasan Kashmīrī and possibly from Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī also. The notices of Shaykh 'Abd al-'Azīz and Shaykh Ḥusayn Naqshī are two pertinent examples in this regard.²⁵ Similarly, his information about his own ancestors including his maternal grandfather, Maulānā Ḥājjī Muḥammad Kashmīrī, is based upon hearsay and oral family traditions. Another category of *Ṣūfīs* included in the work under reference comprises those of personally known distinguished contemporaries of Ṣādiq Hamadānī who had died long before the composition of the *Kalimāt al-Ṣādiqīn*.²⁶ The fact that no other work mentions these celebrities eloquently speaks for the importance of the *Kalimāt*. Still another invaluable component of the *Kalimāt*, which can

24 References to this work are also seen in the notices of Shaykh Niẓām al-Dīn Auliya' and Amīr Khusrau Dihlawī. See text, pp.25, 49.

25 Ibid., pp.78-81; 84-85.

26 The accounts of Maulānā Ismā'il 'Arab, Shaykh Bahlūl Dihlawī, Shaykh Ḥājjī Muḥammad, Shaykh 'Abd al-Ghanī Biyābānī, Shaykh 'Abd al-Wāḥid Ajodhanī, Shaykh Walī Muḥammad Dihlawī and Sayyid Muḥammad Muḥtasib (ibid., pp.9-93) fall into this category.

rightfully be described as its consummation and crown, is the section dealing with Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh and his *Khalīfas*, namely Shaykh Tāj Sanbhalī, Khwāja Ḥusām al-Dīn Aḥmad, Miyān Shaykh Aḥmad Sirhindī and Miyān Shaykh Ilaḥdād of Amroha. Though the description is not as exhaustive as could be expected, for he had already treated of this topic at length in an independent work,²⁷ still being the earliest information and coming as it does from one who was in close proximity with the Naqshbandīyya *Khānqāh*, its authenticity and importance cannot be over-emphasized.

The account of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh is followed by fifty-five of his aphorisms that have been mainly culled from his own works, namely, his *Malfūzāt*, his letters, his exegesis on some chapters of the Qur'ān, and his commentary on some mystical quatrains generally known as the *Sharḥ-i Rubā'iyāt*. A graphic description of these works follows:

The *Malfūzāt*, or the discourses of the Khwāja which start with an account of his early career and close with a detailed description of the twilight of his life were compiled by one of his anonymous devotees. The writer who, out of unpardonable modesty, avoids mentioning his name, on 1 Ṣafar 1009/12 August 1600 for the first time attended the assembly of the Khwāja and being impressed by the spiritual vein of his utterances decided to commit them to paper. He privately prepared the account of some of these gatherings until on 6 Ṣafar/17 August he formally sought the permission of the Khwāja to record his conversations. Seeing his interest and insistence the Khwāja reluctantly granted his request and advised him to show to him whatever he wrote. Out of excitement the writer immediately produced before the Khwāja the record of some of his previous assemblies that he had already prepared. The Khwāja glanced through the pages and forbade him from continuing the work, for those sorts of things, according to him, had been written by several authors and there was no point in repeating what had already been accomplished. However

²⁷ See supra, p.19.

much the writer pleaded that he was doing so for the ennobling and enlightenment of his soul, the Khwāja, who was not to be taken in by such excuses, rendered him speechless by saying that why did not he read what had been written by the authors of the past instead of re-writing its reproduction in *his* speech. The writer was disappointed for the time being but he did not lose hope. After the lapse of about eight months, in Ramaḍān 1009/March 1601 he again put his request before the Khwāja and finally through the intercession of Shaykh Aḥmad Sirhindī and some other senior disciples of the great saint succeeded in eliciting his approval with the condition that he would strictly confine his record to the utterances that had direct bearing on the treading of the mystic path and would not commit to paper any of the anecdotes and parables that would be narrated otherwise in the course of conversation. He undertook to abide by the instructions and from 11 Ramaḍān, 1009/16 March 1601, again started recording the discourses of the Khwāja and continued doing so until the death of the latter on 25 Jumādā II, 1012/2 July 1603. During this almost three years' period, the writer, who was in military service, does not appear to have been a frequent visitor to the assemblies of the Khwāja: only fifteen of the assemblies that he attended bear the dates. The discourses of the Khwāja which cover a variety of mystical topics are both interesting and absorbing and give an invaluable insight into the psyche and philosophy of the great mystic. The epilogue that treats of the last days of the Khwāja's life, records his obsequies and comprises the elegies and chronograms composed by his devotees on his death, is also very informative and instructive. Although the subsequent biographers of the Khwāja immensely drew upon this work, the book itself is still in manuscript and its only copy known as the *Biography of Muḥammad al-Bāqī* is preserved in the Delhi Persian Collection²⁸ of the India Office Library, London.

28 MS. 1158c.

Couched in a very polite idiom and interspersed with appropriate verses and frequent references to the writings of the earlier *Ṣūfī* masters, the letters or *Maktūbāt* of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh deal with different obstacles encountered by his followers in the pursuit of the mystic path. They also shed some light on *Ṣūfī* terminology. The expatiation upon various phases and facets of mystic revelations is yet another important aspect of these letters. The letters pulsate with a unique ethical spirit that makes them equally instructive to the ordinary reader as well as the mystic neophyte. In short, the work is a compendium of the teachings and principles of the Naqshbandīyya order as seen by its greatest exponent in India. All the letters are undated and the addressees of most of them are also unknown. A substantial portion of the manuscript generally known as the *Sharḥ-i Rubā'iyāt-i Muḥammad Bāqī* preserved in the Delhi Persian Collection of the India Office Library consists of the epistles of the Khwāja.²⁹ Another carefully transcribed copy of the *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi'llāh Bīrang* dated Rajab 1108/December-January 1696-97 is in the possession of Dr S.A.A. Rizvi, of the Australian National University, Canberra. Most of the letters in these two collections are common.

The first five aphorisms of the Khwāja quoted by Ṣādiq Hamadānī as part of his account have been taken from the *Tafsīr*, or exegesis on some chapters of the Qur'ān, reportedly compiled by the Khwāja, but no copy of this work now seems to exist.

The *Silsilat al-Aḥrār*, or *Sharḥ-i Rubā'iyāt* is another important work of Khwāja Bāqī Bi'llāh. The Persian phrase *Naẓm-i Wujūb* reveals the thought content of the work as well as yields its date of completion, i.e. 1007/1598-99. In the preface to the work the Khwāja explains that some people out of their paltry nature, ignorance and lack of proper grasp of the exalted mystical realities tried to put wrong interpretations on the basic tenets of

29 MS. 1158r.

mysticism and in doing so cast aspersions on the great *Ṣūfī* masters of the past. It was to remedy this situation that he was compelled to compose this treatise. The work consists of pantheistic quatrains interspersed with their commentary in prose. A manuscript of this book is preserved in the Delhi Persian Collection³⁰ of the India Office Library, London.

Another of the *oeuvres* of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh that Ṣādiq Hamadānī drew upon in the course of the notice of his spiritual preceptor was the *Mathnawī* of the Khwāja. This *mathnawī* that consists of more than one thousand verses covering a wide range of mystical subjects not only throws a great deal of light on the mystical outlook of the latter but also gives useful information about the early lives of his sons, Khwāja 'Ubayd Allāh and Khwāja 'Abd Allāh. A manuscript of this work is also preserved in the Delhi Persian Collection³¹ of the India Office Library, London.

The *Maktūbāt-i Imām-i Rabbānī* and the *Mabdā'-u Ma'ād* are two other sources of the *Kalimāt* that deserve a mention here. The *Maktūbāt*, or the letters of Shaykh Aḥmad Sirhindī comprise three volumes, chronogramatically known as the *Durr al-Ma'rifa* (1025/1616-17), the *Nūr al-Khalā'iq* (1028/1618-19) and the *Ma'rifat al-Ḥaqā'iq* (1031/1621-22). The first volume contains 313 letters while the second and third comprise 99 and 113 letters respectively. By the time of the compilation of the *Kalimāt* in 1023/1614, only 240 of the Shaykh's letters had been collected. Ṣādiq Hamadānī was also one of the addressees of Shaykh Aḥmad Sirhindī and in all six letters of the Shaykh fell to his lot.³²

The letters of Shaykh Aḥmad Sirhindī which were mainly written in response to the queries received by the Shaykh from time to time from his devotees and disciples deal with various facets of Islamic faith and practice. They have been published several times.

30 Ibid.

31 MS. 1158g.

32 See Appendix II.

In Ramaḍān 1019/November-December 1610 Khwāja Muḥammad Ṣiddīq Kishmī,³³ a devout follower of Shaykh Aḥmad Sirhindī, prepared a concise miscellany of fifty-four extracts from the letters of his preceptor and named it the *Mabdā'-u Ma'ād*. The representative character of the quotations coupled with their terseness made the writings of Shaykh Aḥmad Sirhindī accessible to a far wider circle than was otherwise possible. The work soon became popular and was frequently referred to by the subsequent writers. It was published in Kanpur in 1309/1891.

The description of miracles and supernatural deeds of the mystics, however little it may be, is an indispensable part of the *Ṣūfī* hagiographies. The *Kalimāt al-Ṣadiqīn* of Muḥammad Ṣādiq Hamadānī is no exception to this rule. Although generally he avoided the mention of superstitious things, still, at moments, he failed to resist this temptation. One of such instances is the story of the infatuation of one of the soldiers of Sikandar Lodī with an idol and the subsequent disappearance of the idol from the temple, that he reproduced from the *Waqi'āt-i Mushtaqī*, an extremely ill-arranged quasi-historical work by Shaykh Rizq Allāh Mushtaqī, an uncle of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī. The *Waqi'āt* which is one of the earliest and invaluable authorities on the Afghan period, particularly the Sūr dynasty, abounds in miracles, apparitions, and demon and enchantment stories that testify to the credibility of the author as well as that of the age in which he lived. The work is still unpublished; two of its manuscripts are available in the library of the British Museum, London.³⁴

(iii) The *Kalimāt* as a Pioneer and Precursor

The *Kalimāt al-Ṣadiqīn* not only pioneered a distinct genre of hagiographies dealing with the *Ṣūfīs* of a particular region but also heralded the appearance of two important Naqshbandī biographical works, namely the *Zubdat al-Maqāmāt*

33 For his life see *supra*, pp.35-37.

34 MSS. Add.11633 and Or. 1929.

and the *Ḥaḍarāt al-Quds*. The *Dhikr-i Jamī'-i Auliya'-i Dihlī* by Muḥammad Ḥabīb Allāh bin Shaykh Jahān (born in 1080/1669-70) is a continuation of the *Kalimāt al-Ṣādiqīn*. Although Muḥammad Ḥabīb Allāh also starts his work with the *Ṣūfīs* of the early centuries, the real worth of his work lies in the latter part of it that bridges the gap of more than one century, from the time of the *Kalimāt* to the composition of his own work in 1140/1728-28. This work is still in manuscript and copies of it are available in the India Office³⁵ and the British Museum³⁶ libraries.

The *Zubdat al-Maqāmāt* of Khwāja Muḥammad Hāshim Kishmī³⁷ is essentially a biography of the author's spiritual preceptor, Shaykh Aḥmad Sirhindī which he compiled on the request of the latter's sons. He had not proceeded far with his work when the Shaykh died in 1034/1624. Kishmī continued with his work however, and completed it in 1037/1627-28. His book is divided into two major parts which in turn consist of several sections. The first part besides treating of the biography and teachings of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh contains notices on his sons and *Khalīfas*. The second part comprises a comprehensive account of the life of Shaykh Aḥmad Sirhindī wherein the author treats of his ancestors, his descendants, his teachings, his *Khalīfas* and his disciples at full length. The works of the Khwāja have been extensively drawn upon in the first part of the book while the information about Shaykh Aḥmad Sirhindī is mainly first-hand and reliable. Being the earliest biography as it is, of one of the foremost lights of the Naqshbandīyya order, who not only consolidated the gains of Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh but also endowed it with a new scope and dimension, the *Zubdat al-Maqāmāt* occupies a unique position in the Naqshbandī literature of the sub-continent. The information

35 Delhi Persian 594.

36 Or. 1746.

37 For his life see supra, p.38.

it gives about several of Shaykh Aḥmad Sirhindī's addressees makes it all the more important. The book has been published.³⁸

The *Ḥaḍarāt al-Quds* is another important biography of Shaykh Aḥmad Sirhindī,³⁹ compiled by his favourite disciple Shaykh Badr al-Dīn Ibrahīm Sirhindī. The author gives the *Darajāt al-Abrār* as the chronogrammatic name of the book, yielding 1043/1633-34 as its date of completion but the dates as late as 1053/1643-44 are also visible in the text. The book starts with the accounts of the Rightly Guided Caliphs which are followed by the notices of the Naqshbandī saints down to Khwāja Muḥammad Bāqī Bi'llāh. The first of the three chronograms that Shaykh Badr al-Dīn reproduces in connection with the Khwāja Bāqī Bi'llāh's death, belongs to Ṣādiq Hamadānī; though he does not mention him by name. The account of Khwāja Bāqī Bi'llāh is followed by the notes on his two sons, Khwāja 'Ubayd Allāh and Khwāja 'Abd Allāh and his three *Khalīfas*, namely Shaykh Tāj al-Dīn Sanbhalī, Khwāja Ḥusām al-Dīn Aḥmad Dihlawī and Shaykh Ilaḥdād of Amroha. The rest of the book comprises the biography of the author's spiritual guide Shaykh Aḥmad Sirhindī and his descendants and *Khalīfas*. Shaykh Badr al-Dīn, however, does not devote much space to the latter's father and his spiritual preceptors as had been done by the earlier biographer, Khwāja Hāshim Kishmī. Until recently only the Urdu translation⁴⁰ of the *Ḥaḍarāt* was generally available but now the Persian text, the portion dealing with the life of Shaykh Aḥmad Sirhindī and his descendants and *Khalīfas*, has also been published.⁴¹

Another important feature of the *Kalimāt al-Ṣādiqīn* that attracted the attention of the latter writers was the authenticity of the dates mentioned in this book. Muḥammad bin Rustam bin Qubād, author of the *Ta'rīkh-i Muḥammadi*,

38 Kanpur, 1890.

39 For his life see supra, p.40.

40 Tr. Maulawī Khwāja Aḥmad Ḥusayn Khān (Lahore, n.d.), in two volumes.

41 Lahore, 1971.

a monumental work on the chronology of the political events and the dates of the celebrated men of Islam down to the year 1190/1776-77, refers to it as one of his basic authorities.⁴²

(iv) The Kings of Delhi

However vital might have been the contribution of the *Ṣūfīs* and mystics in the consolidation and spread of Islam in India there is no denying the fact that the credit for elevating this exotic creed to the status of a state religion, initiating a completely new social order, encouraging the Muslim learning, lore and languages and popularising the Perso-Islaming arts in this new, but historic, land mainly goes to the Turkish warriors and men of arms, subsequently known as the Sultāns of Delhi. The chronicles that followed the advent of Muslim power in India were essentially the records of these kings and conquerors and as such, generally revolved around their camps, campaigns and conquests. Using the canopy of the imperial court as their coveted observation post, these historians, and their successors, evinced little interest in the passion and pain and the joy and sorrow of the common man. If the *Ṣūfīs* and sages, however, engaged their attention it was mainly due to any, or all, of these considerations: the writer had some personal links with the saint, the mention of the relations of the latter with the ruling monarch illuminated some otherwise obscure aspect of his patron's life or at least, depicted the auspicious character of his reign. On the other hand, the *Ṣūfī* literature - hagiographies, collections of discourses and anthologies of letters - also treated of the rulers in a very superficial manner and except for some casual remarks hardly paid any heed to their activities and achievements. On the contrary, what they really portrayed vividly and vigorously were the ambitions and aspirations of the common man. It was his relief and grief and weal and woe that found expression in their

⁴² British Museum MS. Or.1824, f.4b.

works besides indeed, their own teachings, preachings and principles. Towards the close of the 10th/16th century, however, political chroniclers started incorporating appendices in their works which contained notices of the eminent men of the past as well as those of their own times. Nizām al-Dīn Aḥmad, Abū al-Faḍl, and Firishta gave succinct accounts of the *Ṣūfīs* and scholars in their histories while Badāyūnī devoted the whole of the third volume of his celebrated *Muntakhab al-Tawārīkh* to the biographies of his contemporaries, distinguished in the fields of mysticism, medicine and scholastic studies. It was with this background that Ṣādiq Hamadānī resorted to the innovation of interweaving the accounts of the Muslim monarchs of Delhi - the Slaves, the Khaljīs, the Tughluqs, the Sayyids, the Afghāns, the Mughals, and the Sūrī interregnum - in the warp and woof of his work which was basically a *Ṣūfī* biography. These accounts which are spread throughout the *Kalimāt* and endow it with an historical undertone, do not follow any chronological order or dynastic sequence; wherever the author feels convenient he places them instead. Mostly, however, the account of every king follows the notice of one of his contemporary *Ṣūfīs*. Rulers of little or no significance belonging to a common dynasty are usually stringed together and mentioned as part of the account of some major monarch of that house.

Among the books mentioned by Ṣādiq Hamadānī as his source - 'the *Akhbār al-Akhyār*, the *Fawā'id al-Fu'ād*, the *Sayr al-Auliya'*, the *Siyar al-'Arifīn*, the *Ṭabaqāt-i Nāṣirī* and other tracts'⁴³ - there is only one political chronicle and that is the *Ṭabaqāt-i Nāṣirī* of Qādī Abū 'Umar 'Uthman ibn Minhāj-i Sirāj Jurjānī which is a general history of the Muslim dynasties of Asia, extending from 194/810 to 658/1260. The book is divided into twenty-four chapters, the last dealing with the irruption of the Mongol infidels into Islam. The 23rd chapter exclusively treats of the Shamsī kings while the early Ghūrīd invasions of India have been discussed in the preceding

43 *Text*, pp.1-2.

chapter. The work, although meagre in details, is highly prized as one of the earliest authorities on the advent and establishment of Muslim power in northern India. All the accounts of the kings pertaining to the Slave dynasty, contained in the *Kalimāt*, are based upon this book. The date of Sulṭān Shams al-Dīn's death is however wrongly recorded in the latter.⁴⁴

For the accounts of the Khaljīs, the Tughluqs, and the Sayyids, Ṣādiq Hamadānī has mainly relied on the *Sayr al-Auliya'*, the *Ta'rīkh-i Fīrūz Shāhī* of Diyā' al-Dīn Baranī and the *Ta'rīkh-i Mubārak Shāhī* of Yaḥyā bin Aḥmad Sirhindī. The dates of some of the incidents recorded in these works, and drawn upon by Ṣādiq Hamadānī in the *Kalimāt*, however, defy corroboration by more reliable authorities. The detail follows:

- (i) Ṣādiq Hamadānī places the death of Sulṭān Ghiyāth al-Dīn Balban and the accession of his successor and grandson, Mu'izz al-Dīn Kayqubād in the year 685/1286-87.⁴⁵ Baranī,⁴⁶ Amīr Khurd⁴⁷ and Firishta⁴⁸ also accept the same year for the latter's accession but according to Amīr Khusrau the incident took place in 686/1287-88.⁴⁹ 'Iṣāmī⁵⁰ and Yaḥyā⁵¹ also follow suit.

44 Ṣādiq Hamadānī records 14 Sha'bān, 633/23 April, 1235 as the date of his death but according to the *Ṭabaqāt-i Nāṣirī* (p.450) the Sulṭān died on 20 Sha'bān, 633/29 April, 1235. Yaḥyā bin Aḥmad Sirhindī (*Ta'rīkh-i Mubārak Shāhī*, ed. M. Hidayat Hosain (Calcutta 1931), p.20) also follows the *Ṭabaqāt*.

45 *Kalimāt*, p.30. The year of the accession of Mu'izz al-Dīn Kayqubād, who succeeded his grandfather, however, curiously enough, is recorded (p.27) as 680/1281-82, which can possibly be an error of the *kātib*.

46 *Ta'rīkh-i Fīrūz Shāhī*, p.127.

47 *S.A.*, p.584.

48 *Gulshan-i Ibrāhīmī*, p.83.

49 *Qirān al-Sa'dayn*, p.27.

50 *Futuh al-Salatin*, p.52.

51 *Ta'rīkh-i Mubārak Shāhī*, p.52.

- (ii) Like Baranī⁵² and Amīr Khurd,⁵³ Ṣādiq Hamadānī also mentions 688/1289-90⁵⁴ as the year of the accession of Jalāl al-Dīn Khaljī but Amīr Khusrau assigns the incident to the following year, i.e. 689/1290.⁵⁵ Yaḥyā Sirhindī also records the same year but according to him the accession took place in Rabi' II and not in Jumādā II, as mentioned by the latter.⁵⁶
- (iii) The *Kalimāt* records 717/1317-18 as the year of the death of Sulṭān 'Alā' al-Dīn Khaljī⁵⁷ and the accession to the throne by his son, Quṭb al-Dīn Mubārak Shāh.⁵⁸ According to Amīr Khusrau, however, the Sulṭān died on 7 Shawwāl 715/6 January, 1316.⁵⁹
- (iv) According to Ṣādiq Hamadānī, Quṭb al-Dīn Mubārak Shāh died in 721/1321.⁶⁰ This date runs counter to the statement of Amīr Khusrau, according to whom the Sulṭān died in 720/1320. This date is also corroborated by numismatic evidence.⁶¹

The *Ta' rīkh-i Mubārak Shāhī* closes abruptly in 838/1434. Thereafter what specific sources Ṣādiq Hamadānī drew upon, is rather difficult to say. Anyhow, in the dates of this latter period also there are some discrepancies in the *Kalimāt*. But as is abundantly clear from the instances quoted above and the ones that follow, these discrepancies plague almost all the general histories

52 *Ta' rīkh Fīrūz Shāhī*, p.175.

53 S.A., p.587.

54 *Kalimāt*, p.28. After a few pages (*ibid.*, p.31) 878/1473-74 is recorded as the year of his accession, which is incorrect.

55 *Miftāḥ al-Futūḥ* quoted in the *Ta' rīkh-i Fīrūz Shāhī*, Urdu tr. Sayyid Mu'In al-Ḥaqq (Lahore 1969), p.277, fn.2.

56 *Ta' rīkh-i Mubārak Shāhī*, p.61. For detail see K.S. Lal, *History of the Khaljis* (New York 1967), p.15, fn.1.

57 *Text*, p.18.

58 *Ibid.*, p.30.

59 *Dawal Rānī Khidr Khān*, ed. Rashīd Aḥmad Sālim Anṣārī (Aligarh 1336/1917), p.259. Also see K.S. Lal, p.270, fn.21.

60 *Kalimāt*, p.30.

61 K.S. Lal, p.322, fn.45.

and are not particularly the share of the *Kalimāt al-Şādiqīn*. However, three more dates found inharmonious with other authorities are as under:

- (i) Şādiq Hamadānī gives 847/1443-44 as the year of the death of Sulţān Muḥammad Shāh of the Sayyid dynasty.⁶² Badāyūnī⁶³ also has the same year but according to Firishta⁶⁴ the Sulţān died in 849/1446-47 and the same is accepted by the modern authorities.⁶⁵
- (ii) According to Şādiq Hamadānī, Shīr Shāh Sūrī died in 951/1544-45⁶⁶ whereas all the other authorities unanimously assign his death to the year 952/1545-46.⁶⁷ His exact date of death, as recorded by Abū al-Faḍl⁶⁸ and Khwāja Ni'mat Allāh,⁶⁹ is 11 Rabī' I, 953/ 23 May, 1545. He was succeeded by his son Salīm Shāh Sūr.
- (iii) According to Şādiq Hamadānī, Salīm Shāh died in 959/1551.⁷⁰ Abū al-Faḍl⁷¹ and Firishta⁷² assign his death to the year 960/ 1552-53 whereas Badāyūnī⁷³ and Ni'mat Allāh⁷⁴ place this

62 *Kalimāt*, p.69.

63 *M.T.*, Eng.tr., Vol.I, p.397.

64 *Gulshan-i Ibrāhīmī*, p.171.

65 See *M.T.*, Eng.tr., Vol.I, p.399, fn.7; C.E. Bosworth, *The Islamic Dynasties* (Edinburgh 1967), p.187.

66 *Kalimāt*, pp.73, 68.

67 *M.T.*, Eng.tr., Vol.I, pp.482, 484; Abū al-Faḍl, *Akbar-nāma*, ed. Āghā Aḥmad 'Alī and Maulawī 'Abd al-Rahīm (Calcutta 1887), Vol.I, p.336; *Gulshan-i Ibrāhīmī*, p.229; Khwāja Ni'mat Allāh, *Ta' rīkh-i Khān-i Jahānī*, ed. S.M. Imām al-Dīn (Dacca 1960), Vol.I, p.351.

68 Abū al-Faḍl, Vol.I, p.336.

69 *Ta' rīkh-i Khān-i Jahānī*, Vol.I, p.386.

70 *Kalimāt*, p.68.

71 *Akbar-nāma*, Vol.I, p.337.

72 *Gulshan-i Ibrāhīmī*, p.231.

73 *M.T.*, Eng.tr., p.533. Some MSS. of the *M.T.* have 690/1552 also. See *ibid.*, fn.2.

74 *Ta' rīkh-i Khān-i Jahānī*, Vol.I, p.386.

incident in the year 961/1553-54 and the same is accepted by modern authorities.⁷⁵

About the Sūr kings (947/1540-962/1555) the attitude of our author is also characterized by the general mood of his times. Flourishing as he did under the Mughals, like other historians of that period he also looked upon them as usurpers and persisted in referring to them as Khāns instead of Shāhs. Whether he really nursed any hatred against the Sūr kings or simply followed the time-honoured convention of Mughal historians to condemn them, is open to all sorts of speculations.

IX. THE PRESENT RECENSION

(i) Manuscripts

The manuscripts of the *Kalimāt* are extremely rare. Besides the one mentioned by Storey⁷⁶ which is preserved in the Khudā Bakhsh Public Library,⁷⁷ at Patna, in India, there is only one other copy of the work which is known to exist. This latter was acquired by the Kitāb Khāna-i Āstān-i Quds, at Mashhad, in Iran, a quarter of a century ago and now forms part of its invaluable collection.⁷⁸ According to the colophon, this manuscript was completed on 19 Ramaḍān, 1123/31 October, 1711, exactly a hundred years after the composition of the original book. The scribe's name is recorded as 'Abd Allāh *kātib*. Written in mature Nasta'liq hand this manuscript contains 312 pages, measuring 7" x 4½", with 15 lines to a page. The names of the *Ṣūfīs* at the beginning of their notices and the word *Kalīma* that marks the start of each of their

75 See C.E. Bosworth, p.187. Edward Thomas (*The Chronicles of the Pathan Kings of Delhi*, London 1871, p.410), Stanley Lane-Poole (*The Muhammadan Dynasties*, New York 1965 repr., p.300) and Istiaq Husain Qureshi (*The Administration of the Sultanate of Delhī*, 4th rev. edn., Karachi 1958, p.264), however, hold 960/1545 as the year of Islām Shāh's death.

76 *Persian Literature: A Bio-bibliographical Survey* (London 1953), Vol.I, Pt.2, p.985, No.1311.

77 MS. No.671. This library was previously known as the Oriental Public Library, Bankipore.

78 MS. No.283.

aphorisms, are in rubric. The manuscript is deficient in pagination; besides, the arrangement of its pages is also defective. The pages 126-129 are missing from their appropriate place and are instead wrongly interpolated between pages 221-222 of the actual manuscript. Excepting the last few pages which are slightly moth-eaten, this manuscript, though graced with the patina of age, is in an excellent condition. The symbol *A* in the subsequent pages represents this copy of the manuscript.

Preserved in the Khudā Bakhsh Public Library, the second manuscript of the *Kalimāt* runs into 117 folios, of the size of 8" x 5.3/4", with 15 lines to a page. Written in ordinary Nasta'liq hand, with the titles and the word *Kalima* in red ink, this copy of the *Kalimāt* which bears no date, apparently belongs to the 12th/18th century. It was transcribed by some unknown *kātib* at the request of Sayyid Ghulām 'Alī, son of Sayyid Sa'd al-Dīn bin Sayyid Muḥammad Ṣādiq bin Sayyid Muḥammad Ṣādiq Ma'nawī, son of Qudwat al-Fudalā' Sayyid 'Abd al-Wāhid, of Shahabad, a suburb of Shahjahanabad. In the following pages the symbol *B* signifies this manuscript.

The collation of these manuscripts reveals an enormous number of variations in their texts. The variants are usually reconcilable and fill in the lacunae that otherwise considerably impaired the utility of the individual manuscripts. Stemming generally as they do from the oversight and omissions of the scribes, the different systems of orthography followed by each of the copyists are also partly responsible for the immense number of these discrepancies. Some of the orthographic characteristics of the MS. *B* that distinguish it from MS. *A* are as under:

- The letter 'ع' has been very frequently written with two dots underneath, i.e. 'ع'.
- In places where by rule and requirement 'ئ' or 'و' should have been written, a simple 'ي' has been made use of.
- The words of Arabic origin ending in a round 'ة' which is generally converted to a straight one, 'ت', in Persian writings has been retained as such, e.g. 'بجته' has been transcribed as 'بجته'.

- Arabic words ending in 'ء' like 'علماء' and 'أخلاق' have almost invariably been written with a *hamza* at the end. MS. A usually drops this *hamza* and so is the modern practice.
- *Hamza* is sometimes unnecessarily added to the words of Persian origin as well, e.g. 'افسردا' is transcribed as 'افسرداء'.
- *Hamza* has also been used as a substitute of 'ی' in phrases like 'علماء و دین'. The use of *hamza* is so indiscriminate that it fails to differentiate between the grammatically correct usage as in the above case and where it violates all rules, like in 'فردا و قیامت' or 'برای و چنین'.
- Sometimes 'ی' has also been employed as *idāfi*, but still a *hamza* has been imposed on it like in 'امدیائی کل' and 'افسردائی درد'. Though a very common feature of the manuscripts of Indian transcription this *hamza* is redundant.

(ii) Methodology

Both in orthography and in text the present recension follows the MS. A whose pages are also recorded in the right hand margin of the *Text*. The variants of both the manuscripts have been recorded in a separate section where the number enclosed in brackets stands for the page number of the *Text* while the one on its left hand indicates the line on that page. Thereafter the relevant edited version of the *Text* has been reproduced which, in turn, is followed by the symbol of the varying manuscript and what is recorded therein. The mention of both the MSS. however implies that the emends have been made by the editor. The parts of the text encased in the square brackets also belong to the latter.

In both the manuscripts the accounts of the *Sūfīs* followed each other without any break or hiatus. In the present recension they have been written separately and not only that but, for the facility of reference, a serial number has also been assigned to each of them.

The points that needed some elucidation, or the portions of the *Text* whose sources could be traced, or which have been reproduced by subsequent writers in their works, have been marked with a small circle over them.

Necessary information about them can be found under Annotations, by reference to the corresponding page and line number of the *Text*, recorded at the start of each entry.

X. NOTE ON ANNOTATIONS

The following entries do not appear in their correct order under 'Annotations'. They can be found in the sequence indicated in the right hand column of the schedule below:

(6)10	after (7)5
(10)2	after (10)15-16
(10)7	after (10)2
(11)25	after (25)5
(12)10-24	after (12)11
(28)25	after (26)4
(29)16	after (29)24
(32)5	after (32)18
(32)11	after (30)24
(41)19	after (41)27
(51)18	after (51)22
(66)25	after (66)26
(76)19	after (76)27
(79)16	after (79)17
(85)11	after (85)22
(106)20	after (106)22

ANNOTATIONS

- (1)2 *Iḥyā'*, Vol.IV, p.256; Hujwīrī, p.70.
- (1)3 Qur'ān 10:62.
- (1)14 'Aṭṭar, p.9.
- (2)4 The defective nature of the available manuscripts has rendered it impossible to work out the chronogram.
- (3)1 *Qirān al-S'dayn* (Nawalkishore edn. 1871), pp.22-25.
- (4)4 According to the *Siyar al-'Arifīn*, his father died when he was one and a half years old. See Jamālī, p.17.
- (4)10 He was a disciple of Shaykh Abū Sa'īd Tabrīzī,¹ a strict anchorite who would not accept any offering whatsoever.² After his death, Shaykh Jalāl al-Dīn attached himself to Shaykh Shihāb al-Dīn Suhrawardī,³ and served him with such zeal and enthusiasm that the great Shaykh lavishly bestowed his spiritual blessings on him. Suhrawardī was still alive when Jalāl Tabrīzī left for India via Nishapur and Multan.⁴ From Multan he went to Delhi where he enjoyed the best of relations with Shaykh Quṭb al-Dīn Bakhtiyār Kākī.⁵ His sojourn in Delhi, however, culminated in a sad episode: Najm al-Dīn Ṣuḡhrā, the Shaykh al-Islām of Delhi tried to implicate him in a fake case of sexual intemperance. Although the conspiracy ultimately recoiled on the Shaykh al-Islām himself, and Shaykh Jalāl was exonerated, by that time he had already been banished from Delhi whence he went to Badāūn.⁶ In Badāūn his main acquaintance was Qādī Kamāl al-Dīn Ja'farī,⁷ and those upon whom he conferred his spiritual beatitude were 'Alī Maula⁸ and 'Alā' al-Dīn Uṣūlī, later on a teacher of Shaykh Niẓām al-Dīn Auliya'.⁹ Otherwise, like Qādī Ḥamīd al-Dīn Nāgaurī, he was also very strict in the acceptance of disciples.¹⁰ Towards the later years of his age, he went to Bengal and ultimately died there.¹¹

1 *F.F.*, p.113; *K.M.*, p.151.

2 *F.F.*, pp.194-195; *K.M.*, p.151.

3 *F.F.*, p.194.

4 *Ibid.*, p.121.

5 *F.F.*, p.165.

6 *Ibid.*, pp.158-159; *A.A.*, p.43; cf. *F.F.*, p.147.

7 *F.F.*, pp.249-250; *K.M.*, pp.211-212.

8 *F.F.*, p.147; *A.A.*, pp.43-44.

9 *F.F.*, p.179.

10 *Ibid.*, p.38.

11 *A.A.*, p.45.

(4)12 (Lucknow 1890), pp.67-68.

(4)12 S.A., p.48.

(4)13 Imām Abū al-Layth Naṣr bin Muḥammad bin Aḥmad bin Ibrāhīm bin al-Khaṭṭāb al-Samarqandī, a famous Ḥanafite theologian, traditionalist and jurisconsult of 4/10th century. He was born in 290/902-3. He studied under his father and various other Shaykhs whose names he mentions in the *Tanbīh al-Ghāfilīn* as transmitters of some of the Traditions of the Prophet and sayings of others quoted by him in that book. As an author he was very successful and his works were, and are still studied from Morocco to Indonesia. He passed away sometime between 373/983-84 and 393/1002-3, 373/983-84 being the year recorded in his earliest known biography and more popularly quoted by later hagiologists. Two of his works, namely the *Bustān al-ʿArifīn* and the *Tanbīh al-Ghāfilīn* are preserved in Khudā Bakhsh Public Library, Patna.¹²

(4)13 Shaykh Abū Ḥamid Auḥad al-Dīn of Kirmān was a disciple of Shaykh Rukn al-Dīn Sanjāsī, who traced his spiritual lineage to Shaykh Abū Najīb Suhrawardī through Shaykh Qutb al-Dīn Abharī.¹³ He enjoyed the best of relations with such great contemporaries as Shaykh Shihāb al-Dīn Suhrawardī¹⁴ and Shaykh Muḥyī al-Dīn Ibn ʿArabī. The latter even mentioned his name in some of his works.¹⁵ His encounter with Shams-i Tabrīz, the famous preceptor of Maulānā Jalāl al-Dīn Rūmī, is also mentioned by some authorities. According to them, Auḥad al-Dīn was in the habit of 'contemplating the Truth through the medium of its Manifestations in Phenomena, and beholding Absolute Beauty in finite form'. On being asked by Shams-i Tabrīz, as to what he was doing, he replied that he was contemplating the Moon in a bowl of water, meaning the Beauty of the Creator in the beauty of the creature; to which Shams-i Tabrīz replied: 'Unless you are afflicted with a carbuncle on the back of your neck why do you not look at the Moon in the sky'.¹⁶ In his moments of poetical ecstasy he would compose mystical verses which can be seen in subsequent biographical works.¹⁷ The authorship of an allegorical mathnawī called the *Misbāḥ al-Arwāḥ*, which has a remarkable affinity to the *Divina Commedia* of Dante, has also, throughout the centuries, been attributed to him.¹⁸ But modern research

12 Bankipore, Vol.XIII, pp.2-3. Also see *E.I.*, s.v. 'Abu'l-Layth al-Samarqandī'.

13 *Nafahāt*, p.588. Cf. Daulatshāh, p.233, Browne, Vol.III, p.139.

14 *F.F.*, p.39; *A.A.*, p.57.

15 *Nafahāt*, pp.588-589.

16 *Ibid.*; Browne, p.139.

17 *F.F.*, p.40; *Nafahāt*, p.591; Browne, p.140.

18 *Nafahāt*, p.591; Browne, p.140; Rypka, p.254.

has made it abundantly clear that the work is actually the composition of Shams al-Dīn Muḥammad Bardsīrī Kirmānī, and not that of Auḥad al-Dīn Kirmānī.¹⁹ Similarly, the long held belief of Auḥadī of Maragha's being a disciple of Auḥad al-Dīn Kirmānī,²⁰ has also been challenged by modern scholars for anachronistic reasons.²¹ Shaykh Auḥad al-Dīn is generally believed to have died *circa* 635-36/1237-39.²²

(4)15 In the mystical hierarchy of Islam, Ḥasan al-Baṣrī occupies a very distinguished position of being a link between 'Alī, the patriarch of Islamic mysticism, and the succeeding generations of Muslim saints and mystics. Although writers who sought to discredit the *Ṣūfīs*, such as Ibn al-Jauzī, have cast doubts about his meeting with 'Alī²³ otherwise he is generally held to be the transmitter of 'Alī's spiritual grace, benediction and heritage to posterity.²⁴ He was born in Medina, named Ḥasan on the advice of 'Umar,²⁵ and spent his early childhood under the care of Umm Salma, one of the wives of the Prophet, in whose house his mother served as a maid-servant.²⁶ He received his education at Basra and grew to be one of the foremost theologians, a distinguished scholar of different sciences, a veritable *Muḥaddith* and an extremely eloquent preacher.²⁷ Anguish and grief were so distinct in his appearance that whosoever saw him thought that some calamity of unthinkable magnitude had befallen him.²⁸ His self-mortification, uncompromising piety and unspoken condemnation of worldliness which often stirred the wrath of the aristocracy against him,²⁹ were proverbial. When he was delivering his

19 *Miṣbāḥ al-Arwāḥ*, ed. Badī' al-Zamān-i Furūzānfar (Tehran 1349 H.Sh.), Introduction.

20 Daulatshāh, pp.232-233; *Nafahāt*, p.606; Browne, p.141; Rypka, p.254.

21 *Ṣafā*, Vol.III, p.833.

22 *Ibid.*

23 *Tilbīs Iblīs*, Cairo edn., 1928, p.191, quoted in J. Spencer Trimingham, *The Sufi Orders in Islam* (Oxford 1971), p.262, note 1.

24 E.g., see Abū Ṭālib al-Makkī, *Qūt al-Qulūb*, Cairo, 1310, vol.I, p.149 quoted in *E.I.*, s.v. Ḥasan al-Baṣrī'.

25 'Aṭṭār, pp.30-31.

26 *Ibid.*; Ibn Khallikān, Vol.II, p.69; Slane, vol.I, p.370.

27 See Abū Naṣr al-Sarrāj, *Kitāb al-Luma' fī'l-Taṣawwuf*, ed. R.A. Nicholson, (London 1963 repr.), pp.17, 22, 25, 142, 422, 344 and 425; Hujwīrī, p.103; Nicholson, p.80; 'Aṭṭār, pp.30-48; Ibn Khallikān, vol.II, pp.69-73; Slane, Vol.I, pp.370-373.

28 Qushayrī, p.210.

29 See *E.I.*, s.v. Ḥasan al-Baṣrī.

sermons even the presence of the most notorious of tyrants, Ḥajjāj bin Yūsuf, and the army of his bodyguards accounted in the panoply of war, would not deter him from uttering what he believed to be right, fair and perfect.³⁰

Similarly, if he noticed that somebody was in the wrong and would not rectify his error of belief or deed, he would not hesitate in driving him out of his audience and that was exactly what he did in the case of Wāṣil bin 'Aṭā' al-Ghazzā, the head of the Mu'tazila.³¹ He died at Basra, on 1st Rajab, 110/10th October, 728.³²

(4)17 As is apparent from his cognomen, Shāmī, Khwāja Abū Ishāq Shāmī was a native of Shām (Syria). According to Jāmī, he was an associate of Shaykh Abū Mamshād 'Alawī Dīnwarī, who traced his spiritual origin through Shaykh Hubayra Baṣrī, and Shaykh Ḥudhayfa Mar'ashī, to Shaykh Ibrāhīm Adham.³³ His tomb is also at Acca, in Syria,³⁴ but true to the long standing tradition of mystics peregrinating from one part of the world to the other, he also appears to have travelled extensively. He was in Chisht before the birth of his prospective disciple and later, successor, Khwāja Abū Aḥmad Abdāl Chishtī in 260/873-74, whose birth and then pre-eminence as a saint and founder of a distinct order of mystics he is said to have prophesied.³⁵ Khwāja Abū Ishāq possibly stayed for a long time in and around Chisht because it was at the age of twenty that Khwāja Abū Aḥmad, while on a hunting expedition, came across him in the midst of forty other saints, and renouncing the world joined his company.³⁶ Biographical details about Khwāja Abū Aḥmad are also scarce, however, his father is said to have been a member of the ruling echelon of the day, who tried his best to dissuade his son from adopting the mystic way of life, but to no avail. Khwāja Abū Aḥmad died in 355/965-66 and was buried in Chisht. He was succeeded by his twenty-four year old son, Khwāja Abū Muḥammad whom he had particularly groomed for the position. He was a contemporary of Maḥmūd (388-421/998-1030) but Jāmī's statement that he took part in the latter's expedition to Somnath, at the age of seventy³⁷ is

30 'Aṭṭār, p.34.

31 Abu Mansur Abd al-Kahir ibn Tahir al-Baghdadi, *Moslem Schisms and Sects* (Al-Fark Bain al-Firak), tr. Kate Chambers Seele (New York 1966) p.121.

32 Ibn Khallikān, p.72; Slane, Vol.I, p.364.

33 *Nafahāt*, pp.322-323.

34 *Ibid.*, p.322.

35 *Ibid.*, p.323; Sayyid Aṣīl al-Dīn 'Abd Allāh Wā'iz, *Maqṣid al-Iqbāl Sulṭāniyya*, ed. Mā'il Harawī (Tehran 1351 H.Sh.), pp.119-120.

36 *Nafahāt*, p.323; *Maqṣid al-Iqbāl*, p.120.

37 *Nafahāt*, p.324; also see *Maqṣid al-Iqbāl*, p.121.

anomalous and chronologically incongruous with the historical facts. If he was twenty-four at the time of his father's death in 355/965-66, he should have been seventy in 401/1010-11, whereas the expedition to Somnath, according to Al-Bīrūnī, Gardīzī and Ibn al-Athīr, took place in 416/1025.³⁸ The year 401/1010, however, coincides with the final subjugation of Multan by Maḥmūd.³⁹

Khwāja Abū Muḥammad bin Abū Aḥmad was succeeded by his sister's son, Khwāja Yūsuf, whom he had brought up under his own extensive care and supervision. Khwāja Yūsuf renounced the world at a comparatively later age and took to a life of seclusion and severe ascetic austerities. This phase of his life continued for about twelve years. When Khwāja 'Abd Allāh Anṣārī came to visit the tombs at Chisht, he met Khwāja Yūsuf also and was so impressed by his spiritualism and piety that later on, during the course of his conversations, he used to recall that meeting and praise his sanctimony. Khwāja Yūsuf died in 459/1066-67, at the age of 84, leaving his eldest son, Khwāja Quṭb al-Dīn Maudūd as his successor.⁴⁰

Khwāja Maudūd was twenty-six at the time of his succession. He had memorized the Qur'ān at the age of seven and was still busy in the acquisition of knowledge at the time of his succession. Nonetheless, he appears to have been a haughty and proud man until he was ultimately mellowed by his contemporary Shaykh Aḥmad Jām. The latter once visited Herat and was very cordially received by the inhabitants of the town including the descendants of Khwāja 'Abd Allāh Anṣārī. Shaykh Maudūd who was eight years older than Shaykh Jām, construed it to be a challenge to his supremacy and an undue interference in his spiritual domain, and tried to throw him out, first by spiritual power, failing which the recourse to physical force was also contemplated. But Shaykh Aḥmad Jām's pre-emptive strike frustrated his designs and obliged him to accept his spiritual superiority. Thereafter he remained for three days in Shaykh Jām's company and benefited from his beatitude. Before seeing him off Shaykh Jām exhorted him to first equip himself with knowledge, since a mystic without knowledge was not more than a pawn in the hand of Satan, and then dedicate himself to the revitalisation of the mystical heritage of his great ancestors. Accordingly, Shaykh Maudūd travelled to Balkh and Bukhara in pursuit of knowledge and remained there for

38 Muḥammad Nāzīm, *The Life and Times of Sulṭān Maḥmūd of Ghazna* (Cambridge 1931), p.214.

39 Ibid., p.99.

40 *Nafahāt*, pp.325-326; *Maqṣid al-Iqbāl*, pp.122-123.

four years, thence he came back to Chisht and worked assiduously for the revival and consolidation of the Chishtīya order, for the rest of his life. He died in 527/1132-33, leaving his son, Khwāja Aḥmad Maudūd as his successor.⁴¹

Shah Sanjān Rukn al-Dīn Muḥammad (d.597/1200-01) and Khwāja Ḥājjī Sharīf Zandanī were two of the other prominent disciples of Khwāja Maudūd Chishtī. Jāmī⁴² gives a brief notice about the former but the latter's name appears in Indian chronicles⁴³ only and they too fail to provide any substantial information about him. Similarly, little is known about the life of his disciple, Khwāja 'Uthmān Harwanī Nīshāpūrī, the spiritual preceptor of Khwāja Mu'īn al-Dīn Chishtī.

(4)18 Ḥudhayfa bin Qatādah Mar'ashī was a disciple of Ibrāhīm bin Adham and appears to have accompanied him during at least some of his wanderings.⁴⁴ His contemporaries held him in high esteem and looked upon him as a paragon of piety.⁴⁵ He died in 207/822-23.⁴⁶

(4)18 Abū Ishāq Ibrāhīm bin Adham bin Manṣūr is said to have been a ruler of Balkh who renounced his sceptre and crown and took to a life of piety and asceticism.⁴⁷ He owed his spiritual initiation to the Prophet Khaḍir and learned the knowledge of divinity from Imām Abū Ḥanīfa Nu'mān bin Thābit.⁴⁸ He is reported to have lived and travelled with a large number of contemporary *Sūfīs* including Fuḍayl bin 'Iyād, Sufyān Thaurī,⁴⁹ Sahl bin Ibrāhīm,⁵⁰ Muḥammad bin Mubārak al-Sūrī,⁵¹ and Abū Ibrāhīm Yamanī.⁵² He led a life of

41 Khwāja Sadīd al-Dīn Muḥammad Ghaznawī, *Maqāmāt-i Zhanda Pīl*, ed. Ḥashmat Allāh Mu'ayyid-i Sanandījī (Tehran 1340 H.Sh.), pp.63-65; *Nafahāt*, pp.326-329; *Maqṣid al-Iqbāl*, pp.123-124; *Ṭarā'iq al-Ḥaqā'iq*, Vol.II, p.134.

42 *Nafahāt*, pp.329-30.

43 'Iṣāmī, *Futūḥ al-Salātīn*, ed. A.S. Usha (Madras, 1948); *K.M.*, p.8.

44 Qushayrī, pp.259-260.

45 *Ibid.*, p.167.

46 *Ṭabaqāt al-Kubrā*, Pt.1, p.62.

47 Sulamī, p.27; Qushayrī, p.25; Hujwīrī, p.128; Nicholson, p.103; 'Aṭṭār, p.102; *E.I.*, s.v. Ibrāhīm Adham.

48 Hujwīrī, p.128; Nicholson, p.103.

49 Sulamī, p.27.

50 Qushayrī, p.26.

51 *Ibid.*, p.657.

52 *Ibid.*, p.679.

simplicity and austerity and made out his subsistence with the labour of his own hand⁵³ but still his self-abnegation and concern for the welfare and comfort of others was remarkable. This latter quality of his character captured the imagination of Leigh Hunt who wrote the following poem about him:⁵⁴

Abou ben Adhem (may his tribe increase!)
 Awoke one night from a deep dream of peace,
 And saw within the moonlight in his room,
 Making it rich and like a lily in bloom,
 An angel writing in a book of gold.
 Exceeding peace had made Ben Adhem bold,
 And to the presence in the room he said:
 "What writest thou?" The vision raised his head,
 And with a look made all of sweet accord,
 Answered "The names of those who love the Lord",
 "And is mine one?" said Abou. "Nay not so",
 Replied the angel. Abou spoke more low
 But cheerily still; and said: "I pray thee then
 Write me as one that loves his fellow men".
 The angel wrote and vanished. The next night
 He came again with a great wakening light,
 And showed the names whom love of God had blest,
 And lo! Ben Adhem's name led all the rest.

He died in 161/777-78.

(4)18 Fuḍayl bin 'Iyāḍ bin Mas'ūd bin Bishr, of the tribe of Tamīm, was initially a notorious highwayman but later on he repented of his sins and entered upon the path of piety and asceticism.⁵⁵ He was so remorseful of his past career that the rest of his life was spent in the pursuit of divine knowledge and mystical lucubrations. He never laughed nor did a smile ever appear on his face except once when his son, 'Alī, died. Asked the reason for this seemingly unwarranted act on his part, 'God willed that this lad should die, so did I in compliance with His will', was his reply.⁵⁶ His exhortations and admonitions to Harūn al-Rashīd⁵⁷ are a glaring proof of his disregard for the world and the worldlings. On the contrary, his life was so enshrouded in grief and agony that in 187/803,⁵⁸ when he passed away in Mecca,⁵⁹ 'Sadness

53 Ibid., p.25.

54 Claud Field, *Mystics and Saints of Islam* (London 1910), pp.44-45.

55 Qushayrī, p.28; Hujwīrī, p.120; Nicholson, p.97.

56 Qushayrī, p.28.

57 Hujwīrī, pp.122-124; Nicholson, pp.98-100.

58 Sulamī, p.8; Qushayrī, p.27.

59 Qushayrī, p.28.

disappeared (from the world)', was the spontaneous reaction of Ibn Mubārak,⁶⁰ one of his celebrated contemporaries.

(4)20 A.A., p.25.

(4)22 Ibid., p.24.

(4)23 S.A., p.49.

(4)24 F.F., p.72; S.A., p.49.

(4)26 S.A., pp.40-50.

(5)4 F.F., pp.120-121; S.A., p.50.

(5)15 S.A., p.15.

(5)20 See 'Aṭṭār, p.86.

(6)4 S.A., pp.48-49.

(6)9 S.A., p.50.

(6)12 F.F., pp.120-121; S.A., p.50.

(6)15 S.A., p.50; G.A., f.22.

(6)16 S.A., p.52.

(6)16 S.A. (p.52) reads:

(6)17 S.A., p.53.

(6)22 S.A., pp.53-54.

(6)25 For his grave see L.M. & H.M., Vol.III, p.110, No.184.

(7)4 S.A., p.55.

(7)5 F.F., p.262; S.A., p.55.

(6)10 Shaykh Bahā' al-Dīn Zakariyyā' Multānī was born in Kot Karor, near Multan. Having learnt the Qur'ān by heart and familiarised himself with its seven standard styles of recitation, after the death of his father, at the age of twelve, he set out on a long and hazardous journey which spread over a number of years, and took him to Transoxiana, Khurasan, Mecca, Medina, Jerusalem and Baghdad. Through all these years he was busy in the acquisition of knowledge and the enhancement of his spiritual experience. So, by the time he met Shaykh Shihāb al-Dīn in Baghdad, he was ripe to take over the mantle of responsibility. The great Shaykh kept him with himself for seventeen days and then, to the surprise of several of his old disciples, nominated him as his *Khalīfa*⁶¹ and directed him to go back to Multan and take in hand the task of popularizing the Suhrawardīyya order in that region.⁶² Reaching Multan, Bahā' al-Dīn dedicated himself to the spreading and stabilizing of that order and, by the time he died in 661/1262,⁶³ Multan had become a renowned centre

60 Ibid.

61 Jamāli, pp.103-104.

62 Ibid., p.106.

63 A.A., p.27.

of Suhrawardīyya *Silsila*. Considering that his was a pioneer task and that he started it single-handedly and that, too, at a later date as compared to the contemporary Chishtīyya order, the stupendous amount of labour he had had to put in is not difficult to imagine.

Bahā' al-Dīn laid more emphasis on obedience to the Qur'ānic injunctions and the basic tenets of Islam, both in letter and spirit, than on arduous ascetic exercises. Unlike contemporary Chishtī saints, he led a fairly affluent life and his *Khānqāh* was also quite well-known for its prosperity and opulence.⁶⁴ The latter evoked much criticism both from his contemporaries⁶⁵ and from succeeding generations of saints.⁶⁶

During the reign of Sulṭān Shams al-Dīn he was raised to the position of Shaykh al-Islam. This was both a lucrative and a prestigious position, and must have gone a long way in alleviating the miseries of his disciples at the hands of petty government officials.

Though 'Irāqī was the most outstanding and reputed of all his *Khalīfas*,⁶⁷ Bahā' al-Dīn was succeeded by his son, Shaykh Ṣadr al-Dīn 'Ārif. Shaykh Ṣalāḥ al-Dīn Darwīsh, a contemporary of Shaykh Naṣīr al-Dīn Maḥmūd, was his disciple and *Khalīfa*. Besides him, Shaykh Jamāl Khandān Rūy-i Uchī, Darwīsh Ṣadr al-Dīn Sīstānī, Shaykh Aḥmad bin Shaykh Muḥammad Ma'shūq,⁶⁸ Maulāna 'Ala al-Dīn Khuḥjandī⁶⁹ and Maulānā Ḥusām al-Dīn Multānī⁷⁰ are also mentioned among his disciples, and recipients of his spiritual blessings.

Ṣadr al-Dīn 'Ārif was, in his turn, succeeded by his son and *Khalīfa*, Shaykh Rukn al-Dīn Abū al-Faṭḥ. Rukn al-Dīn visited Delhi twice during the days of Sulṭān 'Alā' al-Dīn Khaljī and thrice during the reign of his son, Quṭb al-Dīn.⁷¹ The latter's relations with Shaykh Niḥām al-Dīn of Delhi, being far from cordial, he tried to make capital out of Shaykh Rukn al-Dīn's visits to Delhi,⁷² but the amity and understanding that characterised the relations between the two saints frustrated all these attempts. On his last

64 See *F.F.*, pp.236-237.

65 See *A.A.*, pp.29-30.

66 Dārā Shukūh, *Sakīnat al-Auliya'*, ed. Tārā Chand and Sayyid Muḥammad Riḍā Jalālī Nā'inī (Tehran n.d.), p.61.

67 *Jamālī*, pp.108-110.

68 *Ibid.*, p.129.

69 *Ibid.*, p.131.

70 *Ibid.*, p.137.

71 *Ibid.*, p.142.

72 *A.A.*, p.64.

visit to Delhi during Quṭb al-Dīn's time, Shaykh Rukn al-Dīn stayed in Delhi for more than three years and he was still there when Shaykh Niẓām al-Dīn passed away and his funeral prayer was led by him.⁷³ Shaykh Waḥīh al-Dīn 'Uthmān Sayyāḥ Sunnāmī and Sayyid Jalāl Makhdūm Jahānīyān were two of Rukn al-Dīn's most distinguished disciples. He died in 735/1334-35 and was buried in Multan.

(7)10 Shaykh Aḥmad Jām nicknamed Zhanda Pīl was a famous *Ṣūfī* who lived during the Saljūqīd period. He was born in 441/1049-50 at Turshīz, in Khurasan and led a somewhat boistrous life until at the age of twenty-two, in 463/1070-71, he was overtaken by divine passion and his life took a turn for the better. He had no regular noviate training, but sought his own way in solitude which lasted for about eighteen years. Thereafter he came out of seclusion and took over the task of guiding the people, which he continued until his death in 536/1141-42, at the age of ninety-six. He was buried in Ma'dabad, which is now known as Turbat Shaykh Jām (Iran).⁷⁴

(7)11 *F.F.*, p.159; *S.A.*, p.55; *G.A.*, f.22.

(7)13 For a description of his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.47, No.59.

(7)13 *F.F.*, p.159; *S.A.*, p.55.

(7)14 For his tomb, see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.20, No.9.

(7)14-20 *Ṭabaqāt-i Nāṣirī*, Vol.I, pp.440-442.

(8)2 'Aṭṭār, p.364.

(8)11 *S.A.*, pp.56-57.

(9)2 For a description of her tomb, see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.67, No.135.

(9)5 *A.A.*, p.28.

(9)6 *Jamālī*, p.12.

(9)8 Authentic biographical details of his life have vanished. The only source of our information about him is Shaykh Niẓām al-Dīn Aulīyā', who made stray references to his miraculous deeds, in the course of his conversations.⁷⁵ Subsequent writers have simply repeated those anecdotes without substantially adding any new element into them.⁷⁶ All that is known about him is that he was a resident of Ghaznī, lived in the late 6th century/12th century, and, at least once, visited Balkh, where Maulānā Burhān al-Dīn Maḥmūd bin Asa'd al-Balkhī met with him. In view of his high stature and strong physique, Maulānā

73 See *A.A.*, p.65.

74 For his life and works see *Nafahāt*, p.357; *Maqamāt-i Zhanda Pīl*; *K.M.*, p.177; *E.I.*, s.v. Aḥmad Jām.

75 *F.F.*, pp.9, 65-66, 68, 169, 207; *S.A.*, pp.572-73.

76 *K.M.*, pp.225-226; *A.A.*, p.28.

Burhan al-Dīn was still wondering if he could be a man of God, when the Shaykh accosted his attention and said: 'I have bought the heritage of my father. That is why my physique is so strong'.⁷⁷

(9)8 K.M., pp.225-226; A.A., p.28.

(9)15 For his grave see L.M. & H.M., Vol.III, p.56, No.77.

(9)18-25 G.A., f.19b.

(9)28 A.A., p.36.

(10)8 F.F., p.8.

(10)13 S.A., pp.256, 519.

(10)14 F.F., p.253; S.A., p.526.

(10)15-16 F.F., p.252.

(10)2 There is no such reference in the printed edition of the *Akhbār al-Akhyār*. See A.A., pp.36-43.

(10)7 Jamālī, p.21.

(10)17 A MS. of this work is preserved in the Ḥabīb Ganj Collection of the Muslim University, Aligarh. (Dr S.A.A. Rizvi).

(10)19 For his grave see L.M. & H.M., Vol.III, p.45, No.56.

(10)19 S.A., pp.56-57.

(11)1 A.A., p.36; F.F., p.253; S.A., p.573.

(11)4 A.A., p.36.

(11)4 F.F., pp.164-165; S.A., p.502.

(11)5 Shaykh Badr al-Dīn bin 'Alī bin Ishāq was a devoted disciple, *Khalīfa* and son-in-law of Shaykh Farīd al-Dīn Ganj-i Shakar. He was a resident of Delhi. After the completion of his education in that city, to obtain further accomplishments he decided to go to Bukhara, the reputation of which as a great centre of learning had made it the coveted goal of every student and scholar in the Islamic world. On his way to Bukhara, he passed through Ajodhan where, on the recommendation of a friend, he decided to visit Shaykh Farīd and seek the answers to the questions that had been vexing his mind for some time and had remained unresolved even by the scholars at Delhi. The explanations he got from the Shaykh, however, far exceeded his expectations. The enormous knowledge of the Shaykh combined with his extreme simplicity and austerity so captivated his heart that he enrolled as a disciple immediately. Consequently, he so distinguished himself in the service of his spiritual preceptor that the Shaykh not only entrusted him with the superintendence of the hospice but also gave him the hand of one of his daughters. After the Shaykh's death his relations with the Shaykh's descendants became strained and ultimately, at the instance

77 S.A., pp.572-573.

of Sayyid Muḥammad Kirmānī, another of the Shaykh's prominent *Khalīfas*, he left the main hospice to them, and shifted to a nearby Jum'a mosque.

He was the author of a book on rhetoric, styled *Taṣrīf-i Badarī*. Shaykh Niẓām al-Dīn studied this book under him and was allowed by him to teach others.

Shaykh Badr al-Dīn Ishāq died in Ajodhan and was buried in the aforementioned mosque, where he had taught the Qur'ān during his lifetime.⁷⁸

(11)9 *F.F.*, p.165

(11)13 *A.A.*, p.38.

(11)16 *A.A.*, p.39.

(12)9 See Hujwīrī, p.70; 'Aṭṭār, p.19; *Iḥyā'*, Vol.IV, p.256; *Sūfī-nāma*, p.183; *Miṣbāḥ al-Hidaya*, p.378.

(12)11 See Hujwīrī, p.75.

(12)10-24 *F.F.*, p.187; *S.A.*, p.343.

(12)26 *G.A.*, f.13.

(13)6 *G.A.*, f.23.

(13)6 See *G.A.*, f.23.

(13)11 See *G.A.*, f.24.

(13)20 *F.F.*, pp.205-206.

(14)1 *F.F.*, pp.206, 271.

(14)5 For the tomb of Bībī Sāra see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.40. No.46.

(14)5 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.40, No.45.

(14)11 *A.A.* (p.45) reads: *گزارت ما شد رفت ز بران عذاب در بطن حکم شده که چها بدنی است*

(14)12 *Mashāriq al-Anwār al-Nabawiyya fī Ṣiḥāḥ al-Akḥbār al-Muṣṭafawīyya*,⁷⁹

by Ḥasan bin Muḥammad al-Saghānī (d.650/1252) is a collection of Ḥadith taken from the author's two works, *Miṣbāḥ al-Ḍujā* and *al-Shams al-Munīra*, and *al-Shihāb*⁸⁰ by Iqlīsī (d.454/1064), and *al-Najm* by Iqlīsī (d.550/115). Traditions are arranged according to 100 grammatical regents ('*āmil*),⁸¹ and each Tradition

78 *S.A.*, pp.169-178. Also see *ibid.*, p.192.

79 The work with an Urdu translation by Maulawī Khurram 'Alī, was lithographed in Lucknow, in A.H. 1319.

80 This book has been very popular over the centuries and several commentaries, translations and condensations of it have been compiled. See *Sharḥ-i Fārsī-i Shihāb al-Akḥbār*, ed. Muḥammad Taqī Dānish Pizhūh (Tehran 1349, H.Sh.) Preface, pp.ii-iv. The author of the commentaries noted on serial nos. 13 and 18 (*ibid.*, p.iii) is the same as that of *Mashāriq al-Anwār* but Dānish Pizhūh has wrongly ascribed them to two different persons.

81 Bankipore, Vol.V., p.94; 'Abd al-Ḥayy, *Nuzhat al-Khawāṭir wa Bahjat al-Nawāzīr*, Hyderabad-India, Vol.I, 1962, p.107.

is accompanied by a reference to *Bukhārī* and *Muslim*. Hājji Khalīfa has noticed several commentaries on this work.⁸²

(14)12 The author of the *Mashāriq al-Anwār*, Abū al-Faḍā'il Imām Ḥasan bin Muḥammad bin Ḥasan bin Ḥaydar bin 'Alī al-'Adawī al-Ṣaghānī⁸³ commonly called Raḍī al-Dīn, was born at Badā'ūn in 577/1181. During his early age he was taken to Ghazna where he studied under his father and several other teachers, and soon established himself as a distinguished scholar of Ḥadīth and philology. Sulṭān Quṭb al-Dīn Aybak (602-607/1206-1210) heard of his sanctity and offered him the judgeship of Lahore, which he declined.⁸⁴ After performing pilgrimage and spending much time in the company of various scholars in Mecca and Iraq, including Niẓām al-Murghīnānī,⁸⁵ he went to Baghdad and before long got himself established among court circles. Caliph Nāṣir li-Dīn Allāh (575-622/1180-1225) bestowed honours on him and in 617/1220-21, commissioned him as his personal emissary to the court of Sulṭān Shams al-Dīn Iltutmish (607-635/1211-1236) in India, where he stayed a little less than two decades. Departing from India in 634/1236-37, he performed a second pilgrimage at Mecca, and returned to Baghdad via Yemen. By this time the caliphate had passed into the hands of Mustanṣir Bi'llāh (625-640/1226-42), who received him with respect, and despatched him back to India on a second mission. Ṣaghānī returned to Baghdad in 637/1239-40 and stayed there until his death in 650/1252.⁸⁶ His mortal remains were taken to Mecca and buried there.⁸⁷ He was a prolific writer and a diligent teacher at the same time. Besides a lot of books,⁸⁸ he was survived by a great many students including Burhān al-Dīn Maḥmūd bin Abī al-Khayr As'ad as-Balkhī, Sharaf al-Dīn al-Dimyāṭī, Niẓām al-Dīn Maḥmūd bin 'Umar al-Harawī, Muḥyī al-Dīn Abū al-Baqā' Sāliḥ bin

82 *Nuzhat al-Khawāṭir*, p.107.

83 Ṣaghānī means pertaining to Saghaniyan, which is the Arabicised form of the word Chaghāniyān, a town in Transoxiana (Sam'ānī, f.352 b.). Ikrām (*Āb-i Kauthar*, pp.6, 81) and Dānish Pizhūh (*Sharḥ-i Fārsī Shihāb al-Akḥbār*, Preface, p.iii) both have failed to take cognizance of this fact and have read this word as Ṣan'ānī and Ṣafā'ī respectively, which are incorrect.

84 'Abd al-Ḥayy, *Nuzhat al-Khawāṭir*, Vol.I, p.105.

85 Jalāl al-Dīn 'Abd al-Raḥmān Suyūṭī, *Bughyat al-Wu'āt fī Ṭabaqāt Lughawīyyīn wa al-Nuhāt*, ed. Muḥammad Abū al-Faḍl Ibrāhīm, 1964, Pt.I, pp.519-20.

86 *Nuzhat al-Khawāṭir*, p.105.

87 Khwānd Mīr, *Ḥabīb al-Siyar*, Vol.II, Pt.III, p.79.

88 *Ibid.*, pp.106-8; *Bughyat al-wu'āt*, p.520.

'Abd Allāh bin Ja'far bin 'Alī bin Ṣāliḥ al-Asadī al-Kūfī, commonly known as Ibn al-Ṣabbāgh.⁸⁹

(14)13 *F.F.*, p.251; *S.A.*, pp.523-524.

(14)15 *S.A.*, pp.523-524.

(14)21 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.110, No.183.

(15)2 For a description of Turk Biyābānī's grave, see *L.M. & H.M.*, Vol.I, p.56, No.102.

(15)8 For his tomb see *L.M. & H.M.*, Vol.IV, p.57, No.106.

(15)11 *G.A.*, f.38 b. His correct *laqab* is Sadīd al-Dīn. See Muḥammad Niẓamu'd-Dīn, *Introduction to the Jawāmi'u'l-Ḥikāyāt wa Lawāmi'u'r-Riwāyāt* (London 1929), pp.3-4.

(15)13 The correct name of the book is *Jawāmi' al-Ḥikāyāt wa Lawāmi' al-Riwāyāt*. See *ibid.*

(15)21 A famous commentary on the *Qudūrī* of Imām Abū al-Ḥusayn Aḥmad bin Muḥammad al-Qudūrī al-Baghdādī (d.428/1037), by 'Alī bin Abī Bakr bin 'Abd al-Jalīl al-Farghānī al-Marghīnānī (d.593/1197). The work deals with Ḥanafī jurisprudence and was published from Calcutta in 1234. Also see its translation (from a Persian version) by C. Hamilton, London, 1791; 2nd edn. by C. Grady, London, 1870.⁹⁰

(15)25 *Kanz al-Daqā'iq* commonly called *Kanz*, by Abū al-Barakāt 'Abd Allāh bin Aḥmad al-Nasafī (d.710/1310) is a well known compendious compilation of discussions upon points of Ḥanafī *furū'*. The work has been published several times: from Cairo 1309, Delhi 1870, Lucknow 1874, and Bombay 1877.⁹¹

(15)25 Celebrated work on syntax, by Imām Abū al-Faḥḥ Nāṣir al-Dīn Muṭarrizī Khwārazmī (d.610/1213-14).⁹²

(15)25 *Al-Muntakhab fī Uṣūl al-Madhhab* commonly known as *Ḥusāmī*, by Husām al-Dīn Ḥanafī Akhsīkatī (d.644/1246-47). A concise treatise on the principles of Ḥanafī jurisprudence.⁹³

(16)2 Qāḍī 'Aḍud al-Dīn 'Abd al-Raḥmān Īgī (d.756/1355) was a celebrated Iranian dialectician, logician and jurisconsult. Besides a band of reputed students⁹⁴ that he produced, his writings also set in motion a long train of

89 *Nuzhat al-Khawāṭir*, p.106. Also see *Bughyat al-Wu'āt*, pp.520-21.

90 *A.M.I.O.*, Vol.II, p.235.

91 *A.M.I.O.*, Vol.II, MS.254.

92 *Ṣafā*, Vol.III, p.290.

93 *A.M.I.O.*, Vol.I, p.73.

94 Like Maulānā Mu'īn al-Dīn Yazdī, Shams al-Dīn Kirmānī, Sayf al-Dīn Abharī, Sa'd al-Dīn Taftāzānī, Quṭb al-Dīn Shīrāzī, Shāh Ni'mat Allāh Walī Māhānī and Shāh Shujā' bin Amīr Mubārīz al-Dīn Muḥammad. (See *Ṣafā*, Vol.III, pp.3, 27, 47, 96, 223, 229, 243-44, 246, 295-96, 1089, 1298.)

commentaries and glosses that were written on his works by his own students and subsequent generations of scholars. On hearing of his erudition and excellent academic achievements, Sultān Muḥammad bin Tughluq who is said to have been interested in the dedication of the Qāḍī's book called the *Mawāqif al-Sulṭāniyya* to himself, invited him to India through his personal envoy, Maulānā Mu'īn al-Dīn 'Imrānī. When the ruler of Shiraz, Shāh Shaykh Abū Ishāq came to know of this move, he called on the Qāḍī in person and to prevent him from going to India, as the story goes, besides other things, offered to step down from the throne in his favour. His sincerity so impressed the Qāḍī that he changed his mind and revoked the decision to go to India.⁹⁵ The high estimation in which the Qāḍī was held in Shiraz is further testified by the great Persian poet, Ḥāfiẓ of Shiraz. In one of his odes, while reminiscing about the prosperity of Shiraz in the good old days of Shāh Abū Ishāq Īnjū (743-54/1343-53), he calls the Qāḍī 'emperor of erudition' and refers to him as one of the five persons to whom the Shiraz of those days owed its glory.⁹⁶ He says:

... دگر شهنت دانش عضد که در تعین
بنای کار موافق بنام شاه نهاد

(16)3 A.A., p.142; G.A., f.39.

(16)5 F.F. (p.262), Jamālī (p.15); A.A. (p.49) mention his name as 'Khawāja Maḥmūd Mu'īna-dūz'.

(16)7 F.F., p.262; Jamālī, p.15.

(16)18 For his tomb see L.M. & H.M., Vol.IV, p.57, No.106.

(16)21 G.A., f.23 b.

(16)23 A.A., p.49.

(16)24 The founder of the Suhrawardīyya order of mystics, Shaykh Shihāb al-Dīn Abū Ḥafṣ 'Umar bin Muḥammad al-Bakrī al-Suhrawardī was a descendant of Abū Bakr, and a nephew and disciple of Shaykh Abū al-Najīb 'Abd al-Qāhir Diyā' al-Dīn Suhrawardī (d.563/1168).⁹⁷ According to Ibn Khallikān, who was his contemporary, Shaykh 'Abd al-Qādir Jīlānī was another of his masters.⁹⁸ The Shaykh was a great *Ṣūfī*, profound scholar, reputed Shāfi'ite jurisconsult, and

95 A.A., p.142; G.A., f.39; *Ma'āthir al-Kirām*, pp.167-168.

96 *Diwān-i Khawāja Shams al-Dīn Muḥammad Ḥāfiẓ Shirāzī*, p.363.

97 Ibn Khallikān, Vol.III, pp.446, 205; Slane, Vol.II, pp.382, 151.

98 Ibn Khallikān, Vol.III, p.446; Slane, Vol.III, p.382. Also see A.A., p.16.

a zealous preacher of Islam.⁹⁹ He is reported to have had a great number of *Khalīfas* in India,¹⁰⁰ including Shaykh Bahā' al-Dīn Zakariyyā' Multānī,¹⁰¹ Qādī Hamīd al-Dīn Nāgaurī,¹⁰² Shaykh Turk Biyābānī,¹⁰³ Maulānā Majd al-Dīn Ḥājjī Jājarmī,¹⁰⁴ and Shaykh Diyā' al-Dīn Rūmī,¹⁰⁵ but the main credit for the propagation and the consolidation of the Suhrawardīyya *Silsila* in India, goes to Shaykh Bahā' al-Dīn Zakariyyā' and his descendants and disciples.

Shaykh Shihāb al-Dīn Suhrawardī died in Baghdad in 632/1234.¹⁰⁶

- (17)2 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.99, No.157.
 (17)9 *S.A.*, p.164; *A.A.*, p.50.
 (17)16 *S.A.*, p.62.
 (17)17 *S.A.*, p.505.
 (17)20 *F.F.*, pp.159-160; *S.A.*, p.56.
 (18)1 For his tomb and college see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.21, No.10.
 (18)6 *A.A.*, p.50.
 (18)15 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.80, No.138.
 (19)2 According to *G.A.* (f.40 b) he died in 780/1378-79.
 (19)5 *G.A.*, ff.43 b-44 b.
 (20)14 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.II, p.133, No.133.
 (20)18 *G.A.*, f.65.
 (20)20 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.84, No.136.
 (20)23 *G.A.*, f.75.
 (21)7 *S.A.*, pp.94, 101.
 (21)12 *Maqāmāt al-Ḥarīrī*¹⁰⁷ by Abī Muḥammad al-Qāsim bin 'Alī bin Muḥammad bin 'Uthmān al-Ḥarīrī al-Baṣrī (d.516/1122-23) is a befitting testimony to its author's ability and vast knowledge. It is a pioneer work and a perfect

99 Ibn Khallikān, Vol.III, pp.446-447; Slane, Vol.III, pp.382-383.

100 *A.A.*, p.36.

101 *Ibid.*, p.26.

102 *Ibid.*, p.36.

103 *Ibid.*, p.47.

104 *Ibid.*, p.49.

105 *Ibid.*, p.72.

106 Ibn Khallikān, Vol.III, p.448; Slane, Vol.II, p.384; *Nafahāt*, p.473.

107 Printed in Cairo in 1326; a famous commentary on this work was also published from Cairo. See Abī al-'Abbas Aḥmad bin 'Abd al-Mū'min al-Qaysīyy al-Sharrīshīyy, *Sharḥ Maqāmāt al-Ḥarīrī* (Cairo, 1372/1952-53).

model of *Maqāma*¹⁰⁸ writing in the Arabic language. An abundant amount of information regarding the Arabic language spoken by the Beduins, its idioms, proverbs and other delicacies can be seen in it.¹⁰⁹

(21)13 *Nafaḥāt*, p.504.

(21)15 *Qur'ān*, 57:11.

(21)17 *A.A.*, p.59.

(21)19 *S.A.*, p.100. Also see *F.F.*, pp.163-164.

(21)20 See supra (6)10.

(21)26 See *F.F.*, p.169.

(21)27 *F.F.*, p.178.

(21)27 Ibid (p.87) reads: *بَابُ*.

(21)27 *Al-Tamhīd fī Bayān al-Tauḥīd wa Hidāyat li-Kull Mustarshid wa Rashīd* generally referred to as *Tamhīd*, by Abū Bakr Muḥammad bin 'Abd al-Sayyid bin Shu'ayb Ḥanafī Sālimī, is a work on Sunnī *kalām* wherein polemical replies have been given to the opposing arguments of the philosophers, the Mu'tizilites, and others. According to internal evidence the author lived in the 5th/11th century. The work was published from Cairo in 1338/1919-20.¹¹⁰

(21)27 *'Awārif al-Ma'ārif* of Shihāb al-Dīn Abū Ḥafs 'Umar al-Suhrawardī (d.632/1234) is an encyclopaedic work on Islamic mysticism and one of the main sources of Kāshānī's *Miṣbāḥ al-Hidāya*, which is an outstanding work on the subject in its own right. The book was published on the margin of Ghazālī's *Iḥyā'*, Cairo, 1289, 1358.¹¹¹

(22)1 *F.F.*, p.34; *S.A.*, p.106.

(22)3 *A.A.*, pp.54-59.

(22)6 *S.A.*, p.492; *A.A.*, p.58.

(22)10 *S.A.*, p.324; *A.A.*, p.58.

(22)12 *S.A.*, p.362; *A.A.*, p.59.

(22)15 *F.F.*, p.216; *S.A.*, pp.412-413; *A.A.*, p.59.

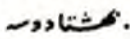
(22)16 *S.A.*, p.243; *A.A.*, p.59.

108 For the origin and evolution of this genre in Arabic *belles-lettres* and its influence on Persian literature see Muḥammad 'Aqī Bahār, *Sabk Shināsī* (Tehran, 1349 H.Sh.), Vol.II, pp.324-56, and Fars Ibrāhīmī Ḥarīrī, *Maqāma-Nawāsī dar Adabīyyāt-i Fārsī* (Tehran, 1346 H.Sh.).

109 Slane, Vol.II, pp.490-96. Also see Aḥmad bin 'Umar bin 'Alī Niẓāmī 'Arūdī Samarqandī, *Chahār Maqāla*, Muḥammad Mu'īn (Tehran, 1333 H.Sh.), p.22.

110 *A.M.I.O.*, Vol.II, p.339; S. Van Ronkel, *Supplement to the Catalogue of the Arabic Manuscripts preserved in the Museum of the Batavia Society of Arts and Sciences* (The Hague 1913), pp.118-9.

111 'Izz al-Dīn Maḥmūd bin 'Alī Kāshānī, *Miṣbāḥ al-Hidāya wa Miṣtāḥ al-Kifāya*, ed. Jalāl al-Dīn Humā'ī (Tehran, n.d.).

- (22)18 *F.F.*, p.131; *S.A.*, p.354; *A.A.*, p.59.
- (22)19 It should be: . See *F.F.*, p.131.
- (22)21 *S.A.*, p.321.
- (22)25 *F.F.*, p.204; *S.A.*, p.403.
- (22)27 *S.A.*, p.403.
- (23)1 *F.F.*, pp.41-42; *S.A.*, p.403.
- (23)4 *F.F.*, p.214; *S.A.*, p.403; *Najāt al-Rashīd*, p.444.
- (23)4 Abū Sa'īd Faḍl Allāh bin Abī al-Khayr Muḥammad bin Aḥmad Mīhanī (b.357/967, d.440/1049) was one of the foremost *Ṣūfīs* and greatest theologians that Khurāsān has ever produced. He had his first experience of mystical ecstasies in the audition gatherings which he attended as a child in the company of his father, and received his first instructions in mystical devotions from Shaykh Abū al-Qāsim Bishr-i Yāsīn (d.380/990), who anticipated and prophesied the young lad's future grandeur and greatness in the realm of mysticism. Abū Sa'īd learnt the Qur'ān from Bū Muḥammad 'Anāzī and attained proficiency in the use of language under the care of Bū Sa'id 'Anāzī, in Mīhna, and then set out for Marv to study Shāfi'īte law under Imām Abū 'Abd Allāh al-Ḥuṣrī, which he did for five years until the Imām died. He continued his study of *Fiqh* for five more years under another equally renowned scholar, Shaykh Imām Abū Bakr Qaffāl. Thereafter, he went to Sarakhs and started learning exegesis of the Qur'ān, dogmatics, and Ḥadīth from Abū 'Alī Zāhir bin Aḥmad. It was during his sojourn in this town that he came across a crazy mystic Luqmān-i Sarakhsī who took him to his friend Shaykh Abū al-Faḍl-i Ḥasan's convent and consigned him to the latter's care. This incident lent a new lease of spiritual dedication to Abū Sa'id's life and gradually he started devoting more and more time to mystic austerities and became detached from exoteric sciences. Before he could prove himself worthy of a spiritual robe (*Khirqā*) he underwent a long period of arduous ascetic practices and self-mortification, both under the strict supervision of his director in Sarakhs, and back home in Mīhna. Every iota of his time, and every breath of his life was occupied with the Divine remembrance (*Dhikr*), solitary meditation and several other ascetic practices. For days he would disappear and spend his time in complete isolation and bewilderment in desolate places. When back home, he would slip away stealthily during the night-time, rush to a lonely building known as *Ribāṭ-i Kuhan*, latch the door from inside and tie a rope around his feet with its other end fastened to a log of wood. Putting this wood across the mouth of a well in the building, he would descend and suspend himself upside down and start chanting the Qur'ān which he would invariably finish before dawn. The recitation over, he would climb out of the well, restore everything to its proper place, renew ablutions, return home and retreat into bed and repose

until his father would arouse him at daybreak for congregational morning prayer.

He obtained his spiritual robe from Shaykh Abū al-Faḍl-i Ḥasan, or according to some, upon his recommendation, from Abū al-Qāsim al-Naṣrābādī's celebrated disciple, Shaykh Abū 'Abd al-Raḥmān al-Sulamī al-Nīshāpūrī (d.412/1021). Another robe was given to him, at a later stage, by Abū al-'Abbās al-Qaṣṣāb Āmulī. Similarly, during his travels he came across Shaykh Abū al-Ḥasan Kharaqānī and was endowed with beatitude by him also. Some miracles are attributed to every Muslim saint and mystic, yet none surpasses Shaykh Abū Sa'īd Abū al-Khayr in this respect. His biographies are replete with instances of his miracles. He was particularly adept in thought reading. This clairvoyance of his stood him in good stead in many an odd situation and turned several of his foes into devoted friends. His eloquence of speech, exuberance of expression and exquisite style of exposition would always attract large crowds to his spiritual assemblies. His charity was well known and extravagance proverbial. He would host big, pompous feasts and spend money lavishly on them, regardless of the anger they provoked and the envy they aroused in his contemporaries.¹¹²

(23)6 *F.F.*, pp.9-10; *S.A.*, p.325.

(23)6 See supra (9)8.

(23)10 *S.A.*, p.327.

(23)12 *S.A.*, p.328.

(23)13 *S.A.*, p.329.

(23)17 *S.A.*, p.366.

(23)19 *S.A.*, p.368.

(23)21 *F.F.*, p.222; *S.A.*, p.400.

(23)21 'Ayn al-Quḍāt-i Hamadānī, *Tamhīdat*, p.19, quoted in Raḥīm Farmanish, *Aḥwāl-u Āthār-i 'Ayn al-Quḍāt-i Hamadānī* (Tehran 1338 H.Sh.), p.369.

(23)23 *S.A.*, p.400.

(23)24 *F.F.*, p.87; *S.A.*, p.400.

(23)24 *Iḥyā' 'Ulūm al-Dīn*¹¹³ of Imām Abī Ḥāmid Muḥammad bin Muḥammad al-Ghazālī (450/1058-505/1111) is a compendium of *Ṣūfism* and asceticism, as well

112 For further details see Muḥammad bin Munawwar bin Abū Sa'd bin Abī Ṭāhir bin Abī Sa'īd Mīhanī, *Asrār al-Taḥīd fī Maqāmāt-i Abī Sa'īd*, ed. Zabīḥ Allāh Ṣafā (Tehran 1348); Sam'ānī, f.550; 'Aṭṭār, pp.800-815; *Nafahāt*, pp.300-307; Luṭf 'Alī Bēg Ādhar, *Ātishkada-i Ādhar*, ed. Ḥasan-i Sadāt Nāṣirī (Tehran 1336-40 H.Sh.), Vol.II, pp.663-667 with bibliography; R.A. Nicholson, *Studies in Islamic Mysticism* (Cambridge 1967 repr.), pp.1-76; *E.I.*, s.v. Abū Sa'īd Faḍl Allāh bin Abī'l Khayr.

113 Bulāq, 1289; Cairo, 1289, 1358; lithographed in Lucknow A.D. 1864.

as Islamic doctrine in general. It is so comprehensive and exhaustive, both in size and content, that according to some eminent doctors of Islam, if all other works were to perish, the whole body of Islamic doctrine and mystical teaching could be restored from the present work alone.¹¹⁴

(23)24 *Ihya'*, Vol.I, p.231; *'Awārif*, Vol.III, p.247; *Miṣbāḥ al-Hidāya*, p.334.

(23)27 *S.A.*, p.408.

(24)3 *S.A.*, p.411.

(24)6 *S.A.*, p.410

(24)8 *S.A.*, p.411.

(24)8 See supra (23)4.

(24)10 *F.F.*, p.82; *S.A.*, p.436.

(24)13 *S.A.*, p.437.

(24)16 *S.A.*, p.443.

(24)18 *S.A.*, p.455.

(24)20 *S.A.*, p.464.

(25)5 *F.F.*, p.264; *S.A.*, p.503.

(25)5 Ḥakīm Majd al-Dīn Majdūd bin Ādam al-Sanā'ī al-Ghaznawī (d.545/1150-51) is the precursor of 'Attār (d.627/1229-30) and Rūmī (d.672/1273) in the writing of long mystical mathnawīs and, with them both, he constitutes the trio of arch-mystagogues in the realm of Persian poetry. In his works, besides expounding mystical and moral points, he deplores the moral depravity and social degradation that were rampant in his days and censures those responsible in the strongest terms. Very few Persian poets match him in the abiding influence he has been exercising over the centuries on the succeeding generations.¹¹⁵ All of his works have been published.¹¹⁶

(11)25 Abū Zakariyyā' Yaḥyā bin Mu'ādh bin Ja'far al-Wā'iz al-Rāzī¹¹⁷ was a well known ascetic and a distinguished preacher of his time. He was the first

114 Bānkīpore, Vol.XIII, p.18. Also see Jalāl al-Dīn Humā'ī, *Ghazzālī-nāma*, second rev. edn. (Tehran 1342 H.Sh.), pp.243-247.

115 M.S. Akhtar, *Tahqīq dar Mathnawīhā-yi Ḥakīm Sanā'ī*, thesis submitted for the Degree of Ph.D. in the University of Tehran, 1974, pp.25-31, 156-61.

116 *Dīwān-i Ḥakīm Sanā'ī*, ed. Mudarris-i Raḍawī (Tehran, n.d.); *Dīwān-i Ḥakīm Sanā'ī*, ed. Muzāhir-i Muṣaffā (Tehran, 1336 H.Sh.); *Ḥadīqat al-Ḥaqīqa wa Sharḥ 'at al-Tarīqa*, ed. Mudarris-i Raḍawī (Tehran, 1329 H.Sh.); *Mathnawīhā-i Ḥakīm Sanā'ī*, ed. Muḥammad Taqī Mudarris-i Raḍawī (Tehran, 1348 H.Sh.); *Makātib-i Sanā'ī*, ed. Nazīr Aḥmad (Aligarh, 1962).

117 Sulamī, p.107. His elder brother Ismā'īl and younger brother Ibrāhīm were also ascetics.

among his class to mount the pulpit after the Orthodox Caliphs.¹¹⁸ His sermons always had a ring of hope and optimism around them. He was the author of many books, fine sayings and original precepts. 'Alī Hujwīrī was very fond of his sayings, which, according to him, were delicately moulded, pleasant to the ear, subtle in substance and profitable in devotion.¹¹⁹ From his native town of Rayy Yaḥyā went to Khurasan. His brother Ibrāhīm who was accompanying him died between Nishapur and Balkh¹²⁰ while he himself reached Balkh and lived there for some time, whence he came back to Nishapur, where he died in 258/872.¹²¹

(25)12 *F.F.*, p.17.

(25)15 *Ibid.*

(25)16 *F.F.*, p.21; *K.M.*, p.84.

(25)16 See supra (23)4.

(25)23 *Nafahāt*, p.505.

(26)1 *S.A.*, p.142.

(26)4 *S.A.*, pp.142-143.

(26)4 He was a grandson of Qāḍī Quṭb al-Dīn Kāshānī, and his name was a byword for erudition, tolerance, piety and fear of God. Whenever he would call on Shaykh Niẓām al-Dīn, the Shaykh would stand erect to receive him, a privilege which hardly any other of his followers could think of. Rather, some of his disciples who ordinarily would never dare sit in his presence, were always looking forward to the arrival of the Qāḍī when discussions on different topics were held and everybody could sit and relish the audience of the great Shaykh. The Qāḍī passed away during the lifetime of Shaykh Niẓām al-Dīn.¹²²

Shaykh Naṣīr al-Dīn Maḥmūd was one of the old students of the Qāḍī and had studied the *Bazdawī* under him.¹²³

(28)25 Khwāja Bahā' al-Dīn Naqshband was one of the leading lights of the *Silsila-i Khwajigān*, which subsequently under the influence of his personality came to be known as *Silsila-i Naqshbandīyya*. He traversed the early stages of the mystic path under the guidance of Sayyid Amīr Kalāl,¹²⁴ but claimed to

118 Hujwīrī, p.153; Nicholson, pp.122-123.

119 *Ibid.*

120 Sulamī, p.107.

121 *Ibid.*; Qushayrī, p.43; *Ṭabaqāt al-Kubrā*, Vol.II, p.81; *Nafahāt*, p.56.

122 *S.A.*, pp.294-296. Also see *A.A.*, pp.96-97.

123 *K.M.*, pp.150-151.

124 For his life see *Nafahāt*, p.382; *Rashaḥāt*, pp.42-43.

have obtained actual enlightenment from the spirit of Khwāja 'Abd al-Khāliq Ghajduwānī.¹²⁵ He was born in Muharram 718/February-March 1319 in the outskirts of Bukhara and died in the same place on 3rd Rabī' I, 791/2nd March 1389.¹²⁶ Besides a large number of disciples that survived him, he left behind two distinguished *Khalīfas* also, Khwāja 'Alā' al-Dīn 'Aṭṭār and Khwāja Muḥammad Pārsā.¹²⁷

During his lifetime also Khwāja Bahā' al-Dīn used to refer his disciples to the care of Khwāja 'Alā' al-Dīn 'Aṭṭār but after Khwāja Bahā' al-Dīn's death all of them including Khwāja Muḥammad Pārsā (d. 24 Jumādā II, 822/20 June 1418)¹²⁸ voluntarily came under the shelter of Khwāja 'Aṭṭār's beatitude.¹²⁹ The celebrated scholar Mīr Sayyid Sharīf Jurjānī had also immensely profited from his spiritual beneficence and always used to say that he owed his knowledge of God to Khwāja 'Aṭṭār.¹³⁰ The Khwāja died on 20 Rajab 820/14 September 1416, and was buried in Saghaniyan.¹³¹ Among his disciples, Maulānā Nizām al-Dīn Khāmūsh was the most outstanding, who even before joining his company was possessed of certain miraculous powers and had also seen Khwāja Bahā' al-Dīn Naqshband during his student days.¹³² Maulānā Khāmūsh died in 860/1455-56,¹³³ and was succeeded by two extremely brilliant personalities, Maulānā Sa'd al-Dīn Kāshgharī¹³⁴ and Khwāja 'Ubayd Allāh,¹³⁵ also known as Khwāja-i Ahrār. For the further augmentation of his spiritual perception and mystical insight, Khwāja 'Ubayd Allāh also remained in association with two other luminaries of his time - Shaykh Bahā' al-Dīn 'Umar Khurāsānī¹³⁶ and Maulānā Ya'qūb Charkhī¹³⁷ - and obtained blessings from

125 For his life see *Nafahāt*, pp.377-380; *Rashahāt*, pp.18-27.

126 *Rashahāt*, p.57. For his life see *Nafahāt*, pp.384-389; *Rashahāt*, pp.53-57.

127 *Rashahāt*, p.57.

128 Ibid., pp.62-63. For his life see *Nafahāt*, pp.392-396; *Rashahāt*, pp.57-63.

129 *Nafahāt*, p.389; *Rashahāt*, p.80. For details of his life see *Nafahāt*, pp.389-392; *Rashahāt*, pp.79-90.

130 *Nafahāt*, p.389; *Rashahāt*, p.106. For his life see *Rashahāt*, pp.106-108.

131 *Rashahāt*, p.89.

132 *Nafahāt*, p.400; *Rashahāt*, p.108. For his life see *Nafahāt*, pp.400-402; *Rashahāt*, pp.108-117; *Ṭarā'iq al-Ḥuqā'iq*, Vol.III, p.62.

133 *Ṭarā'iq al-Ḥuqā'iq*, p.60.

134 For his life see *Nafahāt*, pp.403-405; *Rashahāt*, pp.117-133.

135 For his life see *Nafahāt*, pp.406-413; *Rashahāt*, pp.207-321.

136 *Rashahāt*, pp.239-241. For his life see *Ṭarā'iq al-Ḥuqā'iq*, pp.65-66.

137 *Rashahāt*, pp.241-242. For his life see *Ṭarā'iq al-Ḥuqā'iq*, pp.65-68.

them. In later years, his active role in the political events of the day and close relations with the contemporary social and political circles gave a new momentum to the Naqshbandīyya order and the masses who generally followed the élite were naturally influenced by Khwāja Bahā' al-Dīn. The Khwāja died in 895/1491.

- (26)6 S.A., p.143.
 (26)10 A.A., pp.56-57; S.A., p.134.
 (26)20 S.A., p.124.
 (26)20 A.A., pp. 55, 58.
 (26)21 S.A., p.128.
 (26)26 S.A., p.153.
 (27)4 For a description of his tomb and *Jamā'at Khāna*, see *L.M. & H.M.*, Vol.II, p.146, No.197; p.151, No.200.
 (27)6 S.A., pp.167-169.
 (27)10 F.F., pp.16-17.
 (27)12 S.A., p.167.
 (27)17 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.196, No.341.
 (27)19 F.F., p.184.
 (27)21 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.196, No.341.
 (28)6 F.F., p.132; S.A., p.168.
 (28)9 S.A., pp.167-168.
 (28)21 A.A., p.66.
 (28)24 *Rashahāt*, p.24.
 (29)4 See supra (6)10.
 (29)4 See supra (16)24.
 (29)16 Born in Nurd, the old part of the city of Kazirun, lying fifty-five miles (20 *farsakhs*) west of Shiraz, Abū Ishāq Ibrāhīm Shahryār Kāzirūnī travelled to Shiraz, Basra, Mecca and Medina and benefited from the company of several scholars in those cities. In Mecca he met Shaykh Abū al-Ḥasan 'Alī bin 'Abd Allāh bin Jahḍam Hamadānī and later on transmitted the *Aḥādīth* learnt from him.¹³⁸ In the domain of mysticism, initially he was a devotee of Shaykh Abū 'Alī Ḥusayn bin Muḥammad al-Firūzābādī al-Akkār but finally became a disciple of Abū 'Abd Allāh Muḥammad bin Khafīf (d.371/982).¹³⁹ During those days the city of Kazirun had a *guebre* governor and was overwhelmingly populated by Jews and Zoroastrians. Through his didactic logic and spiritual influence the Shaykh is said to have proselytised a great many of them to

138 *Nafahāt*, p.254.

139 For his life see 'Aṭṭār, pp.571-78.

Islam. He was quite celebrated for his miracles and clairvoyance; and this fame of his persisted even after his death, so much so that his tomb was also reverently referred to as *Tiryāk-i Akbar* ('Great Antidote'). The Shaykh died in 426/1034, at the age of 72, or according to some, 73.¹⁴⁰ The first of his followers who is reported to have arrived and settled in India, on the Shaykh's instance was his sister's son, and *Khalīfa*, Sayyid Ṣafī al-Dīn al-Kāzirūnī, the founder of the township of Uch, near Multan. Shaykh 'Abd al-Qādir Thānī bin Makhdūm Shaykh Muḥammad al-Ḥusaynī al-Jilānī, one of the pioneer saints of the Qādirīyya order in India, traced his lineage on the maternal side from the same Ṣafī al-Dīn al-Kāzirūnī.¹⁴¹

The mystique of mysterious deeds and miraculous powers of Shaykh Ishāq gradually so enshrouded his memory that around his tomb arose a convent which by the close of the 7th/13th century, thanks to the abiding interest and enormous influence of Shaykh 'Umar bin Abī al-Faraj al-Kāzirūnī (d.703-704/1304), became the axis and pivot of a distinct mystical order known as Kāzirūnīyya or 'Ishqīyya, whose sphere of influence and credulity extended as far as India and China.¹⁴² Referring to the high esteem wherein the Shaykh was held in those countries the Moorish traveller Ibn Baṭṭūta writes:

Travellers on the Sea of China make a practice when the wind turns against them and they fear pirates, of making vows to Abū Ishāq, and each one of them sets down in writing the obligation he has undertaken in his vow. Then, when they come safely to land, the servitor of the hospice goes on board the ship, take the inventory, and exact [the amount of] his vow from each person who has pledged himself. There is not a ship that comes from China or from India but has thousands of dinars in it [vowed to the saint], and the agents on behalf of the intendant of the hospice come to take delivery of that sum. There are some poor brethren who come to beg alms of the shaikh; each of these receives a written order for some amount, sealed with the shaikh's device (this is engraved on a silver die, and they put the die into red wax and apply it to the order so that the mark of the stamp remains upon it), to this effect: 'Whoso has in his possession [money dedicated under] a vow to the Shaikh Abū Ishāq, let him give thereof to so-and-so so much', the order being for a thousand or a hundred [dirhams], or some intermediate or smaller sum, according to the standing of the poor brother concerned. Then, when the mendicant finds someone, who has in his possession anything under vow, he takes from him and writes for him a receipt for

140 Ibid., pp.763-776.

141 A.A., p.199.

142 J. Spencer Trimingham, *The Sufi Orders in Islam* (Oxford 1971), pp.34, 172, 236.

the amount on the back of the order. The king of India once vowed ten thousand dinars to the Shaikh Abū Ishāq, and when the news of this reached the poor brethren of the hospice, one of them came to India, took delivery of the money, and went back with it to the hospice.¹⁴³

- (29)23 A.A., p.71.
 (29)24 S.A., p.144.
 (29)16 G.A., f.45 b.
 (30)9 For his tomb see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.94, No.147.
 (30)13 S.A., p.500; A.A., p.72.
 (30)17 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.159, No.276.
 (30)24 S.A., p.151. Also see *ibid.*, p.156.
 (32)11 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.II, p.109, No.138.
 (32)11 For his 'grave see *L.M. & H.M.*, Vol.II, p.108, No.137.
 (32)1 Jamāl al-Dīn Hānsawī was a favourite *Khalīfa* of Shaykh Farīd al-Dīn and it was partly out of love for him that Shaykh Farīd lived in Hānsī for twelve years. He was an eloquent preacher and exquisite poet; his compositions being full of divine love. For every *Khalīfa* who got his *Khilāfat-nāma* from Shaykh Farīd, it was a prerequisite to get it endorsed by Shaykh Jamāl before it could become a valid document. If he refused approval to somebody's investiture even the Shaykh would not intervene and accepted his decision willingly. When Shaykh Niẓām al-Dīn Auliya' received his *Khilāfat-nāma*, though himself a cherished disciple, he was also directed to get it endorsed by Shaykh Jamāl Hānsawī.

Jamāl al-Dīn Hānsawī died during the lifetime of his preceptor. On his death Shaykh Farīd elevated his son Burhān al-Dīn Ṣūfī to the *Khilāfat* and, since he was still a child, directed him to spend some time under the supervision of Shaykh Niẓām al-Dīn, which he did quite conscientiously. Burhān al-Dīn Ṣūfī's son, Quṭb al-Dīn Munawwar, was a prominent *Khalīfa* of Shaykh Niẓām al-Dīn.

- (32)2 S.A., p.178.
 (32)4 S.A., p.181.
 (32)15 A.A., pp.73-74; G.A., f.36 b.

143 H.A.R. Gibb, *The Travels of Ibn Battūṭa* (Cambridge 1971), Vol.II, pp.320-21. For a detailed account of the Shaykh's life see Maḥmūd bin 'Uthmān, *Firdaus al-Murshidīyya fī Asrār al-Ṣamadīyya*, ed. Īraj Afshār (Tehran 1333 H.Sh.) and F. Meier, *Firdōs al-Murshidīyya: Die vita des Scheichs Abū Ishāq al-Kāzerūnī* (Leipzig 1948) (Bibliotheca Islamica).

144 S.A., pp.178-84.

145 *Ibid.*, p.247; A.A., p.87.

(32)¹⁵ Sulṭān al-Tārikīn Shaykh Ḥamīd al-Dīn Muḥammad bin Aḥmad bin Muḥammad al-Ṣūfī al-Nāgaurī was born in Delhi c.590/1193. After the acquisition of a traditional education under Maulānā Shams al-Dīn Ḥalwā'ī and Shaykh Ḥamīd al-Dīn Muḥammad Juwaynī, he went to Ajmer and became a disciple of Shaykh Mu'īn al-Dīn and ultimately emerged as one of his main *Khalīfas*.¹⁴⁶ His life was characterised by supreme abstinence, total renunciation of the world and complete resignation to the will of God. He was strictly vegetarian and forbade his descendants from using any sort of flesh in the victuals to be distributed during his obsequies or subsequent death anniversaries.¹⁴⁷ He died in Nagaur on 29 Jumādā II/30 December 1274,¹⁴⁸ and was succeeded by his grandson Shaykh Farīd al-Dīn Maḥmūd Ṣūfī Nāgaurī.

Shaykh Farīd al-Dīn's father 'Azīz al-Dīn Sa'īd, had already passed away sometime between 22 Rajab 666/7 April 1268 and 22 Rajab 672/1 February 1272, under the spell of an ecstasy which overpowered him in an audition gathering wherein an ode of his father was being chanted. He was survived by three sons: Shaykh Waḥīd al-Dīn Aḥmad, Shaykh Farīd al-Dīn Maḥmūd and Shaykh Najīb al-Dīn.¹⁴⁹ Shaykh Waḥīd al-Dīn took the place of his father, after his death.

Shaykh Farīd al-Dīn Ṣūfī completed his entire education under the constant vigil of his grandfather who was grooming him to become his successor. True to his grandfather's expectations, he became a prodigious scholar and an accomplished *Ṣūfī* master. According to his own statement, made in Ṣafar 729/ December 1328, he ascended the pulpit for the first time at the age of seven, and continued to do so for the next seventy years.¹⁵⁰ Besides, he wrote glosses on a great many scholarly works,¹⁵¹ which covered the whole spectrum of Islamic learning, ranging from theology, jurisprudence, exegesis, *Ḥadīth*, and mysticism. His company was equally treasured by saints and Sulṭāns. During one of his short visits to Delhi, Shaykh Niẓām al-Dīn, for whom he had great regard, pleaded with him to stay in his own convent and would take him with himself wherever he was invited.¹⁵² Sulṭān Muḥammad Tughluq bestowed on

146 *Surūr al-Ṣudūr*, Introduction, p.11.

147 *Ibid.*, p.221.

148 *Ibid.*, p.161.

149 *Ibid.*, p.301; also see Introduction, pp.14-15.

150 *Ibid.*, p.270; also see Introduction, p.16.

151 *Ibid.*, pp.140, 141, 143, 146, 149, 150, 159.

152 *Ibid.*, p.173.

him a village in Nagaur¹⁵³ and besought him to accept the hand of his daughter for his grandson, which was ultimately accepted and she was married to Shaykh Faṭḥ al-Dīn bin Shaykh Auḥad al-Dīn.¹⁵⁴ The Shaykh died in Rabī' I, 734/October–November 1333 and was buried in Delhi. Although the word *son* is used very indiscriminately in his correspondence, the following six are, beyond doubt, his sons: Shaykh Muḥyī al-Dīn 'Abd al-Qādir, Shaykh Quṭb al-Dīn, Shaykh Auḥad al-Dīn, Shaykh Nāṣiḥ al-Dīn Muḥammad, Shaykh Mu'In al-Dīn and Shaykh 'Azīz al-Dīn Yahyā.¹⁵⁵

- (32)18 See supra (32)15.
- (32)5 A.A., pp.80–86. Also see S.A., p.237.
- (33)9 S.A., pp.238–241.
- (34)2 G.A., f.68 b.
- (34)7 A.A., p.82.
- (34)13 For his tomb see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.131, No.221.
- (34)26 For his tomb and *Madrassa* see *L.M. & H.M.*, Vol.III, pp.178–179, Nos. 308–309.
- (35)12 *K.M.*, pp.57–58; *A.A.*, p.82.
- (35)15 *K.M.*, p.60; *A.A.*, p.84.
- (35)17 *K.M.*, pp.65–66; *A.A.*, p.84.
- (35)22 *A.A.*, p.84.
- (35)25 *K.M.*, p.195; *A.A.*, p.85.
- (35)25 *Kanz*, Vol.I, p.203.
- (36)1 *K.M.*, p.59.
- (36)4 *A.A.*, p.82.
- (36)16 *A.A.*, p.81.
- (36)24 *F.A.*, f.38 b.
- (36)25 Shaykh Nūr Turk who is said to have been a disciple of Khwāja 'Uthmān Harwanī, or according to some that of Khwāja Mu'In al-Dīn Ajmerī, was originally a native of Turkistān, whence he wended his way to India and settled in the township of Narnaul. His life was characterised by abstinence, celibacy and resignation to the will of God. He took little interest in the enrolment of disciples. During his days Narnaul was overwhelmingly populated by Hindus. Once while the Muslims were preparing for 'Īd prayer in a local mosque, a violent mob of Hindus broke into it and killed many of them. The Shaykh laid

153 *Ibid.*, p.129; also see Introduction, pp.22–23.

154 *Ibid.*, pp.127, 172.

155 *Ibid.*, Introduction, pp.28–29.

down his life in that tragic incident. His body was interred in the thatched hut where he used to live during his lifetime.¹⁵⁶

- (37)4 S.A., p.298.
 (37)9 S.A., pp.298-99.
 (37)12 A.A., p.92.
 (37)12 K.M., p.88.
 (37)16 S.A., p.299.
 (37)24 S.A., pp.454-455; A.A., pp.92-93.
 (38)2 For his tomb see *L.M. & H.M.*, Vol.IV, p.2, No.2.
 (38)5 S.A., p.275
 (38)5 Maulānā 'Alā' al-Dīn Nīlī was such an excellent orator that even the most distinguished of scholars could not resist the temptation of listening to his speech. He and Maulānā Shams al-Dīn Yaḥyā would go together to the seminary of Maulānā Farīd al-Dīn Shāfi'ī, the Shaykh al-Islām of Awadh, where Maulānā 'Alā' al-Dīn would read the *Kashshāf*¹⁵⁷ in a loud voice and other scholars including Maulānā Shams al-Dīn Yaḥyā would listen to him. He was considered to be an authority on *Kashshāf* and *Miftāḥ*, and whenever the senior disciples of Shaykh Niẓām al-Dīn Auliyyā' were confronted with some problem pertaining to theology or mysticism, they would discuss it in the presence of Maulānā Nīlī and seek his advice. His devotion to Shaykh Niẓām al-Dīn was so overwhelming that all his other qualities were overshadowed by it.¹⁵⁸
 (38)8 A.A., p.93. Also see S.A., p.276.
 (38)20 S.A., p.278.
 (38)24 F.F., pp.101-102; S.A., p.204; A.A., p.96; G.A., f.65.
 (39)1 S.A., p.204.
 (39)4 S.A., p.204.
 (39)8 Elder brother of Khwāja Taqī al-Dīn Nūḥ, Rafī' al-Dīn Hārūn was the son of Shaykh Niẓām al-Dīn's real nephew (*pisar-i khwāhar-zāda-i ḥaqīqī*) but the Shaykh would always treat him like his own son. He remembered the Qur'ān by heart. At mealtime, if incidentally he were absent, even with the presence of his senior disciples, the Shaykh would wait for him before partaking of any victuals, and even in the distribution of gifts preference was given to him. Travelling, archery and wrestling were his ruling passions and the Shaykh would

156 A.A., pp.46-47; G.A., f.39; *Ma'ārij al-Wilāyat*, ff.66 b-67; *Mir'āt al-Asrār*, ff.254 b-255.

157 Shaykh Bahā' al-Dīn Zakarīyyā' Multānī was not favourably inclined towards this book. See *F.F.*, pp.122-123.

158 S.A., pp.275-278.

not only evince deep interest in these of his activities but also, sometimes, give him the benefit of his advice.¹⁵⁹

(39)9 S.A., p.203.

(39)14 S.A., pp.208-210.

(39)20 S.A., p.209.

(39)26 S.A., p.209.

(40)5 S.A., p.200.

(40)8 S.A., pp.294-296.

(40)20 Sayyid Shams al-Dīn Khāmūsh bin Sayyid Muḥammad was one of the uncles of Amīr Khurd who extols his scholarly disposition and generosity in the way of God, in very glorious terms. According to him, he was a favourite disciple of Shaykh Niẓām al-Dīn, and the latter used to teach him the *Khamsa* of Niẓāmī, in private. He had studied the *Majma' al-Baḥrayn* and the *Hiḍāya* under Qāḍī Muḥyī al-Dīn Kāshānī. The visitors who used to come to see Shaykh Niẓām al-Dīn from the city, or Shaykh Naṣīr al-Dīn Maḥmūd and Maulānā 'Alā' al-Dīn Nīlī, who would call on him from Awadh, would stay overnight at Sayyid Shams al-Dīn Khāmūsh's house, who entertained them heartily and took every care to make them feel at home. He employed an army of musicians who were always ready to serve his distinguished guests. The circle of his acquaintance was very wide and his house was always thronged with people from all walks of life. Besides the members of his own family, his near relatives and dear friends, two hundred dervishes would every day partake of their meals at his place. He died in Deogir in 732/1331-32 and was buried there under the Maqām-i Khwāja Khaḍīr, where people visited his tomb, at least up till the time of the compilation of the *Sayr al-Auliya'*, for the fulfilment of their desires.¹⁶¹

(40)22 S.A., pp.219-220; G.A., f.66 b.

(40)27 Sayyid Kamāl al-Dīn Amīr Aḥmad bin Sayyid Muḥammad Kirmānī was one of the uncles of Amīr Khurd, the author of the *Sayr al-Auliya'*, whose statement about him tends to suggest that he was a grandee of Sulṭān Muḥammad bin Tughluq's court and held a high position in his army. Nevertheless, he had a strong inclination towards mysticism and would not hesitate in pronouncing the truth even in the most difficult of circumstances. During his tenure as a khān in the army deployed in Talang (Telengana), as a result of some intrigues of his rivals, he was jailed in Bhāksī, near Deogīr. While in imprisonment, he

159 S.A., p.203.

160 Like Qāḍī Muḥyī al-Dīn Kāshānī, Maulānā Ḥujjat al-Dīn Multānī, Maulānā Badr al-Dīn Yār, Maulānā Sharaf al-Dīn Yār, Maulānā Shams al-Dīn Yaḥyā, and Maulānā Ḥusām al-Dīn.

161 S.A., pp.219-220.

wrought some miracles which not only brought about his release but also restored his estimation in the eyes of the Sultān. At this time he used to braid his hair in one plait and wear a gown. But on receipt of the imperial summons, he braided his hair in two plaits and dressed himself in a *Ṣūfī* robe, implying thereby that he had renounced the world and had taken to a spiritual life. The Sultān did not accept this excuse of his, and offered him an advisory position at court where he continued to wear his *Ṣūfī* dress. It was during his posting in Lahore with the imperial armies that he fell ill and died in Jumādā II, 728/April-May 1328. His body was carried to Delhi and buried there in the vicinity of his father's grave. He was survived by two sons: 'Imād al-Dīn Amīr Ṣāliḥ and Sayyid Nūr al-Dīn.¹⁶²

(41)1 S.A., pp.214-215.

(41)6 S.A., p.199.

(41)12 S.A., p.90.

(41)20 S.A., pp.190-191.

(41)20 Khwāja Ya'qūb was the youngest son of Shaykh Farīd al-Dīn, and a bosom friend of Sayyid Muḥammad Kirmānī's son, Sayyid Mubārak. Both of them learnt the Qur'ān from Maulānā Badr al-Dīn Ishāq¹⁶³ and spent most of their time in each other's company. Thus they were together at the time of the occurrence of the incidents mentioned in the text.¹⁶⁴ Since Maulānā Badr al-Dīn Ishāq started teaching the Qur'ān at the Jum'a mosque at Ajoḍhan¹⁶⁵ sometime after the death of his spiritual preceptor, Shaykh Farīd, in Muharram 664/October-November 1265, it is fair to conclude that the abduction of Khwāja Ya'qūb must have taken place after that date.

(41)27 S.A. (p.197): 'Azīz al-Dīn.

(41)19 G.A., f.28.

(42)1 Khwāja Nizām al-Dīn took a deep interest in the upbringing and education of both these brothers. Consequently, Khwāja Muḥammad became his permanent *Imām* and was generally referred to as Khwāja Muḥammad Imām. In spiritual gatherings it was his privilege to sit nearest to the Shaykh. Similarly, during audition if the Shaykh ever felt the impulse to dance, it was he who would keep him company. Amīr Khurd, who happened to see him several times, found his eyes always filled with tears. In his absence, the congregational prayer was led by his brother Khwāja Mūsā, who would chant the

162 S.A., pp.214-216.

163 Ibid., p.169.

164 Ibid., pp.190-191.

165 Ibid., p.169.

Qur'ān in a very sweet, melodious and heart-stirring voice. He had studied the Bazdawī under Maulānā Wajīh al-Dīn Pā'ilī, and was well versed in different sciences including the science of medicine. He composed verses both in Arabic and Persian and, like his brother, was a perfect connoisseur of music.¹⁶⁶

(42)2 G.A., f.28; S.A., pp.172-173, 192, 193.

(42)2 See supra (11)15.

(42)6 A.A., p.95.

(42)7 S.A., p.201.

(42)9 S.A. (p.201), A.A. (p.95): Niẓām al-Dīn Pānīpatī.

(42)15 Once, while the victuals were being served in the hospice of Shaykh Niẓām al-Dīn, Maulānā Wajīh al-Dīn, a senior disciple of Shaykh Niẓām al-Dīn, came in and inadvertently seated himself on the upper hand of Khwāja 'Azīz al-Dīn. Shaykh Niẓām al-Dīn, who was watching the whole incident, sounded a note of warning and said: 'Maulānā! No doubt, I do not warrant sitting of any *Muja'ad* on the upper hand of a *Muta'amam* but this also I cannot approve of that some *Muta'amam* should sit on the upper hand of the descendants of my master'. Maulānā Wajīh al-Dīn, who was misled by the curled hair of Khwāja 'Azīz al-Dīn and had failed to recognize that he was a grandson of Shaykh Farīd al-Dīn Ganj-i Shakar, immediately got up, repented his inadvertence and apologised to the Shaykh.¹⁶⁷

Khwāja 'Azīz al-Dīn's younger brother, Khwāja Kabīr al-Dīn was also a devout follower of Shaykh Niẓām al-Dīn and spent his entire life, right from his childhood to the time of his death, at the feet of the great Saint. He also died in Delhi and was buried in the Chabūtara-i yārān graveyard.¹⁶⁸

(42)16 S.A., p.202; A.A., p.85.

(42)17 According to the *Sayr al-Auliya'*, this book was a collection of the utterances of Shaykh Niẓām al-Dīn and a considerable portion of it had been browsed by the Shaykh also.¹⁶⁹ Stray references to this work are seen here and there but the book itself has vanished.

(42)17 S.A., p.449.

(42)20 G.A., f.28 b.

(42)20 Mīr Khurd, who was his contemporary, admires him for his abstinence, piety, fear of God, modesty and munificence, and extols his efforts to relieve

166 S.A., pp.200-202.

167 Ibid., p.202.

168 Ibid., p.203.

169 P.202.

the people of their worries and assuage their hearts by guiding them on the divine path.¹⁷⁰

(42)24 G.A., f.49.

(43)1 G.A., f.50.

(43)6 His father Khwāja Kamāl al-Dīn was a minister to a ruler of Khurasan but, as a result of some mishap, he had had to migrate to India, where he was entrusted with the administration of the area extending from Hansi to Multan, including Dipalpur and Ajodhan. Alive as he was, Khwāja Kamāl joined the band of Shaykh Farīd's disciples. Later on, considering that Khwāja Karīm al-Dīn Samarqandī was his own disciple and his father Khwāja Kamāl had been a disciple of the great Shaykh, Shaykh Niẓām al-Dīn arranged the marriage of Khwāja Karīm with one of the granddaughters of Shaykh Farīd.

Khwāja Karīm was known for his mystical leanings but besides that, he was also possessed of all the virtues a scion of his lineage could be expected to have had. He led a very honourable life in Ghiyaspur surrounded by a galaxy of topmost poets and scholars, including Khusrau, Ḥasan and Diyā' al-Dīn Baranī. After Shaykh Niẓām al-Dīn died, Sulṭān Muḥammad bin Tughluq bestowed on Khwāja Karīm the titles of the *Shaykh al-Islam* and the *Anwar-Rāi-i Mulk-i Sātgaon*, which he accepted and shifted to Satgaon. He died in Satgaon and was buried there. According to Mīr Khurd his tomb was an object of veneration for the townsfolk.¹⁷¹

(43)7 G.A., f.50; S.A., pp.306-308.

(43)14 He was one of the seniormost disciples of Shaykh Niẓām al-Dīn. In *Fiqh* he had been a student of Maulānā Shams al-Dīn Qūshchek and in view of his erudition and learning his name was quite familiar in academic circles. To eke out his livelihood, he taught the children of a courtier of Sulṭān Ghiyāth al-Dīn Balban. But ultimately he severed all links with mundane objects and came into the fold of Niẓām al-Dīn's disciples. His inquisitiveness, however, did not depart from him and he was always in the forefront to put questions to the Shaykh concerning different theological and mystical points. He passed away during the lifetime of his preceptor who, prior to his death, granted him permission to accept disciples in his own right.¹⁷²

(43)15 G.A., f.51; S.A., pp.299-301.

(43)15 See supra (16)2.

170 S.A., p.203.

171 S.A., pp.306-308.

172 S.A., pp.299-301.

- (43)19 *S.A.*, p.294.
- (43)23 He was a tutor to Khwāja Nūḥ but he always nursed the idea of becoming an Imām. This position was the sole privilege of Khwāja Muḥammad Imām and in his absence, this function was automatically assumed by his younger brother, Khwāja Mūsā. Once, when both these brothers were away at Ajodhan, Sayyid Muḥammad Kirmānī, knowing the strong desire of Shihāb al-Dīn, recommended him to Iqbāl Khādīm, who elicited for him the permission of the Shaykh to lead the prayers. Initially it was a temporary arrangement but subsequently he became a permanent Imām. He was never formally declared a *Khalīfa* of Shaykh Niẓām al-Dīn but still he enrolled disciples. This, according to Mīr Khurd, implied that he must have had the tacit approval of the Shaykh in this regard, otherwise a man of his calibre and rectitude would not have embarked on such an ambitious course.¹⁷³
- (43)24 *G.A.*, f.52 b; *S.A.*, p.290.
- (44)7 Ethé records his name as Aḥmad bin Muḥammad Nakhshabī Shīrkhān, but generally he is known as Mas'ūd-i Bak. Bak is the name of a dependency of Bukhara from which he traced his origin.¹⁷⁴
- (44)14 *Kanz*, Vol.XIII, pp.18, 20, 24.
- (44)16 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.149, No.262.
- (44)20 *G.A.*, f.60; *S.A.*, p.314.
- (44)27 *G.A.*, f.65.
- (45)2 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.120, No.206.
- (45)4 *S.A.* (pp.204-205) reads: Shaykh Abū Bakr Muṣallā-dār.
- (45)4 A near relative of Shaykh Niẓām al-Dīn, he dedicated himself to the service of that great saint, one of his duties being to carry the Shaykh's prayer carpet to the Jum'a mosque of Kilūkhārī, after morning prayer on every Friday. Despite the toils and exertions he had to undergo in the service of the Shaykh and the looking after of the *Jamā'at Khāna*, he would not let his schedule of ascetic exercises suffer at all, and he would fast for many consecutive days. At the same time, he was very fond of audition. In these gatherings he was so overpowered by ecstasy that he would give away every piece of his raiment to the musicians. In such situations, a loose apron was tied around his shoulders but even then he would continue dancing. Sometimes, he would utter such loud cries as would pierce through every heart and move everybody. After Shaykh Niẓām al-Dīn's death, some of his followers accepted

173 *S.A.*, pp.290-293.

174 *Catalogue of the Persian MSS. in the Library of the India Office*, Vol.I, p.1023.

lands and stipends, but Shaykh Abū Bakr Muṣallā-dār, despite bitter poverty, did not succumb to any such temptation.¹⁷⁵

(45)5 G.A., f.65 b.

(45)7 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.II, p.45, No.7.

(45)12 He was a disciple of Shaykh Niẓām al-Dīn and compiled a collection of his utterances styled *Majma' al-Fawā'id*. Once, upon being asked by somebody if Khwāja 'Azīz al-Dīn was his disciple, the Shaykh replied in the affirmative and remarked that he was proud of that son.¹⁷⁶

(45)13 G.A., f.66.

(45)18 A.A., pp.96-97; S.A., pp.225-226.

(45)21 S.A., pp.223-224.

(45)23 The *Kanz al-Wuṣūl ilā Ma 'rifat al-Uṣūl* generally called *Uṣūl*, by Fakhr al-Islām Abī al-'Usr 'Alī bin Muḥammad al-Ḥusayn Bazdawī (d.482/1089-90), is the most important work on Ḥanafī jurisprudence.¹⁷⁷ Among its commentaries *Talwīḥ* of Taftāzānī¹⁷⁸ (d.792/1389-90) occupies an eminent position.

(45)24 According to G.A. (f.66) he was his brother.

(45)26 According to the *Sayr al-Auliya'*,¹⁷⁹ the description of Maulānā Shams al-Dīn Yaḥyā's encounter with Shaykh Niẓām al-Dīn so impressed his teacher, Maulānā Ḥāḥir al-Dīn Bhakkarī, that he also became restless to see the Shaykh which he did ultimately and seemingly became a disciple of his.

(46)2 Maulānā Ṣadr al-Dīn was a cousin of Maulānā Shams al-Dīn Yaḥyā. They would usually prepare their lessons together, exchange notes and discuss the various points arising out of their studies in theology, jurisprudence and rhetoric. Even during their student days they were quite famous for their diligence, inquisitive nature and the search after the truth. If there were any ambiguity in the lectures of their teachers, contrary to other students, they would seek its clarification right in the midst of the lecture. Later, Maulānā Shams al-Dīn Yaḥyā not only far excelled his cousin, but also overshadowed all the other scholars. Ultimately, all the scholars of the town accepted his supremacy and the stock of whoever had studied under him was very high among the contemporaries.¹⁸⁰ Shaykh Naṣīr al-Dīn Maḥmūd¹⁸¹ and his

175 S.A., pp.204-205.

176 S.A., p.207.

177 Ṣafā, Vol.II, pp.262-63; Ignace Goldziher, *A Short History of Classical Arabic Literature*, ed. and tr. Joseph Desomogyi (Hildesheim-Germany 1966), p.52.

178 Ignace Goldziher, p.52.

179 P.224.

180 S.A., p.226.

181 Ibid., p.225.

Khalīfa Sayyid Muḥammad bin Ja'far al-Makkī al-Ḥusaynī¹⁸² were two of his outstanding students who subsequently achieved great fame in the realm of mysticism.

(46)4 S.A., p.225.

(46)11 Sanā'ī-i Ghaznawī, *Ḥadīqat al-Ḥaqīqa*, ed. Mudarris-i Raḍawī (Tehran 1329 H.Sh.), p.420.

(46)12 See 'Aṭṭār, p.299.

(46)12 Abū 'Abd al-Raḥmān Ḥātim bin 'Unwan¹⁸³ bin Yūsuf al-Aṣamm¹⁸⁴ was one of the great men of Balkh (*az muḥtashimān-i Balkh būd*) and one of the senior saints of Khurasan. He was a disciple of Shaḡīq bin Ibrāhīm, and the teacher of Aḥmad bin Khaḍrawayh.¹⁸⁵ In all his circumstances, from beginning to end, he never acted untruthfully, so that Junayd said: 'Ḥātim al-Aṣamm is the veracious one (*ṣiddīq*) of our time'. He was the author of lofty sayings dealing with the different aspects of the human soul.¹⁸⁶ He died in 237/852, at Wāshaḡard near Tirmidh, in Transoxiana.¹⁸⁷

(46)14 See Niẓāmī 'Arūḍī Samarqandī, *Chahār Maqāla*, ed. Muḥammad Mu'īn (Tehran 1333 Sh.), p.41. Ṣaghānī does not accept it as a genuine Ḥadīth. See Bahā'-i Walad, *Ma'ārif*, ed. Badī' al-Zamān-i Furūzānfar (Tehran 1352 H.Sh., repr.), Vol.II, p.261.

(46)19 Shaykh Quṭb al-Dīn Munawwar bin Shaykh Burhān al-Dīn Ṣūfī bin Shaykh Jamāl Hānsawī was a prominent disciple and *Khalīfa* of Shaykh Niẓām al-Dīn Auliya' of Delhi. He received the *Khilāfat* the same day as did Shaykh Naṣīr al-Dīn Maḥmūd. First he was called into the presence of the Shaykh, who offered him the robe of *Khilāfat* with concomitant instructions. After the document of *Khilāfat* was also handed over to him he was dismissed to say two *rak'a* of thanksgiving prayer. In the meantime, Shaykh Naṣīr al-Dīn Maḥmūd was summoned and presented with a similar robe and instructions by the Shaykh. After he had also received his document of *Khilāfat* in the Shaykh's presence, Quṭb al-Dīn Munawwar was again called in and directed to congratulate Shaykh Naṣīr al-Dīn on his elevation to the position of a *Khalīfa*. After Naṣīr al-Dīn

182 S.A., p.136.

183 *Ṭabaqāt al-Kubrā* (p.80) has 'Umwāl.

184 Sulamī, p.91.

185 Hujwīrī, p.142; Nicholson, p.115.

186 Hujwīrī, p.142; Nicholson, p.115.

187 Sulamī, p.91; *Ṭabaqāt al-Kubrā*, p.80; and *Nafahāt*, p.64.

had also reciprocated the greetings, the Shaykh bade them embrace each other and to forget which of them got the *Khilāfat* first.

Before seeing him off to Hansi, Shaykh Niẓām al-Dīn presented to Shaykh Quṭb al-Dīn a copy of the '*Awāriḥ*' which he had received from the latter's grandfather, Shaykh Jamāl al-Dīn Hānsawī, at the time of getting his *Khilāfat-nāma* endorsed by him. Shaykh Jamāl al-Dīn had in turn been given this book by Shaykh Farīd al-Dīn Ganj-i Shakar. After Quṭb al-Dīn Munawwar's death, among other things, this book was also inherited by his son, Shaykh Nūr al-Dīn.¹⁸⁸

(47)5 *Qūt al-Qulūb*, by Abū Ṭālib Muḥammad bin 'Alī bin 'Aṭīya al-Ḥārithī al-Makkī (d.386/996) is one of the oldest and most important authorities on Islamic mysticism.¹⁸⁹ Muḥammad Ghazalī (d.505/1111), as pointed out by Khwāja Muḥammad Pārsā (d.822/1419) in *Faṣl al-Khiṭāb*,¹⁹⁰ extensively drew upon this work, both in method and material, in the compilation of his *Iḥyā' 'Ulūm al-Dīn*. The book was published from Cairo in 1310/1892-93.

(47)9 S.A., pp.225-227.

(47)14 A.A., p.97; S.A., pp.227-228.

(47)20 S.A., pp.228-229.

(47)24 S.A., p.296.

(48)2 S.A., pp.297-298.

(48)8 See *Iḥyā'*, Vol.I, p.326; *Nafaḥāt*, p.322.

(48)15 G.A., f.49 b.

(48)20 A.A., pp.98-100; G.A., f.52.

(49)9 A.A., p.98.

(49)13 A.A., p.99.

(49)14 *Nafaḥāt*, p.610.

(49)16 *Nafaḥāt*, p.610.

(49)19 S.A. (p.304):

188 S.A., pp.245-250.

189 R.A. Nicholson, *A Literary History of the Arabs* (Cambridge 1966), pp.338, 393. Also see Ignace Goldziher, *History of Classical Arabic Literature*, p.54.

190 Bankipore, Vol.XIII, pp.18-19.

- (49)20 Ḥakīm Abū Mu'īn Ḥamīd al-Dīn Nāṣir bin Khusrau bin Ḥārith al-Qubādīyānī al-Balkhī al-Marwazī (d.481/1088), the celebrated Persian poet,¹⁹¹ traveller¹⁹² and Isma'īlī propagandist.¹⁹³
- (49)25 S.A. (p.304): *بمد از خلعت*
- (50)10 S.A., pp.301-303.
- (50)11 S.A., pp.304-305.
- (50)11 A.A., p.100.
- (50)16 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.II, p.160, No.213.
- (51)2 *Dīwān-i Kāmil-i Amīr Khusrau*, ed. M. Darwīsh (Tehran 1343 H.Sh.), p.145.
- (51)5 He was a nephew of Amīr Ḥasan Siǰzī 'Alā',¹⁹⁴ the famous compiler of the *Fawā'id al-Fu'ād*, and not that of Amīr Khusrau, as recorded in the *Akḥbār al-Akhyār*¹⁹⁵ and the *Kalimāt al-Ṣādiqīn*.¹⁹⁶ Since his tomb was usually referred to as *Qabr-i Khwāharzāda-i Mīr* ('the tomb of the Mīr's nephew), and the title of Mīr was common to both Ḥasan and Khusrau, the authors of the aforementioned works have been misled to infer that he was a nephew of Amīr Khusrau, whereas all their other information about him is sheer reproduction of Amīr Khurd's statement, whose father was a contemporary of Shams al-Dīn.¹⁹⁷
- (51)5 S.A. (p.314): *نسبت فراموش ز ادبی میر حسن داشت*
- (51)9 S.A., p.315.
- (51)14 S.A., p.102; *G.A.*, f.111.
- (51)22 *Nafahāt*, p.511.
- (51)18 *G.A.*, f.38 b.
- (52)11 A.A., p.104.
- (52)11 *Ḍiyā'-i Nakhshabī* (d.751/1350-51) is said to have been a disciple of Shaykh Farīd, the grandson and *Khalīfa* of Shaykh Ḥamīd al-Dīn Nāgaurī. He lived in complete seclusion in Badā'ūn and spent most of his time in literary

191 His poetical works have been published at Tehran. See *Dīwān-i Ash'ār-i Ḥakīm Abū Mu'īn Ḥamīd al-Dīn Nāṣir bin Khusrau Qubādīyānī*, ed. Ḥājjī Sayyid Naṣr Allāh Taqawī et. al., Tehran, 1348 H.Sh., repr.

192 His *Safar-nāma* is the oldest extant Persian travelogue which gives invaluable information about the social conditions obtaining in the countries of his itinerary. See *Safar-nāma*, edited in the original Persian, with French translation by M.Ch. Schefer, Paris, 1881; and *Safar-nāma-i Ḥakīm Nāṣir Khusrau*, Berlin, 1340 H.Sh., Tehran, n.d., repr.

193 For his life and works see *Dīwān-i Ash'ār*, Introduction; Rypka, pp.185-189.

194 S.A., p.314.

195 P.102.

196 *Text*, p.51.

197 S.A., p.314.

pursuits. His works include the '*Ashra-i Mubashshara*, the *Kulliyāt*, the *Juz' iyyāt*, and the *Tūṭi-nāma*.¹⁹⁸

(52)21 A.A., p.127.

(52)24 A.A., p.108.

(53)2 *Niṣāb al-Iḥtisāb fī al-Fatāwā* based on well known legal authorities, on the functions of the *muḥtasib* (the religious censor); published from Calcutta in 1830.¹⁹⁹

(53)5 A.A., p.108; S.A., p.311.

(53)16 S.A., p.315; A.A., p.109; also see G.A., f.59 b.

(53)26 See A.A., p.129.

(53)28 Majd al-Dīn Abū al-Futūḥ Aḥmad bin Muḥammad Ghazālī²⁰⁰ Ṭūsī, the younger brother of Imām Abī Ḥāmid Muḥammad bin Muḥammad was an outstanding mystic, preacher and Shāfi'ite jurisconsult of his time. In mysticism he was a disciple of Shaykh Abū Bakr Nassāj (d.487/1094) and from amongst his own disciples the name of Shaykh Abū al-Najīb Suhrawardī is of particular note. According to Ibn Khallikān²⁰¹ (d.681/1282-83) he was a good preacher, handsome in person and endowed with the gift of miracles and other signs of divine favour. His ruling passion was making public exhortations and for this he neglected the law of which he was a doctor. So much so that, according to a later authority,²⁰² it was his preaching which served as a last straw in inducing his brother Abū Ḥāmid Muḥammad to break away from things mundane and turn to the spiritual world. Also, he served as a substitute at Nizāmiyya-i Baghdad during the latter's absence.²⁰³ Of his works the *Sawāniḥ*,²⁰⁴ aphorisms on love, deeply influenced later writers like 'Ayn al-Quḍāt-i Hamadānī, Sanā'ī, Najm al-Dīn Dāya, 'Irāqī and Jāmī. He died in 520/1126²⁰⁵ at Qazwīn.

(53)28 Abū al-Qāsim bin 'Alī bin 'Abd Allāh al-Gurgānī was the most outstanding pupil of Abū 'Alī Rūdbārī.²⁰⁶ He was a contemporary of Shaykh

198 A.A., p.104.

199 A.M.I.O., Vol.II, p.275.

200 For the pronunciation of the word Ghazālī see Sam'ānī, ff.407 b-408; Slane, Vol.I, p.80; Jalāl al-Dīn Humā'ī, Ghazzālī-nāma, rev.edn. (Tehran 1342 H.Sh.), pp.219-223.

201 Slane, Vol.I, p.79.

202 *Ithāf al-Sāda*, Vol.I, p.8.

203 Slane, Vol.I, p.79.

204 Aḥmad Ghazzālī, *Aphorismen Uber Die Liebe*, ed. Hellmut Ritter (Istanbul 1942) (Bibliotheca Islamica XV).

205 Slane, Vol.I, p.80; Cf. *Nafaḥāt*, p.375; Rypka, p.220.

206 *Nafaḥāt*, p.307.

Abū Sa'īd Abū al-Khayr and enjoyed very cordial relations with him.²⁰⁷ 'Alī Hujwīrī, who appears to have been his novice, considered him the Quṭb of his age, visited him frequently at Tus, and sought his guidance in matters spiritual.²⁰⁸ He possessed a marvellous power of revealing the inward experiences of novices and was learned in various branches of knowledge.²⁰⁹ Although Abū 'Alī al-Fārmadī was the most distinguished among his disciples,²¹⁰ his spiritual beneficence appears to have been transmitted through Abū Bakr al-Nassāj also.²¹¹

(53)28 *Nafahāt*, p.307.

(53)29 Among others who profited from the association of Junayd, the name of Aḥmad bin Muḥammad bin al-Qāsim bin Manṣūr commonly known as Abū 'Alī al-Rūdbārī is particularly of note.²¹² It was through him that the Suhrawardī saints traced their spiritual genealogy to Ḥasan al-Baṣrī and, through him to 'Alī bin Abī Ṭālib, the patriarch of all the saints and mystics of Islam. Besides Junayd he also benefited from the company of Abū al-Ḥusayn al-Nūrī, Abū Ḥamza, Ḥasan al-Musūhī and a number of other saints of Baghdad. While in Syria he associated with Ibn al-Jallā.²¹³ Apart from being a scholar, jurisconsult, and *Muḥaddith*, he was also possessed of the knowledge of divinity.²¹⁴ He died in 302/914-15.²¹⁵

(53)29 Ḥasan bin Aḥmad generally called Abū 'Alī al-Kātib was one of the great names of mysticism in Egypt. Besides other saints, he is said to have associated with Abū Bakr al-Miṣrī and Abū 'Alī Rūdbārī.²¹⁶ Although he was considered to be more learned and accomplished than Abū 'Alī Rūdbārī, still his attitude towards him was always that of respect and reverence.²¹⁷ He died in 340/951-52.²¹⁸

207 *Maqāmāt-i Abū Sa'īd*, pp.68-69.

208 Hujwīrī, pp.55, 301, 441.

209 Ibid., p.301; also see ibid., p.259.

210 Ibid., p.211.

211 *Nafahāt*, p.370.

212 Qushayrī, p.72; Sulamī, p.354.

213 Sulamī, p.354.

214 Ibid.

215 Ibid., p.355.

216 Sulamī, p.386; *Ṭabaqāt al-Kubrā*, Pt.1, p.112.

217 *Nafahāt*, pp.201, 203.

218 Qushayrī, p.75; Sulamī, p.386; *Ṭabaqāt al-Kubrā*, p.112.

(53)29 Abū al-Ḥasan Sarī bin al Mughallas al-Saqāṭī was the maternal uncle and spiritual preceptor of Junayd. He himself is said to have been a pupil of Ma'rūf Karkhī.²¹⁹ He was an eminent *Ṣūfī* and was well versed in various branches of knowledge. He was the first of those who paid attention to the arrangement of mystical stations (*Maqāmāt*) and to the explanation of spiritual states (*Aḥwāl*).²²⁰ Most of the Shaykhs of Iraq were his disciples.²²¹ He died in 257/870-71.²²²

(53)29 Abū 'Uthmān Sa'id bin Sallām al-Maghribī was an eminent spiritualist and was well known for his attainments in various departments of knowledge.²²³ He spent his time in the company of Abū 'Alī al-Kātib, Ḥabīb al-Maghribī, and Abū 'Umar Zujājī, and met various other saints including Nahrjūrī and Ibn al-Ṣā'igh.²²⁴ He practised various austerities and was the author of many notable sayings and excellent proofs concerning the observation of spiritual blemishes. He died in 373/983-84, at Nishapur.²²⁵

(53)29 Abū al-Qāsim Junayd bin Muḥammad bin Junayd al-Qawārīrī al-Baghdādī was one of the most prominent early ascetics of Islam and his teachings²²⁶ have had an enormous influence on the succeeding generations of mystics. He was born and bred in Baghdad but his family was from Nihāwand,²²⁷ an ancient town in the province of Jibāl.²²⁸ In jurisprudence he was a student of Ibn Thaur, a senior disciple of Imām Shāfi'ī.²²⁹ However, some believe that as a jurisconsult he followed the practice of Sufyān al-Thaurī. In the realm of mysticism, he had as his masters Sarī al-Saqāṭī, Ḥārith al-Muḥāsibī²³⁰ and Muḥammad bin 'Alī al-Qaṣṣāb.²³¹ He was not only an established authority on

219 Qushayrī, p.30; Hujwīrī, p.137.

220 Hujwīrī, p.137.

221 Sulamī, p.48; Hujwīrī, p.137.

222 Qushayrī, p.31.

223 Hujwīrī, p.199.

224 Sulamī, pp.386, 431, 378, 312.

225 Ibid., p.479.

226 For his teachings see Ali Hassan Abdel-Kader, *The Life, Personality, and the Writings of Al-Junayd* (London 1962), pp.65-116.

227 Sulamī, p.155; Qushayrī, p.55; Ibn Khallikān, Vol.I, p.373; Slane, Vol.I, p.338; *Nafahāt*, p.80.

228 Ali Hassan Abdel-Kader, p.1.

229 Khwāja 'Abd Allāh Anṣārī, *Ṭabaqāt al-Ṣūfīyya*, 'Abd al-Ḥayy Ḥabībī (Kābul 1341 H.Sh.), p.161; *Nafahāt*, p.80.

230 Ibn Khallikān, p.373; Slane, p.338.

231 Qushayrī, p.51; Khwāja 'Abd Allāh Anṣārī, p.161; *Nafahāt*, p.80.

theology, jurisprudence and ethics, but also an acknowledged leader of the *Ṣūfīs*.²³² Abū 'Abd Allāh Khaffīf considered him to be one of the five great saints, others being Ḥārith al-Muḥāsibī, Abū Muḥammad bin Ruwaym, Abū al-'Abbās al-'Aṭā' and 'Amar bin 'Uthmān al-Makkī, who were possessed of both Knowledge and Truth.²³³ Shaykh Abū Ja'far al-Ḥaddād used to say that if Intellect were a man, she would have been in the shape of Junayd.²³⁴ Junayd attached great importance to the memorization of the Qur'ān and the writing of the *Ḥadīth*, and used to say: Do not emulate him, who has not practised both these things.²³⁵ He died in 297/909, and according to some, in 298/910, and was buried in Baghdad, beside the grave of Sarī Saqaṭī.²³⁶ After his death, Abū Muḥammad Ahmad bin Muḥammad bin al-Ḥusayn al-Jurayrī, the most prominent of his disciples, was installed as his successor. al-Jurayrī died in 311/923-24.²³⁷

(53)30 Abū Maḥfūz Ma'rūf bin Fīrūz or Fīrūzān²³⁸ al-Karkhī was one of the ancient and principal saints of Islam. He was born of Christian parents²³⁹ but subsequently became a Muslim at the hand of Imām Mūsā al-Riḍā.²⁴⁰ For his mystical training he served as a novice under the care of Dā'ūd al-Ṭā'ī²⁴¹ and practised ascetic austerities for a long time before he became a renowned saint. His life was characterized by complete detachment from the world (*Tajrīd*) and his sayings were prized highly by his contemporaries. He died in 200/815 and was buried in Baghdad.

(53)30 Abu Sulaymān Dā'ūd bin Nusayr al-Ṭā'ī al-Kūfī was a pupil of Abū Ḥanīfa and a contemporary of Fuḍayl bin 'Iyāḍ, Ibrāhīm Adham²⁴² and Ja'far

232 Hujwīrī, p.161; Nicholson, p.128.

233 Qushayrī, p.34.

234 Khwāja 'Abd Allāh Anṣārī, p.162; *Nafahāt*, p.80.

235 Qushayrī, p.52.

236 Ibn Khallikān, p.374; Slane, p.339; also see Ali Hassan Abdel-Kader, p.2.

237 Qushayrī, p.64.

238 Sulamī, pp.83-84.

239 Qushayrī, p.29.

240 Ibid; 'Aṭṭār, p.324. The story of his conversion to Islam by the Sh'ite Imām 'Alī ibn Mūsā al-Riḍā is generally discredited. See *Muslim Saints and Mystics*, tr. A.J. Arberry (London 1966), p.161.

241 Qushayrī, p.508.

242 Hujwīrī, pp.113, 136; Nicholson, pp.93, 109; 'Aṭṭār, p.263; *Nafahāt*, p.41.

al-Ṣādiq.²⁴³ In mysticism he was a disciple of Ḥabīb Rā'ī.²⁴⁴ Before retreating into seclusion, he had mastered various branches of knowledge and particularly in jurisprudence had excelled all the doctors of his time. It was at this stage that Abū Ḥanīfa drew his attention to the need of putting that knowledge into practice.²⁴⁵ To start with his austerities, he sat in the company of Abū Ḥanīfa for one year listening to the debates of scholars and not uttering even a single word.²⁴⁶ The results of this restraint were so enormous that he is reported to have remarked later that that one year of complete silence did the work of thirty years in his subsequent spiritual career.²⁴⁷ He died between 160/777 and 165/782-83.²⁴⁸

(54)1 Ḥabīb bin Muḥammad al-'Ajāmī al-Baṣrī was a noted traditionist who transmitted from Ḥasan al-Baṣrī, Ibn Sīrīn, and other authorities.²⁴⁹ He was a contemporary of Aḥmad bin Ḥanbal and Shāfi'ī and was held in high esteem by both of them.²⁵⁰ At first he was a notorious usurer but later he repented of his sins and became a pupil of Ḥasan al-Baṣrī.²⁵¹ During daytime he would apply himself to the acquisition of knowledge while his nights were spent in the worship of God in his convent which he had established on the bank of the Euphrates.²⁵²

(54)4 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.128, No.218.

(54)17 *G.A.*, f.24 b.

(54)18 *A.A.*, p.129.

(54)20 *G.A.*, f.24.

(55)5 *A.A.*, pp.143-146.

(55)13 *A.A.*, p.144.

(55)19 *A.A.*, p.144.

243 He is reported to have said to Ja'far al-Ṣādiq: 'O son of the Apostle of God, counsel me, for my mind is darkened'. Ja'far replied: 'O Abū Sulaymān thou art the ascetic of thy time: what need hast thou of counsel from me?' See Nicholson, p.79; Hujwīrī, p.95.

244 Abū Ḥalīm Ḥabīb bin Salīm al-Rā'ī was a companion of Salmān Fārisī. See Hujwīrī, p.109; Nicholson, p.90.

245 Qushayrī, p.35; Hujwīrī, p.177; Nicholson, p.95.

246 Qushayrī, p.35.

247 'Aṭṭār, p.264.

248 Ibn Khallikān, Vol.II, p.261; *Muslim Saints and Mystics*, p.138.

249 *Muslim Saints and Mystics*, p.32.

250 'Aṭṭār, p.64.

251 Hujwīrī, p.107; Nicholson, p.88; 'Aṭṭār, pp.59-60.

252 'Aṭṭār, p.60.

- (55)20 *Ihyā'*, Vol.III, pp.27, 35, 79.
- (55)20 *Ṣūfī* aphorism. See Hujwīrī, p.420.
- (55)20 *Kanz*, Vol.VIII, p.286. Also see Hujwīrī, pp.42, 413; 'Awārif, Vol. III, p.247.
- (55)22 A.A., p.144
- (55)23 Qur'ān, 4:101.
- (55)25 Qur'ān, 11:7.
- (55)26 Qur'ān, 63:9.
- (55)26 A.A., p.145.
- (55)27 Qur'ān, 65:4.
- (55)27 Qur'ān, 39:37.
- (56)2 A.A., p.145.
- (56)3 Qur'ān, 33:29.
- (56)5 A.A., p.145.
- (56)6 Qur'ān, 25:4.
- (56)8 A.A., p.145.
- (56)12 A.A., p.146.
- (56)15 G.A., f.31.
- (56)26 Qur'ān, 38:245.
- (57)7 A.A., p.147.
- (57)8 The celebrated treatise on logic by Najm al-Dīn 'Alī bin 'Umar Kātibī Qazwīnī (d.675/1276-77). It derives its name from the wazīr Shams al-Dīn Muḥammad al-Juwaynī (d.681/1282-83).²⁵³
- (57)8 The *Maṭāli' al-Anwār* generally referred to as *Matāli'*, by Sirāj al-Dīn Abū al-Thanā' Maḥmūd bin Abī Bakr bin Aḥmad al-Ūrmawī²⁵⁴ (d.683/1283-84), is a well known treatise on logic. Allāma Quṭb al-Dīn Buwayhī al-Rāzī's *Lawāmi' al-Asrār fī Sharḥ Matāli' al-Anwār*,²⁵⁵ is one of the several commentaries on this work.
- (57)9 The *Manār al-Anwār fī Uṣūl al-Fiḥ* by Abū'l Barākāt 'Abd Allāh bin Aḥmad bin Mas'ūd al-Nasafī (d.710/1310 or 711/1311), is a well known work on jurisprudence. It was printed in Delhi in 1870.²⁵⁶
- (57)10 The *Tawjīh al-Afkār Sharḥ al-Manār* MS. (No.1721) in the library of the India Office. No other copy of this work appears to have been recorded.²⁵⁷

253 A.M.I.O., Vol.I, p.140.

254 Ṣafā, Vol.III, p.243.

255 Ibid., p.245.

256 A.M.I.O., Vol.II, p.208.

257 A.M.I.O., Vol.II, p.284.

(57)12 A.A., pp.145-148.

(57)14 *Lāmīyyat al-'Ajam* is an Arabic composition by a Persian poet and scholar, Fakhr al-Kuttāb Abū Ismā'īl Ḥusayn bin 'Alī bin Muḥammad Ṭuḡhrā'ī Isfahānī (killed some time between 513/1119-20 and 518/1124-25) in imitation of a similar ode - *Lāmīyyat al-'Arab* - of the fierce and irascible desert poet Shanfarā al-Azdī.²⁵⁸ Despite some similarities, Ṭuḡhrā'ī's poem does not have the literary merit of his predecessor's but still enjoys the reputation of a pre-eminent piece of art.²⁵⁹

(57)27 Shaykh Zayn al-Dīn 'Alī, the nephew of Shaykh Naṣīr al-Dīn Maḥmūd, was also a personal attendant of his. He enjoyed the same amount of confidence with Shaykh Naṣīr al-Dīn as did Iqbāl Khādīm, with Shaykh Nizām al-Dīn Auliyā'. The looking after of the day-to-day affairs of the hospice was also his responsibility.²⁶⁰ Seeing the Shaykh on his deathbed, he implored him to nominate his successor lest the order should discontinue altogether. With due regard to his sincerity, the Shaykh asked him to bring him the names of some suitable candidates. Shaykh Zayn al-Dīn prepared three separate lists and submitted them to the Shaykh for his perusal. Shaykh Naṣīr al-Dīn glanced through these lists and remarked: 'Zayn al-Dīn! Ask them to take care of their own faith, let alone the carrying of the burden of others!' And he willed that all the material remnants of his *Pīr* be interred with him in the grave. His will was carried out and the spiritual robe, staff, rosary, bowl and the wooden sandals that he had inherited from Shaykh Nizām al-Dīn, were buried with him.²⁶¹

(57)27 A.A., p.149.

(57)28 K.M., pp.9, 159, 287, 289.

(58)1 For his grave see L.M. & H.M., Vol.III, p.135, No.229.

(58)4 A.A., pp.164-167.

258 Some modern authorities are skeptical about the ascription of the *Lāmīyyat al-'Arab* to Shanfarā; see Clement Huart, *A History of Arabic Literature* (Beirut 1966), p.20.

259 For modern criticism of the poet see R.A. Nicholson, *A Literary History of the Arabs* (Cambridge 1966 repr.), p.326; Ignace Goldziher, *A Short History of Classical Arabic Literature* tr. & ed. Joseph Desomogyi (Hildesheim-Germany 1966), p.80; and H.A.R. Gibb, *Arabic Literature: An Introduction* (Oxford 1963), Paperback, p.126.

260 K.M., p.159.

261 *Ibid.*, p.287. When Shaykh Nizām al-Dīn died, the relics like the robe and the prayer carpet that he had received from Shaykh Farīd al-Dīn were also buried with him. See S.A., p.343.

- (58)11 The MS. of his *diwān* called the *Nūr al-Yaqīn* is preserved in the British Museum.²⁶²
- (58)11 *Tamhīdāt*²⁶³ by 'Ayn al-Quḍāt al-Miyānjī al-Hamadānī (d.525/1131) is one of the most important treatises on *Ṣūfī* doctrine before Ibn 'Arabī.²⁶⁴ Some authors²⁶⁵ have confused it with another equally important work of 'Ayn al-Quḍāt, called *Zubdat al-Haqā'iq*.²⁶⁶ *Tamhīdāt* is divided into ten chapters, each called *Tamhīd*, wherein the author deals with different aspects of the *Ṣūfī* path in much the same way as he has done in his letters. The language is simple but interspersed with Persian and Arabic verses. Wherever the situation warrants he does not hesitate to have recourse to anecdotes and allegories, which in turn add to the absorbing nature of the book.
- (58)12 *Mir'āt al-'Ārifīn* by Mas'ūd-i Bak is a treatise in Persian, wherein a very clear and succinct exposition of the principles and doctrines of *Ṣūfism* is contained. The book consists of fourteen sections, each called *kashf*, i.e. Revelation. Every *kashf* is followed by a *Nukta* or Point, wherein the preceding *kashf* has been further elaborated. The book starts with an introduction and ends with an epilogue. The style of the author is in many ways influenced by the writings of 'Ayn al-Quḍāt-i Hamadānī. A manuscript of this work, elegantly calligraphed, but not free from orthographic errors, is preserved in the India Office Library.²⁶⁷
- (58)20 A.A., p.165; *Mir'āt al-'Ārifīn*, ff.194-194 b.
- (58)21 Qur'ān, 17:86.
- (58)21 Qur'ān, 17:86.
- (58)25 A.A., p.165; *Mir'āt al-'Ārifīn*, ff.197-198.
- (58)27 Qur'ān, 18:36.
- (58)28 *Mir'āt al-'Ārifīn* (ff.197-198):
- (59)4 S.A., p.194.
- (59)8 For his tomb see *L.M. & H.M.*, Vol.II, p.80, No.118.
- (59)8 G.A., f.56.

262 Charles Rieu, *Catalogue of the Persian MSS. in the British Museum* (London 1881), Vol.II, p.632.

263 Ed. 'Afif 'Usayrān, Tehran, 1340 H.Sh.

264 Seyyed Hossein Nasr, *Three Muslim Sages* (Cambridge Massachusetts 1964), p.150, note 15.

265 E.g. *Ṣafā*, Vol.II, p.940.

266 Raḥīm Farmanish, *Ahwāl-u Āthār-i 'Ayn al-Quḍāt al-Miyānjī al-Hamadānī* (Tehran 1338 H.Sh.), pp.107-110, 118-125; also see Seyyed Hossein Nasr, p.150, note 15.

267 Herman Ethé, Vol.I, p.1027, MS. No.1854.

- (59)17 A.A., p.116.
- (59)18 S.A., p.147.
- (59)21 S.A. (p.147):
- (59)23 For his grave see L.M. & H.M., Vol.IV, p.12, No.19.
- (59)24 G.A., f.56 b.
- (59)27 For his grave see L.M. & H.M., Vol.III, p.111, No.185.
- (59)27 A.A., p.116.
- (60)1 G.A., f.68 b.
- (60)3 G.A., f.56 b.
- (60)9 A.A., pp.190-191.
- (60)13 Maulānā Sirāj al-Dīn 'Uthmān, commonly called Akhī Sirāj, was the first *Ṣūfī* from Awadh, to join the company of Shaykh Niẓām al-Dīn Auliyyā'. Except for a short annual visit to Lakhnauti to see his mother, he would spend most of his time in the *Jamā'at Khāna* of his *Pīr*. When his name came up for consideration as a *Khalīfa*, the Shaykh was reluctant in view of his shallow knowledge. So, he had to start his education at a comparatively advanced age. Amīr Khurd who was his class-fellow informs us that he studied *Mīzān*, *Taṣrīf* and other books on grammar under Maulānā Fakhr al-Dīn Zarrādī, who authored a book called *Taṣrīf-i 'Uthmānī* for this student of his. As for other books like *Kāfīyya*, *Mufaṣṣal*, *Quḍūrī* and *Majma' al-Baḥrayn*, he studied them under the care of Maulānā Rukn al-Dīn Indpathī, who himself was an old student of Maulānā Zarrādī. Meanwhile, Shaykh Niẓām al-Dīn also made him his *Khalīfa*, but he did not discontinue his education. Rather, he continued it under the direct supervision of the Shaykh himself. When scholars were being uprooted from Delhi, he set out for Lakhnauti and settled there. After his death his mission was continued by his *Khalīfa*, Shaykh 'Alā' al-Dīn bin As'ad Lāhorī Bengālī, who died at Pandua in 800/1397-98.²⁷¹
- (60)18 *Muqqaddimat fī al-Naḥw* commonly called *Kāfīyya*, by Ibn Ḥājib Jamāl al-Dīn Abū 'Amar 'Uthmān bin 'Umar Mālikī (d.646/1248-49) is a celebrated work on Arabic syntax.²⁷² This work he later versified and named *Wafīyya*.

268 This book was first introduced in India by a Mālikite scholar from Baghdad, during the days of Shaykh Niẓām al-Dīn. See S.A., p.267.

269 Ibid., p.268.

270 Ibid., pp.288-289; A.A., pp.86-87.

271 A.A., pp.140-141.

272 *Ṣafā*, Vol.III, p.288.

As a rule, the metre of *rajaz* was used for the versification of prose textbooks to facilitate the memorization of their contents.²⁷³

(60)24 A.A., pp.190-191.

(61)1 A.A., p.191.

(61)3 Qur'ān, 18:65.

(61)3 A.A., p.191.

(61)4 *Iḥyā'*, Vol.I, p.327.

(61)5 An aphorism, ascribed to Abū al-Qāsim Naṣrābādī. See *Nafaḥāt*, p.42.

Also see *ibid.*, p.386.

(61)6 A.A., p.191.

(61)13 A frequently quoted ingenuine *Ḥadīth*. See *Ma'ārif*, Vol.II, p.326.

(61)23 G.A., f.131 b.

(61)24 A.A., p.205.

(61)28 *Lama'āt*,²⁷⁴ one of the best specimens of Persian literary prose, was written by Shaykh Fakhr al-Dīn Ibrāhīm 'Irāqī (d.688/1289). According to Daulatshāh,²⁷⁵ 'Irāqī was a disciple of Shaykh Shihāb al-Dīn Suhrawardī,²⁷⁶ who later referred him to Shaykh Bahā' al-Dīn Zakarīyyā' Multānī²⁷⁷ (d.661/1262). The latter was so impressed by 'Irāqī's devotion and ascetic austerities that he not only gave him the hand of his daughter²⁷⁸ but also nominated him as his *Khalīfa*.²⁷⁹ This latter act of the Shaykh aroused the jealousy of 'Irāqī's colleagues. Thus, upon his master's death, the poet set out for the Hijaz, a coveted goal as it is of all the *Ṣūfīs*, whence he went to Asia Minor.²⁸⁰ In those days Qūniya was the abode of Shaykh Ṣadr al-Dīn Abū al-Ma'ālī Muḥammad bin Ishāq bin Muḥammad al-Qūnawī, a distinguished

273 Ignace Goldziher, p.71.

274 Ed. H. Ritter (*Bibliotheca Islamica Series XVI*).

275 *Tadhkirat al-Shu'arā'*, p.238.

276 H. Massé confuses Suhrawardī with 'Shahrazūrī', see his article "'Irākī", in *E.I.*, Vol.III, p.1269, line 23.

277 According to some (e.g. Jāmī, *Nafaḥāt*, p.605, and Jamālī, *Siyar al-'Ārifīn*, p.108) 'Irāqī was a direct disciple of Shaykh Bahā' al-Dīn Zakarīyyā'. For reconciliation of this view with Daulatshāh's (note 275 above), see *Ṣafā*, Vol.III, p.573.

278 Jāmī, p.602; Jamālī, p.109.

279 Jāmī, p.602.

280 Referring to 'Irāqī's thirst for higher, gnostic knowledge, Jan Rypka (pp.254-55) writes: 'It was for this reason that he ('Irāqī) pursued the holy shaykhs from India as far as Hijaz'. The statement is very confusing and is not borne out by any of the veritable authorities on the subject.

scholar and reputed expounder of Ibn 'Arabī's ideas.²⁸¹ His lectures on the *Fuṣūṣ al-Ḥikam* were a great attraction for 'Irāqī who attended them regularly. It was during those days that he applied himself to the writing of his book, the *Lama'āt*, which was liked and appreciated by Shaykh Ṣadr al-Dīn also.²⁸²

In thought and content the book is an imitation of Ghazālī's *Sawāniḥ*, and is divided into 28 sections,²⁸³ each section called Lam'a ('Flash'), wherein a truly mystical meaning of Love, the basic unity of Love, Lover and Beloved, and their ultimate merging in God, have been discussed.²⁸⁴

(62)2 Jamālī, p.181.

(62)4 The *Maktūbāt*²⁸⁵ or letters of 'Ayn al-Qudāt al-Miyānjī al-Hamadānī (d.525/1132) are written in a very simple, sweet and spontaneous fashion. Interspersing verses make them all the more readable and interesting. The way he dilates upon different mystical points in successive series of letters, and the absence of the names of the addressees, characterize them as the soliloquies of a heart overflowing with divine love, rather than conventional letters.

(62)10 Jamālī, p.184.

(62)13 For his tomb see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.63, No.92.

(62)16 *A.A.*, pp.209-210.

(62)22 *A.A.*, p.210.

(63)3 For his tomb see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.135, No.238.

(63)3 For Sikandar Lodī's tomb see *L.M. & H.M.*, Vol.II, p.37, No.49.

(63)6 *A.A.*, pp.209-210.

(63)7 Sayyid Jalāl al-Dīn Bukhārī, also known as Sayyid Jalāl Surkh and Sayyid Jalāl Buzurg, was a disciple of Shaykh Bahā' al-Dīn Zakariyyā' Multānī. He came from Bukhārā to Bhakkar, and after his marriage with the daughter of a local celebrity, Sayyid Badr al-Dīn by name, moved to Uch and settled there.²⁸⁶

281 For his commentary on the *Fuṣūṣ* entitled *Fukūk al-Fuṣūṣ*, see Bankīpore, Vol.XIII, p.60, MS. No.873.

282 *Nafahāt*, p.603.

283 According to Jamālī (p.109), 'Irāqī wrote 28 *Lama'āt* in correspondance with the 28 *fuṣūṣ* of *Fuṣūṣ al-Ḥikam*. He is not right in his assumption, since the number of *fuṣūṣ* in the said book is 27 and not 28, as supposed by him. See *Fuṣūṣ al-Ḥikam*, ed. 'Abū al-'Alā 'Afīfī, pp.57-58.

284 For commentaries on the work see Ṣafā, Vol.III, pp.1197-98.

285 *Nāmahā-i 'Ayn al-Qudāt Hamadānī*, ed. 'Alī Naqī Munzawī and 'Afīf 'Usayrān, (2 vols., Tehran 1969-72).

286 *A.A.*, p.60.

He was survived by two sons, Sayyidī Aḥmad Buzurg and Sayyid Maḥmūd. His famous grandson, Sayyid Jalāl al-Dīn Makhdūm Jahānīyān Jahāngasht, was the son of the latter, while Shaykh Ḥājjī 'Abd al-Wahhāb Bukhārī under reference, traced his lineage to the former.²⁸⁷

- (64)10 A.A. (p.212) reads: ان نخذ لوالدنا من لدنا
 (64)11 A.A. (p.212) reads: هـ يعلمنا الابرار الرسل
 (64)14 A.A. (p.212) reads: عيسى الذي بوسن اتباع محمد
 (65)1 A.A. (p.279) reads: شاه ابوالغيب بن ابي تدي سره
 (65)7 G.A., f.145 b.
 (65)10 Abū Ishāq Nisabūrī, *Qiṣaṣ al-Anbiyā'*, ed. Ḥabīb-i Yaghmā'ī (Tehran n.d.), pp.374-375.
 (65)23 A.A., p.214.
 (65)23 *Gulshan-i Rāz*²⁸⁸ is a long poem running into about 1000 verses, composed by Shaykh Sa'd al-Dīn Maḥmūd Shabistarī Tabrīzī (d.720/1320) in answer to fifteen versified questions on the doctrines of *Ṣūfīs*, propounded by Amīr Sayyid Ḥusaynī,²⁸⁹ and is considered to be 'one of the best manuals of Sufi Theosophy which exist'.²⁹⁰ It soon captured the imagination of *Ṣūfīs* and several commentaries on it were attempted,²⁹¹ *Mafātīḥ al-I'jāz fī Sharḥ Gulshan-i Rāz* of Shaykh Shams al-Dīn Muḥammad bin 'Alī Lāhījī (completed in 877/1472-73) being one of the most outstanding and exhaustive ones.²⁹²
 (66)1 A.A., p.214.
 (66)16 A.A., p.215.
 (66)18 He was a *Khalīfa* of Shaykh Ṣadr al-Dīn Ḥakīm. Prior to his initiation at the hands of the Shaykh, his main occupation was teaching at the Jāmi' mosque of Delhi, but he would also spare some time for meditation. When over a long period he failed to attain his goal, he approached Shaykh Ṣadr al-Dīn and sought his advice. The Shaykh directed him to completely dissociate himself from books. So, except for the choicest few which he really prized, the rest of his books he disposed of in one way or another.

287 Ibid., p.209.

288 Printed several times in Iran, India and Afghanistan. It is also published as a part of Lāhījī's aforementioned commentary; see *Mafātīḥ al-I'jāz fī Sharḥ Gulshan-i Rāz*, ed. Kaywān-i Samī'ī (Tehran, n.d.). Its English translation by E.H. Whinfield was published in London in 1880.

289 *Nafahāt*, pp.605-606; Jamālī, p.110.

290 E.G. Browne, *Literary History of Persia* (Cambridge 1964), Vol.II, p.184.

291 *Ṣafā*, Vol.III, p.766.

292 For a list of commentaries see Muḥammad 'Alī Tarbiyyat, *Dānishmandān-i Āzarbā'ijān*, pp.336-38, quoted in *Ṣafā*, p.766, note 1.

But, to his distress, his heart was still infected with dissatisfaction. He again approached the Shaykh but got the same advice. Consequently, with no alternative left, he made his way to the river and while tears were rolling down upon his cheeks, he washed all the contents off the dearest of his manuscripts also. With the last word, the last vestige of discomposure was also washed away from his heart and tranquility took over. Shaykh Qāsim Awadhī and Shaykh Muḥammad 'Īsā Jaunpūrī were two of his main disciples. Shaykh 'Īsā was hardly seven or eight years old when he enrolled as the disciple of Shaykh Faṭḥ Allāh, who referred him to Qādī Shihāb al-Dīn for his grooming in traditional sciences. He studied the Bazdawī under the Qādī, who is said to have written a commentary on that book especially for his sake. In his later years, Shaykh 'Īsā acquired great fame and became one of the most prominent saints of Jaunpur. He died in Jaunpur and was buried there.²⁹³

(66)23 G.A., f.154b.

(66)26 A.A., p.215.

(66)25 He died on 14 Muḥarram 944/23 June 1533. A.A., p.215.

(66)27 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.52, No.66.

(67)2 G.A., f.155 b.

(67)10 G.A., f.154 b-155.

(69)28 A.A., p.218.

(70)5 A.A., p.219.

(70)9 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.128, No.217.

(70)12 Qur'ān, 50:18.

(71)5 A.A., p.219.

(71)9 For his grave see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.73, No.112.

(71)15 Jamālī, p.3.

(71)25 While explaining his philosophy of Ego in a letter, dated 2 February 1924, Iqbāl writes: 'My ideal of human personality - i.e. finite personality - is nowhere better expressed than in a Persian verse which an old Persian poet wrote on the Prophet:

موسی ز ہوش رفت بیک جلوہ صفت تو میں ذات فی تجرئی مدبھی

This is my ideal of the unshakableness of the individual Personality - even before the Infinite. In the whole range of Muslim literature there is not a verse like it, and these two lines enclose a whole infinitude of ideas. I do not know whether the poet was himself conscious of what he was saying, but it is not necessary to discover this for our purpose ...'. *Letters and Writings of Iqbāl*, ed. & comp. B.A. Dar (Karachi 1967), pp.2-3.

293 A.A., p.163.

- (71)26 A.A., p.221.
- (72)4 See Khwajah Ni'mat Allah, *The Tarikh-i Khan Jahani* (Dacca 1960), Vol.1, p.225.
- (72)9 For his tomb see *L.M. & H.M.*, Vol.III, p.91, No.145.
- (72)13 A.A., p.223.
- (72)16 He died in 942/1535-36. A.A., p.223.
- (72)20 See Qushayrī, p.302; *Sūfī-nāma*, p.85.
- (72)26 G.A., f.157 b.
- (73)21 A.A., p.228; G.A., f.177.
- (74)1 For the tomb of Humāyūn see *L.M. & H.M.*, Vol.II, p.117, No.160.
- (74)11 A.A., p.228.
- (74)11 Qur'ān, 67:24.
- (74)12 A.A. (p.228) reads: القل نور يذوقه الربى القرب
- (74)12 A.A. (p.228) reads: يفسح بين الحق والباطل
- (74)13 Qur'ān, 6:62.
- (74)14 A.A., p.228.
- (74)15 A.A. (p.228) reads: وانا اليم لاشد شوق Cf. *Sūfī-nāma*, p.141.
- (74)16 A.A., p.228.
- (74)19 A.A., p.229.
- (74)25 A.A., p.229.
- (75)1 A.A., pp.229-230.
- (75)3 Qur'ān, 4:59.
- (75)7 A.A., pp.203-205.
- (75)22 A.A. (p.204) reads: عنان پیمبر
- (75)23 A.A. (p.204) reads: ... این چه فرات است این چه وقت
- (75)24 For a description of the Qadangah see *L.M. & H.M.*, Vol.II, p.212, p.349.
- (76)22 A.A., p.243.
- (76)27 A.A., p.243.
- (76)19 A.A. (p.243): سید حسنی است
- (77)1 See *Zubda*, pp.101-102.
- (77)10 A.A. (p.245) reads: سید حسنی است
- (77)17 One of the greatest mystics of Islām,²⁹⁴ the most prolific of all the *Sūfī* writers,²⁹⁵ and according to some, the best of the *Sūfī* poets in

294 *E.I.*, s.v. Ibn 'Arabī.

295 *Ibid*; for his works see Osman Yahia, *Histoire et classification de l'oeuvre d'Ibn Arabi* (2 vols., Damas 1964).

the Arabic language²⁹⁶ after 'Umar Ibn al-Fārid²⁹⁷ (1181-1235), Muḥyī al-Dīn Abū 'Abd Allāh Muḥammad bin 'Alī bin Muḥammad bin al-'Arabī al-Ḥatīmī al-Tā'ī, was born in 560/1165 at Murcia in southern Spain. After the completion of his formal education, he embarked upon extensive travelling during which he came across many renowned saints and scholars including the famous Ibn Rushd²⁹⁸ (520/1126-595/1198). In 595/1198 he left his home town, Murcia, for ever and set out for the Islamic Orient, which again he traversed very widely before finally settling down in Damascus in 621/1223. By that time his fame had spread all over the Islamic world and almost every convent and seminary was resounding with the vast and complex system of doctrines propounded by him in his various tracts and treatises. His ideas have been debated for centuries, and are still studied by the scholars. He died in 638/1248 in Damascus and was buried there.²⁹⁹

(77)17 *Futūḥāt al-Makkīyya*³⁰⁰ by Muḥyī al-Dīn Ibn al-'Arabī (d.638/1248) is the largest and most encyclopaedic of his works, running into 560 chapters, each chapter divided in several sections. The author started writing this book as a result of a divine revelation which overtook him during the circumambulation of the holy Ka'ba. It is celebrated for the exposition of the principles of metaphysics, the various sacred sciences and the author's own spiritual experiences and is a veritable compendium of the esoteric sciences in Islam, surpassing in scope and depth anything of its kind that had been composed before or since.³⁰¹

(77)18 *Muḥawwal* is the more elaborate (as compared to *Mukhtasar*, literally 'concise', by the same author) of the two commentaries written by Sa'd al-Dīn Mas'ūd bin Fakhr al-Dīn 'Umar Taftāzānī (d.792/1389-90) on Khaṭīb Qazwīnī's (d.739/1338-39) *Talkhīṣ-i Miḥtāḥ*³⁰² which itself is a condensation of the

296 Besides his *Dīwān* (Bulaq, 1271/1885) *Tarjūmān al-Ashwāq* (tr. Reynold A. Nicholson, Oriental Translation Fund, New Series, Vol. XX, London 1911) is another of his poetical compositions containing his mystical odes.

297 S.H. Nasr, *Three Muslim Sages*, p.100.

298 For his life see L. Gauthier, *Ibn Rushd (Averroes)* (Paris 1948); Mājid Fakhrī, *Ibn Rushd* (Beirut, n.d.); and E.I., s.v. Ibn Rushd.

299 For detailed discussion on his life and doctrines see Nasr, pp.83-121; Henry Corbin, *Creative Imagination in the Sufism of Ibn Arabi*, tr. Ralph Manheim (Princeton 1969); A.E. Affifi, *The Mystical Philosophy of Muḥyīd Din Ibnul Arabi* (Cambridge 1939).

300 Printed in Cairo in 1329/1911.

301 *Three Muslim Sages*, p.98.

302 *Ṣafā*, Vol.III, p.295.

third part of *Miftāḥ al-'Ulūm*, of Sakkākī Khwārazmī³⁰³ (d.626/1229). The work deals with rhetoric and literary style, and occupies a very prominent position among the commentaries on *Talkhīṣ-i Miftāḥ*.³⁰⁴

(77)20 A.A., p.246. According to G.A. (f.176 b) his tomb was at Daulatabad in the Deccan.

(77)22 A.A., p.246.

(78)1 A.A., p.247.

(78)5 A.A., p.247.

(78)10 A.A., p.248.

(78)16 A.A., p.249

(78)23 Miyān Qaḍī Khān bin Yūsuf Nāsiḥī Zafarābādī was a senior disciple of Shaykh Ḥasan Tāhir. Emperor Humāyūn had so great a regard for him that once he sent a white paper with the seals, necessary for the completion of an imperial decree, and desired him to write for himself as much of land and wealth as he would like to have. The Shaykh flatly refused. The paper was then taken to his eldest son, 'Abd Allāh, and the same request was repeated. He too spurned the offer and remarked that it was not worthy of a son to go against the decision of his father. Miyān Qaḍī Khān died on 15 Ṣafar 970/ 14 October 1562, in Zafarabad, near Jaunpur, and was buried there.³⁰⁵

(79)8 For Shaykh 'Abd al-'Azīz's tomb see L.M. & H.M., Vol.II, p.63, No.107.

(79)10 ' *ذو القعدة* ' is equivalent to 976/1568-69. According to some, he died in that year. See G.A., f.199 b.

(79)17 Qur'ān, 50:31.

(79)16 Abū Bakr Dulaf bin Jahdar al-Shiblī was born and bred in Baghdad, though his family traced its origin from Ushrūshana, in Transoxiana. He performed the ritual of contrition in the assembly (*majlis*) of Khayr al-Nassāj and owed his subsequent spiritual training to Junayd of Baghdad. He was a prominent saint and a distinguished scholar of his time, and followed the Mālikīte school in matters of jurisprudence. He died at the age of 87, in 334/946, and was buried in the Khayzurān cemetery of Baghdad.³⁰⁶

(81)2 Shaykh Farīd al-Dīn 'Aṭṭār Nīshāpūrī (d.627/1229-30) is one of the three greatest ~~impassioned~~ ^{mystical} poets of Persian literature, the other two being Sanā'ī (d.545/1150-51) and Rūmī (d.672/1273). As many as 114 works are

303 Ibid., p.293.

304 Ibid., pp.294, 394.

305 A.A., pp.226-227.

306 Sulamī, pp.337-38; Qushayrī, p.71; Hujwīrī, pp.195-97; Nicholson, pp.155-56; 'Aṭṭār, pp.614-38.

attributed to him but most of them are apocryphal and now extinct. From amongst his genuine oeuvres *Manḥiq al-Ṭayr* is the most famous.³⁰⁷ His *Dīwān*³⁰⁸ has also been published.

(81)12 *Fuṣūṣ al-Ḥikam*³⁰⁹ is the most widely read work of Ibn 'Arabī (d.560/1165); it consists of twenty-seven chapters, each named after some prophet representing a basic doctrine of Islamic esotericism. Ibn 'Arabī started this work after having a vision of the Prophet in 627/1229 in Damascus, but surely it was completed after the *Futūḥāt al-Makkīyya* (composed in 629/1227), references to which are seen in this book. The book has been translated into various European languages.³¹⁰

(82)4 A.A., p.278.

(82)14 A.A., pp.281-282.

(82)26 G.A., f.166.

(83)4 A.A., p.224.

(83)8 He enjoyed very cordial relations with Shaykh Amān Pānīpatī, see A.A., p.235.

(84)25 See supra, p.8, fn.26.

(85)10 A.A., pp.235-241; 291-301.

(85)22 A.A., p.298. According to Jāmī the quatrain belongs to Khwāja Ḥasan Dihlawī. See *Nafahāt*, p.611.

(85)11 I.e., Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī.

(86)1 A.A., p.292.

(86)2 A.A., p.297.

(86)9 A.A., p.292.

(86)10 A.A., p.292.

(86)12 A.A., p.293.

(86)14 A.A., p.294.

(86)16 A stone inscription written in his hand is preserved in the Delhi Fort Museum. See *L.M. & H.M.*, Vol.II, p.82, No.12.

(86)16 A.A., p.294.

(86)17 A.A., p.295.

(87)19 *Sufar al-Sa'adat*, also known as *Ṣirāṭ al-Mustaqīm*, is a large collection of *Ḥadīth* relating to the life, character and teachings of the

307 *Manḥiq al-Ṭayr*, ed. Sayyid Ṣādiq Gauharīn (Tehran 1342 H.Sh.).

308 *Dīwān-i Ghazalīyyat-u Qaṣā'id-i 'Aṭṭār*, ed. Taqī Tafaddulī (Tehran n.d.).

309 Muḥyī al-Dīn Ibn 'Arabī, *Fuṣūṣ al-Ḥikam*, ed. Abū al-A'lā 'Afīfī (Cairo 1365/1946).

310 *Ibid.*, p.48.

Prophet,³¹¹ compiled by Majd al-Dīn al-Firūzābādī al-Lughawī al-Qurayshī al-Tamīmī al-Bakrī al-Shāfi'ī (d.817/1414), a descendant of Shaykh Abū Ishāq Kāzirūnī³¹² and author of the famous *al-Qāmūs*. Shaykh 'Abd al-Ḥaqq (d.1052/1642) wrote an exhaustive commentary on this work, which was completed in 1016/1607. A copy of the work transcribed and collated by the commentator himself is preserved in the Khudā Bakhsh Public Library, Patna.³¹³ The book has been published several times.³¹⁴

(87)19 *Mishkāt al-Maṣābīḥ*³¹⁵ by Walī al-Dīn bin Muḥammad bin 'Abd 'Allāh al-Khaṭīb al-Tabrīzī is mainly an adaptation of Abū Muḥammad bin Ḥusayn bin Mas'ūd bin Muḥammad al-Farrā' al-Baghāwī's *Maṣābīḥ al-Sunna*. Traditions concerning almost every aspect of life are contained in Khaṭīb's work, but the emphasis is on the ones having edification value.³¹⁶ Mention of long chains of transmitters' names is also scrupulously avoided. Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī wrote two commentaries on this work: *Lama'āt al-Tanqīḥ fī Sharḥ il-Mishkāt al-Maṣābīḥ*³¹⁷ in Arabic, and the *Ashī" at al-Lama'āt fī Sharḥ il-Mishkāt*³¹⁸ in Persian. Both these commentaries became popular for their skilful exposition of the subtle and abstruse points contained in the original work.

(87)23 In this tract entitled *Tawṣīl al-Murīd ilā al-Murād ba bayān al-Aḥzāb wa al-Awā'id*³¹⁹ the author apart from describing the rules for the recitation of litanies, attempts to bring about reconciliation between the views of the *Ṣūfīs* and the Muḥaddithīn, on the subject.

311 Bankipore, Vol.XIV, p.45.

312 Ibid.

313 Ibid., p.47.

314 For different editions see Khalīq Aḥmad Nizāmī, *Ḥayāt-i Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī* (Delhi 1953), p.174.

315 Published from Bombay in 1282. It has twice been translated into English: Eng. tr. A.N. Mathew, 2 vols, Calcutta, 1809-10; and Eng. tr., James Robson, 4 vols., Lahore, 1953-65.

316 Ignace Goldziher, *Muslim Studies (Muhammedische Studien)*, tr. C.R. Berger and S.M. Stern, ed. S.M. Stern (London 1971), Vol.I, p.248.

317 Text remains unpublished. Introductory portion was printed with the text of the *Mishkāt*. See Khalīq Aḥmad Nizāmī, p.167.

318 Printed in four volumes by Nawalkishore. For various MSS. of the work, including the one with the author's autograph in Ḥabīb Ganj Collection of the Muslim University, Aligarh, see Khalīq Aḥmad Nizāmī, p.167.

319 Printed in Agra in 1299.

- (88)1 According to Hujwīrī it is a *Ḥadīth*. See *Kashf al-Mahjūb*, p.257; Nicholson, p.579.
- (88)5 *Tasliyat al-Maṣāb li-nayl al-Ajr wa al-thawāb*. In this treatise the Shaykh emphasizes the importance of patience in the face of misfortunes and calamities and exhorts his readers to tread the path of submission and resignation to the divine will. An autographed copy of the author is preserved in the Khudā Bakhsh Public Library, Patna.
- (88)7 Qur'ān, 28:69.
- (88)22 *Kitāb al-Ta'arruf li-Madhhab ahl al-Taṣawwuf* by Abū Bakr Muḥammad bin Ishāq al-Kalābādhī al-Bukhārī (d.330/990) is one of the most important Arabic works of reference on *Ṣūfism*. Its manuscripts are fairly common, but the one (No.1218) preserved in the library of the India Office was made from a copy of the book autographed by Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī (d.1052/1646).³²¹ The text was published in Cairo in 1933-34, and a translation, by A.J. Arberry, at Cambridge in 1935.
- Within a century of Kalabādhī's death, Abū Ibrāhīm Ismā'īl bin 'Abd Allāh Mustamallī Bukhārī (d.434/1042-43) wrote a very exhaustive summary - *Sharḥ-i Ta'arruf dar 'Ilm-i Taṣawwuf*, which was lithographed in Lucknow in 1912. A condensation of Mustamallī's *Sharḥ*, prepared in 710/1313 by some anonymous scholar, has been published from Tehran in recent years.³²²
- (89)10 For the tomb of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith see *L.M. & H.M.*, Vol. III, p.70, No.108.
- (89)14 *A.A.*, p.291.
- (89)26 Qur'ān, 2:187.
- (89)27 *Waqi'āt-i Mushtāqī*, British Museum MS. Add 11633, f.20.
- (90)10 *A.A.*, p.228.
- (91)1 Qur'ān, 6:60.
- (95)8 See *Zubda*, pp.34-35.
- (95)13 *Zubda*, p.49.
- (95)16 *Zubda*, pp.34-35.
- (95)17 Qur'ān, 16:99.
- (95)17 Qur'ān, 51:50.
- (95)26 *Kanz*, Vol.III, p.65. Also see *Nafahāt*, p.34.
- (95)28 Qur'ān, 50:17.

320 R.A. Nicholson, *A Literary History of the Arabs*, p.338.

321 *A.M.I.O.*, Vol.II, p.99.

322 *Khulāṣa-i Sharḥ-i Ta'arruf*, ed. Aḥmad 'Alī Rijā'ī (Tehran 1349 H.Sh.).

- (95)29 For his tomb see *L.M. & H.M.*, Vol.II, p.237, No.344.
- (96)13 *Zubda*, p.42.
- (96)18 Qur'ān, 71:17.
- (96)18 Qur'ān, 24:36.
- (96)20 See *Kanz*, Vol.VIII, p.352.
- (96)23 *Zubda*, p.44.
- (96)26 *Zubda*, pp.43-44.
- (97)1 Qur'ān, 7:180.
- (97)1 Qur'ān, 12:88.
- (97)5 *Zubda*, p.44.
- (97)6 A saying attributed to Junayd. See Hujwīrī, p.360.
- (97)8 Qur'ān, 2:21.
- (97)9 *Zubda*, p.46.
- (97)17 *Zubda*, pp.46-47.
- (97)19 *Zubda*, p.47.
- (97)22 Qur'ān, 20:74.
- (97)28 *Zubda*, p.48.
- (98)1 Qur'ān, 42:12.
- (98)2 Qur'ān, 6:103.
- (98)10 *Zubda*, p.54.
- (98)18 *Zubda*, pp.59-60.
- (98)21 *Zubda* (pp.60-61) reads: *نامیت لبث لومض فی رجب خود است*
- (99)7 *Zubda*, p.61.
- (99)7 Abu al-Fayḍ Thaubān bin Ibrāhīm commonly called Dhūn al-Nūn al-Miṣrī was one of the most prominent early mystics of Islam. He studied under various teachers including Imām Mālik bin Anas,³²³ and appears to have travelled extensively in Arabia and Syria. In the realm of mysticism he was a disciple of Isrāfīl Maghribī,³²⁴ and followed the path of blame and affliction.³²⁵ He discarded the traditional symbolism for the expression of mystical truths and instead used the plain, intelligible language for the purpose.³²⁶ This made him extremely unpopular among the orthodox. At one stage he was arrested on a charge of heresy and was produced before the caliph al-Mutawakkil (232-247/847-861) who was deeply impressed by his preachings and released him honourably.³²⁷ Dhūn al-Nūn died in 245/860.³²⁸

323 Ibn Khallikān, Vol.I, p.315; *Nafahāt*, p.32.

324 *Nafahāt*, p.32.

325 Hujwīrī, pp.124-125; Nicholson, p.100.

326 *Nafahāt*, p.33.

327 Ibn Khallikān, Vol.I, p.316.

328 Sulamī, p.16; Qushayrī, p.26; *Ṭabaqāt al-Kubrā*, p.70.

- (99)10 *Zubda*, pp.51-52; *Sharḥ-i Rubā'iyāt*, p.10.
- (99)18 *Sharḥ-i Rubā'iyāt*, p.10.
- (99)20 *Sharḥ-i Rubā'iyāt* (p.10) reads: ... قال العجمن ادراك ادراك ...
این اصغر علم باشد است ... لیکن تمامی این چند مقدمه، غیر است ... و دیگر ایضاً علم ...
- (99)23 *Sharḥ-i Rubā'iyāt* (p.10) reads:
در میرتم که این حمد نقش غریب چیت بر لوح صورت آمد مشهوره علم
- (100)10 *Sharḥ-i Rubā'iyāt*, p.30.
- (100)17 *Iḥyā'*, Vol.I, p.224; *Ṣūfī-nāma*, p.87.
- (100)18 *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi' llāh*, MS, f.9.
- (100)20 *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi' llāh*, MS, f.11.
- (100)24 *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi' llāh*, ff.11-11 b.
- (101)1 *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi' llāh*, f.12 b.
- (101)4 *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi' llāh*, f.13.
- (101)6 *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi' llāh*, f.14.
- (101)9 *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi' llāh*, f.14.
- (101)11 *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi' llāh*, f.14 b.
- (101)15 *Qur'ān*, 3:32.
- (101)16 *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi' llāh*, f.17.
- (101)19 *Qur'ān*, 11:115.
- (101)20 *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi' llāh*, f.18.
- (101)20 *Iḥyā'*, Vol.I, p.325; also see *Hujwīrī*, p.11.
- (101)28 *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi' llāh*, ff.18-18 b.
- (102)2 *Qur'ān*, 40:16.
- (102)4 *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi' llāh*, f.19 b.
- (102)9 *Maktūbāt-i Khwāja Bāqī Bi' llāh*, ff.23 b-24.
- (102)12 A similar aphorism is also attributed to Ibrāhīm Dihistānī, *Nafahāt*, p.218.
- (102)19 *Iḥyā'*, Vol.III, p.74. Also see Badī' al-Zamān Furūzānfar, *Aḥādīth-i Mathnawī* (Tehran 1347 H.Sh. repr.), pp.20-21.
- (103)3 *Mathnawī-i Bāqī Bi' llāh*, f.178.
- (103)9 *Mathnawī-i Bāqī Bi' llāh*, f.180 b.
- (103)15 *Mathnawī-i Bāqī Bi' llāh*, f.181 b.
- (105)20 *Qur'ān*, 105:1.
- (106)3 *Mathnawī-i Bāqī Bi' llāh*, f.183.
- (106)8 *Qur'ān*, 17:102.
- (106)22 See *Dīwan-i Khwāja Shams al-Dīn Muḥammad Ḥāfiz Shīrāzī*, ed. Muḥammad Qazwīnī and Qāsim Ghānī (Tehran n.d.), p.136.
- (106)20 *Sharḥ-i Rubā'iyāt*, pp.40-41.
- (109)26 *Maktūbāt-i Imām Rabbānī*, Vol.I, Letter 106. Also see Appendix II.

- (110)9 Qur'ān, 93:12.
(111)8 *Iḥyā'*, Vol.III, p.55.
(111)10 Qur'ān, 20:9.
(111)11 Qur'ān, 25:8.
(112)14 *Zubda*, p.87.

APPENDIX I

The *Ṭabaqāt-i Shāhjahānī**

Ṭabaqa I

Tīmūr (770/1369-807/1405)

(i) The Sayyids and the Sūfīs

- Sayyid Amīr Kalāl, f.15.
 Amīr Burhān, f.15b.
 Amīr Shāh and Amīr 'Umar, f.16.
 Maulānā 'Arif Dīg-garānī, f.16b.
 Maulānā Shams al-Dīn Kalāl, f.17.
 Khwāja Bahā' al-Dīn Naqshbandī, f.18.
 Khwāja 'Alā' al-Dīn 'Aṭṭār, f.19b.
 Maulānā Jalāl al-Dīn Muḥammad Murghābī, f.20.
 Maulānā Zayn al-Dīn Abū Bakr Tā'ibādī, f.21.
 Amīr Sayyid 'Alī Hamadānī, f.22b.
 Bābā Shankū, f.22b.
 Makhdūm Jahānīyān Shaykh Jalāl al-Dīn Bukhārī, f.23.
 Shaykh Imām al-Dīn Abdāl, f.23b.
 Badī' al-Dīn Shāh Madār, f.24.
 Shaykh Najm al-Dīn Muḥammad al-Aūkānī, f.24b.
 Bābā Maḥmūd Ṭūsī, f.24b.
 Shaykh Muḥammad Shāh Farāhī, f.25b.
 Shaykh Sayf al-Dīn Khalwatī, f.25b.
 Maulānā Ḍahīr al-Dīn Khalwatī, f.26.
 Shaykh 'Alā' al-Haqq w-al-Dīn, f.26.
 Shaykh Sadr al-Dīn Ḥakīm, f.26b.
 Sayyid Ṭāj al-Dīn Shīr Sawār, f.27b.
 Shaykh Qiwām al-Dīn, f.28.
 Qādī 'Abd al-Muqtadir bin Qādī Rukn al-Dīn Kindī, f.28.
 Mas'ūd Bak, f.28.
 Shaykh Sirāj al-Dīn Sūkhta, f.29.

(ii) The Scholars and the Physicians

- Maulānā Sa'd al-Dīn Taftāzānī, f.29.
 Sayyid Burhān al-Dīn Ashraf, f.30b.
 Maulānā Shams al-Dīn Muḥammad al-Ḥanafī, f.30b.
 Shaykh Bahā' al-Dīn Muḥammad bin 'Abd al-Bīrr, f.30b.
 Maulānā Shams al-Dīn Muḥammad al-Shāfi'i, f.31.
 Shaykh Badr al-Dīn Ḥanafī, f.31.
 Maulānā Ḥamīd al-Dīn Shashī al-Ḥanafī, f.31.
 Shaykh Burhān al-Dīn al-Shāmī, f.31b.
 Shaykh Sirāj al-Dīn, f.31b.
 Maulānā Khwājagī, f.31b.
 Maulānā Aḥmad Thānīsarī, f.32.
 Sayyid Yūsuf bin Sayyid Jamāl Ḥasanī, f.32b.
 Maulānā 'Abd Allāh bin Maulānā Lisān al-Dīn Muḥammad, f.33.
 Maulānā Niḏām al-Dīn Shāmī, f.33.
 Qādī Quṭb al-Dīn bin 'Abd Allāh al-Imāmī, f.33b.
 Maulānā Ṣafī al-Dīn Khattalānī, f.33b.

* British Museum MS. No. Or.1673.

- Maulānā Najm al-Dīn al-Ṭārimī, f.33b.
 Khwāja 'Alī Tabrizī, f.34.
 Maulānā Ḥusām al-Dīn Ibrāhīm Shāh Kirmānī, f.34.

(iii) The Poets

- Shaykh Kamāl Khujandī, f.34b.
 Khwāja Ḥāfiz Shīrāzī, f.36.
 Khwāja 'Imād Faqīh, f.37b.
 Khwāja Salmān Sāwijī, f.38.
 Nāṣir Bukhārī, f.39.
 Maulānā Jalāl Ṭabīb, f.40.
 Maulānā Sharaf al-Dīn, f.40b.
 Shaykh Kaḥj, f.41.
 Maulānā 'Alī Badr, f.41b.
 Shaykh Maḥmūd Zangī 'Ajam Kirmānī, f.42.

Ṭabaqa II

Mirzā Mirān Shāh and Mirzā Shāhrukh
 (807/1405-850/1447)

(i) The Sayyids and the Sūfīs

- Khwāja Shams al-Dīn Muḥammad Parsā Bukhārī, f.42b.
 Khwāja Ḥasan 'Aṭṭār, f.44.
 Amīr Ḥamza, f.45.
 Maulānā Ḥusām al-Dīn Shāshī, f.45b.
 Bābā Shaykh Mubārak Bukhārī, f.46.
 Shaykh Sirāj al-Dīn Kalāl Barmīsī, f.46.
 Maulānā Muḥammad Faghanawī, f.46b.
 Khwāja Musāfir Khwārazmī, f.47b.
 Maulānā Ya'qūb Charkhī, f.47.
 Khwāja 'Alā' al-Dīn Ghijduwānī, f.47b.
 Maulānā Yūsuf al-Dīn Minārī, f.48b.
 Maulānā Fakhr al-Dīn Būristānī, f.
 Shaykh Zayn al-Dīn Abū Bakr al-Khawāfī, f.49b.
 Amīr Qiwām al-Dīn Sinjāsī, f.50.
 Amīr Ghiyāth al-Dīn Muḥammad, f.50b.
 Shaykh Muḥyī al-Dīn Muḥammad al-Ghazzālī al-Ṭūsī, f.51.
 Shaykh Khwāwand Zuhūr Shāshī, f.51b.
 Khwāja Dā'ūd, f.52.
 Shaykh Sa'id Ḥabashī, f.52b.
 Sayyid Muḥammad Gīsū Darāz, f.52b.
 Na'im al-Dīn Shāh Ni'mat Allāh Walī, f.53.
 Khwāja Abū al-Wafā' Khwārazmī, f.54.
 Shaykh Aḥmad Khattū, f.54.
 Shāh Qāsim Anwār, f.54b.
 Shaykh Nūr Quṭb 'Ālam, f.55b.
 Khwāja Ikhtiyār al-Dīn 'Umar Īrajī, f.56.
 Sayyid Ṣadr al-Dīn Rājū Qattāl, f.56b.
 Shaykh Yūsuf Budh, f.56b.
 Mīr Sayyid Ashraf Simnānī, f.57.
 Sayyid Yaḍ Allāh, f.57.
 Shaykh Rukn al-Dīn Maudūd Kasā-gar Nahrwāla, f.57b.
 Shaykh Alī Parū, f.58.
 Sayyid Aḥmad Nahrwāla, f.58b.
 Shaykh Chā'inladda Manduwī, f.59b.

Shaykh Ahmad ibn Abī Bakr Allāh-dad al-Tamīmī, f.59b.
 Shaykh Ishāq Khaṭṭalānī, f.59b.
 Maulānā Niẓām al-Dīn Khāmūsh, f.60.
 Maulānā Nūr al-Dīn Tashkandī, f.60.

(ii) The Scholars and the Physicians

Maulānā Shams al-Dīn Muḥammad Taftāzānī, f.61.
 Amir Sayyid Sharīf Jurjānī, f.62b.
 Shaykh Shams al-Dīn Muḥammad bin Muḥammad al-Jazarī, f.64b.
 Maulānā Jalāl al-Dīn Yūsuf Ūbihī, f.64b.
 Khwāja Mu'izz al-Dīn Khalīl Allāh Jāmī, f.
 Maulānā Nūr al-Dīn Luṭf Allāh al-mushtahir bi Ḥāfiẓ Abrū, f.65.
 Maulānā Rukn al-Dīn Muḥammad al-Khwāfi, f.65b.
 Maulānā Kamāl al-Dīn Khwārazmī, f.66.
 Sayyid Ṣadr al-Dīn Yūnus Ḥusaynī, f.66b.
 Khwāja Ṣā'in al-Dīn 'Alī Iṣfahānī, f.67.
 Maulānā Jamāl al-Dīn 'Abd al-Ghaffār Samarqandī, f.67.
 Qāḍī Ṣadr al-Dīn Imāmī, f.67.
 Maulānā Diyā' al-Dīn Nūr Allāh Khwārazmī, f.67b.
 Maulānā Jalāl al-Dīn Qā'itī, f.67b.
 Amīr Nūr al-Dīn Jurjānī, f.67b.
 Khwāja 'Abd al-Qādir Maraghi'ī, f.67b.
 Maulānā Shams al-Dīn Muḥammad ibn Maulānā Shaykh 'Alī, f.68.
 Maulānā 'Imād al-Dīn 'Abd al-'Azīz Abharī, f.68.
 Maulānā Zayn al-Dīn Ṭāhir Chalapī, f.68b.
 Maulānā 'Abd al-Raḥmān Ḥanafī, f.68b.
 Shaykh 'Abū al-Qāsim Tihāfī, f.68b.
 Shaykh Majd al-Dīn Fīrūzābādī, f.68b.
 Maulānā Ḥammād Marawī, f.68b.
 Shaykh Jalāl al-Dīn Balqī, f.69.
 Maulānā Shams al-Dīn 'Ayyārī Ḥanafī, f.69.
 Maulānā Khwāja, f.69.
 Qāḍī Shihāb al-Dīn Daulatābādī, f.69b.
 Qāḍī Naṣīr al-Dīn, f.70.
 Maulānā Niẓām al-Dīn Nahrwālī, f.70b.
 Shaykh Kabīr, f.71.
 Shāh Dā'ūd Nahrwāla, f.71a.

(iii) The Poets

Maulānā Muḥammad Shīrīn Mashhūr, f.71b.
 Maulānā Ibn 'Imād, f.72.
 Maulānā Luṭf Allāh, f.73.
 Maulānā Bisāṭī Samarqandī, f.74.
 Khwāja 'Ismat Allāh Bukhārī, f.74b.
 Ishāq Shīrāzī, f.75b.
 Maulānā Barandaq, f.75b.
 Khwāja Rustam Khwūdyānī, f.76b.
 Maulānā Badr, f.77.
 Maulānā Kātībī Nishapūrī, f.77b.
 Maulānā 'Alī Shihāb, f.79.

Ṭabaqa III

Mirzā Sulṭān Muḥammad and Ulugh Bēg
(850/1447-853/1449)

(i) The Sayyids and the Sūfīs

Shaykh 'Abd al-Razzāq, f.80.
Maulānā Ḥusām al-Dīn Pārsā, f.80.
Maulānā Abū Sa'īd, f.80.
Khwāja 'Abd Allāh Imāmī Iṣfahānī, f.81.
Shaykh 'Umar Māturīdī, f.81b.
Maulānā Aḥmad Maska, f.81b.
Darwīsh Aḥmad Samarqandī, f.82.
Shaykh Taqī al-Dīn Awadhī, f.82b.
Shaykh Rif'at al-Dīn, f.83.
Shaykh Anwar, f.83.
Shaykh Faṭḥ Allāh Awadhī, f.83b.
Shaykh Jalāl Gujārātī, f.83b.
Shaykh Ḥusām al-Dīn Mānikpūrī, f.84.
Shaykh Aḥmad 'Abd al-Ḥaqq, f.84.
Shaykh Jamāl Gūjarī, f.85.
Shāh Najm al-Dīn Manduwī, f.85.
Shaykh 'Azīz Fārūqī, f.85b.
Malik Sharaf al-Dīn Shāh Shāhbāz, f.86.
Sayyid 'Ashiq, f.86.

(ii) The Scholars and the Physicians

Ibn Furāt Miṣrī, f.88.
Aḥmad ibn 'Alī al-Miṣrī al-Shāfi'i, f.88.
Maulānā Ghiyāth al-Dīn Jamshīd, f.88b.
Maulānā 'Alā' Shāshī, f.88b.
Maulānā Nafīs al-Ṭabīb, f.88b.
Maulānā Muḥammad 'Ālim, f.88b.
Khwāja 'Iṣām al-Dīn, f.89.
Khwāja Afḍal al-Dīn Kishshī, f.89.
Maulānā Muḥammad Ardistanī, f.89.
Qāḍī Shams al-Dīn Muḥammad Miskīn, f.89b.
Khwāja Faḍl Allāh Abū al-Laythī, f.90b.
Maulānā 'Alā' al-Dīn 'Alī Qushanjī, f.91.
Khwāja 'Abd al-Mū'min, f.91.
Maulānā Sharaf al-Dīn 'Alī Yazdī, f.91b.
Maulānā Jalāl al-Dīn 'Abd al-Raḥīm, f.92b.
Sayyid Murtaḍā, f.93.
Shaykh Ṭāhir, f.93b.

(iii) The Poets

Maulānā Yaḥya Shīk, f.94.
Maulānā Khayālī Bukhārī, f.94b.
Maulānā Badakhshī, f.95.
Bābā Sūdā'i, f.95b.
Maulānā Maḥmūd 'Ārifī, f.96.
Khwāja Manṣūr, f.96b.
Maulānā Qāsīmī, f.97.
Amīr Amīn al-Dīn Tarlābādī, f.97.
Maulānā Ḥasan Sulamī Ṭūnī, f.98.
Maulānā Ṭālib, f.98.
Ḥāfiẓ Ḥalwā'i, f.98b.

Ṭabaqa IV

Sultān Abū Sa'īd (854/1450-873/1469)

(i) The Sayyids and the Sūfīs

- Burhān al-Dīn Khwāja Abū Naṣr Pārsā, f.99.
 Maulānā Sa'd al-Dīn Kāshgharī, f.99b.
 Maulānā Shihāb al-Dīn Bīrjundī, f.100b.
 Quṭb 'Ālam Gujarātī, f.101.
 Shaykh Bahā' al-Dīn 'Umar, f.101.
 Maulānā Jalāl al-Dīn Bāyazīd Pūrānī, f.102b.
 Khwāja Shams al-Dīn Muḥammad Kūsāwī, f.103.
 Maulānā Shams al-Dīn Muḥammad Asad, f.104.
 Shaykh Ḥasan Muḥammad Asāwalī, f.104.
 Qāḍī 'Alā' Allāh Chishtī, f.104b.
 Shaykh Muḥammad 'Isā Jaunpūrī, f.105.
 Shaykh Isfarā'inī, f.105.
 Maulānā Aḥmad Isfarāghābādī, f.105b.
 Shaykh 'Abd Allāh al-'Abdrūsī Alīmī, f.106.
 Sayyid Muḥammad Nūr Bakhsh, f.106.

(ii) The Scholars and the Physicians

- 'Arab Shāh 'Ajamī, f.106b.
 Maulānā Zayn al-Dīn Damishqī, f.107.
 Shaykh Ibrāhīm Tarūnī, f.107.
 Mubārakshāh Qāhirī, f.107.
 Aḥmad ibn Muḥammad Qalsan, f.107.
 Shaykh Abū al-Faṭḥ, f.107.
 Maulānā Muḥammad 'Arab, f.107b.
 Qāḍī 'Abd al-Wahhāb Mashhū'ī, f.108.
 Maulānā Shihāb al-Dīn 'Abd al-Rahmān Lisān, f.108.
 Maulānā Faṭḥ Allāh Tabrīzī, f.108b.
 Maulānā Sharīf al-Dīn 'Abd al-Qahhār Ḥajjī, f.108b.
 Shaykh Ṣadr al-Dīn Rawāsī, f.109.
 Maulānā Jalāl al-Dīn Luṭf Allāh, f.109b.
 Maulānā Sharaf al-Dīn 'Abd al-Qādir, f.109b.
 Maulānā Fāḍil, f.110.
 Khwāja Murīd Dīwāna, f.110.
 Khwāja Mu'ayyid, f.110.
 Sayyid Ghiyāth al-Dīn Faḍl Allāh Zadikānī, f.110b.
 Ḥāfiz Ghiyāth al-Dīn, f.110b.
 Maulānā Sirāj al-Dīn Qaysarī, f.110b.
 Maulānā Sa'd al-Dīn Nāmili Qāhirī, f.111.
 Shaykh Ibrāhīm Damishqī, f.111.
 Shaykh Nūr al-Dīn Anṭāsī, f.111.
 Shamanī al-Tamīmī, f.111.

(iii) The Poets

- Shaykh Ādharī Isfarā'inī, f.111b.
 Maulānā Ṭūṭī, f.112b.
 Mīr Islām Ghazzālī, f.113.
 Maulānā Sīmī, f.113.
 Maulānā Sīmī Nīshāpūrī, f.113b.
 Darwīsh Bābā 'Alī Khwūsh-rawan, f.114.
 Darwīsh Manṣūr Sabzwārī, f.114.
 Amīr Shāhī, f.114b.

Shaykh Kamāl Turbatī, f.115b.
 Sayyid Kamāl, f.116.
 Khwāja Yūsuf Burhān, f.116b.
 Khwāja Muḥyī al-Dīn Auḥad, f.116b.
 Amīr Sharaf al-Dīn, f.118b.
 Shaykh Ṭāhir, f.118.
 Khwāja Maḥmūd, f.118b.

Ṭabaqa V

Mirzā 'Umar Shaykh (873/1469-899/1494)

(i) The Sūfīs

Shaykh Abū Sa'īd Ābrīz, f.119.
 Nāṣir al-Dīn Khwāja 'Abd Allāh Aḥrār, f.120.
 Maulānā Qāsim, f.120b.
 Maulānā Ja'far, f.121.
 Maulānā Burhān al-Dīn Khattālānī, f.122b.
 Shāh 'Abd Allāh Shaṭṭārī, f.122b.
 Shāh 'Ālam Gujarātī, f.122.
 Nūr al-Dīn Maulānā 'Abd al-Raḥmān Jāmī, f.122b.
 Shaykh Ismā'īl Ḥarabī, f.123b.
 Maulānā Shams al-Dīn Muḥammad Tabādikānī, f.124.
 Maulānā 'Alā' al-Dīn Anbarī, f.124.
 Shāh Nu'mān Qibchāqī, f.124b.
 Shaykh Kabīr Yamānī, f.125.
 Shaykh Ḥusayn Sūfī, f.125.
 Shaykh Fakhr al-Dīn Ganj-i Asrār Jaunpūrī, f.125b.
 Shaykh Bahā' al-Dīn Ganj-i Rawān, f.125b.
 Maulānā 'Abd Allāh Farankhūdī, f.126.
 Shaykh Nūr al-Dīn Ahmad Mandūwī, f.126b.
 Shaykh Dā'ūd Sāwalī, f.126.
 Khwāja Ḥusan Nāgaūrī, f.127b.
 Rājī Ḥamid Shah, f.127.
 Shah Sīdu, f.127b.
 Shaykh 'Imād al-Dīn, f.128.
 Makhdūm Shaykh Muḥammad al-Hasanī al-Jīlānī, f.128b.
 Sayyid Kabīr al-Dīn Ḥasan, f.129.
 Shāh 'Abd Allāh Qurayshī, f.129.
 Shaykh Bahā' al-Dīn Jaunpūrī, f.130.

(ii) The Scholars and the Physicians

Shaykh Ṭāj Damishqī, f.130.
 Amīr Sayyid Aṣīl al-Dīn Muhaddith Hirawī, f.130.
 Maulānā 'Ala al-Dīn 'Alī Qūshajī, f.130b.
 Abū al-Farḥ Yamānī, f.131b.
 Maulānā Ahmad Qāhirī, f.131b.
 Shaykh Abū Dhar Ḥalabī, f.131b.
 Maulānā Ahmad Sha'ri, f.131b.
 Maulānā Ḥasan Chalbī Fanārī, f.131b.
 Maulānā Kamāl al-Dīn 'Abd al-Razzāq, f.131b.
 Maulānā Ḥusayn Muḥtasib, f.132.
 Maulānā Dā'ūd Khwāfī, f.132.
 Ibn Sha'bān Qāhirī, f.132.
 Ismā'īl Au'ānī, f.132.
 Ahmad Sirḥī, f.132.

Imām Zayn al-Dīn 'Abd al-Rahmān Damishqī, f.132b.
 Maulānā Mu'īn al-Dīn Farāhī, f.132b.
 Maulānā 'Alī 'Usrān, f.132b.
 Khwāja Maulānā Samarqandī, f.133.
 Sayyid Burhān Khāwand Shāh, f.134.
 Shaykh Nūr al-Dīn Muḥammad, f.134b.
 Qādī Quṭb al-Dīn Aḥmad, f.134b.
 Shaykh Ṣadr al-Dīn Ibrāhīm Fammī, f.135.
 Maulānā Shams al-Dīn 'Alī al-Qārī, f.135b.
 Maulānā 'Iṣām al-Dīn Dā'ūd Khwāfī, f.136.
 Maulānā Quṭb al-Dīn al-Ta'las, f.136.
 Maulānā Shams al-Dīn Bukhārī, f.136b.
 Amīr Sayyid Barihna, f.136b.
 Maulānā Kamāl al-Dīn Ḥusayn, f.137.
 Maulānā Ilaḥdād, f.137.

(iii) The Poets

Maulānā Luṭfī, f.137b.
 Maulānā Badī'ī Samarqandī, f.138.
 Maulānā Ṭūsī Khurāsānī, f.138.
 Maulānā Jununī, f.138b.
 Ibn Husām Khwāfī, f.139.
 Maulānā Qanbarī Zih-tāb, f.139b.
 Maulānā Walī, f.140.
 Maulānā Sayfī, f.140b.
 Khwāja Āsifī, f.140.

Ṭabaqa VI

Bābur Pādshāh (900/1495-937/1530)

(i) The Sūfīs

Amīr 'Abd al-Awwal Nīshapūrī, f.141b.
 Khwāja Muḥammad Yahyā al-Ahrār, f.142.
 Maulānā Shams al-Dīn Muḥammad Rūjī, f.142b.
 Khwāja Nāsir al-Dīn 'Abd al-'Azīz Jāmī, f.142b.
 Shaykh Ḥasan Ṭāhir Jaunpūrī, f.143.
 Maulānā Khwāja Kūhī, f.143b.
 Maulānā 'Abd al-Ghafūr Lārī, f.143b.
 Shaykh Bājan Chishtī, f.144.
 Shaykh 'Imād al-Dīn Fadl Allāh al-Kubrawī, f.144b.
 Maulānā Abū Sa'īd Ūbahī, f.144b.
 Shaykh Quṭb al-Dīn Yahyā Shīrāzī, f.145.
 Maulānā Muḥammad Qādī, f.145.
 Shaykh Nūr al-Dīn Muḥammad Khwāfī, f.145b.
 Ḥājjī 'Abd al-Wahhāb Bukhārī, f.146b.
 Shaykh Ḥājjī Maḥmūd Khabūshānī Kubrawī, f.146.
 Shaykh Muḥammad Malādā, f.146.
 Shaykh Aḥmad Shaybānī, f.146b.
 Shaykh Bahā' al-Dīn Ibrāhīm ibn Qādī 'Aṭā' Allāh Shaṭṭārī, f.147.
 Shaykh Budhan Shattārī, f.147b.
 Mīr Sayyid Ismā'īl ibn Sayyid Abdāl, f.148.
 Shaykh Samā' al-Dīn, f.148.
 Shaykh 'Abd Allāh Biyābānī, f.149.
 Shaykh Aḥmad Jazāmī, f.149.
 Maulānā 'Abd al-Rahmān Kārd-gar, f.149.
 Maulānā Muḥammad Khurāsānī, f.149.

- Khwāja Murtaḍa Tā'ibādī, f.149b.
 Bābā Ḥaydar Abdāl, f.149b.
 Maulānā Rūḥ Allāh, f.150.
 Maulānā Niẓām al-Dīn, f.150.
 Maulānā Ghiyāth al-Dīn, f.150b.
 Maulānā Nūr Allāh, f.151.
 Shaykh Mīr Jān Bukhārī, f.151b.
 Shaykh Ma'rūf Jaunpūrī, f.151b.
 Shaykh Ḥusām al-Dīn Multānī, f.152.
 Shāh Aḥmad Turk, f.152b.
 Shaykh Ad-han Dihlawī, f.153.
 Shaykh Yūsuf Qattāl, f.153.
 Maulānā Shu'ayb, f.153b.
 Amīr Sayyid 'Alī Qiwām, f.154.
 Shāh Miyān Jīu Chishtī, f.154b.
 Shaykh Ṭahūr Ḥājjī Ḥamīd Ḥuṣūr Guwaliyārī, f.154b.
 Shaykh Bakhshū, f.155.
 Shaykh Jalāl Muḥammad Qādirī, f.155.
 Qāḍī Maḥmūd Gujarātī, f.155b.

(ii) The Scholars and the Physicians

- Qāḍī Niẓām al-Dīn Hirawī, f.156.
 Shaykh Ḥasan Rijā'ī, f.156.
 Maulānā Ṣalāḥ al-Dīn Qaṣṭalānī, f.156.
 Maulānā Khayālī, f.156.
 Amīr Khūnd Muḥammad, f.156b.
 Maulānā Mīr Ṣadr al-Dīn Muḥammad Shīrāzī, f.156b.
 Maulānā Sharaf al-Dīn Shīrāzī, f.156b.
 Qāḍī Mīr Ḥusayn Yazdī Maybudī, f.156b.
 Shaykh Muḥammad ibn Shaykh Tāj al-Dīn Muḥammad, f.157.
 Shaykh Muḥammad Maudūd Lārī, f.157.
 Sayyid Haybat Allāh Shīrāzī, f.157b.
 Maulānā Jalāl al-Dīn Dawānī Shīrāzī, f.157b.
 Maulānā Ḥusayn Wā'iz Sazwārī, f.158.
 Maulānā Sūltān 'Alī Mashhadī, f.158b.
 Maulānā Jalāl al-Dīn Suyūṭī, f.158b.
 Shaykh Sayf al-Dīn Taftāzānī, f.158b.
 Khwāja Diyā' al-Dīn Yūsuf, f.159.
 Khwāja Kamāl al-Dīn Ḥusayn Abīwardī, f.159.
 Shaykh Ibrāhīm Ḥanafī, f.159b.
 Shaykh Ibrāhīm Ṭarābalusī, f.159b.
 Shaykh Azīz al-Dīn 'Abd al-Azīz Makkī, f.159b.
 Shaykh Aḥmad ibn Abī Bakr al-Qaṣṭalānī, f.159b.
 'Afīf al-Dīn Yamānī Shāfi'ī, f.159b.
 Mīr Jamāl al-Dīn 'Aṭā Allāh Hirawī, f.160.
 'Imād al-Dīn Abadī, f.160.
 Shaykh 'Abd al-Qādir Damishqī, f.160.
 Qāḍī 'Abd al-Raḥmān Ḥanbalī, f.160.
 Qāḍī Ikhtiyār al-Dīn Ḥusayn Turbatī Ḥanafī, f.160.
 Shaykh Imām al-Dīn Aḥmad al-Shāfi'ī, f.160.
 Shaykh Aḥmad Murahḥaj 'Adlī Shāfi'ī, f.160b.
 Maulānā Jalāl al-Dīn Mas'ūd Shīrwānī, f.160b.
 Maulānā 'Abd al-Nabī Bīrjundī, f.160b.
 Shaykh Jābir Allāh Makkī, f.161.
 Shaykh Abū Bakr Qurayshī, f.161.
 Shaykh 'Abd Allāh Ṭalanbī, f.161.
 Shaykh 'Azīz Allāh Ṭalanbī, f.161b.

(iii) The Poets

- Amīr Ḥusayn Mu'ammā'i Nīshāpurī, f.162.
 Maulānā Banā'i, f.162.
 Amīr 'Alī Shīr ibn Kachkīna Bahādūr, f.162b.
 Suhaylī, f.163b.
 Khwāja 'Abd Allāh Murwārīd, f.164.
 Maulana Liqā'i, f.164b.

Ṭabaqa VII

Humāyūn (938/1531-963/1556)

(i) The Sūfīs

- Maulānā Khwājagī Kāshānī, f.165b.
 Muḥyī al-Dīn Khwāja 'Abd al-Ḥaqq, f.160b.
 Khwāja Khāwand Maḥmūd, f.161.
 Shaykh 'Abd al-Quddūs Ḥanafī, f.167b.
 Shaykh 'Abd al-Razzāq Jhanjhāna, f.168.
 Shaykh Ḥusayn Khwarazmī, f.168b.
 Shaykh Amān Panīpatī, f.168b.
 Shaykh 'Abd al-Laṭīf Hājjī, f.169b.
 Shaykh Sulayman ibn 'Āffān Manduwī, f.169b.
 Shaykh 'Alā' al-Dīn ibn Shaykh Nūr al-Dīn Dihlawī, p.170.
 Shaykh Phūl, f.170b.
 Shaykh Jaggan Kindwatī, f.171b.
 Shaykh Ḥusayn Multānī, f.171b.
 Shāh Maṣṣūr, f.172.
 Shaykh Abū al-Faṭḥ Hidāyat Allāh Sarmast, f.172b.
 Shaykh 'Alā' al-Dīn Majdhūb, f.172b.
 Shaykh Manjhū Ajmīrī, f.173.
 Shaykh Ibrāhīm Kalmūsīndī, f.173.
 Shaykh Ḥasan, f.173b.
 Shaykh 'Alā' al-Dīn ibn Shaykh Badr al-Dīn, f.174.
 Miyān Qādī Khān Zafarābādī, f.174.
 Shaykh 'Abd al-Malik Qārī, f.174b.
 Makhdūm Shaykh 'Abd al-Qādir ibn Shaykh Muḥammad al-Ḥasanī al-Jīlānī, f.175.
 Shāh Jalāl Shīrāzī, f.175b.
 Shaykh Muḥammad Ḥasan, f.175b.
 Khwāja Qānū [Khānū ?], f.176.

(ii) The Scholars

- Maulānā Fakhr al-Dīn 'Alī al-Naqshbandī, f.176b.
 Mīr Abū al-Bāqā', f.177.
 Maulānā 'Alā' al-Dīn Kirmānī, f.177.
 Maulānā 'Isām al-Dīn Iṣfarā'inī, f.177.
 Khund Mīr, f.177b.
 Maulānā Ḥanafī, f.177b.
 Sayyid Mīrakshāh, f.177b.
 Amīr Yahyā Qirawī, f.178.
 Maulānā Shihāb al-Dīn, f.178.
 Khaṭīb Abū al-Faḍl Shīrāzī, f.178b.
 Maulānā 'Imād Ṭārimī, f.178b.
 Maulānā Yūnus, f.179.
 Qādī Mīnā, f.179.
 Miyān Ghiyāth Qādirī, f.179b.
 Shaykh Mūsā Ḥaddād Lāhorī, f.179b.

Shaykh Ibrāhīm Īrajī, f.179b.
 Mīr Sayyid Rafī' al-Dīn Ṣafawī, f.180.
 Maulānā Shams al-Dīn Muḥammad, f.181.
 Shaykh Abū Bakr Qurayshī, f.181b.
 Maulānā Jalāl al-Dīn Tattawī, f.181b.
 Maulānā Muḥammad Pīr 'Alī, f.181b.
 Shaykh Amīn al-Dīn, f.181b.
 Shaykh Ḥasan ibn Maḥmūd Anṣārī, f.182.
 Shaykh Jalāl ibn 'Abd Allāh, f.182b.
 Sayyid Muḥammad ibn Sayyid Mu'aẓẓam, f.183.
 Shaykh Dānishmand, f.183.
 Maulānā Muḥammad Majd, f.183.

(iii) The Poets

Shaykh Jamāl Dihlawī, f.183b.
 Junūnī Badakhshī, f.184.
 Wafā'ī, f.185.
 Nādirī Samarqandī, f.185b.
 Fārighī, f.186.
 Tīmān Bukhārī, f.186b.
 Ḥaydar Tūnī, f.187b.
 Shāh Ṭāhir Khwāndī, f.187b.
 Khwāja Ayyūb ibn Khwāja Abū al-Baraka, f.188b.

Ṭabaqa VIII

Akbar (963/1556-1014/1605)

(i) The Sūfīs

Khwāja 'Abd al-Shahīd, f.189b.
 Maulānā Luṭf Allāh Naqshbandī, f.190.
 Khwāja Bahā' al-Dīn Dihbīdī, f.190b.
 Maulānā Walī Miyān Kālī, f.190b.
 Sayyid Abū Sa'īd ibn Sayyid Rājū, f.190b.
 Maulānā Zayn al-Dīn Quwās Biḥdā'ī, f.191.
 Sayyid 'Abd al-Awwal Daulatābādī, f.191b.
 Khwāja Muḥammad Isḥām, f.191b.
 Maulānā Dūst Muḥammad Ṣaḥḥāf Naqshbandī, f.192.
 Shaykh 'Alī Muttaqī, f.192b.
 Shaykh Abū al-Ḥasan Bakrī, f.193.
 Shaykh Jalāl Hirawī, f.193b.
 Maulānā Muḥammad Amīn al-Dīn Zāhid Jāmī, f.195b.
 Shaykh Qāsim Namāzī Karmanī, f.195b.
 Shaykh Muḥammad Bakrī, f.196.
 Maulānā Khwūrd Naqshbandī, f.196.
 Khwāja Muḥammad Sa'īd Jū'ibārī, f.194b.
 Shaykh Khalīl Allāh, f.194b.
 Maulānā Mīr Kasa-garānī, f.195.
 Maulānā Akka Shīrghānī, f.195.
 Khwāja Kalān Dihbīdī, f.195b.
 Maulānā Khwājagī Amkanagī, f.195b.
 Maulānā Pā'inda Akhsīkatī, f.196.
 Khwāja Muḥammad Bāqī Naqshbandī, f.196.
 Shaykh 'Abd al-Mū'min ibn Shaykh Muḥammad Chishtī, f.196b.
 Shaykh Shāh 'Alī Aḥmadābādī, f.196b.
 Shaykh Kamāl al-Dīn ibn Sulaymān Qurayshī, f.197.

- Shaykh Fadl Allāh ibn Shaykh Ḥusayn, f.197.
 Shaykh 'Alī Shīr Bangālī, f.197b.
 Shaykh Qaṣṣāb, f.197b.
 Shaykh Rājī Muḥammad, f.197b.
 Mirzā Shāh Naqshbandī, f.198.
 Shaykh Bihra, f.198.
 Shaykh Muḥammad ibn al-Malik Qārī, f.198.
 Shaykh Ṣadr al-Dīn Dhākir Champānirī, f.198b.
 Shaykh Shams al-Dīn Zinda-dil Shīrāzī, f.198b.
 Shaykh 'Abd al-Wahhāb Afghān, f.199.
 Lashkar Muḥammad 'Ārif, f.199.
 Maulānā Ismā'īl Sūmāra, f.199b.
 Shaykh Aḥmad Nānauta, f.199b.
 Shaykh Naṣīr al-Dīn Kindwatī, f.200.
 Shaykh Quṭb Jahān Dhākir, f.200b.
 Shaykh Najawī Chishtī Sanbhalī, f.200b.
 Shaykh Jalāl Thānīsarī, f.201.
 Shaykh Muḥammad Ghauth, f.201b.
 Shaykh Burhān Kālpī, f.202.
 Shaykh Muḥammad 'Āshiq Sanbhalī, f.202b.
 Mīr Sayyid Jalāl Āgarawī, f.202b.
 Shaykh Ḥusayn Aḥmadī, f.202b.
 Shaykh 'Abd al-Qādir Uchī, f.203.
 Shaykh Kabīr Multānī, f.203b.
 Mīr Sayyid 'Alī Lūdyāna'ī, f.203b.
 Shaykh Mu'īn al-Dīn, f.204.
 Khwāja Muḥammad Yaḥyā Aḥrārī, f.204.
 Shaykh Ḥusayn Badakhshī, f.204b.
 Shaykh 'Abd al-Qādir Lāhorī, f.205.
 Shaykh Fakhr al-Dīn Madārī Āgarawī, f.205.
 Shaykh 'Abd al-'Azīz Dihlawī, f.205b.
 Shaykh Salīm Chishtī Fathpūrī, f.205b.
 Shaykh Nizām al-Dīn Anbīthī, f.206.
 Shaykh Bhīkh, f.207b.
 Shaykh Sa'dī Kakūrī, f.207b.
 Sayyid Tāj al-Dīn Lakhnawī, f.207b.
 Shaykh Muḥammad Qalandarī, f.208.
 Shaykh Nizām Nārnaulī, f.208.
 Shaykh Ilahīya Khayrābādī, f.208b.
 Shaykh Dā'ūd Jihnī, f.209.
 Shaykh Abban Amrohagī, f.210.
 Shaykh Ad-han Jaunpūrī, f.210.
 Shaykh 'Abd al-Ghafūr A'zampūrī, f.210b.
 Miyān Shaykh Wajīh al-Dīn Aḥmadābādī, f.211.
 Shaykh 'Abd Allāh Niyāzī, f.211b.
 Shaykh Abū al-Fath Gujarātī, f.211b.
 Shaykh Abū Ishāq Mihrang Lāhorī, f.212.
 Shaykh Rukn al-Dīn Gangohī, f.212b.
 Shaykh Muṣṭafā Gujarātī, f.212b.
 Shaykh Ishāq Kākū Lāhorī, f.212.
 Shaykh Sa'd Allāh, f.213.
 Shaykh 'Abd Allāh Badāyūnī, f.213.
 Shaykh Jalāl Qannaujī, f.213b.
 Shaykh Kapūr Majdhūb Guwāliyārī, f.214.
 Shaykh Ilahbakhsh Gadh Maktīsarī, f.214.
 Shāh 'Ārif Ḥusaynī, f.214b.
 Mīr 'Alā' al-Dīn Awadhī, f.215.
 Shaykh Ḥamza Majdhūb Lakhnawī, f.216.
 Shaykh Pīrak, f.216.

Shaykh Husayn Sikandara, f.216b.
 Shaykh 'Abd al-Wāhid Bilgirāmī, f.216b.
 Shaykh Mubārak Alaurī, f.217.
 Shaykh Chā'Inladda Sihnuḡī, f.217.
 Shaykh Bahlūl Dihlawī, f.217b.

(ii) The Scholars and the Physicians

Maulānā Muṣṭafā Rūmī, f.217b.
 Mīr 'Abd al-Laṭīf Qazwīnī, f.218.
 Miyān Ḥātim Sanbhalī, f.218.
 Maulānā 'Abd Allāh Sulṭānpūrī, f.218b.
 Shaykh Mubārak Nāgaurī, f.219b.
 Mīr Sayyid Muḥammad 'Adl Amrohagī, f.220.
 Shaykh Gadā'ī Kanbū, f.220b.
 Miyān Jamāl Khān Muftī Dihlawī, f.220.
 Qādī Jalāl al-Dīn Multānī, f.221.
 Qādī Tawā'isī, f.221.
 Qādī Ya'qūb Mānikpūrī, f.221b.
 Shaykh 'Abd al-Nabī Ṣadr al-Ṣudūr, f.221b.
 Shaykh Aḥmadī Fayyaḡ Anbīthī, f.222.
 Qādī Ṣadr al-Dīn Lāhorī, f.222b.
 Shaykh Ilaḥdād Lakhnāwī, f.222b.
 Maulānā Maḥmūd Gīlānī, f.223.
 Sayyid Zakariyyā' Hindī, f.223.
 Shaykh Shihāb al-Dīn Shāfi'ī, f.223.
 Mīr Sayyid Shams al-Dīn Yaḥyā Badakhshī, f.223b.
 Maulānā Ḥājji Muḥammad Kashmīrī Ḥamadānī, f.223b.
 Shaykh 'Abd al-Aḥad Fārūqī Sirhindī, f.223b.
 Shaykh Muḥammad Ṭāhir Khabūshānī, f.224.
 Maulānā Ṣādiq Samarqandī Ḥalwā'ī, f.224.
 Maulānā 'Abd al-Shukūr Lāhorī, f.224b.
 Shaykh Sa'd Allāh Naḥwī, f.224b.
 Maulānā Ilaḥdād Sulṭānpūrī, f.224b.
 Maulānā 'Uthmān Sāmāna, f.224b.
 Ḥājji Sulṭān Thānīsari, f.225.
 Sayyid Shāh Mīr Samānagī, f.225.
 Sayyid Yāsīn, f.225b.
 Shaykh Diyā' Allāh, f.225b.
 Mīr Abū al-Ghayth Bukhārī, f.226.
 Abū al-Faṭḥ Thānīsari, f.226b.
 Maulānā 'Uthmān Bangalī, f.226b.
 Shaykh Ḥusayn Tabrizī, f.226b.
 Maulānā Ismā'īl 'Arab, f.226b.
 Qādī Mubārak Gūpāmawī, f.226b.
 Maulānā Wīs Guwāliyārī, f.227.
 Shaykh Ḥasan Mūsali, f.227b.
 Qādī Nūr Allāh Shūstarī, f.227b.
 Ḥājji Ibrāhīm Muḥaddith Akbarābādī, f.228.
 Shaykh Jalāl Wāṣil, f.228.
 Shaykh Ya'qūb Kashmīrī, f.228b.
 Maulānā Mirzā Hirawī, f.229.
 Qādī Abū al-Ma'ālī, f.229.
 Maulānā Mīr Kalān, f.229b.
 Maulānā Sa'id Turkistānī, f.230.
 Ḥāfiḡ Kuhagī, f.230.
 Qādī Nizām Badakhshī, f.230b.
 Maulānā Ilaḥdād Lashkarkhānī, f.230b.
 Maulānā Muḥammad Muftī, f.231.

- Mīr Fath Allāh Shīrāzī, f.231.
 Shaykh Mansūr Lāhorī, f.231b.
 Mullā 'Alā' al-Dīn Lārī, f.231b.
 Mirzā Muflis Aurang, f.231b.
 Ḥakīm al-Mulk Gīlānī, f.232.
 Ḥakīm Sayf al-Mulūk Damāwandī, f.232.
 Ḥakīm Masiḥ al-Mulk Shīrāzī, f.233.
 Ḥakīm Misrī, f.233.
 Ḥakīm Abū al-Fath Gīlānī, f.233b.
 Ḥakīm Ḥasan Gīlānī, f.233b.
 Ḥakīm Hammām, f.233b.
 Ḥakīm Aḥmad Tattawī, f.234.
 Ḥakīm Luṭf Allāh Gīlānī, f.234.

(iii) The Poets

- Gazzālī Mashhadī, f.234
 Qāsim Kāhī Miyān Kālī Kābulī, f.235.
 Khwāja Ḥusayn Marwī, f.235b.
 Qāsim Arsalān, f.236.
 Unsi Qandahārī, f.236b.
 Amīr Qādī Asīrī, f.236b.
 Mīr Amānī Nīmcha Mashhūr, f.237.
 Qādī Aḥmad Ghaffārī Qazwīnī, f.237b.
 Mīr Ashkī Qummī, f.237b.
 Abtarī Badakhshī, f.237b.
 Ulfatī Yazdī, f.238.
 Bayram Khān Khān-i Khānān, f.238b.
 Bīkasī Ghaznawī, f.238b.
 Bāqī Kūlābī, f.239.
 Biyādī, f.238.
 Tabrizī, f.238b.
 Tarawī, f.239b.
 Tausanī, f.239b.
 Tadharwī Abharī, f.240.
 Tasbīḥī Kāshī, f.240b.
 Thanā'ī-i Mashhadī, f.240b.
 Judā'ī, f.241.
 Ḥuznī, f.241b.
 Ḥālatī, f.241b.
 Khanjar Bēg, f.242.
 Khusrawī, f.242b.
 Amīr Daurī, f.243.
 Dakhlī, f.243.
 Dawānī, f.243.
 Rafī'ī, f.243b.
 Rihā'ī Khwāfī, f.244.
 Raughanī, f.244.
 Sīrī Ghaznawī, f.244.
 Sayyāfī, f.244b.
 Sīmī Bukhārī, f.244b.
 Saqqā, f.245.
 Sipāhī, f.245b.
 Sarmadī Isfahānī, f.246.
 Sāqī Ḥarrārī, f.246.
 Shīrī Sirhindī, f.246b.
 Shu'ūrī Turbatī, f.247b.
 Ṣabūḥī, f.247b.
 Ṣāliḥī, f.248.

- Ṣadiqī Qandahārī, f.248.
 Ṣarfi Sāwiji, f.248.
 Ṣubūrī Hamadānī, f.248b.
 Ṣāliḥī Diwāna, f.248b.
 Ṭārī, f.249.
 Ṭarīqī Sāwiji, f.249b.
 Ṭalib Isfahānī, f.250.
 Ṭali'ī Yazdī, f.250.
 Ṭiflī Fathpūrī, f.250b.
 Zuhūrī, f.251.
 Mīr 'Abd al-Ḥayy-i Mashhadī, f.251.
 'Atābī, f.251b.
 'Ubaydī, f.252.
 'Ishqī Khān, f.252.
 La'lī, f.252b.
 Luṭfī, f.252b.
 'Azīzī, f.252.
 'Ahdī Shīrāzī, f.253b.
 'Ināyat-i Shīrāzī, f.254.
 'Urfī Shīrāzī, f.254.
 Ghaznī Ḥiṣārī, f.254b.
 Ghāznī Shīrāzī, f.255.
 Fārighī Shīrāzī, f.255.
 Fahmī Tīhrānī, f.255b.
 Fahmī Samarqandī, f.255b.
 Fikrī, f.256.
 Fusūnī-i Yazdī, f.256.
 Fahmī Istrābādī, f.256b.
 Shaykh Fayḍī, f.256b.
 Qarārī Gīlānī, f.258b.
 Qausī, f.259.
 Qaydī Shīrāzī, f.259.
 Kalāmī, f.259b.
 Kāmī Qummī, f.259b.
 Liqā'ī Istrābādī, f.259b.
 Liwā'ī, f.259b.
 Maḥwī, f.260.
 Mīr Muḥsin Raḍawī Mashhadī, f.260.
 Mūsā, f.260b.
 Murādī Istrābādī, f.261.
 Muḥfiqī Bukhārī, f.261.
 Maylī Hirawī, f.262.
 Malik Qummī, f.262b.
 Maqqūdī Qazwinī, f.262b.
 Miḥnatī Ḥiṣārī, f.263.
 Mūsawī Mashhadī, f.263.
 Mauzūn, f.263.
 Manzarī Samarqandī, f.263b.
 Mudāmī Hamadānī, f.264.
 Muqīmī Sabswārī, f.264.
 Ma'ṣūm Ziyāratgāhī, f.264.
 Maulānā 'Abd al-Qādir Badāyūnī, f.264b.
 Maḥwī, f.264b.
 Nuwīdī Turbatī, f.264b.
 Nihānī, f.266.
 Nijātī, f.266.
 Niyāzī, f.266b.
 Nāmī, f.267b.
 Nawā'ī, f.268.

Nuwīdī Nishāpūrī, f.268b.
 Naṭhī Tabrīzī, f.268b.
 Wuqū'ī Nishāpūrī, f.269.
 Widā'ī Hirawī, f.269b.
 Waqī'ī Hirawī, f.270.
 Waṣlī, f.270b.
 Wuqūfī Hirawī, f.270b.
 Wafā'ī Isfahānī, f.270.
 Hamadāmī, f.270b.
 Khwāja Hijrī, f.271.
 Hāshimī, f.271b.

Ṭabaqa IX

Jahāngīr (1014/1605-1037/1627)

(i) The *Ṣūfīs*

Maulānā Qāḍī Tarsūn Balkhī, f.272.
 Darwīsh Sabz, f.272b.
 Sayyid Sibghat Allāh Hindī, f.272b.
 Maulānā Muḥammad 'Arab, f.273.
 Amīr 'Abd Allāh Balkhī, f.273.
 Shaykh Ḥusayn Jāmī, f.273b.
 Mīr 'Abd Allāh Aḥrārī, f.274.
 Amīr Ja'far Hirawī, f.274.
 Shaykh Muḥammad Faḍl Allāh Qādirī, f.274.
 Ḥasan 'Alī Badakhshānī, f.274b.
 Shaykh 'Īsā ibn Qāsim Hindī, f.274b.
 Sayyid Mīrakshāh, f.275.
 Sayyid 'Umar Makkī Shīrāzī, f.275b.
 Shaykh Ahmad 'Alān, f.275b.
 Shaykh Aḥmad Sirhindī Fārūqī, f.276.
 Sayyid Aḥmad Afghān, f.276.
 Sayyid Ibrāhīm, f.276b.
 Shaykh Khudā Bakhsh Manduwī, f.276b.
 Shaykh Fayḍ Allāh Nārnaulī, f.277.
 Shaykh Ni'mat Allāh Shaykhūpūrī, f.277b.
 Shaykh Ḥasan Chishtī, f.278.
 Zinda Ḥājjī Majdhūb, f.278.
 Shaykh 'Abd Allāh Madhzūb Qādirī, f.278b.
 Shaykh Tāj Fathābādī, f.279.
 Shaykh Ḥumāyūn Majdhūb, f.279.
 Shāh 'Umar Jūshangarī, f.279.
 Shaykh Biyābānī, f.279b.
 Shaykh Ilaḥdād of Tānda, f.279b.
 Shaykh Karam Allāh Multānī, f.279b.
 Shaykh Niḡām Thānīsarī, f.280.
 Shaykh Gadā'ī Pānīpatī, f.280.
 Shaykh 'Abd al-Wāhid Tārik al-Mā', f.280b.
 Shaykh Ḥusayn Patta, f.280b.
 Shaykh Daulat Gujarātī, f.281.
 Shāh Abū al-Ma'ālī, f.281.
 Shaykh 'Abd Allāh Bhatta, f.281b.
 Shaykh Ḥusayn Kamāngar, f.282.
 Shaykh Kamāl Māndūwālī, f.282b.
 Shaykh Muṣṭafā Nānautā, f.283.
 Shaykh Bāyazīd Sabūngar Hindī, f.283b.

- Shaykh Bāyazīd Patnagī, f.284.
 Shaykh 'Abd al-Wahhāb Bukhārī, f.284.
 Shaykh Farrukh Shāh Nārnaulī, f.284.
 Shaykh Arzānī, f.284b.
 Shaykh Kamāl Mutawakkil, f.284b.
 Shaykh Kamāl Muḥammad 'Abbāsī, f.285.
 Shaykh Tāj al-'Āshiqīn, f.285b.
 Shaykh Abū Sa'īd Kindwatī, f.285b.
 Shaykh Maḥmūd ibn Sayyid Malik, f.285b.
 Bhā'ī Ishāq, f.286.
 Shaykh 'Abd al-Wāḥid Ajodhanī, f.286b.
 Shaykh Nūr Dihlawī, f.286b.
 Shaykh Kamāl Kashkī, f.286b.
 Shaykh Quṭb 'Ālam, f.286b.
 Sayyid Muḥammad Muḥtasib, f.287.
 Sayyid Muṣṭafā Baghībat, f.287.
 Shaykh Walī Muḥammad Dihlawī, f.287b.
 Shaykh Rafī' al-Dīn Dihlawī, f.287b.

(ii) The Scholars and the Physicians

- Maulānā 'Alī Qārī, f.288b.
 Maulānā Jamal Talawī, f.288.
 Shaykh Kabīr Munawwar, f.288b.
 Ṣadr Jahān Pihānī, f.288b.
 Miyān Shaykh Quṭb 'Ālam, f.289.
 Shaykh 'Abd al-Ghanī Badāyūnī, f.289.
 Maulānā 'Abd al-Awwal Samarqandī, f.289b.
 Shaykh Daulat Munyarī, f.289b.
 Shaykh 'Ilm Allāh Hindī Bījāpūrī, f.290.
 Maulānā Darwīsh Nasafī, f.290.
 Qāḍī Naṣīr al-Dīn Hindī, f.290b.
 Shaykh Amīn ibn Aḥmad Nahrwāla, f.290b.
 Ḥakīm 'Alī Gīlānī, f.290b.
 Ḥakīm Muḥaffar, f.291.
 Shaykh Mīna Sirhindī, f.291.
 Mullā Bāqir Dāmād, f.291b.
 Shaykh Bahā' al-Dīn, f.291b.
 Mullā 'Ismat Allāh Lāhorī, f.292b.
 Mullā 'Abd al-Salām Lāhorī, f.292b.
 Mullā Ḥājjī Muḥammad Lāhorī, f.292b.
 Shaykh Chūhar Sirhindī, f.292b.
 Qāḍī Lashkar Badakhshī, f.292b.
 Mullā Bāyazīd Sirhindī, f.293.
 Shaykh 'Abd al-Qādir Badāyūnī, f.293.
 Shaykh Fā'iq Dihlawī, f.293b.
 Shaykh Chānd Dihlawī, f.293b.
 Mullā Ḥabīb Kashkī, f.294.
 Shaykh 'Abd al-Wahhāb Karnālī, f.294.
 Mullā Ilahdād Dihlawī, f.294.
 Maulānā Ya'qūb Thānagī, f.294.
 Mullā Aḥmad Gūjar, f.294b.
 Mullā Muḥammad Salīm Gūy, f.294b.
 Mullā Muḥammad Shāhābādī, f.295.
 Mullā 'Abd al-Ḥalīm, f.295.
 Ja'far Bēg Tihānī, f.295.
 Mullā 'Abd al-Raḥmān Akhunzāda, f.295b.

(iii) The Poets

- Anīsī, f.296.
 Taqī Shūstarī, f.296.
 Ḥayātī, f.296b.
 Shakhībī Isfahānī, f.296b.
 Fārsī, f.297.
 Jamīlī Kālpī, f.297b.
 Ja'far Bēg, f.298.
 Maḡharī Kashmīrī, f.298b.
 Mullā Muḡammad Sūfī, f.298b.
 Nishūnī Dihlawī, f.299.
 Nūdī, f.300.
 Nau'ī, f.300.
 Sayyidī, f.300.
 Naḡīrī Nīshāpūrī, f.301.
 Waḡ'ī, f.301b.
 Mīr Ḥusayn Kūfrī, f.302.
 Khān Khānān Mirzā Khān, f.302.
 Ṣafī, f.303.
 Masīḡī, f.303b.
 Ghauthī, f.303b.
 Mīr Furūḡhī Balkhī, f.303b.
 Mullā Baḡā'ī, f.304.
 Mullā Kāmī Sabzwārī, f.304.
 Sharīf Kāshī, f.304b.
 Mullā Muḡammad Yūsuf Kashmīrī Hamadānī, f.304b.
 Gunāhī, f.305.
 Ḥakīm 'Arīf, f.305.
 Mullā Khuldī, f.305b.
 Mullā Zamānī, f.305b.
 Mullā Mashḡī Sanbhalī, f.306.
 Sanjar, f.306b.

Ṭabaqa X

Shāhjahān (1037/1627-1046/1636)

(i) The *Sūfīs*

- Khwāja Khāwand Maḡmūd, f.307b.
 Shaykh Ṭāj, f.307b.
 Shaykh 'Abd al-Ḥaḡḡ Dihlawī, f.308.
 Khwāja Ḥusām al-Dīn, f.311.
 Shaykh Pīr Mīrathī, f.312.
 Shaykh Ḥusayn Būharī, f.313.
 Sayyid Aḡmad Khīrī, f.313.
 Shāh Mīr Lāhorī, f.313b.
 Maulānā Muḡaffar Sirhindī, f.313b.
 Sayyid Aḡmad Qādirī, f.313b.
 Miyān Shaykh Qāsīm Jaunpūrī, f.314b.
 Miyān Shaykh Ilahdād Amrohagī, f.314b.
 Sayyid Muḡammad Gujarātī, f.315.
 Sayyid Jalāl Gujarātī, f.315.
 Shaykh Abū Muḡammad Mānduwālī, f.315b.
 Khwāja 'Ubayd Allāh, f.315b.
 Khwāja Muḡammad 'Abd Allāh, f.315b.
 Khwāja Ḥāshīm Kīshmī, f.316.

Mīr Muḥammad Nu'mān Kishmī, f.316.
Mullā Muḥibb 'Alī Sindi, f.316b.

(ii) The Scholars and the Physicians

Afḍal Khān, f.317.
Maulānā 'Abd al-Ḥakīm, f.317b.
Maulānā Muḥammad Fāḍil Badakhshī, f.317b.
Mullā 'Abd al-Salām, f.318b.
Maulānā Ḥasan Dihlawī, f.318b.
Shaykh Abū al-Makārim, f.319.
Shaykh Nūr al-Ḥaqq, f.319.
Mīr Shams al-Dīn Khalkhālī, f.319b.
Mullā Ḥayda Kashmīrī, f.320.
Ḥakīm Masīḥ al-Zamān, f.320.
Mullā Farīd Munajjim, f.320b.

(iii) The Poets

Ḥakīm Ḥādhiq, f.320b.
Mīr Ilāhī, f.321.
Ṭālib Āmulī, f.321b.
Abū Ṭālib Kalīm, f.322.
Mullā Shayda, f.322.
Maulānā Aḥzarī, f.322b.
Ḥāfiẓ Muḥammad Khayālī, f.323.
Shaykh 'Abd al-Fattāḥ Karnālī, f.323b.
Qudsī Mashhadī, f.324b.
Muḥammad Fārūq, f.324b.
Abū al-Ḥasan, f.325.
Khwāja Jur'atī, f.325b.
Mullā Nuzhatī, f.326.
Mullā May'ī, f.326b.
Mullā Mughtanim, f.326b.
'Iwaḍ Bēg Munshī, f.326b.
Mulhamī, f.327.
Dalīrī, f.327b.
Jalāy, f.328.

APPENDIX II

Letters of Shaykh Aḥmad Sirhindī addressed to
Muḥammad Sādiq Dihlawī Kashmīrī Hamadānī

(دفتر اول)

مکتوب صد و ششم

به حمد صادق کشمیری صدر یافته در بیان آنکه محبت این طائفه
که متفروع بر معرفت ایشان هست از اجل نعم خداوند بمرتبت جنات

مکتوب مزبور که مبنی از فرط محبت و کمال و داد بود وصول یافت **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُومُهُ** آنکه محبت این طائفه که متفروع بر معرفت است از اجل نعم خداوند بمرتبت جنات تا کلام صاحب دولت را باین نعمت مشرف سازند. شیخ الاسلام هر وی میفرماید: **الْحَمْدُ لِلَّهِ** چیست اینکه دست از خود را کرده که هر که ایشان را شناخت تراپشت و تا ترا نیافت ایشان را شناخت. بعضی این طائفه ستم تا علی است و لعن ایشان موجب حرمان ابدی است. **بِجَانَا اللَّهُ مُبْتَلَاؤُهُ** و **إِيَّاكَ هَذَا الْإِسْلَامُ**. شیخ الاسلام فرمود: **اللَّهُمَّ** هر که خواهی بر اندازی او را با ما در اندازی.

بیت

بی عنایات حق و خاصان حق هر که حرکت باشد سیاهستش در حق

این رجوع و انابت که حق سبحان و تعالی بجهت پید شاد کرامت فرموده است، نعمت عظمی تصور فرمایند، و از حضرت حق سبحان استقامت بر آن طلبند، والسلام علی من اتبع الهدی و التزم متابعة المصطفی علیه و علی آل الصلوات و التسلیمات.

(سؤال اول)

مکتوب صد و پنجم

نیز محمد صادق کشمیری صدور یافته در اجوبه و اسولاً چند که نوشته بود
که از آنجای بوی تعنت می آید و این مکتوب مشتمل است بر فوائد مزبوریه
که در اینجا این طائفه علیها نافع اند

حق سبحانه و تعالی بسادت ایمان این طائفه علیهم مستعد گرداناد و کتابتی که ارسال داشته بودند مشتمل بر
اسولاً چند رسید. هر چند سوا لیکه شایسته تعنت و تعصب داشته باشد مستحق جواب نیست مگر آنکه متزل نموده در
جواب اتمام می نماید. اگر کسی را نفع کند شاید که دیگری را نافع آید. سوال اول آن بود، سبب چیست که از ادویه
مستدین کرامات و خوارق بسیار ظهور می گردید و از بزرگان این زمان کم ظاهر میشود؟ اگر مقصود ازین سوال نبی بزرگان
این وقت است بواسطه نکت ظهور خوارق از ایشان چنانکه ظاهر از فواید عبادت است فالعیاذ بالله سبحانه من
تسویات الشیطان. ظهور خوارق از ارکان ولایت است و نه از شرائط آن. بخلاف مجمره مرتبی را علیه الصوة
والسالم که از شرائط مقام نبوت است لیکن ظهور خوارق از ادویه اند شایع و ذائق است کم است که تخلف کند اما
کثرت ظهور خوارق بر افضلیت دلالت ندارد. تفاضل آنجا باعتبار درجات قرب الهیست. علی سعادته. تواند بود که
از دلی اقرب ظهور خوارق اقل باشد، و از ابعد اکثر. خوارقی که از بعضی ادویه این امت بظهور آمده از اصحاب
کرام و رضوان اله تعالی علیهم اجمعین عشر عشرین آن ظهور نیامده بآنکه افضل ادویه بمرتبه ادنا می رسد. نظیر
ظهور خوارق از کوه نظریست، و دلیلست بر قعود استعداد تقبلی شایان قبول نبوت و ولایت. جهاد اند که
استعداد تقبلی در ایشان غالب باشد بر قوت نظری ایشان که بر رضی اله تعالی عنه بواسطه قوت استعداد تقبلی
در تصدیق نبی علیه و علی الصوة والسالم اصلاً نتایج علم گشت، و اجمل لعین بواسطه قعود همین استعداد
با وجود ظهور چندین آیات با بهره و معجزات تا بهره بدولت تصدیق نبوت مشرف شد، و حضرت حق سبحانه در شان
این بی دوستان می فرماید: وان یرد اهل ایة لا یروننا بسا حتی اذا جاءوك یجادونك یقول الذین کفروا ان
هذا الا اساطیر الاولین. بآنکه گوئیم که ظهور خوارق از اکثر مستدین در طول عمر زیاده از پنج و شش خوارق نقل
نکرده اند. جنبه که سید این طائفه است معلوم نیست که از وی ده خوارق نقل کرده باشند. و حضرت حق سبحانه
و تعالی از حال کلیم خود علی نبینا و علیه الصوة والسالم چنین خبر داده است حیث قال عز وجل ولقد اتینا
موسی تسبیح آیات بینات. و از مشایخ این وقت از کجا معلوم شد که امثال این خوارق بظهور نمی آید بلکه
ادویه را چه مقدم چه متأخر در هر ساعت ظهور خوارق است، مدعی آنرا داند یا نداند.

مصرح خود شیده بجرم ادکسی بینا نیست

سوال دوم آن بود که در کشف و شهود طالبان صادق القاد و شیطان را دخل باشد یا نه؟ اگر هست توضیح کیفیت
کشف شیطانی چگونه است؟ و اگر نیست، سبب آنکه در امور علمیه بعضی غلطها یافته میشود، چیست؟ و اجابش
اینست و الله سبحانه اعلم بالصواب. بچکسی از القاد و شیطانی محو نماند. هرگاه که در ادویه مقصود باشد بلکه
محقق در ادویه بطریق اولی خواهد بود. طالب صادق چه باشد غایت مافی الاباب انبیا را علیهم الصلوات و التحیات
بر آن القاد منته می سازد، و باطل را از حق جدا میسازد. کریمه فیسیخ اله ما یلعن الشیطان ثم حکم له ان یات

دال است بدین معنی، و در ادب این تشبیه لازم نیست که او متابع نبی است. هر چه خلاف نبی خواهد یافت و در خواهد کرد، و باطل خواهد دانست. اما در صورتیکه شریعت نبی ازاله ساکت است، و باثبات و نفی آن حکم نمیکند امتیاز حق از باطل بطریق قطعیت و ثبوت است، چه انعام ظنی است، لیکن درین عدم امتیاز هیچ قصودی ولایت راه نمی یابد، چه اتیان شریعت و متابعت نبی متکفل بجات داری است و امور مسکوت عنایه زائد بر شریعت اند، و ما مکلف باورد زائده نیستیم. باید دانست که غلط گفت مفسر بر اقاچه شیطان نیست. باین است که در مقیله احکام غیر صادق صورتی پیدا کنند که شیطان را در آنجا هیچ دخلی نباشد، ازین قبیل است که بعضی در مناجات حضرت پیغمبر را علیه الصلوة والسلام می بینند، و بعضی احکام را اخذ می کنند که فی الحقیقت خلاف آن احکام صحیح است. در بصورت اقاچه شیطان مقصود نیست که تحت دعای عدم تمثیل شیطان است بصورت خیر البشر علیه و علی الصلوة والسلام بهر صورتیکه باشد پس درین صورت نسبت الا تصرف تمثیل که چیز واقع را واقع دانانیده است. سوال بیستم آن بود که چون تصرف کرامات و تاثیرات استدراج در غایبش برابر است مبتدی چگونه شناسد که این ولی صاحب کرامات است و این مدعی صاحب استدراج؟ جوابش آنست و الله سبحانه اعلم بالصواب، که طالب مبتدی را درین تفرقه دلیل واضح است، و آن وجدان صحیح اوست که اگر دل خود را در صحبت او بحق سبحانه و تعالی جمع خواهد یافت، و باید دانست که آن ولی صاحب کرامات است، و اگر خلاف این معنی خواهد یافت، معلوم خواهد کرد که او مدعی صاحب استدراج است، و اگر غنائی در بعضی است عوام کالافضام راست نه طالبان را. و خدای عوام نزد فواص از جیز اعتبار ساقط است که نشانی آن مرض قلبی است و نشانه بصری. چیزهای بسیار بروام ظنی مانده که دانشم آنها از دانش این تفرقه ضروری تر است و لغتم بذالکتاب بعضی المعارف التي تنفعک فی ازالة مثل هذه الشکوک والشبهات بدانکه معنی تخلوا باخلاق الله که در ولایت مافوق است، آنست که کامل شود مراد با الله را صفتیکه مناسب باشد مرصنات واجب را، تعالی، لیکن آن مناسب در اسم بود و مشاکت در علوم صفت نه در فواص معانی که آن حال است و مستلزم تفحص در تحقیقات خواهد شد پاراستدس سره میفرماید در مقام بیان معنی تخلوا باخلاق الله صفت دیگر ملک است و معنی ملک متصرف بود بر همه. چون روزه راه بر نفس خود متصرف شود، و او را مقنن تواند داشت، و تصرف او در دنیا فزاید برین صفت موصوف شده باشد. صفت دیگر سمیع است و معنی سمیع شنواست. چون روزه راه سخن حق را از هر کس که باشد بی گزالی قبول کند و اسرار قلبی و حقایق جوش جان فهم کند برین صفت موصوف شده باشد. صفت دیگر بصیر است و معنی بصیر بیناست چون روزه راه و البصر بصیرت او پدید شده باشد و بوزن فراست همه مویب خود بیند، و کمال حال دیگران یعنی همه کس را به از خود بیند و نیز بصیرتی حق منظور نظر او شده باشد تا هر چه کند بر مویب پسندیده حق کند، برین صفت موصوف شده باشد. صفت دیگر محی است و معنی محی زنده کننده بود. چون روزه راه باجای سنت متروکه قیام نماید برین صفت موصوف شده باشد. صفت دیگر محبت است و معنی محبت میسراننده بود. چون ساکت بدعتی که بجای سنت گرفته اند، وی منع آن بدعت نماید، برین صفت موصوف شده باشد، علی بذالقیاس. و عوام معنی تحقق را برنگ دیگر فهمیده اند، تا چاره در تیب صفات فروخته اند. خیال کرده اند که ولی را اجای جدی در کار است و اشیای غیبی می باید که اکثر بر روی ملکشف شود، و امثال اینها. و هوکی تری من اللؤلؤ الناصبه ان بعض الظن اثم. و ایضا فارق مفسر در اجادانت نیست. علوم و معارف الناس از اعظم آفات است و ارفع فوارق، لهذا مومنه تسد آلی از اسرار مومنه

اقوی و ابلی آمد. چشم بکشید که این همه موم و صاف که در رنگ ابرویشان میریزند از کجاست. موم باین همه کثرت
 تماما موافق موم شرمه اند، سر موی نازک را گنابیش نیست. این خصوصیت علامت صحت موم است. حضرت
 خواجۀ مادی سره نوشته بودند که موم شاهجهج است اما چه نمانده که سخن حضرت خواجۀ بر شاهجهج نیست هر چند
 خود را پیر برست نامید. زیاده چه نوشته آید و این اسرار شاه اولاً هر چند گران نمود اما چون باعث چندین موم و
 صاف گشته و این همه سخن بتقریب آنها در گفت آمده است، نیک است.

بیت.

بسیح ز شتی نیست که در افوی همراه نیست زنگی شب رنگ را دندان چود و گوهر است
 چه کار است که در موز سابق اخلاص بسیار ظاهر ساخته بودید، و سبب آن را ظهور دو واقعه بی در پی نموده،
 نوشته بودید که اثر آن را در اناقت نیز یافت بعدیکه ندامت تمام از وضع سابق مصحح گشت، و به توبه و انابت
 آورد و تجدید ایمان مشرف ساخت. یک ماه نگذشته بود که تغییری درین وضع مفهوم گشت و بر جوع تقوی
 بوضع سابق استقال حاصل آمد، و در حدود آن آمدید که آن دو واقعه را وحی پیدا شود که بالقاء شیطانی منجر گردد
 و یا بلفظ کشفی بگردد، آن چه بود و این چیست.

بیت.

گفت نمانی چه به میکند نه با من که با نفس خود میکند
 والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلى آله الصلوات والتقیات والتسبیحات.

(دو فرسوم)

مکتوب بست و دوم

مولانا محمد صادق کشمیری مدور یافته در بیان شرافت یافتن بلده سرهند
بر اکثر بلاد بعین حضرت ابن کسیر مدد تعالی و مشایخ نمودن نوری که گردی از صفت و
شان بوی راه نیافته در زمین سکنی بود، و آن زمین بعد از چند ساله در وقت مدینه
گذر زاده کلان خواجہ محمد صادق تیس سره گشت

الحمد لله و السلام على عباده الذين اصطفى بغاية الله تعالى وسبحانه وبعده حبيبه تعالى عليه وعلى اله
الصوة والسم والتمية والبركة بلده سرهند گویا زمین ایامی من است که برای من چاه عمیق تا در یک دایره
صند بسند ساخته اند و اکثر بلاد و بقاع آنرا ارتقا داده و نوری در آن زمین و دیلت گشته است که مقبسی از نور
بی صفتی و بی کیفی است در رنگ نوری که از زمین مدینه بیت الله ساحل و لامع است. پیش از احتمال فرزندی اعظمی
مرومی چند ماه این نور را برین درویش ظاهر ساخته بودند و در زاویه زمین سکنی فقیر آن را نیکان داده نوری نمود
ساحل که گردی از صفت و شان بوی راه نیافته بود و از کیفیات منزله و مبرا آرزوی آن شد که آن زمین مدنی
من شود و آن نور بر سر قبر من لامع بود. این معنی را بفرزندی اعظمی که صاحب برتر بوده، ظاهر ساختم و ازان نور
و ازان آرزوی مطلع گردانیدم. اتفاقاً فرزندی مرومی باین دولت سبقت کرد و در پرده خاک در دریای آن نور مستغرق
گشت

هَيْثُ الْأَبَابِ النَّعِيمِ نَعِيمُهَا وَ لِلْعَاشِقِ الْمَشْكُوبِ مَا يُبْخَرُ

از شرافت این بلده منظر است که مثل فرزندی اعظمی که از اکابر اویان است در آنها آسوده است و بعد از مدتی
ظاهر شد که آن نور مودع لحد است از الواد تلبیه این فقیر که از نجا اقتباس نموده در آن زمین فروخته اند در رنگ
آنگه چراغی از مشد برافروزند. قل من عند الله نور السموات والارض سبحان رب العزة عما يعنون و السلام
على المرسلين و الحمد لله رب العالمين

(دفتر دوم)

کتوب بست و هشتم

مولانا محمد صادق کشمیری در جواب استفراہی او

بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات میرساند کتوب شریف رسیده . چون متضمن احوال پسندیده بود ، موجب
فرحت گشت . نوشته بودند که در وراثت معاصد بهمانی رسیده است که محل صفات بر روی تقوی و تقدس بتکلف چنانچه در
ویرا سبحانه درآید همه میداند . سعی نمایند که این محل بتکلف هم میرسنند و بهیرت صرف انجامد . پرسیده بودند که در شحات
از بابا آبریز نقل کرده است که گفته چون حق سبحانه و تقوی بروز ازل گل آدم فی سرشت من آب بر آن گل میریزیم
تاویل این چگونه باشد . بدانند که در خدمات طینت حضرت آدم علی نبینا وعلیه الصلوٰۃ والسلام چنانچه ملائکه کرام
را علی نبینا وعلیهم الصلوٰۃ والسلام دخل داده بودند روح او را تقدس سره نیز دخل داده باشد ، چنانکه است که
حضرت حق سبحانه و تقوی ارواح مجرده را تداتی بدید که افعال اجسام صادر نماید . ازین قبیل است آنچه بعضی
از کبرا از افعال شاذ خود خبر داده اند که پیش از وجود منفرد بقرون متطاو له صادر شده بودند آن صدور افعال
از ارواح مجرده ایشان بوده و اطلاع بر بعضی این ترا بعد از وجود منفردی حاصل شده . جمعی را صدور این افعال
در لوم تناسخ فی انزاد و حاشا و کلا که بدنی دیگر یا تعلق گرفته باشد . روح مجرد است که با خداوند انبیا علی صلوات
کامر بدن میکند و ارباب ذبیح را در ضلالت فی انزاد . در مقام حال سخن بسیار است و تحقیقات مزید ناخوش گشته اگر
توفیق یابست جانی ثبت خواهد نمود ان الله تعالی الان وقت مسامت نمود . و ایضا پرسیده بودند که در شحات میفرماید
که چون خواجہ ملاذ الدین تقدس سره از مولانا نظام الدین خاموش گران خاطر شده خواستند که از ایشان سب نسبت
کنند مولانا در الوقت التام بر حاکمیت آن سرور آورد علیه وعلی ال الصلوٰۃ والسلام و از آن حضرت علیه وعلی ال
الصلوٰۃ والسلام حضرت خواجہ خطاب رسیده که نظام الدین از آن ماست کسی را بر روی مجال تصرف نباشد . و یکی
دیگر در همین کتاب میفرماید که در پیری حضرت خواجہ اصرار تقدس سره از مولانا سب نسبت نمودند مولانا بیگفت که خواجہ
ما را پیر یافتند و هر چه داشتیم بردند ، و در آخر کلمه منفس گردانیدند ، این چگونه بود که حضرت رسالت علیه و
علی ال الصلوٰۃ والسلام کسی را که از خود ساخته باشند ، و فرموده که کسی را بر روی مجال تصرف نیست حضرت
خواجہ اصرار تقدس سره چگونه بر روی تصرف کنند ؟ بدانند که حضرت خواجہ ما تقدس سره این نقل را نمی شنیدند
و در سب نسبت مولانا توقف داشتند و میفرمودند که مولانا عبد الرحمن و غیر ایشان از مریدان مولانا سعد الدین کامرانی
که مرید مولانا نظام الدین است بسیارند و هیچ یکی باین نقل لب گشوده است و برود قبول پیش نیامده ، مولانا
نفسه الدین علی از کجا نوشته باشد ؟ و اگر این خبر صدق میداشت بتواتر نقل میشد لتواتر الدواعی علی نقل ، و چون
بتواتر منقول گشت ، و به خبر داده قرار گرفت معلوم شد که در صدق آن تردید است . بعضی از اقله ای دیگر که موجب
شحات کرده است از صدق دارند ، و اهل این سلسله علیه در آن نقلها تردد دارند ، و به سبحانه اعلم . و ایضا
حضرت خواجہ ما تقدس سره میفرمودند که منفس ساختن دلالت بر سب ایمان دارد اعاننا الله سبحانه منہ ، و ایضاً
تجویر نمودن بسیار مشکل است ، بنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ہدینا و حب لنا من لدنک رحمة انک انت الارب

(در سوم)

کتوب سی و نهم

مولانا محمد صادق کتبی در دیانته در بیان

فرق میان علم یقین صوفیه و علم یقین ارباب معقول

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفى علم یقین نزد صوفیه عبارت از یقینی است که با استدلال از اثر
 بخوش حاصل میشود، و چون این معنی این نظر و استدلال را نیز میسر است فرق در میان علم یقین صوفیه و علم یقین ارباب
 معقول چه بود و علم یقین صوفیه چرا داخل کشف و شهود باشد و علم یقین ارباب معقول وجه از حقیق نظر و فکر نه بر آید.
 باید دانست که در علم یقین هر دو طائفه شهود اثر لازم است تا از انجا پی بخوش برده شود که غیر مشهود است غایب مافی
 ارباب ارتباطی که در میان اثر و خوش حاصل است و سبب انتقال است از وجود اثر بوجود خوش در علم یقین صوفیه آن
 ارتباط نیز مشهود و کشف است، و در علم یقین ارباب استدلال آن ارتباط نظری است که بگویند و دلیل قنای است
 پس ناچار انتقال از وجود اثر بوجود خوش طائفه اولی را حدسی بگویند یا شهودی باشد و طائفه ثانی را این انتقال
 نظری و فکری بود. پس یقین طائفه اولی داخل کشف و شهود باشد، و یقین طائفه ثانی از معنی استدلال نه
 بر آید. و اطلاق استدلال در علم یقین صوفیه معنی بر ظاهر و صورت است که متضمن انتقال است از اثر بخوش و
 فی الحقیقت کشف و شهود است بخلاف علم یقین ارباب که حقیقت استدلالی است و چون این فرق دقیق بر کتبی پوشیده مانده
 است ناچار در مرتبه حیرت مانده اند و جسی ازینها از نادانی خود زبان اعتراض را دراز ساخته اند بر بعضی اعراض که
 علم یقین صوفیه را تفسیر با استدلال از اثر بخوش کرده اند. کمال ذلک لعدم الاطلاع علی حقیقة الامر و الله یحیی الحق
 و هو یدعی السبیل و السلام علی من اتبع الهدی.

SELECT BIBLIOGRAPHY

- 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī, Shaykh. *Akhbār al-Akhyār fī Asrār il-Abrār*, ed. Maulawī Ḥāfiẓ Muḥammad 'Abd al-Aḥad, Delhi, 1309/1892. In Persian.
- _____. *Akhbār al-Akhyār fī Asrār al-Abrār*, MSS. 107/52 and 108/47 in the library of the late Maulawī Muḥammad Shafī', of Lahore, Pakistan. In Persian.
- _____. *Irsāl al-Makātīb w-al-Rasā'il ilā Arbāb il-Kamāl w-al-Fadā'il*, MS. in the private collection of 'Allāma Sayyid Vazīr al Ḥasan Ābidī, of Samanabad, Lahore. In Persian.
- _____. *Risāla-i Waṣīyyat* quoted in Munshī Brakat 'Alī, p.32. In Persian.
- _____. *Zād al-Muttaqīn fī Sulūk-i Ṭarīq il-Yaqīn*, MS. Or.217, British Museum.
- 'Abd al-Bāqī, Muḥammad Fu'ād, *Al-Mu'jam al-Mufahras li-Alfāẓ il-Qur'ān*, Cairo, 1364. In Arabic.
- 'Abd al-Ḥayy, *Nuzhat al-Khawāṭir wa Bahjat al-Nawāẓir* (8 vols., Hyderabad, 1962-70). In Arabic.
- 'Abd Allāh Anṣārī, Khwāja, *Ṭabaqāt al-Ṣūfiyya*, ed. 'Abd al-Ḥayy Ḥabībī, Kabul, 1341 H.Sh. In Persian.
- 'Abd al-Quddūs Gangūhī, *Anwār al-'Uyūn fī Asrār il-Maknūn*, Urdu tr. 'Azīz Aḥmad Aḥmadī, Azamgarh, 1928.
- 'Abd al-Rahmān Chishtī, *Mir'āt al-Asrār*, MS. Or.216, British Museum. In Persian.
- 'Abdul Ḥalīm, *History of the Lodi Sultans of Delhi and Agra*, Dacca, 1961.
- 'Abdul Muqtadir, Maulavī, *Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at Bankipore* [Khudā Bakhsh Public Library, Patna], Vols. VIII, XIII, Patna, 1925-28.
- Abdul Qadir, 'The Cultural Influences of Islam', *The Legacy of India*, ed. G.T. Garrat, Oxford, 1938 repr.
- Abū al-Faḍl 'Allāmī, Shaykh, *Ā'in-i Akbarī*, 3 vols., Lucknow, 1833. In Persian.
- _____. *The Ā'in-i Akbarī*, Eng. tr., H. Bloachman, Vol.I, Delhi, 1965 repr.; Vol.II, tr. Colonel H.S. Jarrett, second rev. edn., Calcutta, 1949.
- Abū Ishāq Nisābūrī, *Qiṣaṣ al-Anbiyā'*, ed. Ḥabīb-i Yaghmā'ī, Tehran, n.d. In Persian.
- Abū Mansūr 'Abd al-Kāhir ibn Ṭāhir al-Baghdādī, *Moslem Schisms and Sects (Al-Farq Bain al-Firaq)*, tr. Kate Chambers Seelye, New York, 1966.
- Abū Ṭālib al-Makkī, *Qūt al-Qulūb*, Vol.I, Cairo, 1310.
- Ādhar, Luṭf 'Alī Beg, *Ātishkada-i Ādhar*, ed. Ḥasan-i Sādāt Nāsirī, 3 vols., Tehran, 1336-40 H.Sh.

'Afif, Shams-i Sirāj, *Ta'rikh-i Firūz Shāhī*, ed. Maulawī Wilāyat Ḥussain, Calcutta, 1890. In Persian.

Affifi, A.E., *The Mystical Philosophy of Muhyid Din Ibnul 'Arabī*, Cairo 1339/1920-21.

Aḥmad Ghazzālī, *Aphorismen Uber Die Liebe*, ed. Hellmut Ritter, Istanbul, 1943 (Bibliotheca Islamica XV).

Aḥmad Khān, Sir Sayyid, *Āthar al-Ṣanādīd*, ed. Khālid Naṣīr Hāshimī, Delhi, 1965 repr. In Urdu.

Aḥmad Qādirī, Sayyid, *Tadhkira-i Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī*, Patna, 1370/1950-51.

Aḥmad Sirhindī, Shaykh, *Maktūbāt-i Imām-i Rabbānī*, 3 vols., Karachi, 1972 repr. In Persian.

Akhtar, Muḥammad Saleem, 'Akbarī Daur Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī kī Niḡarishāt ke Ā'inēn Mayn', *Fikr-u Nazar*, Journal of the Islamic Research Institute, Islamabad, IX (May 1974) pp.664-681. In Urdu.

_____. 'Ḥaḍrat Shāh Abū al-Ma'ālī Qādirī aur Ḥaḍrat Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī kē Bāhamī Rawābit', *Sahīfa*, Journal of the Majlis-i Taraqqi-i Adab, Lahore, July-August, 1976. In Urdu.

_____. *Hindustān kī Tahrik-i Iḥyā'-i Dīn Mayn Ḥaḍrat Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī kā Hiṣṣa*, unpublished M.A. Thesis, University of the Punjab, Lahore, 1972. In Urdu.

_____. 'Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī kā Silsila-i Talamidhā', *Oriental College Magazine*, Punjab University, Lahore, XLVIII (March-June 1972), pp.309-351. In Urdu.

_____. *Tahqīq dar Mathnawīhā-i Hakīm Sanā'ī*, unpublished ^{P.D.}Thesis, University of Tehran, 1974. In Persian.

_____. 'An Introduction to the Life and Works of Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī', *The Muslim World*, Connecticut, U.S.A. (in Press).

Ali Hassan Abdel Kader, *The Life, Personality, and the Writings of Al-Junayd*, London, 1962.

'Alī Hujwīrī, *Kashf al-Maḥjūb*, ed. Muhammad 'Abbāsī, Tehran, 1336 H.Sh.; Eng. tr. Reynold A. Nicholson, London, 1967 repr.

'Alī al-Muttaqī, *Kanz al-'Ummāl*, 21 vols., Hyderabad, 1346-94. In Arabic.

Amīr Khurd, *Sayr al-Aulīyā' fī Maḥabbat-i Ḥaqq Jallā wa 'Alā'*, Delhi, 1309/1892-92. In Persian.

Amīr Khusrau Dihlawī, *Dīwan-i Kāmil*, ed. M. Darwīsh, Tehran, 1343 H.Sh. In Persian.

_____. *Khazā'in al-Futūḥ*, ed. Muhammad Wahid Mirza, Calcutta, 1953. In Persian.

_____. *Mathnawī-i Qirān al-Sa'dayn*, Nawalkishore edn. 1287. In Persian.

- _____, *Mathnawī-i Dawal Rānī Khidr Khān*, ed. Maulānā Rashīd Aḥmad Sālim Anḡarī, Alīgarh, 1336/1917. In Persian.
- Arberry, A.J., *Catalogue of the Arabic Manuscripts in the Library of the India Office*, Vol. 2 (II. Sufism and Ethics), London, 1936.
- _____, *Muslim Saints and Mystics*, London, 1964. Excerpts from 'Aṭṭār's *Tadhkirat al-Aulīyā'*.
- _____, *Ṣūfī Martyr*, London, 1969. Translation of 'Ayn al-Qudāt's *Apology*.
- Arnaldez, R., 'Ibn Rushd', *Encyclopaedia of Islam*, New edition, Vol. III, pp. 909-20.
- Aṣīl al-Dīn 'Abd Allāh Wā'iz, Sayyid, *Maqṣid al-Iqbāl Sulṭāniyya*, ed. Mā'il-i Harawī, Tehran, 1351. Also included in the *Risāla-i Mazārāt-i Herāt*, ed. Fikrī-i Saljūqī, Kabul, n.d. In Persian.
- 'Aṭṭār Nīshāpūrī, Shaykh Farīd al-Dīn, *Dīwān-i Ghanaḡiyāt-u Qayā'id*, ed. Taqī Tafāḡdulī, Tehran, n.d. In Persian.
- _____, *Manṭiq al-Ṭayr*, ed. Sayyid Ṣādiq Gauharīn, Tehran, 1342 H.Sh. In Persian.
- _____, *Tadhkirat al-Aulīyā'*, ed. Muḥammad Isti'lāmī, Tehran, 1346, H.Sh. In Persian. Also see Arberry, A.J.
- 'Ayn al-Qudāt-i Hamadānī, *Tamhīdāt*, quoted in Raḥīm Farmanish, *Aḥwāl-u Āthār-i 'Ayn al-Qudāt-i Hamadānī*, Tehran, 1338 H.Sh. In Persian.
- _____, *Namāhā*, ed. 'Alī Naqī Munzawī and 'Afīf 'Usayrān, 2 vols., Tehran, 1969-72. In Persian.
- Āzād Bilgīrāmī, Mīr Ghulām 'Alī, *Ma'āthir al-Kirām*, Lahore, 1971 repr. In Persian.
- 'Azīmu'd-Dīn Ahmad, *Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at Bankipore*, Vol. V, Calcutta, 1910.
- Bābur Pādshāh, Ṣaḥīr al-Dīn Muḥammad, *Babar-nama* (Memoirs of Bābur), Eng. tr. A.S. Beveridge, Delhi, 1970 repr.
- Badāyūnī, Mullā 'Abd al-Qādir, *Muntakhab al-Tawārīkh*, 3 vols., Calcutta, 1864-69. In Persian. Eng. tr. George S.A. Ranking, Vol. I; W.H. Lowe, Vol. II; Wolseley Haig, Vol. III, Patna, 1973 repr.
- _____, *Najāt al-Rashīd*, ed. Sayyid Mu'īn al-Ḥaqq, Karachi. In Persian.
- Bahā' al-Dīn Walad, *Ma'ārif*, ed. Badī' al-Zamān-i Furūzānfar, 2 vols., Tehran, 1338 H.Sh.
- Badr al-Dīn Sīrhīndī, Shaykh, *Ḥaḍarāt al-Quds*, Lahore, 1971. In Persian. Urdu tr. Khwāja Aḥmad Ḥusayn Khān, 2 vols., Lahore.
- Bahār, Muḥammad Taqī, *Sabk Shināsī*, Tehran, 3 vols., Tehran, 1349 H.Sh. In Persian.
- Baqū', Muḥammad, *Mir'āt al-'Ālam*, Ms. Add. 7657, British Museum. In Persian.

- Bāqī Bi'llāh, Khwāja Muḥammad Bāqī, *Biography of Muhammad al-Bāqī* (discourses collected by an anonymous author), MS. D.P. 1158 c, India Office.
- _____, *Kalimāt-i Tayyibāt*, quoted in Saiyid Athar Abbas Rizvi, *Muslim Revivalist Movements in Northern India in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Agra, 1965, p.209. In Persian.
- _____, *Maktūbāt*, included in the *Sharḥ-i Rubā'iyāt*, MS. D.P.1158 f., India Office. In Persian.
- _____, *Mathnawī*, MS. D.P.1158 g., India Office. In Persian.
- _____, *Sharḥ-i Rubā'iyāt*, MS. D.P. 1158 f., India Office. In Persian.
- Barakat 'Alī, Munshī, *Mir'āt al-Ḥaqā'iq*, Rampur, 1323. In Urdu.
- Baranī, Diyā' al-Dīn, *Tā'rikh-i Firūz Shāhī*, Calcutta, 1860-62. In Persian.
- Bashīr al-Dīn Aḥmad, *Wāqī'āt-i Dār al-Ḥukūmat-i Dihlī*, 3 vols., Delhi, 1919. In Urdu.
- Bashīr Ḥusain, M., *Fihrist-i Makhtūṭāt-i Shafī'*, Lahore, 1972. In Urdu.
- Bezme Ansārī, A.S., 'Khwāja Bākī Bi'llāh', *Encyclopaedia of Islam*, New edition, London, Vol.I, p.957.
- Biography of Muhammad al-Bāqī*, MS. D.P. 1118 c., India Office. In Persian.
- Bosworth, Clifford Edmond, *The Islamic Dynasties*, Edinburgh, 1967. Translated into Persian by Farīdūn-i Badra'ī as *Silsilāhā-i Islāmī*, Tehran, 1349 H.Sh.
- Browne, Edward Granville, *A Literary History of Persia*, 4 vols., Cambridge, 1957 repr.
- Corbin, Henry, *L'imagination creatrice dans le soufisme d' Ibn 'Arabī*, Paris, 1958. Translated by Ralph Manheim as *Creative Imagination in the Sufism of Ibn Arabi*, Princeton, 1969.
- Dānish Pizhūh, Muḥammad Taqī, ed., *Sharḥ-i Fārsī-i Shihāb al-Akhbār*, Tehran, 1349, H.S. In Persian.
- Dārā Shukūh, *Sakīnat al-Aulīyā'*, ed. M. Jalālī-i Nā'inī, Tehran, 1344 H.Sh. In Persian.
- Daulatshāh Samarqandī, *Tadhkirat al-Shu'arā'*, ed. Muḥammad 'Abbāsī, Tehran, n.d. In Persian.
- Elliot, H.M., *The History of India as Told by Its Own Historians*, ed. John Downson, 8 vols., Allahabad, 1964 repr.
- Ethé, Herman, *Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office*, 2 vols., Oxford, 1903-1937.
- Fakhrī, Mājid, *Ibn Rushd*, Beirut, n.d. In Arabic.
- Farīd Bhakkarī, Shaykh, *Dhakhīrat al-Khawānīn*, ed. Sayyid Mu'īn al-Ḥaqq, 2 vols., Karachi, 1961-70.

- Farīd al-Dīn Nāgaurī, Shaykh, *Surūr al-Sudūr* (Discourses of Shaykh Ḥamīd al-Dīn Nāgaurī), MS. Muslim University, Aligarh. In Persian.
- Field, Claud, *Mystics and Saints of Islam*, London, 1910.
- Firishta, Abū al-Qāsim Hindū Shāh, *Gulshan-i Ibrāhīmī*, Nawalkishore edn., n.d. In Persian.
- Friedmann, Yohanan, *Shaykh Ahmad Sirhindī: An Outline of His Thought and a Study of His Image in the Eyes of Posterity*, Montreal and London, 1971.
- Furūzānfar, Badī' al-Zamān, *Aḥādīth-i Mathnawī*, Tehran 1347 H.Sh., repr.
- Ghauthī Shaṭṭārī, Muḥammad Ḥasan, *Gulzār-i Abrār*, Persian MSS. 185. The John Rylands Library, Manchester. Translated into Urdu by Faḍl Aḥmad Jīwarī as *Adhkār-i Abrār*, Agra, 1326/1908.
- Gauthiar, L., *Ibn Rochd (Averroes)*, Paris, 1948.
- Ghazālī, Imām Abū Ḥāmid Muḥammad bin Muḥammad al-, *Iḥyā' 'Ulūm al-Dīn*, Cairo, 1287, 1358.
- Ghazzālī, Aḥmad, *Scawāniḥ*, ed. Hellmut Ritter, Istanbul, 1942. In Persian.
- Ghulām Sarwar Lāhorī, *Khazīnat al-Aṣfīyā'*, 2 vols., Lahore, 1863.
- Gibb, H.A.R., *Arabic Literature: An Introduction*, Oxford Paperbacks, 1963.
- _____, *The Travels of Ibn Baṭṭūṭa A.D. 1325-1354*, 3 vols., Cambridge, 1958-71.
- Goldziher, Ignace, *Muslim Studies (Muhammedische Studien)*, tr. C.R. Berger and S.M. Stern, ed. S.M. Stern, London, 2 vols., 1971.
- _____, *A Short History of Classical Arabic Literature*, ed. and tr. Joseph Desomogyi, Hildesheim-Germany, 1966.
- Gulchīn-i Ma'ānī, Aḥmad, *Ta'rīkh-i Tadhkira-hā-i Fārsī*, 2 vols., Tehran, 1350, H.Sh.
- Ḥabīb Allāh, Muḥammad, *Dhikr-i Jamī'-i Auliyā'-i Dihlī*, MS. D.P.594, India Office.
- Ḥāfiẓ Shīrāzī, Khwāja Shams al-Dīn Muḥammad, *Dīwān*, ed. Muḥammad Qazwīnī and Qāsim Ghānī, Tehran, n.d.
- Ḥamīd Qalandar, *Khayr al-Majālis*, ed. Khalīq Aḥmad Niẓāmī, Aligarh, 1959. In Persian.
- Ḥasan-i Sijzi 'Alā', *Fawā'id al-Fu'ad*, Bulandshahr, 1272. In Persian.
- Hāshim Kishmī, Muḥammad, *Zubdat al-Maqāmāt*, Kanpur, 1890. In Persian.
- Hashimī, 'Abd al-Quddūs, *Taqwīm-i Ta'rīkhī*, Karachi, 1965. In Urdu.
- Huart, Clement, *A History of Arabic Literature*, Berlin, 1966.
- Humā'ī, Jalāl al-Dīn, *Ghazzālī-nāma*, second rev. edn., Tehran, 1342 H.Sh. In Persian.

- Ibn Jauzī, *Tilbīs-i Iblīs*, Cairo, 1928, quoted in J. Spencer Trimingham, *The Sufi Orders*, Oxford, 1971, p.262, note 1.
- Ibbetson, Denzil Charles Jelf, *A Glossary of the Tribes and Castes of the Punjab and North-West Frontier Province*, ed. Horace Arthur Rose, Lahore, Vol.I, 1911-19.
- Ibn 'Arabī, Muḥyī al-Dīn, *Fuṣūṣ al-Ḥikam*, ed. Abū al-A'lā' Affīfī, Cairo, 1365/1946.
- _____, *The 'Tarjumān al-Ashwāq': A Collection of Mystical Odes by Muḥyī'ud-dīn ibn al-'Arabī*, ed. and tr. by Renynold A. Nicholson, London, 1911.
- Ibn Khallikān, *Wafayāt al-A'yān wa Anbā' al-Zamān*, 8 vols., Beirut, 1970. In Arabic.
- Ibrāhīmī Ḥarīrī, Fārs, *Maqāma Nawīsī dar Adabīyyāt-i Fārsī*, Tehran, 1346 H.Sh. In Persian.
- Ikrām, Shaykh Muḥammad, *Rūd-i Kauthar*, Fifth edn., Lahore, 1970. In Urdu.
- _____, *Āb-i Kauthar*, Seventh edn., Lahore, 1968. In Urdu.
- Īmān, Raḥm 'Alī Khān, *Muntakhab al-Laṭā'if*, ed. Muḥammad Riḍā Jalālī Nāi'nī and Sayyid Amīr Hasan Ābidī, Tehran, 1349 H.Sh. In Persian.
- Imperial Gazetteer of India*, new edn., 25 vols., Oxford, 1907-09.
- Inayutallah, Sh., 'Shaykh Aḥmad Sirhindī', *Encyclopaedia of Islam*, new edn., Vol.I, pp.297-98.
- India: Archaeological Survey, *List of Muhammadan and Hindu Monuments (Delhi Province)*, 4 vols., Calcutta, 1916-22.
- Iqbāl, Muḥammad, *Letters and Writings of Iqbal*, ed. and comp. B.A. Dar, Karachi, 1967.
- 'Irāqī, Shaykh Fakhr al-Dīn Ibrāhīm, *Lama'āt*, ed. Hellmut Ritter, Bibliotheca Islamica XVI. In Persian.
- 'Isāmī, *Futūḥ al-Salāṭīn*, ed. A.S. Usha, Madras, 1948. In Persian.
- Jahāngīr, *Tūzuk-i Jahāngīrī*, Eng.tr. Alexander Rogers, ed. Henry Beveridge, second edn., Delhi, 1968 repr.
- _____, *Toozuk-i Jehangeeree (Tūzuk-i Jahāngīrī)*, ed. Syud Aḥmud, Ghazipur and Aligarh, 1863-64. In Persian.
- Jamālī, Shaykh, *Siyar al-'Ārifīn*, Delhi, 1311. In Persian.
- Jāmī, Maulānā 'Abd al-Raḥmān bin Aḥmad, *Nafahāt al-Uns min Ḥaḍarāt al-Quds*, ed. Mahdī Tauḥīdīpūr, Tehran, n.d. In Persian.
- Jones, Russell, 'Ibrāhīm bin Adham', *Encyclopaedia of Islam*, new edn., Vol. III, pp.985-86.
- Kāshānī, 'Izz al-Dīn Maḥmūd bin 'Alī, *Miṣbāḥ al-Hidāya wa Miftāḥ al-Kifāya*, ed. Jalāl al-Dīn Humā'ī, Tehran, n.d. In Persian.

- Khawānd Mīr, *Ḥabīb al-Siyar*, Bombay, 1857.
- Khweshagī Qasūrī, 'Abd Allāh, *Ma'ārij al-Wilāyat*, MS. 7765, Punjab University, Lahore. In Persian.
- Lāhijī, Muḥammad, *Mafātiḥ al-I'jāz fī Sharḥ Gulshan-i Rāz*, ed. Kaywān Samī'ī, Tehran, 1337 H.Sh. In Persian.
- Lal, Kishori Saran, *History of the Khaljis (A.D. 1290-1320)*, New York, 1967.
- Lane-Poole, Stanley, *The Muhammadan Dynasties*, New York, 1965 repr.
- Latif, Syed Muḥammad, *Lahore: Its History, Architectural Remains and Antiquities*, Lahore, 1892.
- Levy, Reuben, *Catalogue of the Arabic Manuscripts in the Library of the India Office*, Vol.2 (III. Fiqh), London, 1937; Vol.2 (IV. Kalam), London, 1940.
- Mahdi Husain, Agha, *Tughluq Dynasty*, Calcutta, 1963 repr.
- Maḥmūd bin 'Uthmān, *Firdous al-Murshidiyya fī Asrār al-Ṣamadīyya*, ed. Īraj Afshār, Tehran, 1393 H.Sh. In Persian.
- Massé, H. 'Irāqī, Fakhr al-Dīn Irāqī Hamadānī', *Encyclopaedia of Islam*, New edn., Vol.III, pp.1269-70.
- Ma'sūm 'Alī Shāh, Muḥammad Ma'sūm Shīrāzī, *Ṭarā'iq al-Ḥaqā'iq*, ed. Muḥammad Ja'far Maḥjūb, Tehran, 1960. In Persian.
- Mas'ūd Bak, *Mir'āt al-'Ārifīn*, MS. 1854, India Office.
- Meier, F., *Firdus al-Murshidiyya: Die vita des Scheichs Abu Ishāq al-Kāzerūnī*, Leipzig, 1948.
- _____, 'The Mystic Path: The Sufi Tradition', *The Muslim World*, ed. Bernard Lewis, London, 1976.
- _____, 'Aḥmad-i Djām', *Encyclopaedia of Islam*, New edn., Vol.I, pp.283-84.
- Minhāj al-Dīn Abū 'Umar-i 'Uthmān, *Ṭabaqāt-i Nāṣirī*, ed. 'Abdul Ḥai Ḥabībī, Vol.I, Kabul 1963; Vol.II, Lahore, 1954. Eng. tr. Major H.G. Raverty, Delhi, 1970 repr.
- [Muḥammad Ashraf], *Catalogue of Persian Manuscripts: Salar Jang Museum and Library, Hyderabad*, 4 vols., Hyderabad, n.d.
- Muḥammad bin Rustam bin Qubād, Mirzā, *Ta'rīkh-i Muḥammadī*, ed. Imityāz 'Alī 'Arshī, Aligarh, Vol.II, Pt.6, 1960. In Persian.
- _____, *Ta'rīkh-i Muḥammadī*, MS. Or. 1824, British Museum. In Persian.
- Muḥammad bin Munawwar, *Asrār al-Tauḥīd fī Maqāmāt-i Abū Sa'īd*, ed. Dhabīḥ Allāh Ṣafā, Tehran, 1348 H.Sh. In Persian.
- Muḥammad Ghaznawī, Khwāja Sadīd al-Dīn, *Maqāmāt-i Zhanda Pīl*, ed. Ḥashmat Allāh Mu'ayyid Sanandijī, Tehran, 1340 H.Sh. In Persian.

- Muḥammad Pārsā, Khwāja, *Faṣl al-Khiṭāb*, quoted in Abdul Muqtadir, Vol.XIII, pp.18-19. In Persian.
- Mu'In al-Dīn bin Khwāja Khwāwand Maḥmūd, Khwāja, *Mir'āt-i Ṭayyiba*, MS. 2379, Raza Library, Rampur. In Persian.
- Mushtāqī, Shaykh Rizq Allāh, *Wāqī'āt-i Mushtāqī*, MS. Add. 11633, British Museum. In Persian.
- Naqawī, Sayyid Alīriḡā, *Tadhkira Nawīsī dar Hind-u Pākistān*, Tehran, 1964. In Persian.
- Naqawī, Shahryar, *Farhang Nawīsī-i Farsī dar Hind-u Pākistān*, Tehran, 1341 H.Sh. In Persian.
- Nāsir Khusrau, Ḥakīm, *Dīwān-i Ash'ār*, ed. Ḥājjī Sayyid Naṣr Allāh Taqawī et.al., Tehran, 1348 H.Sh. In Persian.
- _____, *Safar-nāma*, Berlin 1340 H.Sh.; Tehran repr.
- Nasr, Seyyed Hossein, *Three Muslim Sages*, Cambridge-Massachusetts, 1964.
- Nāzim, Muḥammad, *The Life and Times of Sulṭān Maḥmūd of Ghazna*, Cambridge, 1931.
- Nicholson, R.A., *A Literary History of the Arabs*, Cambridge, 1966.
- _____, *Studies in Islamic Mysticism*, Cambridge, 1967 repr.
- Ni'mat Allāh, Khwāja, *Ta'rīkh-i Khān Jahānī*, ed. S.M. Imām al-Dīn, 2 vols., Dacca, 1960-62. In Persian.
- Niẓām al-Dīn Aḥmad, Mirzā, *The Tabakāt-i Akbarī*, Eng. tr. B. De, Vol.II, Calcutta, n.d.
- Niẓāmī, Khalīq Aḥmad, *Ḥayāt-i Shaykh 'Abd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlawī*, Delhi, 1953. In Urdu.
- Niẓāmī 'Arūdī Samarqandī, *Chahār Maqālā*, ed. Muḥammad Mu'In, Tehran, 1333 H.Sh. In Persian.
- Niẓāmu'd-Dīn, Muḥammad, *Introduction to the Jawāmi'u l-Ḥikāyāt wa Lawāmi'u'r-Riwāyāt*, London, 1929.
- Qazwīnī, Muḥammad Amīn, *Bādshāh-nāma*, MS. Or. 173, British Museum. In Persian.
- Quddūsī, I'jāz al-Ḥaqq, *Tadhkira-i Ṣūfiyā'-i Punjāb*, Karachi, 1962. In Urdu.
- Qureshī, Istiaq Husain, *The Administration of the Sultanate of Delhi*, 4th rev. edn., Karachi, 1958.
- Qushayrī, Abū al-Qāsim, *Risāla*, translated into Persian by Abū 'Alī Ḥasan ibn Aḥmad 'Uthmānī as *Tarjuma-i Risāla-i Qushayrī*, ed. Badī' al-Zamān Furūzānfar, Tehran, 1967.
- Quṭb al-Dīn Bakhtiyār Kākī, Shaykh, *Dalīl al-'Arifīn*, Lucknow, 1890. In Persian.

- Rahmān 'Alī, Maulawī, *Tadhkira-i 'Ulamā-i Hind*, Lucknow, 1914. In Persian.
- Rahman, M.L., *Persian Literature in India During the Time of Jahangir and Shahjahan*, Baroda, 1970.
- Rieu, Charles, *Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum*, 3 vols., 1966 repr.
- Rijā'ī, Ahmad 'Alī, ed., *Khulāṣa-i Sharḥ-i Ta'arruf*, Tehran, 1349 H.Sh. In Persian.
- Risāla dar Hāl-i Wafāt-i Ḥaḍrat Shaykh al-Muḥaddithīn 'Abd al-Ḥaqq bin Sayf al-Dīn Dihlawī al-Bukhārī*, in the possession (1970) of the late Mr Salīm al-Ḥaqq Ḥaqqī, of Model Town, Lahore.
- Ritter, H., 'Abū Sa'id Faḍl Allāh bin Abi'l Khayr', *Encyclopaedia of Islam*, New edn., Vol.I, pp.145-47.
- _____, 'Ḥasan al-Baṣrī', *Encyclopaedia of Islam*, New edn., Vol.III, pp.247-48.
- Rizvi, Sayyid Athar Abbas, *Muslim Revivalist Movements in Northern India During the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Lucknow, 1965.
- _____, *History of Sufism in India*, Vol.I, Delhi, 1976.
- _____, *Religious and Intellectual History of the Muslims in Akbar's Reign*, Delhi, 1975.
- Rypka, Jan, *History of Iranian Literature*, ed. Karl Jahn, Dordrecht-Holland, 1968.
- Sachacht, J., 'Abū'l-Layth al-Samarkandī', *Encyclopaedia of Islam*, New edn., Vol.I, p.137.
- Ṣādiq Dihlawī Kashmīrī Hamadānī, Muḥammad, *Ṭabaqāt-i Shāhjahānī*, MS. 1673, British Museum; MS. 705, India Office. In Persian.
- _____, *Kalimāt al-Ṣādiqīn*, MS. 283 (History), Āstān-i Quds Library, Mashhad, Iran; MS. 671, Khuda Bakhsh Public Library, Patna, India.
- Ṣādiq Khān, *Shāhjahān-nāma*, MS. Or. 1671, British Museum. In Persian.
- Ṣafā, Dhabiḥ Allāh, *Ta'rīkh-i Adabīyyāt dar Īrān*, 3 vols., Tehran. In Persian.
- Ṣaghānī, Ḥasan bin Muḥammad al-, *Mashāriq al-Amḍār al-Nabawīyya fī Siḥāḥ al-Akhbār al-Muṣṭafawīyya*, Urdu tr. Maulawī Khurram 'Alī, Lucknow, 1319.
- Saksena, Banarsi Prasad, *History of Shahjahan of Delhi*, Allahabad, 1958.
- Sam'ānī, 'Abd al-Karīm, *Kitāb al-Ansāb* with an introduction by D.S. Margoliouth, London, 1912. In Arabic.
- Sanā'ī, Ḥakīm, *Dīwān*, ed. Mudarris-i Raḍawī, Tehran, n.d. In Persian.
- _____, *Dīwān*, ed. Muṣāḥir Muṣaffā, Tehran, 1336 H.Sh. In Persian.

- _____, *Hadīqat al-Ḥaḡīqa wa Sharī'at al-Ṭarīqa*, ed. Mudarris-i Raḡawī, Tehran, 1348 H.Sh. In Persian.
- _____, *Makātīb*, ed. Nazir Ahmad, Aligarh, 1962. In Persian.
- Sarrāj, Abū Nasr al-, *Kitāb al-Lūmā' fī'l Taṣawwuf*, ed. R.A. Nicholson, London, 1963 repr. In Arabic.
- Shabistrī, Maḡmūd, *Gulshan-i Rās: The Rose Garden of Mystics*, ed. and tr. Edward Henry Whinfield, London, 1880.
- Shafi, Mohammad, 'Abd al-Ḥaḡḡ b. Sayf al-Dīn al-Dihlawī al-Bukhārī', *Encyclopaedia of Islam*, New edn., Vol.I, pp.60-61.
- Sha'rānī, 'Abd al-Waḡḡab bin Aḡmad al-, *Ṭabaqāt al-Kubrā*, 2 vols., Misr, 1954.
- Shams al-Dīn Muḡammad Bardsīrī Kirmānī, *Miṣbāḡ al-Arwāḡ*, ed. Badī' al-Zamān Furūzānfar, Tehran, 1349 H.Sh.
- Sharrīshīyy, Abū al-'Abbās Aḡmad bin 'Abd al-Mū'min al-Qaysīyy al-, *Sharḡ-i Maqāmāt al-Ḥarīrī*, Cairo, 1372/1952-53. In Arabic.
- Şiddīq Kishmī, Muḡammad, *Mabdā'-u Ma'ād*, Kanpur 1309. In Persian.
- Slane, MacGuckin de, *Biographical Dictionary*, 4 vols., New York, 1842-71 repr. Translation of Ibn Khallikān's *Wafayāt al-A'yān*.
- Spear, [T.G.] Percival, *Delhi: A Historical Sketch*, London, 1945 repr.
- _____, 'The City in South Asia: Delhi - The Stop-Go Capital'; Paper presented at a seminar held at the Centre of South Asian Studies, School of Oriental and African Studies, London, on February 2, 1976.
- Stephen, Carr, *Archaeology and Monumental Remains of Delhi*, Allahabad, 1967 repr.
- Storey, C.A., *Catalogue of the Arabic Manuscripts in the library of the India Office*, Vol.2 (1. Quranic Literature), London, 1930.
- _____, *Persian literature: A Bio-Bibliographical Survey*, Vol.1, Pt.2, London, 1953.
- Suhrawardī, Shihāb al-Dīn 'Umar al-, *'Awārif al-Ma'ārif*, Bulāq, 1289/1872-73. On the margin of Ghazzālī's *Iḡyā'*.
- Sulamī, 'Abd al-Raḡmān al-, *Ṭabaqāt al-Sūfīyya*, ed. Nūr al-Dīn Sharība, Cairo, 1953. In Arabic.
- Suyūṭī, Jalāl al-Dīn 'Abd al-Raḡmān, *Buḡhyat al-Wu'āt fī Ṭabaqāt Luḡwīyyīn w-al-Nuḡāt*, ed. Muḡammad Abū al-Faḡl Ibrāḡīm, 2 vols., 1964. In Arabic.
- Tarbīyyat, Muhammad 'Alī, *Dānishmandān-i Āzarbā'ījān*, quoted in Ṣafā, Vol. III, p.766. In Persian.
- Thomas, Edward, *The Chronicles of the Pathan Kings of Delhi*, London, 1871.
- Trimingham, J. Spencer, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford, 1971.

- Von Ronkel, S., *Supplement to the Catalogue of the Arabic Manuscripts preserved in the Museum of the Batavia Society of Arts and Sciences*, The Hague, 1913.
- Wahid Mirza, Muhammad, *The Life and Works of Amir Khusrau*, Calcutta, 1935.
- Walī al-Dīn al-Khaṭīb al-Tabrīzī, *Mishkāt al-Maṣābiḥ*, Eng. tr. A.N. Mathew, 2 vols., Calcutta, 1809-10; James Robson, 4 vols., Lahore, 1953-65.
- Yaḥyā bin Aḥmad bin 'Abd Allāh Sirhindī, *Ta'rikh-i Mubārak Shāhī*, ed. Muḥammad Hidayat Hosain, Calcutta, 1931. In Persian.
- Yahya, Osman, *Histoire et classification de l'oeuvre d'Ibn Arabi*, 2 vols., Damascus, 1964.
- Yamamoto, Tatsuro, et.al., *Delhi: Architectural Remains of the Delhi Sultanate Period*, 3 vols., Tokyo, 1967-70. In Japanese.
- Yusuf Husain, *Glimpses of Medieval Indian Culture*, Delhi, 1957.
- Zabīdī, Sayyid Muṭṭadā al-, *Ithāf al-Sādat al-Muttaqīn*, 10 vols., Cairo, 1311/1893-94. In Arabic.

کلمات الصادقین
تألیف سال ۱۰۲۳ هجری / ۱۶۱۴ میلادی

از
محمد صادق موسوی شیرازی همدانی

پیشگفتار
محمد سلیم اختر

۱۹۷۶ میلادی
۲۵۲۵ شمسی ایرانی

مَسْئُ

TEXT

[1]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حمد و ثنا مر کرده گاری را که افضل قدیم وی ریاضین نفوس اخیار را بزینت ادعای مرضیه بیاراست و
 بتین افشده ابرار و اصفا را بانثار اسرار پسندیده به پراست. پروردگاری که بمقتضای اویائی قوت قیابی که میسه نم غیره
 مقربان خود را در پرده قربت داشته از چشم اخیار پوشید و بحکم ان الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون هیچ یک از برگزیدگان او
 خوف طیبی و اندوه بشری ندید. خداوندی که هر چه خواست کرد و هر چه خواهد میکند. یکی را بخود علم و عمل مسرور میدارد و یکی را
 بظلمت جهل و جهالت مسرور. نگارنده:

گوا هست بر بود گیتی فرورد	سیاهی شب، روشنائی روز
چراغ نلک روشن از نور اوست	دماغ ملک / گلشن از نور اوست
فسر زنده چرخ فیروزه نام	فسر زنده هر دو به سج و شام
گناینده عقده کسره و دین	نماینده ماه شک و یقین
بر آورنده آرزوهای دل	نگارنده صورت از مشت گل
حسلی بند گلشن بیاد بسار	جگر خون کن غنچه لاله زار

و درود و قیمت مر پیغمبری را که افضل انبیاء رسول است و دادی اصفا و سبیل. رسولی که آدم و من دونه تحت لوای کلام
 مجز نظام اوست و علماء امتی کاتب و بنی اسرائیل خیر معتبر او، بنی که ملت وی ناسخ جمیع ملل و ادیانست، و شریعت وی
 رافع همه شرایع و ادیان.

رسول خدا، احمد مجتبی	بنی اورد می، نادری رحمتی
نمایان گل بوستان امید	فسر دزلان چراغ دکان امید
امام بقی، پیشوای رسول	رسول امین، فواجه جزو گل
شفیع خلیقی، بروز حسنا	انیس عزیزان، بروز حسنا
ذئی پایزه قدر، معراج او	فاو صحنی بیانی ز منم حاج او
سزاران دعا و هزاران کلام	بر او باد و اصحاب و آتش تمام

اما بعد عرض میدارد بنده تا به کار شرم در هر صدق و دعوی کشمیری حمدانی ثبته الدعی منجیح الصدق که این رساله ایت مختصر در
 بیان احوال اخیار و ابرار و اویائی که در شمس و حسلی مدفونند، و این کینه مدتی آرزوی آن داشت که متعددی جمیع احوال این
 بزرگواران شود، بسبب موافق این آرزو در عقده تاخیری افتاد، تا سه سه هزار و بیست و سه توفیق یافت، و در تشریح کتب
 شد، و بدی از حقایق احوال این بزرگواران از کتب قوم خرمه از اخبار اخیار و فواید انوار و سیرالادب و سیرالعالمین

25

و طبقات تاریخی و رسائل دیگر اقتباس نمود، و احوال بعضی از اکابر که در این شهر بزرگ آسوده عیلمه کرد و هر جا سخنی از طبقات و معارف ایشان مذکور ساخت بلفظ کلمه سابق را از لاحق جدا نمود، و این رساله را کلمات العادین نام نهاد. و از عجایب آنکه اگر سبب حمل از احاد و عشرات کلمات العادین زبرد و بینات، و از مات بینات بگیرند و عشره بیافزایند تاریخ شروع و اتمام ظهور می آید، و از اتفاقات حسنه آنکه عملی از احوال جمیع پادشاهان اسلام که در این شهر بزرگ پادشاهی کرده اند، در ضمن ذکر اکابر دین مذکور شد، لیکن رعایت تقدیم و تاخیر چنانچه باید نیافت. و سبب این جز آن بود که چون در ذکر شیخ به ترتیبی تمم جریان یافت که بعضی از سلف بان ترتیب ذکر نموده، ناچار احوال پادشاهان ذی شوکت از یکدیگر متقدم و متأخر افتاد. [4] وقوع از ناظران منصف چنانست که اگر در تحریر و تقریر بر خطائی مطیع شوند بجزیل مرحمت بپوشند، و مولف را به ف ناک طعن نزنند که بیش ازین گنایش وقت نیست، و زیاده ازین مقتضای تقلید زبانی نه. صفای باطن و تصفیه قلب مدارم تا منضم در دلها جای گیرد. سخن ارباب طوب را اثری دیگر و گرمی عیلمه است.

10 فرق است میان سوز که جاک خیزد تا آنکه بر بسانش با هم بندگی
 الهی بر او این اوراق پریشان را در نظر قبول نکته شناسان معانی و بیان روشنائی و جمعیت بخش و خطوط این
 کلمات بی نام و نشان را در دیده اعتبار اولوالابصار جلوه ده، و خطا و خلل و سوسه و ذل را با نامل لطف و کرم محو نماید یا در هم از همین

مقدمه

15 در توصیف شهر دهلوی هر سه ساله عن الادات
 بدان ایگه که بنور العسره فان که دهلوی شهری بس بزرگ و عالی است و بسی از ادوی است در توصیف آن سخنان
 فرموده، یکی که هزاره و انگلی از بسیار از عظمتش و انموده. در مناجات بعضی از ادوی آمده که الهی بحسرت خاکپای بازاریان دهلوی
 بر ما رحمت کن. پس هرگز اندک معرفتی و ادنی دانشی بود. یقین میداند که بعد از حرمین شهر یقین اگر شرفی در مکانی و بزرگی
 در بلدی هست، این بعد شریف از سایر بلدان امتیاز تمام دارد، و از بلاد دیگر مستثنی است. و لهذا عوام میگویند که [5]
 دهلوی خرد که است، و فواصی نیز در بزرگی آن شبیه ندارند، و همه بر عظمت آن قایلند چه باعتبار آنکه بزرگان دین و
 عمای اصل یقین و مشایخ کبار و حکمای نامدار، و پادشاهان ذی شوکت، و امرای بر عظمت دین شهر آسوده اند و مدفون گشته،
 و چه باعتبار آنکه عمارات خوب و باغات مرغوب و جاهای پسندیده و مکانهای آرمیده دارد، و دارالخلافه هندوستان است، و
 اکثر پادشاهان سابق دین شهر بودند و جغرافی و عالم ستانی کردند. و چون همیشه این شهر مسکن عزیزان و بزرگان الهی
 و مقربان و مقبولان پادشاهی بوده، هر کفانی اثری خاص و برکتی جدا دارد، و قدمگاه حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم و
 حوض شمی و مسجد میدگاه و مسجد فواید معین الدین و خانقاه حضرت سیدان الشایخ و فیسه روز آباد دهلوی، نسبت بسایر اکنه
 25 این شهر بزیادتی برکت مخصوص و مشهورند، و ذکر بزرگی هر کدام بطریق تفصیل موجب تطویل، و نزد بعضی از اعززه چنانچه یکی از
 اصل فرست بختی گشته تمام دهلوی حکم مسجدی دارد، تمام این شهر بر عظمت و بزرگی از سایر بلدان ممتاز است، و جمعا این

[6] چند بیت خواب خسرو دهلوی از بزرگی این شهر و بعضی آکنه خبر میدهد:

	حضرت دهلوی کشف دین و داد	بخت عدفت که آباد باد /
	حسب چون ذات ابرم اند صفات	حرم سالاد من الحاد ثبات
5	اگر شود قصه این بوستان	کو شود زایر هندوستان
	قبه اسلام شده در جهان	بسته اوقبه صنت آسمان
	ساکن او جلد بزرگان دین	گوشه گوشه همه از کون دین
	مسجد او جامع فیض الهی	زمسزمه خطبه او تا سماه
	منبرش از خطبه بیت الهی	بر سر نه گفت گرفته شمی
	در ته سقفش ز سادات زمین	نصب شده جمده ستونهای دین
10	شکل ستاره چو ستونی ز سنگ	از پی سقف ننگ شیشه رنگ
	سقف ساکن گمنی شده گنول	در ته آن ساخته سنگین ستون
	تاج شش زاویه بگردن شافت	گنبد بی سنگ ننگ سنگ یافت
	سنگ وی از بسک خوردید سود	زوزر فرساید عیاری نمود
	ماه خنجره هم شب تا صبح	کز سر سختش خود دارد بسیر
15	زان خود هر بار که در ابر داد	برق ز جاست و در جافتاد
	از پی بر رفتن صنت آسمان	کرده زمین تا بنگ نوبان
	مسجد جامع ز درون چون بهشت	خوش زبیران شده کوثر رشفت
	در کمر سنگ میان دو کوه	آب گهر صفت و در باشکوه
	در ته آبش ز صفا رنگ خرد	کود تواند بدل شب شمرد
20	مواج بندش که رسد تا ماه	باز دهه آب با بر سیاه
	سپل وی آهنگ بکسار کرد	کوه به تر دامنی افسار کرد

توصیف و تعریف این شهر بر عظمت و هیبت و ساکنان و متوطنان آن خطه از حیطة تصور و خیال بیرونست، پس بمقتود بازگشتن ادبی میباشد، دهلوی از حقیقت همه و آله و اصحابه و ذریاته اجمین.

۱- خواجه قطب الدین بنخیار اوشی ندیس سره

- از اکبر ادبیا و اعظم اصفا بوده، و قبل مغنیم و ترک و تبریه تمام داشت، و بفرموده و با ستغراق در یاد آفریده گاه متعجب بود. از اجساد اصحاب خواجه معین الدین حسن بجزری است، و در سبک اعظم غنای آنحضرت منظم و بسیاری از ادبیا و اصفا را طاعت کرده، و نام والده شریف او شیخ کمال الدین احمد موسی است، در دو نیم سالی تمیم شد. مادرش در پنج سالی همسران عمایه سپرد تا به سلمی سپارد. آن عزیز فرستاد پیش مولانا ابوحنیفی که از شهودان بود بسپرد، در انسانی راه پیر نورانی همراه شد، و آن دو بزرگ با اتفاق بمذوم سپردند، و آن پیر که خضر علیه السلام بوده، با ستاد گفت، این طفل از ادبیا کبار خواهد شد، و همیشه بعد باشد، تکامل و تعاضل مکتوبه! و تعجب ادبیا را در شروع تمیز و آگاهی در طلب و استیگر وقت شد، و جست و جوی پیر در سرانجام نگاه معین ادبیا با اوشی تشریف آورد، تعجب ادبیا در اول طاعت مرید شد. چون خواجه بزرگ را بموجب حکمت الهی گذر بخدمتستان افتاد و در اجیر که در رضا تبرکده ای در آن مکان شریف است، ساکن شد، قطب ادبیا ازین معنی وقوف یافته، بر نماند شیخ جلال الدین تبریزی^{۱۰} جانب هندوستان بدان شد، و چندی در مقان و لاهور توقف واقع شده، بدین تشریف آورد. معین ادبیا 10 آنحضرت را تجویز سکونت دهلی نموده، قریب بیام رحمت خلقت داد، و عصبی خواجه عثمان مرونی عنایت کرد، و امانت خواجه عثمان جنت بوی سپرد، چنانچه این قصه در دلیل العارین^{۱۱} بتفصیل مذکور است. صاحب سیرالادب گفته که خواجه قطب الدین در شصت و سه سالگی بمکه آمد، و ابراهیم بن محمد بن خضر^{۱۲} شیخ شهاب الدین سرور دلی او شیخ او محمد کرمانی و شیخ بران الدین چشتی و شیخ محمد اصفهانی بنسب اراکات شیخ الاسلام معین الدین بجزری مشرف گشت. در مبادی احوال در اوش مشغول بودی و آنجا خضر را دیدانته و بمجال عیب صحبت داشته، و سلسله ارادت وی از ادبیا کبار پانزدهم و سلسله حسن بصری منتهی میگردد. بدین هیچ وی از خواجه معین الدین خلافت 15 یافت و خواجه بزرگ از خواجه عثمان مرونی، و خواجه عثمان از خواجه حاجی شریف زندی و خواجه حاجی از خواجه محمود چشتی و خواجه محمود از خواجه ابو یوسف چشتی و خواجه ابو یوسف از خواجه ابو محمد و خواجه ابو محمد از خواجه ابراهیم^{۱۳} و خواجه ابراهیم از ابو یوسف و ابو یوسف و دیودی از خواجه حبیب بصری و خواجه حبیب از خواجه حذیفه المرعشی و خواجه حذیفه از شیخ ابراهیم ادم و ابراهیم ادم از فضیل عیاض^{۱۴} فضیل عیاض از شیخ عبدالواحد زید و خواجه عبدالواحد از حسن بصری و حسن بصری را این نعمت و دولت از علی بن ابی طالب رسیده، رضی الله عنه. و در اخبار الانبیا آمده که شیخ محمد زود بخش ندیس سره در سلسله الذهب خود ذکر خواجه قطب الدین بدین طریق 20 کرده — بنخیار اوشی که کان من الادبیا الساکین المرتاضین الجاهدین بالهتوة والعزلة و قلة الطعام و قلة المنام و الذكر بالعدم فی الاربعینات و لانی الاحوال الباطنة شان کبر بین المکاشفین. هم در اخبار الانبیا مذکور است که خواجه بمرتبه در یاد مولی مستغرق بود که چون کسی زیارت وی آمدی زمانی بایستی تا بخود باز آمدی. اگر از حال خود یا از حال آینده خبری گفتندی، گفتی مرا معذور دارید و باز مشغول شدی، و اگر بعضی از اولاد او بمردی ویرا ازان خبری بودی مگر بعد ازان بزمانی. منقول است که نوبتی یکی از فسادندان وی دنات یافت. بعد از دمن چون بخانه بازگشت، آواز گریه بسمع مبارک وی رسید، با ستاد و فرمود: انزلوا 25 بیاد من آمده که اگر از حق تعالی در فرست حیات وی کردی بمن بخشیدی، انصوس که بیاد من نیاید. ریاضت و مجاهده وی بقدی بود

که در اوایل عهد بعد از غلبه نوم قدسی خواب کردی و در آخر عمر آنهم به بیداری مبدل شد و هر شب سوای مشغولیهی دیگر سه هزار بار دعوی فرستادی مگر در آیاتی که زنی را نکاح کرده بود، این عدد از روی فوت شد. عسکری پیغمبر را صلی الله علیه و سلم در خواب دید که بنیاد کماکی را از من سلام برسان و بگو: نخند که هر شب میفرستادی سه شبست که بمن نرسیده. خواجه چون ازین خواب اطلاع یافت صحران بداد از روی جدا شد. و از برکات انعام نفیسه این است که در ضمن نه کلمه ایراد میابد و از فریاد این عین که شیخ اجل اعظم نسبه به الحی والدین تدریس سه مشوبت، نقل است.

5

کلمه صاحب سجاده را این قدر قوت باطن ضروری است که چون یکی به نیت ارادت نزدی بیاید بقوت نظر زنگار سینه وی مستهل دهد تا هیچ کدورتی از غل و غش و آرایش دنیا در وی نماند و اگر این مقدار قدرت نباشد پس بحقیقت بدان که پروردگرای هر دو گمراه اند و در بادی ضلالت.

کلمه درویشان طایفه اند که خواب بر خود حرام کرده اند و زبان سخن گفتن گنگ ساخته اند و طعم از خسی و غنا شک کرده و صحبت خلق بجز ماره اضعی دانسته آنگاه بمرتبه قرب رسیده. هر دو لینی که جا نه خواب پوشند برای نمودن خلق، بدان که آن درویش نیست و حرمت، و هر دو لینی که عوامی نفس طعم خواب خورد پندار که آن نفس پرست و هر که بصحبت اغنیاست بدان که مرتبه طریقت، و هر که خواب کند پندار که در وی نعمتی نیست.

10

کلمه بعضی از ادیب که اسرار بیرون میدهند در غنای شوق از سرشگر چیزی میگویند، اما بعضی دیگر که کامل الاحوال اند هیچ نوعی اسرار بیرون نمیدهند پس درین راه اصل سوگ را جود و وسیع باید تا اسرار دوست در وی مسکن گیرد.

[12]

کلمه چون وقت در آید و نسیم لطف دزد صد هزار خرابانی را صاحب سجاده گرداند، و بیامرزد، و اگر مبادا نسیم قهاری دزد صد هزار سجاده نشین را براندازد، هر یکی را بخرافات افکند پس درین راه بیغم نباید بود. کمالان شب دوز از بیم فساق تمیز اند زیرا چه عاقبت را کس نهفت که چگونه خواهد شد.

کلمه عارف کسی است که هر لحظه بروی از عالم اسرار هزار در هزار حال پیدا میشود و او در عالم سکر عرق میباشد اگر هزاره هزار عالم در سینه وی فروود آید، او را از فرود آمدن و بیرون شدن خبر نباشد.

20

کلمه هر که دعوی محبت کند و در وقت ورود بن بنالد، او محبت نیست کذاب و دروغ زنت. دوستی آن باشد که هر چه دوست بروی کند از سر و رخ خاوش بود و صد هزار شکر گوید که او را بدین بهانه یاد کرد. و بعد بصبر و با صبر بودی که آن روز که بروی به رسیدی، شادمانی کردی و گفتی که امروز دوست مرا یاد کرده، و روزی که بن نرسیدی بگریستی که از من چه خطا شد که یاد نکرد.

کلمه درویش آن باشد که شبی که او را فاقه بود، شب معسراج او باشد زیرا که اصل تصرف گفته اند که معراج الغنم راه فی لیلۃ الفاقه.

[13]

25

کلمه مرید را باید که بر سنت پیران خود برود و ذمه اذان تجاوز نکند تا فردا از روی این شرمندہ نگردد.

کوه ۹ خوف تازیانه حق است برای بندگان بی ادب تا هر که بی ادبی کند بدان تازیانه او را ادب کند تا راست شود، و

راست بایستد.

مِنْ فَوَاقِقِ عَادَاتِهِ

مدکت معتبره از شیخ نظام الدین اوی منقولست که خواجه بزرگ مسین الدین حسن بجزوی، خواجه قطب الدین را اذن فرموده که تا پانصد درهم برای وجه شامش قرض کند، او در اوائل بقدر کفاف از بقای مسلمان که مسایه وی بوده قرض گرفتنی و بوی گفته بود که چون قرض تو بسعد رسد زیاده ندمی. چون فتوح رسیدی هم ازان ادا کردی. بالاخر چون کار بنسایت کمال رسید ازان نیز دست برداشت و با فود جزم کرد که دیگر دادم نکتم. از فضل خدای عزوجل، هر روز قرضی زیر مصلاهی وی پیدا آمدی و همه اصل خانه را بسند بودی. بتسل دانست که اگر خواجه از من نافرمانی است محوای خود را بنرستد تا از حرم شیخ تقصی نماید حرم شیخ حقیقت حاصل مشکف ساخت، بعد ازان کاک پیدا شد. هم از شیخ نظام الدین اوی در سیرالادب نقل کرده که وقتی خواجه و شیخ بجا الدین ذکر کیا و شیخ جلال الدین تبریزی مدعیان بودند لشکر کافران در حوالی آن آمد. دالی شهر نزد آن سه عزیز آمد تا در دفع آن طمعین امدادی نماید. خواجه ندی سره تیری بوی عنایت فرمود که بجانب کفد گونر بماند. بجمعه و امتثال امروز دیگر دیدند که همه از پای حصار گرفته اند و کسی نمانده. و هم از حضرت سعدان المشایخ منقولست که روزی بزیارت حضرت خواجه زنتم. بحاطر ریخت که آیا از آمدن حاجتمندان بزیارت بزرگان این نرا و کوفی و الهامی می شده باشد. پس از خیال این معنی مشول شدیم. بنشستم در اثنای شنل از دوضه شریفه این بیت شنیدیم:

مرا زنده پندار چون خویشی من آیم بجان گر تو آئی من

[14]

هم از حضرت سعدان المشایخ مرویست که مردی نزد حضرت خواجه از بیوایی گله کرد. خواجه فرمود آن مسزاد تنگ فتره که در خانه ادبی بخورد، بعد ازان شکایت کن. آن مرد شرمزده شده بازگشت. در سیرالادب آورده که کجی از مولک فتوح بسیار پیش قطب الادب آورد. آن حضرت قبول نمود و بر بدهائی که نشسته بود. آنرا برداشت و بان تک نمود که بوی زر در تک آن میرفت. و از انجناب کرامات و فوارق عادات دیگر نیز بطور آمده، و چه احتیاج تخریر آن تمام اصل این دیار تا امروز ریزه چنان خوان احسان آویسد و هر کرا از اصل دهنی مشکلی پیش می آید باین برکت می آسان میشود.

ذکر واقعه و نجات آن بزرگوار دین و دنیا

[15]

از فوای کلام سیرالادب منوم میشود که چون خواجه قطب الدین بدهنی رسید و سکوت گرفت صحبت بزرگی وی انت ریافت و شمرت منبهم کرد همه اصل شمرود بخدمت آن حضرت آوردند. بنا بران مشایخ شهر بروی غیرت بردند و چون بران اوتوی بود اندیشه پرامول خاطر قطب الادب نمیکذشت. نامه خواجه بزرگ خواجه مسین الحق دالدین ببحث ضرورتی در دهنی شریف آورد. شیخ الاسلام دهنی شیخ نجم الدین مغسری که حمایت محبت و اخلاص با خواجه بزرگ داشته اند از قطب الادب پیش آنجناب اظهار بخشش نموده، گفت: اختیار را بر ما گذاشته، او را منح نمیکنی. خواجه بزرگ گفت: منح نکتم. چون منزلگاه خواجه قطب الدین بددم شریف مسین الادب رشک فرود شد، فرمود: بنیاید هم یکبار اینچنین منمورد

25

شد که کشف از دست تو شکایت کردن گرفت | این چه کرده ؛ پنجم عزت بودن بهتر است . از پنجا بر خیز ، در اجیر بیا ،
 نشین ، من پیش تو بایتم / فواجه قطب الادب مرض داشت که بنده را چه یارای آنکه پیش فواجه توانم ایستاد تکفیف که بشنیم |
 دین شمرت از بنده اختیار می نیست . بالجهد چون فواجه بزرگ روانه اجیر شد ، قطب الادب نیز همراه روان گشت و جهت هجوم
 محبت اصل دهنی فواجه قطب الدین ، ولی آرای این قوم از جدائی آنجناب فواجه بزرگ باز او را در دهلی گذاشته روانه اجیر شد
 و هنوز بان مل شریف نرسیده بود که فواجه قطب الدین در دهلی از دار دنیا بعالم عقبی ره آورد . از سلطان المشایخ تنی سرو 5
 مرویت که روز عید می بود ، فواجه از نمازگاه بازگشت . آنجا آمد که روضه متبرکه او در آنجاست . و آن مل صهرائی بود که بیج
 گنبدی قریب آن بوده . فواجه آنجا بایستاد و گفت : ازین زمین بوی دهنی آید ، و صاحب آن زمین را طلبید و آن
 زمین را از وی خرید . و پس از چند روز دهان تمام شریف مدفون شد و سبب موت وی آن گفته اند که در خانه شیخ علی
 سگری که هم خرد فواجه است صحبت سماع و بسی اکابر بوده ، قوال این بیت شیخ احمد جام را بر خواند :

10

بیت

کشکان فخر نسیم را / هر زمان از غیب جانی دیگرست

فواجه را در گرفت و چهار شبانه روز در پیش و معتبر بود جز بوقت نماز حاضر نشدی ، و بخواندن این بیت امر میکرد تا شب پنجم
 رحلت فرمود ، در سنه ثلث و شش و ستمایه در چهارم ربیع الاول . همدین سال روز دوشنبه چهارم شعبان فوت سلطان
 شمس الدین الغنشی که صاحب فواجه قطب الدین و از معتقدان آخضر بود واقع شد . و وی انار الله بر نامه پادشاهی بود و محل گستر
 و دین پرور و کریم و غازی و بسیار . همه کارهای وی موافق شرفیت نژاد بوده . در شجاعت عدیل نداشت ، و در سخاوت بی مثل 15
 بود . بخشش وی در حق سادات و علماء و مشایخ و امرا شمولی داشته . حرسال زیاد از هزار تک بدل فرمودی . اصلش از
 ترکستان است . پدرش الیم خان نام داشت . بجهت صورت و سیرت از سایر فرزندان بزیادتی قبول ولی نعمت ممتاز بوده .
 چون اراده الهی بران رفته بود که سلطنت عند بومی متعلق گردد ، برادران برومی حد برده بهمانه نماشای گداز اسپان بیرون
 آورده ایوسف صفت بدست بازگمانی فرودختند . بازگمان به بخارا آورده بدست اقرای صدر جهان بخارا بغزوفت و چندگاه
 دهان خانواده بزرگ مانند اولاد پرورش یافته در آنجا منظور نظر مدینتی شده بحسب تقدیر بار دیگر بدست سلطان قطب الدین 20
 بغزوفت رفت و چون بالتر اوصاف مرضیه آداسته بود مرتبه بمرتبه درجه بدجه ترقی کرد و بعد از وفات سلطان قطب الدین
 در سنه سیح و ستمایه برقت دهنی جوس فرمود و اکثر بلاد عند مستخر ساخت .

۲- شیخ علی سگری ندی سره

وی نیز از معاصران سلطان شمس الدین است . درویشی بود بزرگ از انار ب فواجه بزرگ حسین الحق و الدین بجزری 25
 و ذکر وی در دیل العارین که از عنوانات فواجه بزرگ و مرآت فواجه قطب الدین گمانی ندی سرهماست آمده و حضرت فواجه بزرگ
 هرگز اخلافت دادی ، و اجازت ارشاد فرمودی . شیخ علی گنئی تا مثال نوشتی . در دیل العارین مذکور است که روز پنجشنبه در

- محمد جامع اجمیر دولت پاپوس محل شد. درویش و وزیران اصل صف حاضر بودند سخن در ملک الموت افتاد. فرمودند: دنیا بی برگ
 حبه نیرزد زیرا که الموت جسر یوصل الجیب الی الجیب. آنگاه فرمود: ای درویش ما را اینجا آورده اند و سخن ما انجامست
 و پس از چند روز سفر فرامیگردد. بعد از آن شیخ علی را فرمان شد که شال بخری تا قطب الدین در دهنی رود که خلافت و سجاد
 بوی دادیم و دهنی تمام اوست و چون شال تمام شد بردست دعاگو دادند. این تفسیر دومی برین آورد. فرمود فرمود نزد بیکتر
 بیا! نزد بیکتر شدم. دستار دکلاه بر سرم نهاد و عصای خواجه عثمان بستم داد و خرقة در بردعاگو کرد و مصحف و مصفا و
 نعین بلاد گفت: امانتی است از رسول صلی الله علیه و سلم که بخواهتان ماریده و برادران باید کرد تا در میان خواجهان فرمای قیامت
 شرمند نهوشم. پس رخصت فرمود. من در دهنی آمدم سکونت گزینم جملگی عالم آمدند و ائمه روی امارت بردعاگو آوردند و چهل روز
 غلظت بود که آینه گفت: ای درویش خواجه بعد از تو بیست روز در حیات بود بعد از آن بر رحمت حق پیوست، و کان ذلک فی
 سنة ثلث و ثلثین و ستائیه فی سادس رجب المرجب و قبر شیخ علی در حوالی روضه متبرکه حضرت خواجه قطب الدین است و در
 حیات نیز در جوار آن حضرت می بوده. عرض میدارد که تب حروف که در روایتی که از دین العارین در واقعه و نجات خواجه بزرگ قدس
 سره نقل افتاد و در حکایتی که از سیر الاولیاء در بیان نقل خواجه قطب الدین قدس سره مذکور شد، تناقضی هست. چه از آنجا منضم
 میشود که واقعه و نجات خواجه بزرگ پیش از خواجه قطب الدین بوقوع انجامیده و ازینجا برخلاف آن ظاهر میشود و جمیع این دو
 روایت با یکدیگر از صورت امکان بیرون است و لیکن با اعتقاد بنده روایت دین العارین بوقوع نزدیکتر است و موافق آن
 روایت حکایتی از لاریزی شنوده و آن ملا بزرگ میگوید که واقعه و نجات خواجه صمد الدین در سنه سب و عشرین و ستائیه بوقوع آمده.
 والله اعلم!

۳- خواجه تمساجی قدس سره

- فردند بزرگوار قطب الاولیا بنیاد اوستی است. صاحب جذبات عظیمه و واردات عریبه بود. بچهلوی مرتد نمود پدر بزرگوار
 آورده است. و حضرت خواجه را فرزندی دیگر بوده که نامش در ایام طفلی ازین ماکدان ظلمانی به عالم نورانی خرامید، و فرزندان معسومی وی
 بسیارند و اشرف و اعظم ایشان خدمت عالیین شیخ فرید الدین گنجشکر است. و نجات خواجه تمساجی علیه الرحمه بعد از انتقال قطب الاولیا
 واقع شده در زمان سلطان رضیه که دختر سلطان شمس الدین بوده و در سنه اربع و ثلثین و ستائیه پادشاه شده. جمیع صفاتی که
 پادشاهان را باید موصوف بود بغیر از آنکه حلیه رجولیت نداشت. هم در عهد التتمشی سخن وی معتبر بوده و در امور ملکی دخل می نموده سلطان
 با وجود پسران وی را ولیعهد ساخت و گفت پس از من سلوک میشود که انبیا من از عهد کلداری نتوانند برآید و بعشرت و کارانی
 اشتغال نمایند. موافق نفرسی آن پادشاه ولایت پناه همگد ام از پسران از عهد مملکت کما یسعی نبرآید. چون رضیه الدین بخت
 نشست کار را بتافون اصل باز آمد و هر که با وی خلاف ورزید تنبیه یافت و چون مدت سه سال و ششماه پادشاهی کرده در سلطنتش حدود
 سی و هشت بخت مخالفت ملک آلتونیه برای ترک خروج کردند و رضیه را بگریختند و پیش ملک فرستادند. ملک آلتونیه او را در
 جالغود آورد و متوجه تسبیح دهنی شد. ترکان سلطان معتمد الدین بمراتبه را پادشاه کردند و با سلطان رضیه و ملک آلتونیه جنگ پیش

آمد. شکت بعوف رضیة الدین افتاد. چون بچشم رسیدند لشکر محمد تقی نمود / رضیه و حک آئینه امیر شدند و در سال مذکور بدست که فرکان شجاعت یافتند.

۴- سید نور الدین مبارک غزنوی تدیس سره

مقتدا و شیخ الاسلام دهلوی بود و در زمان سلطان شمس الدین اورا امیر مصلی میخواندند. در اخبار الافیاض مسطور است که 5 او از جده غنای شیخ شهاب الدین محمودی است و از بعضی کتب دیگر که عادی احوال مشایخ است معلوم میشود که سید از جده مریدان شیخ عبدالواحد بن شیخ شهاب الدین احمد غزنوی است تدیس سره، که دیار وی آئینه خدا نموده و فرادان بجز از حران داشته. پس بین تقدیر از هر دو بزرگوار خلافت داشته باشد و از شیخ محمد اعلی شیرازی نیز نعمت یافته. از شیخ نصیر الدین محمود تدیس سره منقول است که بازرگانی از نصیران شیخ محمد اعلی که بزرگی بود صاحب تعمرات بمبیه و فوائذ مزبیه بخدمت وی عرض داشت که در خانه من پسر شده، بنده زاده شاست. نعمتی همراه وی کنید. شیخ فرمود: اینکه باشد فسد و افس از باعداد بزرگ را حاضر کنی و از جانب راستی من 10 بیادی و در نظرس داری. پدر سید مبارک در آن / مری بود چون بمانه رفت در خانه وی سید از کتم قدم بلام وجود آمد، با خود گفت: من هم پسر فردا بپرسم و در نظر شیخ بدارم، شاید که نظری کند. چون باعداد شد بازرگان را در گنجی واقع شد. پدر سید بگداز برخاست بود. چون شیخ از ادای فسخ ناراض شد، در نظر شیخ بر داشت. شیخ ندوی نظر کرد. گویند ای همه نعمت از آن یک نظر بود. چون بازرگان آمد شیخ گفت: نعمت نصیب سید زاده شد و چون سید زاده بسو رشتد و تمیز رسید ملازمت شیخ شهاب الدین مشرف گشت و خلافت یافت، و در دهلوی آمد سکونت گرفت و شیخ الاسلام شد. مقبره وی جانب شرقی حوض شمس مشهور است. 15

۵- شیخ حمید الدین دهلوی تدیس سره

از ناموران زمانه بود. گویند در آن سال که از صولت سلطان محمد الدین در سام راجه پختوره غنائی عزیمت بصوب مغم تافت و نفع و نصرت دهلوی دست داد مسین الادوی از مخرن بصوب لاهور تشریف اوردانی فرمود و از آنجا بر دهلوی آمد. روزی در راه گدزی پیش بکنده حضرت تن را دید که مگلی اوقات معروف بت پرستی / داشته آسایش مودی بر خود حرام کرده خوشگلی مانده اند، بگفت بر هدایت بخش 20 بزرگ آنچه را بفریفت و در سبک اصل اسلام اشتغال ننشید. بطیلس وی همه از بند گرفتاری بت خلاص یافته پرستار آفریننده خود شدند مسین الادوی آن بزرگ را حمید الدین نام نهاد. خواهش نامیدن و بجزان بخاطر گذر ما بنده. همه گفته که ما چنانچه در کفر و اسلام دامن شرکت از دست نیاوریم، باید که در لقب هم شریک باشیم. ازین روی همه حمید الدین لقب شدند و از جده ناموران دین و حلقه بوشان مسین الادوی بودند الا حمید شیخ حمید الدین دهلوی است که امامت و سکونت این معراج اختیار نموده تا آخر عمر مدین شکر بزرگ گذرانید و بدهلوی شحرت یافت. 25

۶- قاضی حمید الدین ناگوری تدیس سره

از جده تدیامی مشایخ هند، و غنای شیخ شهاب الدین محمودی است و شیخ در بعضی رسایل خود بدان اشارت فرموده و گفته: غنای فی الصند کثیرة منهم حمید الدین ناگوری، و بعضی بر آنند که او مرید شیخ شمس الدین سمرقندی است تدیس سره

- [25] و تواند که بخدمت هر دو بزرگوار رسیده باشد، او معلوم باطن آفتاب نموده چنانچه در سلف این طریق معمول بوده، و از مشایخ متعدد اقباس آوار میگردند. نام وی هم این عطا است. از اخبار الاخبار قصه پوشگی وی شیخ الشیوخ چنین معلوم میشود که در ایام صبا بمراخت پند بزرگوار خود از بخارا بدصلی تشریف آورد و پدر وی پس از چند ماه فوت شد و وی چون مدعی ظاهر بدرجه اعلی بود بتکلیف تمام حکام وقت قاضی ناگوار کردند. سه سال بحسب بیان امور شریعی و معلوم دینی اشتغال تمام نمود و بپایه اعتماد رسید و امانت و دیانت و تقوی را برتریه کمال رسانید. شبی سید کائنات را صلی الله علیه وسلم در خواب دید که بجانب خود میطلعت صباح آفتاب ترک علائق کرده تجسید 5 و توکل متوجه حسدین شریفین گشت و بخداد رسید و شیخ الشیوخ شهاب الدین مکروددی را مدیانت و مرید شد و برتریه خلقت رسید و هم در آنجا بواجب قلب الهین طمانت کرد و از شیخ الشیوخ رخصت زیارت حرمین گرفته کسبل و صفت ماه و چند روز در مدینه بود
- [26] و بزرگان آنجا زیارت کرده بگذر آمد. سه سال جهاد بود و بعضی او را مدیانت. روزی طواف میکرد. یکی از بزرگان را بگوید و تمام بر قدم در طواف روان شد. آن بزرگ روی بگردانید و گفت: حمید الدین متابعت ظاهر محمل است، پس روی باطن کن. گفت:
- آن چیست؟ گفت: مراد هر قدم ختم قدر آن میراست. قاضی بناظر آورد، شاید معانی را بر دل میگذارد. گفت: عطفون فی موهوم؟ 10
- تعبیر قاضی زیاده شد. بعد از آن بدصلی آمد و فریفته صحبت فواجه قطب الدین گشته در عزت فواجه سکونت گرفت و انواع کمالا و غیر آفتاب نمود و در مصابح آن حضرت اشتغال یافت و با وجود آنکه در سلسله مکروددی سماع نیامده بر مشرب وی وجد و سماع غالب بود. در زمان وی چپکسی از وی بولع تر بر سماع نبوده و آفتند که وی درین کار غلو داشت، کسی نداشت. در سیر الادب مذکور است که در وقت قاضی حمید الدین عمای شهر بخت سماع با وی مدعی شدند و بر حرمت سماع و بر کفر مستمع مفسر دست کردند اما ویرا چون حق سبحان عشق کمال و علمی و افزو کرامتی ظاهر داده بود قاضی محمد مصباح الدین جوزجانی و بزرگان دیگر که اصل عشق و 15
- [27] محبت بودند، با وی سماع می نمودند و بمنح مدعیان منتفع شدند و قاضی او علم حال و حال کامل بود. بزبان عشق و محبت تعریف دارد از انجند طالع شمس مشهور است. تجسیدی پایان پای فواجه قطب الدین است. بر صفت جنبه. وقت رحلت و صیت فرموده بود که مراد پایان پای فواجه دمن کنند. فرزند آن وی این معنی ناپسندیدند لیکن حکم ضرورت دمن کردند و صفت جنبه تر از روضه متبرکه فواجه محارت کردند. هم در سیر الادب آورده که بعد از محارت آن صفت قاضی حمید الدین در خواب فرزندان خود را بدین کار عتاب نمود و 20
- گفت: مرا بدین جنبه ای از روی فواجه شرمزنده کردید. و نانت وی در سنه ثلث و اربعین و ستمایه، ضم و معضات بوقوع آمد
- بعد از ده سال از وفات حضرت ^{فواجه} محمد پادشاهی سلطان علاء الدین مسعود شاه و وی رحمة الله علیه پسر سلطان رکن الدین فیروز شاه و بنیره سلطان شمس الدین التمش و پادشاه پنجم از اولاد شمس است. بعد از سلطان معز الدین بهرام شاه بر تخت سلطنت جوسی فرمود و پادشاه زاده بود کمال خلق و خوشنوی معروف و با کثر اوصاف مرضیه موصوف. اما در اواخر ایام سلطنت تاکن در خدمت وی راه یافته بر حرکات او کلمات ناپسندیده باعث شدند و طبیعتش از افعال ستوده برگشت. بدین سبب امور مملکت روی بنوعان 28
- آورد و امرا یکی از دگرفته خاطر شدند و با اتفاق سلطان ناصر الدین را که هم وی بوده در سال ششم و چهل و چهار بر تخت نشاندند 25
- و سلطان علاء الدین را جوسی ساختند، هم در جس و نانت یافت در سال مذکور. مدت حکم وی چهار سال و یکماه و یکروز بوده.

در افسانه‌ها ذکر است که تاهمی را با وجود جمعیت عموم شریعت و طریقت بطرافت و مدافعت نیز میبوی بوده چنانکه روزی شیخ
بران الدین بلخی و تاهمی کبیر فرارزی که از مشوران عمر بودند با هم سواد میزنند و تاهمی حمید الدین بر اسپه کوچک سواد بود. تاهمی
کبیر بطریق طیب گفت: حمید الدین مرکب تو بسیار صغیر است. آن جناب بطریق ظرافت جواب داد که صغیر است ولی به از کبیر است.

همه بدان کتاب تفسیر القاب از فواید الوفاة منقول است که تاهمی حمید الدین را با شیخ فسرید گنجشکر مودت تمام بوده. وقتی شیخ
[29] فرستاد که سماع بشنوند قوال حاضر نبود. بدالدین اسحق را که یکی از ملحقه جوشن حضرت شیخ بود فرمود که آن کتوب که تاهمی حمید الدین
فرستاده بیارند. بدالدین خزینة کتوبات بیارود و پیش نهاد و دست انداخت. همان کتوب مطلوب بدست آمد. شیخ اشارت
فرمود که ایستاده بخوان. عنوان کتوب این بود که تفسیر حقیر ضعیف نجیب شد عطا که بنده دروین است و از سرودیده خاک تدم این
پرن این تدم بشنید عالی و ذوقی پیدا شد و مدتی در سماع بود. بعد از آن این رباعی که هم در آن کتوب بود، یاد فرمود.

آن عقل کجا که در کمال تو رسد آن روح کجا که در جلال تو رسد
گیرم که تو پرده برگزینی ز جمال آن دیده کجا که در جمال تو رسد

10

من فواید الفاسد الشریذ و آن در ضمن ده کلمه ایراد میسپارد

کلمه اسم حق کحرف است و حرف و او از اشباع ضمه منوله شده است. پس این اسم مقدس و بیست بر وحدت می
و هیچ اسمی بدین شایه نیست لعمری اسم اعظم پادشاه گیانه گیانه باید تا موجب معانی بیکران شود.

[30]

کلمه اسم حق اشارت نموده بود ازلی و هست لم بزی موصوف باوصاف کمال. مقدس از تعالیس و زوال موجودی که ازلیت
اورا ابتدا نباشد و هستی که در یومیت اورا انتها نبود و این اول اسمی است که از سادات نجیب به عالم ظهور آمده چنانچه در سوره قیل
[15] حواله احد ظاهر است.

20

کلمه اظفار اسرار از ناگنجائی مرد است و گرنه انبیا علیهم السلام در مقام استغراق و استغناک بودند و بس وجود را
بر اسطر استعمال کیمیاک لبث زرد دیدند و خود را در محله موت او انکندند و از قوت آن تک مین اوشدند آنرا چون هر یکی
فیض بی پایان معرفت بودند قطره اظفار نمودند. آنچه آب در رود بار باگ کند چون بدیارسد خاموش گردد بر سر این معنی است.

زان بحر قوی که نام او تلوم شد یکقطره برون فتاد و در خود گم شد
ناگاه نما بر آمد از عالم غیب کمان قطره گم شده به ما مردم شد

کلمه رسیدن بر توحید کلامی عظیم است و ادراک مرتبه توحید مطلق میسر نمیگردد بر سر توحید و قوت یابد و بحقیقت توحید
مکاشف گردد هر آینه خود را بنهر شمارد و بقوت و مصلحت غیریت خود را از راه بردارد تا بر سر ماعزده سواه عیان شود:

توحید ارگشاید چشم جانت بر آرد با نغمه استجانی زبانت

[71]

کلمه یحیی معاذ رازی تفسیر کرده که امیر ولایت بود در مناجات گفتی: الهی کفنی فخر ان اولک مکعبا و کفنی شرفنا
[25] ان کنون لی ربا، بار خدایا! مرا همین شرف می بود که تو با جلال خدائی و با کمال پادشاهی مرا خدائی و مرا همین فخر بنده که
با انصاف خدائی و با ذات بیوائی ترا بنده! همانا این مناجات یحیی تفسیر کرده اخبار میکنند که در وی ذکر جمودیت خود

و الوحیت حضرت مدنیس ادا کرده. و اصلان در مقام حج از خود بی شعور باشند. ایشان را در اوان استعراق از عبودیت کی یاد بود تا بدان انقار نکند. عبادی و ربکم این جمله افاضاتست و توحید استقامت افاضات.

نکو گوئی نگو گفته است در ذلک که التوحید استقامت الافاضات

کلمه غلوی و جوی در رونده راه مشق لازم بود است و علم و عدل عرضی تا بخود تأییم است و در خود حایم. چون در ضیاء شکر محبوب تأییم شود و در حایم عرضی هر آینه در وی لازمی گردد بکند گویند.

کلمه من لم یجهد عن الحق لم یفخر بالحق، سنت حضرت جنت با همه روندها راه مشق این بوده است که تحت ایشان را از ایشان ببرد کرده است پس ایشان را برای خود مغزود.

کلمه لبوب بر حال خود بر حال عاشقان خود غیرت دارد. از آنست که عاشقان را در تباب غیرت نشان داد. ادیبی تحت تبابی لایسته فهم غیرتی. چون غیرتی بر اینان را نشانده ایشان هم مرعیز او را نشانده. او بدان راضی است که از ایشان تباب غیرت او قنبح بود و ایشان بدان راضی که از عزت او از کمال اشراق قنبح باشد.

کلمه خود را از نظر خلق انگندن آسان است اما خود را از نظر خود انگندن دشوار است، الملامه روضه العاشقین چون زین رخت حوت در روضه علامت برد و بکرده بر سر جمیع اعتراض نمود جاه و جوانی بازیانت و با کمال کامرانی سوی محبوب شتافت.

کلمه قوی را گمانست که آن نقش که در آئینه پدید است نقش آئینه است، و نه چنان است. آئینه منفا دارد و آفتاب ضیا، و منفا کمال است مرصیا را. چون ضیای آفتاب در صفای آئینه پدید آید بدان حال اگر در آئینه بینی هیچ

نوزان دید زیرا که بیکد بر مستغرق شده یکی شوند و هیچ کما تمل بدان دقت بعزت مقل بصنای آئینه و ضیای آفتاب اشارت نوزاند کرد زیرا که در حالت اتحاد هیچ چیز را مدخل نیست.

۷- شیخ ناصح الدین مدنی سره

فسر زنده بزرگوار تاضی حمید الدین ناگوری است و صاحب سجاده. وی از سعدان الشریح مروی است که عزیر بشیر از بداولن نزد شیخ ناصح الدین آمد برای طلب حرقة و بر سر عرض شمس برین نیت بلسی آراست و بعضی عزیزان حاضر شدند. سخن در تعریف عرض افتاد و او عرضی را که در بداولن است تبریج داد. این معنی پسند خاطر اعززه نشد. همه کبیر که از مشیخ زمان خود بود، مولانا ناصح الدین را گفت که زنگار بوی حرقة ندیمی که کذب است.

مولانا ناصح الدین در دعوی سکوت داشت و حمدان مصر و نوات یافت.

۸- تاضی سده و تاضی عماد مدنی سرها

از حلقه بوشان در ماه قطب الادبیا خواجه قطب الدین اند. در اوائل حال بجهت کمال تعصب و رعایت شریعت در

بر انداخت رسم سماج و منح آن سعی و کوشش تمام می نمودند و بدین سبب از حضرت خواجہ نیز از راه اطاعت و ددی زیستند بگذ
 [34] با تکرار پیش می آمدند تا روزی ششونده که در خانقاه قطب الادب حشامه سماج گرم است با حشامه منح تمام پیش نهادند مجبور آنکه
 در هفت سماج در آمدند از خود شدند و بی اختیار می روی نمود و آستین از درون بر انداختند و سر در حلقه ارادت و بیعت قطب الادب
 نه آوردند. آساینگاه ایشان در مزاراتی است که هموی مرتد قطب الادب واقع شده.

5

۹- شیخ مسند الدین دهلوی قدس سره

در اوایل حال بیابانی یکی از سلاطین روزگار قیام می نمود. او اضرارات تومنیق فخر نمانده یافته در سگ مریدان قطب الادب
 اشتغال یافت و جائزه کرامات آن حضرت او را بدو لیبی کشید و جاعله نو انگری را بجزیره نفیری مبدل ساخت و در خدمت پیر بزرگوار لوازم سعی
 و کوشش بی آورده کامیاب معنود حقیقی شد و پس از فوت در جوار قطب الادب قدس سره خوابگاه اختیار کرد.

10

۱۰- شیخ وجیه الدین قدس سره

از معاصران قطب الادب است. صفای ظاهر و باطن بر کمال داشت. روشنائی آشنائی حق از کردار و گفتار او آشکارا بوده.
 در ناله و سوز و گداز بسر بردی و اکثر چشم گریه آمیز داشتی و پیوسته خمیسم و همزون گذرانیدی. از اصل زمانه بکت زلیتی و با کسی آمیزشی
 خوش نداشت. جمعی اوقات عمر شریف را در قبری و تقریر گذرانیدند. چون وفات یافت در دهسی بیاسود.

15

۱۱- شیخ نظام الدین ابوالموید قدس سره

از ماث حیر زمان سعدان شمس الدین الشمس است و نیره شمس العارضین. از خدمت پدر بزرگوار و خال فرزند آخار
 فوکب فضایل صمدی و کمالات مسنوی کرده تلقین طریقت یافته و بجلالت شیخ عبد الواحد ابن شیخ احمد غزالی رسیده، ضیف فراوان
 گرفته. خواجہ قطب الدین اوشی دیدار او را فرخ آئینه بزدانی میدانست و پیوسته عاشق صحبت وی بود. شیخ نظام الدین ادب او را
 به یافته و درش او را ستایش بی ر میگرد و در تذکیر وی حاضر می شد و از آن حضرت منزل است که روزی او را دیدم که بر در مسجد نعین
 از پای کشید و بیعت گرفت و مسجد در آمد و دو گانه بگذارد و من میبکس را در نماز بجهت وی ندیده ام. بعد از آن بمنسب بر آمد.
 مقبری آبتی خوانند. شیخ نظام الدین آغاز کرد که بظ بابای خود نوشته دیده ام، هنوز سخن دیگر نگفته بود که این سخن در معاصران
 در گرفت همه در گریه شدند. آنگاه این دو مصراع بر سرشاید:

بر عشق تو و بر تو نظر خواهم کرد جان در غم تو ز سر و ز سر خواهم کرد

[36]

این گفت و نورا از خلق بر آمد بعد از آن دوسه بار این دو مصراع خوانند. آنگاه گفت: ای مسلمانان! دو مصراع دیگر این
 ربای یادنی آید، بکنیم؟ این سخن بطریق بجز گفت چنانچه در جمیع اثر نعینم کرد. پس تا سم مقری آن دو مصراع دیگر بیاد داد،
 پرورد دلی فناک در خواهم شد بر عشق سری ز گوهر خواهم کرد

25

منقول است که در دهلی اساک باران شد، خداکیاب گشت، چون مردم بر معاد زاری خود اثری مترتب ندیدند بخدمت او
 هجوم آورده در فرست باران نمودند، اجابت نموده بر منبر برآمد، از آستین خود دامنی بیرون آورد، رشته اذان جدا کرده گفت: خداوند
 بخدمت آنکه این رشته دامنی صغینه است که هرگز چشم ناهرم بر روی نیافتاد و حتی سری که صاحب این بانو داشت از اثر بنشایش
 بارانی فرست و اگر نه من سر بهمرا نهم و آبادانی در نروم، هماندم ابروی پیدا شد و چندان بارید که هر طرف سیلابها روان شد، قسبه
 والده شیخ نظام الدین ابوالمؤید که بلخی ساره نام داشته بصوی نمازگاه کهنه است، تواند بود که قبر آنجناب نیز در جوار آن باشد. [37]
 والده اعلم!

۱۲- شیخ برهان الدین محمود ابن ابی الخیر اسد السبلینی قدس سره

یونور علم و دانش موصوف بود و جامع علوم شریعت و طریقت و بصفت و جد و سماح انصاف داشت و از اهل علم و
 اعظم دانشوران و حق شناسان وقت سلطان غیاث الدین مین بود و بعالم شعر نیز مبدی داشت، این شعر بوی شویبت،
 گر گرم عام شد رفت ز برطان عذاب در بهمن کار شد ده که چها دیدنی است
 مثرق مدیث نزد مصنف گذرانیده و اگر چه بظاهر نسبت ارامت او هیچ کجی از او یا الله معلوم نیست اما فی الحقیقت نظر قبول و
 گشایش موم دی از مولانا برهان الدین مرینی صاحب حدایه بوده، از وی منقول است که بتیاس شش هفت ساله بودم و
 همراه پدر بهائی میرنتم که کوکبه مولانا برهان الدین مرینی پیدا شد، پدرم بگوشه رفت، من ایستاده ماندم و سلام کردم، دین تیز
 بیدار گشت: خدا مرا چنین میگویند که این کودک علامه روزگار گردد، من همان در رکاب او روان شدم، بار دیگر مولانا فرمود که
 ندانم میگویند که این کودک چنان شود که پادشاهان ذی شرف بر در این نیازمند آستان بوس بیابند، از کلام او است که مرا هیچ
 کبیره نگزند مگر یک کبیره که آن شنودن چنگ ولی است و با این همه دانستگی می شنوم و شوق شنیدن دارم، از سیرالادبیا
 منضم میگردد که مولانا کمال الدین که یکی از مشایخ مدیث سلطان المشایخ است و در علم و عمل و دین و دیانت و قائل و حال بی نظیرت
 بود، از جد تلامذه شیخ برهان الدین بلخی است و در بعضی مسودات خود در مناقب شیخ چنین فرشته که الشیخ الکامل العالم الامین
 الاجل مالک کتاب النظم و النثر برهان الملة و الدین محمود ابن ابی الخیر اسد السبلینی رحمه الله علیه، تبراد جانب شرقی حوض شمسی
 است که آنرا گفته بود گویند، سیزاد و بترک به مردم این دیار، خاک قبر او را بطریق تبرک و گشایش علم باطفال خوانند و ازین
 جهت قبر شریف وی اکثر از پایان شکسته بود و چند بار از سر زحمارت شده.

۱۳- شیخ ترک بیابانی قدس سره

از مریدان شیخ شهاب الدین محمودی است و در سگ اصحاب آن بزرگوار استفاده دارد، آثار لطافت و نزاهت
 از روضه متبرکه او می ناپسند و طواف کننده آن آستانه را از زیارت وی / صفای کلی حاصل میگرد و حصول این معنی شاهد قوی [39]

است بر عظمت و بزرگی او. قبر شریف وی در راه تدمرگاه است هر دو قلعه فیروز آباد و امروز یکی از مزاراتی که در صلی محرم نام بدان نام بسبب طواف می شود قبر شیخ است. و هر روز بعد از مراسم آنجا زیارت می آیند و عرس وی در بیت چهارم رجب می شود. انتقال وی ازین خاکدان نظامی در عهد سلطان محمدالدین بمرام شاه بوقت آنجا میاید و وی پس از دستگیری سلطان رهنیه در سنه سیح و شصتین و ستیاه در بیت و هشتم رمضان بر قوت نشست. پادشاهی بود تا مرد و با بدو وزیر و با وجود این صفات باوصاف مرضیه مثل شرم و جفا و بی تکلفی نیز آراسته بود. در اوایل محوس با امرا و حوک سوک خوب کرد و در آخر عهد بعضی امرا را حبس کرد و بقتل رسانید و در میان امرا خلاف افتاد. اکابر و مصارف در اصلاح شدند. نخرالدین مبارک که که فراموشی بود در خدمت سلطان قربت یافته و بر مزاج وی استیلا گرفته اصلاحی می شد بالاخر امرا غالب آمدند و معارضه گرفتند و سلطان را اسیر کردند و مبارک شاه فراموشی را که در تیغ نماند می کشیدند و کشته و در سیزدهم ذی القعدة سال ششصد و سی و نه سلطان را نیز شهادت کردند و علی الدین مسود شاه را که نیره سلطان شمس الدین بود بر قوت نشاندند. مدت یک بمرام شاه دو سال و یکماه بود.

10

۱۴ - شیخ نورالدین دهلوی ندی سره

از علمای ری و دانش جلی همو تمام داشت و در بیان مسایل قومی داستان بود. از معاصران سلطان ناصرالدین پسر سلطان شمس الدین التمش است. جامع الحکایات از تصانیف اوست و آن کتابی است که از هر قسم غایبی داد و از فضایل و کمالات مصنف نمونه است و شیخ نورالدین از نظر مشایخ و در گذار از وی عظیم داشت و از ادیبی که در نسیه برگرفته بود و با طایفه صوفیه عمیق به نیازمندی و فروتنی تمام زندگی کردی و امثال این عزیزان دیگر در عهد ناصری و جلایی و جلایی در دهلوی و برگات آن بسیار بودند که هندوستان از بزرگی ایشان بوسان بود. برخی از ان ادرات و بیعت بخدمت [41] شیخ الاسلام فریدالدین داشتند و لغتی بگفتی بزرگوار او. از ان جمله سید تاج الدین در علم و عبادت و تقوی در بیانت او فوش خلی و فوش با شایسته نامزد بود. و سید منیف الدین معنی و سید مشتمب سید دستار. هر دو برادر در دانش و فضل و زهد و تقوی و عزالت و گوشه نشینی و عدم قبول نذر و نیاز جنبه پاینده زمانه بودند. و سید علاء الدین و سید قطب الدین در ترک و تجرید و تصوف و توحیه بی مثل و بی همتا بود. منقول است که نظام الدین هر بار سید انبیا را در واقعه بعورت سید علاء الدین مشاهده کردی و مولانا محمد الدین در سبک دانشندان زمانه استفهام داشت و بر حدایه فتنه شرحی دوازده مشکل گن نوشته و اکثر این عزیزان در دهلوی آمده اند و البرهم نام و نانی از تجرید این بزرگواران مانده.

۱۵ - مولانا مین الدین محمد علی ندی سره

برکنز و مصباح و حاشی قرائی دارد. و در منظومات مشایخ خصوصاً سیر الادب و فوائد النواد اسم شریف وی 25 بسیار مذکور است و از استادان زمان سلطان محمد تغلق بوده. در دانش عرفی و پیشش رسمی پایه برکمال داشت و بزرگان بسیار

[42] از وی نایبه ای علیه گرفته اند. مولانا شمس الدین عینی و امثال ایشان در سبک شاهگردان وی استخفاف دارند. والی هند او را بطلب تاضی با خواسته بسیار بشیر از فرستاد و آرزوی توشیح تن بنام خود کرد. پادشاه شیراز خبردار شده بفاضلی مروت و بمرتبه اعلی رسانید بدان سبب نیامد.

۱۶ - خواجه محمد مؤید دوز تدریس سره

5 در سبک مریدان تاضی حمید الدین استخفاف داشت و از جمده مصاحبان و معتقدان قطب الادویا بود و از موازن راه دین است و کلمات وی بشمار و ذکر وی در معونقات خواجه و تالیفات اصل چشت آمده. روضه وی در جوار حضرت خواجه است. منقول است که ^{۱۰} برده هر کس بگیرد باو التماس آورد. اگر فرودی یافته بشود یافته شدی. نوبتی برده شخصی گرفت صاحب برده طبعی با نجاب شد. فرمود چون یابی مرا اطلاع بختی. آن شخص برده را یافت اما شیخ را ازین معنی آگاهی نداد. برده پس از چند ماه باز گرفت. باز پیش شیخ [آمد] و حقیقت حال گفت. شیخ فرمود چون یافتی چرا آگاهی ندادی؟ مقوم من از خبردار شدن آنست که از بار آن هم غلام شوم. 10 [43] بطلب نذر است. چون برده خود و نا کردی این مرتبه خواهی یافت. هر چند جست و جو نمود نام و نشان/ ازان گم شده نیافت و خواجه محمد مؤید دوز آخر زمان سلطان شمس الدین التمش و تمام سلطنت سلطان رکن الدین فیروز شاه و سلطان رضیه و سلطان معز الدین بهرام شاه و سلطان علاء الدین مسعود اول وقت سلطان ناصر الدین محمد در یافته و چون احوال سلاطین التمشیه همه در محل خود مذکور است بجز حال سلطان رکن الدین بیان نمودن مقتضای مناسبت است. سلطان رکن الدین پادشاهی بود که در سخا و عظمت نظر نداشت. آنچه او کرد از بذل اموال در هیچ زمانی هیچ پادشاهی نکرد. بعد از فوت سلطان شمس الدین در سال ششصد و سی و سه بیت و یکم شنبان 15 بر سر بر سلطنت جویس فرمود و مستغرق لود و لعب و عیش و طرب شد. بدین سبب مصالح مملکت و استخفاف امور سلطنت در فعل افتاد و خاطر امرا از وی خوار گرفت و هر طرفی فالغی للمود نمود. و امرای ترک از وی روگردان شده سلطان رضیه بیت کردند و او را مجبور ساختند. هم در جسی بر حمت حق پیوست. مدت تک وی قریب هفت ماه بوده.

۱۷ - مولانا محمد الدین حاجی اجمیری تدریس سره

20 در معوم وی و دانش ظاهری پایه اعلی بود و پیوسته در انکار مومنان و درویشان زیدگانی نمودی و از جسی سماع قطب الادویا و تاضی حمید الدین ناگویی تدریس سرهما انکار تمام داشت. بالاخر بمتقاضی استدراجند و نظرت از جمله ازان ضام برآمده باعتقاد این طایفه سرخوش شد و از بزرگان صاحب وقت و درویشان کامیاب گشت. در اخبار الاخبار است که از جمده مریدان و خلفای شیخ شهاب الدین است و بسعد و سحر در دیه تلقی داشته و دوازده حج گزارده بود. بعد ازان بدین تشریف آورد و سلطان شمس الدین التمش صدارت مملکت خود بوی داد. وی با وجود عدم رضا باین منصب بنا بر اقتضای حکم سلطان 25 قریب به دو سال بقبضه صحت این کار کما شنبی پرداخت و نسقی بر بسط قواعد این امر مضبوط ساخت و بالاخر از سلطان رفعت

[45] فواست و التماس وی بدو قبول رسیده ازان منصب خلاصی شد و هم در دهلی سکونت گرفت و در دو از دهم ذی الحجه و نوات یافت و قبر وی در شهر از جهه ایدان بود است و مرسل مردم نزدیک و دور در ایام تشریق برای زیارت وی می آیند . و آن ایام را فتم مولانا محمد حاجی نامند . از کلام ضایق استفهام است که در یک کلمه ایراد مییابد .

کلمه نسبت را مقصد هزار مقام است . نخستین موافقت با محبوب و آخرین سر بر فرمان او نهادن است . کسیراک این مقام بمرسیت فراتر قدم نهاد که دشواری دارد ، لیکن هرگاه محبت غالب آید میرود آرام را وداع کند . در آن وقت هر چه کند معذور است .

۱۸- شیخ بدرالدین غزنوی ندی سره

از جهد خفای حضرت خواجه قطب الدین بختیار اوشی است . وطن اصلی وی غزنین بوده از آنجا بلا عود تشریف آورد چون صیت عظمت حضرت فوج شید تعقد دریافت ملازمت کرده بدلی آمد و در مسک مریدان خواجه استفهام یافت و نعمت خلافت مشرف شد و حتی بر آنند که در غزنین بواب دید که سر رشته ارادت وی به قطب الاولیا درست شده است . سراسیمه برجست و در جست و جوی فواج شد و در اثنای جست و جوی بسیاری از ادوی را ملازمت کرد و چون بلا عود رسید خبر تشریف داشتن آن حضرت در دهلی یافت . آرزوی دیدن آن زیادگشته بدلی آمد و سر ارادت بهای قطب الاولیا نهاد و گفت : هذا تأویل رویایی من تسل جانم رسمیات بیعت بی آورد . مشایخ روزگار بر بزرگی وی اعتراف داشتند و حضور را بادی طنات بود و آنجا بومط و نصیحت خلق بیشتر برداختی . سخن وی در دهلی اثر عظیم سیکرد . تاضی حمید الدین ناگوری و سید مبارک غزنوی و مولانا جلال الدین جاجری و شیخ ضیاء الدین دهلوی 15 و شیخ فتنه پیکر گنج ندی سرهم در مجلس وی حاضر می شدند و اکثر کلام وی در محبت و عشق بودی و او با وجود کمال رعایت شریفیت خرا در عهد و سماع غلوی قام داشت . از سلطان المشایخ مروی است که شیخ بدرالدین مس گشته بود و از ضعف پیری طاقت حرکت نداشت . چون وقت سماع شدی بنان رقصیدی گوئی کودک ده ساله میرقصید . از وی پرسیدند که شیخ پیر گشته چنان میرقصید . جواب داد که شیخ غیر تصد عشق میرقصید . من اگر پیر شدم عشق جوانست غنود .

[46] از وی منقول است که من در شب رحلت حضرت خواجه حاضر بودم . چون وقت نعل نشینید مرا اندک غمخوگی پیدا شد . در خواب دیدم که 20 خواجه لزاماً خود برآمده جانب بالا میرود . مرا میگوید : بدر ! در شان خدا را مرگ نباشد . چون بیدار شدم بعالم بقارحلت کرده بود . خبر تشریف وی پایان قبر قطب الاولیا است . سنین عمر وی قریب بعد سال بوده . در عهد سلطان علاء الدین و نوات یافت و سلطان علاء الدین پادشاهی بود تا هر دو جا بر که دلی نعمت خود سلطان غیاث الدین خلجی را بخریب حاکم کرده ممالک هند را بتغلب فرو گرفت و چند کای کاره موافق فایش او برآمده هر که بادی هم مخالفت زد مغلوب شد . و ارزانی اسباب مباحث و بسیاری نتوجات و اطاعت متمردان و امن طریق و کثرت عمارت از قسم ساجد و حیاض و حصار و مناره ، درستی و دیانت اصل مصر و اجتناع مشایخ دعلما که در عهد وی بوده در هیچ زمانی 25 نشان نداده اند و این از جمیع بیعت که با وجود آنکه سلطان را درین امور قصیدی و اهمیتی نبود از تعالیف قضا و قدر اسباب رفاصیت در

[48] محمدوی فتح بود و وی از نجات و رونقی که داشت دعوائی شگرف پیش آورد. عاقبت در سال هفتصد و هفتاد و اربعین عالم ناپایدار انتقال نمود.

چهارمیشده و چه پدید بر و چه خسرو
چهار ماه رحیل آمد ز رواند

۱۹ - فواج بست تدمی سره

- 5 در اوایل فتح دهمی هنگام ظهور گوکبه سلطان غازمی معزالدین محمد سوم باین شهر بزرگ تشریف آورده ساکن شد و در سک بزرگان این دیار منتظم است و قبر وی بالاتر از قبر خواجیه است در جانب شمال. در اخبار الاخبار مسطور است که دمن وی آنجا پیش از مقبره منبر که فواج بوقوع ایامید و اما سلطان غازمی پادشاهی بود عدل گستر و دین پرور. علامات اسلام بپرکت عزوات وی مدینه ارتفاع یافت و شیوه دین داری در زمان او تازگی پذیرفت. آنچه از احوال عزوات در خزان اش نشان داده اند در خزان هیچ کشور ستانی نبود گویند در خزان مزین از جنس الالمس که نفیس ترین جواهرات یکمزار و پانصد موجود بود. دیگر جواهر و خزاین را برین تیس باید نمود. در سال ششصد و دو و نوزده ماه شعبان بدست نهائی ملاحظه شربت شهادت چشید و پس
- 10 [49] از مدتی محافظت ملک در محدوده بندهان ترک/وی بوده و خطبه ملک بنام او نگاه میداشتند.

۲۰ - بابا حاجی روزبه تدمی سره

- از اسلاف او ایلی دهمی است. اولی الشرب بود [۵] خداوند مشرب عالی، و در زمان راجه پنجم در خندق قلعه زاویه داشت. بسیاری از افراد باین توبه عالی وی از صکده کفر و کفری غمناک گشته بشف اسلام و دین پروری رسیدند. قبر وی
- 15 جازگاه کعبه است که یکی از جاهای فیض بخش دهمی است. قریب بنفق قلعه کعبه تواند بود که در آنجا که در زندگی می بوده، خوابگاه گزیده باشد، والد اعلم. در راجه پنجم از اعظم رایان هند بوده و اکثر راجگان هند حلقه اطاعت وی مد گوش داشتند. چند مرتبه با سپاه سلطان معزالدین محمد سوم جنگ صف کرده یکبار سلطان را شکست داد. مرتبه دیگر بدست غازبان سلطانن بدار ابوبار رفت. بعد از قتل وی سلطان قطب الدین ایبک که بنده از بندهان سلطان معزالدین محمد سوم بوده فتح دهمی و اکثر هند کرد
- 20 و در سال ششصد و دو بعد از وفات ولی نعمت خود بفرموده و ارشاد ملک بر سر سلطنت نشست و او اول پادشاهی است [50] از پادشاهان اسلام که در دهمی بودند. بعد اوصاف حمیده و آثار بندیده موصوف بود بسبب آنکه خنصر وی شکستی داشت، بایک نسل شجرت یافت. نهمیهای هند چه در زمان سلطان غازمی چه بعد از آن، اکثر از وی بظهور آمده. در جود و بخششی نظیر نداشت. در بخشگی مردم انگلی مثل وی پادشاهی مد زمان وی نبود. پیوسته بخششی وی تک بوده. و نانش در سال ششصد و هفت بوقوع آمد و در گوی باحق از اسب خطا کرد و بیفتاد و نمرود مدت ملک وی از اول فتح دهمی تا وقت بیست سال بود، و محمد سلطنت با چتر و سکه و خطبه چهار سال و کسری.
- 25

۲۱ - شیخ امام الدین ابدال تدمی سره

خواهرزاده شیخ ضیاء الدین مرد غیب است. حضرت خلافت از شیخ بد الدین عزیزی دارد لیکن در خدمت قطب الاواب اوشی

بسیار با بهره کشیده و قبول تمام یافته. از آغاز سلوک تا انجام زندگی گوشه گزینی و خلوت نشینی گذرانید. همین بس داشت و عمری فریب داشت. نظام الدین بی اوسان نشیندی. در سال شصت و هشتاد بعالم قدس خرامید. [51]

۲۲- شیخ راجی دهلوی قدس سره

- 5 از خلفای بدیع الدین شاه مدار است. بکارم اخلاق صوفیه و حامد اوصاف درویشان موصوف بود. از رعایت و سابق راه
 به درجات عالی رسیده و مرجع اعلیٰ زمان گشته. قبر فیضی بنی اود در دهلوی است. خلفای شاه مدار از شماره بیرون اند. اول و اکمل
 صد آریان سند خلافت سید جهن بحدی است قدس سره، که در تخریب و تفرید همت نداشت و منظر فوارق و کرامات بود و در قدسی
 در یکی از قصبات بحدی است و دیگر تاضی غسود است قدس سره که از اکمل و افضل دانشوران روزگار بوده. خاک پاکش
 قریب کهنو است. مطاف اصل آن دیار. و دیگر تاضی شهاب الدین پر کلاه آتش است قدس سره. صاحب جذبات قوی و حالات مزیب
 و خداوند جلال و عظمت. مقبره اش نیز نزدیک کهنو است. و دیگر تاضی منظر است قدس سره. شیرینیه توحید، روضه دمی
 10 در مضامین کاپی است. و دیگر تاضی عبدالملک قدس سره که پادشاه و گدا محتاج دمی وی بودند و گشایش کار خود از برکت وجود
 او میدافتند. ترقیش در بهار رخ است. و بگریسید خاصه قدس سره که شاه بدیع الدین نصیحت اتفات بر حال او داشت و ظاهر
 و باطن وی را خاصه گفتی. و دیگر شیخ آقا قدس سره که اصل زمان او را شیخ اعلیٰ می نامند. از جمده مجاذیب مشهور این سلسله است
 و مورد فزادان حالات مزیب. گود او دگر است. و دیگر شیخ محمد جند قدس سره که منظر مجازب اسرار الهی بود. مولد و مدفن وی
 15 برادون است. و دیگر شیخ محمد بایسن پاد قدس سره که از نصیحت ریاضات و مجاهدات دوازده سال بر پای چپ بایستاد و درین
 مدت هرگز پای راست بر زمین نهاد. بنا بران باین لقب مشرب شد و بسایران دیگر بودند که گوش زمانیان از عظمت و جلال
 اینان پر بود و قتیق احوال این بزرگواران بخت، برینانی صبی مقدار مشرب اینان ضروری است. گویند سر سلسله این سلسله
 امام عبدالرحمن است که بواسطه صدیق اکبر حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم می بودند و بتولی برسید شاه مردان با حضرت میر
 20 سین هیچ ترا نیست که شاه بدیع الدین مرید شیخ محمد طینور شامی است و او مرید شیخ عیوب الدین که خلیفه خاص امام علمدار است
 این سلسله بخت وقت و سایه اقرب سلسل است. بزرگان این خانواده در بیان توحید کشتی غلوی تمام دارند و اعتقاد
 وحدت وجود را بطریقی خاص اظهار میکنند و در روزگار بدیع الدین شاه مدار نصیحت رعایت شریعت مخرمی نمودند
 و در طریقت موافق ساکنان مذهب سلوک میگردند تا در نصف پسین ماهه شاعر برهنگی دلی جوی بمرشرب این طایفه غایب
 آمده از منبع ظاهر شریعت باک برخاست و خشی این فدا آن شد که چون درین سلسله تخریب صورتی شرط انابت ساختند
 بیشتر می از بزرگان این خانواده بستر عدوت و طهارتی که بان روزگاریت کند بسند نموده از جمیع اجناس پوشاک و
 25 انواع فوداک بیرون آمده، کلمه یوم جدید و رزق جدید بر خوانده. اگر ناگاه معلومی بدست ایشان افتادی همانم آنرا
 56) بمصرف رسانیده بمراد از دست می نمودند ازینجا چندی ارادتمندان متقد دل بر تخریب نهادند. طرز این اندیشه گشته. در سلسله
 بالا تر از طریق صوفیه اختیار کرده از امر مشروع را بگند چار انگشت که بجز انعام نصیحتی نباشد بدل کردند و روز بروز به معنی دیگر

- افزوده و اقامت فاسده بشه. بریح الدین مدار اسناد کرده موجب آزار آنجناب و سبب مآر او شده و کار برین رسوائی کشید
 شاه بریح الدین ازین افعال بیزار است و آنحضرت در کتف اسراء و اشرف خواطر بنیات مرتبه عالی داشت و بر ناصیه وی
 نوری بود که هر که بدان نگاه کردی بی خوارت بسجده رفتی. ازین رو پوسته بر تیغ پوشی بودی مگر روز بارعام نقاب از چهره
 برداشته اناده نواقح فرمودی. هرگز مدعلم و دانش روی و حقیقی دشواری پیش آمدی آنروز بندشش رسیده بی آنکه سؤال
 کند از استماع کلام حقایق اشغاف وی حل مشکل بازگشتی. انتقال وی ازین خاکدان طهرانی بعالم روحانی در سال هشتصد هجری
 5 بوقوع آمد. از وی کرامات و خوارق عادات بشهر نقل کرده اند.

۲۳- شیخ شمس اتاوله قدس سره

- همعصر سلطان الادویست و کمال فقر آراسته بود و بهدایت و ارشاد اهل زمانه اشتغال داشت و پیوسته بسجده
 المشایخ جهت رجوعی که دنیا را باستانه وی بود انکار کردی و گفتی رضائی ظاهر علامت خرابی باطن است و نظام الادوی اصلاً
 بجواب ادب گفت وی تا شبی بواخته دید که نظام الدین ادوی سر بر زانوی مبارک خاتم انبیا علیه افضل الصلوات و اکمل التحیات
 نهاده در خوابت. از آن وقت طریقه ادب و اعتقاد پیش آورد. گویند حاجتمندی که بوی رجوع کردی در کم فرستی بمنصود خود
 واصل شدی. با بزرگ اتاوله که بھندگی زبان شتاب مار را گویند در انساب وی اشتغال یافت و بارها سلطان الادوی گفتی که
 هرگز زودتر بمراد دینی و دنیوی خود رسیدن آرزوست از ملازمت شمس زمان ما طلب کنه. خوابگاه او در دهلی است برسی
 25 وی در عتق رجب المرجب است.

۲۴- شیخ شهاب الدین عاشق قدس سره

- از خلفای شیخ امام الدین ابدال است و نعمت از وی یافته و از ملازمت شیخ بر الدین عزیزی نیز مینویسند خراوان
 [56] گرفته بود. بمطهر حمید فرزند مکتبی تمام میلان روحانی عظیم داشت. در مشق و حقیقت و مجازی بدرجات عالی رسیده بود مولد و
 20 مدفن او در دهلی است.

۲۵- شیخ عماد الدین دهلوی قدس سره

- مرید شیخ امام الدین ابدال است و خرقه خلافت از شیخ شهاب الدین عاشق داشت. از بزرگان خانواده پشت
 است و بزرگان بسیر را ملازمت کرده و نعمت یافته. شیخ تاج الدین امام که از مشهوران وقت بوده از مریدان خاص
 25 اوست. خوابگاهی [در] دهلی است.

۲۶ - شیخ نظام الحقی و الدین ندیس سره

- نام او محمد بن احمد بن علی البهدری است. سلطان الشیخ و نظام الدین ادوی در سکن انجاب او اختتام داد. از قبران و مقبران درگاه الهی بوده. ادوی کی وقت حمد بر بزرگی وی معترف بودند. دیار هندوستان از برکات او باغ و بوستان گشته و ایوم مرده نمود وی مطاف طریف بنی آدم است و ظهور وی در زمان سلطان علاء الدین بوده. در ناحیه و نواحی دامن و مان که در مصر محلی بوده. برخی از ان بزبان تمگ گزارش یافت، از برکات و وجود نظام ادوی بوده و دانایان یقین داشتند که مورد این فیض است [57]
- سلطان علاء الدین نیست. سخن کوتاه آنجا از اعظم نفعی شیخ فرید گنجشکر است و بواسطه حضرت شیخ خواجہ تعجب الدین می پیوندد و باصل از بغداد است. جد پدری وی خواجہ علی و جد مادری وی خواجہ عرب بر نمانت همه غیر بطرف هند تشریف آوردند. چندگاه در لاجورد گذرانیدند و بالاخر چون تبه الاسلام در آن ایام بدان بود هر دو مصحاب در آن شهر آمده رحل اقامت انداختند و بعد از مرور ایام درین آن دو لایز قرابت واقع شده. حق سبحانه از پیرو دخترترین سلطان الشیخ را بوجود آورد و عالم را بجز ظهور وی روشن گردانید و هم در ایام صغر نظام الدین پدر وی از سردی برفت و چون تدریج تمیز شد و ادویه وی در کتب نماند و آثار شد از وی ظاهر شدن گرفت و چون عرض بدو ازده رسید کتاب لغت شروع نمود و بعد تقسیم به علی تشریف آورد و تقسیم مسموم نموده مقامات تحریری یاد گرفت و بعدی در علم خود نمود که طالب علمان او را نظام الدین بحث میکنند. از هر علمی مطلق نام و بعضی کامل گرفت و در فقه و اصول و حدیث و تفسیر و علم و فضل سرآمد فضل وی دقت بود. در نمانت آورده که وی به از تحصیل علوم دینی در کتب آن شبی در جامع مدنی بسر می برد چون وقت سحر مؤذن بنامه برآمده / این آیت بخواند: *الم یان للذین امنوا ان* [58]
- تخصیج توهم لکه کماله چون آنرا بشنید حال بر وی متغیر شد و از هر جانب انوار ظاهر شدن گرفت. چون با ماد شد. بی زاد و واحد 15
دوی به دیانت و خدمت و خدمت شیخ فرید الدین گنجشکر نهاد و آنجا برید شد و بمرتبه کمال رسید. خدمت شیخ ویرا اجازه تکمیل و بگردان داده به عملی مراجعت فرمود. آنجا بتعمیم طلب علم و تربیت طبعه اصل ارادت اشتغال نمود. در اخبار الاخبار مذکور است که وقتی که شیخ فرید الحقی و الدین سلطان الشیخ را خلعت داد، گفت، حق قالی ترا علم داد، عقل داد و عشق داد و هر که در وی این سه صفت بود وی شایان خلعت مشایخ باشد و از وی این کار نیکو آید. در سیر الادوی از حضرت سلطان الشیخ منقول است که پدید آمدن لغت شیخ فرید در دل من از آنجا شد که بعد دوازده سال کم یا بیش بودم. لغت میخواندم مردی که او را ابو بکر 20
توال گنشدی بخدمت استاد من از طرف عدان آمد و کتبت شیخ بحمد الدین ذکر یا در مناقب و ذکر تعبده وی و مستفان وی بسیار کرد اما در دلم قرار گرفت. بعد از ان حکایت کرد که: از آنجا در اجود من آمدم. شامی دیدم چنین و چنان. چون منسوب شیخ العالم فرید الحقی و الدین در گوش من افتاد جنبی و ارادتی بعقد در دلم در آمد تا چنان شد که بعد از هر نمازی ده بار میگفتم، شیخ فرید 25
و ده بار میگفتم، مولانا فسرید، و این لغت بواقعی رسید که باران من همه مطلق شدند چنانکه اگر از من سخن پرسیدندی و خواستندی که سوگند دهند، میگفتند، سوگند شیخ فرید نمودم در اخبار الاخبار مسطور است که وقتی که سلطان الشیخ بقرق 25
ارادت شیخ فرید الدین با وجود من رفت بخت سالد بود. چون بخدمت آنحضرت مشرف گشت شش سیاره قرآن پیش شیخ تجویز نمود و شش باب از عوارف سنده کرد و تمجید شیخ ابو بکر سلمی و بعضی قاصدهای دیگر پیش شیخ خواند. از سلطان الشیخ

منزل است که چون جلالت شیخ الشیوخ مشرف شد نخستین سخنی که از شیخ شنیدم این بود:

ای آتش فرانت دل کیاب کرده سیلاب اشتیاقت جانها ضرب کرده

کمال عظمت و جلال و باده و مشاعده می بیش از آنست که از عمده نغمه بر آن تواند برآمد. جمله و مفعول در اخبار الهیاد

[60] و فرایه الزام و سیرالاهب مذکور است هرگز ذوق الطبع باشد بان کتب رجوع نماید. من فرایه اناسه الشریفه دان در

منن سما نوح کله ایراد میباید.

کله میفرمودند که سماع علی الاطلاق محال و علی الاطلاق حرام نیست تا مستمع بکست. سماع صوتی است موزون چرا

حرام باشد و سماع مزامیر حرام است. پیش شیخ فرید الفی والدین تدریس سره در باب اباحت و حرمت سماع که بدان اختلاف

علا است ذکر میکنند. فرود سبب از یکی بسوخت و خاکستر شد دیگری هنوز در اختلاف است

آتش اندر پختگان افتاد سوخت خام لبان همچنان انفسوده اند

10 کله یعنی در دینان با پیرکی بیعت میکنند و بر آن کنایت ناکرده نزد پیر دیگر میروند و بیعت و خفته می هم

میستند. نزدیک من این چیزی نیست. بیعت همان است که باقل کرده. اگر چه آن پیر کجی از احاد باشد.

کله اگر مرید شیخ را گوید که من مرید توام و شیخ گوید که تو مرید من نه او مرید باشد و اگر صراط برعکس بود

مرید نباشد چه ارادت فعل مرید است نه فعل شیخ.

15 کله فعل سعادت را کعبه است همه تمسک باید کرد. اگر از یکی گفت به شاید که بگوید دیگری کلاه کرده.

کله میفرمودند که فدای قیامت بعضی ازین طایفه در دزدان برانگیزند. ایشان گویند ما دزدی نکرده ایم. اخر هم

بشاعده بران نجات یابد.

کله میفرمودند که در کتب سوگن مذکور است که سوگن صدر مرتبه دارد و هفدهم مرتبه کشف و کرامت است. اگر ساکن حدیث

بماند هفتاد و سه و دیگری رسد؛ پس باید که نظر بر کرامت متصرف نباشد فرضی اند که آنرا علی او بیاید که از فیض الحصار المعجزة

20 علی انبیاء.

کله مرید بر دو قسمت، رسمی و حقیقی. رسمی آنست که او را تعین کند که دیده نادیده شنیده ناشنیده کند و

برسنت و صحبت باشد و حقیقی آنست که پس از تعین او را بصحبت خود امر کنند و نگذارد که بصحبت نامفلس نشیند.

کله طایف فتنناست یکی چنان موقوف است که اگر در دم دارد او را قرار نیست تا بمعرفت نمیرساند و یکی چنان

آفریده شده که هر چند بیشتر می باید بیشتر می عهد و این معنی با اختیار نیست، قسمت لذلی است.

25 کله دنیا جمع نباید کرد. هر چه میرسد خرج می باید نمود / ذخیره نباید ساخت.

در از بحر فردون بود ای پسر ز بحر نهادن چه سنگ و چه زرد

کله هرگاه دنیا اقبال کند باید داد که کم نباید و هرگاه که روی ازین کس بگرداند هم نباید داد که چون روی

برشتن نهاد تو آمد مانند باری بر دست خود دهد.

کوه ۱۰ در تبرک صدقه بخ شریعت. در پیش از عطا، یکی آنچه دهد لذت عدل باشد، دوم بر مردم صالح دهد. و در شرف و جود
مدت بخشش محبوب است. تواضع و بشارت وجه و خضیه. شرط پنجم، بعد از عطا بر زبان نیاوردن و منت نماندن است.
اگر این پنج شرط جمع شود بی شک آن صدقه مقبول است.

کوه ۱۱ میزموده که شیخ ابوسعید ابی الهیز ندی سره انانی منظم داشت. یکی بخدمت او این حدیث خواند که لا خیر
فی اسراف. شیخ فرمود، لا اسراف فی الهیز.

کوه ۱۲ هم میزموده که شخصی پیش شیخ فقه اهل شیراز می آمد و از او می پرسید که در این باره چه فرمایید
گفت: آنچه بر خود روا نداری بر منبری روا مدار. پس از چند ماه آن مرید باز آمد. گفت: آنروز که بیت کرم مشتخر بودم که
شیخ مرا هدی فرماید، هیچ نخرم. شیخ گفت: آنچه آنروز چه بود؟ مرید جریان بیان نمود. شیخ بسم کرد و گفت: آنروز
ترا قسم کردم که آنچه بر خود ندهی بر دیگری پسند. چون تخته اول در دست گرفتی و گیر چون دهم.

[63]

کوه ۱۳ از شیخ مشاب ادین مهورودی ندی سره العزیز نقل کردی که بارها گفتی: همدی و همدی می باشد. یک ده
گیرید و کلمه بگویید.

کوه ۱۴ توبه بر دو نوع است. توبه عوام و توبه خاص. توبه عوام از گناه است و توبه خاص از مآذون الهی.
کوه ۱۵ توبه و انابت در حالت جوانی نیکی آید، در پیری خود چندان که تایب نشود.

چون پیر شوی و بی سرانجام آئی سرکار خود بنام
سازی حق را از تیره دانی معشوق روز بی نوائی

حق قانی از بنده خود از جوانی فراموش پرسید: بسأل المرء من شبابه، بر آن شعر است.
کوه ۱۶ حرکت خدای را بستی عبادت کند همان علت عبود او باشد. باید که چند روزه مردم معرض حکمت و وفای
سب ایان گذرانی.

کوه ۱۷ طهارت بر چهار نوع است، اول آنکه ظاهر را پاک گرداند از حدث و جنب، دوم آنکه اعضاء از گناهان
پاک کند، سوم آنکه دل را از اخلاق ذمیه خالی سازد، چهارم آنکه سر را جز از خدای بی چون پاک کند.

کوه ۱۸ پیغمبر صلی الله علیه و سلم فرموده: للعاصم فرحان، فرحة عند الافطار و فرحة عند لقاء الجبار. این فرحت اول و
شرب نیست، این فرحت بر اقامت مرم است.

کوه ۱۹ هر طاعتی را جزائی مین است. جزای روزه نعمت دیدار است.
کوه ۲۰ میفرمودند که در ایام علوم می آرد که العرم نفع العبر و العبر نفع الایمان چه حقیقت صریحیه باشد

[64]

حق است بر غلبه او. و اصل باعث هوا و چیز است. خشم و شحوت و مرم شحوت را موقوف کند پس العرم نفع العبر درست
باشد.

کوه ۲۱ میفرمود که سیدی احمد پیر تمی سره گفته که وقتی با نفس خود بداد میگردم هر چه بر روی من کردم قبول کرد

چون امام طه با بنام خود ابان محمد و عذرا پیش آمد . دانستم که رضای حق تعالی مرین کما است حال را پیش از نتم . هم از نجات که
در خانه آن بزرگوار بیشتر همین است و او را در اعمال کمتر .

کلمه ۲۳ [○] هم میگفت که طاعتی است لازم و طاعتی است مقصدیه . طاعت لازم آنست که منفعیت آن همان کیفیتی
طاعت کند . را باشد و آن نماز و روزه و حج و ادراد است . اما مقصدیه آنست که از وی شفقتی و حاجتی به گیری برسد و در طاعت
لازم اخلاقی شرط است تا قبول آید و در مقصدیه هرگونه که کند شایب باشد .

کلمه ۲۴ [○] میفرمود که امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه فرموده است اگر کسی یکدم میان دنیا و آخرت بگذرد
بغیر از اینست .

کلمه ۲۵ [○] از شیخ ابوسعید ابوالخیر تدیس سره پرسیدند که راه بقی چند است . گفت بعد هر ذره از موجودات راجع است
بقی اما صبح راهی نزدیکتر از راحت رسانیدن به سعادت ماهر چه یا تقسیم دین راه یا تقسیم و بین وصیت میکنیم

کلمه ۲۶ [○] قسم آن را با تریل و ترمید باید خواند . تریل آنست که نه آیتی که خوانند . را ذوقی و شوقی حاصل آید
مکروه خواند . وقتی بینا بر صلی الله علیه و سلم میخواست چیزی از قرآن بخواند . گفت : بسم الله الرحمن الرحیم . هم در تسمیه دل
مبارک او را وقتی پیدا شد . بیت بار مکرر کرد .

کلمه ۲۷ [○] امام احمد بن حنبل رضی الله عنه هزار مرتبه حضرت لای را در خواب دید . پرسید : یا رب ! فاضلترین چیزی که
مقربان حضرت تو بان تقرب نمایند چیست ؟ فرمود شد : قرآن کلام من . باز پرسید : بضم یا بغیر ضم ؟ فرمود شد :
هرگونه که بخوانند .

کلمه ۲۸ [○] حرفی که بری آید گوی میس است که تا قیامت آنرا اجل نخواهد بود . / شب و روز و ماه و سال میگذرد تا
باید که هر شبی و هر روزی چه توان کرد .

کلمه ۲۹ [○] هر مغزی را برای عملی آفریده اند و دل موضح جهت الهی است و هر دلی که در جهت خدای تعالی نباشد آن
دل بیمار است .

کلمه ۳۰ [○] فردای قیامت فرغانه بود که حاضر آید آنرا که در دنیا دعوی جهت ما میکنند . چون همه را حاضر گردانند فرغان
آید که هر که جهت ما کم از سببی و کمزور در دیده است او را در حرمت تقدیر کنند .

کلمه ۳۱ [○] میفرمود که شیخ نظام الدین ابوالهوی که از مشهیر بزرگان زمان سلطان شمس الدین التمشی و صاحب فرجام
قطب الدین تدیس سره بود و تذکره کردی و فنی گیر داشت . روزی در تذکره کردی در امام محمد سید نصیبین از پای بکشید
و در دست گرفت و در سینه در آمد و دو ماه بخزارد و بالای منبر رفت . مقرر آیتی بخواند . بعد از آن شیخ نظام الدین
ابوالهوی رحمة الله علیه آغاز کرد که جمله بابای خود نوشته دیده ام . هنوز سخن دیگر نغذت . بود که این سخن در حاضران در گرفت . همه
در گمیه شدند . آنگاه دو مصراع بخواند :

بر عشق تو در بر تو نظر فرجام کرد جان در غم تو زیر و زبر فرجام کرد

[65]

[66]

۴

۱۰

۱۵

۲۰

۲۰

۲۵

[67] این گفت و فرمود از سخن برآمد. بعد ازان در سه بار/ این دو مصراع تکرار نمود. گفت ای مسلمانان «مصراع دیگر این ربی یاد نمی آید ای کجمن ! این سخن بطریق مجز گفت چنانکه در همه اثر بکرد. آنگاه مقرر در مصراع دیگر یاد داد. ربی نام خواند و فرمود آمد.

پدر در دلی مجور در فراموش شد
پرمشقی سری ز گور بر فراموش کرد

کلمه ۳۲ میفرمود که شیخ سید الدین باعزیز رحمة الله علیه باره گفتی که من مسلمان کرده یک بیت سنائی ام.

بر سر فرود هوا طبنو شحوت میرزنی !! عشق مردن ترانی ما بین فراری بوی

و میگفت ای کاش کسی مرا آنگاه بود که خاک سنائی است تا من ازان سره چشم فرود کنم.

کلمه ۳۳ بطریق حکایت از طبری نقل میفرمود که باره فرمودی که نماز دروزه و اوراد و تسبیح همه در وقت اصل در وقت گوشت می باید. چون گوشت نباشد هیچ گشت به. لذل ان بزرگ پرسیدند که تو باره این تمثیل میفرمائی، مشرح تر ازان بگوئی. گفت گوشت ترک دنیا است و نماز دروزه و تسبیح و آنچه آن. ازل باید که تارک شود و تسبیح او هیچ چیز نباشد تا بر نماز دروزه و اوده نماید مرتب گردد چون دوستی دنیا در دل باشد از اوده و اوراد چه گشت به.

[68] کلمه ۳۴ هم بر سبیل حکایت نقل میکند که فایده بود بانعت و ثروت که بخدمت حسین القضاة نفوس فرستادی. محرمین القضاة

وقتی از صاحب خبری دیگر خبری قبول کرد. آن واجب با شایع این خبر خاطر گرفته شد. حسین القضاة بدو نوشت که بدین سبب مریخ تا دیگرهای نیز دوست بیاید. از آنها مباحثی که دعا میکنند اللهم ارحمهمی ورحمهم و لا ترحم معنا احد ا و اذ انما مشکوکه میگویند:

ای باغبان بیا و در باغ باذن کن
پول من در آیم و بت من در فرزند کن

کلمه ۳۵ از شیخ ابوسعید ابی الخیر قدس سره نقل فرمودی که هیچ خضره در دل من گدشت که نه من بفضول آن تمم گشتم تا وقتی در دین صادقی بنامه وی آمد. شیخ ابوسعید کمال عزت وی را مشاهده وقت انظار دفتر خود را فرموده تا کوزه آب در رساند. دفتر با وجود آنکه خود سال بود بادی تمام و غایت حرمت آب پیش درویش برد. شیخ ابوسعید را ادب وی بنایت مستحسن افتاده. بناظر آنکه کدام بنده بیگمت خواهد بود که این دفتر در جلاله وی فاعده در آمد و باید که آن شخص بهترین اصل صحر باشد. پس ازین خطرو

[69] من مودب را بازار فرستاد. چون حسن از ابا بازگشت شیخ گفت. آنچه شنیده باید گفت. حسن گفت / شنیدم که یکی با دیگری میگفت که شیخ ابوسعید بخواند که دفتر خود را در حاله فرود در آمد. شیخ بگفت به گفت: آن خضره مرا بر من مآخذ کرده.

ذکر بعضی از کرامات سلفنا الشایخ قدس سره

عارف جامی تص سره الی در نجات لاش آورده که شخصی براتی که مبلغی کثیر در آنجا نوشته بود گم کرد. پیش شیخ نظام الدین آمد و قصه گم شدن برات را بعضی رسانید و انظار قبر و اضطرار کرد. شیخ بگدم بوی داد که این را حلوا بخور. بروح فسدیه الدین درویش کن ده. چون آن شخص آن درم را حلوا پزداد حلوا پز قدیمی حلوا در کافندی پیچید و بوی داد. چون نیک نگاه کرد آن کاغذ برات گم شده وی بود. هم در نجات مسطور است که وقتی سلفنا الشایخ تجدید و مکر کرده بود فرات که حاسن شانه کند. شانه در طاق بود و کسی نزدیک آن نه که شانه را بدست شیخ دهد.

25

شاید از طاق بخت و فورا بدست شیخ رسانید. در سیرالاولی آورده که وقتی مردی بخدمت سلطان المشایخ وقت سلطنت آمد. در
 اثنای راه در خاطر وی رسید که اگر بدست مبارک قدس سلطان در کام من نواله دهد که مرا بی گناه برون بخدمت رسیده بدارد. برداشته
 بودند و آنحضرت در حقه الله علیه قبول فرموده. از دهن مبارک کشید و در کام او نهاد و فرمود: بستان از آن بجز هم
 در سیرالاولی آورده که از غمی غمی که در عهد علانی بر وی شدم و آن حس در آن کشید. یکی را بخدمت
 سلطان المشایخ فرستادم که بیگانه ام در حس مانده ام و کسی از من یاد نمیکند. حال من چگونه خواهد شد. پاره شکری بمن
 فرست که سه روز ازین بگذرد. چون بخورم روز سیوم خدمت شدم. هم در سیرالاولی مذکور است که مولانا جیه الدین پاپی
 روایت کرده که مرا زحمت دق آغاز شده بود. طیب گفتند: در باغی یا سرابی که مشرف بر آب باشد سکونت کن. گفتم
 در باغ سکونت دشوار است. در ملازمت سلطان المشایخ که خانه وی بر سر آب بود سکونت گزینم. اتفاقاً در ملازمت وی
 بعضی اطعمه فلفله عفت من آورده بودند، لزان فرموده. مرا فرمود: بسم الله! بگویم وی ناچار تناول کردم. چون از آن صحبت
 برخاستم با کمال صحت یافتم و قنای صلاح شدم. در اخبارالاحیاء آورده که یکباری سلطان علاءالدین بقصد امتحان بخدمت وی 10

[70]

فصلی چند در پرداخت اهدا مملکت نوشت تا اگر او در پی سرانجام آن گردد، او را گرفت کند که در بیان را/ بدین امور چکار
 یکدفعه بدین معنی بود که چون بنگی شیخ مذکور عالیست و در دین و دنیا هر کرا حاجتی است از خدمت وی بر می آید
 و حق قلبی تمام مملکت دنیا بدست ما داده ما را باید که هر کاری و مصیبتی که در مملکت پیش آید بخدمت شیخ عرض داریم تا در
 آنچه غیرت مملکت و صلاح ما در آن بود احکام فرماید بنا بر آن فصلی چند درین باب بخدمت فرستاده زیر هر حدیثی
 جواب آن بزیبند تا ما آنرا پرداخت رسانیم و این کاغذ را بدست خضر خان از جسد پسران خوب تر و مرید شیخ بود بخدمت شیخ
 فرستاد چون خضر خان آن کاغذ را بدست شیخ داد مطالعه فرمود و حاضران بمس داگفت: خاتمه خوانند. بعد از آن گفت: در بیان
 را با کارهای پادشاهان چکار! من در دیشم و گوشه گرفته و بدعا گوی پادشاه سلطان مشغول. اگر بسبب این معنی پادشاه بعد ازین
 چیزی مرا مجوبید، من از اینجا هم بروم، ارض الله و اسعد. چون این خبر بسلطان علاءالدین رسید خوشحال شد و معتقد گشت.

[71]

ذکرونا ت سلطان المشایخ خمس سره

در سیرالاولی و اخبارالاحیاء مسطور است که در آنحضرت که سن شریف وی از هشتاد و چهار شد بنایت/ لایحه پیش
 گرفت و موسم دوام داشتی و بوقت افطار اندک چیزی چشیدی. طعامی که وقت سحر می بردند کمتر جان بودی که خوردی. اگر
 خادم ملازم داشتی که لذت دقت افطار کمتر خورده اگر از طعام محرم خورد حال چه شود. بجز اینی و رفتی که چندین مسکن و در بیان
 در کتبی ساجد و دو کاف رسنه و ناقده آمده اند. این طعام در حق من چگونه فرودود. همان طعام از پیش بر میداشتم
 و چون ایام رحلت آن تدرقه الاولیا نزدیک رسید پیش از رحلت پهل روز طعام نوشید و در آنوقت که از عالم میرفت میگفت
 دقت نماز شده است و من نماز گزارده ام؟ اگر می گفتند: گزارده ای. می فرمود: بار خیر بگذاریم. هر نماز را کمر میگذار
 و میفرمود، میرسیم، و باقبال خادم میفرمود که اگر چیزی در خانه نگاه دارد فرمای قیامت از همه جواب آن بر آید. خادم هم
 را بداد هر چند روزه در بیان از قسم نگاه داشت. فرمود: این مرده رگب را چه نگاه داشته؟ این را نیز بیرون

[72]

25

کن و در خانه چاروب ده. در حال انهارها را بخت دند و جهانی بیج شده غارت کردند. بعد از آن بعضی معتقدان عرض نمودند که [73] حال ما سکنان بعد از قدم چه فوایدی میمنت در روضه من چندان برسد که کف شود. گفتند ایان ما قسمت کند؟ گفت اگر که از نصیب فواید بود. بعد از آن خلافت و ولایت دهلی شیخ نصیر الدین فرمودند سره سپرد و در سنه خمس و مشربین و سببها به آنتاب روح پرنومش در وقت طوع فواید روز چهارشنبه هر دهم ریح الآخر مغرب تا غروب نمود.

۱۶۷ - شیخ نجیب الدین متوکل تدیس سره

برادر و خلیفه شیخ فرید الدین گنجشکر است. در اخبار الاخیار آمده که وی سخت سعادتمند بود و بایدهات عزیز و ریاضات

شده میکشید و توکل نام داشت. از سعدک الشایخ متوکل است که فرمودی شیخ نجیب الدین مدت هفتاد سال در شمر بود و با وجود فرزندان و اتباع بسیار دینی و مکی نداشت و پیش و خیرگی تمام می بوده. من درین شهر همت می آوردمیم از بسکه

مستغرق کار فواید از روشی اصل زمانه بیگانه بود ندانستی که امروز کدام روز و این کدام ماه و این دم چه دم است. شخصی از وی پرسید که نجیب الدین متوکل قوی؟ گفت: متاکی منم تا متوکل کیست؟ هم آن شخص گفت: برادر شیخ فرید الدین گنجشکر قوی؟

گفت: صوری منم تا مصنوی که فواید بود. در سیر الاولیاء آورده که روزی همان لایبر بیانه وی آمدند و چیزی حاضر نبود. برین سبب و برانی الحمد نگرانی پیدا گشت. بالاها با هم رفت و مشغول شد. ناگاه پیری بر روی ظاهر شد و این بیت برخانند:

بادل گشتم دلاخضر را بینی دل گفت اگر مرا غایب بینم

و مایه پیش آورد. گفت: کوس توکل تو بر روش میان ما و اعلی میزنند تو بخت ایمنی عنقت گشته؟ گفت: حق میدانم

که بسبب فواید عنقت نشده ام. آن شخص گفت: این طعم نزد فرزندان خود برسان. چون طعم برگرفت و در آن شد آن مرد عیبی را ندید. از وی آرزو که دو پسر داشته. یکی را احمد نام بوده و دیگری را فهد. هر چند شیخ بر اینان عنقب کردی وقت شدی

بخت گمداشت ادب این نامها و رعایت آن هرگز بختی بر زبان نیادردی و درین عنقب گفتی: فواید احمد تو چرا چنین کردی و ای فواید تو چرا چنین کردی. و آن همه متوکلان مصر مدعی لب و اخلاص بجانب حضرت شیخ فرید گنجشکر داشته

که با وجود آنکه سکن دکان در دهلی بود از آنجا فواید مرتبه با جود من بملزمت شیخ رفت و مرتبه اضری چون بر صلی رسید ازین عالم فنا [75] بعالم بقا و آورد / روضه متبرکه کردی در راه تمام فواید قلب الدین است. آثار عنقت و بزرگی و تقوی گوشه نشینی از آنجا حاضر

و عواید است. اس وی در فم شمر رمضان مبارکت. و ناست آن بزرگ نهاد در زمان سعدان معز الدین کیتباد که نبره سعدان خیاث الدین جبن بوده. بوقوع انهامید و سعدان معز الدین پادشاهی بود صاحب اخلاق مرضیه حسن صمدت و سیرت آراسته.

در سال ششصد و هشتاد بعد از آنات جد بر تخت نشست و چون در صاحت سن بوده و بر زبان دستگاهی ناگاه قادر شد پیشی و عشرت انست و بمقتضای اناس علی دین موکرم فواصی و عوام، پیر و جوان، عالم و جاهل، هند و مسلمان بشراب و شامه گرفتار

25 شد. احمد بی خاری بعضی اراعی فوایدت قرار یافت و از نصابت استغراق سعدانی پیشی و کارانی، خیالات ناسده در

آن ارا آمدن گرفت. و سلطان بنیعت دستک ازین ماجرا اطلاع یافته، بی آنکه اندیشه کند دشمن ملک را از ملک برگرفت
 [76] و چون مدارک بروی بوده استقامت یک عمری تزلزل یافت و سلطان بجهت کثرت مباشرت با جوانان زرد و صنیف شده
 صاحب فراموشی شد و برضی نوه بیگانه شد و در امر اختلاف پدید آمد. باینکه بیکر بنیاد محاربه و جادو کردند. سلطان جدول همین
 بر عهد غایب آمده در محرم سنه ثمان و ثمانین دستمایه برقت جوس فرمود و سلطان سمرالدین را در گلی پیچیده بآب انداخت.

من فارق عادت

از سلطان المشایخ مروی است که پیش از آنکه من خدمت شیخ فریدالحق و الدین تدیس سره برسم قصد بروم و
 پسوی خانة نجیب الدین می بروم. روزی در مجلس وی برخاستم و گفتم: یک بر سوره فاتحه و اخلاص بخوانید که تا صبحی جانی شوم.
 شیخ اخلاص کرد و من دانستم که این انجمن من بسج مبارک می فرسید. اعاده کردم. درین وقت تبسم کرد و فرمود: تو تا صبح
 مشو چیزی دیگر شوم! بعد از چند ماه حضرت سلطان شد آنچه شد. در سیرالاولیا آورده که شیخ نجیب الدین را بغیر از شیخ فریدالدین
 برادری دیگر بوده. روزی مرده برادر بدین شیخ علی که در بداون شیخی عظیم بود، رفتند. شیخ نجیب الدین دو سه ماه پیش 10
 از آنکه برویا رسد بجهت رعایت ادب با انفراد از پا بیرون کشید چنانکه تخت پایش بر زمین رسیده، پس ازان بگریه
 [77] خداد. شیخ علی ازین مصیبت بریفته و گفت: این برویا مصیبت است! چون مرده برآمد نشنیدند دیدند که کتابی پیش شیخ است.
 شیخ نجیب الدین پرسید این چه کتابت. شیخ علی از غایت رنجش جواب داد. شیخ نجیب الدین گفت: اگر رخصت شود
 این کتاب را به منم. چون اجازت یافت بگرد آنکه کتاب بشود این معجزان برآید که در آخر زمان منجی پیدا شوند که در
 خدا معصیت کنند و در آن اگر کسی بر بروی ایثار با عهد تیاقت نماید کند. شیخ نجیب الدین آنرا پیش شیخ علی خداد و
 15 گفت: در کتاب شام چنین نوشته اند. شیخ از رنجش پیشان شد و معذرت نمود.

۲۸- شیخ صلاح الدین در پیش تدیس سره

در پیشی کمال و صاحب کشف و خارق بود و در بر آوردن حاجات تصرفی عظیم داشت و بی توقف بجهت حمایت عالی ار
 اصل حاجت بجمود میرسیدند با جهد بزرگ و عالی مرتبه بود و صفائی بر کمال داشته و از غایت صفا از اندک چیز متشرش می. 20
 در اخبار الاخیار آمده که روزی جوانی بر اسب سوار میرفت و آن اسب بنایت فوشی شکل و فوشی دستار بود ناگاه بروی تازیانه
 [78] بزد که آن عزبت بر سرین اسب نشستیست. شیخ بران جوان تند شده و می از اسب پینتاد. چون نیک نگاه کردند زخم آن
 تازیانه بر بدن شیخ نشستی گرفته بود. راقم این صورت گوید که اشغال این صفا از او بیلباب و منقولست که احوال و حیران
 در این سرایت کند. صاحب دشمنی از حضرت فاجه اصرار تدیس سره نقل کرده که روزی از خدمت مولانا نظام الدین خاوری
 که خلیفه فاجه علامه الدین مطهراند و بواسطه ایشان بواجب نقشبند تدیس سره میرسند، بکی آمد که خدمت مولانا نظام الدین 25
 را مرضی حاضری شده تبخیر پیش ایشان رفتم و دیدم که آتش کرده اند و جامه بسیار بر ایشان پوشیده اند و خدمت مولانا را
 تخرج عظیم گرفته، میگردند، اذنان بر اندان میزنند چنانچه در تب لوزه میشود و آن تخرج هیچ تسکین نمی یابد. از آن حده این

- حال بنایت اندوهگین شدم. س منی نشستم ناگاه یکی از اصحاب ایشان که بخدمت ایشان رابطه تمام داشت از در آمد با جامی
 ترشده که در حرای سرد در جوی آسیا افتاده بود و سرمای مغیظ فزوده. خدمت مولانا که وی را بان حال دیدند فریاد کشیدند
 که مرا بخزاید و ببر اگر کشید که سرمای است که من میخورم چون ادرامم ساخته/ تخرج ایشان تکیین بانت و بحال خود آمده.
 [79] شیخ صلاح الدین مرید و خیفه شیخ صدر الدین است و بدو واسطه شیخ شهاب الدین میرسد و شیخ صدر الدین بعد از پدر بزرگوار
 خود بر مسند ارشاد نشست بود و بسیاری از او با در سگ ارادت وی خنک بودند. یکی از اجدد شیخ صلاح الدین بوده. بمقتضای
 حکمت الهی از میان پدلهای آمد و در صل انامت انداخت و با شیخ لغیر الدین نمود معاصرو همایه بود. منقولست که آنچه از جانب
 سلطان قد تقیق از ایزد انکبوت شیخ لغیر الدین میرسید. الوصیت شیخ خود نقل میکند بخلاف شیخ صلاح الدین که با سلطان
 سخت پیش آمدی. دانش در بیت دوم سفر واقع شده و مقبره وی نزدیک بمقبره شیخ لغیر الدین محمود است بزار و
 پیشتر که به. انا سلطان قد تقیق پادشاهی بود که در اوایل جوسی از ازار رعایت بر جای و معارف و مشاهیر از وجود او پدید آمد.
 و سر اسر مملکت سعادت آبادانی گرفت و هر که با وی خلاف در زیر سلوب شد و چون تک بروی صاف گشت. جور و قدیمی بر زیر دستان
 [80] و معا و رعایا و سادات و مشایخ پیش آورد. بدین سبب دیرانی بمرنا جیتی راه یافت و قتلها پدید آمد / و تا آخر عمر وی حکم در
 غسل بود و هر طوفانی بونی و طغیان ظاهری شد تا در بیت و کیم قسم الحرام سال هفتصد و پنجاه و دو و نایات یافت. مدت سلطنت
 او بیست و هفت سال گشته اند و در حدودی چه مشایخ و علما که نظم و قدیمی وی کشته نشدند.

- ۲۹ - شیخ نور الدین ملک پیران ندی سره
 15 مرید شیخ دانیال جینی است و او مرید شیخ علی خضری و او مرید شیخ ابواسحق گازرونی رحیم اله. صاحب خوارق عادات
 بود لاری الاصل است و از بخارا با شرت پیر خود پدلهای تشریف آورده. در مقامی که روضه متبرکه است جا گرفت. ابو کبیر موسی
 با تصدیران جدیدی در آن مکان می بود با وی در مقام نزاع در آمدند. شیخ هر چند خزانگی نمود قبول نمود. شیخ گفت من
 بغزوه پذیرفد آمده ام. حیدریان بخت طلب نمودند با وجود مسافرت بسید از دصلی تا جانی که پرومی بوده در اندک مدت
 بر خلاف برای عادت بخت بیارود. بماند پیش آورده گفتند: کنگ سلطان راست و سلطان در آن زمان صدومی فرسنگ راه
 [81] از دصلی ده بود. طغیانی او نیز در اندک زمانی آورد. بن بران پیران در سگ القاب وی استعمال بانت/ شیخی
 بزرگ و در زمان حیات الدین بچین از جمله مشایخ این دیار بود. حضرت سلطان الشایخ بزیادت روضه وی تشریف
 اوزانی فرمودی. در اخبار افاضیه مسنده است که ظاهر آنست که سلطان الشایخ زمان حیات او را نیز در یانته باشد. انا طایفات
 اینان بیکدیگر به ثبوت نرسیده. صاحب سیر الادب از حضرت سلطان الشایخ روایت کرده که میفرمود که پیش از این که
 من در مسجد کیوکری بنام جمده میرنتم، روزی حرای تابستان بود و من صایم. مرا دوران آمد در دکانی نشستم. در خاطر من
 گذشت که اگر مرکبی بودی بر آن سوار میرنتم. بعد از آن این بیت شیخ سعدی بخاطر رسید
 ما قسم از سر کنیم در طلب دوستان راه بیائی نبرد دهر که با تمام رفت

از آن خلع و توبه کردم. بعد از سه روز غیبته کنیاد پیران مادیانی بیادرد. گفتم: تو مردی در دلش پیوند از توبه کنم! گفت: سیوم شبست که شیخ میفرماید که مادیان نزد شیخ نظام الدین بسر گفتم: شیخ تو فرموده اگر شیخ من فرماید توبه کنم. پس دیگر باز آرد. و انتم که فرستاده می است، توبه نمودم. بعد از آن اسب از خانه ما کم شد. و دانش / در هشتم صوم جدی الاضر واقع شد. قسری می بر کنار چون است و خانقاه وی نیز آنجا بود. اما سلطان فیاض الدین بین پادشاهی بود بیخ اوست

9 سلطنت آراسته در زمان سلطان ناصر الدین الغزنوی منظم لقب داشت. بعد از وفات او بر تختگاه دارالملک و صلی جوسی فرمود و امور بیه بنانی را زینت بخشید. گوگرد و عسث سلطان بین بزوی بود که هیچ پادشاهی را مثل آن بسر نشده و هیتی داشت که با دانه سواد می می متردان در مطبخ میشدند و در ضروری هیچ سند بر روی کار نیامد و هیچ کم اصلی را شغلی از اشغال نژادی و با دوش متفاده که به نژادان را ضروری است معروف بود. تصور عطف وی در عمل نسبت ظاهر شدی و در عدالت و دین پروری سعی تمام داشت. و دانش در سنه هجری و ثمانین و سنه ۱۰۰۰ واقع شده. مدت ملکش بیست سال و بیست و دیگر به نیابت سلطان ناصر الدین حاکم بوده.

10

۳۰- شیخ ضیاء الدین رومی قدس سره

بسیار عمل و زهد و توی آراسته بود و در سگد مریران و خلفای شیخ شهاب الدین محمد رومی منظم است. بر طانی قری داشت. سلطان قطب الدین که پادشاهی نمود بود از جلد مریران وی شد و نهایت استقامت بر وی پیدا کرد. از وی منقول است

15 که فرمود یکی از یاران خود را پس از وفات در قباب دیدم که در بهشت منافی ریح و درجه بلند بوی عنایت شده با وجود آن که مریران نشسته، تعینت آن ضام کرده گفتم: با ایچده منزلت و مرتبت که نصیب تو شده موجب غم و باعث حزن چیست؟ گفت: همدانتم اما لذتی که در سماع بود نمی یابم. روضه منبر کوهی در راه قباب قطب الدین منافی بیچ ندل است. در زمان سلطان قطب الدین وفات یافت، در ششم ذی الحجه. اما سلطان قطب الدین پور سلطان علاء الدین است. در سال هفتصد و هجده بر تخت خلافت نشست و در ازل جوسی فرمان داد که بندها را که قریب هزار بودند، خلاص بخشند و تمامی مملکت را شش ماهه انعام فرمود و از معاملات نیک وی همه خلق بیامود مگر از مستی جوانی و مستی سعانی بکامرانی مشغول شد و بسبب ناقریه کاری صاحب چند بسفغان چند سپرد. هر طریقی خلقی پیدا آمد عاقبت بکوشش بعضی امرای علانی / فتنه فرود نشست و در ملک فیکون پدید آمد. و چونکه از فتوحات پادشاهی بظهور رسید. سلطان را بر مستی جوانی و مستی مگ و مستی شراب، مستی نوح و حضرت برافزود و بی باکی و تعاری با آرد. مکارم اخلاق وی ناپدید شد و تقرب سفغان روز بروز زیاد گشت و ارکان دولت را کشتن گرفت و افواج خلق و فرود در مجلس او میشدند و همه بی سادتیهای وی آن بود که بشیخ نظام الدین عناد پیش آورد و دمدم قدمی، ظلم وی افزونتر می شد تا خسرو خان که یکی از نواعتان او بود با اتفاق بعضی از بی دینان سلطان را بکشت و خود بر سریر سلطنت جوسی کرد و کمان ذکف فی سنه اهدی و عشرین و سبعمایه و پس از چند روزها بر وی هم گذشت آنچه گذشت.

25

[82]

[83]

[84]

- دو عهد سلطان بهمن از ولایت بالا آمده. ریاضت بسیار کشیدی دندان برج و یا نان خوردنی سهل نخوردی. زنی و خدمتگاری نه داشت و گرد استیفای شہوت میگشت و از هیچ آفریده چیزی قبول نکردی. خانقاهی بس عالی اذاعت و هزاران مدان صرف میکرد و مسخران را آنچنان طعام دادی که در بعضی آنچنان طعام نباشد و چند آن خرج کردی که مردم در حیرت بودند. همتی عالی داشت و مریدان و معتقدان بسیار و فارق عجیب و کرامات تزیب از وی صدور می یافت. اهل مدلی 5
- در وی اختلاف داشتند. گروهی بپیمای نسبت میکردند و فرقه بتصرف و کرامت و جماعه بکسر و شعبه ه. بصر حال یکی از مشهوران بود. تهنه دران ابو بکر طوسی ادراک بشنند و روز تهنه می داد و غبار بمرتبه پیدا شد. عالم تا یک گشت و منکران را از مشاهد این حال امتناعی که بوی نمود پیدا آمد. قسب روی در مدلی است اما الیوم نام و نشان از ان ظاهر نیست. سبب کشتن آن بوده که چون بر روی هجوم خلق بسیار شد و آستانه وی مریح امرا و اکابر و معارف گشت و در عهد جلالی بیشتر در اوج یافت بعضی از مولانا زاهدان بعضی و فسرده آن ملک که محمود بنوا شمه پیش از ان اعتباراً داشتند در خانه وی آمده شد بسیار کردند و شبی 10
- در محرابش میخوردند. بعضی از دولت فزادان سلطان جلال الدین در عهد آفانده سلطان رسانیدند که آفانده میل نداشتند، سیدی را ذوق غلیظه ساختن دارند، بعد مصلحت را بپذیرفتند و پیش سلطان آوردند. هر چند صدمت حال تسبیح نمودند تحقیق نرسید. سلطان فرات بفتوای علی آن کرده را بسیارست برساند. علی با تفاق بان معمران راضی نشدند و گفتند بی تحقیق سراپا نام این مساعده دشواری دارد. سلطان ترک این سخن گزیند همه را خدمت ساخت و از یکدیگر متفرق گردانید. اما سیدی را بسته پیش کشتک سلطان آوردند و سلطان با وی مباحثه کرده. در ان جمیع ابو بکر طوسی با جماعه حیدریان حاضر بود. بعد از اوقات در بیان آن کرده گفت: ای درویش الفاضل من ازین مولد بستانید ای یکی از حیدریان بی باک در آمد و چند استره بردی بزد و بمردح رفت بعد از ان پسر سلطان طرف پیدان اشارت کرد تا پیدان را برانند و حلاک ساختند. اما سلطان جلال الدین پادشاهی بود هنر شناس و عمل پرور و عدل گستر و بار آبی و تیسر و خلق پسندیده. و از دوفر خلق با امرای خود با وجود آنکه از اینان خطاهای مستکر ظاهر شدی جناب روا نداشتی/ و خود فرمودی و تنالی و قدر تیزی در طبیعت وی بنموده. بعد از حلاک سلطان مسزالدین کیتب و در سال هشتم 15
- و هفتاد و هشت بر سر سلطنت جوس فرمود. تا زمان پادشاهی خود که مدت هفت سال بود هرگز از اخلاق کوبیده و شیوه عدل معترف نشد مگر آنکه در مصرومی و اندک سیدی موله روی داد و با وجود چندین اوصاف و الفاضل با این فعل راضی شد و بعد از تهنه ان بزرگوار یک جلالی نمود یافت و سلطان علی و امین که بجای فسرده می بود از او در دوران شد و بغزیب و چا چوسی بقتل آمد و دخان جلالی بر هم زد، چنانچه در تاریخ فیروز می مذکور است.

25 - ۳۲ - شیخ ابو بکر طوسی تیس سره

مترتب تهنه دریه داشت و از تهنه دران حیدریست. آهمن زیاد پوشیدی چنانچه رسم حیدریانست. در کنار دره بای بون بجمازه بود تهنه از آنرا ضرب ساخته عمل تکبیه و خانقاه خود ساخت و پنج وقت نماز آنجا گزاردی در مریدان داشت و بزرگ بود.

یکی از صفات بزرگی وی محبت و مودت شیخ جمال الدین خانسوی است نسبت بومی و شیخ جمال که از اعظم خلفای شیخ فرید و قربان در راه/ وکی بوده و بارها شیخ فرید در حق او فرموده که جمال جمال است، ابوجرطوسی را باز سپید گفتمی و هرگاه از خانسی بزیارت فرجاده قعب همین تشریف آوری در خانقاه ابوجر فرود آمدی و صحبتهای شگرف بر پاشدی و ساهای که در وقت زکریا کردی، شیخ نظام الدین نیز بدان مجلس حاضر شدی. در سیرالاولیا آورده که واسطه محبت شیخ جمال خانسوی و شیخ ابوجرطوسی چه بودی که در لیلی لایزال بود و معامله وی عیب در بیان نسبتی نداشت، مولانا حسام الدین اندر آنکه که از علمای وقت و تاضی الفعالة در میرید و معتقد شیخ جمال بوده، شده بود. وقتی مولانا حسام الدین از عدم شیخ جمال الدین شنیده به نیت استقبال روان شد. ابوجرطوسی گفت: شیخ معتمد نماکی که من شیخ میروم. مولانا حسام الدین چون بشرف حج مبینج گردید اول سخنیک که شیخ پرسید همین بود که آن باز سپید ما چگونه است؟ مولانا حسام الدین باز گفت: قصد حج دارم. شیخ جمال هم از آنجا او را باز گردانید و گفت: من هم میروم و این ربای شیخ ابوجرطوسی نوشت:

مربای ترا سرم شاد اولیتر یک سر چه بود/ یکده هزار اولیتر
در خار وطن ساز چو بکر زانکه بو بکر شمشکی بغار اولیتر

10

قبر او در خانقاه است بر لب آب چون نزدیک بقبر شیخ نور الدین مکیا بران؟ یزار و بیکر که به. حس وی در بیت و دم و جب است و ظهور او در زمان سعدان جمال الدین بود چنانچه در مزی از ان معلوم شد.

۳۳- شیخ فسرید الدین ناگوری تیس سره

بیشتره سعدان ان دکن حمید الدین ناگوری است. مرید و خلیفه جد بزرگوار خود بود، سعدان ان دکن در کتب اکابر اوی و اعظم خلفای فرجاده بزرگ حسین الدین تیس سره استقام داشت و در تقریر و تقریر تمنا راسخ. و او را در سروده، حسین شیخ عزیز نام داشت و حسین شیخ نجیب، و شیخ فرید از فرزندان نخستین پسر است. در ظل عنایت و تربیت وی پرورش یافته و موقوفات شیخ حمید الدین را ادماج نموده سرور الصدور نام خود و برخی تصنیف شیخ عزیز که حسین فرزند شیخ بوده میدانند و بهر تقدیر بر عموم علم حقایق رقم شیخ یا یکی از فسر زمان اوست. بسی حقایق و معارف و فواید و لطایف خاصه آید از سعدان ان دکن در محبت و محنت سال ششده، در ان کتاب جمیع آورده. در ناگور بودی. در عهد سعدان که تفریق از وطن اصلی برصلی تشریف آورده و هم دین شمر و نایب است. قبرا و در نهی شمر تدیم در راه مقام فرجاده قعب الدین بجانب جنوبی بمیندل است در جایی که بودی، مدفون شد. همز قریب مدسل گفته اند و محنت پسر داشته. نخستین شیخ عبد العزیز نام داشت که صاحب ذوق و صحبت بوده و از فضایل صوفی و مسنوی همرا کمال داشته و در حالت جوانی در گری ساج جان داده. گویند در سیده الرغایب خانه یکی از درویشان سماح بود، قوال او این بیت بر خواند:

جان به جان به و جان به نایده گفتن بسیار چیت

25

فره زود گفت: دادم! دادم! و جان بنی تسیم کرد و سعد نوب دی بعید بن زید رضی الله که از عشره مبشره و کبار صحابه است منتهی میگردد.

در سگ مشایخ حنفی شیخ نظام الدین اویا اختتام دارد و بر جاده علم و عقل و شوق ثابت قدم بوده و در طریقه فقر و صبر و
 [91] رضا نظیر داشت و مکاتیب اخلاق و ملامت‌ها وی از نوشتن و گفتن مستغنی است. ولایت دینی بعد از سلطان الشیخ بوی انتقال
 یافت و صاحب بستر و دارش احوال شیخ او شد. نهایت اتباع پیرو موصوف بود و نهایت محبت با حضرت داشت و بفرموده شیخ
 هر چه از خلق و سلطان عهد از جور و جناب بوی رسیدگی نقل کردی و مکاتیب به اندیش کن به نیکی کردی و تشبیه حاجات مریدان دنیا زندان
 شد. در اخبار و اخبار رسیده است که روزی شیخ نصیرالدین محمود بامیر خسرو که فرم خودت نامی شیخ نظام الدین بود التماس نمود که از وی
 بخدمت شیخ عرض کن که من از سبب مزاحمت خلق مشغول نمیتوانم بود. اگر فرمان نمود در محرابی خدایتعالی را بغرض خاطر عبادت کنم
 امیر خسرو وقت معدودی که داشت مرخص داشت شیخ نصیرالدین گذرانید. شیخ فرمود: او را بگو ترا در میان خلق می باید بود و جناب
 خلق باید کشید و مکاتیب ببدل و عطای باید کرد. همان کتاب مذکور است که صاحب سینه لادین از حضرت شیخ نصیرالدین محمود
 [92] نقل کرده که در اوایل ارادت روزی وقت استوا برود خانه حضرت سلطان الشیخ ایستاده بودم ناگاه آنحضرت از بالای
 10 حاجت خانه فرود آمد. چون این ضعیف را به پید در دهییز و خادمی را فرمود تا در خدمت حاضر شوم. چون بدولت قدم رسیدم
 فرمود: بنشین! چون بنشستم، پرسید در دل چه داری و مقصودت چیست و پدر تو چه کار کردی؟ عرض نمودم مقصود من دعای مزید
 حیات قدم عالیک است و راست کردن غنیمت ایشان و پدر من شکران داشت که سودای منبیه میکردند. سلطان بعد از شنیدن
 این سخن مرحمت نموده فرمود: حلا! بشنو، چون من بخدمت شیخ فریدالدین رسیدم روزی در اجود من و دانشمندی که یار و همسفر من
 بود مرا با جاسای دیدم دیده گفت: نظام الدین ترا چه پیش آمد تا این زمان اگر در شهر تعلیم میکردی روزگار تو بهتر میشد.
 15 من هیچ گفتم و بخدمت شیخ رفتم. گفت: نظام اگر کسی از یاران تو پیش آید و بگوید: این چه روز است که ترا پیش آمده، چوئی؟
 گفتم: هر چه فرمان قدم شود! فرمود که بگو.

نه هر چه تو مرا راه و پیش گیر و برد ترا سلامت باد امراتون و بی

[93] بعد از آن زمانی بر اوان طب نموده بر سر نهاد تا آن بار فرود برسانم. چون بمنزل وی رسیدم اگر یک نیک آن خان از سر فرود
 20 آورد و گفت: این چه حال است! ماجرا تمام بوی گفتم. گفت: الحمد لله! ششینی بزرگ یافتی که ریاضات شکر میبندی. اکنون
 مرا همراه کن تا بساعت پایبوس مشرف شوم. بعد از اتمام آن طعام آن دانشمند خواست که خان بر سر مذمت خود دهد،
 راضی نشدم. همین خان بر سر برابر وی نزد شیخ آمد. چون نظردی بر حال شیخ استاد رعایت و دانشمندی از سر نموده ارادت
 آورد و در سگ مریدان مستغفم شد و خدمت شیخ نصیرالدین فرمود که در اشامی این حکایت که مشرف بر امر جاهه بود، فرمود بگو
 نیز بسیار گفت. هم از شیخ نصیرالدین مروی است که چون سلطان الشیخ مرا تعلیم جاهه کرد و امر بر ریاضت فرمود گاه گاه روز
 25 میگذاشت و من چیزی نمیکردم و بیشتر احوال چون ثبوت مزاحمت میرساند گاه گاه آب لیمو نوش میکردم تا وقتی چند آن ترشی قدم
 که در معرض هواک افتادم. با کسی گفتم این کس ببرد بهتر از آنکه نفس مزاحم احوال او شود. هم وی گوید: وقتی از غایت جاهه
 ده روز چیزی نخوردم. خبر سلطان الشیخ برودند. سلطان الشیخ مرا پیش طلبید و بگفت: با صلاوی بسیار بمن داد و گفت: تمام

- [94] یوز/امن چیران بمانم که تمامی قریب خوردن اندازه من نباشد. چند روز بابت تا آن قریب تمام نمود. در سیرالارین شیخ جمالی مسواریت که چون سال مرفه نظام الاویا یزود چهار رسید چهارشنبه هرزدم به بیج الشانی سال هفتصد و بیست و پنج اجمین حفا فرامح آورد. حرکتی را خفته خفته بشید و بنا حیتی فرستاد و چراغ و صلی را خفته و معقل و تسبیح و کاسه پر فرد القنات نمود و جانین خود گردانید و رحمتی اصل دمی روی والشد و آخرها نوز بطلشت ریاض روحانی حرامید. بعد از آن جمیع خفا نیز بر سفت دی نوشتی رضا دادند. گفته اند شیخ نصیرالدین خات مستگی و نیاز و تراص داشت چنانچه بارها فرموده که من چه لایعتم که شیخی کنم و آثار نیستی از در با هم روضه موده دی می تراود و هرگز اندک مناسبی باین راهست و بزیارت قبران مده و عانک مشرف گشته از آنجا راجس ظاهری نیز دریافت باشد. از سیده گیسو دراز که از آنجا بر خلفی شیخ نصیرالدین فرود است و در
- [95] ولایت شانی رفیع در تبتی منیع و کلومی عالی دارد و در مشایخ چشت بمشرفی نامی و طریق لغوی ابو صومست و در علم و عبادت جامع بوده. منقول است که میفرمود: یکبار در زمان حیات خواجه ما در دهمی اسک باران شد. خواجه برای استقامت بیرون آمد. هر تضرع و زاری و غار و دعائی که از سلف مروی است هر کرد هیچ راه دروئی پیدا نشد تا آنکه باز گشته چون آرزو پا بوس بندگی خواجه کردم، گفتند: تو آنجا بودی؟ عرض نمودم که بوم. گفتند: دیدی که امروز ما را چنان و چنین بگویند و حق بر ما می آید و دنبال ما میگردند. هر چه کردیم بجزری فرید. نقل شدیم و برگشتیم. و نام شیخ نصیرالدین فرود در سده سی و نهمین و سیمایه بوقوع آنها مید. در هرزدم ماه رمضان در عهد خدایگان مغفور فیروز شاه، پس از اشغال نظام الاویا سی و دو سال عبادت فرد انسانگان بادی صلوات اشغال داشت. اما سلطان فیروز شاه باوصاف سعادت و ولایت متصف بود. چون در سال
- [96] هفتصد و پنجاه و دو بر سر فرمان دمی جوس فرمود قعدی و ظلم و حرا بی تک که در عهد سلطان فرشته بود بدل و انصاف و آرایش مملکت بدل گشت و در اوج علماء و مشایخ و صفا پیدا آمد و رعایا خوشدل شدند و همه شوک و گردنکش با اختیار و اضطراب تن با طاعت در دادند و نفعهای عظیم در زمان وی بظهور آمد. و بقاع خیر و مساجد و قلعه های استوار بنا نهاد و در مدت سی و هشت سال و نه ماه که زمان پادشاهی وی بود کارها کرد که هیچ پادشاهی پیش از آن نکرده بود و در مدت تک وی همیشه امن و امان بود. گویند هیچ پادشاهی از پادشاهان دهمی بعد از سلطان مروح سلطان ناصرالدین التمشی در عدالت و شفقت بر حال رعایا چون فیروز شاه نبوده در آخر چون سلطان صلیف شد سرفرد را ناصرالدین همدش لقب داده و در طاعت و عبادت مشغول شد و خطبه و سکه بنام هر دو میخوانند و چون او جوانی بقریه ناکرده بود و پیش و عشرت اشغال نمود که در سعادت خلقی پیدا کرد در سده تسعین و سیمایه بدگان فیروزی پیش سلطان جنابهای همدش گفته، از وی برگشتند. همدش بگفت ایشان بر آمد. ایشان سلطان فیروز را گرفته بیرون آوردند و در مقابل صف داشتند. چون نظر لشکر بآن رسیدند بر سلطان استاد بلا حقه هیبت و عظمت سلطان و نزد کرم سوابق بی از آن هزاره برگشتند و پیش سلطان آمدند. همدش روی بجزیت نهاد و در دهمی نشاند عظیم متولد شد. سلطان بعرا بیده بدگان پسر فتح خان را که نسیبه سلطان بود، عیاش الدین قنقش شاه خطاب داده و بعد گردانید و در ماه رمضان سال مذکور بر حمت حق پیوست. بعد از وی قنقش شاه در کوشک فیروز آباد بر تخت سعادت جوس نمود و لشکر عظیم بر همدش تعیین فرمود و جنگها شده شکست
- [97]

بر پادشاه انقاد و تفتیش شاه بسبب غیبت جوانی بیستی و کامرانی اشتغال نمود و چون قصدی عالم را فرودگرفت. در سنه احدی و تسعین و
 سی و یک رکعت ادین اورا بقتل آورد. یکی از اولاد فیروزشاه را ابوکرشاه خطاب داده بر زمان دمی برداشت و دمی نیز نگهشاه
 جنگی غمگین کرد و غلبه آمد و قوی پیدا کرد. ناگاه لشکر محمد بن باب پادشاه رنت و ابوکرشاه اسپراند و دسال هفتصد و نود و سه
 در جسی و نجات یافت. پادشاه قوی شده بندهگان فیروزی را همه بقتل آورد و شش سل پادشاهی کرده این عالم انتقال نمود و بعضی ممالک
 برابر پند بزرگوار بیامود. پس از وی ملک بجمع شده در سنه ست و تسعین و سی و یک پسر وی مابون خان را سلطان ملوادی
 5 خطاب داده اجلاس نمودند و او بصل و صفت روز با سرسلطنت پرداخته نامام از عالم درگذشت و پس از وی برادر خود او را که
 فواید جهان نام داشت در سنه مذکوره سلطان نامرادین نمودند. خطاب کرده بر سرسلطنت نشاندند و وی با وجود حدیث سن
 حکم غایت فطری که از فریاد می را رونق داده قریب یکسال حکومت کرد. بعد ازان قتل شد و نصرت شاه را که یکی از بنابر
 فیروزشاه بود پادشاه کردند و نقتنه و نفا و پدید آمد. بعد از آنکه بیدار عاقبت حق بمرکز قرار گرفت و چند سل دیگر نمودند.
 پادشاه بود تا زمانی که در سنه خمس و عشر و ثمانی و نجات یافت و از خانواده فیروزی سلطنت منقطع شد.
 10

من فواید انفسه الشریفه و آن در ضمن شش کلمه ایرادی باید

کلمه ^{اول} حال نتیجه صحت اعمال است و عمل بر در نوع است. عمل بوارح و آن معلوم است و عمل تعب و آنرا مراقبه
 خوانند. مراقبه ان تلازم تعبک العلم بان الله ناظر الیک. اول اوار از عالم عمومی بر اوارح نازل میشود بده اثر آن ظاهر
 میشود بر تعوب و صده بر بوارح و بوارح متابع تعب است. چون تعب متحرک شد بوارح نیز در حرکت می آید.
 15 کلمه ^{دوم} نظر بر دل داشته و دل طرف حق متوجه شمرده و دل به و مشغول گردانیده و خیر حق از دل نمی کرده باید نشست
 تا صفا پیدا شود.

کلمه ^{سوم} میسر بود سبب آنکه در دین کوناه کند آنست که صوفی را باید که دست فورا تم کند از آنکه پیش فلتوقی فراز
 کند و ناگرتنی گیرد. اما چون تم کردن دست موجب حرمان از بسیاری از عبادات مثل وضو و غسل و معافه با برادر مسلمان
 پس بجای آن آستین که نزدیک بدست است کوناه کند تا او را مذکور بر بریدن دست شود و همچنین بوی سر تراشیدن زیرا که
 اول قدم دین راه سر بازی است اما چون از سرگذشتن سبب ماذن است از جمل خیرات ناچار بوی سر تراشیده کرده از سر آن
 بگذرد تا مشغول بود بر آنکه چنانچه از سر بریده که درمی نیاید از سر تراشیده نیز نامشروعی حاده نشود.
 20

کلمه ^{چهارم} قبول اعمال موقوف است بر جذب یعنی هر عملی که میکند تا جذب در نهاده قبول نیست. چون جذب نامزد حال او
 شد هر عملی که کند قبول باشد و آن جذب را وقت تعیین نیست، در صفا باشد یا در جوانی یا در شیخوخت. اما جذب را مراتب است
 جذب حوام قویق یا شش است در اعمال جذب / فواص توجه تعب است بسوی حق مع الانقطاع عما سواه.
 100

کلمه ^{پنجم} از شیخ نصیر الدین ندیس سره پرسیدند که ان الله خلق آدم علی صورته چه معنی دارد و فرمود: عایاست
 25 آدم یعنی بصورتی که آفریده شده بود در تدو بلا هم بدان صورت بخلاف صورت آدمیان دیگر که در صورت ایشان تغییر و تبدیل
 راه می یابد زیرا که سنت الهی بر آن جاد می است که اول کودک بود، بعد ازان جوان، پس ازان پیر.

کمتر میفرمود اصل دین کار محافظت نفس است. در حالت ترانه می باید که صوفی نفس نگاهدارد تا باطن او جمع گردد و چون نفس گذاشت برینان گردد.

من فارق عساده

حضرت مقدم از بواعث الکفر که یکی از مفعول حضرت شیخ نصیرالدین جمع نموده نقل فرموده که دومی بندگی شیخ را بدین بیت ذوقی نام و حالتی مطبوع در گرفت:

چنان بر عاشقان گفتمی تو احم کردم هم کردی
تعلیم بر بیدلان گفتمی تو احم رانده هم رانیدی

مولانا معینت شامرد انکار این نفس رساله پرداخت و در آنجا نوشت که این بیت هیچوجه بحقیقت نمیتوان برد. از جور و جفا بداند مزاجی نسبت کردن، کفر لازم آید، این مثل این حرمانت جمع کرده بر مولانا معین الدین عراقی برد و بخواند. او بسته و برگرفت و پیش شیخ فرستاد. شیخ آنرا بدید و مولانا معین الدین را بخود طلبید و این رساله بر دست وی داد و هیچ گفت و دستار و دراج بوی پوشانید. روز دیگر سماع بود بندگی خواهر برین رباعی بسیار اضطراب نمود.

رباعی

ما طبل منانه دوش بی باک زدیم عالی عملش بر سر آنک زدیم
از بھر یکی منجه میخواره صد بار کلاه توبه بر خاک زدیم

- بعد از اضطراب بسیار رباعی با هم رفت و بنشست و فرمود: معینت را طلبید. مولانا معینت از دست رفت و پیش ایستاده کردند. شیخ گفت: حال مولانا! بزرسی که این چه حاصل بود. این گفت و معینت را بگردانید و معینت هم بدان ایام و نجات یافت و بار دیگر بنافقاه نوانت آمد. منقول است که سعدان قده تقنی، شیخ نصیرالدین فرمود با این همه کمال رتبه و درجه که وی داشت ایذاها کردی و در سفرها همراه گردانیدی و آنجناب بموجب وصیت پیر فرود چنانچه سبق ذکر یانت تحمل کردی و دم نزدی. وقتی سعدان مذکور در آوندیز و فخره بشیخ طعام فرستاد. بدین نیت که اگر خورد بگوید که نامشروع از شیخ واقع شد و اگر نخورد بپرسد که طعام خاصه مرا چرا نخوردی و بفرود وجه ماده ایذا سازد. چون طعام نزد شیخ آمدند شیخ خود فراموش این معنی در یانت و پاره طعامی از آوند گرفته در دست داشت و از دست خود میگرد و میخورد. چون این خبر به بداندیش رسید 20 خاسرو خایب ماند. هم از وی آوند که چون سعدان وقت نسبت بوی ایذا نهایت رسانید و شیخ آن همه را تحمل کرد آن بی ادبها و ایذا گفتا کرده آنجناب را خدمت جامه داری فد فرمود. بعد از سعدان جامه پوشید و شیخ را فرمود تا بند جامه اش بر بندد شیخ نصیرالدین دست دراز کرد و بند بر بست و بر زبان مبارک آهسته برانید: نصیرالدین بر بست، گشت به غسل. همدران روز بعد از آن سعدان دعات یانت و برخی بر آنکه که پادشاه مهر نصیرالدین را بناختنودی بطرف تنه باز فراموش نمود. چون بسواد نادرول رسید بروضه شیخ هر ترک آمد. نخست جانب سنگی که آنجا بود دیرری متوجه شده بایستاد. بواسطه آنکه 25 مشاهده روح اندیس سید عالم صلی الله علیه و سلم بر فرزند آن سنگ کرد، بعد از آن رو به تربت شیخ آورد و بمراقبه فرود شد. بعد از آن سر برداشت و گفت: هر که اشکی پیش آید روی نیاز بجاک آسوده بدین آستانه بیاید و گشتیش دشواری در وقت

نماید. شخصی گنت، مقدم را منتهی در پیش است؟ فرمود: ازین رهگذر میبایم. سرود گذشتہ بود که خبر نجات پادشاه رسید و پیران دمی بازگشته، دمی را روشنائی بخشید. و امثال این کرامات ازان قدوه اصل زمان بی ظاهر شده.

۳۵- مولانا خیرالدین مرودی ندی سره

- 5 از جمله صاحبان و مریدان شیخ نظام الدین اویست و در سگ باران سابق آنحضرت استخدام دارد و کمال دروغ و تقوی و ترک و تفرید و فنا و نیستی آراسته و حافظ کلام ربانی بود و در لغت که بنام این طریقه بر آن است بغایت احتیاط می نمود و از وجه کثابت فردی و نهایت عظمت و کرامت داشت و مردان عیب پیش و کای می آمدند و فوارق از وی بطهور آمدی و وی بدان عظمت شدی. در سیرالهدی مذکور است که روزی مولانا پیش حضرت سعدان المشایخ میگفت که وقتی برین تشنگی غلبه کرد و کسی که آب دهد حاضر نبود ناگاه کوزه پر آب پیدا آمد. من/ آن کوزه را بشکستم و گفتم: آب کرامت خواهم خورد. آب ریخته شد. سعدان المشایخ فرمود: بایستی خورد، اکرامه لایرد. این قسم شهادت بسیار می باشد. وقتی مرا نیز ازین قسم واقع شد. شاید بخوانم خادمی حاضر بود. شانه از طاق برجست و بردست من آمد. گریتم و شانه گریتم. در اخبار الانبیا از شیخ نصیر الدین منقول است که مولانا خیرالدین چون کثابت کردی از موم پرسیدی که این کثابت چه ارزد. از آنچه می ارزید چیزی کمتر گرفتی و اگر خواستی زیاده دهد قبول نمودی. چون پرسید ازین کار باز ماند. شخصی از معتقدان وی پیش سعدان علاء الدین حقیقت ماند و بود وی و کیفیت حال باز نمود. سعدان فرست که مناسب بودی چیزی مقرر نماید قبول فرمود و همان تند که ما اینجا می بود بحسب عزت راضی شد. چون آن بزرگوار و نجات یافت نزدیک برونده متبرکه حضرت سعدان المشایخ در میان یاران جو تره مدون شد و قبر وی پهلوی شیخ شمس الدین بجای است. حضرت سعدان را بخدمت مولانا نهایت التماس و توجه خاطر بوده و این رقعہ شریفه در بیان محبت وی کثابت نموده.
- 10 [104]
- 15 [105]

کلمه اتفاق اصحاب طریقت و ارباب حقیقت بدان است که اعم مطلوب و اعظم مقود از خلقت بشر نسبت برب العالمین/

- 20 است و آن بر دو نوع است: لب ذات و لب صفات. لب ذات از مواهب است و لب صفات از مکاتب. هر چه از مواهب است کتب و عمل برنده را بدان تعلق نیست. و هر چه از مکاتب است طریق آت ب آن دوام ذکر است مع تقیة القلب مما سواه. این را فراغ شرط است و فراغ را چهار چیز مانع است. چه مانع شرط است، مانع مشروط است. خلق دنیا و نفس و شیطان. طریق دفع خلق عزالت و انزواست، و طریق دفع دنیا تاملت است، و طریق دفع نفس و شیطان التها کردن بحق سعادۃ فاعده. و نجات مولانا خیرالدین در زمان سعدان غیث الدین تعلق شاه بوتوق آمده و او پادشاهی بود عادل و کریم و رحمت پرور و با فرست و کیاست. بعد از قتل خسرو خان کافر نعمت که در استیصال خاندان حلوانی کوشش عظیم داشت روز شنبه عزه شبان سده اصدی و عشرين و سبعایه برتقت دمی نشست. جمیع افراد انسانی بموس او خوشوقت شدند و او در حمارت و آبادانی دقیقه و فرو گذاشت نکردی. تعلق آباد از جمله عماراتی است که او ساخته.
- 25 [106]
- در عهد وی بعضی راهبانی ممتز که پنجم پادشاهی سرفرو نیارده بودند، پست شدند در آخر اوقات جانب کمینوتی علم توجه

افراخته در آن صوب نفعی عظیم کرده بهادر الملک مراجعت فرمود. چون باخف بخود رسید در کوشکی که بنازگی برای سعدان ترتیب یافته بود بارعام دادگشک تر بوده، ایستاد. سعدان با چندی از مقربان زیر کف آمد و گمان ذک فی شهر ربیع الاول سنه خمس و عشرين و سبعایه. مدت فرماندهی وی چهار سال و چند ماه شمرده اند.

۳۶ - مولانا علاء الدین سینی قدس سره

5

وی نیز در سگ مریدان و خدای شیخ نظام الدین اویا استقام دارد و روشی پاکیزه و صفاتی کثیفی و از علوم ظاهری و باطنی نفی تمام و حظی وافر داشت. اگرچه بظاهر بروش عمل بودی لیکن باوصاف اصل تصوف آراسته بود و با وجود آنکه اجازه ارشاد حضرت سعدان المشایخ داشته از غایت شگفت نفس و تفرید باطن مرید نگرفت. در اخبار الاخیار آمده که بارها مولانا علاء الدین گفتی که اگر شیخ نظام الدین در صدحیات بودی من خلافت نامه بخدمت وی ارسالی میدی و مرصه داشتی [107]

10 که اگرچه لغزوم از راه بنده فزای مرا بدولت خلافت رسانیده اما بنده خود را شایان این فسل نمیداند و از دست من این امر نمی آید. صاحب سیر الاویا آورده که روزی وقت بباد مولانا به جماعت نرسید و سعدان المشایخ از نماز خارج شده در مقام محمود خود سکوت گرفت. مولانا در ضمن جماعت با چندی از پسندگان جماعت کرد و قرأت بومی خواند که از استماع آن ذوقی و عالی حضرت سعدان المشایخ پیدا شد. اقبال خادم را که مقبول اصل دل بود طلب نموده گفت که معصی خاص پسر و منتظر باشی چون از نماز خارج شود بان امام فوشی الحان ده. اقبال خادم بیادرد و بعد از فرائض صلوٰه

15 بمولانا بباد و آن جناب بعد تعظیم و تکریم بگرفت و نگاه داشت با لجه مولانا از منظور آن خاص و مریدان با اختصاص حضرت سعدان بوده و جنبی مغرور و اخلاصی عظیم با حضرت داشت و با وجود چندان فضایل و دانش و تبحر از غلبه اعتقادی که داشته در آخر عمر فرایدها را که موقوفات حضرت سعدان است و درین دیار شحرت دارد به دستخط خود نوشته. بیشتر اوقات در مطالعه وی بودی. از وی پرسیدند که چندان کتب معتبر است هیچ بان در جنبی نمیکند باین موقوفات ایچده رعیت چیست بگفت، چون از کتب و در بیل سوک و ختایق و موارف و جز آن پراست اما موقوفات روح افزای لغزوم من که نجات من بآست کجا بایم [108]

20 مرا نیسم تو باید صبا کجا است که نیست کجا است زلف تو مشک خطا کجا است که نیست
قبر وی نیز در پایان چو تیره، نزدیک قبر مولانا شمس الدین بجای است.

۳۷ - خواجه تقی الدین قدس سره

نام وی نورح بود. مرید و خلیفه و پسر فاضل زاده نظام الدین اویا است و شیخ را نسبت بخواجه تقی الدین عنایت و التفات تمام بوده و آن جناب حافظ کلام ربانی بود. هر شب جمعه ختم میخورد و باوصاف عبادت و زهدت و طهارت و عظمت و عظمت آراسته بوده و سعدان او را باین اوصاف پیش یاران اعلیٰ می ستوده. روزی حضرت سعدان او را گفت، محمود تو ازین عبادت و طاعت چیست؟ جواب داد که من من مزید حیات لغزوم عالمیان است. شیخ نظام الدین این سخن ویرا

[109] استیلا میزوده و میگفت که ازین سخن می بوی سادت می آید. در سیرالادب مذکور است که روزی سلطان اردو در مرضی که پیش از مرض موت بود بحضور مؤذیر الرور خود طلب فرمود و بحضور پادان اعلی بشارت خلافت خود نمائز و سرفراز گردانید و وصیت کرد که باید که هر چه بخورد نگاه نداری و چون چیزی نباشد دل همگان نشوی. هیچ یکی را بدخواهی و جنارا بعدا بدل کنی و ده وادارستانی که در پیش او قرار نباشد. اگر تو اینچنین باشی پادشاهان بر در تو بیایند. هم در سیرالادب آمده که در زمان حیات سلطان المشایخ در عنوان برائی و زاجه تقی الدین از حمت دق مزاجم شد و آن صفت و نایب یافت و در یاد الچوتیه 5 مدون شد.

۳۸- خواجه هارون قدس سره

برادر بزرگترین خواجه تقی الدین است. ریش ادین قلب داشت و او نیز حافظ قرآن بود و بنظر مرحمت و شفقت و تربیت سلطان المشایخ مشرف و باوصاف اصل ولایت لغوی و در چشم نظام الادب از جمله فریادگان و اقربا دوست بود. هرگز بی او مجلس طعام فراهم نیامد و در زندگی خود او را متولی اذیت ساخت و بعد از وفات حضرت سلطان المشایخ بر جاده طریقت مستقیم بوده و پس از آن حضرت وفات یافت او در جوار آستانه مؤرخه مدون گشت، والده اعلم. [110]

سید محمد کرمانی قدس سره

در سگ سادات کرمان و فرزند انشظام دارد و از جمله مریدان و پادان شیخ فرید نجفک است. در اوایل سال بعین 15 تبار بودی و در کرمان اسباب دینوی برکمال داشت و اقربای می از اصل دولت و فراغت بودند و او با مروت اشتغال می نمود و از شهری ب شهری میرفت و ازین آمده و رفت بلازمت مشایخ و علم مشرف گشتی و در او دهن بخدمت شیخ فرید الدین رفتی نامه او را محبتی حضرت شیخ پیدا آمد. اسباب و اموال بکلی گذاشته بقصد ارادت مزینت او دهن نمود و بلا تات شیخ فرید الهی و ادین مشرف شد و بنظر نامه قناعت کرد و بر حمت و شفقت و نظر لطف آن قلب دایره ولایت لغوی گشت و ریاضت شام کشید مدت هژده سال در نظر القات تربیت یافت. صاحب سیرالادب نوشته که خدمت سید 20 شه کرمانی دوازده سال پیش از سلطان المشایخ بخدمت شیخ فرید نجفک بوسیله ارادت آورده و چون سلطان المشایخ آمد بواسطه آنکه هر دو زبیب بودند در بیان این دو لایزال محبت و اخلاص پیدا شد و چون شیخ از موت ایشان اطلاع یافت فرمود در محبت بیکدیگر باشید و در بیان شامه مواخات باشد. بنابر اشارت حضرت شیخ اخلاص ایشان زیاده گشت و چون شیخ فرید قدس سره در سنه اربع و ستین و ستایه در پنجم قمر ازین عالم فانی بنام جادوانی رو آورد سید محمد با برائت بهر بزرگوار بصفت شیخ نظام الدین ادب آمد و در بیان اعلی داخل شد و چون وفات یافت در مصحوبی اصل چو بره 25 مدون شد. از حضرت سلطان المشایخ منقول است که یکبار در بیان من و سید محمد صورت مجالی روی داد و سید ترک آمد و رفت کرده گوشه نشست. شبی سید کزین را اصلی الدعلیه و سلم در خواب دیدم که در قبه نشسته و سید محمد بر در آن ایستاده بخاطر گرداندم

که بعد از من گرفته خاطر است چگونگی گذاردن درون قلبه روم. در اثنای این فخره سید آواز داد که مولانا نظام الدین بیا چون رفتم دست من گرفت و پیش حضرت رسالت صلوات الله علیه و سلامه رسانید و بیایم بوس آنحضرت مشرف شدم. پیغمبر صلی الله علیه و سلم مرا مخاطب ساخته فرمود: مولانا! نظام الدین سید فخره از فرزندان خاصی نیست و چون روز شد سعدان المشیخ بماند سید آمد. چون او را از قدم مرت مردم سعدان خبر کردند گفت: تا فخره نماند نیامند و استقبال کرده در ضمن خانه مگر یک کلاه و بنارت گویان در پای یکدیگر برانند. و از سید چهار پسر مانده بود که هر چهار کامل و نامصل و عالم و عامل بودند و در مسکن 5 منزلان و مشهوران سعدان الاویا استقام داشتند و شاید که ذکر بعضی از آنها بتفصیل بیاید.

۴۰ - قاضی محی الدین کاشانی قدس سره

از میران نظام الاویاست. بفرزادان دانش دینی و زهد و تقوی اعیان داشت و از خاندان علم و کرامت بوده و از ناموران و استادان مصر و صلی. در ابتدای ادرات از تفکرات و بوی فیات و مثال و نظایف پاره کرده فخره مجاهده 10 پیش گرفت. نظام الاویا برومی مرحمت فرادان داشته و بخلات خود مشرف ساخته بدست خود شریف بدین هیچ در تعلم آورده بایک که تارک دنیا باشی. برومی دنیا در باب دنیا مایل نشوی و ده قبول کنی و صد پادشاهان نجیری و اگر مسافران بر تو برسد و توبه چیزی نداشته باشی این حال را نعمتی شمیری از نعمتهای الهی نان نعمت/ ما امرتک و ظنی بک ان نفضل کذک 113 فانت خلیفتی وان لم نفضل خالد خلیفتی. نقل است که چون شدت فقر و نماند برومی غلبه کرد یکی از آشنایان وی این معنی را بسعدان مع الدین ظاهر ساخت. سعدان قضای ادد که موردی او بود بدو موعظی فرمود. چون این خبر بقاضی رسید نظام الاویا 15 الهی نمود. شیخ بر آشت و گنت ظاهر آ میل طبیعی تو با این مانده بود که برای تو آورده اند. خلافت نامده را از وی باز ستد و جوش نهاد. قاضی را بدین جهت حیاتی مضعی و روزگاری موشش پیش آمد تا یکسال مزاج سعدان المشیخ از وی متغیر بود. بعد از آن بباؤن اصل راجع شد و قاضی تجمید ادرات مشرف گنت و هم درجات شیخ ازین عالم انتقال نمود.

۴۱ - سید شمس الدین خاموشی قدس سره

فرزند بزرگوار سید فخره کرمانی است. روی خوش و قوی دکنش داشته. بیشتر خلفای نظام الاویا در منزل او اقامت می 20 و سرد گرم میکردند. صاحب فوارق و تصرفات بوده. متول است که روزی بی تمیزی بر سیادت و ولایت او انگاری در دل گذراند بجز خود این معنی سید معروف وی از روی غضب نگاه می کرد. آن شخصی خود را دست و پا بسته بیایم داری معاینه کرد. از انکار توبه کرد. خود را در راهی دید. ازین صودت شگفت سر بر پای او نهاد و عذر خواهی نمود و ماجرایی خود باز گفت. و نانش در سنا اثنی و ششین و سبعیه بوقوع آمد، در عهد سعدان محمد تلعق. قبر وی در صلی است. 25

۴۲ - سید احمد کرمانی قدس سره

ادبیز پسر سید فخره کرمانی است. صاحب کرامات و فوارق عادات بوده و حالتی قوی داشته بکمال شمولی

و خرقه خوف از نظام الادویا یافته و اجازت نامهای خلفای اومی نوشته . گویند سلطان محمد تغلق شاه از روی مستی جاه زنجیرده پایش از خاکت و در زمان بروس ساخت . زنجیرده پایش بی جنبی دستی گشته شد . این ماجرا بسطکان رسیده متنبه شد و از بی ادبی خود نادم گشت و اعتقادی پیدا کرد . دو پانچشنبه بیست و یکم شبان سنا اشنی و خمیس و سبایه در اول ماه فرورد شاه پای مستی از زنجیرده قینات بیرون آورد .

۴۳ - خواجه عزیزالدین قدس سره

بدو واسطه بفریدالدین گنجشکری پیوندد . در سگ مریدان نظام الادویا منتظم است و از برکات عذمت و خدمت آنحضرت [115] مستثنی فضایل و کمالات صوری و منسوی شده بود . و بنیابت و انبساط / نظام الادویا امتیاز داشت و از ایام صبا تا وقت انتقال از دنیا از وی کبره بوجود نیامد بحد صغیره نیز مرسوم بود . بصفت علم و فضل و حفظ کلام بسید و زیدانی محبت پیر بزرگوار خود انصاف داشت . نزدیک بروضه نظامیه خوابگاه است . پدرش خواجه ابراهیم بزرگوار کمالات ظاهره و باطنی آراسته بود و جبهتش خواجه نظام الدین فرزند بصرم و خوب ترین فرزندان شیخ فریدالدین بوده و شیخ الاسلام فریدالدین او را یوسف خود انگاشته مراسم عزیزی بجای آورد و احوال باطنی خود را در روش سپاه گری پوشیده داشتی . هنگام انتقال نسیریدالدین همراه غیاث الدین مبین بوده . مخالف رحمت حاضر شد . اما بواسطه آنکه دروازه حصار بسته بودند شیخ را در آن حالت نیافت . صاحب کعبه خانه می بر آوردند در رسید . فرزندان دیگر بخوانستند که گنجشک را بیرون نمر در شهادت و من کنند . او مصیبت در آن دید که در مقامی که الان روضه شریفه است دفن کردند . و وی در یکی از عزوات با جمعی از فاضل گویان رجسگی مراد کرده چندی را بدو زخ خرساود [116] و خود بزرگمی از بیدبان شربت شهادت چشیده / بریاضی روحانی خراسیه و جبه او از نظرهای حمران غایب شد .

۴۴ - خواجه قاضی قدس سره

بیک واسطه شیخ الاسلام نسیریدالدین میرسد بروش آبای بزرگوار خود آراسته بود و بفیاض صوری و منسوی [117] پیراسته . در دهسی و نوات بافت و مرندوی در آن مهرانست . پدر بزرگوار وی شیخ یعقوب از همه فرزندان فریدالدین در سن کمتر بوده و خرابات لیبی را برقع مراتب در ویلی خود میداشت . گویند والی عهد را شبی در رشکم هدی پیچید که از مدادا گذشت و همه ارکان مملکت مایوس شدند و خوانستند که از شیخ یعقوب استمداد دعا کنند باشد که دعایش موثر افتد و درود بصحت مبدل گردد . پس از جبوتی بجهت در خراباتی برهنه سر زویدیه مو افتاده یافتند . حقیقت درود فرود مانده بعرض رسانیدند گفت : خوش آمدید و چه یومیه ما تمام شده بود . پس بیادت والی عهد رفت و بدست مبارک بر شکم وی ماسی کرد همانم راحت صحت فرامید . پادشاه نقد و جنس خراوان بطریق نذرانه دانیه . گویند تا وقت صبح همه را بی جهمندان بخشش کرد و چیزی تا آفتاب بر آمدن پیش خود نگذاشت / او را در سواد قصبه امروزه رجال الغیب با خود برده از چشم اصل زمان پوشیدند . از وی در پسرانند ایکی خواجه قاضی که مرندوی در دهسی است و در می خواجه موسی الدین کدر دو گیر شهادت یافت .

۴۵- خواجه محمد و خواجه موسی ندیس سرهما

فرد زمان غایب اند، موسی دختر شیخ الاسلام فرید الاویا که در جهاد بدرالدین استحقاق در آمده که با موسی شیخ گفت بود. چون بدرالدین استحقاق یافت. نظام الاویا غایب را به حسنی طلبیده در لوازم خدمتکار می و مراسم رضا جوئی بحایت مدبک کوشید و هر دو برادر با اتفاق خواجه احمد نیشابوری که از مریدان خاص شیخ الاسلام فرید الاویا بوده پرورش نموده بدعوات جنبه و مقامات لرجه در رسیده و بکلمات خاصه و باطنی نایز گردانید و چون از عمالین دنیوی فرودگشتند در جوار مرتد نظامیه مدفون شدند و در اصابه الاویا آمده که خواجه محمد حاوی علوم بود و در علم حکمت و موسیقی مهارت تمام داشت و جنبه کی با مات نظام الاویا مشرف بود و از عظمت شیخ کتابی تصنیف کرده افراد الجلسی نام نموده. گویند روزی در خانقاه شیخ ابو بکر طوسی قیسی بود، هر چند قوالان سرانیده ذوقی بلبان نایز نمی شد، نظام الاویا که شیخ آن مجلس بوده گفت: ساعت بگذرانید و با اثر شیخ اشتغال نمایند. در اثنای آن ذوقی پیدا آمد. شیخ علی زبیلی رومی بحاج شیخ امام الدین خلیفه بدرالدین غسبه نومی کرد و گفت: از شما ساهی مطلوبت و نظام الاویا طرف خواجه محمد اشارت کرد. هر دو بزرگ برجسته و بجای قوالان نشسته غزلی آغاز کردند، چون باین بیت رسیدند،

هر بختی که بینی از من همه ده گذار تا روز

شیخ نظام الاویا را در گرفت و در همه سرایت کرد و ذوق تمام پیدا آمد.

۴۶- خواجه عزیز الدین صوفی ندیس سرهما

فرزند نهمین مقورات فرید الاویا که بی بی ستوره نام داشت، بوده و در علوم دینی شایسته تاضی فی الدین کاشانی است. در صنعت کتبات مثل نداشت. تخته الابرا فی کرامه الاویا در مناقب نظام الاویا از مصنفات اوست. از وی آورند که روزی بملازمیت نظام الاویا در آمد مستقیماً قبله چشم بر آسمان دوخته بر چار پایه اش دیدم. خوف برین غلبه کرد که وقت نازک آمدم. بی یارای بازگشتن داشتم و نه قوت ایستادن. بر جای خود فرو ماندم و چمکسی از خاندان نمود. پس از ساعتی نظام الاویا برزید و بخود آمد و دست بهمیهای مبارک مالید و گفت بقرکتی؟ نام خود گرفتیم. مرحمت فرادان نموده پیش خواند. او را فرزندکی بود خواجه قطب الدین حسن نام که صنعت سخنان از نصیر الاویا شیخ نصیر الدین محمد پوشیده بود. قبر پدر و پسر در جوار روضه منوره نظام الاویا است

۴۷- خواجه ابو بکر شیبی ندیس سرهما

دوست و مصاحب و هم نشین ندیمی سلطان الاویا بود و با حضرت محمد و پیمان داشت که چون در ذات شریف تو که آثار آن کامل از وی ظاهر شدنی است. آن اسرار آشکار گردد. مراسم بیعت و ارادت بتقدیم رسالم بعد از آن که سلطان الاویا از ملازمت فرید الدین مرضی بازگشت و برکات بزرگی دی نمود و خصوصاً پیدا آمد، خواجه ابو بکر وعده را بملوه گاه و نارسانید و در سگ مریدان آن حضرت داخل شد و در دهلی و نوات یافت و قریب تحظیره شیخ خود مدفون شد.

۴۸ - مولانا جمال الدین دهلوی تیس سرہ

از مکتبہ مجوشان در گاہ نظام الادبیات و بصفت کمال استعراق و استحدک موصوف بود و شیخ نظام الدین ادیب/بارہ مدتی وی فرمودی اجل وی را وقتی پیش می آید که در آن هنگام غیرتی چیزی در نظرش نمی آید. خوابگاه او در جوار رودخانه منورہ نظام الادبیات است.

[120]

5

۴۹ - خواجہ کریم الدین سمرقندی تیس سرہ

وزیر سلطین و بار خود بود. چون سعادت ازلی یار او شد ترک حمد گفتند روی توجه بجانب هند آورد و در سگ مریدان فریاد ادیب گنجشکر استقام یافت و به نسبت صحافت آن حضرت مشرف گشت و بعد از وفات شیخ الاسلام پدھلی تشریف از زانی فرمود از خدمت نظام الادیب خلافت یافت. امیر خسرو و خواجہ حسن پیرستہ از صحبت وی خوشدل بودند و ضیاء الدین بلخی مولفان خود را بنظر اصلاح او میگذرانید. چون سعادت المشایخ وفات یافت سعادت محمد توفیق او را شیخ الاسلام دھلی ساخت و قطب انوار الملکی دروشانی و استیاز بخشید. فرزندان او خواجہ احمد و خواجہ نظام الدین از بی نظیران وقت و کمال حسب و نسب آراسته بودند. بقدر ایشان در دھلی است.

10

۵۰ - مولانا فصیح الدین تیس سرہ

در علم اصول و فقه حنبلیہ معضد الملتہ قاضی معتمد بود. در مریدان سعادت المشایخ داخل است. منقول است که نختین مرتبه مولانا فصیح الدین بمراقت قاضی نجفی الدین کاشانی خدمت نظام الادیب رفت و التماس ارادت نمودند. قاضی نجفی الدین را کلمه ارادت پوشانید و فصیح الدین را بوعده استماره و اجازه موقوف داشت. ازین راه کلفت فرزوان ددلسنگی نصیب او شد. چون فوت دیگر ملا زمت شتافت سر بر بند قبول آمد و بؤرسندی تمام ارادت آورد و از پیر بزرگوار خود چند سال بیشتر بر یاقین روحانی خرامید. مرتد وی در دھلی است اما قاضی کاشانی را نظام الادیب بسیار دوست داشتی و در بعضی که او بودی حقایق و مدارف سعادت المشایخ زیادہ بظہور آمدی و ذکر وی در تعنیفات مریدان سعادت چشتیہ بسیار آمده. محرک امیل دانش آن باشد بدان کتب رجوع نماید.

[121]

20

۵۱ - مولانا شهاب الدین امام تیس سرہ

امام نظام الدین ادیب است. کلام ربانی لفظاً و معنایاً یاد داشت و بحسن جودتی قرأت میکرد و بروشی تلاوت می نمود که شنوندگان را هفتین بزم کلیم الهی میگرددانید. خواجہ خسرو علیہ الرحمہ با دغایت اخلاص و اعتقاد دارد و در تعنیفات خود توصیف وی بسیار کرده. این سه بیت از آنجمله است.

[122]

چون از موج زد کلام احد نغذ البحر قبل ان تنغذ
او چو بر کرم بغرق بھمان ز بر کمان چون صدف گشت دهان

پس من گشت کیمیا از وی

شیخ من یافته صبا از وی

قبر شریف وی در دهلی است.

۵۲ - شیخ مکن الدین دهلوی تدیس سره

- ۵ پسر شیخ شهاب الدین امام است. از او بپای وقت بود و سعادت ملازمت شیخ بزرگ نظام الادوی و اکابر خلفای ادرسیه و سعادت های اخروی اندوخته و با حضرت ارادت داشته و خرقه خلافت از پدر بزرگوار خود پوشیده و صاحب سجاده گشته مسعود بک از جمد مریدان اوست و بواسطه او سلطان الادوی میرسد. قبر آن جناب قریب بلاد سرای است. پهلوی پدر بزرگوار خود مروان خسته.

۱۰ ۵۳ - شیخ کبیر ادیب تدیس سره

- برخی از ساکنان این شهر بروی همان شگرف بزرگی دارند لیکن در کتب از او اول او چیزی کمتر است. این تنه هست که غلام خاصه و مستند و مؤتمن سلطان شد بود و از وی مقرب تر و نزدیکتر در ده ماه سلطانی دیگری بود و بصناعت حمیده و بصناعت پسندیده تعارف داشت. چون سلطان قه در راه او اسب عهد سلطنت در دل نشست که ارادت و حکومت بی امر و اذن خلفای عباسیه که حکم الامت من قریش امام وقت و خلیفه عهد ایشانند جایز نباشد. از ارباب و صحابین مشتمل بر مقامات عزیب ان نمود و جاهد را پیش خلیفه بمصر فرستاد و اموال و خزاین پیشکش کرده علم دلایت و غشور خلافت طیبه و کبیر ادیب را که کف قبول نام داشته بود خدمتی ملک خلیفه گردانید و تا او زنده بود قبول خلیفتی گویانید. و ناشی در عهد سلطان شد واقع شد.

۵۴ - خواجه مویب الدین الفارسی تدیس سره

- ۲۰ از جمد مریدان و نیازمندان نظام الادوی است. بتائیدات الهی و جذبات عینی از سعادت علوم صوری و معنوی بهره تمام داشت. ذوق سماع و سرود در سرشت وی جوش میزد. مرتبه وی در جوار روحه مبارکه نظامیه است. گویند خواجه مویب الدین فرزندی نداشت و بجهت فرزند بسیار می طلبید بالآخر به بندرت نظام الادوی حق تعالی او را فرزند سعادت مند نصیب کرد. فرد الدین قه نام که در سایه پرورش پدر بزرگوار خود بحالات باطنی و فضایل ظاهری بهره در گشت و از دانش وی [124] و حقیقی نایبه تمام یافت.

۲۵ ۵۵ - شیخ صیدر تدیس سره

از دیدان کاد کرده سلطان الشارح است بعزت و گوشت نشینی عادت نداشت. خوت در انجن از لازمه طبع شریف وی بوده. با وجود مرتبه خلافت بگن می خوانده خود را بزرگ عالم ظاهری ساخت و بعورت ایشان می بود و

و عقیده میشت نمی شد و پوسته در رعایت عیش در دم زندگانی میکرد. چون وفات یافت در راه قطب الادب در سرای لادو مدفون شد.

۵۶ - شیخ ابوبکر مصطفی برادر تدری سره

- از مریدان نظام الادب است و مصطفی آنحضرت نگاه میداشت. صاحب ذوق و شوق و عشق و محبت و جوهر کرم بود. سماع 5
را دوست داشتی. هنگام سماع وی در و دیوار خانه بجنبش در آمدی و از حاضران نعره ها با سان رسیدی. کمال توکل و استغنا معروف بود. هرگز از زادی مغرور نشدم بیرون نهاد و بروج بار باب دولت نهد و قبر او قریب بروضه شریفه نظامیه است. از وی منزلت است که وقتی سخنان المشایخ بمن جبهه خاصی بخشید. من در ترتیب شکرانه شدم کجی از آشنایان بمن گفت: این جبهه ترا بجا خواهد [125] افتاد. من از این سخن منفی شدم و شکرانه بخدمت نظام الادب بروم. بنام گفت: زیاده از بگردن ازین نگیری. من لایق گفتم که این محفل چیز است که آورده ام. قبول فرمایند. بنام کرد و گفت که این جبهه ترا بجا خواهد افتاد. 10

۵۷ - فواجه عزیز الدین تدری سره

- پسر فواجه ابوبکر بود است. در شریعت و طریقت مستقیم الحال بود و از آغاز جوانی تا انجام زندگانی هرگز از وی هرگز بگمبختی فوت نشده. در روضه مدینه نظامیه بیشتر اوقات با امامت نماز گذاردی و از آنجا بیرون رفتی و اکثر اوقات که در روضه موزه بودی. هر شب جمعه ختم قرآن و لیلیه داشت. بقرش در جوار آن روضه متبرکه است. 15

۵۸ - مولانا شمس الدین کیسی تدری سره

- طریق وی طریق سلف بوده. از مراعات دینی و تکلیفات عرفی خبری نداشت و از تعففات دنیویه مبرا بود و از توبه تزیه و بیخ مبرا. از اعلا عالم خفای شیخ نظام الدین ادیب است و در آنجا برهنای معراج نظام داشت. بیشتر مردم شکر تعبیه می وی انتقاد میکردند و شیخ نصیر الدین محمود از شاگردان وی بوده. با لجه جامع بود میان شریعت و طریقت و در علوم دینی تعانیف دارد مثل [218] شرح مشرق و یز و در تعریف نیز رسایل نوشته از انجند شمسیه المعارف مشهور است و سبب پرستگی وی بخدمت سخنان المشایخ آن شد که از اود که وطن اصلی ^{چون} بود به مسلی برای تحصیل علوم علوم آرد. پیش یکی از موالی شکر که بتجرب و دانش مشهور بود. بزودی اصول شروع نمود. در آشنای آن آواز به عظمت و کرامت سخنان المشایخ شنیده. با یکی از هم سبتان خود بطریق استیذان بلامت آن در یامی علوم لدنی آمد و با وجود آنکه قهار داده بودند که بطریق محمود سلام کنند از دیدن جمال جهان آرای سخنانی مهابتی در دل نشسته بی اختیار روی بزمین آوردند و چون بلامت نشسته آنحضرت 25 برید که در شکر میباید و تسلیم میکنید. گفتند: آدی در خدمت مولانا لطمه بدین بزودی بخوانم. حضرت سخنان المشایخ هم از آن محل که سبب ایشان رسیده بود و مشکلی مانده و از استادان ایشان حل نشده. پرسید و استغف فرمود در

مهرتیرانانده گفتند: این فعل سبق ماست و بر ما منکلی مانده. سلطان المشایخ تبسم نمود و آن منکلی را بیانی شافی کرد و بین
 [219] سبب مولانا شمس الدین بچی و هم سبق وی که مولانا صدر الدین نام داشت و از طالبان معتبر بود در حق شیخ اعتقادی
 راسخ و اخلاصی قوی کرده بازگشته و پس از چند روز مولانا شمس الدین آمده در ملکیت مریدان متکلم شد و بدین خدانت
 رسید. صاحب سیرالادب نوشته که مولانا شمس الدین با چندین فضایل و موصوفات چون بدیع خدانت مشرف گشت کمتر
 کسی را مرید گرفت و میگفت که اگر دستخط شریف سلطان المشایخ در آن کاغذ بودی هرگز من آن کاغذ خدانت نامد پیش خود
 نگاه نداشتمی. عظمت و بزرگی مولانا پیش اذانت که درین رساله گنجش پذیرد. ناچار غنائ ادهم تمم ازان طرف معروف
 داشته بسوی شعرای از کلمات حقایق آیات وی جولان مبدعه و دهنن نه که بیان میکند.

کلمه در شمسیه المعارف از شیخ احمد عزالی نقل کرده که فرموده از شیخون مرگ برخیزد بودن شرط است. همه خلق در شب اند
 صبح آن مرگ است و اسفارتیامت و اشراق بحشت مات ابوک و حواصک و مات اتوک و حواصک و مات ابک و حواصک
 معاشق بعدن، الاصل والوصل والفرغ،

10

بغض و عداقتت حوس است مرگ همایه و اعظ قوس است

[220] کلمه هم در آن کتاب/ تدسی الغاب سطور است که حاتم اهم گفته که هر روز ایلیس مرا و موسکنه که امروز چه خواصی نمود؟
 گویم، مرگ. گوید: چه پوشی؟ گویم: کنن. گوید: کجا باشی؟ گویم: در گور. گوید: ناوش مردی که قوی، و ترک می گیرد.
 کلمه هم در آن کتاب آورده که تا التظیم لامر الله بنمایت نرسد الشفقه علی خلق الله بحاصل نیاید. شفقتی که بیخ کس را
 بر بچس بود. غیر ایشان را نباشد - رحمت خدای بر بنده، رأفت نبی بر امت، یزرت شیخ بر مرید، شفقت پادشاه بر
 رعیت، مهر مادر و پدر بر فرزندان.

کلمه هم در آن کتاب مرقوم است که شک را گفتند، تو یک جیب داری که همه را بوی دهی گفت، در آن گورم که من
 کیهم، در آن شکرم که با کیهم.

کلمه هم در شمسیه المعارف آورده که حضرت لادم لبینی سلطان المشایخ مولانا قطب الدین سوز را وصیت فرموده
 که دل بسوی حق دار و از سخن مباح هم اجتر از کن.

20

کلمه شب رفت حدیث اندکی کن یک را دو مکن دورا یکی کن

ملاوت قویه آنست که از گناه لذت نیاید. هر که معاصی محبت و ندامت یاد کند تائب باشد و هر که بارادت یاد آرد
 معاصی شود بکند بفضل یک زمان معاصی شود و بارادت همیشه.

ای اوحد همه روز تبه کار تری موی تو سپید تو سیه کار تری

[221]

زین توبه نادرست دم داد کنش روزی که کنی توبه گنه کار تری

25

کلمه نخستین ندم در تصرف آنست که زبان انگار از خلق بگری زیرا که تا نقش خود را بچشم جلالت و ازان
 دیگری را بچشم خدات نه بینی دم انگار بر نیاید. از خواج حسن بصری رضی الله عنه پرسیدند که تو بجز تری یا سگ گفت:

اگر از عذاب بر هم بجزم و الا تک.

کلمه از سلطان المشایخ تدریس سره نقل میفرموده که گفته ازل مصیبتی که ظاهر شد طبع بود. ایسی طبع است که حضرت آدم را مصوات الهی بنیاد علیه از بحث بیرون آورد و حضرت آدم طبع کرد که در بحث جاوید بنام.

طبع را در حرف است و هر سه می اذان نیست در کار طابع می

5 کلمه از قوت انبوب نقل فرموده که من اشتری مالا یتاج الیه باع ما یتاج الیه فضول الدنيا لا یتاج الیه والین یتاج علیه فلا یتبغی للعالم ان یتبغ ما یتاج الیه دینه بشتی مالا یتاج الیه من دنیا.

ذکر بعضی از فوارق عادات مولانا شمس الدین رحیمی و تاریخ ذنات این

اگرچه مرتبه مولانا برتر از است که او را بگرامات ستایند اما بعضی از آنها که قریب بر حلت بطور عامه و متعین واقعه

126] ذنات است از تحریر آن چاره نیست. صاحب سیرالاولیا از مولانا سیمان که یکی از مریدان و خادمان شیخ نصیر الدین محمود است

نقل کرده که روز جمعه بود. بعد از نماز بجزمت و خدمت مولانا شمس الدین تدریس سره زنتم. ایشان هم زمانی پیشتر از من از مسجد

آمده بودند و کتبت اشتغال داشتند. چون ایشان را درین کار دیدم بناظرم گذشت که بعد از جمعه وقت شغل مشایخ است

چگونه در چنین وقتی کتبت میخوانند. چون این خطره در دلم گذشت کتابت را گذاشته. بجا من دیدند و فرمودند که

سیمان اذان هم خلی نیم. از امتناع این سخن و مشاهده این گفت در حیرت انعام و سبب زیادتی عقیده من شد نسبت

بایشان. حضرت لغزوم در اخبار الاخیار آورده که در وقتی که سلطان شمس الدین قهر و سیاست برخلاف خصوصاً بعد از مشایخ

آخته بود، مولانا را طلبه و گفت: مثل تو دانشمندی اینجا چه کنی، بشمیر برو و در تحت غمهای آن دیار بنشین و خلق خدا را با کلام

15 دولت کن. مولانا از پیش سلطان بخت تمهید اسباب سفر بیرون آمد و کلب سلطان همراه شدند تا زود تر روان کنند. مولانا

127] روی معروف حاضران بوس کرد و گفت: اینان مرا چه میگویند. من شیخ خود را در خواب دیده ام که مرا میخواند. من بخدمت خود خود

میروم مرا که میفرستند. فدای آن روز بر سینه مبارک دی و شبلی پیدا آمد و بسیار افتاد. این خبر سلطان رسید حکم کرد او

را بیاورد مهاد با حانه و حید میکرده باشد. گمانش که تحقیق حال نموده باز گردانیدند و خدمت مولانا هم در آن چند روز

بوار رحمت ایزدی انتقال نمود. قبرش درین یکی قریب بیاران چو تیره است در بعضی کتب بنظر این ذره احقر در آمده که

20 در هنگام سزای از سماع طوبی حال او دیگرگون شده باله و افغان و سوز دگداز همدان گشته بعد از آن حضرت شتافت

۵۹ - مولانا وجیه الدین پاپی تدریس سره

از مجد یدان و مریدان و خلفای شیخ نظام الدین اویا است. جامع بود میان علوم ظاهری و باطنی و در شدت باصده

25 و ترک و تجرید و فقر و نفاق و فضایل صوری و مصنوعی مثل نداشت و در زهد و درخ و تقوی و کمال و اخلاص و اعتقاد بخدمت شیخ

بمناز بود و حضرت سلطان المشایخ را بوی کمال عنایت و التفات بوده و سبب پیوستگی وی باین آستانه آن شد که گویند

128] خضر علی بنیاد علیه السلام با وی ملاقات میکرده و با یکدیگر صحبت میداشته اند. وی مولانا را فرمود که مرید سلطان المشایخ شود.

مولانا باشارت حضرت شرف ارادت سیدنا الشیخ مشرف گشت.

در سیرالاولیا آورده که فویتی مولانا وجیه الدین قصد ملازمت سیدنا الشیخ داشت تاگاه

- در راه پیری در صورت زهاد و مجاهد بردوش و مصطفی در دست و نسیمی در گردن پیش آمده و سلام کرد و گفت: من مردی
 ام از دور آمده در علمی مسلکی دارم میخوانم از قول خود. مولانا گفت: نیکو باشد. آنمرد بتقریر دانشندان در آمد و مولانا از
 اُسوب کلام وی متعجب ماند و بواجهای شافی گفت. چون از مباحثه فارغ شد گفت: کی میرود؟ مولانا گفت: بخدمت سیدنا الشیخ. 5
 آنمرد گفت: شیخ نظام الدین چندان علمی ندارد شما چندین علم پیش وی چه میرود؟ مولانا گفت: چنین گو. باطن وی از
 علم لدنی آراسته است و ظاهر مسلم شریعیه پیراسته. باز آنمرد گفت: من سیدنا الشیخ را بارها دیده ام و ملاقات کرده، چندان
 علمی ندارد، پیش وی نرود. مولانا ازین سخن متعجب شده که لاجول و لا قوه الا بالله بر زبان راند. آن شخصی نزدیک بود
 [129] از استماع این کلمه دور ترک بایستاد. مولانا دریافت که این اجیس است / آن کلمه را تکرار نمود، بعدی که آنمرد غایب شد.
 چون بخدمت سیدنا الشیخ رسید پیش از آنکه این ماجرا عرض داد و سیدنا الشیخ بزر باطن دریافت و گفت: مولانا آن مرد را نیکو
 شناسختی و آلاء راه تزرده بود. بالجمله مولانا در عالم ظاهری و لدی کامل بود که قول علماء در وقت درس وی بزرای ادب
 می نشستند و او سرگزتاب بر فرد نداشتی و هر کس که تقریر کردی کورت دیگر همان بحث بتقریر دیگر ادا کردی. فویتی بزیارت
 شیخ فرید الدین با وجود من رفت. چون قریب بر روضه رسید آوازی شنید که خوش آمدی ای ابوحنیفه یا علی او با وجود اینجه
 دانشی که حق تعالی ویراعطای نموده بود بعضی از غافلان بجهت بی تعلقی و بی تکلفی وی او را بخون و خط نسبت میکردند و فی الحقیقت
 بمتضای حدیث من یؤمن احدکم حتی یتل انه یخون. این نیز از جمله شواهد بزرگی آنجناب است. و دانش در دهنی بوقوع 15
 انجاسیه. نزدیک محض شمس در خیره قاضی کمال الدین و تملیح خان که در سبک شگردان مولانا استعمال داشتند. بالا دست مرد
 در خون است.

۶۰- امیر خسرو دهلوی تدیس سره

- لقب وی یمن الدین و کنیتش ابوالحسن / بوده و پدوی بامیر سیرف الدین شهرت داشت و مردی صالح و 20
 خدای ترس و حق پرست و از امرای قبیله لاجین که از قبایل فراحی بلخ اند، بود و در قصبه پتیالی که کن لب آب گنگ
 آباد است، متوطن بود و سه پسر داشت. امیر خسرو کمتر و در سن هشت سالگی بوده که پدرش صیبت بزرگی و عظمت سیدنا الشیخ
 شنیده با پسران بملازمت آمد و در سبک مریدان آنحضرت استعمال یافت و بعد از ارادت بوطن اصلی مراجعت کرده در سن هشتاد
 و پنج سالگی بربط شادت رسید و پسران بموجب در ائت در اصل لشکر منتظم شدند چون مبارک شاه خلجی وفات یافت امیر خسرو
 بخدمت و ملازمت سیدنا الشیخ آمد و بر در نشست و نیت کرد که اگر سلطان الشیخ خود یاد کرده طلبه برودم و آلاء بازگوم 25
 خدای بیرون آمد و گفت: ترکی که درین ولا آمده، کجاست؟ درون بیاید. امیر درون رفت و سر بر زمین نهاد. سیدنا الشیخ
 [131] استغاث فرمود و گفت که سر بردار که نیک آمدی و کلاه چهار ترکی و بارانی رحمت فرمود و در تربیت شد و اشارت نمود تا ریاضت
 و عبادت پیش گرفت و چهل سال محرم دهر داشت و بمرتبه کمال رسید و در ادویای امت داخل شد و بطریق طی ارض همراه شیخ

حج گزاره و پنج بار در قباب مجور سید کاینات صلی الله علیه وسلم مشرف شد و هر شب و وقت نماز هفت بار سیپاره خواندی. صاحب
سیرالاولیا گفته که آنکه او بعد از تعلق گوزن بموک می نمود و بعنوان خوش طبعی و نظرات مشهور بود اما فی الحقیقت از آنها بوده
که در حق وی صادق می آید که — کمر بندت سعدان به بند و صوفی باش ، روزی جهت ترک معاشرت از باب دولت
نظام اولیا نصیحت نامه بوی نوشت و باین بیت تمام گردانید .

5 آمد که آنکه عهد ها تازه کنیم شد آنچه شد ایصم گذشت آنچه گذشت

از معجزان و قوف یافته و بر مودرت تیره بر آمده ظاهر و باطن هر گز گردانید و با کل خود را بچون در لیشی کشید و طریقه اهل تصوف
در صورت و سیرت وی پیدا آمد و از سرب مشق و محبت چاشنی تمام یانت و صاحب سماع و وجد و حال شد . شیخ نظام الدین
میفرمود که در تیات مرکی چیزی فکر کند فخرین بسوز سینه این ترک الله یعنی خرد و فاضل بود و نایبی سوز و گداز وی از

10 سخن آن وی ظاهر و پیداست . در اخبار اولیا رسیده است که آنچه او را از صفین و صفائی و الطراز سخن و اوزار آن و صایح و

پدایح دست داده میخس را از شعرای متقدمین و متأخرین دست نداده و در دایمی سخن و کثرت آن چنان عالم است و مرتبه

نظم و نثر و مضامین مرموز و معنوی وی اذعان افزون و ظهور تراست که احتیاج تحسیر داشته باشد . گویند چون امیر خسرو متولد
شد میرا چین در جامه پشمیه پیش بزدی بود که در جوارخانه وی می بود . دیوانه گفت : آوردی کسی را که دو تنم از خانقانی
پیش فاضل رفت . در اخبار اولیا رسیده است که تواند که قصه آن بزد از دو تنم مشغولی منزل باشد ، چه وی در طرز تقصیه
بنامانی نرسیده و اگر رسیده پیش نرفته . امیر بعضی مصنفات خود نوشته که اشعار من از پانصد هزار کمتر و از چهار صد هزار

15 بیشتر است و تصانیف آن جناب بسیار است . گویند که خود در کتاب تصنیف کرده . این همه گشت پیش برکت آب دغان سلطان الملیخ

[133] یانت چنانچه معارف جانی تدیس سره الهی در نفعات آورده که روزی خرد صحبت خضرا در یانت و التماس نمود که آب دهن میداد
خود در دمان وی کند . خضر علی بن اعدی السدم گفت : این دولت نصیب سدی شد . امیر خسرو با خاطر شکسته بخدمت شیخ الاسلام
شیخ نظام الدین آمد و صورت حال باز نمود . شیخ آب دهن خود در دغان وی اذاعت و این رباعی انشاء فرمود :

خسرو که بنظم و نثر مثلش کم خاست بکلیت تک سخن آن خسرو راست
این خسرو راست ناصر خسرو نیست زیرا که خدای ناصر خسرو راست

20 برکت آن مجرب شعری اولین و آخرین شد و از بی نظیران عالم گشت و در عالم موسیقی بی مثل بود و غزلیات و کلتش در رباعیات

جان بخش و مقطعات روح افزای ابیات دلاویز در سرود می بست و بقوالان می آموخت . هرگاه شعری تازه میفرمود
اول بنظر سعدان المشایخ گذرانیدی ، بعد ازان شهرت دایمی و نسبت بشیخ غایت اعتقاد و محبت و اخلاص داشت و شیخ
بیز نهایت شفقت و مروت بوی می نمود و یکی از دستانی که شیخ بخدمت خود بوی نوشته اینست که بطریق تبرک ایراد یافته —

25 بعد از کافلت جوارح از امور نامرضیه شرح اجتناب نماید و در مراعات ادوات هم که خند و

[134] عمر عزیز که سبب تحصیل کل مراد است غنیمت شمرد و روزگار را بیطالت مشغول نموداند و اگر در
ضمیر انشراح یا به بر پی انشراح رود که آن در طریقت اصلی معتبر است و در کل کارها استخاره
را تقدیم نماید .

و با بلند چپس را بخت شیخ آن قرب و حرمت که میرداشته بود. هر شب بعد از خفتن در خوت خاص رفتی و از هر باب سخن کردی و از یاران و خلق هر کرا در خواست بودی، بوی گنتی تا عرض نمودی و کلمات متبرکه که پیر بزرگوار خود آنچه در مجلس استماع می نمود جمع میکرد و مرصعانی که در باب او از شیخ صادر شده آنرا کتابت کرده و نسخه بعضی از آنها این است:

5
سعدان الشیخ این بنده را فرمود که من از همه تنگ آیم از تو تنگ نیامیم. دوسم با رگفت که از همه تنگ آیم تا حدی که از خود تنگ آیم و از تو تنگ نه آیم. وقتی مردی از ایشان در خواست نمود که ازالان نظر که در حق خرد است یکی در کار من کن. در حضور او جواب گفت. اما بنده را گنت: آن وقت در خاطر میگذشت که جویم آن قابیت پیدا و فواید باینده عهد فزائی کرده که هرگاه به ششم خراب بنده را در برابر خود بجهت برد. وقتی بر زبان مبارک فواید گذشت دعای من بگو که بتای تو موقوف است بر بتای من و باید که ترا در چسوی من دهن کنند. این سخن بکرات بخدمت ایشان یاد داده شده و فرموده اند که چنین فواید شد، ان شاء الله تعالی.

[135]

10
در سیر الاولیا و اخبار اهل خیار آمده که وقتی که شیخ بریاض رموان حرامید میر خسرو حاضر بود همراه سعدان تعلق بطرف بنگالده رفته بود پس از استماع این واقعه بی رخصت بدلی آمد و گریه ماکرد و تقریبها داشت و درواگنیا نمود و لباس سیاه پوشید و مشابلی قبر شریف بنیشت و گنت: ای مسلمان من چه باشم که از برای چنین پادشاهی گریه کنم و ماتم. برای خود میگویم که مرا بعد از شیخ چندان بتائی نیست و بعد از شش ماه ازین واقعه در دم شوال و قیل از سه ماه، روز چهارشنبه هم ذی القعدة سنه خمس و عشرين و مسیحیه و نوات یانت، هم در سال فوت سعدان غیاث الدین تعلق شاه بعد از نه ماه از نوات او در پایان پای مدفون شد و نیز در ویتبرک به. غاضبی در تاریخ و نوات وی گنت:

[136]

میر خسرو، خسرو ملک سخن
آن لطیف سخن در دیس کمال
نشر او دکنش ترا از ما زمین
نظم او صافی ترا از آب زلال
بمیل دستان سرای بی قرین
طوطی شکر متعل بی مثال
از پی تاریخ سال فوت او
چون خدمت سر بزازوی خیال
شد مدیم المش یک تاریخ وی
دیگری شد طوطی شکر متعل

20

و فواید اناس الشریفه وی چه از قسم نظم و چه از قسم نثر منظور تر از افاضت که تصحیح اندراج این رساله بوده باشد. با وجود آن بخت تبرک این منزل که در حریفه خیال حاضر بوده، تحریر نمود:

25
همه مستی خلق از ساز و پیمان میخیزد
مرا دیوانگی زان نرس مستانه میخیزد
خوشم با آه گرم اشب بده تشویشم ای گریه
که خوش میسر دم این آتشی که خانه میخیزد
همه شب با خیال انصافی درد میگویم
مرا این جمله میخوانی ازین انصاف میخیزد
خیالش در دلم میبشت بر سیدم چه بگوئی
گیاه دوستی گنت ازین دیرانه میخیزد
من از خود سوختم فی از تو ای شیخ پیر و دین
هلاک جان پروانه هم از پروانه میخیزد

پوش آن خال را بخر خدا از دیده مردم که سگین مرغ غافل را بل از دانه میخورد
چه یاری باشد این آخر که نادی رهم بر خورد / چنین که در وی افغان زنده بیگانه میخورد

[137]

۶۱ - خواجه شمس الدین قدس سره

از اناضل وقت بود و نسبت فواهر زادگی بمیر داشت و معتقدی الولد المصلح بشبه بالمال مانند میر خسرو منسوب است و
اعتقاد او اخلاص شیخ نظام الدین اوی بدی بوده که در وقت نماز تا سراز جملت بیرون آورده نظر بر جمال مبارک سلطان نینداختی
تقریباً نسبتی گوئی بمعتقدی این بیت فواجه خسرو علی می نموده :

در اثنای نماز ای جان! نظر بر تمامت دارم گمرا از تمامت خوبت قبول استند نماز من
صاحب سیر الودیه گفته که چون بیماری شقی بروی منبر کرد خواست که جان را فدای جانان کند خبر حضرت سلطان المشایخ برزدند که
خواجه شمس الدین در راه بیت در پی جان باختن است. سلطان المشایخ بیادت دی روان شد در اثنای راه خبر آوردند که وفات
یافت گفت : ^{الهدی} که دوست به دست رسید و این قطعه شیخ سدی بر خواند :

جان در قدم تو ریخت سدی این منزلت از خدای میخواست
خواهی که در گریخت یابد یکبار گو که کشته ماست

در اخبار[○] الاخبار مسطور است که در پایان قبر میر خسرو قبری است که مردم آنرا قبر فواهر زاده میگویند یعنی که قبر خواجه شمس الدین باشد،
و در اعلم .

15

۶۲ - خواجه ضیاء الدین برنی قدس سره

از جمده متولیان و مشهوران شیخ نظام الدین اوی است و در سبک فضلان و معتقدان وی استقام دارد و در فضایل و
کمالات صوری و لطافت بی نظیر وقت بود و از مشرب صافیة عبیدة طایفه صوفیه حطی وافر داشت و مقبول خاص و عام بود
و در مجلسی که وی بودی روی اصل مجلس بسوی وی می بود و گوش همش همه بر دعائش روح افزای او از صحبت عمی و مشایخ
و شعرا نصیبی حاصل داشت و تقرب و عنایت سلطان المشایخ[○] قنوی بود . با امیر خسرو و امیر حسن مودتی تمام می نمود . عارفان
عبیه ارجحه در نخلت از خواجه ضیاء الدین نقل فرموده که وی گوید که سالها مرا با امیر خسرو و امیر حسن تود و بیگانی بود نه
ایشان بی صحبت من می بودند من بی صحبت ایشان و بواسطه من در میان این دو استاد چنان رابطه محبت و داد استقام
یافته بود که بغضهای یکدیگر[○] آید نشد کردند و در کارم اخلاق و لطافت و نظارت و استقامت عقل و روش صوفیه و مردم نمانت
و اعتقاد پاکیزه و قنود و تفرد از حقایق دینی و فویش بودن و فویش گذراندن بی اسباب صوری مجوس و صوفی کمتر دیده ام
و چنان شیرین بلس و همدب و مودب بود که را حتی که از حالت وی می یافتم از حالت همگی نمی یافتم و در میان این
دو استاد نجات کامل محبت و داد طریقه مزاج بوده و در خاطر یکدیگر شعرها دارند از انجمه خواجه حسن گفته :

25

[139]

خسرو از راه گرم بپذیرد آید من بنده حسن میگویم
 سختم بول سخن خسرو نیست سخن اینست که من میگویم

بالجهد قاجار ضیاء الدین از جهد فضل بود و در حلقه ارادت نظام الدین مستظم و همی عالی داشت و از راه فقر و غناة حطی و اضر
 اما در آخر اوقات بواسطه طبع و صهارت فن ندیمی بمقتضای - ای روشنی طبع تو بر من بلا شدی ، اختیار را یا اضطرار را
 بقبیه ملازمت و خدمت سلطان طبرفتی که پادشاه فیروز و بی باک و قاتل بود و بطایفه مشایخ نقاری داشته مبتلا شد/ و از
 5 و نیایضی تمام و حطی منعم گشت و پس از وفات سلطان محمد در عهد فیروز شاه که تمام عالم از عدل و احسان وی مشتاق گشته
 بود بالتمس گوشه گرفت و بجا کتیب کرد و تصنیف و تالیف مینمود و در اندک مدتی مثل ششای فیه و صعوات کبیر و
 عنایت نامه الهی و آثار سادات و تاریخ فیروزشاهی با تمام رسانید و آنجا ب را غیر این تصانیف دیگر هست مثل حسرت نامه
 و غیره بالا حضرت برکت محبت و مرحمت سلطان المشایخ محمودان و شقانه رحلت نمود و از دنیا بحدی منزله و جبر درنت که جا بجا بی
 نیز بخشید و بر جانه وی جسز بر ریائی که اذاعت بودند چیز دیگر نمود و در جوار روضه متبرکه شیخ نظام الدین مدفون شد .
 10 برخی بر آنند که در زمان نظام الادب سخن ضیاء نام داشتند . برنی و نقشبندی و سنائی ، نخستین مرید و معتقد بود ، میانه
 از انکار و اقرار کیم طرف زینتی و پسین بر انکار فرودمانده ، چنانچه گفته اند :

برنی و نقشبندی نام این حرسه تن ضیاء بود
 اولین معتقد ، پسین منکر او ثانی از حرسه دی نواب بود

15 [141] بالجه حرسه و انور و سخن پرورد و صاحب دین و دیانت بودند .

۶۳ - مولانا ضیاء الدین سنائی مدیس سرو

در زهد و تقوی و در ع یتقان روزگار بود و در دیانت و امانت یگانگی داشت و در شریعت تندی را سخن و استقامتی
 تمام داشته و معاصر سلطان المشایخ بوده و شیخ را همیشه از سماع منع کردی و اعتاب نمودی و درشت گفتی و آنجا ب مولانا
 بادب و انقیاد و تعظیم و توقیر پیش آمدی و دقیقاً از دقائق آداب فرزند است نمودی و گویند چون مولانا وفات یافت شیخ
 20 مجربیت و تأسف میکرد و میگفت ، یکذات حامی شریعت بود حیث که آنهم نماند . نقلت که وقتی موی شوارب شیخ شرف الدین
 پانی چینی که او را بومسی تلفه رو گویند ، در از شد . هیچکس را باطل آن بوده که بوی امر بفر آن کند . مولانا ضیاء الدین که جوشن
 شریعت در تن داشت معراضی بر گرفت و حاسن شریفش در دست قصر شوارب نمود . ابوعلی بعد از آن همیشه حاسن خود را بویکی
 و گنتی که این در راه شریعت فسدی گرفته شده است . در اخبار الانبیا و مرقوم است که شیخ نظام الادب در مرض مولانا ضیاء الدین
 بیاید و می رفت . مولانا از شریف آوردن / شیخ استماع نموده دستارچه خود را بجای انداز شیخ انداخت ، شیخ دستارچه بر چید
 25 و بر چشم نهاد . چون پیش مولانا بنشست مولانا از شرمندگی چشم دو چار نکرد و چون شیخ بر خاست و بیرون آمد آواز صوت مولانا برفت
 چنین گوید اقم این ادرق که اگر چه بوم نام و نشانی از قبر مولانا در دمسلی پیدا نیست اما از کلام جامه که متصدی احوال بولسی

شیخ هنداند، چنان مضمون بشود که قبر شریف وی در دهلی بوده و مندرس گشته، والده اعلم بقیات الامم و مولانا را تعظیمی است
نصاب الاحساب نام، حامی دقایق و آداب احساب و فتویٰ احکام سنت و انواع بدعت.

۶۴ - خواجہ موید الدین تدمی سرہ

- 5 ظہری آراسته بصفا داشت و بزهد و تقوی و اعتقاد پاک موصوف بود و بزرگ و تجرید متصف. در ادوات بکار دنیا
مشغول می بود و ملک و ملک زاده مالکان بوده و در مدعی که سلطان علاء الدین حاکم کره بود، خواجہ موید الدین پیش وی
اعتباری تمام داشته و کارهای شگرف کردی با قهر چون سعادت ایمنی یار او شد بارادت شیخ نظام الدین ادیب
در آمد و بطور در غیبت از سر دنیا برخاست و چون سلطان علاء الدین بر سر سلطنت نشست او را یاد کرد. بعد از [143]
- استماع آنکه او در سگ مریدان شیخ نظام الدین در آمده و دنیا را ترک داده بشیخ اعلام نمود که مذوم موید الدین راضی
فرمایند تا کاری از پیش ما برگیرد. شیخ در جواب فرمود او را کاری دیگر پیش آمده در سرانجام آن کار است. این
سخن بر صاحب سلطان علاء الدین گران آمد. گفت، مذوم شما همه را میخوانید که مثل خود کنید. فرمود: بجز خود چه باشد
بهتر از خود میخوانیم. چون سلطان این جواب رسید از سردی بگذشت و دست از وی برداشت. صاحب سیرالاولیا گفته
من این خواجہ موید الدین را دیده بودم پیری عزیز مدان بالا سپید پوست و بصورت پاکیزه سیرت بود و قبر وی پایان روضه
سعدک الشیخ میان یاران و خدمتکاران است.

15

۶۵ - شیخ نظام الدین شیرازی تدمی سرہ

- در یاران اعلیٰ شیخ نظام الدین داخل است و بعلم و عمل و زهد و تقوی موصوف بود و باوصاف اهل شریعت و
طریقت متصف و بزیادت حرمین شریفین مستعد گشته و بنظر من شیخ فطووظ و فطوظ بوده. صاحب سیرالاولیا گفته
که من شیخ نظام الدین شیرازی را بعد از رحلت سلطان الشیخ، / دنی که از او (آ) آمده بود و در حقیقه آنحضرت [144]
- سکونت داشت دیده بودم. ظاهر و باطنش باوصاف سنیه اهل تصوف موصوف بود. اگر در علم سخن است وی بقریری
قوی سخن را تمام کردی و راه و روش اهل تصوف میگوید است و شیفته سماع بود چنانکه قولان در جماعت وی مذوم
بودند و هر روز یک وقت سماع شنیدی. در آخر عمر در شهر دهمی سکونت اختیار کرد و هم درین شهر دفات یافت
قبر وی در جوار خانه وی درون حصار سلطان علاء الدین است.

25

۶۶ - شیخ عثمان سیاح تدمی سرہ

- مرید شیخ رکن الدین ابوالفتح است که خلیفه راستین جد بزرگوار قد شیخ الاسلام بها، الدین زکریا بوده
و او خلیفه شیخ شهاب الدین مبرور دی، و نسبت باطنی وی بجم بزرگوار قد شیخ حبیب الدین می پیوندد و نسبت او بشیخ
بزرگوار شیخ احمد زالی او وی مرید شیخ ابوبکر سیاح است و وی از اصحاب شیخ ابوالاسم گزافی و ابوالاسم گزافی است و واسطه
بشنیدی پیوندد - ابوشان مغربی، ابوعلی کاتب، ابوعلی مدباری، جنید بغدادی... و جنید این معنی از سری ستمی یانته و سری
از معروف کرمی و انتساب وی بدو طرف است یکی بشه خراب و بدان راه بانده معصومین میرسد و دیگر باؤد طائی و بکین راه بواسطه [145]

30

جیب بخشی بمن بگری و می بن ابی طالب متصل میگردد. بالجه شیخ عثمان با وجود آنکه در سلسله وی سماع نیامده و صاحب ذوق و سماع بوده و در بعضی سلیخ نصیر الدین حاضر شدی و سماع کردی و از مشرب نشی و محبت لغیبه تمام داشته. وطن اصلی وی دهلستان است چند کی ساعت کرده. وطن اصلی مراجعت نموده همدین شهر نجات یافت و پس وی در دهم ذی القعدة است. روضه او قریب حضرت گل که بنی سعاد قدس است در فضای دهلستان تدیم واقع شده.

5

۶۷- شیخ شهاب الدین حق گوئی نامی سره

مرید و خلیفه پدر بزرگوار خود است و صاحب دیانت و امانت بود و ذوق سیاحت و جهانگردی بسیار داشت. پدرش

بدان راهی نشد و مقنود حقیقی وی هم در محاذ نشی حاصل شد. گویند چون شیخ شهاب الدین به صلی تشریف آورد و مردم شهر بحال وی چندانی بنزد افتند ازین رو بطوریش در آمد و گفت: پادشاهی این ملکت میفرستم، حاضریدار کجاست؟ سلطان محمد تغلق ازین ماجرا اطلاع یافته

10 [146] فرمودی، با آورد و حاضر در آن ایستاد شد، چون نیازمند بود بروی بنشید. پس از روزی چند فرماندهی ملکت بروی تسلیم گرفت. بعد از

معمول مقنود طریق جب رمی پیش آورده بیادری از دالخوران را بقتل رسانید و شهاب الادب را شهاب ساحت و سبب نسی وی برین ضحیح نقل کرده اند که چون زور جوانی با مستی پادشاهی جمع شد نامردان اسقیم خود را فراهم آورد و گفت که ختم نبوت مثل ختم ولایت

پسندیده نیست و دین باب فتوی فرست. بزرگان ازین گفتار بیخوده باندیشد رفته گفتند که شیخ شهاب الدین زاهدی در میان ما بزرگتر است او را حاضر باید ساخت تا بانفاق ازین سخن جواب گفته شود. شیخ را حاضر کردند. بعد از استماع این کلمات نادوا

15 آشفته شد و از خود رفت و کشتی را از پا بر آورده بروی انداخت تا بزیرانی کشته نشود. محمد شاه ازین معاصد در هم شد حکم فرمود تا شیخ را از قلعه در خندق اندازند. دو لوبت چنین کردند، آسیبی بذات شریف وی نرسید پس ازان صورت مثالی پدرش

147 [147] شیخ فخر الدین ظاهر شد و از فریشتن داری منع کرده ازین سرای نیستی بیدار هستی و همی کرد و بدین سبب بجی گوئی مقرب شد و برین برآند که بدو عیب شدن وی بجی گویا آن شده که چون سلطان محمد حکم کرد که مرا عادل گویند او ازین معنی بجهنم ابا کرد

و گفت اما ظالمان را عادل گوئیم. سلطان ازین سخن به بیخوده او را از قلعه دهلستان بزر انداخت و بکشت. قبر وی هم در زیر قلعه است. پدرش بجنس الدین زاهدی مشهور بود و از زاهدان و متقیان وقت بوده و در بزرگان زمان قطب الادب استقام داشت

20 و از اولاد سکنه ذوالقرنین است گویند وقتی کشتی پر بار در دریای جنت فرو شد. صاحب متاع بعضی فواج محبت الدین برایش فی خود باز نمود. آنجناب گفت: این کار باین درویش سپرده اند و آن لب به برادر فخر الدین وابستگی دارد

بوی و جوت نمایند. آفت زوگان بر آستش بنامیدند. رفته نوشته بدیا انگشت که کشتی را درست بر سائل اندازد. چون رفته فرو شد کشتی با جمیع اسباب بر روی آب پیدا شد. منقول است که روزی چهل تن بر روی گدو کردند و از جبهه وی نوشی کمره

25 [148] طیبه فایده گفتند؛ با برین شکر نازل شده بود لیکن این شکر در صحت این زاهد ضراری نپذیرد. مرقد وی در میرقده است

بزرگ و بزرگوار. در زمان سلطان ناصر الدین ازین سررای فانی انتقال نمود. سلطان ناصر الدین پسر سلطان شمس الدین التمش است و پادشاهی همیم و کریم و محمد اوصاف ادب و معروف بود بنوت سلطنت آراسته بانفاق اصل آن مصر حیح پادشاهی از سلاطین ماضیه

جامع بیچ صفات عامه و باطنه مثل او بود. در او این سبب ششده و چهل و چهار برکت سلطنت جلوس فرمود. طایف ان فی بسره ماندھی وی فرستادند و بعد ازان که مدت بیست سال پادشاهی کرد در سنه اربع و ستین و ستیاید عالم نانی را وداع نموده بریاضی روحانی عزامید.

۶۸ - شیخ صدرالدین حکیم قدس سره

5

عارف و محقق بوده و در فن طلب و تقوی تمام داشته و در سنگ اجد اصحاب و اعظم خلفای شیخ نصیرالدین محمود قدس سره استخام داده و منظور نظر شیخ بزرگ شیخ نظام الدین او یا قدس سره نیز بوده. پردوی با برقرارت اشتغال می نمود و از جهد مریدان شیخ نظام الدین بود و ممبر گشته اما ظنی نداشته بدین سبب متالم بودی. روزی وقت حالت شیخ حاضر بود. شیخ پشت خود را به پشت دی مایید و بطنی صاب/بشارت داده ازانجا که اعتقاد درست داشته با وجود کبر سن بقصد استیلا پیش زک رفت. حق بجهت

[149]

وی را بغرزدن امیدوار ساخت. چون متولد شد بملازمت شیخ برد. شیخ او را در کنار گرفت تا در کنار آن حضرت بود بوجهی که اثر شهور ازان ظاهر بود. بر جمال حسن آرای شیخ میدید. حاضران ازین تعجب میکردند. شیخ از جبهه مبارک جامه جدا کرد و برای وی بدست خود خرقه بردخت و او را بشیخ نصیرالدین سپرد و بملاطت شان وی جزداد و چون او بزرگ شد بعد از تحصیل علوم در حلقه ارادت شیخ نصیرالدین در آمد و ریاضات کشید و بدرجه کمال رسید و از علم حکمت نیز دانف شد. در احباب را لایخار مسطور است که یکبار او را بریان روده بودند تا برای یکی از بیداران ایشان علاجی کند. چون علاج از موافق انتاد او را خطمی نوشته که در نولان حسد

سگی است او را نماید. چون آن شان بان سنگ نمود بجز دیدن برخواست و روان شد و بر زمینی رفت و بایستاد و زمین بکافت و گنجی که زیر آن زمین بود شان داد. ازانجا که علومت در ویشک است بران گنج القعات نمود و مجدثت. و مات او در دهس بوفوع انجاسید و قبر او در قلعه ملایستی است و او را مصاف است/مشتمل است بر معارف و حقایق. ازانجا بعضی سخنان بطریق استجاب در حفت کلمه اندراج بمنماید.

[150]

کلمه در صحیفه معنات باین معنون نوشته که معنی شوم و فسوج را بجمون الشیطان لیجری من ابن آدم بجری اللہ

فضیلتا جاریه بالجوع العطش علاج باید کرد و از مایه الجوع طعام الصدیقین غذا باید گرفت و از کوتر الصوم لی دانا جری به آب باید خورد تا ازین زحمت شنایابی.

کلمه محمدان صحیفه نوشته که انده تنف نفس خدرا و اتباع را بخیر و من فی سرج من بیته صاحب رالی الله در سوله نم بد که الموت خند و قح اجره علی الله و نفع گرداند و مقدر گرداند که عمر و رزق مقسوم و مسین است بزرگ و طلب و کتب و منع زیاده و نقفان مقهور بود. امر شرط صحیح شرطی از شرط مشروط نیست چه بهتر از آنکه عمر در طلب حق مصروف شود.

اصل و نبع نیز بنده مان او بنه رزق خود ایشان همه مشکلی است چنانچه میفرماید و ما من دابة فی الارض الا علی الله و رقبه. کلمه محمدان صحیفه است آنکه گویند بی مال و جاه خوار خواهی شد اینج تیخ ان العسرة لله و لرسوله و للمؤمنین

بر تارک نعمتک و خدمتک من یتوکل علی الله فهو خسیه برسیه او و بخیر الیس الیکاف عبده شبر او را کفایت کن/و بگو.

[151]

با دوست گنج فخر محبت است دوستی . لی دوست خال بر سر جبهه و تو انگری

کلمه^۵ هم در دفع عقیده فرمود : اصل دایم اگر برای نفعه و غیر آن مزاحمت نماید . توجیح تل لازد اجک ان کشتن ترمه الجوه اللیب و زینها فتالین استمكن الایه دفع گرداند و امید است که اگر ساکب دین کاد صادق بود اصل و نفع جده وی را مواضعت نماید و هم در راه وی میگیرند و صحبت وی در این اثر کند .

5 کلمه^۵ اعتقاد خلق و توافیق اینان را با حول و لیس فی الوجود الا الله دفع گردان و قدر امره انچه و خلق را محب و سنگ شاد و حقیقت بدان که لا یملکون لانفسهم ضراً ولا نفعاً ولا موتاً ولا حیوةً ولا نورا و کسی که چنین بود بدگویی چه نفع و مضرت تواند رسانید .

کلمه^۶ هم در آن صحیفه است با ابوی سخن به نری و ادب تمام باید گفت و در کار خدا چست باید بود و خوبان و ندان اگر لغیبت کند در جواب باید گفت :

10 در همی تو مرا راه خویش گیر و برو ترا سعادت بادا مرا گوی در می
همه که ترا از خدای باز دارد دشمن است و قول دشمن در گوش نباید کرد .

کلمه^۷ مقرر است که کسی را عاقبت و خاتمت معلوم نیست و برود قبول طاعت الهی نه . و نیز توفیق از خدای تعالی است باید که این معنی را بر دل خود منور و کمر گردانی تا از همه آفات بگرم الله امان یابی .

[152]

15 69 - شیخ فخر الدین ثانی قدس سره

از بزرگان عالم معروفی است و پسر دجانشین شیخ شهاب الدین حق گوی . منقول است که چون خدمت همایان در عهد جنرول شاه از اچه بعضی قشرین ارزانی فرمود سلطان وقت را از فرزند دیدار وی اعتقاد زیادی پذیرفته جنگ ارادت بدامنش زد و دیگر روز خدمت بدین فخرالادب با نفاش آمد . او را عادت بود که در قی چند بعینه امر دخی نوشته در پیش داشتی در آغاز هر کلام او را بگشاید . اگر گفتش اصل بر امدی شروع در آن امر کردی و آخر 'لا تفعل' بر امدی از آن کار منتعش شدی

هر چند خواهش طاعت خدمت ورق بگشاد و حضرت دیدار نشد و هر بار 'لا تفعل' بفرمود . بر اینان بجزوگفت : امروز فرمان طاعت خدمت نیست . هر وقت فرمان شود خلوت خانه دل بود دیدار حضرت خدمت نمود سازد . خدمت ناچار باز گشت . فخرالادب از بس که

شوق طاعت خدمت داشت ، بار دیگر حضرت جنت ، صیغه امر بر امد . پیاده جنت و قصد دریافت نمود . خدمت آگاهی یافت که از دنبال میرسد باز ایستاد و از پاکی فرود آمد / و در راه رفتش متعجب ماند و گفت در پیش اینچنین باید که قدمی بی فرمان خندان

[153]

بر نداد . چون بدست بوس هم رسیدند ، خدمت قصد کنا گیری نمود . شیخ چون از حقیقت حال اطلاع داشت که هرگز در آغوشش نشد از مسارف هر چه با او بود بر باید . ازین و هگدر قدر با بدید و در عذر خواهی در امد و گفت : فسر ندان بی رعافم و نعمت کم و

25 بروانند : خدا اخی له تس و تسون نعبه . ولی نعبه واحده فقال الکفیبی^۵ خدمت جسم نمده فرزندان شیخ را از نعمت خود بفرمودند گردانید و هر یکی را ناحیتی بنشد . شیخ بجا الدین گنج روان را کاپلی و شیخ صد الدین را جو بود و شیخ بد الدین را بحار داد و هر یکی

ازین بزرگان بدان صریح علم حدیث برافراخت . مرتبه شیخ فخرالدین در حدیث است .

۷۰- سید یوسف الحسینی ندوی سره

نام والد شریف وی جمال بوده . از چند سادات معتبرات د سید یوسف عالم و فاضل و کامل و عارف بوده . و سلطان فیروز
 انار الله بر طایفه او را مدرس حدیث که بالای حوضی نهی ملای بی بنا نموده بود و مقبره فیروز در آنجا کرده . ساخت و مدتی حدیث آنجا بود و
 5 با مرتد می تمام می نمود تا در سنه / تسعین و سبعه در سال استقال فیروز شاه از مزارخانات و نیویه بمنزلهات اخروییه رو آورد و هم بر
 سر حوضی خاص مدفون شد . گویند سید یوسف حرث بن محمد سید کابنات عبدالمفضل الصعوات را در قناب دیدی . در اخبار الانبیا رسوله
 است که او نسبت شامی بولانا جسد الدین روی داشته و از چند جمله بولانا قطب الدین رازی شارح شمسیه و مطالع
 بوده و سید یوسف را تعریف است از انچه یوسفی که بر لباب الالباب شرح نوشته مشهور است و برساند نیز شری دارد
 10 مسمی بترجیه لائیکه .

۷۱- تاضی عبدالمتد شریکی تفسیر سره

نام پدرش تاضی دکن اهلین بوده و آنجا در سکن اعظم غنای شیخ نصیر الدین محمد ندوی سره استقام دارد . دانسته
 مجرب بوده و تاضی صاحب الدین از چند شگردان اوست و در زمان خود در فصاحت و بلاغت نظیر نداشته و در معارضه لامینه العجم
 قصیده وی شگرفی دارد . از آنجا دیده وی در کمال تبحر توان کرد . در اوایل در ایام طالب علمی پیش شیخ نصیر الدین آمدی و بحث
 15 کردی و شیخ چون از اصل نشای وی واقف بود ویرا به بحثهای وی را دوست داشتی . دیرا بر تحصیل علوم کمر طیب فرمودی
 و تفریض نمودی تا در فن فنیال صوری باشتهار سید . و فرقیته و شیفته صحبت و خدمت شیخ شد و رسید بمرتبه که رسید و او را هم
 چنانچه طریقه شیخ نصیر الدین و غنای اینک افاده علوم شریعت بود ، بدی و افاده مشغول می بود . از شیخ نصیر الدین منقول است
 که باینکه وصیت او استنشال علم و خدمت شریعت بوده و گفتی مگر در یک مسند شری فضل دارد . بر هزار دکنی که مشوب بجنب
 و ریا بود . و نات تاضی در سال هفتصد و نود و یک ، در بیت و ششم حرم الحرام در عهد شهبازی فتح خان بن فیروز شاه که فدرا
 20 تعلق شاه خطاب کرده بود . بوقوع آنجا سید . سنین عمر شریف وی هشتاد و هشت بود . مرتد وی طرف جنوبی حوض شمس است
 پسوی بد و پدر در خانقاه شیخ عبدالهد که از ابا بر عهد سلطان سکندر بود و مقبره اجداد عمارت کرد ، واقع است . و فتح خان
 تعلق شاه پادشاه زاده بود بی تجربه ، گرم و سرد زمانه ندیده . چون بعد از وفات فیروز شاه . با تفاق امر او و ملک بر تخت جوس
 نمود لعمرو لعل مشغول شد ، کارهای سعادت حاصل گذارست بدین سبب نسبتا بر پاشد و از هر طرف طغیان و بغی پیدا گشت .
 25 جمعی شفق گشته آن شاه مراده را با چندی از اقربای او در سنه مذکور بقتل آوردند . مدت او پنج ماه بوده .

۷۲- شیخ زین الدین ندوی سره

مرید خادم و خلیفه ، فاضل زاده شیخ نصیر الدین محمد است بعبادت و ریاضت استنشال داشت . ذکر او در معارف شیخ

ذی‌الحج که برنده صفای لیل ظاهر میگردد.

۷۴ - شیخ بدرالدین مکرمتندی تیس سره

- مرید و خلیفه شیخ سید الدین باخرزی است و او خلیفه شیخ نجم الدین کبری و شیخ نجم الدین مرید شیخ عمار باسرود
 5 وی از اصحاب ابوالنجیب مکرودوی الی آخر النسبة چنانچه در ذکر شیخ عثمان سیاح معلوم شده و شیخ بدرالدین شیخ نجم الدین کبری
 را نیز دریافته بود و سخت بزرگ بوده. از بن راهبانه آمد و در دهلی بدوق معاشرت سلطان المشایخ اختیار اقامت کرد و
 در صحبت شیخ نظام الدین اولیا سماع شنیدگی و بنایت طوبعورت و نیکیسرت بود. در زمان سلطان المشایخ برحمت حق پورست و
 در دهلی مدفون شد و قبرش رفیق وی در مزارات دهلی گمنام است. در دفتر نظامی معلوم است که روزی شیخ نظام الدین و شیخ
 بدرالدین بمسجد دینک امیر فرود رنشد، اوده مراقبه منظم استغراق داشت. بدرالمله تقسیم بی عزیزی را که در هر شهر دیده بود
 10 گفتن گرفت که فلان نام فلان را دیدم، فلان جان فلان را. نظام الاوی گفت: ای برادر سخن را کوه بکن. مثیل از زبان این
 بزرگ سخنی بشنوم که نایب گشته. ناگاه امیر فرود سراز زانو برداشته فرمود، ای بدرالدین چندین کس را که دیدی شمردی
 درین یک کسی در تو هم دیده؟

[160]

۷۵ - شیخ دکن الدین فرودوی تیس سره

- پیر شیخ نجیب الدین فرودوی، مرید شیخ بدرالدین مکرمتندی مذکور است. در حقایق و معارف بینظیر بود. عظمت
 صوری و مسنوی از جنبه وی جوش میبرد. در دهلی بودی. چون سلطان محمد الدین کبیر در کسوکری شهر فر بنا کرد وی آمده
 در کنار آب چون ضامی ساخت و آنجا می بود. در اخب و الاغید مذکور است که خانقا میان وی و شیخ نظام الدین چندان نسبت
 و اخص بوده چنانچه در سیرالاولیا معلوم است که پسران شیخ دکن الدین که جوانان فاضله بودند روزی در کشتی سواد سماح گویان
 در قس کنان از برخانه شیخ نظام الدین میگذشتند. نظر شیخ بران جا عداقت و سر بر آورد و گفت: سالهاست که گویی چون
 میوزد و جانب خود فدای این راه میکنی و دیگران که فاضله اند میگویند که تو گیتی که ما بستیم و دست از آستین برآورد
 20 و جانب اینک امداد کرد که حمله برو! چون پسران شیخ دکن الدین از کشتی برآمدند فاضله که علی گشته بجزود در آمدند
 آب عزق شدند و شیخ دکن الدین بصفت/عبودت و ریاضت و کثرت و کرامت متصف بود و قبر مبارک وی در کنار چون نزدیک
 بقعه کسوکری است قریب بمنزلی که بوده مدفون شد بصحبه مرید شیخ محمود بھاری که صاحب جذبه بود و پرورش از معین الاوی
 اجمیری داشت. مرید وی در دو دهم رجب المرجب است.

[161]

25

۷۶ - شیخ نجیب الدین فرودوی تیس سره

مرید شیخ دکن الدین مذکور است. قهر او باغاب شرقی و من شمسی است بر صغده عالی نزدیک بفرع مولانا برهان الدین بلخی
 خلق حیب داشت. پیمان هشت بدست کجمنش میرسانید. کلمات و حالات صوری و مسنوی وی از حد افزودت و از گفتن

و نوشتن برون. برادیش از همین باقیاس توان کرد که شیخ شرف یحیی از جده مریدان اوست. گویند چون شرف الادب بلا زشتی رسید فرود، شرف؛ فرشی آمدی سالهاست که این درویش از برای امانت گذاری گمزان قست. همانم رسم ادرات بی آورده در اندک مدتی خفته پوشیده و اجازة دعوتی یافت. نقل است که روزی شیخ شرف حقه کسیری بخدمت وی گذراند. نجیب الله آنرا بآب سرداد تا هفتش سوسم کند. شرف الادب ازین معنی خوشدل شد و گفت، اگر چه ازین خاک سس زدی شد اما گرانی بر دل نمی آورد. لکن آنکه از کینه آرزوی را می نصیب شد. شیخ نجیب الدین از شنیدن این سخن خوشوقت گشت و حرفی چند بوی نوشته داد. چون او بر سر نهاد. آنچه در زمین بود همه بروی کثوف شد. شرف الادب کاغذ را بوسید و پیش پیر نهاد و گفت، اینها ما پیرا کندی است بگری که جویای این باشد عنایت شود. شیخ بر حمت دی آفرین گفت و دعا می پذیرا بگرد.

۷۷ - شیخ حسن طهرتوی سره

مرید و خیفه راجی حاد شده است که بزرگ و صاحب نبت دست و حال صحیح و صفای باطن بوده و او مرید شیخ حامد الدین ^{۱۰} ماکهوری است که از امیران مشایخ دقت بود و جامع علم شریعت و طریقت و او مرید شیخ نور قطب عالم است که از مشایخ ادیبی هندوستان است و صاحب شوق و ذوق و شوق و تصرف و کرامت و ریاضت و پاهدت نام بود و او خیفه پدر بزرگوار خود شیخ سلاطین است که خیفه شیخ سراج الدین افغانی سراج بوده و افغانی سراج در سگ اعظم خلفای شیخ نظام الدین ادبیا انتظام دارد. بالجمه شیخ حسن طاهر پشتم واسطه سلطان المشایخ میرسد و از مشایخ جویند است. والد شریف وی از عقان بطلب علم باین دیار افتاد و مدتی در جاد بود و قبیل علوم نمود و شیخ حسن هم مدین بنده از کتم عدم بعروضه دوردتم نهاد و از ایام طفلی آثار طلب در وی پیدا شد و معتقد در ویش بود. همدان ایام آوازه عظمت راجی حاد شده منتشر شد. شیخ حسن بطریق که متضمن نوعی از استنک حال باشد بدین سید رفت و در لقیه اولی جزوت جاذبه ازلی در سلسله ادرات او در آمد و اول کسی که از عبا مرید راجی حاد شد. او بود. بعد از آن شیخ الهداد که از اعظم علمای جویند و شارح کافیه ^{۱۰} و بزرگ وی است و در تحریر و تفتیح مطالب علمی تدقی مخیم داشت و شیخ حسن از جویند در زمان سلطان سکندر انارالد برغانه بنا بر استعدای او و سابقه اشتیاق زیارت مشایخ و صلی باین دیار قدم آورد و در دهلی در کوشک بچینند که الان قبر شریف وی و اکثر فرزندان وی در آنجا است با اصل و عیال سکونت افتاد نمود تا زمانی که در سنه قبح و قلعیه در بیت و چهارم ربیع الاول ازین عالم غایی بسرای جادوئی رحلت فرمود. ^{۱۶۳} و او را در سوگ و علم توصیه رسایل است از احمد فتاح العینی است.

من فواید اناسه الشریفه و آن در ضمن چهار کلمه ایراد می یابد

کلمه تزکیه نفسی آنست که نفس را از اوصاف ذمیمه حیوانی با اوصاف حمیده مکی و از امامگی بخواگی و مطمنگی

موصوف سزد و تصفیه دل آنکه دل را از زنگار محوم و نجوم دنیاوی دلیل بعد و انبای او و حرص و حب دنیا و اندیشه مال یعنی معنا ^{۲۵} گرداند و تفسیر سر آنست که سر را از اندیشه ماسوی اله و از غوغای غیر حق اگر چه بخت بود، خالی دارد. اگر چیزی بکایک بگذرد فنی کند و تجلیه روح آنکه بخورش هده حق و بدوق و شوق و نبت و اسرار و افاد شاهد روح را متعجبی و متعجبی گرداند.

کوه در مناجات النبی آورده که حقیقت سواک عبادت است از تبدیل اخلاق جوانی و خروج از اوصاف بشری و تحقق باخلاق

الدقانی.

کوه جذب عبادت از رحمت خاص که آئینه رحمة من عندنا عبادت از آنت و دعای مصطفی صلی الله علیه و سلم اللهم انی اسئلك رحمة من عندک تقدی بها تسلی الی آخره منی بر آن و بیغ حق نیز تسمیه آنت جذبه من جذبات الحق تواری عمل الشقیق.

5

[165]

کوه / هم در مناجات النبی نوشته مرد باید که بوی داند برد در نه عالم بر از نسیم عبادت. این اثر است تجلی دائم فیض حق و جذب حق و وصل بنی عبادت از انقطاع و تبری از پندار خودی و دولتی است و ارتعاع علم و عمل بوجود حق. و نایب شیخ حسن طهرتدی سره در زمان سلطان سکنه رودی واقع شد در زمان او زمانی بوده که مشایخ کبار مثل مولانا سارادین و شاه جلال شیرازی و حاجی عبدالوهاب بخاری و شاه قندجانی و اشال ایشان بندگان دیگر ندی انصاف سرانهم

10

[166]

که بمثل وقت بودند اجمع بودند و او پادشاهی بود دین پرور و عدل گستر و ولایت پناه. لطایف انسان سپاهی و مزارع، تاجرو محترمه در عهد وی آورده بود و نام ایشان گردن و متمرران از ملک خود بر انداخت و کفر و کافری و کوم جا صلیت را بر هم زد. روح دین اسلام بزمی دار که بیش از آن منقور نباشد. اکثر اصل مکتب دی بقرآن و توحید و صیام و قیام و کسب مفیال و تحصیل علم اشتغال داشتند و ادای ذکوة بذوق تمام می کردند و بختصای الناس علی دین ماکرم اصل مصردی بشریعت و عدالت و سخاوت و شجاعت موصوف بودند و دین داری و تقوی و درخ و امانت و دین و دیانت بکار می بردند.

15

زهی دولت مادر روزگار که بوی چنین پرورد در کنار

دست پادشاهی وی بیت و محنت سال و چند ماه بوده. در سنه ثلث و عشرین و تسعیه از بن عالم نانی بریاضی جادوئی اشغال فرمود.

۷۸- مولانا سارادین تدی سره

20

[167]

در سال هشتصد و هشت در خطه پاک سنجان از کتیم عدم بعالم وجود قدم نهاد. و الله شریف وی فخر الدین نام داشت از بس لقبی که بولانا داشته هر بحر در قنات بر فروداری وی از دهگاه خداند سحانه میکرد و برکات دعایش در عنوان جوانی خدمت رشید را جوید و پرورش ندوی و سیر دنی یافته بدرجات ولایت بهره مند شد و خلافت از شیخ کبیر الدین اسمیل نیره قدوم جهانیا یافت. هنگام عزیمت حجاز در احمدآباد از ملازمت شیخ احمد کتو منسری فرزدان بیغ برگشت. با لجمه جامع بود میان علوم ظاهری و باطنی. سلسله معلوم ظاهری وی بیک واسطه بمرسبه شریف جرجانی تدی سره/ ششمی میگردد. بمقول و بجزب و منقور ادب بود و در جذب خاطر و کف در کلمات آیتی از آیات الهی. از دنیای زیاده بر تدر ما میترج نکرد. پایت محنت بلند و درجه ایشان روز افزون داشت. بانکه خوردن و کم گفتن و ترک خفتن بسیار کوشش می نمود و از عقال بسبب بعضی واردت باین دیار آمد و چندی بخرجا گذراند. چون بهیله دیدن قطن اختیار نمود و عمرای لیل یافت و در آخر از معیبه بینائی عامل شده و کرم الهی بر واسطه علاج بعادت وی نمود نمود. و او را در محل سنگات حقایق تعانی است و بر لغات خواشی خامنی نوشته و قصیده قطبیه

25

- خوش‌القبول و اوصیای پسندیده کرده اظهار اخوی و اعتقاد خود با پنج نموده. یکی از تالیفات وی فتوح الاسرار نام دارد که بر
 نسیح سیل مزین نسیحی واقع شده. شیخ جامالی که مروری نامش در کامل شاد دانا بوده در سگ مریدان وی منظم است. از وی منقول است
 [168] که گفت چون از راه خشکی بزیارت حرمین شریفین و بیت المقدس مشرف شده. بر او دریا بجلانیت پیر فرود رسیدم، اکثر در خدمت می‌بودم /
 و آب وضو می‌میداشتم و انواع غزایب و عجایب مشاهده میکردم. روزی در لیبی با کتوبات عین العنفاة حمدانی آمد. از دست وی
 کتاب گرفته مطالعه کرده تا پیش عین العنفاة نمودند و فرمودند که تصورات وی بزوی بوده که روزی در بیت جادریک وقت همان بود و از حجره خود
 بیرون رفت. چون ابتدای سوگ من بود زوی از آنکار از شنیدن این سخن در دلم خطه کرد. از خطر من مطلع شده تیر تیر در من نگاه
 کردند. دانستم که بر خاطر من اطلاع یافته. روزی در حجره بودند آواز دستک شنیدم دانستم که مرا میطلبند. درون حجره زینم هر چهار
 گوشه ایشان را نشسته دیدم و جیران شدم. بعد از زمانی همان صورت واحد برجای خود بود. فرمودند: شیخ جامالی در ویتان را تمشیرت
 می‌باشد و ازین تمشیرت دارند، منکر ناپید شد. دنات وی در هفتم جادالتانی در سال محمد و هفت باقرت آمد. جنوب رویه وی شمس
 هم جامالی که در حاله حیات باشد و فاجه تعب الدین در قید ماده آورده شیخ جامالی آنجا مسجیدی بنا کرده بود، مدفون شد. گویند مرض موت
 [169] بروی طاری گشت، استغراق/خند کرد و ترک تکلم نمود و هرگاه بوز آمدی شروع در تلاوت قرآن مجید میکرد. و در معانی آن فرو میرفت
 وقت نماز با تک نماز شنید و وضوی جدید کرده نماز جماعت ادا نموده. باز مستغرق گشت و پس از خفتن چشم گشود و جسمش آن جا
 برادر و در وقت غسل دادن او سخن شهادت برداشت و الله و الله گفت چنانچه اکثر حاضران شنوند.

15

۷۹- شاه عبدالعزیز قریشی تدیس سره

- از عقوبت‌های همین است. سگ هزوب بود. سلفی ناصر و عظمتی با همدانست و نسبت ظاهری و باطنی وی شیخ الاسلام
 محمود الدین زکریا میرسد بعضی از آبای عظام وی از متان باین دیار تشریف آورده در دهلوی رحل اقامت انداختند و سکونت اختیار
 نمودند و سلطان محمودی شاه را برآمدی اختیار کرده دختر خود بوی داد. شیخ عبدالوهاب بخاری تدیس سره که در کلمات محمودی و
 مسوی بی‌بدل بود از مریدان و معتقدان است و نسبت به بندها لب و نیاز داشته که نانی الشیخ زیاده ازان مقوم نباشد
 [170] ارادت و اخوی وی باشد مناسب بولانای روم است با شمس تبریز. با لجه عظمت و شکر و جلال و کمال شاه را ازان توان
 داشت که شیخ حاجی عبدالوهاب با خود عهد داشت و پیشش که اود داشته در لب و سموت وی بی اختیار بوده و انقیاد و طاعت فوق‌الحد
 داشته. پس وی در بیت درم سحر است و در وقت شریفه وی نزدیک بر صلی کننده برادر و بزرگ بود. در اخبار الاخبار سلطنت
 که روزی شاه در حالت جنب بود فرمود: هر تاملی که در خانه است بیرون آید و آتش در زیند. ولی ارشد وی شاه احمد که هنوز
 بقدر حاجت نرسیده بود در خدمت پدر حاضر بوده گفت: بیرون آیدون یکان یکان تکلفی دارد. همان جا آتش در زیند تا بیکبارگی
 برود. شاه را ازین سخن بر روی دل فرس شد و تحسین نمود. ظهور شاه عبدالله در زمان پادشاهی سلطان محمودی بود. او
 پادشاهی بود دین دار و سخی و شجاع. سیل را هرگز رو نکرد و با سپاه معامله برادرانه با آوردی و خزانه جمیع کردی و
 [171] اگر یکی از سپاه مریدان تدیس بیادش رفتی و بی رخصت شریف کاری نکندی. در اوایل پادشاهی داشت. برکت

فلسی عزیز می درجه بنده ترقی کرد و بنسبانه می رسید. ازان زمان که پادشاه شد هرگز کسی بر وی تفریبات و در جمیع احوال استخاره را مقدم میداشت و در آخر اوقات بر سعدان حسین شرقی غالب آمد. تمام مملکت وی را متصرف شد و هم در کاف شرقی و نوات پانت و کان ذکک فی سنه اربع و تسعین و ثمانیة و امدت تک او بیست و هشت سال و نه ماه بود. پس از وفاتش پسر وی سعدان سکنه بر سریر مملکت نشست و احکام پادشاهی چنانچه باید می آورد.

5

۸۰ - شیخ حاجی عبدالوهاب ندیس سرور

- از مبران شاه عبدالله و از اولاد سید جمال بخاری بزرگ است. حسینی بوده و به بیت دومی هم واسطه بسید کانیات علی افضل الصوات میرسد. ولادت با سعادت وی در سنه تسع و ستین و ثمانیة و قرون آمد. عمر شریف وی شصت و سه سال گفته اند. بصفت علم و عمل، حال و مثال، صودت و سیرت، انصاف داشت و بعت سیادت و سعادت، ذوق و شوق، محبت و مودت معروف بود.
- [172] و تفرید و تفرید دلی تعنی وی/ به درجه بود که روزی در اوایل که آنجا در زمان توطن داشت در ملازمت استاد خود سید صدرالدین بخاری میرالرحمه نشسته بود از وی شنود که فرمود: دو نعمت در عالم با فضل موجود است که فوق جمیع نعمتها است. ولیکن همگی سید بر آن نمیداند، یکی وجود مصطفی صلی الله علیه و سلم که بصفت جیات در مدینه موجود است و مردم این سعادت را در نمی یابند. دوم قسم آن که کلام پروردگار است و وی سبحانه بواسطه بران متکلم و خلق ازان تا غنچه بجز شنیدن این کلام از پیش وی بر خاست و رفعت زیارت مدینه گرفت و راه خشکی این سعادت را در می یابند. وطن اصلی مراجعت نمود. شیخ صدرالدین را نیابت مملکتین شد. شبی در
- و اقله بسفرده صلی ماورد گشت و بنارت یافت که در آن مصر سعادت ملازمت بزرگی بمقام صد مور می و مغزی میرسد. پس ازان بسبب 15 آن دانش بر صلی آمد. سعدان سکنه که والی عهد بود نسبت بوی اعتقادی تمام و اخلاصی عظیم پیدا کرد و در تعظیم و توقیر او فرود گشت
- [173] و پادشاه عبدالله صفتبندی شرف تایم شد. اگر چه شیخ حاجی اول پادشاه بطریق علمای ظاهر می پیش آمدی عاقبت در واقعه دید که مرشدی که بخدمت وی ماورد بوده همین است. پس ازان واقعه خدمات عظیمه کرد و شاه چندی تعانی و در زبده بالآخر او نیز تعظیم و توقیر بسیار کردی. گویند چون حاجی صید شاه شد، روزی شاه گفت: شاه حاجی و عالم و متقی و خداوند حال و مقام و صاحب سجاد با من چه دارید؟ این که ترا می نموده گفتند: من ایضا نمانم. بخدمت ما محرم. پس ازان منظور نظر تربیت گشته. شاه آنچه شد.
- 20 گویند روزی در خانه شیخ ماهی پخته بودند. دیک را بر سر فرود گرفته بملازمت شاه رفت و دویی بایستد. شاه در مراقبه بود و مدتی بران حالت بانند. چون سر از مراقبه بر آورد گفت: ای حاجی دیک تو پخته بود خواستم که آن را تمکین گردانم و عاقبت خبر کند و بفرزند آن تو همین حاضر نماید و تا روز واپسین یکی از فرزندان تو مثل تو باشد و یکی مانند من بود. بنایت خود هر چه در خواستم اجابت نمود و آنجا با در دیگر بقصد زیارت حرمین شریفین بر آمد و چون بان سعادت شرف گشت بر صلی خود نمود و حمدین شکر
- [174] در سال محمد دومی و دو در اوایل عهد نصیرالدین/ بابر پادشاه از سراسر ای مانی با عالم جاودانی رو آورد و قریب بمقبره پیر خود 25 نزدیک بر صلی گشته مدنون شد و یکی از فضل تاریخ و نوات وی "شیخ حاجی" یابند. اما بابر پادشاه شکر یاری بود بزرگ او را صفا حمیده و افاض پسندیده آراسته. بشبهت و عدالت و مضايع و کمالات از سایر سلطانین اشیا ز تمام داشت. ولادت با سعادت وی در

در ششم محرم الحرام سال هشتصد و هشتاد و هفت اتفاق افتاد. بعد از فوت والده بامداد خود در هشتصد و نود و نه تنم بر سر سلطنت نهاد. و در هفتصد و شش بر وقت سعادت حرکت نشست و در آخر مزجه عصاره روان شده پنج و بیست و شان را در تصرف فرود آورده. بی شب کمال و مزین نشست و در سنست و مشربین و تسویه خطه قندهار و زمین داور را نیز مقرف شد و در سال هفتصد و سی و دو در دهلی و آنگره و سایر بلاد هند را در حیطه ضبط آورده. خطبه رسکده هند و شک بنام نامی و لقب گرامی می زینت و زیب پذیرفت و آنحضرت را چه در پسر بود. اسلم و اعظم ایشان همه برون پادشاه غازی بود. فوت بابر پادشاه انار در برغانه در اوایل جمادی الاول سنه سی و شصت و تسویه

5 بوقت انجاسیه. شیخ حاجی عبدالوهاب را تدریس سره. تفسیری است که تمام قرآن را بنعت پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرود آورده و در تالیق مشق و اسرار لغت در آنجا درج نموده. از شیخ عبدالعزیز تدریس سره منقول است که در آن ابام که شیخ حاجی بجزیر تفسیر افردی اشتغال داشت از جمیع لباسی و اسباب کتابت بوی مشک میدید و اکثر آن در حالت استنراق نوشته. سخنی از آن استنباب مینماید تا کیفیت بیان آن ظاهر گردد:

[175]

10 ' قوله تعالى لو اردنا ان نتخذ ناه من لدنا ان كنت فاعلين اعلم يا هذا ان الآیة فیها اسرار الله لا یصلی الا هو الرسل و یختل ان یكون المراد من المتخذ من لدن رب العالمین هو الجیب صلی الله علیه وسلم. ای لو اردنا ان نتخذ ولد انما زعمت الضاری لا نتخذناه من لدنا بان نتخذ قهرا و ولد احین كان لدین نور اتیل جمیع الکائنات وهو بشر لیس کمثله احد من البشر لان نتخذ عیسی الذی یومر باتباع محمد و لدنا و لکن الله سبحانه و تعالی منزله مما یتول الظالمون فمحمد عبده و رسول و عیسی عبده و رسول.

15

من خوارق عاده

شیخ بزرگوار حاجی عبدالوهاب آفت که چون از حرمین شریفین برگشت روزی در دریا شورش پیدا شد و اصل کشتی معطل گردید از خود مایوس گشته. شیخ بتلوت اشتغال داشت و اندیشه کرد پیرامن خاطر وی نمیگشت. اصل کشتی بوی التبا آورده و برین فی خود را در میان نهادند. گفت خاطرنا صحیح باشد که این کشتی را آفت نماند رسید چه من از سید کائنات صلی الله علیه وسلم بفرزندان صالح مشرک و لا به ظهور این معنی شدنی است. همانم شورش فیکین یا نت و آنچه فرموده بود ظاهر شد. یکی از فاعلان آفتب را آرزوی طواف حرمین سراسیمه ساخت. رخصت و تجویز نیانت. چون نیت وی درستی داشت، مبالغه نمود، فرمودند: روز جمعه پیش از حمد وقت بامداد در سبزه حاضر شوی و جواب آن بشنوی. چون آمد رسید و فرموده بعلی آمد بجزرد مشاهده چهره دلنغزای شیخ از قدرنت. در آن حیث خود را در حرم یا نت و طواف امکان شریفین بی آورد. چون بخواست آمد اثرکی از آنچه دیده بودند پدید ایشان را ایستاده یا نت. جسم بیگونه و میبفتند که با فرزند آن خود باشی که اجران زیاده است. بهم از فاعلان ایشان نقل کرده که مرا فرزند می بود. روزی بلازمت زخم و در خاطر آدمم که اگر مرا فرزندی میدادست باید که ثارت دهنه. گفتند: ترا دو پسر میشود. یکی را احمد و دیگری را قند نام کن. در خیال گذشت که اگر قیسیت بدت میکنند سبب زیادتی مسرت بود. فرمودند: همدین سال هر دو وجود می آیند. هفتان شده که فسر بودند.

25

[176]

[177]

۸۱ - شاه ابوالنیت بخاری ندیس سره

- پسر شیخ حاجی عبدالوهاب است و نیره دختر شیخ عبدالدین از شاه عبداله نصیبی کلمی داشت و اکثر در خدمت او بودی. شاه در
 اورا پراهنی و از گون پرش نیده بود. بدین سبب جذب بروی غالب آمد و با وجود آن دقیقه از دین شریعت فرو گذاشت نمودی. سگری طایف
 و حالت قوی داشت. اکثر کتب متداوله خوانده بود و بعد از تحصیل یزدوب شد. گویند در زمانی که تحصیل علم میکرد از طالعبدل سبقت درس التیمی میکرد
 و میگفت اشدایم فواهد خواند. مرا اعتماد بر حضرت و وقت نیست. خداوند که بد حالت پیش آید و از وی کرامات و کف و خوارق بسیار منقول
 است از انجند وقتی تمام روز در خانه وی نان بخت بودند و تا با هم گرم بوده آمد و هر دو پای بران نهادند مدتی بایستاد و اصلا اثر سرخشی
 ظاهر نشد. از انجند آنست که روزی چند بزرگوار خود که در ترقی مکتوبیان سعی داشت. گفت ای پدر توجه خاطر بگذار که اسل سلطان و
 تو من بودی این عالم نیستیم. همان سال دیابت ظهیر الدین قدها بر پادشاه بطرف هند هجرت نمود. سلطان ابراهیم بقتل آمد و
 ایشان دانات یافتند. از انجند آنست که روزی گوهندی در خانه اش بود. چون ازین معنی آگاهی یافت بر گوهند مرده آمد و گفت
 تم باذن الله با گوهند زنده شد و بر خاست. و گویند که او را دختر می بود که مد بدی از بلاد دور نسبت دی واقع شده بود. تبتغی
 الهی آن دختر دانات یافت. ازین واقعه آنجا را اشرف واقع شد بر نزد ایما باصل خانه از انتقال وی خبر داد. چون بعد از مدتی
 خبر رسید صاحب کووند همان روز دانات یافت بود که وی ظاهر کرد. هم از وی منقول است که بعد از آنکه پادشاه از سکنه
 پادشاهی نصیب گشت به فرمود ابراهیم. چون حضرت ویرا توجه خاطر بجدول الدین بود این سخن موافق خاطر حضرت حاجی نامتاد.
 گفت ازین ماجرا خوش باش. شاه ابوالنیت گفت چون امر چنین است چنین باش. او بنامه رفت و چادر بر سر کشید و با علم جاودانی
 انتقال فرمود. دانات او در زمان حیات شیخ بزرگوار حضرت حاجی بوده. گویند چون دانات او نزدیک رسید بزیارت پیران قدرت
 و گفت اگر نصیب است فزا میرسم. چون بنامه آمد خدمتکاران را پیش لبسید و گفت از میرسم چه فواهد گیر است. بعد از آن
 همان روز یا روز دیگر دانات یافت و این واقعه در عهد سلطان ابراهیم واقع شده و وی پادشاهی بود که چون بعد از سلطان سکنه
 بفرماندهی مین شد. اولاً با برادران و اقربا اندیشی غاصد بنظر آورد و امرای بزرگ را بقتل رسانید و بعضی را بجرم ساخت.
 ازین جهت بعضی امرا از وی برگشته و منتها پیدا آمد. چون این خبر با فردوسی مکانی بابر پادشاه رسید وی توجه بجهت نمود و سلطان
 ابراهیم را بقتل آورده ملک هند را در وقت تصرف آورد و مردم را از بیداد او خلاصی بخشید.

۸۲ - شاه جلال الدین شیرازی ندیس سره

- حاجب وقت بود و شری شیرین داشت و چهره فدائی. در سگ بریان شیخ فخر بخش که شرح گلشن داد و عارف و
 محقق روزگار بوده، منتظم است. بزیارت مرین شمشین رفت و انا با در عهد سلطان سکنه را بین و بار آمد و در دهلی سکونت گرفت
 با مشغولی روی نسبتی خاصی داشته و در خدمت اکابر آنرا تحقیق نموده بود و در شریعت تدقی راسخ داشت. از وی منقول است که
 روزی در محرم که از درویشی سخی شنیدم که موافق ظاهر شریعت نبود. خواستم او را تفریر کنم. بالای که بر آمد بن دنبال کردم. برگشت
 و بر خواند.

دست ناپیدا گردید می کند من بی دست و گردیدم میروم

این بیت درین اثر کرد بجهش شام و انام. محنت و جهش بدین بود که در اخبار الاخیار مسطور است که ازان روز که آمد آفتش و بیدانش
 سر نشد. اکثر اوقات نان و نمونی در خانه وی برای همانانک صبا بودی. هر وقت که همان می آمد این طعام حاضر آوردی غیر اطعمه دیگر که
 وقت مسین پختندی. و نامش در سنه اربع و اربعین و تسعیه در زمان همایون پادشاه. و نوحه انجا مید و قبری در جوار روضه حاجی عبدالوفا
 است و نصیر الدین محمد همایون پادشاه فرزند همی بود عالم و عارف و جواد و احیم. عدل و سخا و سعادت و عبادت در ذلک شهرت وی برکات [181]
 بوده و هرگز کسی را توخت. میام و هر دو نیام ییل از لوازم حضرت عالی دی بود چون اخبار فرمودی چند ان در طعام تکلف نکردی و
 از جوانی باکل احتراز داشت. بقترا و صفا و فضل رعایای خودی فرادان بها آوردی. ولادت آنحضرت در سنه ثلث عشر و تسعیه روی نمود،
 در سال نهم و بیست و پنج بزمان والد شریف والی مکتب بدشان شد و در پنج هفتاد و ششهای بزرگانه همراه پدر بزرگوار خود بعروضه ظهور
 آورد و چون آنحضرت دنات یافت در دار الخلافه آمده روز جمعدهم جمادی الاولی خطبه نام همایون او چند آدازه گشت و از قندهار
 تا سرحد مکتب بقرات در تصرف بدگان او در آمد و بالاخر و اوقات عزیز در نمود. سال دنات آن پادشاه دین پرور ازین مصراع
 قران دانست — همایون پادشاه از بام افتاد، کمان ذکف فی سنه ثلث و ستین و تسعیه. سبب دنات آن سلطان عظیم انان 10
 این بوده که چون بار دیگر امانت بد اختر را منسوب ساخت شش ماه ازین واقعه گذشته بود که دقت شام/ برکتک عمل بتفرج هوا [182]
 برآمد. ناگاه معذک اذان گشت. بعد تعظیم اذان فراست بنشیند پای سر بر فرسای جلیزه، بنیاد. هماندم با پس از چند روز بان
 عالم انتقال نمود.

15 ۸۳ - شیخ سلیمان مندهوی تدیس سره
 نام پدر بزرگوار او عثمان بوده. مولودی دهلوی است. نسبتش بسیدان ابراهیم ادم میرسد
 و به نسبت ارشاد چهار واسطه حضرت محبوب سبحانی قطب صمدانی سلطان المشایخ می پیوندد، بدین طریق
 که وی از حضرت شیخ محمد عیسی که یگانه آنان بوده ارشاد یافته، شیخ محمد عیسی جو پوری از شیخ فتح الد که در زمان خود بی مثل بوده،
 و شیخ فتح الد از شیخ صدر الدین حکیم که صاحب علوم ظاهر و باطن و حکیم و عارف بوده. و شیخ صدر الدین از اعظم خلفای شیخ نصیر الدین
 نمود بود و نسبت ارادت شیخ سلیمان به پنج واسطه بسیدان الاولین میرسد بدین طریق که وی ارادت به پدر بزرگوار خود شیخ عثمان دلدو 20
 و شیخ عثمان. شیخ حام الدین ناچوری و شیخ حام الدین. شیخ نور قطب عالم و شیخ نور به پدر خود شیخ علا الدین و شیخ علا الدین
 باخی سراج و اخوی سراج بسیدان المشایخ، و شیخ سلیمان ^{شیرازی} بزرگ و در تربیت طالبان و اذکار در دینش بمش روزگار بود [183]
 سبب یی و کرده و محذرت ابا بر نموده و نعمتی یافته. از پسران اکثر خانواده ما نسبتاً گرفتار. پنجاه سال در سیدان قصبی و بیت لازم
 با تکلف گذرانید و بلائات نظر نما یز شد و ریاضات شاقه کشید. در اخبار الاخیار مسطور است که در انتقال ارواح که مرتبه ایت لز
 مراتب تعزات ارب حاصل بوده. و بدین سبب از قرون ساله اخبار سابقه فرمودی و گویند که آنحضرت قرآن مجید در صراط پیش 25
 سیدمایات عبید افضل الصوات و سرچشمه دلایت علی مرتضی رضی الله عنه تجویز کرده. برسی دی در شب چهارم محرم الحرام است
 هم فصل دنات شاه جلال شیرازی دنات یافت و معتبره وی عقب روضه منبر که فاجه قطب الدین کالی است تدیس سره در

پهلوی شاه سیدک انارال بران که پادشاه بدخشان بوده و از علم و حال و حال و دین و سماج نصیبی کامل و تسلی تمام تحصیل نموده و در سگ مریدان
 [184] و معتقدان حضرت شیخ سیمان اشتغال داشته ، مدون است بیزاد و بیزرک به . و آن جناب را در سروده شیخ داؤد و شیخ محمود هر دو بصفت
 دانش و نبیثی موصوف بودند . شیخ داؤد در جوانی و نجات یافت و شیخ محمود سجاده نشین شد و شیخ کمال فرزند بزرگوار است که بروش بزرگان
 خود انصاف دارد . بعلم و عمل آواسته و بیزارسته است و فرزند آن مستوی حضرت شیخ تدیس سره بسیار اندک در جذب طالبان بیگانه روزگار و در کف و

5 کرمات نظیر نداشتند و امروز آثار و بركات ایشان از فرزندان و طالبان ایشان ظاهر است . نشانی عشق و محبت و سرودگداز و ذوق سماج
 در طینت این بزرگواران قمر است و صریحاً بانی برحق الهی مخصوصاً بر فضل و صلی از لازم حضرت ابن جاهد است . حق سبحانه صالحی بسیار
 ایشان را بر جاده آبای گام گذاشت و مستقیم دارد . منقولست که در سال هفتم و سی و شش مرزا سیدک ابن میرزا خان بلوچت شیخ سیدک

رسید . این حقایق و معارف گرم شده . اصل مسمی هم از دست شده از ابا سخن باجری / سرگذشت و وجه شهرت آن حضرت بمندی کشید
 فرموده است که ما حبهتران امیر محمود گورکان دهنی گشود ، اصل مصرع طرینی رفتند ، با بیاب منده شدم و چندی در حل اقامت گسترده
 بمندی منظور گشتم و عرض شرف شیخ سیمان مدو پنجاه بوده و برخی زیاده ازین نیز گفته اند بحرفال غری طریل داشت و فرماید می پادشاه

10 بسید دیده و ابتدای ظهور وی از آیات عالی حضرتان شده و او خانی بود بزرگ نهاد که بعد از افتخار پادشاهی خانواده فیروز شاه
 نفلول دولت بر دهنی انداخت و تابعی و متصرف شد و او اگر چه اسم و لقب پادشاهی بر خود نهاد و لقبی تک داری و جهانبگیری بر طرفین
 پادشاهان کرد و بگوگ و امرا منصب عالی داد و با دصاف پادشاهان انصاف داشت . در او اهل انزای بزرگ فیروز شاه بود

حکومت حاکم بگردد . هنگامی که امیر محمود صاحبزادان بگگ دهنی آمد حضرتان را برگزید و معان بردی مسلم داشت و انتفاع فیروز بود
 بیفرود و چون متبول آفتان پادشاهی شد عاقبت پادشاهی دهنی نصیب وی شد . هفت سال و دو ماه پادشاه بود . چون دهنی در سنه
 [186] اربع و شش و سیجیه و نجات یافت با کمان را که / انجب اولاد او بود مستزادین مبارکش . خطاب کرده بر وقت نشاند و او پادشاهی

بود میم و کریم و حمیده فضل . در اول جوس خاص و عام را ترش نجات و انعامات پادشاه نوازشی فرمود و انتفاع مالک قسمت کرد و
 مندان را گوشمالی داد . و با برای وقت و سلطین فارجهای عظیم کرد و نجا نمود . در سال هشتم دهنی و هفت برکنار دنیای چون شهر مبارک آبد
 بنا نهاد و دواشیش و کاه مرانی داد . روز جمعه نهم رجب سال مذکور استمداد نماز کرده بقصد مسجد جامع بر آمد . یکی از نزو بکان وی حرام نمکی

20 نموده بسبب از این نامده تیج بر کشید و سر مبارک زد و شمشیر ساخت . پادشاهی وی سیزده سال و سه ماه بود و بعد از آن همان روز
 برآمد زاده وی را که سلطان محمد خان ابن فرید خان نام داشته سلطان قده شاه خطاب داده به پادشاهی برداشته دومی بپرواشت
 پدران بصفت پسندیده موصوف بود و لیکن امر مملکت در زمان وی سست شد و بعضی سلاطین قریب را در سگ دی طبع استاد و با وجود

سستی و ضعف سلطان قده شاه بسبب قویت مجبول بودی که یکی از امرای او بود ، و در عهد وی صاحب اعتبار تمام گشت ده سال و چند ماه
 [187] پادشاهی کرد . بالاخر در سال هشتم دهنی و هفت سلطان باجل طبعی در گذشت . پسر او را علاء الدین خطاب داده پادشاهی اختیار
 نمودند و او دین کار سست تر و ضعیف تر از پدر بود . طاقت خلاف و جدال نداشت . چندی در دهنی گذرانیده در بدو آن

25 رفته پیش و کاه مرانی مشغول شد و پادشاهی مملکت بطور دروغت بگگ مجبول بودی گذارشت . مدت حکم وی هفت سال و چند ماه بود ،
 بعد از آن بخوار رحمت حق پیوست .

سعد و ولایت ایشان را بر پا دارند . انجمن و انضال ایشان حضرت سید احمد نافه تدیس اندر سره بوده اند که

۸۴ - شیخ محمد مشایخ ندیس سره

- فرزند حاجی عبدالوهاب و نیره دختر شیخ محمد الدین و برادر کتر شاه ابوالخیر بوده و از شاه عبدالقربلی استفاده
و استفاده نموده و از پدر بزرگوار خود لقبی تمام یافته جانشین صاحب سجاده شد. معلوم ظاهر می باشد باطنی آراسته بود چون حاجی عبدالوهاب
مرتبه ثانیه متوجه طواف حرم شد او را نایب صاحب ساخت. اکل حلال و صدق مال که از لوازم این راه است در وجود شریف او کمال
بود. گویند چون روایات نصرت آیات پادشاه سده است صفات محمد هایلر اناراله برهان متوجه تمیز بلاد دجرات گشت شیخ محمد مشایخ را
تکلیف همراهی نمود بمقتضای خدمت طاعت اولوالمرجاهه فایده با نقوب روان شد. برای قوت خود غله و آنچه ضروری است از دمی
برداشت تا از وجه نخب و ناراج چیزی خورد. همان روز که قوت می تمام شد و نجات یافت و کان ذک فی یوم الاحد سبع و
عشرین من الشعبان. کبی از فضل "شیخ حادمی بود" تاریخش یافته. عمر شریف وی پنجاه سال بود. مدت ده سال بعد از پید
بزرگوار خود هدایت خلق الله اشتغال داشت. چون شیخ محمد مشایخ بریاض روحانی خراسان فرزند سعادتمند وی شیخ عبدالکریم
بجای او نشست. و قدم بر قدم آباء بزرگوار خود میرفت و صاحب علم دلی بود. و شیخ محمد شکیب که صدانده عظمت ظاهر می و باطنی بود
از فرزندان است و پس از شهادت آن بزرگوار شیخ عبدالوهاب که بصورت و سیرت ظاهر و باطن آراسته بود و بعفت برخوردی
پیراسته صاحب سجاده گشت و بجایت خلق موصوف بود و امروز جانشین آن بزرگواران خلف صدق شیخ عبدالوهاب شیخ محمد یوسف
است که بشایخ و درویشان در نهایت نیازمندی و اخلاص و اعتماد است. الله تعالی این خاندان بزرگ را همیشه بعزت و آبرو دارا!

۸۵ - شاه مزل ندیس سره

- نسبت ارادت و خلقت برادر ماجده خود قطب الانعاب حاجی عبدالوهاب داد و نیره دختر شیخ عبدالسبحان زاده دوم است
که با شادت با شادت سید کایات عبدالفضل الصوة والتمیات آن دختر در ازدواج حاجی عبدالوهاب در آمده بود. در نهمه دسیت و یک
موتولشد و فرزندان کلمات از پدر عالی گوهر خود کتب نمود و دستور نظر شاه عبدالقربلی نیز گشت و با شیخ الاسلام شیخ سلیم سیکری
ندیس سره که بیگانه زمانه و بی همتای عصر بود، صحبتی شگرف داشته، استفاده نمود و از آنحضرت کرامات و فوائد بسیار نقل نموده
اند. چون سنین عمر شریف وی بمی و هفت سال رسید در سنه ثمان و خمیس و تسعیه در محمد پادشاهی سلیم خان ابن شیرخان
ازین عالم فانی برای جادوئی اشتغال نمود. و سلیم خان در ادب سلیم خان عقب بود چون پدر وی در آتش کالی بجهت بسوخت در سال
نهمه پنجاه و یک پادشاهی نشست و خود را اسلم شاه عقب کرد و هوای عالم ستانی در سر آورد و در اکثر امور بمنابعت پدر وقت
و همان قواعد را مری داشتی. اما در جمیع اسباب جهگیری از پدر زیاده بود. پدرش در جمیع تملو خود بر سر هر گروهی سرائی بنا
نماده بود. او در میان هر دو سرائی دیگر باخت و لشکری حکم فرمود و در هر سرا دو اسب و چند پیاده قسین کرد تا هر روز بفرق
دک چوکی ضرگورد و بناله بوی میرسانیدند. اما امراء ملوک پدر را میکشت و فدای خان را قتل آورد و در سنه تسع و خمیس و
تسعیه خود نیز نجات یافت. حکومت وی نه سال و چند ماه بود. بعد از وی افغانان با یکدیگر در افتادند و در هفت تا چهار سال
نمته و ضد بود تا در ثلث و ستین و تسعیه باز همای سلطنت همایونیه بر ممالک هندوستان سایه سعادت انداخت و جانی بود
تا تاب نیکت در آورد و اصل عالم را از نظم و تسدی انانعه خلاص گشتید.

- [191]
 فسرزد چهارم حاجی عبدالقاب است بشاه منزل از یک مادر. تولد وی در سال محمد و اوجیت و چهارم بوقوع آمده. ارادت و خدمت از همدوره دارد و بارگاه شاه منزل در حق وی فرمودی که من خادمم او خدمت و نهایت ^{تواضع} آنکس نسبت با جناب میورزید و آنحضرت در عوم ناصری و باطنی از کل ارباب و اعظم اصناف بود و بعدی در مثل باطنی استخراف و استحدک داشته که از رسوم دنیوی و معالج شادی و عینی جزئی نموده. سلطان محمد شیرخان سلیم خان را بادی نهایت اخلاص و افتخار بود. بسیار بذمت میرسیده اند و خارق آنحضرت بیدار است. گویند کفر و عصیان بجز درین وی از کفر و غناه تا نب میشدند و بجان از شکسته جبه نورانش شناسی یافته. استنلال وی ازین خاکدان طمانی به علم روحانی در سنه اهدی استین و سببیه در عهد جنگ و جدال و نهند و صد اقربای سلیم خان که بعد از فوت وی بیکدیگر در افتاده بودند و یکی از اجد سلطان محمد علی بوده و تا چهار سال آن نزاع و جدال طول کشیده، بوقوع آمد. بمشرف وی بیت و هفت سال بود و چون آنحضرت و نوات یا منت فرزند ارشد وی شیخ عبدالقادر که حافظ کلام مجید و صاحب علم و عمل بود و باوصاف اصل معنی آراستگی داشت و بصفت استغنا متصف بوده جانشین و صاحب سجاده گشت و چون او در سال هزار و دوه و نوات یا منت فرزند نخستین 10 وی سید احمد که زاد شیخ ادیباً تاریخ ولادت درست بجای پدر عالی گوهر خود نشست و چون او ازین عالم خانی بر برای جادوئی بود آورده سجاده بزرگان و اولاد بر سر عالی نظرت خود شیخ سلیم که بصفت ریاضت و جامده و فقر و فاقه و شگستگی موصوف است، تسلیم نمود. حق سبحانه استقام این سلسله شریفه تا قیام قیامت با خدمت عالی حب منظم دارد. و شیخ مدثر و تیس سره پسر وی دیگر بوده شیخ نظام نام که جذب قوی داشته و از حالت شاه منزل نصیبه کنی یافته و بصفت خلق و کرم متصف بود. و نانش قبل از شیخ عبدالقادر واقع شده و از وی سر پرمانده.

15

۸۷ - شیخ رکن الدین تیس سره

پسر عالی گوهر شاه عبدالله قریشی است از دختر سلطان بھلول لودی که در ازدواج شاه بوده، بوجود آمده. بعد از وفات پدر بزرگوار شیخ الاسلام دهلوی شد. قبر وی در جاد شاه عبدالله است.

20

۸۸ - شیخ ابوالفتح تیس سره

پسر شیخ رکن الدین است. در نیمه مایه عاشر مرجع اکابر و اصغر مصلحی بوده. قبر وی نیز در محسوی جده بزرگوار خود است.

[193]

25

۸۹ - شیخ ادمن دهلوی تیس سره

دانشمند کامل و متورع و متعبه بود و در غایت شگستگی و انکار و خضوع و خشوع زندگانی کردی. از جدمیران مولانا ساد الدین است. حیث وی در نهایت فورانیت بوده. از اعظم و قوی از جیسی بیفتش لایح و هویدا و ظاهره پیدا بود. اکثر احوال بروزه گذرانندی و در لغت غایت احتیاط مرئی داشتی. حضرت مخدومی سید الله تعالی در اخبار الاخیار ثبت نموده که او جد مادری فقیر است و نام اصل وی زین العابدین بوده. شیخ ادمن شحرت یافته. همدان کتاب تیس سره القاب از والد شریف خود نقل نموده اند که میفرمودند که ما

همچنین دانندیم که بیرون و درون کجاست باشد، الا شیخ ادمن را. بجهان آداب و ادب که در میان مردم می بود درون خانه نیز بجهان طریق بودی. زبان وی دایم بزرگوار بگشت. و نجات او در نصد و سی و چهار و تفریح انجاسید.

۹۰- شیخ یوسف قتال ندی سره

- 5 صاحب ریاضات و جامعات کثیره بود. در سنگ مریدان تاضی جلال الدین لامودی که موهومی بوده، اشتغال داد. از وی کرامات و خوارق عادات مروی است. در اخبار الانبیا سطور است که وی در هفت پل که یکی از عمارات سلطان قده تعلق است مشغول بودی و ریاضات کشیدی تا وقتی که یکی از اوبان بسر وقت وی رسید و نعمتی و الهی کرد و بعضی امداد شرت نمود چون بموجب اشارت وی کار کرد بمقتور رسید. و نانش در عهد ظهیر الدین با بر پادشاه، در سنه ثلث و ثلثین و تسعمانه وقوع آمد، پیش ازیک سال از وفات شیخ ادمن. پس وی در بیت و نعم ذی القنده است. در وضعی حمدان هفت پل که می بوده، واقع است.
- 10 من نواید انما سه الشریذ و آن در ضمن چهار کلمه ایراد مییابد

- کلمه اگر کعبه بدینا و آنچه در دست بقبول نظر کند از خلعت دیدار محرم مانده و اگر از دنیا و آنچه در دنیاست نظر قبول بردارد، بر فرودار و قابل خلعت دیدار شود. چنانچه فواج ما را صلی الله علیه وسلم جزای ما زاغ البصر و ما طغی الم ترالی ربک بود.
- کلمه این طایفه سنگ دارند از آنکه همت خود بجزی صرف کنند که در تحت امر کن آمده یعنی هر چیزی که سبق بجزی است که همتش بجزی نماید و در آن بیافت آن نیاسید. آنچه با مرگش وجود یافته است بخود تایم نیست و بخود باقی نه و چیزی را که بخود تایم نبود همت بر بیافت آن مقصور داشتن درون همتی و بی مروتی بود.
- 15

- کلمه آنکسی که در دنیا او آورده صفات مذمومه باشد و بهیکی بواج ظاهر کنایت کند بدان مانده که مروی پادشاه را همان فرزند و ساحت خانه و پیش در پاک کند و جادوب دهد و درون صفت آنجا که صدر پادشاه خواهد بود عورت و ناپاک و باخی و خاشاک بگذارد. این چنین کسی بر جده امتحان عالم بود و هرگز بدان حضرت راه نیابد.
- بجانی که سلطان درون آوردن خس و خار را از آنجا بردن آورند

- 20 کلمه چون بنده بدانند که خدای جبار است و بصلاح آورنده همه کار حاجت بجز او بر ندارد بگذر از غیر وی سنگ آورد لغری جب بود از کسی که مراد او دارد و حاجت بجز او بر ندارد. و حسب بن الودد رضی الله عنه گفته سالی در بلاد روم سفر کردم و در حراب و عمران نظر کردم. روزی از کوهی نداشتند و بر اثر آن دویدم کسی را ندیدم:
- بجبت لمن یر تک کیف یستعین علی امر احد غیرک
- جب دارم از آنکه تزجب روی شناسد و از غیر برای انجام احمد یاری خواهد.
- 196

25

۹۱- شیخ عبد الله دهلوی ندی سره

مولد و نحای وی دهلوی است. فرزند بزرگوار شیخ یوسف قتال بوده و فرادان کلمات طاهری و باطنی داشته تا هم بر توکل و تعلق گذاردند و از هیچ فرماندهی بطریق حکم چیزی قبول نمود. و نانش در سال نصد و هشتاد و هفت و تفریح انجاسید.

پهلوی پدر بزرگوار خود آمده است.

۹۲- مولانا شعیب ندوی سره

عالم و عامل و در صحت و سیرت بی مانند بود و باعتبار حسب و نسب تعدد اصل و جود جدوی از اکابر علمی زمان بوده و ریاضات کثیره کشیده و در عهد سلطان محمود منتهی شهر گشته. در اخبار الاخیار^۱ مسطور است که مولانا شعیب در وعظ و نصیحت در زمان خود نظیر نداشت. هر که او را در تذکیر دیدی فریفته دست گشتی و طاقت آن نداشتی که آنرا گذاشته بگذرد اگر چه بازرگان بر پیش بودی و علم و شیخ در پای و وعظ وی حاضر شدند و اکثر عمالی و انانی در سبک شاگردان وی استخدام دارند. ویرا بسبب اختلاف مقامات و عهد و وسیع در زمین تذکیر حالات عارض شدگی، در اثنای ده سال غمخوردگی و شش بوقوع انجامید و در عهد بابر پادشاه تبریزی بالای وضع شمس است متصل بخانه ملک زمین ادرین که از صلیبی زمان سلطان سکندر بود.

[197]

10

۹۳- شیخ جمال ندوی سره

در ایام طفلی وی پدرش وفات یافت و بمقتضای اسناد وی که در بخار و می بود چون بسن چاهت رسید کسب نصیحت کرد و شاعر شد. نام اصلی وی جل خان بوده و در اوایل جلالی تخلص بکرده. با شادت پیر پدر بزرگوار خود مولانا سما ادرین جمالی تخلص کرد. صاحب ذوق و وجدان بود و در سلاست و بلاغت و اسلوب سخنوری ماهر و از علوم ظاهری و باطنی بمرور و در طریق تجربه و تفریح و همت و فکلی و تامل بوده و سیاحت بسیار کرده و برای خشکی بحرین شریفین رسیده از آنجا بمغرب زمین رفته و هنگام مراجعت به بیت المقدس و روم و بغداد آمده و مشایخ آن دیار را ملازمت کرده و نعمتار بوده و بشیر از رسیده بشیخ الاسلام نظام الدین محمد و اکابر آنجا صحبت داشته و از آنجا بخرمک گذر کرده بخدمت و ملازمت تعدد العارین مولانا عبد الرحمن جمالی ندوی سره و ملازبان دیگر مشرف شده و در خدمت عارف انجام ندوی سره اشعار خود گذرانده و بعضی از اشعار وی بخدمت مولوی بدرجه قبول افتاده از انجمنه این چند بیت است.

[198]

20 زهی خورشید رفعت بندهات جهان پیدا

نجان در دیده روم دلی در هر مکان پیدا

مارا ز خاک کوبت پراهنی است بر تن

آن هم ز آب دیده صد چاک تا به امن

موسی ز عرش رفت بیک پر تو صفات

25 تو عین ذات می گویی و در تبسمی

حضرت مزدی در اخبار الاخیار^۱ آورده که این بیت وی در لغت شهرت دارد و بعضی از صلی در خواب بقول این در پیش سرور کاینات افضل الصوات بشدت یافته بالجد او از اعیان شرابی هند است و نام شعر از مشنوی و تصیده و منزل گشته

و کین قصیده اش از غزل و مثنوی بجز است. در هر یک سلطان حسین مرزا و میرعلی شیر و مغلی آن دیار همه شیخ جامی بجزان تعلیم و توفیر
 پیش می آمدند و چون از این در زمان سلطان سکندر در صحنی تشریف آورد سلطان در سنبل بوده. از استماع این خبر به افراط ملامت و
 رضا جوئی در طلب وی خطی مرقوم فرمود و آنجناب قبول نمود و بخدمت پیر می بود. سلطان مولانا سجاد الدین درین باب چیزی نوشت. / [199]
 مولانا شیخ جامی اثر کرد تا بسنبل پیش سلطان رفت و نجابت امرا از او کرامت سلطان ریید و پس از انقضای دولت اسکندریه
 چون نوبت جهانپانی هندوستان به تیموریه انتقال یافت و ولای جمال آرا می تلمیح الدین شد بابر پادشاه انا را در بر نامه بر منار پی
 5 اصل منده سایه گستره براهش تمام شیخ را پیش خود طلبید و نجابت احترام می آورد و بعد از رعیت آن پادشاه دین پرورد چون
 هایدن پادشاه بر منده سعادت جوس فرمود اختلافی و اخلاصی بشیخ پیدا کرد و هرگز از وی جدائی روانمانشی تا زمانی که شیخ هم در
 عهد آن پادشاه عدل گستر در سنه اثنین و ادبیین و تعالی ازین عالم نمانی برای جاودانی رحمت فرمود. پس وی در عهد ذی القدره
 است و مقبره وی در دهنی تدیم است نزدیک برونده تبرک مولانا محمد الدین حاجی در حالت حیات خود ساخته و هم در خانه که
 مدون است ای بوده.

10

۹۴- سیدمین پامی مناری تدیس سره

بصفت ابا برادیا رسیده بود و گرم و سرد روزگار دیده و کشیده. در زمان سلطان سکندر از منده تدیس طوسی پیر می
 تشریف آورد و صحبت وی با سلطان چندانی بر نیامد. در قلعه دهنی کسند در مسجد پامی منار سکونت گرفت و گوشه گیر شد. بعضی از وی
 امرای اسکندریه بوی اختلافی هم رسانده، جزوی مدد عاشق مرزوی بوی دادند تا مدحیات بود. زمین درون قلعه را زراعت کردگی
 15 و از وجه حلال قوت بهم رسانده صرف مستعان و فقرای ساخت. قبر وی هم در پای منار است.

۹۵- شیخ تاج الدین محمد صوفی تدیس سره

از اولاد عالی نژاد شیخ الاسلام فرید الدین گنجشکر است. نام والد شریف وی شیخ عبدالصمد بوده. بخدمت فقرا و آئینده و
 دوزخ سرگرمی داشت و بمقتضای سید القوم خادیم عمل می نمود. روضه نظام الادبیه به پدران او تعلق داشت. روضه نظام الادبیه به پدران
 20 او تعلق داشت و درین ایام بفرزندان وی متعلق است. قبرش قریب باستان شیخ صلاح در دهنی در دهنی کسند شمرقی دارد
 و قبری چند از آبای کرام و فرزندان نظام وی بفرزندان موقوف است. چون از احوال آن بزرگواران آگاهی نداشت چیزی نگاشت.
 دنات آن حضرت در او فرشتهم صد بوقوع آمده.

۹۶- شیخ علاء الدین ابودهنی تدیس سره

نسبت ظاهری و باطنی وی بشیخ فرید گنجشکر تدیس سره میرسد. نام پدر بزرگوار او ذوالدین بوده. مرید جبهه خود شیخ
 تاج الدین بن شیخ عبدالصمد ابن شیخ مزدا است. ادرا نیل مست میفند. یگانه عصر و کیتای روزگار بود. بصفت حمیده
 25 و اوصاف پسندیده انصاف داشت. حلم و حیا و زهد و تقوی و قناعت و توکل و کرم و سخاوت و آنچه از موازیم ماه فقر و نامرادی است

[201]

- جلی وی بوده و مباحثات و ریاضات شایسته کثیفه. او را در زمان اوفسید ثانی میگفتند. ولادتش در سال مشتمه و عقاد و دو یوتوق انجامیده. و دانش در عهد شیرخان افغان در چهاردهم ربیع الآخر سنه ثمان و اربعین و تسویه یوتوق آمد. مقبره وی برزفه شیخ صلح الدین در ولایت است. محسوی آبای کرام خود آورده است. او را با نقاب قطب الدین رابعه خاصی بود. و اعتقادی کامل داشته و از وی کرامات منقول است از انجند آنست که روزی در ولایتی پیش او آمد و اظہار نمود که تریاق دارم بمخوام پیش شیخ استراکن کنم. او گفت: من نیز تریاق دارم. گنجشک آوردند و قطره زهر در کام او چکانیدند، بطنش و بمرد. شیخ علاء الدین پاره کاک 5
- لنگر خواجه قطب الدین را آب ساخت و در کام آن گنجشک ریخت. فی الحال زنده شد و پسرید. یکی از مشایخ گفت: ما روزی 20
- بامید آنکه کلاه خلافت از خواجه قطب الدین بیایم بروضه منوره او منتگف شدم. اثرات عالیله وی بدان رفت که از شیخ علاء الدین کلاه خلافت اختیار کنم بنه برنتم تا کمر اثرات عالیله شد که علاء الدین قطب الدین است از بیچ رنگی نزد او رفتیم. بسم کمان کلاه بر سرم ضار و گشت: این کلاه از قطب الدین ادیب است. فرشتت شدم و پوشیدم اما شیرخان نام او فریاد بود و نام پدرش حسن. والد او بزرگ بعضی امرای سکنه ریہ تیام داشت و سلطان سکندر امرای خود را منع کرده بود که قوم خود را همچکس صاحب اعتبار نزنند 10
- که دماغ پادشاهی از اینک خلافت است. بن برین فریاد ازین صوبه بایس شده. در عهد سلطان ابراهیم لودی بطرف بھار رفت و آنجا نشوونما یافت. صاحب جاه و اعتبار گشته بشیرخان لقب گشت و درج بدم ترقی کرده بتقدیر خود اندکی در سال محمد و چهل و هفت از خانی بٹامی رسید و فرمان فرمای لاکھ هندوستان شد. چون دانا و کار آزموده و گرم و سرد روزگار دیده بود امور مملکت را استقام تمام داد و نام دستان محمودان و دزدان بر مهم انداخت و بنفرا و صلحا و روحایا ماضی نیکو کرد و در جمیع قلمرو خود بر سر راهها کاروان سراز 20
- بنا نهاد و در هر سرانی برای ساقران سنگها فرموده و سبکی و موذنی مقرر ساخت و اسپان در سراز نگاه میداشت تا وقت ضرورت بکار آینه گویند در یک روز خبر رسیده کرده بومی میرسد. و دانش در سال محمد و پنجاه و یک یوتوق آمد. پس از وی پسرش بر سر پر حکومت متمکن گشت. سبب مردن وی آن بوده که چون مدت چهار سال و چیزکی بعیش و عشرت گذرانید بقصد تعلقه کابغر لشکر کشید. ناگاه شامت حرام منگی که با دیبای نعمت کرده بود بظهور آمد. آتشی در قهقانه افتاد، بسوخت.

۹۷- شیخ فخر حسن خیالی تدی سره

- حالی صحیح و مشرکی لطیف داشت. جامع بود میان علم و حال و با منظر صوریہ تسلیتی تمام می نمود. پسر بزرگ 20
- شیخ حسن طاهر است که احوال وی قبل از گذشت. مرید دلقه خود بود و بواسطه او بسعد و چنت می پیوندد لیکن ارتباطی قوی بسعد و قادریه داشته و نسبت این سعد و شریفه در وی غالب بود. ولادت وی در جوینور واقع شد. از انج بخرین رفت و در حرم مدینه با صاحبان بھادرت گذراند و ریاضات فوق الحد کشید. بار دوم که شیخ حاجی عبدالوهاب بخاری زیارت حرمین رفت پاد مرده رسانید که خاتم نبوت علیه افضل الصلوات و اعمل التیات مراد معامله نمود که این شیخ زاده منگی بد شواری 25
- عزبت شیکبئی از حد گذراند. اکنون او را بھندوستان برسان. او جواب داد تا من خود مامور نشوم هرگز نوم بالآخر خود نیز باین معنی بمشرف شد و شیخ حاجی او را باین دید آورد. او در آگره بودی و قبر وی در دهلی است: محسوی پدر بزرگوار خود در بھمندل آورده است و واقعه وفات او در سنه اربع و اربعین و تسویه یوتوق انجامیده در عهد سلطنت جنت آشتیانی

قد همارك پادشاه و لاس و می در سیت و هفتم رجب المرجب است و آنجانب را عالم شعر نیز سر می بوده . بین سبب معتقدان
و مریدان او را شاه خیالی گفتندی و از وی اشعار نیکو منقول است و این منزل که بوی مشرب است شمرتی دارد و بعضی گویند /
این منزل خیالی بخاری است که مردمی در ویش صفت بوده ، و الله اعلم .

غزل

5	خلفی تو مشغول و تو غایب زمیانه	ای تیر غمت را دل مشتاق نماند
	اوستا نمی جوید و من صاحب خانه	حاجی بره کعبه و من طالب دیدار
	یعنی که ترا میطلبم خانه بخانه	گه مستغف ابرم و گه ساکن مسجد
	منقول توئی کعبه و تنفانه بخانه	منقول من از کعبه و تنفانه تو بودی
	یعنی که گند را به ازین نیست بخانه	تغییر خیالی با مسید کرم تست

و غیر از اشعار مکتوبات طاعت آثار نیز دارد . از جمله مکتوباتش شش کلمه ایراد نموده شد .

کلمه اول [○] بد آنکه عالمی است که درک آن جز بواسی نیست تل و الذی انکم و جعل لکم السمع و الابصار و الانشده [○] و عالمی دیگر
است که درک آن جز عقل نیست . العقل نور لعه الله فی تعب المؤمن فیغفر له بین الحق و الباطل و العراب و الخطای و عالمی دیگر است
که درک آن جز عشق نیست و عوالت مرفوق العباد [○]

کلمه دوم [○] در ای طرمن عقل و علم طوری است دیگر که آرا عشق می نامند در آن طر چیزها معلوم شود که در الطوار دیگر
نشود حرف من ذاق الاطال شوق الابرار الی تعالی [○] و انا الیهم لاشد شوقا .

15	کلمه [○] معنی مشتاق صمرت است و صورت مشتاق معنی . مولی مشتاق بنده / او بنده مشتاق مولی آمد ،	[206]
	بانگ می آید که ای طالب بیا	خود مشتاق گدایان چون گدا
	خود بخوید گدایان صراف	مخو قربان کاینه جویند صراف

کلمه [○] ذات عاشق صفت و صفت عاشق ذات آمد . حرکت عاشق سکون ، سکون عاشق حرکت شد . آثار از افعال
و افعال از آثار منتفک نشود . آنکه از کرد و کردار آنکه در منفصل ننگردد . افعال مظاهر و محالی ذات و صفات اند و جز ذات مولی تبارک
و تجدد صفات محالی و تقوی از صفات و حالاتند . جز ذات وی هیچ چیز وجود ندارد و جز صفات وی شهودنی و وحدت
متقاضی ذات آمده و کثرت متقاضی صفات .

20	این جمله صفت که مردمی اثبات	میدان همه بی تصرف ذات
	اورا همه صفات بیخیزان	لیکن صفتش همه یکی دان

کلمه [○] ملاحظه الهی که در آنجا ظاهر و منظر باید بر تمیزند فرق میان اینان با اطلاق و تجرد و تعین و تقید است مثلا حقیقت
ان فی باعتبار اطلاق و تجرد ظاهر است و باعتبار تعین و تقید منظر و شک نیست که آن حقیقت عین افراد خداست که منظره اویند ،

25	آن نور پاک ظاهر و شخص تو منظر است /	باشد میان ظاهر و منظر دولی محال	[207]
	فسرته بجز تقید و اطلاق یا منق	تو آن میان ظاهر و منظر هیچ حال	

کوهستان ساقی غیری نیست لایبرف از غیر او نهایت روش ساکنان راه حق تعالی و تفرّد آنست که بمقامی برسند که
بعد از ایشان در توانی در هر قدر توفیقی حق نباشد و تجرد بی بند و بستر حقیقی که ثانی امر است محقق گردند و بگم ان الدیامران تودوا
الامانات الی احدی، هستی محبت را بیج شود و نیست به نیست عاید گردد:

ظلم الورد ذوالمنن باشد بطل الزور جب و تن باشد

5

۹۸- میر سید شمس الدین و سید ابوطالب مدین سرما

هسته و طریز با یکدیگر عهد موافقت دینی داشتند و سبب آشنائی ایشان آن شد که سید شمس الدین که مرد فاضل و

الثور و ولایت منقبت و در صفت طلب بی فکر و دقت بود بطریق بی قصتی و تفرید سیر محمود عالم میکرد و در بعضی اسفار سید ابوطالب
که جوانی بود از سادات عراق و حسن عید و صفای سریرت انصاف داشت بتخریب بعضی حوادث از وطن برآمده بخدمت سید شمس الدین
معا ج شد و در سیر هندون که موافقت و مراقت اختیار نمود و چون به صلی رسید سید شاه مهر فیروز آبادی که دومی نسبت غوث الثقلین

[208]

می نمود و وضعی غریب و طری غیب داشت و بعلت حرمت و استغنائی ظاهر و اشتغال طریقۀ دعوت متصف بود و معتقدان بسیار چه از
امراء و نوک و چه از قوامی و عوام داشته و کاه و بار میبخت و می در غایت دواج و رونق بوده. از زمان سلطان ابراهیم بن سلطان سکندر
تا محمد اسد سلیمان شیب خان معزز و مکرم بوده از استماع تشریف آوردن آن دو بزرگوار بوجهم آنکه مادا بسبب ایشان کت وی بیازاد
میبخت وی راه یا به فرامست که ایشان را بسوی خود که بحیثیت تواضع و تمیق ایشان را همان خود ساخت. پس از منتهات اخص و محبت

انسانی نمود که آن دو بزرگوار بخود حضور فدا شده و راضی دارند و همانجا باشند چون مسافر و زبیب بودند بصورت بهم خانگیش حق در دادند
ورخت اقامت بمنزل وی اکتند. شاه مهر چند دختر داشته که بعد از نکاح ایشان بسبب عدم آنگاه صورت نمی بست چون این سادات
را دید که مسافرانند از شهر بیانه آمده در مردم شهرت داد که ایشان آنگاه می مانند و بارها پیش از آمدن ایشان گفتی که ما را فویند

[209]

از شهرهای لایب آریبند شاید نسبت مصاحبت بنات ما صورت بندد. پس از مدتی بسید ابوطالب از برای نسبت تزییح پیام فرستاد
و این معنی موافق مزاج سید نیفتاد و جواب داد که ما مسافرانیم بر مردم تفرید و تفرید ایستاده ما را ازین معنی مندر دارند و در همین
اشنا آن مرد و مزیز را در خانه وی شمشیر کردند نشسته عظیم در میان حق افتاد و صحبت روزگرا از سر تازه شد و هیچکس از مردوزن نماند که
از استماع این ستم جامه چاک نکرد و چون از دیده گرفت و بمغز ان ایات مترجم شد.

20

باز این باصل میت نبوت که علم کرد باز این بخانه ان نبوت ستم که فرامست

باز این چه کوفه این فرامست و این چه تو عاشور نیست ورنه تفسیر بعینا است

این مرد بزرگوار را با ج صامی خون آورده و صلی سیاه بر آوردند و در حرم روضه تدعیاه حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم دفن

کردند و قبر ایشان نسبت بمجربوی که در آنجا واقع شده است در بارگاه خلق و این واقعه طائفه در سال نهم و پنجاه و پنج بوقوع

25

آمده بعد از صدور این معاهده و وقوع این حادثه اکثر مردم نسبت این قتل بشاه قهر کردند و جمیع خدایق از وی برگشتند و معتقدان
منکر شدند و در دستک دشمن و نزدیکان دور و اطراف این صوبه دینی تحقیق و تفتیش آمدند و شاه شجر را مقید کردند و در زندان نگاه
داشتند و از امانت و وفای دینه فرو نمیکند داشتند و او منکر مسلط شد و میگفت که این منته با طردع و رضای من نشده. خبر باسلام

- که والی همه رسید. او بر عطا انداخت که هر چه سنده شهری دین باب باشد بران عمل نمایند. اکثر علمای لاجورد و دهلوی و جوهر و
 بشار حکم سلطان اجتناب نمودند و چون او متوجه بود و میگفت که من مظلوم و بی گناهم و از تصور این معصیت جرات نیندیشم
 و بی مزنی اصل بیت امری تبیین است بطریق دراشت باریده هر چه بر ما می آید بدان ما بریم. علمای وقت در تنوی قتل وی قنق انداختند
 و هر چند ترده کردند ثبوت شریکی که شبها دران دخل نباشد رسید. از شیخ امان پندی که از علمای صوفیه بوده است/ و در علم ظاهرکی [211]
 و باطنی پایبند و مرتبه ارجمند داشت منقول است که هر چند خواستند که دین حاضر شود قبول نکرد و گفت: قدم امان در دودخ
 چرا زود که در معرکه که اصل بیت را فزاد و گرفتار در پیش ایستاده کشته و من در مجلس معزز و محکم نشسته باشم حاضر شود. کشته شد
 آن شاهزادگان حیف است و فدا کردن این نیز چنین دیگر. ازان خون در جگریم و ازیں در خوف و خطر این کار جنیان
 است معاذ الله که ازیں چنین معصیتی سرزند. بالجد مدعی مدینه بر سر این قضیه نوحا بود تا زمانی که شاه همه در زمان و نجات یافت
 و بعضی مردم پس از مرگ پای او را بسته در بازار کشاکش کردند در گوشه انداختند. بالآخر بماله و دسی بعضی دیگر نزدیک بگوشک نمود
 در زیر قلعه دهلوی مدفون شد. و از وی عجیب و غریب منقول و گویند که تفسیر جن داشته و او را بریدان و خلفا بودند و پس ازیں 10
 واقعه اکثری از دایره اعتقاد بیرون آمدند شیخ فریاد شوقی که در سرب مشق و لذت و ذوق و شوق شوقی داشت و در آخر
 اسباب/ و نیروی تسلی تمام حاصل کرد. از جده خلفی او بود. از شیخ یعقوب کشمیری علیه الرحمه که مری ناضل و کامل و محدث و مفسر [212]
 و از خلفی مددوی اعظم بود، منقول است که روزی جماعت همان پیش شاه محمد فیروز آبادی بودند و طعام در میان بوده. یکی
 از ایشان سیل جفرا ت اظهار کرد. ناگاه طرف جفرا ت بسته بیرون آورد و پیش همان نهاد و در همین اثنا زنی گریه کنان آمد
 و گفت اهدام بی سیمای سوتن برهنه و یک جفرا ت مرا کشیده در صوم سرا می شاه آورده. چیزی بان زن دانید و بازگردانید
 و ازیں قسم شعبه های دیگر که بر تفسیر جن دارد از وی بسیار نقل کرده اند. 15

۹۹- سید ابراهیم ابریمی قدس سره

- نام پدر بزرگوار او امیر مومنین بود. سید صیقلی است و در سلسله قادریه بود. چنانچه در فتون علم جامع بوده و برکات
 سلسله شیخ و اکثر خاندان نیز جمع کرده. انانیت قادریه بروی غلبه داشت و مرید شیخ بها و ادین قادری شکاری بود در ساله 20
 که شیخ در طریق شکاریه جمع نموده برای سید کرده. بالجد بزرگ و متبرک کامل و عالم و عامل بود و علوم عقلی و فنی/ و ظاهری و باطنی [213]
 درجه کامل داشت. در اخبار الاخبار مذکور است که در زمان وی در دهلوی و علم دیگری مثل وی نبود. کتابهای بسیار داشت
 و اکثر آن چند روز نوشته و چنان تصحیح نموده و مشکوک آنرا حل فرموده که هرگز ادنی منافعی نباشد نظر در کتاب وی کافی است.
 و احتیاج گذراندن نیست و بعضی از منصفان مثل شیخ عبدالعزیز و اکابر دیگر رفته پیش وی از علوم قوم تلمذ میکردند و از
 25 شیخ و علمای پیش وی حاضر می شدند و استفاده می نمودند و بعضی دیگر از نامنصفان عصر تمدن وی شناخته و با علمیت وی قایل
 نشده از برکات صوری و معنوی وی بی بهره مانده و آنجا نیز بسبب حمل و نافع شناسی اصل روزگار بگوشه قرار داده و بر او
 نوشته و تصحیح کتب فقیه نموده بدین متعهد نشد و مردم را از انانیت فرود داشت. هم اخبار الاخبار سلسله است که وی بواسطه از

[214] شیخ نظام الدین ادیب در معاد خرقه پانث و منظور نظر شد و مبین در مجلس سماع حاضر شدی . از شیخ ادکن الدین ولد شیخ عبدالقوی مروی است روزی بخدمت سید صوفی نمود که امروز صبح فاجه قطب الدین است اگر در مجلس تشریف فرمایند بجز است . سید گفت ، شایر بودید و بواجب متوجه شوید تا چه فرمایند . چون او زیارت فاجه مشرف شد . در مقابل قبر تشریف بنیست و بر دعائیت آنحضرت متوجه گشت و مجلس سماع گرمی پیدا کرد و در صوفیان و قوالان در جوش و خروش آمدند . ناگاه حضرت فاجه بروی ظاهر شده اند و فرمودند که این چه بختان ، ما را بر روند و ما را مژگونی ساخته . پس وی بخدمت سید آمد . بی آنکه از وی چیزی پرسند تبسم نموده و گفتند ، اکنون مژد ما را قبول مکنید ؛ واقعه آن بزرگوار در سنه ثلث و خمیس و تسهیه بوقوع آمد و قبر تشریف وی در خانقاهی که پایت امیر خسرو است واقع شده .

۱۰- میر سید عبداله اول تدیس سره

[215] سید صوفی است . نام والد تشریف وی ملا بوده . سعادت ارادت وی بواسطت بعضی از اولاد سید محمد گنبدو دراز بستید و شیخ نصیر الدین محمد تدیس سرها میرسد و بر بنی برانند که بعداً تادیه و البستی داشت و بمرقتد بر از فرزندان مشایخ طبقات جهومند و روشن مدون بود . حضرت مخدوم در اخبار اله خید آورده اند که آبای کرام وی از قصبه زیه بود که از مضامین جوخورد است . بوده اند . بعد از آن بدکن رفته و سید آنها متولد شده چون بسن جلالت رسیده تحصیل علوم نموده سرآه اصل علم شد و از آنجا بجزرات رفت و قصد صوفی شریفین نمود . پس از زیارت باجمه آباد مراجعت کرد . از آنجا بآلتامس و فواشس بعضی از امرای مایرنیه بر صوفی تشریف آورد . نزدیک بکوشک نورد سکونت گرفت و مدت دو سال کم یا بیش در تقیه حیات بوده مرجع ابا بر و اصغر گشت و با ناده مشغول شد و در اکثر علوم تعیضات کرده از انجمن فیض ابادی شرح صحیح بخاری و سیر النبوی و رساله تحقیق نفس و رساله فرائض منظوم تخریقی دارد و توحفات ابن عربی را مطالعه کرده از خطبه تا خاتمه هر مشکلی که داشت بخشی آن آسان گردانید و بر ممول معانی حاشیه دراز نوشته و همچنین بر کتب متداوله مستفحق و حکمت و کلام و اشعار سروده دارد و در آخر عمر شگفتگی و انگ و نماند نبستی قرار داده بغزیت و نامرادی در ساخت و در سنه ثمان و ستین و تسهیه در زمان سلطنت اکبر پادشاه . رحمت حق بیوست و قبر تشریف وی نزدیک بکشک قریب منزلی که در آنجا می بوده در گور زیان واقع شد .

من فوائد انساب الشریفه و آن در پنج کلمه ایراد می یاب

[217] کلمه در رساله معرفت نفس آورده به آنکه نفس منطقی مشترکست گاه نفس گویند و ذات و حقیقت ششی فاضله پنجاه در آیت تعظیم مافی نفسی و لا اعلم مافی نفسک و گاه نفس گویند و روح علوی فاضله و آنرا نفس ناطقه گویند و گاه بخار لطیف فاضله که از جوف دل بتقسیم حرارت عزیزی متعاضد شود و از ماه جاری سروق جمیع اجزا و اعضاء بدن جاریست و از فرق تا قدم در تمام بدن ساری چنانکه در شخصی متمائل باشند در تعدد ذات و در لغزی و فزوهی یکی ظاهر که بدن است و یکی باطن که نفس است و مثل بدن پیراهنی است پیرنیه و مثل نفس بخار مخلوقی که در جمیع اجزای پیراهن رسد و بکل پیراهن برآمده گویا یک آدمی بخاری در تن هر آدمی تایم است و آن جوانی است که حس و حرکت و حیات بدن بردهست و در حقیقت متحرک و ماسی اوست و جوع و حرص و شبع و مواد جمیع صفات نفسانی بردهست و در لاف مراد از انفسا نفسی همانست .

کلمه^۵ همدان رساله آورده که مدرک حسرات نفس است و مدرک معقولات روح، مدرک اشیای مرکب از معقول و نفس تعب است. پس باید که مدرک اشیایی که نه نفس باشد و نه معقول و آن ذات و صفات خداوند است تعالی شانه چیز دیگر باشد برحمت شانه لطیفه دیگر اعلی و اصغی فرستاد و بقرب تعلق دارد و آزار بر خواننده و لطیفه دیگر اصغی از همه فرستاده و آنرا ضعیف خوانند و کشف ذات متعالی پنجم نمی شود چنانچه در حدیث قدسی وارد شده و فی الحقیقی انا.

5 کلمه^۶ روح سرور انبیا صلی الله علیه و سلم ابوالارواح و صدق همه افراد است و نشانی همه موجودات. همه موجودات را کاملاً فرض باید کرد و روح حضرت صلی الله علیه و سلم را جان همه. تعلق روح حضرت صلی الله علیه و سلم با سایر ارواح و لطایف آدمی و تصرف وی در آن همچو تعلق و تصرف روح علوی بود و در نفس و بدن و جمیع لطایف بلکه همه موجودات تحت تصرف آن روح قدسی باشد و آنچه در باب کشف و شهود بیان کرده اند که در ای روح انسانی روح قدسی است اشارت بر روح بر توح حضرت تواند بود صلی الله علیه و سلم.

10 کلمه^۷ نسبت تصرف و هستی حضرت سبحانه جمیع ذرات عالم علی السویه است و هر ذره آئینه و منظره جلال با کمال و بخت است و معنی در وقت نماز و خطاب توجه بدل صورتی کران بدان سبب است که دل مسکن روح حیوانی است و باقی لطایف بروح حیوانی متعلق اند. پس توجه بقرب توجه جمیع لطایف باشد و با جمل توجه تعب موجب تعلق باست و مقدم کشف لطایف ثم فهم علی الترتیب تا نماید. مگاشد افکار تدسیه ذات و صفات حضرت حق سبحانه هم ازین طریق باشد و لهذا گفته اند در تعب صورتی روزنی است که با آن روزن کشف عالم غیب و شامه مراتب جبروت و لاهوت گردد.

15 لشکر منت گنجه در زمین و آسمان من درین فکر کم که اندک سیه چون جا کرده [223]

کلمه^۸ هم در آن رساله بعد از تمثیل سه مقام که از برای پادشاهان می باشد نوشته که در آیه کریمه بسم الله الرحمن الرحیم اشارتی بدین سه مقام است و تاویل بدین هیچ کرده. بسم الله الرحمن الرحیم علی العرش العظیم بالرحمنی العامة اشاره الیه الرحمة العشره بالرحمة الخاصة المختصة بالمؤمنین و آنچه ذکر کردیم مشهور است که متوجه تعب نوشته سه بار الله یگوید و اشارت فوق و تمام و ضعف میکنند مراد همین عرض شده است و الله سبحانه اعلم.

20

۱۰۱ - شیخ عبد العزیز قدسی سره

پسر فرود کمال الفی شیخ حسن طاهر جوهری در برآمد شاه خبلی است و خلیفه بیان تاضی فکری یوسف نامحی طوطی آباکی که خلیفه شیخ حسن طاهر صاحب کرامات و استقامت و زهد و تفرید و ریاضت و مجاهدت بود و بدو واسطه بیدار صبی حادثه شامیرید او را بجهت واسطه بسعان الشیخ می پیوندد چنانچه ذکر شیخ حسن اشارتی بدان رفت. جمال الحق لقب اوست. بالحمد للشیخ عبدالعزیز [224]

از مشایخ مشاهیرین شایخ چشت است. بزرگ بود و جامع میان علم ظاهر و باطن. از ایام طفلی آثار عظمت و بزرگی از ناصیه حال وی ظاهر پیدا بود و ریاضت و مجاهدت یکشید و آنچه بر فرود از ایام صبا لاکم کرد تا آخر وقت بعمل آورد و وقف نمود. در اتباع طریق سلف دقت فرموده گذارشت نکردی و در حفظ آداب مشایخ نهایت سعی و کوشش داشت و در اعانت حاجتمندان و قواعد کابر

یگانگی عصر و وحید روزگار بوده در قواض و اکناف و شکست نفس و علم و بردباری و مبرور و تقسیم بادگار شایخ چشت. ولادت با سادش در شهر بونود در سنه ثمان و ثمانیة بوقوع انجاسیه و بعضی برانند که در سل مشتمل د فودوشش هجری از کتم عدم بهمرای وجود عدم خدا و دساله با کتر ازان بود که پدر بزرگوارش خانه کوچ بدستی تشریف آورد و چون والد وی قنقر شد ویران نظر مبارکش در آوردند گفت: امانت این پیش میان تاضی خان است و آفتاب بعد از وفات پدر بموجب اشارت پیش میان تاضی خان

رفت و بمن تربیت وی بر تبه ارشاد رسید. خلافت یافت و بدستی آمد / و سعاد ارادت و شیخت بر پا کرد و خلق را براه راست دوتو [225]

میفرمود. و بیاری از اصل ثرق و ذوق و وجد و سماع بوی مرتبط شدند و قریب هفتاد و هفت سال برهنونی طالبان حق بر نشست. فصوص الحکم و حقایق نامهای دیگر درسی گفتی و نیکو میدانت در وقت رحلت بدوق و حالت دنت و واقعه و نانش و هشتم جهادی انسانی سنه نفس و سبب و تسامیه در عهد شمر باری جلال الدین اکبر پادشاه بوقوع آمد و مرتداد در صحن خانقاه است. گویند ختم وی برین آیت شد که سبحان الله بیده سکوت کل شی و الیه ترجول و چون آفتاب اکثر اوقات از خود بزره ناچیز تعبیر فرمودی یکی از فضل

تاریخ و نوات وی 'ذره ناچیز' یافت و جناب مژدی موی مولانا حسن امین ال احواله که در سگ اناضل شمر و هسل منتظم اندو [226]

در فضل و سعادت و فوس صحبتی ولی تکلنی یگانگی حمت و تقائی کما تجرول می شود و نسبت ارادت بشیخ چائین لده داشته که بعد از نیم الحی عقب بودند و در حقایق شیخ عبدالعزیز / داخل و در علم ظاهری و باطنی بی بدل و خدمت مژدی بعد از وفات شیخ نیم الحی منظور نظر کیم اثر حضرت فواید ما فواید باقی تمدی سره نیز شده اند، آن تاریخ را بتزیر تاریخ فوت شیخ فود دین چند بیت بدین طریق بسته و فرموده که:

15	که اهل معرفت را بود برهان همه اسرار حق پیشش بیان بود بحر دم قابل حل من مزینگی شناسا گشته اشبا کما همی ز لطف ایزد حی توانا	شهبی ما دمن عبد العزیز آن بیان عشق را ششبی زبان بود ز بانوش بود مجو با بزیکی دلش بود از عنایات الهی سخن گوته که آن حق بین در اشیا
20	همان دیدی که اندر گل مزاری اگر چه اکثر اوانشی نغمتم نختین ذره ناچیز گفتی بسوی منزلی کما ترا توانی و رقم زد ذره با لفظ ناچیز	چشم پاک بین در نشک خاری باین حال و باین حالت که گنتم ز فود هر که در تعبیر سختی چو سسرم سیر کرد از دار غالی بتا دیش کی از اصل تمیز
25	ز ذائقش غیر حق چیزی ندیده غلط کردم همان بود و همان بود که باشد هر یکی چون با بزیکی شد آخر مجو پسر فود روانه	جیبی داشت سر تا پا عقیده سخن گوته که این هم مثل آن بود تعالی الله زهی پسر و مریکی ز بس تبعیت آن شاه یگانه

ازین دنیای ثانی مستمزم ره گداه
 که روز ما سیه کادان سیه کرد
 چو در دریای نگرمت فوط قدم
 که دره گوهرش یک یک شمردم
 پس از نگرمت در تاریخ منضم
 جیب زده ناچیز گنم
 خداندنا بحق این دو یاد
 که ما را از دیدن باز آرد
 خداندنا بحق این دو بخت
 که بر ما هم در رخسار کن داد
 چنانم گوین در مصتی فریش
 که نام فسق کرد از نوش تائیش
 ز چشمم دور کن زان گونه تمیز
 که در چشمم نیاید غیر یک چیز
 اگر بخود حدیث از خود برانم
 بنسب از مطلق گفتن ندانم

5

و حضرت شیخ را پسران بودند از اجمد میان تعجب عالم بریادتی علم و فضل و دانش و وجود سخا متنازه مستثنی بودند و آنجا با واقعا یف
 است از اجمد عینیه و عسزیزیه شمرتی دارد.

10

این ده کلمه از بعضی از تعاریف وی ایراد می افتد

کلمه بعضی بزرگان فرموده اند که معنی حب الدنيا داس کل خطیبه آنست که دوستی دنیا سرگنا نانت و سرهمه گان کفر
 است. [228] پس دوستی دنیا کفر باشد و معنی ترک دنیا داس کل عبادت آنکه ترک دنیا سرهمه عبادت است و سرهمه عبادت ایمان است. پس
 ترک دنیا ایمان باشد.

15

کلمه خلاصه و معیت اینست التخلیم لامر الله و الشفقه علی خلق الله و ادنی مرتبه این معنی آنست که بیخ و صخره خلق چنان
 خوش و نافرین گردد که بیخ و صخره خود اگر فرق می یابد هنوز نه کذا بانست و کذب بیخ و صدق سرایه تعریف است. قال البنی
 صلی الله علیه و سلم الصدق یحیی و الکذب یحکم.

20

کلمه کاذبان را هیچ منزلی با نیست راست بازی می رود که کوی دوست
 کلمه خاشع عیب همگی ظاهر است بکار دل بگذراند و در ستر آن بگوشد تا جان بسته نگردد و این امری بجز است و زبان
 را از خبیث و دل را از نظره خبیث مسلمان نگاه دارد که زبانی عظیم دارد.
 کلمه ذکر بر چهار نوع است. یکی آنکه در زبان باشد و دل از آن غافل بود، دوم آنکه در زبان باشد و در دل هم باشد،
 سوم آنکه هم زبان در ذکر باشد هم دل، چهارم آنکه دل ذکر باشد و زبان خاموش و از غیب ذکر اگر چه زبان بچیز دیگر مشغول شود،
 دل گویا باشد.

25

کلمه ثمره ذکر هبت و انس باقی سبحانه است و در سینه حق عزوجل بغیر ذکر حال، زیرا که عشق واسطه و وصل آمده
 ناچار ذکر برای عشق باید.

عشق را با کفر و ایمان چکار
 عاشقان را لحظه با جان چکار
 عشق مغز کایات آمد طام
 یک نبود عشق بی درد تمام
 تدبیران را عشق هست و در دست
 درد را هر آدمی در خود نیست
 هرگز در عشق حکم شد عدم
 در گذشت از کفر و اسلام هم

ذره در دغدا در دل ترا بجز از مرد جهان چهل ترا
کفر کافر را و دین دین را ذره در دوت دل عطار را

کلمه نجات توحید موقوف بر حریت فرد است چون از فردی بیرون آید چنانکه خبر از فرد نماند نگاه نجات توحید رسد هم ازین جهت اصل توحید فردی را بت پرستی دانند.

سه یا چون بت شکنی خود مباحی خود پرستیدن کم از احسان نیست

کلمه معنی بودن حق بجهت مبدء او متنی حرکتی بحسب فهم خویش چیزی میگوید معنی که آنرا حرکتی فهم گفته و العالم علم، آنست که خدا ایتعالی واجب الوجود است و هر چیزی که نیز است ممکن الوجود و وجود حرکتی با ایجاد واجب الوجود است پس حق را بدین معنی/ به ایت و نجات هر چیزی میتوان گفت.

کلمه آغاز صد بیان شوق است زیرا که شوق شایخی است از شایخی عشق و شوق در وصال و رویست.

جمال در نظر و شوق همچنان باقی گدا اگر چه عالم بود دهنده گداست
گردن نشی هزار بار بنهم در آرزوی بار دیگر خواهم بود

کلمه تامل البنی صلی الله علیه وسلم من عرف نفسه فقد عرف ربه. تامل صاحب الغفران ای من عرف نفسه بان حقیقه التي انظر في هذه العمرة محو جميع الاشياء الى مالا يتاهى فته عرف ربه.
کلمه این راه راه جان بازانست. تامل بر مردن نهند هیچ کار نشود.

بیر از خویش تا پای رفائی که چونند تو آمد این جدائی
ز تو این شکل و شیوه کی پذیرند هو با برود نمی دست تو گیرند

اما جلال الدین اکبر پادشاه فرزند طالع بنده نصیر الدین قده همایون پادشاه است. بعد از استغال جنت آشیانی در سن چهارده سالگی با تانق امرا می عظام روز جمعه دوم ریح الاخر سنه نهمه و شصت و سه خطبه بانقاب همایون می زیب دریافت یافت و سر بر سلطنت اجوس می استغال پذیرفت. مسند پادشاهی از وجود او رونق و تازگی پیدا کرد و اسباب سروری بیامین دولتش استقام پذیرفت و آن سلطان جوان جنت حاسن سیرت را با حسن صودت جمع کرده و کمالات خلقی با کرامت خلقی انتظام داده. هر روز دولتی تازه و حشمتی بی اندازه از کمن تا نید الهی بطور آورد. گردن کتان روی زمین بخدمت شتائنده و جب بو خاک

جمودیت بودند و هر که از طریقته اقتیاد پیچید گوشمالی چنانچه باید رفت. در سال ازال جوس جمیوی لیسین را که لشکر بجهد جمع کرده در حیطه صنبه آورده قسری بسیار بر اصل اسلام میکرد بقتل آورد و عقب لب زکی شد و از جوس تا نجات وقت بمر جانب که توبه فرمود جنود دولت و انبال با استقبال لشکر نظر مانش آمد و آنچه پادشاهان را از عدل و حلم و کرم و بنده نوازی و سروری و کثرت ثنی و ببری باید همه در ذات آن سیمان دستگاه موجود بود. جمیع اطراف هندوستان تا انصای بلاد شرقی و غربی و جنوبی و شمالی در تحت تصرف بندگان حضرت وی آمده. چندین پادشاهان در ایان و انغانان که حرکت کوس انا و دلا غلبه می میزد

غاشیه اشغال بر روش و حلقه متابعت دمی در گوش کرده تفصیل احوال آن خدیو عدو بند کثرت کئی از ضبط و صده این رساله بیرون است. از برای این عرض دفتر می عاصده باید. مدت پادشاهی خاتان اکبر پنجاه و دو سال بود و در سال هزاره

۱۰۲- شیخ الحقی قدس سره

- اصل وی از عقافت. سیاحت بسیار کرده و مشایخ بسیار کرده و ریاضات شاقه کشیده. اکثر اوقات ساکت بودی
 5 و سخن کم گفتی و نجابت عمر رسیده پیرنایی شده بود و در آن کبر سن گفتی من منتظر کسی ام، چون او بیاید من میروم. حق تعالی
 او را در آن عمر پسر ارزانی داشت، بعد از آن نقل فرمود. واقعه دانات وی آنچه منده وی در اخبار الاخیار آورده اند بدین شرح است که
 روزی بخادم گفت، هر چه در خانه باشد بیرون کن. خادم گفت: تراکی در خانه چیزی بوده! گفت: هر چه باشد! کم و بیش
 [233] دو سیر خند پیدا شد و دو جامه کهنه بغیر آن داد. بعد از آن میل سماج کرد. گفتند: چه داری که محبوب دمی! گفت: دستار خود میدهم.
 بدین اشیا خانه همایه وی سرود میگفتند. آنجا رفت و بشنید و حالت و گریه بسیار کرد. چون مغلوب شد بخانه اش آوردند. پس
 10 از سلمی برخاست و غسل جمعه با آورد و بادران را دواغ کرد و آنچه از قرآن ذلیفه داشت بخواند، پس بخت و جان بخی نسیم
 کرد و این واقعه در نهمه و هشاد و نه واقع شده. قبر وی در دهسلی است.

۱۰۳- شیخ حسن بولد قدس سره

- از اولاد بعضی اکابر شهر و از اول حضرت جندوب و از اولوار عالم فارغ آمده. حالش عزیب داشت. در اخبار الاخیار
 آمده که اکثر اوقات برهنه بودی و عطر و عروس وی هرگز اختیار نکند بگدش منوله بود که در دیوار زنند. هر چه پیش می آوردند
 بفرالان میداد. با وجود عفت و دیوانگی بجز بجهت میلان خاطر تمام داشت و چون ساده روئی را دیدی ذوقها کردی. بعضی از علمای وقت
 وی را در خدمت سرور کاینات علیه افضل الصلوات در خدمت طهارت حاضر دیده. بعضی از خاصان گفته که ما دیرا در حرم مکدیده
 15 ایم. گویند سلیم خان پسر شیرخان مور بهر سینه آرزوی آن داشت که شیخ حسن بر بطن وی قدم نهاد. روزی از بسیاری
 خواہش بمتفقای مدعی جذب بر آشفت و گفت: زود باشد که سراسر بطن او شمشیر پیچیده شود. پس از چند روز اثر آن
 سخن بظهور آمد. منقول است که هر طرف شیخ حسن آمدند خراسان کردی دماغ آنجا میان مسطه شدی. بان رایحه استنشام
 20 آمدن وی میکردند و جب تر آنکه بول و غایب او وی نافوس نه داشت. و ناشی در سینه و سینه و تسبیح و تسبیح بوقوع آمده،
 در بیست و پنجم ربیع الاول. روزی او نزدیک متبسمه خواص خان در بازار دهسلی است و خواص خان از خدماں شیرخان
 کور بوده. از نجابت سما وجود مشهور گشته. در سال نهمه و شصت بفرموده سلیم خان شمشیر شد.

۱۰۴- مولانا جبه قدس سره

- 5 در طبقه مغربیه احمدیه ارادت داشت و سوک طریقت بروش بزرگان آن سلسله میکرد. از اکثر علوم عربی و دانشی
 بهره ور بوده. در زمان سلطان مظفر بقراتی از جبار بجزات آمد. سلطان در سنگ شگردان وی مستغف شد و نجابت تعظیم

جای آورد. بعد از فوت وی پسرش سلطان مجاهد نیز بر دم پدر بگذاشته بود. چون جنت آشیانی صوفیه
گجرات را مسخر ساخت از نهایت تقدس‌شناسی در رعایت خاطر وی کوشیده همراه لشکر ظفر اثر بهسلی آورد و آن مقام و کسب پسند خاطر
مولانا آتوده در اقامت انداخت و در زمان شیرخان مور بار السور خراسان.

۱۰۵- شیخ زکریا دهلوی ندی سره

- لقب وی به والدین است. از اعضاء بزرگوار گنجشکر و از نامداران سلسله شطاریه بود و از یاران شیخ علی شطاری.
ریاضت و مجاهده بسیار در سوک جلا تمیق کشیده و از شیخ عبدالقدوس حنفی چینی و از دیگر مشایخ دقت استفاده کلی نموده و در
مطالعه در سبیل تعریف از شگردان شیخ فرود لاریت و از شرکای شیخ امان پانی پی. روی حجب داشت. بسیاری از متکلمان طریق
صوفیه از دیدن وی همین اعتقاد این طایفه گشته و در سبک سالکان این راه انتظام می یافتند. در سال نصد و هفتاد و نمانت
پانزده در اوایل عهد اکبر پادشاه. و پدر شیخ زکریا عیسی نام و ملا والدین لقب داشته. در علوم متداول مهارتی تمام داشت و از
شگردان شیخ ساه الدین کهن بود و تحصیل و تکمیل علوم باطنی از خدمت و ارادت شیخ ابوالفتح عارفی که از نسب شیخ جمال عارفی
است کرده. مذکور کردی و در همین تذکیر مسانی قسم آن بطریق فتنه بیان فرمودی و دو فرزند داشت یکی شیخ زکریا که
مذکور شد و دوم شیخ کمال الدین که در دانش عسری کمال بود و تعانیف کرده و از علم باطن خبری داشته و او را در پسر بود
شیخ دکن الدین و شیخ حاجی شطاری که هر دو تاریخ باطن و خدا شناس بودند رحمة الله علیهم اجمعین.

۱۰۶- شیخ تاج الدین دهلوی ندی سره

- پسر شیخ مجاهد الدین زکریا ابن شیخ عیسی دهلوی است. از کمالات صوفی و صوفی واقف بود و علم تصوف را بنیکو
میدانست و در خدمت پدر بزرگوار خود در ملازمت شیخ امان پانی چینی گذرانده بود و از راه و روش آبابی خود دقیقه فرود گذشتی
و بالاخر همت بر آوردن محبت سالکان از عیال پویشی بر آمد و قب در برگرفت و بطریق سپاه گری زندگانی کردی و او را تعانیف
است از انجمن بر نزهت الامداد شرحی پسندیده نوشته. خوابگاه وی در دهلی است/ دهلوی پدر بزرگوار خود آورده است.

۱۰۷- شیخ یوسف دهلوی ندی سره

- او از مریدان شاه عبدالرزاق جعفی است که از سرآمدگان خانواده تادریه بود. صاحب مقامات عالی و در امان
متفیده و او را خلف بسیار بودند و بزرگان متاخرین دهلی اکثر باو ارادت دارند از انجمن شیخ یوسف دهلوی است که مؤلف
دلاویز پیر بزرگوار خود را جمع نموده اجدادی مفیده ساخته است. مرقد وی در دهلی است. در زمان فرمان فرمای
محمد و برجل الدین اکبر پادشاه ازین عالم استعجال نمود.

۱۰۸- شیخ حاجی دهلوی ندی سره

مرید شاه عبدالرزاق و خلیفه و پسرزاده اوست. فرزند بزرگوار شاه قد خانی و بهرکت توجه شاه عبدالذوق از

- الطراز ولایت و اشکال طریقت واقف شده . رهنمای سرگشتگان بادی سرگردانی بود و بر جاده آبای بزرگوار خود مستقیم چون او دنات یافت فرزند ارجمند وی شیخ کمال بر مسند وی نشست سالها بطریق عزت و توکل گذرانید و در آخر عمر قسطنطنیه از عزت و آبروی نصیب او شد و در اواخر سال هزار و بیست و چهار دنات یافت و همدین سال بیست و نهم از آفاق شیخ قطب عالم که در موسم ظاهر صیقلی بی مثل بود و از موسم باطنی نیز بهره کامل داشت و اجدد و اعمام ابائی عزیز الحق شیخ عبدالسبیز بوده . ازین عالم غائی انتقال فرمود و فقیر در تاریخ دنات این دو عزیز یافته - آه ششمین فصلی - در تاریخ حرکت ازین دو عزیز جدا جدا بنیز قطعه در سنگ نظم آورده 5
اسم تاریخ دنات شیخ کمال یاد بود نوشته شد .

شیخ زمانه شیخ کمال آن فسرید دهر

کنند در ره شریعت غزآ بیگانه بود

آن یادگار سلسله قادریه رفت

- 10 آن رفتنش بجا نب حق عاشقانه بود

تاریخ دنات او چو قطب کردم از خود

منصی عقل گفت که شیخ زمانه بود

۱۰۹- شیخ حسین نقشبندی تدیس سره

- از فضایل موردی و کمالات مسنوی نصیب کلمی داشت و مشایخ بسیار را ملازمت نموده و خدمت کرده و نایب و کارگزار بوده . در شیوه مصر کنونی مدیم المثل بود . حرث گردی که پیش او خواند به دولت موردی و مسنوی رسید . در سنه ثمان و ثمانین و تسعمایه بتاریخ چهاردهم جماد الثانی دنات یافت . بعضی از فضلی وقت در تاریخ دناتش گفته :

قطب عالم شیخ دین پرور حسین آنکه بود از فضل فسرید دهر

اصنیار از جانش آبروی ادب را / از جوش انقار

علم او همه دش تشریف عمل ضل او همه دست حکم کردگار

چون بردت آن منصرف تدسی صفا سوی جنت زین جهان بی مدار

شد بکی تاریخ شیخ ادیب گشت دیگر مستدای روزگار

- و از وی فرزندان مانند از اجدد شیخ علی احمد باوصاف حمیده و فضایل موردی انعام داشت . ولولت جهت و شعله عشق همیشه در دلت او بود و ازین عالم ناپایدار مردانز رفته . گویند در حضور ابوالمظفر نورالدین جهانگیر پادشاه بتفسیر بی این بیت فرموده من و معلوی تدیس سره مذکور شد که :

- 25 هر قوم راست راهی دینی و قبیله گامی
من قبله راست کردم بر سمت کج گامی

شیخ احمد عز بود بجز دشمنان این بیت حال بروی گشت و همان نفس بعالم دیگر گشت و این واقعه در هشتم

مهرم الحرام شروع سال مسزاد و همزده بوقوع آمد . فصدوی مولانا حسن سمدانی در تاریخ و نانش گفته :

ای حسن یاد کن ز چرخ مرگ	ز آنکه پنجه شمرده است سال
فسکو دشتن کین که زود ازود	این سبب میرسد ز دنیاات
همین برین همین برین کجا رفتند	پدر و مادر و علم و حالت
بیتین دان که دشمنان تواند	زن و فسر زنده و خانه و حالت
نادر عصر خود عسلی احمد	که نظیر سیری نداشت در حالت
رفت در حالت ساری و ازان	همچ دیگر نشت اوانت
سال تاریخش از عرب جستم	قال بی : مات و عرفی الی

10 ۱۱۰ - شیخ سیف الدین دهلوی قدس سره

والد شریف حضرت فذوی است . نسبت ادرات وی بسلسله علیّه تا دبیّه بوده و فسر اوان فیوض باطنی از صحبت شیخ ابان

بانی هندی که فتنق و عارف روزگار بود ، یانت . از فضایل صوری و کمالات سمندی نصیب تمام داشت و در ظرافت و لطافت و شوق
و نسبت و سوز و گداز در جلال عالی ، و بنحایت بی تعلقی و وارستگی متصف بود و مشرب قصبه بر وی غالب بوده . در سنه هشتمین
و تسعیه متولد شد و در سن هشت سالگی بود که والد شریف وی شیخ سمدانی که باوصاف اصل طریقت و صفات ارباب حقیقت انصاف

15 داشته عالم غائی را وداع کرد و پیش از وفات چند روزی بعد از تجمه آنجناب را دعای بی پذیرا کرده بخداوند مراد بخش نمانت سپرد

و اثر آن دعای بطور آمد . پس از حصول مرتبه تمیزه آگاهی جز نسبت پدر و پسران و عوامی مذمت این گروه با سکوچه چیزی پیراوان
خاطرش نیاید . در آنجا راجع به سطور است که آنجناب بظهور آنچه بعضی از این کی روزگار بخت تحصیل کفایت همزدهی مجتبی میباشد
لیکن مجتبی او را هیچ تعلقی با باب دنیا نبوده و هیچکس را از فقر و تنگ و حالت درونی خود اظهار ندادی و فضایل ظاهری را
پرده مراتب درویشی و خدا پرستی میداشت و چون سینین عمر شریف وی بخت رسید در سنه تسعین و تسعیه وفات یافت .

20 حبارت دلی وقت القاب تاریخ اشتغال اوست و درسی وی در بیت و هفتیم شهر شعبان است . گویند چون وقت رحلتش
نزدیک رسید بعضی کلمات و آیات ناسی دلالی را که مناسب معنی عز و مغفرت بوده فرمود که نوشته در کفن وی نهند . از آنجمله
ناسی این رباعی بود :

دارم دلی عین بیامرز و پرسی	صد واقعه در کین بیامرز و پرسی
شرمند شرم اگر پرسی مسلم	ای اگر ام اگرین ببامرز و پرسی

25 دلالی این دو بیت :

تدمت علی اکرم بنفیر زاد	من الحنات و القاب السیم
نخسل الزاد اتبع کل شیئی	اذا كان القدم علی اکرمیم

و آنحضرت را در ایام جوانی بشعر نیز سر میا بوده و اقامت شوم از منزل و قصیده در رباعی گفته . این غزل از آثار بلاغت آثار [242]

اوست که بزبان تصوف و توحید سرآمیده:

ساری نموده در همه ایمان چنان
که غایت ظهور نصیحت در آن
از نام و از نشانی که تواند نشاند
که با همساز نام و نشانی است
پیش از ظهور بود باک شیبی همه
بعد از ظهور هست علی ماعلیه
کون و مکان در تو حسن حال اوست
وین طریقه ترک کن آن که مکان
یعنی بزمش نسبت هستی گمان است
ای وای بر کسی که بماند درین گمان

5

و حقایق و مدارق که بر زبان الهام بیان وی گذشته حضرت فخرم سلسله سیمانه در اخبار و اخبار جمیع نموده اند در رساله کشفیات و سلسله احوال از جمله معنیات اوست. تبرکات و تیمنات بر شش کلمه از مواظبات حقایق آیات و بی اختصار افتاد.

کلمه اول لذت و نیایند مانند لذت احتیاج است که در لجه میگردد و که در وقت آن باقی می ماند.

کلمه دوم طالب این راه را باید که بر کلمات مشایخ اعتماد کند و خود را بکلیف برانها بندد و شک و شبهه را که در بعضی / 10
سبیل ایشان را خنک کند خود راه نهد و درین راه نخست بی تماشایی در آید و اگر نه تمام عمر در فتنه ماند.

کلمه سوم حالت ذکر و توجیه و حضور خود منافی غفلت است. علامت صحت و در صوح نسبت است که در احوال دیگر از اکل و شرب و غضب و نزاع آگاه باشد و غافل نگردد.

کلمه چهارم مشایخ فرموده اند که عالم از دست و بدست بگردد اوست. در گفتن سزاوار همگانه اذل است چه این کار بد است بزبان تصوف ندارد. بزبان لایق آنست که موافق شریعت گفته شود. / 15

کلمه پنجم اگر نیک ملاحظه کنند حقیقت معنی همسازوست را عین معنی همه اوست یابند.

کلمه ششم هم بزبان شریف از جاری شدن که در جوانیها در گرمی دقت ازین قسم سخنان بزبان می آید. اکنون ذوق و راحتی که در اخای این نوع اسرار دست میدهد در انشای آن نیست. هر چند فتنی تر دارند برکت و جلالت افزون تر گردد با لجه غفلت و بزرگی او را همین جابجا بس توان کرد که تا در توان مثل حضرت فخرم را از وی بظهور آورده: / 20

چنان بود پدری کش چنین بود نسر زنده

چنین شود پسر کش چنان پدر باشد / 20

[244]

چون سخن اینچنین آید اگر بعضی از احوال حضرت فخرم سلسله سیمانه در تحریر آورد مناسب مقام فاضل بود اگر چه بمقتضای مجموعه ای سزاوار است او، یادای سخن گذاری و قوت صرف سرائی نبود، ازین دهگانه هر خاموشی بر لب نهاده با خود این زمزمه داشت:

چه فروشی باو مشایخ سخن / که مشایخ تو از خضریه اوست

آیند تو بر دکان لب داری / اینهمه از دعای سینه اوست / 25

لیکن حکم مالا یدرک کلمه لا یتراک کلمه. جمله اشاعتی بر احوال آنحضرت که از جمله تعریف و کلامه توصیف بیرون است کرده آمد و خواست که این نسخه که متعویذ از تالیفات آن ذکر مناسب بر در میان دهنی است از یاد شریف ایشان خالی باشد. امروز برکت و

میست و رونق و فواید و صلی بذات و الامت آن دانای عظم متداوله و شناسای فنون متداوله است و سخن ها است که یکی از نغمه های روزگار در حق او میگفت :

این مثل در همه او نوشته که شخری و گلی

نقوش آگاهی و تمیز از ایام ما از ناصیه حال آنحضرت ظاهر و پدید بود از بسکه حضرت جنبه و استعداد عالی داشتند و در مقام تحصیل

بجای درس کتب انصاف و کتب فلسفی قوی از طبع شریف اینان بطور آسانی. اکثر استادان منصف در حق آنجناب میفرمودند که ما [245]

از وی مستفیدیم و بروی منتهی نرسیم. بعد از تحصیل علوم ظاهری خلفه قرآن جمیع نموده و در سال هفصد و نود و شش جذبات

شوق رومی نموده ره گرامی سینه باز گشته و بعد از ممول بان عالی مقام و ادای طاعت حسین محترم پیش مدنان عالی اسناد

تصحیح کتب احادیث نموده و بشرع علوم دینی بشارت یافتند و بتهنئه الاقطاب شیخ عبدالوهاب مدسی سره که جانشین برقی و خلیفه

مطلق شیخ علی متقی مدسی سره بوده و در کتب معتبره بر مسند ارشاد تمکین داشته صحبت های شگرف داشته و خلافت یافتند

و از دیگر بزرگان آن دیار نایب های عظیم گردیده بر حضرت شیخ متوجه وطن شدند و دهلی را بقدم شریف روشنائی بخشیدند [246]

و چون حضرت خواجه ما مدسی سره مد دهلی تشریف اوردانی فرمودند بقدم و افرادان محبت و اخلاص حضرت اینک پیدا شد. بعد از اشارت

از روح مدسی شیخ عبدالقادر جیلانی مدسی سره از حضرت خواجه ما مدسی سره اخذ طریق نموده و متقن شدند و بعد از چند ماه

اجازه ارشاد بخشیدند از آنحضرت یافتند و باره از خدمت مقدم استماع افتاد که میفرمودند و تمثیل می نمودند که نسبتی که از حضرت

خواجه ما رسیده با نسبتی دیگر که از اکابر دیگر یافته ایم نسبت روح بجهت دارد و حضرت خواجه ما نیز با جناب کمال تواضع پیش

می آمدند و رعایت خاطر میکردند و حضرت مقدم از بس تعطش می کردین راه داشتند هر جا خدا پرستی می شنوند بخدمت می میشتند [247]

و درین ایام با اشارت بزرگان جانشینی خود بر مذاق ایشان شیرین آمده پای بدانان آرا میگردی پیچیده همواره برین علم حدیث

و تعیین نیامندان و اناده طالبان اشتغال دارند و خاص و عام را از برکات انعام شریفه خود حظوظ و سرور میگردانند و پیوسته

بتحقیق کتب نافه مشغول اند و در علوم عقلی و نقلی معنیات دارند و تعابیف ایشان بسیار است. تمام تعابیف صغیر و کبیر قریب

بعد رسیده از آنجهت شرح سفر السعاده و شرح مشکوٰۃ الی و فارسی بمسئله تمام درین ایام بکلیت تعوییر سپرده اند و بمنصف ظهور

آورده. بعضی از سخنان خلیق ایشان آنحضرت بطریق تبرک و تبیین از بعضی معنیات ایشان اقتباس کرده و دره کلمه اندراج نمود. [248]

کلمه در رساله الدین النصیحه آورده اند که جمیع مراتب کمالات صمدی و صمدی در عبده و در اول مندرج است.

عبودیت خاصه لغوی ذات شریف اوست که بنده حقیقی جز او کسی نتواند بود. خدا خدا است و بنده او دیگر همه بندگان طینی اویند.

کلمه در رساله ایصال المرید الی المراد نوشته اند که روح عمل نیت است که شخص عمل بی آن کاسبه بی جان را ماند و حقیقت عبادت

اشغال ابرو موافقت سعادت است. قیلوله بموافقت سفت ناصیتر است از ذکر و نماز، بدان وقت با وجود ولح بدان.

کلمه محمدان رساله است اجر بر تداوم اتباع است نه بر تداوم مشقت. نه بینی که اعمال نعلی از اهلان و معرفت چه فضل دارد و [249]

ذکر و تلاوت را از اعمال بدنی چه ثواب است با آنکه در غیر آنها حرکات جسمانیه تقب و مشقت بیشتر است.

کلمه هم در رساله ایصال المرید الی المراد است که در ام ششی زیادت است بر آن با اعتبار عمر اگر چه عمل امروز همان

عمل و بیرون بود بی زیادت پس مستفید عمل واحد در ترقی و مزید بود و عملش رومی در افزونی دارد و از حیثه استخوان که من استخوان

یوماه فومنون^۱ بیرون باشد. منبوت آن بود که در هر دو روز هیچ عمل نکند و آنکه امروز عمل دیرزد نکند آنرا هر دم گویند.

کلمه همدان رسالت عطیه خلق بصورت عطیه است و نظیر تحقیق حیران بود. از چندین فهمتای حقیقی در رویت یغزنی افتادن و با ماسوی غریبتی و بر ملاحظه شصت نفس ایستادن و در دوام نسبت خلق گرفتار شدن و اسیر عبودیت ایشان گشتن و زیر بار منت مردم در آمدن و ذل طبع دین و بزرگ شدن است.

کلمه ۲ در تشبیه المصائب نوشته اند که بنده را باید که بر پروردگار قیود حکم نکند و بعد از حالت عالی از احوال بعینه جزم نیارد چندی جاهل معنی است گاهی خیرا کرده دارد و گاهی شررا قبول پندارد. سبکی ابراهیم شاذلی رهمنی لایحه فرمایید اگر اختیار باید کرد اختیار کنی این را که اختیار کنی و تجویز از غیرتین نیز بسوی خدا و ربک بختار و یقین بماند.

کلمه ۳ دعوات انبیا صلوات الله وسلامه علیهم بدر چیز است یکی اعتقاد بصفات جلی و ملا بآن صفات که وی خود را بآن ستوده و بیان نموده است و یادداشت وی چنانکه از ماسوی نسیان دارد. دوم طاعت و عبادت و بجای آوردن خدمتی چنانکه فرموده

است نه بحث کردن از حقیقت ذات و صفات و کیفیت وجود ظهور او و در بیان نسبت او با عالم که بطریق وحدت وجود است یا بغیر آن که بعضی مردم در آن افتاده اند که حاصل آن جز جبرانی و سرگردانی نیست و شارع بدان تکلیف نکرده است. هر حدیث آمده است که حق سبحانه و تعالی نیامت بندگان را از امر دنی فواید پرسید نه از ذات و صفات خود. اصل کار ذکر است که اذنان شوق و ذوق و محبت خیزد و بحث و گفت و گو سوت تعب آورد و این طریق در توضیح وقت نزدیک بطریق خلاصه است که در تحقیق صفات اشیا سخن کردند.

[249]

کلمه ۴ اول عین ایمان اجمالی شروع در عمل باید کرد و پای بر بسط توفیق نهاد تا وجود خود را ندانی شود و ظلمت تعلیه بنور تحقیق مبدل گردد و تصور تفصیلیه ایما به از پرده جمال جبهه گر گرفته آن بیدوبان بجا بماند که در اول نظرت خود شهود نمود / بدولت قرب و حضور لغوی آفریده شده اند اما آن خود وجدانی بسط و جذب بهم اجمالی است که بعد از نزول و ورود مقام سلوک تا حصول احوال و مقامات کامل در بمانند بر مسند قرب و دهر مستقر و متمکن می نشینند.

[250]

کلمه ۵ فردانیت ایمان بعمل قوت پذیرد چنانکه توفیق عمل با ایمان زیاده گردد و نور هر دو متساوی و متلازم است و در حقیقت

یک فرد است که در دل تعدیق است چون بر زبان آید افترا گردد و هرگاه در اعضا و جوارح سرایت کند اعمال خیزد لود علی بود 20

بهدی الله لغزوه من یشاء

کلمه ۶ در عقاید مقرر است که هیچ دلی بر تشبیه نبی نرسد. در تعریف گفته است که نسبت حال ادب نسبت بمقام انبیا

بران شال است که مشکلی بر آب باشد و در طوبی ازان بیرون زند. اول شال مقام انبیا است و ثانی شال حال ادبیا و خلاصه

اعتقاد در حضرت سید رسل آلت که هر چه جز صفات الوهیت است همه او را حاصل.

۲۵ حضرت لغزوی را با آنچه دانش و فضل و کمالات ظاهره و باطنی در ایام جوانی بعالی شمس نیز ذوقی تمام بوده و

اشعار بلاغت آثار از غزل و قصیده و مصلح و رباعی بسیار است / این قطعه ازان جمله است:

[251]

زین بوستان که هر دو جهان است بوی است

انتاده مرغ و هم هم از نیمه ره فرود

شاهی هزار گل بجای صد هزار برگ

برگی هزار رنگ و برنگی هزار بو

نخوان حساب یا نیت ز غمهای این چنین

در صد هزار عمر ابد رو به بین نکو

هر تازده رس گلی که بدست انقذت ازان

هم مست بوی وی شو دکام دگر بو

بر یاد دوست ذوق و طرب مدعاست و بس

این چینه بود و چینه شد ازینها سخن گو

بجمله حق تعالی آنحضرت را بحیج اوصاف کمال آراسته گردانیده و جمله اشعار و عبارات و مناسبات از روی علم و دانش

- یگانگی و از روی سیرت و صورت بی مانند و از نظر عرفان و خدا شناسی بی بدل. ^{۱۰} فسخ زندان عالی حضرت آنحضرت همین تربیت 10
و حسن پرورش ایشان همه بر تابت و انشوری و سخن دانی رسیده. ساکن راه طریقت و حقیقت اند.

شیخ رزق الله دهلوی ندی سره

برادر شیخ سید الدین و علم بزرگ حضرت لقدم است. یادگار سلف بود و با شادت پدر عالی گوهر بود در ری معراج

- 25 [252] العاشقین شیخ متقن که از کمالان روزگار و مشایخ دقت بود، شد و بصفت عشق و الهیت و صبر و استقامت و مناسبات احوال و وقت باطن و سلامت ظاهر انصاف داشت و مد شعر و فضیلت و قبول خاطر طریقیان بود و شعر ناسی و هندسی میگفت و نظرات و لطافت شمرت داشته. مشغولی دارد مشتمل بر حقایق و معارف. این دو بیت از انجاست.

فتح قفل ارچه از کبیده است ای مسدود

بیش از دست تو بمواضد نیز

- 20 فسخ در درای ندانی ای دغسل

تشنه می میری و دریا در بغسل

مردم دهلوی متفق اند بر آنکه دهلوی عبادت ازین برادران بود و معنی دهلویه در ایشان بوده و حضرت لقدم

در اخبار اخبار فرموده اند که سوز و گرمی شیخ رزق الله چنان بوده که در آتشی در خاکستر بنهاک باشد چون اندکی کاویدند همه آتش برآید و شال و شال و الله چنانکه آبی از چیزی چکیده می ماند. همین که دست بوی رسید تراودین گرفت. یکی از بزرگان در وقت رحلت

- 25 [253] وی که بعل تکلم نموده بود تذکیر کرد و گفت ایام خیر و دقت حضور و شهود است. بر دست آن عزایز هم با شادت دست نوشت: ایانی

قریب. و نانش در عهد و هشتاد و دو و عمر شریف او نود سال بود و واقعات مشتاقی از جسد مصنفات او است. احوال سکندر

بودی و اصل آن طبقه را تا زمان قد نوشتند و حکایات تزیین آورده. این حکایت در جنب عشق از ان کتاب درج نموده

شد. لشکری مدعی سلطان سکندر بودی به تخمانه او در پور رفت و بر ستونی صدمت سنگی مشاهده نمود و فریفته شد. چهار

شبانه روز برابرستون ایستاده ماند. روز پنجم چون برفت راه را بختگاه آن صورت را ندیدند. گمان بردند که آن شخص برده. و شبال وی گرفتند و صورت را در پیش او یافتند. او را با لغورت پیش حاکم اد پور بردند و بکن صورت متعجب کردند. لشکری حقیقت حال چنانچه بود ظاهر ساخت و گفت من این صورت را از جایش نبرداشته ام بلکه صورت از آنجا جدا گشته پیش من آمده حاکم این سخن وی را اعتبار نکرد و او را در زندان انداخت و صورت را بر ابراهیم سپرد تا خودش مستحکم کند. چون صبح شد باز آن صورت را بجایش ندیده پیش آن شخص آمدند و صورت را در کنار او یافتند. حاکم معلوم کردند که بجایش معینت کرده بودیم. کسی آورده بوی داد. چون از وی استنفاذ کردند همان جواب که این صورت خود پیش من آمده باز گفت. حاکم متعجب گشته صورت را در هند و قبه انداخت و پیش خود داشت. روز دیگر صورت پیش همان مشتاق دیدار. او را از زندان بیرون کرد و صورت بوی داد که هر جا که فواصه برد و امروز آن ستون در آن بختگاه بر پاست و این حکایات بدان دیار شحرت دادند.

آهنی میشود روده ز سنگ ز کم است از جسد جانوری

و ازین قسم حکایات عجیب و غریب در آن کتاب بسیار است و حضرت مخدوم را علم دیگر بود که شیخ فضل الله نام داشت و لیکن در مردم نعت آنکه برآمد میانه بود. شیخ منوچهر شحرت دارد و مرید شیخ محمد خیابانی بود. گویند که چشم مریدان شیخ بروی بود. صاحب اموال و احوال و ادوات و حالات و ذوق و وجد و سماع و متبول مشایخ و مجازیب بود. در طرز خود بیگانه بود و در وقت فوت بسی مردانه و حاضر وقت رفت. وفات او در غصه و شصت و نه بوقوع آمد.

15 ۱۱۳ - مولانا اسماعیل عرب قدس سره

در ملک مریدان خواجہ عبدالحمید استفهام دارد و با حضرت بیعت کرده و در علم ظاهر و باطن بی بدل بود و در زهد و درخ گیانه آفاق. اکثر مولوی و اهل بی مدرسه و علمی از شاگردان و فرزند چنان اوستان معلوم می بودند و خود و محبت وی بمرتبه بود که پنجاه هزار تنکه فصلانه داشته. چون وفات یافت موسی در ملک او میر آمد. گویند که چون از خانه خود که قریب بنیروز آباد می بوده برای درس بر آمدی و بمقره همایونیه رفتی و درس فرمودی. درین قده راه که قریب بیگ میل باشد ده آمد و رفت اصلاً بیب و راست نظر نینداختی و نظر بر مردم و عویش مردم که هر کدام اصلی است از اصول طریقه نیندیدی از لوازم حضرت سلیم و بیعت مستقیم می شده بود و هر کرا نظر بر جبهه فردانی می استادی بر بزرگی و نیک خادمی و کمالات صوری و مضموی می تایل شکی. قریب بیعت می در گوشه ایستاد است قریب بروفته متبرکه که شاه عبد الله و شیخ حاجی عبدالوهاب آورده است.

۱۱۳ - شیخ محمول دهلوی قدس سره

25 صاحب ریاضت و عبادت بود و اکثر اوقات بتلاوت قرآن و درس تفسیر و حدیث و فقه و اصول مشغول بودی و نسبت ارادت بعد شریفه شیخ محی الدین عبدالقادر حیلانی قدس سره داشت و در غمخوارگی طالب عفو و مصلحت و مسافران غایت اهتمام می نمود. بعد از غار ضیق شب چهاردهم رجب سنه هزار و هفتاد و هشت فرمود و ده روز پنجشنبه در جوار تدفین سید عالم پناه صلوات الله علیه مدفون شد. این دو کلمه از بعضی کتبات او التقاط نموده اند.

گهلا بعد از اصحاب فرموده فرمای قسرد آن و تامل در کرمید لارطب و لا یابس الاهی کتاب مبین الایح میگرد که
 هر سخنی که انبیا و اولیا در صراف و مناقب گفته اند قطره است از دریای بیکران این کلام وهم یزولون ما اتوا و قلوبهم دجلة
 گهلا یخ همه سادها غموس ایمان بان سرود است باقی مرگمانی که ساکنان این راه را دست دهد از صراف و
 و بعد از نتیجه این سادقت و غموس ایمان عبارت از آنست که بعد از تصدیق با حضرت صلی الله علیه و سلم و آنچه آورده هر چه فرموده
 بی چون و چرا بدان عمل نماید و عقل را از طب و دین مسزول سازد چنانچه در عالم جهاد مثال پادشاهان را بی توقف قبول میکنند و
 5 امثال میانینه.

۱۱۴ - شیخ حاجی محمد تیس سره

در سنده تاریه بود و نهایت قیمت حضرت عوث الاظم شیخ محی الدین عبدالقادر جیلانی تیس سره داشته بفقرا
 و در دیشان مدحایت اخلاص / و قیمت بوده . چون لاس سید محی الدین کردی طعانی که سختی بجای بعضی اعزاه بر سر خود کرده رسانید
 10 و عار کردی . در اوایل وی از اصل دولت بود . توفیق ترک و قبرید یافت و گجوشه نشست و با وجود تعطش تمام که طالبان را
 می باشد با معروف و غمی مسکو می بختی برداختی و اگر از کسی فالنت شریعت یا طریقت حرکتی صادر شدی و وی ازان اظهار
 یافتی بی لاف و سخن درشت و خشونت آمیز گفتی و زجر کردی . می آمد ذات و مکارم صفات وی بسیار است و قبر وی به نزدیک
 تعد نه گاه بسوی شیخ مجهول است و در حیات نیز در میان این دو لایز قیمت و اخلاص تمام بوده . و دانش در سنده هزار
 و هفت در اول ماه رمضان بعد از یک و نیم ماه از وفات شیخ بوقوع انجامید .
 15

۱۱۵ - شیخ عبدالغنی بیابانی تیس سره

پیری نالی بوده و در سنگ خلفای شیخ عبدالعزیز اشتغال داشت . در اوایل اوقات با مر سپاه گری قیام می نموده
 و باین کار اشتغال داشته . چون شیخ را بدید حق تعالی دل وی را از دنیا بی و نیه سرد ساخت و گجوشه نشست و طریقه قول
 20 و قناعت و فقره فایده پیشی گرفت / و در مسجد فیروززی که قریب بمیدگاه فیروز شاه است از شهر برآمده مع عیال و اولاد ساکن
 شد و چون در سال هزار و هفتاد و چهارم هجری در اثنای وفات یافت . هم در محن مسجدی که می بوده مدفون شد و این واقعه در عهد فرماندهی
 خلیفه زمان سلطان وقت و شاه دوران ابوالمنظرفوردالدین جهانگیر پادشاه غازی اناضی الاعلی العالمین بره و احسانه بوقوع
 آمد و آن پادشاه عالم پناه پادشاهی است دادگستر و دین پرور . عدالت و شجاعت و حکمت آزمائی و عدالت فرمائی و دینی
 ستانی و انبیم گئی و نجستگی صمدت و فرضه گئی طوبیت و احسانت راسی و مکرستقیم آنچه از لوازم سلطنت و جهانداری است در
 ذات شریف آن سلطان عاینان بر وجه کمال ظاهر و پیداست . از حسن خلق و اثر دانی و پاکتی فطرت او از و صیغ و شریف
 25 جمگی اوصاف مرضیه و اخلاص ناشایسته و معاملات ناپسندیده و کردار زشت فرار نموده و آنگه ستر گزیده نام و نشان ممتزبان
 و دزدان نمانده و عالم تربیت و زینت دیگر یافته و بایمید و شایخ و علماء فضل انعام و احسان وی روز بروز زیاده است بقی
 25 سبانه آن منظر رحمت و جذبه مملکت را چوسه در اقمیم گئی و جهان ستانی دارد و عمرم خلایق را در سایه عدالت و عافیت

- دی که آسایش و آرامش و نصرت و تائید دین مبین و تقویت و تمحیث شرع مبین بردست توفیق این شاهانه زمان وزین
فصل دومید. ولادت با سعادت خلیفه عهد و حاکم علی الاطلاق روز چهارشنبه هفدهم شهر ربیع الاول سال نهمصد و هفتاد و پنج بود.
آثار نبوت و علامات خلافت از ایام طفلی باز از چهره مبارک سلطان آفاق ظاهر بوده و عام و خاص را در جوی تمام بدرگاه معلومی یکی.
چون در سال هزار و سیصد و اربع و الفتح جلال الدین اکبر پادشاه ازین عالم غالی بر سر ای جاودانی انتقال فرمود بمقتضای وراثت حبسی
و نسبی پادشاه وقت بر سر مملکت متمکن گشت و ملوک و امرا و سادات و علما و جمیع طوائف انانی بسعنت وی فوشل شدند
و به نیروی طایع و قوت بخت و مکر صایب و عقل در دست و عدالت نو شیردانی و سعادت حاتمی و جهاگیری سکندهی و شیردلی دینی
و مکر ظالمانی از قندهار و اقصای سنجان در یای عمان و از کابل تا سرحد بنگاله و گجرات و دکن بیکبار چهار دانگ هندوستان
در حیطه تصرف فرمایند و در این ده ماه محسنی در آمد و روز بروز مملکت بندگان حضرت اعلیٰ فراع تر و گت ده تر و مملکی تازه
مکرم مطیع او میشود لکن درین حال
- 10 با وجود طول عمر از خردان کسی دانند آنچه او را شده میرسد اول عهد شباب
و آنچه از اسباب عظمت و اجتهت و شریکت و جهاگیری و جهانداری در حیطه اقتدار و تصرف بندگان این ده ماه است از حد حصر اخص
مستبعد است و تفصیل احوال آن حضرت را بحسبکی ملاحده باید. اگر توفیق یابند بعد از اتمام این رساله بجز جهاگیری منقول
شود. این محل ذکر آن نیست.

15 - ۱۱۶ - شیخ عبد الواحد اجدی مدنی سره

- مردی از بزرگان بزرگ بود و مشایخ بسیار را ملازمت کرده و حضرت خواجه ما مدنی سره الا مدنی نهایت اخلاص و محبت
داشته و آن حضرت نیز در رعایت خاطر شیخ بکوشیدند و غایت التفات و رحمت داشتند. و نامش در سال هزار و نوزده و نوزده و نوزده
آمد. از وی منقول است که من در دین ماه نو دسوس و هشتم که به از دیدن آن مردی مردی نیک به بینم. اذل آنچه آن کسی را
پیدا میکردم بعد از آن ماه میدیدم. یکبار بی خواست من نظرم بر ماه است و خواستم چشم پوشم تا بر کسی که موافق طبع من
نباشد نظرم نماند. ناگاه دیدم که برابر ماه چهره نورانی حضرت خواجه در نظر در آمد و شوکت شدم و از آن دسوس برآمدم و
ازین قسم کجایات و غیر از آن بزرگ که آن حضرت این بسیار دیده منقول است که این محل ذکر آن نیست.

15 - ۱۱۷ - شیخ ولی محمد دهلوی مدنی سره

- دی نیز از مریدان کاد کلاه شیخ عبد العزیز است. بصفتا پسندیده و اوصاف حمیده آراسته و پیراسته بود.
که با محمود بصفت لایزوی مشرف شده و آثار بزرگی بر چهره وی مشاهده کرده اکثر اوقات بتلذذ اشتغال داشت و قرآن
نیکو خواندی. از بزرگی که در علم ظاهری تمام بوده و از علم باطنی فواید کلی داشته و در سگ مریدان حضرت خواجه ما مدنی سره
منتظم بوده منقول است که میگفت شیخ ولی محمد مدنی بزرگ است و صحبت وی را اثر است و من در خدا اثر آن یافته ام.
یکبار وی بر من مشکلی شد چون بهوی شیخ نستعم مشکم برکت صحبت وی حل شد. و نجات او نیز در سال وفات شیخ عبد الغنی

بعد از دوازده روز از فوت وی در شهر هم جدایی اشلی هزار و هفتاد و پنج شده و نزدیک خانه خود که در راه تدمگاه سیسالم پناه بود،
عقب مسجد شیخ عبدالکریم مدفون است.

۱۱۸ - سید محمد لقب تدیس سره

مفسر و پرنانی بوده و فقیر بلا زمت وی مشرف شده. از علم ظاهر و باطنی بهره داشت و با مراعات احتساب اشتغال می نمود 5
در ری نیز می گفت. وفات وی در سنه هزار و هفتاد و پنج بود.

۱۱۹ - مولانا حاجی کشمیری همدانی تدیس سره

- جسه مادری که تجرّف است و اصل وی از همدان است. یکی از آبای کرام وی همراه میر سید علی همدانی به کشمیر آمد
و آنجا متوطن شد. چون بزرگوار علم و قنوی فلسفی بود بخدمت امامت حضرت میر تقیاسام می نمود و خدمت مولانا تقیما در سن سی و سه
سالگی به نیت تحصیل علم تجارت را که شیوه زندگی از آبای کرام وی بود قباب خود ساخته بدوصلی تشریف آورد چنانکه از خدمت مغفرت
پناه مضایع دستگاه فتح الکلمات مولانا کمال کشمیری که بسیار قنوی شهرت دارند و جامع بودند میان علوم ظاهری و باطنی. منقول است / [263]
- که ما و خدمت مولانا حاجی شد و یک طالب علم دیگر پیش از وی که در آن ایام در شهر کشمیر سرآمد اهل و افاضل آن دیار بود و خاصه
در علوم عقلی و شریکی نداشت تحصیل علوم عقیدیه میکردیم. چون آن بزرگوار حضرت آخترت پیش گرفت کسی که ما از دست استفاده توانیم
کرد در آن حدود نبود. از بس شره و ذوقی که داشتیم با هم مصححت کردیم که ما هر سه کس مطالعه کرده با هم مباحثه کنیم و از یکدیگر
مستفید شویم. چند ماهی اینچنین کردیم آخر ناچار ما و ایشان به نیت تحصیل علوم و تکمیل مسوومات متوجه هند شدیم. ما در سیاحت
مانیم و ایشان بجانب دهلی تشریف بردند و تحصیل علم و فضایل و کمالات را آنجا تمام کردند تا آنکه بر امثال و اقران خود غایب
آمدند بالجمله آن جامع منقول و منقول از جمیع علوم حضری و افرگرت و در معرفت و نحو و منطق و معانی و بیان و تاریخ و لغوی و
تأیید و فقه و حدیث و تفسیر و ریاضی و الهی و طب سرآمد اصل روزگار شد و مرجع طالبان گشت و مدتها در مدرسه دهلی بدینک
انجامه مشغول بوده و ماهی طبع شریف وی سیلی بجانب شعر نیز فرمودی و این دو بیت از جمله اشعار بلاغت آثار اوست 20
سیاره نشانی بحسب نیت نگهرا از تاب رخت اشک روانت ملک را
قوام از مرد و لب خویش زده پر جنبش تا بمر شام و بحر لوسه زخم بر دهنش
و با وجود اینجه دانش و بینش که حق تعالی او را ارزانی داشته بود فنادیستی و خاک صفتی و کم آزاری و انگ و دشمنی و
قراض و ادب و خضوع و خشوع و زهد و درخ و صبر و توکل و تقاض و رضا و تسلیم که بعد از جاهد بسیار صوفیه را
دست میدهد از لوازم فطرت سلیم و جبلت مستقیم وی بود و جمله آیتی بود از آیات الهی و منطوری بود از مظاهر رحمت
خداوندی. مقبره بان سلطان محمد هر چند فراموشند که بحضام دینویه آن یگانگی آفاق را فریفته بجانب خود کشند و بان
بجای استفاده نمایند صدمت نسبت و بعضی از حکام دهلی امداده نمودند که منشور قضای دهلی بنام وی مصل کنند قبول فرمود
و هرگز از گوشه فقر و نامرادی پا بیرون نهاد و طلب جاه و مال که از لوازم فطرت انست نمود. مکارم ذات و صفات وی

[265] بیش از آنست که درین اوراق مضبوط گردد، ذکر آنرا دفتری ملاحظه باید. چون سفین عمر شریف وی از شصت متبادر شد و بعدی تب عارض مزاج و اوج او گشت بتاکید تمام جواز تکفین و تجویز امر فرمود که چون اکثر از پدران مادرین سن از عالم رفته اند غالب آنکه عمر تا فرسیده باشد و نیز فرمود که مادام شرم می آید که از سفین عمر شریف حضرت سید المرسلین صلی الله علیه و سلم عمر اینکس زیاده باشد اما اگر یا قصد برآوردن جاری شده بود که چند سال دیگر هم طلبه علم از فضایل و کمالات او مستفید شوند ازین مرض صحت یافت. چون سن شریفش بمقتد و شش رسید روز پنجشنبه نوزدهم ماه صفر سنه هزار و شش ازین سنخ سرای طهمانی 5 بهالم جاودانی رو آورد و خدمت لذومی دلی نعمی مولانا من که ولد ارشد مولانا است و اندکی از لطافت وی بتقریب سابقه کور شده، این قطعه در تاریخ و ناتی در نوشت:

	فوزده ز ماه صفر رفته بود	کین ننگ گشته به زیر و زبر
	زیر و زبر کرد جیات مرا	مجموعیات سمک اند بجر
10	وز سر من برد دلی نعمتی	کز علم او مشتعل گشت سر
	پرخسرو دادل و جان زین خبر	فون شد بخرشت بخون جگر
	سال و مدد روز ازین واقعه	فوزدهم بود ز شهر صفر

[266]

۱۲۰ - فواجه محمد الباقی القشندی الادیسی تکسر

دش حضرت اینک اعتقاد اهل سنت و جماعت و اطاعت احکام شریعت و اجتناب از عوا و بدعت است و ارتداد و 15 انتساب از حیث معاصی و تعلم ذکر و مراقبه نقشبندیه بحضرت مولانا فواجی اکتلی دارند و بحسب حقیقت ادیبی بوده اند و تربیت از روحانیت طریقت و وقت فواجه اراکندس سره داشته و بحسب صورت به واسطه با حضرت میرسند چنانچه در سلسله العادین بتفصیل بیان نموده ایم. بالحد طریقه حضرت فواجه ما در خطه ملاکیان بوده. بادب ظاهر و باطن متعین بودند. هرگز از اینک قلی و غلی چنان بوقوع نیامد که طبعی را اذعان کراهیت رسد. در ستر و اخلاصیت اهتمام مرعی میداشتند. از ایام طفلی آثار و ولایت و افاد 20 هدایت از بسین بسین آنحضرت لایح و پیدا بوده. بمقتضای الشفقه علی خلق الله همیشه در رعایت دلها کوشش می نمودند و فراغت و راحت و میزان بر لغت و مشقت خود اختیار کردند و بحکم التعظیم لاراله/ هرگز دقیقاً از دقایق شرمیه فرود گذارند نمودندی و راضی نبودند که از چپکسی از مستحقان و خادمان درگاه خان شریعت ماری صادر گردد و جمیع حرکات و سکنات آن قطب دایره وجود خوشی آیند و پسندیده بود. محبت سخن و لطافت کلام بر آنحضرت غلبه داشت و مطایبه را خوشی میکردند و جمیع اعمال و آلات و قوامی ظاهری و باطنی در آنچه از برای فوق است صرف می نمودند و تصرفات انسانی و آفاقی آنحضرت 25 بروحی بوده که چپکسی را از اصل دانش و بینش و ارباب فهم و فراست در آنجا مجال شک و شبهه نبوده. با وجود آنکه در سترمال خود رعایت اهتمام داشتند بنخواست اینک نام و هجابت شریف در اکثر بلاد منتشر شد و مرجع مری با استعداد و جوهری تامل بود روی توجه بین آستانه آورد و در سبک جادوب کون درگاه اشتغال یافت و هرگز چابوس شریف رسیدگی از دست رفتی و از مقام شور بهالم بخودی رسیدگی و بنیت و فنا نیستی که بعضی ارباب سلوک را بعد از ملاحظه بسیار میسر میشود، از بکلیت

[268] نظر کیا اثر در اندک زمانی حاصل میشد. / و نجات آنحضرت در سال هزار و دوازده روز شنبه پیش از نماز دیگر بیست و پنج جاری شدنی بود. وقوع انجمنه و چون آنروز وقت باختر رسیده بود تکبیر و قنبر میسر شد. روز دیگر روز یکشنبه تکبیر و قنبر رسانیده نزدیک بقعه * نموده و در پنجاه راجع کردن دشوار است. این قطع که از قفسه رسوخ واقع شده در ج نموده آمد.

دقت عادی شریعت مرشد اصل زمان
کمی توانم لفظ زد اندوخت و معنای
پادشاه نشینان بود آمد زین سبب
سرگروه نقشندیه حساب رعفتش

5

من فرایده انفسه الشریعہ و آن در ضمن پنجاه راجع کلمه ایرادی یابد

کلمه در تفسیری که برای بعضی از سوره قرآنی نموده اند بعد از بیان معنی تموز نوشته اند که استعاذه پیش از قرائت قرآن

[269] چه در نماز چه در غیر آن بر حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم فرض بود، بر امت بر متابعت او سنت شده. شک نیست که آنحضرت علیه افضل

الصوات و اکمل التقیات در دقت تکلم بکلمه تموز باعلی مرتبه معنی آن متحقق بوده اند پس طریق متابعت آنست که بجز گفتن این 10 کلمه انگشتان نمایند و بحسب باطن خود را حاضر یعنی شافعه در دفع و سداسی شیطانیه التبا بقادر مطلق بیارند تا قرائت کلام ادخالی از کلمات اندیشهای پراکنده شیطانیه دست دهد. مخفی نماند که این قسم تموز از مژده توکل است.

کلمه حمد در آن تفسیر نوشته اند که حقیقت مراتبه انتظار است و صفای انتظار در طلب مقصود در حالتی که طالب از قول و

قوت خود بیرون آمده مشتاق قدامی مقصود مستغرق حواری او باشد. اجل ذکره، دید مولد و قوت خبار کوشش است و انتظار آستانه

15 کشش این قسم مراتبه جز منتهی و قریب الاسترا را دست نمیدهد.

کلمه حمد در آن تفسیر است که حضرت حق سبحانه و تعالی پیغمبر خود را صلی الله علیه وسلم فرموده که فاذا قرأت القرآن

[270] فاستمعوا له من الشیطان الرجیم مخفی نیست که این امر متضمن امر خود را الی الله و تقرب الیه است چه استعاذه بکسی بدون وده

جواد اورسوق است.

کلمه حمد در آن تفسیر در بیان معنی بسمد فرموده اند اسم مبارک الله را در حرف صومیه سه اطلاق است. یکی ذات

20 احدیت و دیگر ذات صغیره بمرتبه الوهیت و دیگر احدیت جمع مطلق لیکن مناسب حال کاتب و سایر مرتبه دوم است که نسبتاً قوی

ساکن و آرامگاه مشتاقان در رب عالمیان و مالک یوم الدین است. مرتبه اول از حجاب و اشارت منزله است و مرتبه سوم

واسطه گمراهی بیادان. اکنون شرح همان مرتبه درم که معشوق عالی همان پاک نظر است غایبیم. الله اسم ذاتی است مستحجج جمیع

صفات کمال. آنچه آن ذاتی که بود با صفات کامل خود و عالم بود و اکنون که عالم از عرض عدم به تنگنای خیال آمده او همچنان برقرار

خود است پیغام بنا و ثبات ادر است، و غیران در معرض فنا و نجات

25 جمل من لا اله الا هو لا تقبل کیف هو ولا ما هو

اگر از دانش پرسی لا تفکره انی ذاته و اگر از صفاتش پرسی قرآن بجهت علی ما یفهم منه اصل اللان من العلماء السنه

[271] مین ان یس گمشدشی و جو سبب البصیر / اگر ظاهر است اوست چه مدار ظهور بفضل و اثر است و فضل و اثر از او آنگ باطن

است هم اوست دیده سرکه رئیس کارخانه نمود است در شاهده جمال او تیره اوست که انزب من جمل الودید است و اوست

* حضرت رسالت پناه صوات الله علیه بدون سینه و اکثر مردم فاضل مرثیه و تاریخ گفتند و آن مرثیه و تاریخ یکی از مرثیه است

که فعال ما بر پد است.

کلمه ^{۱۰} درمن اسم ذات است باعتبار افاضه وجود مرئیات کلمات را این اسم خاص واجب است دیگری افاضه وجود
نخواهد کرد، هر چند که در معنی عام است.

کلمه ^{۱۱} درجم اسم ذات است باعتبار افاضه سایر نعم تابعه موجود را. این اسم عام است چه دیگری نیز بتوفیق حق بعضی
افادات میتواند کرد، لیکن معنیش عام نیست چه همه موجودات در همه وقت منعم علیه نیستند.

کلمه ^{۱۲} عملای اصل سنت و جماعت میگویند که عالم با جمیع ذوات و صفات و اضافاتش در مرتبه وجود نسبت بخلق عالم چون
فوتش در مرتبه کائنات نسبت بنفاتی اگر جزوی از نفسش یک نماید بی آزار است بیش کند بی تکلف تا بیش نقاشی است و
اصل تحقیق از اوین و مکاشف بر صحت این معنی جنتیح انه اللهم ثبتنا علی القول الثابت.

[272]

کلمه ^{۱۳} صوفیه موعده تنسی الارساد هم که از خواص اصل سنت و جماعت انه با وجود علم اذل و تحقیق ان میگویند که نوشت
گویند که بقدرت کامله حق سبحانه و تعالی در لایزال خود آمده اند از تجلیات اسم بزرگوار الظاهر انه و حق سبحانه بحسب صفات
و شئون خود در کسوت اینها ظهور نموده بل هر دو بیک ظهور ظاهر گشته اند و لهذا صاحب فتوحات مکیه رضی الله تعالی عنه میگوید
سبحان من انصه الاشیاء و هو عینا ای فی الظهور. چه خالق عالم مظاهر صفات و شئونند فی العالم.

10

کلمه ^{۱۴} اکابر تحقیق تنسی الله تعالی اردو اجماع تنظیم مظاهر و فتوحات را از ادب مقام معرفت داشته اند چه اینها بجایی
جاء معلق اند و منظریت ایشان مر مطلق را نه بان معنی است که ایشان عین مطلق انه تعالی عن ذلک علوا کبیرا بل بان معنی
است که صفات داخل مطلق از پرده اینها لون المادون اناوه برنگ اینها ظهور کرده.

15

کلمه ^{۱۵} صاحب فتوحات مکیه رضی الله عنه آن مودب عارف میفرماید که لیالی ایام بیضی مثال ظهور حق در خلق است چه در آن
شب آفتاب در قمر ظاهر است و همچنین قمر که در اسم نودیت باقی سبحانه شریکت در خلق ظاهر است حق سبحانه، نور را از اسامی
فرد شمرده که الله نور السموات و الارض و قمر را نیز نور گشته قال لا تعالی، و جعل القمر یمن نوراً بکده حق بطور قمر بحسب این
اسم ظاهر است و لهذا دوزخ که آن نیز از قوله للهور حق در خلق است درین ایام معتبر آمده. قال البنی صلی الله علیه و سلم فی بیان
ان صیام ایام البیض صیام الدهر.

20

کلمه ^{۱۶} بعضی از اکابر ادب فرموده اند که هر که کینتسی خالی از شرک و ریا بجز امتوجه شود عاقبت در نفس اجز این نفس
دستیگیری او فایده کرد.

[273]

کلمه ^{۱۷} بسیاری از لغتین شیخ برین اند که هر که ایمان آورد بخواهد رسول ایمان تحقیقی بعد از آن هرگز رده ایمان
او نمیشود و هر که بعد از ایمان مرده شد بجز تقیید داشته و آنکه شافعیه انامومن ان شاء الله میگویند بعضی بر همین معنی حمل
کرده اند انامومن تحقیقی ان شاء الله.

25

کلمه ^{۱۸} در معنی کریمه تدخاب من و سیما نوشته اند که گم کردن نفس جبارت از گم کردن روحی است که بعد از
تسویه و تقدیه از کمان دور نفعی کرده شد و از اثر آن نفعی گانه می شد و لهذا بسیاری از علماء جز نفس و حبسک نفس امری
دیگر اثبات نمیکند و علامه آریین درین منزل اند که گم کردن ^{روح گم کردن} خواص روحانیت است و در مرتبه انعام زنده گانی کردن

[274]

اولئك كالفانم بلهم اصل. پس خیت و نا امیدگی نفسی بکنر باشد لاس من روح الله الا التوم الكافرون چه هر که این
آورد و در اول مدان دقت از قید نفسی تمام جنت و بعثت خمی و حایه مشرف شد بل خلقی از اخلاق الهیه تحقیق گشت
و لهذا در کتب خلفیه مذکور است که الایمان غیر نفوس.

ای گروه مؤمنان شادی کنید هجو سرود و سوسن آزادی کنید

5 کلمه ^{۱۰} خودی اعتقاد از شرک نخی آنست که در الوهیت اعتقاد بذاتی بند که در اصل امکان هیچگونه مثلی او را نباشد
و الا آن مستند قدس فاعده بود از آنست که اگر بر فرموده اند التوحید افراد التمس عن الهدی و هم از نجاست که بوملی
دفاق رحمة الله علیه در توحید عالی فرموده که التوحید غیریم لا یعننی دینه چه التخلال رسوم و آثار بشریت با کلیه راه گامی
دست میدهد و آنهم کاتبی الی طرف میگذرد.

10 کلمه ^{۱۰} و سره سه قسم است یکی جسم و ظاهر و خیالات و این نسبت جسمی است که توفیق الهی این دارد
آنکه خالق اضالی عباد را داند چنانچه معتزل نسبت همه آدمیان میگویند و بدتر ازین است عمل عامه حالا نسبت بیکدیگر چه
مستزل فعل بنده را با تدارق میگویند یعنی حق تعالی او را چنین آفریده که هر چه میخواهد میکند و عامه در سعادت از نیم ذموم
دارند. بیوم آنکه بنده را با الوهیت اخذ کنند چنانچه فرعون و شاد را کردند. دفع و سوسه اول آنست که حق را از خلق جدا نماند
و ضل و صفت خلق را سایه ضل و صفت حق براند و در بویسته را عبادت از ظهور رب بصورت مربوط اعتقاد نماید از نجاست آید
شیخ اوحی فرموده:

15 تا جنبش دست صفت تمام سایه متحرک است ناکام
ازین معنی در سوسه دوم هم مرتفع میشود.

کلمه ^{۱۰} عالم در سه آبی بهم میورد و مثل آن بظهور می آید. خلق و تاثیر تمام از مرتبه الوهیت است باین سخن و سوسه
سیوم نیز دفع شود.

20 کلمه ^{۱۰} و سوسه ناس از سه قسم بیرون نیست یا بمعصیت می اندازد یا دل بنده را در تصرف خود آورده مملکت ظاهر
و خیالات میکند بی آنکه ظهور معینی شود یا کفر می اندازد نمود باله من شره و در قسم اول التجا به رب بدون مناسب است
[276] و معصیت و اسطومت میشود/ چنانچه یعنی اگر برکت و تحقیق فرموده اند که عصاة در دوزخ میبرند که کنار صفت اینک لایموت
نیما و لا یحیی است و در بویسته واسطه وجود و حیات و در قسم دوم که مملکت و سخره شیطان است التجا به ملک بدون مناسب
است، و در قسم سوم التجا باله بدون مناسب است.

کلمه ^{۱۰} از جهاد امری که مناسب این طریق نیست یکی مطالعه کتب مرفیه و شنیدن سخن بنده ایشان است چه
25 جمال آن مواجبه که بفهم سادگی می آید خاطر او را میکشد و در ورزش طریقه علیه نفوذ می آید، جمال این نسبت را نمی بیند شمی.
کلمه ^{۱۰} نزد صاحب نزوحات کیه رضی الله عنه سماع نفسه قطعه روحانی نیست. رقت حاصل ازین سماع را دقت طبیعت
میگویند.

کلمه ^{۱۰} الان کما کان عبارست از آنکه اشیا را نمودی استیجابی بود. لونی از وجود خارجی بمشام او زسیده همچون در علم آرمیده
* حق است بسمانه لیکن بنده هر مثل و حس مشا پده میکند که اضالی عباد مربوط با اختیار ایشانست دوم آنکه خالق اضالی عباد ...

کلمه ۲۱ در تحقیق یسیر کشف شعی و هو المصحح البصیر نوشته اند که حضرت حق جل شانہ بچگونگی آیت که بجمع وجه در احاطه ادراک نمی آید لایحه که الابعاد باین منزله هبط هرزده است و همه ذرات عالم آئینه صفاست اویند. هر کجا علمی است علم اوست و هر کجا تدری است قدرت او علمی همه التیاس همه صفاست اویند که از پرده انقوتات ظهور کرده جل همه اوست فنوناً نمودی اندکی بود چنانچه صورت در آینه فی نماید مکن آئینه همچون عارف و پاک از صورت. صورت نه بیرون آینه و نه درون او. نمودی است بی بود.

[277]

5

کلمه ۲۲ بعد از تحقیق این معنی نه که نوشته اند که چون این معنی در یافتی بر تو باد که مراقبتی باشی و حق را حاضر و ناظر خود تصور کنی بلکه چنانکه دانی که هر چه در دست از علم و قدرت و سایر صفات همه از حق است و تو همچون خالی دبی و جعل بل تو همیشه نه نمودی بی بود. در خارج همان حق است و بی - یسیر فی الدار غیره دیار. او همچون بر صلات یگانگی خود و منزله از آنکه جسم و جسمانی و جوهر و عرض باشد.

کلمه ۲۳ در مؤلفات حضرت ابن کلبه بعضی فضل جمع نموده اند مسطور است که میفرمودند تا حضور ذاتی که حضور صرف عبارت از آنست ساکن را حاصل نشود از تقید توصیف جسمانی خلاص نیاید چه توصیف صوری در مراتب اجسام می باشد چنانچه وجود جسمانی خود را و نیز خود را وجود حق میداند. و درین وقت تمیز و تفسیر که باقی است. روح بنفاد و انحصار نرسیده است زیرا چه روح است تمیز هر چه پس. این موصوفه توصیفی که مقرر علمای دین و صوفیه تفسیر است رضوان الله علیهم اجمعین نرسیده.

[278]

کلمه ۲۴ همه در آن مؤلفات مرقوم است که در تحقیق نسبت ذات و نسبت صفات میفرمودند که نسبت صفات آنست که کسی شخصی نسبت دارد ازین جهت که او عالم است یا شجاع است درین وقت نسبت وی منوط بصفت علم شجاعت باشد چنانچه اگر این اوصاف از وی مرتفع شود نسبت او نماند و نسبت ذات آنکه او را دوست دارد بملایم خلق هیچ صفتی. نه در وقت انقاف وی بصفتی در نسبت تراپی و نه در وقت عدم انقاف نعمانی.

کلمه ۲۵ همه در آن مؤلفات که میفرمودند که میتوانست که شخصی حضرت حق سبحانه اقرب باشد یعنی استخلاق و انحصار داشته باشد اگر کم نباشد چنانچه شخصی باشد که تحصیل مقامات کرده است و نتیجه مقامات را که استخلاق و انحصار است درین عالم نیامده این اگر کم است نزد حق سبحانه و کرمیه ان اگر کم عند الله انقبضکم ناطق برین است.

20

کلمه ۲۶ میفرمودند که سبحان الله آدمی نامر با مخلص و نسبت است و خاصیت نسبت گرفتن نیز خود است با آنچه چندین تکالیف شمرده بر او نهاده اند.

کلمه ۲۷ هم در مؤلفات است که میفرمودند که وجود آدمی هفت طبقه است از روح و قلب و سر و نیز با و هر علمی که طبقه اول را حاصل شد هر یک از طبقه ثانیه و ثالثه تا طبقه سابعه بر خود می بندد و لهذا تقدر این مراتب از نظر عامه مخفی است و علم هر یک را جدا نمیتواند کرد و بر اصل کمال آن مراتب واضح و متمیز و علم هر مرتبه را جدا جدا میداند.

25

[279]

کلمه ۲۸ اصل الله سه فرقه اند: عباد و صوفیه و ملائمه. عباد جماعتی اند که بصورت عبادت انگشمار کرده اند و بعد از فراغ و سنن بنواصل عبادت و خیرات تیسام دارند حتی که چیزی از خیرات نخواهند که فرود نماندند و از ادب و مواجید صوفیه بهره مند نباشند و صوفیه باذوق و مواجید صوفیه منند و فوارق و کرامات خود را از نظر خلق نمی پوشند. نظریات در جمیع امور

برحق است سبحانه وخلق را ظهور حق میداند و درین خرقه بالجمد دعوتی و موعظاتی مانده و علامتیه طایفه اند در کسوت عوام و اقتضای در ظاهر برضایق و سنن موکده کرده در رعایت معنی اخلاص میکوشند و خود را با ظاهر خوارق علم نمی سازند و اتباع مدین امر محضرت حق سبحانه کرده اند.

کلمه ۲۹ خوارق در زمان اصحاب اینقدر نبود که بعد ازین پیدا شد چه لازم نجات کمال آنست که از دست منتهی تصرف نمی آید مگر بحکم الهی و لهذا از بیمبران بخواست آنها ظاهر حق شد و از بعضی بمقتضای وقت که کفار بانکار بر میخواستند مجزیه 5 بطور میرسیده بی تصرف و فواض.

کلمه ۳۰ هم در موقوفاتست که اکثر تاریخ را در حین حیات مردم زینت میگفتند اند چنانچه ذوالنون مصری را اما ذوالنون را بعد از موت قبول پیدا آمد چه از دنیا منزله بود و اگر از اصل دنیا بودی بعد از موت هم از ضمن مردم خلاص نمی شد. ایچده اختلاف که در اصحاب مانده عیسی همانست که بخت منفعت خلافت در دنیا بودند. [280]

کلمه ۳۱ در شرح رباعیات بقلم ضایق رقم ثبت نموده اند که اقرب و اعلی طرق مشایخ قدس تعالی اسرار هم طریقه 10 عید اهرارید نقشیده است. اول در آنه اینک در ادراک بسط است که غلبه بخت حقیقت بر حقیقت و حل قبی انوار ذات و ظهور وجهی است. مقدمه این معنی را که منوبیت ادراکات مرکب و ظهور تا شیر صبح سادت و حمل است حضور و آگاهی میگویند و هرگاه در غنای کشش و انبذاب ادراکات تمام از میلیه رفت بر بندند بل بخت آگاهی نیز شوری مانند تعبیر بنفاد نهای فن میکند. قناتر این نسبت را وجود هم میگویند و کلمه ظهور این نسبت متواتره را عظیم میشمردند.

کلمه ۳۲ چون لب صادق حضرت ذات مجذب شود و پرده برون بازی از میان برانند صرف بخت در جلوه آید و هرگاه ازین تمام تنزل نماید سعادت آن لب ذوق جمال بازی را از میان برانند و حکم لب غایب کاشف شد غیب حویت از تمام فو در تنزل نموده در کسوت نور بزرگ تجلی گردد.

کلمه ۳۳ هم در شرح رباعیات فرموده اند که منتحیل طریق نزول میگویند که از کمال تدلی منقود آنست که مود صورت مشایخ و شهادیه تمام تر بون حقیقت شوند و نایده آن فو بزرگ دهنده حرکت دوای زلیخ بصرد و حرکت ام سرابنده سبک اندی لم بصر نفس من جمل و نال الجسد من در کالادراک و منان علم نعلم نقل مثل هذا القول این اعلی اعلی بالله است مکن تمامی اش 20 چند مقدمه دیگر است یکی فرود رفتن صورت بخت ابعین البطلون و دیگر بودن صورت منافرا اما دشمنون و دیگر انبساط ظاهر با حکم گوناگون.

مکن زنگنه ای دم ناکشیده رفت واجب جلوه گاه عیان ناخنده گام
در جبرتم که این همه نقش خوب است بر لوح محبت آمده مشهود خاص و عام

کلمه ۳۴ حق سبحانه و تعالی باصنات ذاتیه فو در جمیع مراتب اجم ساری است متوق صفات و همیه اجم جز صفات 25 حقیقیه واجب هیچ نیست.

مان تا کنی غلط که از کم دانی این باطن را برون زلف هر دانی
ظ هر بدنی که بی خیال رجوش هر چند کنی تمیلش نتوانی

کلمه ۳۵ هم در شرح رباعیات است که وجود کمالات زاید است بر کمالات لیکن بر خلاف آنچه متکلمین

میگویند وجود معرفتی است و ماهیات عارضی.

کلمه ۳۲ حمد در آن کتاب تدسی الغاب است که نهایت مروج علم تا مرتبه وحدت و فوق آن حیرت و نادانی است پس معنی لا فکروا فی ذات الاله است که ذات الاله تعالی معلوم بجهت نمیشود حاصل آنکه ذات من حیث هی مستقیح هیچ ادراکی نیست سزاوار و اصیف الی الحق اوالی الخلق.

[282]

کلمه ۳۳ در بعضی کلمات تدسی آیات ثبت فرموده اند علامت این سعادت/ تبریر دل است از مجموع نعم دنیوی و اخری و گذشتگی و بی نیازی از مجموع احوال و مشاهدات و انبذاب و تعلق دائمی بجناب احدیت.

کلمه ۳۴ حاصل این مومن سلوک و جذبه است هرگاه برکت اختلاط خاصی طالب کسب جذب که میل و محبت ذاتی است بکنه و وقت گیرد سلوک که نفی صفات بشریه است حکم جذب من جذبات الرحمن تواری عمل الشقیین دست دهد بکنه این روش فوشر از آنست که بجز نفی لازم بشریه کسب مستدل در صفات نگاهداشتن کما می است نه بقوت بازوی ساکن.

کلمه ۳۵ غایت برگزیدگان و النفات خاطر ایشان سر هم رسد و تعجب است. دزدان را در راه و مستندان را آگاه یسازد خصم را که این فوج بهجت و نشست و خاست جمع شود آهسته بیاد می اندازد متناهیس اسرار و الوار است.

نارخنه ان باغ را خند کند صحبت مردان از مردان کند

کلمه ۳۶ هم در بعضی کتب فرموده اند که سنته اله بر اعتبار واسطه و برزخیت اورفته. از جفم پوشیک و او را درین ندیدن مورش عدم ترقی است و اگر بناگاه حکم تین اعرافی در باطن واسطه پیدا شود برکت از میان بر میزند هر چند که افغانی لای بردالی

اوصاف مقرر است و بی شبهه این تفریق پیش خدا در اول نامرئی و نامقول است. ادب معلم الغافل تا چه حد نگاه/ مبیاید داشت. استاد

طریقت که ناودان نبی و دستان کشف و شهود باشد هر آینه برزخ الوحیت فاضله بود. پیر من و خدا می من، از توبتی رسیده ام من لم یشرک ان س لم یشرک الله.

کلمه ۳۷ در بعضی کتب ثبت فرموده اند شاهد دل را در وجه کثیر است بحر صهی مایل شاهد است است آن لعین روحی است که راه خاصی از اجزای احدیت صرف نیست، زندگی و مردگی آدمیان منوط و مراد به همین رفتار است.

کلمه ۳۸ هم در کتب است که احتیاط در لغت برآیند و اجتناب از لغوه صفات نفس متوی این نسبت است سعی و کوشش نماید که لغت حرام و مشبه فوده نشود و صفات ذمیمه نفسیه از غضب و بد خلقی و شجوات غیر ضروری بظهور نیاید بخلای ازین صدمات جز بحسن استقار و التماس بجناب حق سبحانه نیست دایما متضرع و نیازمند می باید بود و پیش هر زوره اندوزات فروتنی نمود.

کلمه ۳۹ حمد در آن کتاب حقایق اسوئیت که حرکت تنبی هرگاه وقف حرکت در می شود یا سمیع خیال کلام المسموع شود عبارت از ذکر آن گوشت پاره منور بری است آنرا نیز ذکر تسلی میگویند و از چیز اعتبار بیرون است. ذکر تمبی عبارت از

[284]

حضور و شهود است بجناب حق سبحانه. هرگاه این معنی دست دهد دل را از غم/ اغیار برماند. ذکر را گذاشته مانع می باید نمود و هرگاه فرو نشیند باز بر سر ذکر باید رفت تا زمانی که آن دولت شایقی پیدا کند آن زمان ذکر را بااد جمع کرده منظر العاف بی نهایت باید بود بعد از آن رسیدنی است نه گفتنی.

کلمه "سودی گردن خدا" است احکام الهی را

واهی که بصری گری از خود برمی
باید که عوادوس از سر نهی
آن چیز که داری بکن از کف برمی
هر سنگ بکله بر تو آید نهی

کلمه "استغراق و استسلاک در حضور ذاتی بوحث صرف بظهور نمی رسد. اصل این سعه اسمت بران

نی غنسه.

5

کلمه "که" در نگاهداشت خاطر اصل حقوق خصوصاً والدین در بعضی کتب از سخنان مولانا زین الدین کی گزینش کرده اند
اک مولانا علی والدین کتب دار میفرمودند که یکبار خاطر پدر فقیر از فقیر در بار بود و محبت شریعت حق در جانب من مع ذلک
فقط در گردن انداخته سر بر زمین نهادم و عذر فرستم با وجود آن سی سال است که زبان آنرا در فود می بینم.

کلمه "ما" در باب دران کتب از نجات نقل فرموده که در ذکر بعضی از اکابر مذکور است که در لغیت بعضی اهلان که

[285]

10

خدمت والده گذاشته بخ میرفته اند فرموده که من سی حج پیاده بی زارده واحد کرده ام، تو میدهم تو رضای خاطر دالله بمن ده %
کلمه "ما" هم در مودات معارف آیات حضرت ایشان است بدانکه سبک طریق حق را قدم ازل توبه لغوح است و
اعتقاد صحیح و درست بر مذهب اصل سنت و جماعت. چون مدار این صنعت بر علم است پس بر تو باد که تلازم عملی تمام عمل
پاکیزه اعتقاد را بقدر حاجت از دست ندی و حتی الامکان تقیید دین و عت خود میگردان باشی. مدار ظهور حقیقت بر جذب و کشش
الهی است و جذب و کشش موقوف است بر آنکه ترا بوضف جبرئی برگزینند و این موصفت عیا مشروط است بر متابعت سیدالین
و آخرین راه را باطن. حال تبارک و تعالی تل ان کنتم تجولن الیه ما نسوئی بیکم الیه %

15

کلمه "هم" در کتب باستان دوام و نمود و دوام شکر و نمود احتیاط لغت و اجتناب از مذهب با کعبه از طبیعت و سخن چینی و تغییر بنده
مومن از آزاد و بنده، و بعضی دیکه مومنی و غضب و سختی بر زبردست از لازم است و اساس کار بی اینها کار کلم نمی شود اما اگر
دین امد ایها فتوری بود ترک این کار کنه بکده توبه و استغفار مؤسلس شده در از دیا دین کار بکوشد تا بحکم ان الحنت
یذهبن الیهات اصنافی نام روی نماید.

[286]

20

کلمه "هم" در کتب باستان که یکی از علما نوشته اند: نمود با دمن علم لا ینفع حاصل عاقبت شناس مال لازم است که تحصیل
عربی را که عمل بمتفای آنها فرض است اختیار کرده عمر صرف تصفیه دل و تزکیه نفس کند که حجاب میان بنده و آفریدگار
حزشت نه جز و دوس و حضرات و قدمات بعور اولان و گرفتاری بجماری نفس و آرزوی لاطایل هیچ نیست. حضرت حق سبحانه
از همه چیز همه چیز نزدیکتر است.

او بما از بابسی نزدیکتر دانده آنکس که ز خود دارد خبر

25

بازماندگی و دوری از اندیشه های گوناگونست و سرمایه اندیشه صفات بشریه.

کلمه "همه" در ان کتب باستان که قوی ترین سببی در تفریح باطن از این صلکات انفات خاطر برگزیده
است از قدرسته منظر ردد و قبول گشته قبول او قبول در آورده.

کلمه "هم" در آخر آن کتب است که با هر که در باطن وی طلب معرفت الهی نیست صحبت نمایی و از علای دنیا که

علم را وسیله تقاضی و زبان آردی ساخته اند چنان اکتب نمانی که آدمی از شیر همواره ترسل تقریبات و عبادات نموده و صلوات بر سید کائنات فرستاده از خدا بخواهد که آردمی غیر خود را ازل بر آورده صورت لمن الملک الیوم الواحد القهار بظهور رسالت کاری که در دفع مغفقتی نیست مکن یاری که در دفع مغفقتی نیست مگر

[287]

کوه^۵ اگر نیک در گنجی از تو همین طلب و نیاز مندی دلی آردمی محمود است نهایت امر ارباب محبت آنست که جز محبت مطلبی نماند

عشق عاشق چو سر کشد کجبال
عشق را جلوه گاه خوسازد
باشد از غیر عشق نارغ بال
دل ز مشوق هم بپسرداند

اینجاست که درین مراد از مراد نامراد شوی.

کوه^۵ اکابر طریقه عدیه نقلند که در مس ارواح فرموده اند که طریقه ما در ام حضور و آگاهی است بی آنکه بر آسندگی عزیمت و نتور متخل شود خواه در باس ذکر و خواه در صورت توجه و خواه بزم رابطة کیف ماکان محمود حضور مع اله است هرگاه حضور بگیننی شد که شود موجود بجزی مزاج او نشد آن حضور را وجود عدم میگویند و هرگاه این معنی کله ساک شد مشاهده می نمانند و هرگاه لغت حضور را نیز از خود ندید جنبی حقیقی مشرف شد اینجا معنی لا یعرف الله الا الله^۶ تحقق می شود و درین موطن نه ارواح است و نه اشباح. شهود بجنب شاهد افتاد.

کوه^۵ هم در بعضی سواد حضرت اینک علیه الرحمه والفضلان مندرج است که آنکه در راه سلوک تجملات الهی و بعضی در قسم نموده اند و قسم اول را که قبلی صوری است نسبت بمتدیان داشته و قسم ثانی را که قبلی معنوی است نسبت بمتوسهان کرده و قسم ثالث را که قبلی ذاتی است نسبت بمتخیان شمرده و همچنین آنکه بعضی چهار قسم ساخته. قسم اول را دو قسم کرده اند و قبلی صوری و قدی نام نموده در طریق اکابر ماصریا چیزی نیست از مسکنه اتحاد و حصول و تشبیه نارغ اند.

[288]

فصل : حضرت خلیفه ما ندیس سره با وجود اینجه بزرگی و عظمت و جلال و کمال که حق مسز و عمل اینک را حفظ فرموده بود و گاهی بمتضای کلمینی یا حمسیرا چون فواستندی که نوعی نتور در نسبت ردد و مغفقتی پیدا شود چه وجود بشریت را غفلت در کار است بطرف شمر نیز میلانی میفرمودند و چون بعضی از حقایق و معارف اینک تحریر یافت. چند بیت از مشنوی حضرت اینک نیز بطریق می افتد تا این رساله را برکت کلام حقایق اشخاص آنحضرت در اجبی پیدا شوند و متبول خاطر بزرگان افتد

چنین گویند و انایک اسرار
که مشوق ازل در هر شوری
ز اصل و فسر هر معنی خبردار
ز غمازان نمان دارد ظهوری
سر هر دره بینای جمال است
شهود دوست پنجان هر دلی راست
مدار بودش از نور شهود است
دلی انکند بر جاننش بجایی
گه گشت روی بمر خاک و آبی
شد بنیاد این دیوار گشتن
بلی هر رنگ و بو طفلان گشتن

نقوش عالی از هر سو نظیر گریز	نهاده اصل این با زار تدویر
سراپا کشور آفات علم است	سراسر رنگ این مرآت علم است
رود بر باد حرمت گنج اناس	ز آسیب خیال و نگر و دسراس

ایضاً من کلامه تدیس سره

[289]

بسیارم آنچه لا به طریق است	بسیارم را چون توفیق و توفیق است
فراغ خویشین بی اعتبار است	گذشتن اول از خود شر و کار است
حفظ نفس ظلمانی کدام است	حمد لذات روحانی مرام است
چه ذوق علم و چه حفظ مقامات	جواب است در راه ضلالت
مراد دوست را آماده باشی	بران شوگر حوس آرزاده باشی

ایضاً من کلامه تدیس سره

بودی پرده کشف ذاتی است آن	حضور ذات اگر در دعوت جان
دل در پرده کان امر صوری است	وگر علمی بود علم حضوری است
تجلی معلوی دانند نامش	وگر علم حضوری شد مفاش
تجلی صوریش خواند سخنوی	وگر در صورت مرئی کند روی
یکی در حسن و دیگری در مثال است	دو جلیکین ظهور این حال است

ذکر بعضی از خوارق عادات و کرامات حضرت ایشان تدیس سره الا قدس

اگر چه مرتبه حضرت فاجه ما بالا تر از آنست که از این کشف و کرامت نقل نموده آید و هر که ایشان را دیده و محذرت

کرده قباح خوارق نیست و در ولایت ایشان شکی ندارد و فی الحقیقه سخن فاجه عبدالله الفاری تدیس سره العالی در حق آن حضرت صادق می آید که اورا نسبتاً بکرامات و ندانند با قوال و مقامات و کرامت و حال و مقام در دست او سحر بود با جمله

[290]

وجود حضرت ایشان تمام خارق عادت بود و با وجود افتخار و ستبری که لازمه طریقید نشسته است آنقدر کرامت و خوارق عادات و کرامات انسی و آفاقی ظهور می کرد که از جز تحریر بیرونست و چون بر تو استغفای حضرت ایشان از دنیا و مافیها بر جمعی که در گرد آن حضرت می بودند انت ده بود آغاز نیز مقید با موری که نزد عوام تدیس و متهامی داد نمی شدند و از ان اعتباری نمیگرفتند و قباح بان نمودند که در پی تحقیق کرامات و خوارق عادات شوند. از جمله کرامات حضرت ایشان که شمرتی پیدا کرده یکی آنست که شخصی از ملا بران که در سنگ گواهی شهر استقام داشت و سنش قریب به پنجاه بوده که خدا شد و با مر پر فرود دخترکی در نکاح آورد و هر چند تلاش کرد و سعی و کوشش نمود و ادویه بکار برد و علاجها بی آورد هیچ کار میسر نگشت و نایمه مترتب 25 شد. نزدیک بیکال برین طریق منقضی شد. از غایت جفا خواست که از شهر بر آید و عزت اختیار کند. این سخن بسبح شریف رسید بر حال وی قرص نمودند و اضموسها خوردند. روزی بجائی سوار شده بودند ناگاه آن ملا بران پیش آمد چون عالم بود بقصد تعظیم وی فرود آمدند. وی نهایت نیاز مندی بکار برد و در پای حضرت ایشان افتاد. در کنش گرفتند

- [291] و دوسه مرتبه سینه برسید و می نخاده خود منعم گردانده آهسته گوشش فرودند که ایش با اهلش بود برهنه یکی خواب کشید. آن عالم گفت که چون از حضرت اینک جدا شدم همان ساعت در خود توفی احواس نمودم و با اصل خانه خود بعد فاجت گفتم که مزیزی چنین فرموده: تمسخر و استخراقت در داد. بگرد استمال طریق که فرموده بودند تخریب کار میسر شد و یکی از کرامات حضرت ایشان آنست که روزی طفلی از تمد فرزند آباد که ارتفاع آن زیاد از نه قد آدم است بطرف دیبا افتاد و از راه گوش و بینی وی خون روان شد و نفسش تنگی گرفت و مشرف بر موت شد و همه از وی ناامید شدند. مادر آن طفل او را در نظر مبارک حضرت اینک در آورد
- 5 و الهام جبر و فزع نمود و یکی قدر از منده داشت. بر حال وی شفقت فرموده زمانی متوجه باطن حق مویون قد شدند و در آن وقت کتابی بدست شریف بوده آنرا بگشایند و فرمودند که درین کتاب چنین می نماید که او زنده خواهد ماند بمرکت نفس حضرت اینک آن طفل صحت یافت و این روش حضرت ایشان بوده که اگر میخواستند تعرفی یا خارق عادی بنمایند بخود نسبت نمی کردند بکجابی یا بقصد خوال میفرمودند. اگر در بیماری میخواستند تعرف کنند او را اذنان بیماری برآند که کتاب طب می طلبیدند و از روی آن
- 10 دادنی میفرمودند و صحت بجا می میگما شدند / بجز استعمال آن دارد و گاهی پیش از استعمال صحتش می شد و یکی از جهده
- [292] خارق حضرت اینک آنست که والده خواجه محمد سید السید سید که پسر خود حضرت اینک و حافظ کلام ربانی اند و از ایام صب آثار رفته بکرم الهی و معنی لامع می از ناصیه حال اینک ظاهر است و در سن یازده سالگی از خندق قصر آن قبیله نادر شده اند و البروم که سن شریف چهارده رسیده تویح با استعداد تمام میخوانند و امید است که اگر حق تعالی خواسته باشد در اندک مدت از تحصیل ظاهری نادر شده بصوم باطنی آراسته شوند. این چنین استماع افتاده که میفرمودند در اوایل که من خانه حضرت اینک
- 15 آدم در نظرم بعوض فتنه ظاهر میشدند و من جبران بدم وی ترسیدم تا روزی که بدست شریف ایشان آئینه بود. فرمودند که روزی قدر را بین. چون دو فرابیش آئینه داشتم ایشان نیز در برابر آن روی قد آوردند. دیدم در آئینه مردی میش سینه. بطرف ایشان دیدم که بصورت قد بودند. بار دیگر در آئینه نظر کردم همان هیچ در پیش سینه دیدم و این مساعده چنه بار بوقوع آمد. در سن اضطرابی پیدا شد و ترسیدم. تبسم کردند و گفتند: چرا می ترسی؟ معنی کردم که من ازین کارهای شایب و بی ترسم. پیش من
- [293] کشید. تبسم فرمودند و بار دیگر چنان واقع شد و یکی از خوارق عادات حضرت ایشان آنست که لفظی میگفت که در آیاتی که آن عالی حضرت سوره احوال طالبان بودند یکی از لفظان این درگاه را که پدران وی از بزرگان سلسله پشت بودند بیماری عارض شد
- 20 و نزدیک بملکت رسید. طاقت سخن و قوت تکلم نداشت و همه از حیات وی ناامید شده بودند. حیثیت حال وی حضرت اینک را من کردم. فرمودند که بوی جوئید که با نظر قد رسیده بود که بسلسله بزرگان خود نسبت باید پیدا کرد. در خاطر ما ازین معنی گرمی رسیده و خبرتی در کار شده. توبه باید کرد تا ازین سلسله خلاصی یابی. زنتم و بوی اطهار این معنی کردم. فی الحال توبه کرد و نادم شد و همانم در خود خفتی احواس نمود و بعد از چند روز با کمال صحت یافت و یکی از تصرفات حضرت خواجه ما آنست که مزیزی میگفت که یکبار اهل سینه بیمار شد و بیماری قوی بود و گمان صحت کمتر داشتم. احوال وی را پیش آنحضرت باز نمودم. فرمودند
- 25 بروی چادری پوشان. زنتم و چادری بروی انداختم و او همچنان بپوشی افتاده بود. ناگاه حضرت اینک در آن خانه که وی افتاده بود تشریف آوردند و زمانی ایستاده شدند و نظری بروی انداختند و بیرون آمدند. من نیز همراه برآدم و پشت بید کردم. چون باز خانه زنتم و برآند دست یافتیم و اصلاً تشویشی و نفسی در وی نمانده بود. یکی از تصرفات آنحضرت آنست که
- [294]

دو روزی بر مریض حضرت ابن کاتب صاحب عالم دست تغذیه دراز کرده و خواست که آن مریض را از خانه اش بیرون کند. چون این خبر بان عالیحضرت رسید با رنگی برافروخته با اضطراب تمام برآمدند و بان عالم گفتند که درین مدهضرائی باشند تا توانید درگذرید. او چندانی ملاحظه نکرد و از شدت آزار کم نشد. حضرت ابن کاتب برگشتند و آن همه فعلی که بر آزار خلق داشتند بسبب آزار مریض شخصی که همراه بود فرمودند، و حاجبهای ما بخورند و غیرت برکمال دارند. آن فعلی میگفت که من منتظر بودم که او بچه بیاد گرفتار شود. بعد از چند روز ویرا به قیمت دزد انشائی برگشتند و فریاد می دادی بعد فراموشی و مذلت کشند و معجون فرمودند مولوی دم

ب

تدوی سره تحقیق پذیرفت.

بی ادب تخاصم خود را داشت بد بلکه آتش در همه آفاق زد

و یکی از فواید حضرت ابن کاتب اینست که فعلی میگفت که یکباری آنحضرت مرا طریقاً رابعه فرمودند. بخاطر من آمد که کدام جوی ابن را ملاحظه میکردم و حضرت آن نداشتم که توأم برسید. در من دیدند و تبسم نمودند و فرمودند: روزی حضرت فواج احمد را تدوی سره نشسته بودند. فواج عجبی را که پسر خود و متبول خاطر ابن کاتب بوده طریقاً رابعه فرموده بودند. بخاطر فواج عجبی رسید که آیا فواج

[295]

10

بر روی مبارک ابن کاتب میکشید یا بچشم. ابن کاتب را اشراف شد. انگشت شهادت بر روی خود نهادند. فواج عجبی در پانت که اشاره بیاض او ابروست. نظر در میان دو ابرو باید کرد. آن فعلی میگفت که چون حضرت ابن کاتب بخریق قصد ملکی حاصل نمودند و بر خاطرین مطلع شد بدین چیران مازم و متعجب شد و در نگاهداشت خاطر برآوردند و حضرات پریشان در لبس عالی که شش غیظ بر خود لازم زینم و یکی از تصرفات حضرت ابن کاتب آنست که فعلی میگفت که یکباری مرا عارضه چند بیماری متفاده پیدا شد بهتر رسیدم و خواستم که خود را

15

بمنظر حضرت ابن کاتب برسانم. بشقی تمام بخدمت عالی آمدم. اتفاقاً آنحضرت طعام میخوردند. اشادت بمن کردند که در اکل طعام شریک شوم. بعضی اندام رسانیدم که من اینچنین حال دارم. پیش طبعیدند و در سمت چپ بغض مرا گرفتند و گفتند: قصه نیست، بجز پیدا

[296]

20

سبب الامرواغت نمودم و دم بدم در فداای سس سبکی می نمودم. چون اذنان لبس بر آمدم اصلاً در من اثر بیماری نمانده بود. یکی از فواید حضرت ابن کاتب بر قول وی اعتقاد تمام است نقل کرد که ماه رمضان در آمد و ضعف بدنی / بیماری ظاهری بر حضرت ابن کاتب حمله داشت. حافظ جلال الدین نام سلازیری که در قوشوانی در جرمکال داشته خواست که ختم قرآن کند. شب اول چند

سپاره قرائت نمود و ضعف حضرت ابن کاتب متعاف شد اما چون میخواستند که جماعت ترک نشود اراده این داشتند که الم ترکیب در قراویح بخوانند تا صحتی پیدا شود و خوشی بگیرند، بعد اذنان مصحف بشنوند و آن حافظ میل آن داشت که ختم ترک نشود و روز اذان نارسا گردد. شب اول بسیار خواند. روز دیگر حضرت ابن کاتب بمطایبه بمخاطب گفتند که شما ما را بیمار ساختید. او با وجود این متنبه نشد و بنا بر ختم چندانی راضی نشد. چون حضرت ابن کاتب از آنجا در گذشتند تبسم کرده بان فعلی که ناقل این حکایت فرمودند، اگر حافظ اشب بخواند مرد است. همان ساعت حافظ بخانه خود رفت و بیمار شد و تمام ماه رمضان در بیماری گذراند.

25

چون ماه رمضان منقضی گشت صحت یافت. این حکایت تا آنجا که حافظ ما را بیمار ساختید از حافظ هم شنیده شد و از بیماری فدیتر میگفتند. بعضی دیگر از ابراهیم نقل کردند که بعد از حافظ جلال الدین حافظ دیگر موسی ختم کرد و آنرا نیز بیماری حاجب شد. نقل کرد همان سلازیری که روزی قریب هفت ماه پیش از وفات حضرت ابن کاتب میال شیخ احمد سرحدی که یکی از حفاظ آن عالیحضرت است. بعضی ابراهیم دیگر حضور شریف فرمودند. خدمات فعلی فواج عبیداله و فواج عبدالواکب فرزند

[297]

حضرت این‌اند دوران وقت درس دو ساعتی و یک و نیم ساعتی بودند و ایوم در جمادیه ساعی اند و چهار ماه خواب کلان از خواب فرود
بزرگ اند چنانچه حضرت ایشان در تاریخ ولادت هر دو خواب اش را فرموده اند :

باین ظهور این دو گوهر
گذشت چهار ماه و آنروز

پیش آنحضرت آوردند. حضرت ایشان با وجود آنکه در حق تعالی ایشان را ارزانی داشته بود نسبت جزئیت التفاتی خاص
بهر کدام فرمودند و بالاخر حاضران بوسی را طلب ساخته گفتند که ایها بیمانند و چند مرتبه بعد از آن نیز بتقریبات این معجزان را
بر زبان الهام بیان می آوردند. کرامات و تعریفات انفسی و آفاقی و فوارق عادات حضرت ایشان بیش از آنست که در پی تهریر آن
شود هر چه فی الحال یاد آمد و از ثقات شنیده بود باطلای آن جرات نمود و از افتانات حسنه بمقتضای ولعه آیت موسی
تس آیات بیانات، زکرامت از آنحضرت نوشته شد و از فوارق تسه آینه زیاده آمد از قسم تعریفات انفسی است نه آفاقی.
ذکر بعضی از یاران حضرت ایشان که در حالات حیات آنحضرت بمنسب ارشاد

10

رسیده اند و رخصت/تاسم یانته

[298]

اگر چه یاران حضرت خواب ما همی سره اکثر بهرجات^{الک} ولایت مشرف بودند و بجز مرحمت آنحضرت بر مراتب میا رسیده
اما اول کسی را که ایشان رخصت ارشاد فرمودند و توبه می به مسترشدان وی اثر کرد جناب تاج العارین میان شیخ تاج اندو
و مسکن مایوف ایشان سبیل بوده. هرگاه از آنجا تشریف آوردند بشرف همانگی آن عالیحضرت استعاده می یابند و چون حضرت ایشان خدمت
شیخ را رخصت تربیت طلبان نمودند خدمت شیخ را حالتی دست داد که در هر که میخواستند بصفت مبدیه تعرف میکردند و از عالم شعور به عالم
بگذری می بودند و به مرتبه نسبت و نفا می رسانیدند و تا حضرت ایشان درین عالم بودند شیخ چند ماه در خانه بودی و باز به صلی آمده بعضا
ر بودی و بعضی واحات شیخ را که حضرت ایشان از سبیل زهد داشت نموده بود و دلالت بر واحد و نجات حضرت ایشان داشت
که بتجروف معالجه کرده اما پیش از رسیدن آن کتاب حضرت ایشان از عالم نفل فرمودند بالجمه خدمت شیخ از بزرگان است و بزرگوارت
حرمین ششمین مشرف شده و حضرت ایشان نهایت الثبات بر خدمت شیخ داشتند چنانچه از کتابانی که بجانب ایشان نوشته میشود
میگردد. این یک کتوب برای استناد در ج نموده آمد.

20

براده ارشد شیخ تاج الدین دعای فقهانه و سلام شتتانه قبول نموده طنقت و متوجه
فسر و مانده مان بادی تعلق و گرفتاری باشند :

مدهک دل به نیم ند میتوان خریه
خوبان دین معاطه تقصیر میکنند

عزیز من ! هدایت مطبق در بر تو مازاخ البصر و ما طقی است که باطن ساکت گزنا ر ذات نسبت باشد
ناتنش آنکه با وجود درد دوری جمیع منامات و شهادت و مراتب ظهور پیش جنبش حقیر نماید
رنده کی چند ند کسی نداند چندند بر نسیه و فقه هر دو عالم خندند

25

صاحب این حالت را بشرط کشتی ازین حالت سر بتمام بندگی رسیده مظهر اسم الغنی شود و فقرش به تمام
رسد - الغر اذا تم حواله امنت. این معنی بی استعراق و کشتی الهی و در یانتن آنکه این کشتی
از دست با و صورت کابینات و اشباح عالم سرالی پیش بست، میسر نیست.

- و یکی از اجداد اصحاب و اکمل اصحاب حضرت ایشانک جناب خواجه حاکم الدین احمد اند و امروز سبب اشتغال سلسله شریفه
 نقشبندیه احراریه باینه وجود شریف آن مظهر رحمت الهی است و باعث محبت این خاندان و درواج این طریق شریفه شوق بآب
 دارد. بنده ادوات حضرت ایشان خیر خواهی که نسبت به فرزندان صوملی و صوملی آنحضرت از جناب خواجه حاکم الدین بطریق آمده و می آید [300]
 و تربیت های ظاهری و باطنی که بمقتل آن آستانه حضرت ایشان از جناب بوقوع آمده و می آید از همه کسدام از خلفا و کمال اصحاب ظاهر
 شده و نمیند و باین تربیت وی فایده زیادا رشدی کرده و امید است که زیاده ازین کسند و برکت و محبت این خانواده و البته
 بترجاست و از بزرگی او چگونه قریب نامیم. اوصاف حمیده و صفات پسندیده و خاص ذات و حامد صفات و محرمات و سموات
 و بی نقصی و فنا بخشی و صبر و توکل و رضا و تقسیم و آنچه نزد ارباب سلوک اعتبار دارد در ذات شریف و منزه لطیف وی بیش
 از آنست که در دنیا تر آسان و زمین بجا پیش پذیرد. حمود خاص و حامد است. حضرت ایشان علیه الرحمه الغفران قریب بایام محبت
 خواستند نایب مناسب خود او را گردانند. از آنجا که عوالمت وی بود بجز و نیاز و شکستگی آن معاند را از خود منع کرد و حضرت
 ایشانک این معنی را پسندیده، فرمودند که سبک گردی از دکان داری خلاصی شدی از بعضی امره که بر قول ایشان اعتبار تمام است استماع [301]
 افتاده. روزی از حضرت ایشانک احوال هر کد ام از یاران را پرسیدم. تعریف هر یک بزبان خاص نمودند. چون از احوال جناب خواجه حاکم الدین
 سوال کردم بندق تمام فرمودند که او جامع جمیع اوصافی است که بیان کردیم. حضرت خواجه ما باره در حق ایشانک میفرمودند که ما این
 دکان داری بخاطر وی قبول نموده ایم. الحق تربیتی که حضرت ایشان نسبت بخواجه حاکم الدین احمد بجا آورده بجمع یک از مردان و
 نقصان مملکت و جلاله عشر مشیر آن صمدت نسبت و لهذا ایشانک را نیز اخلاصی که نسبت بحضرت ایشانک است در یکی از نقصان فایده
 بود و از همین جا بزرگی ایشانک نامی تران کرد و علامتی بجز ازین در شناخت رشد مرید نخواهد بود و در ادب اول حال خدمت خواجه [302]
 سک امرا می دنت اشتغال داشتند و والد شریف ایشانک از اعظم امر بوده و بمقتضای رشد ذاتی و پاکی نظرت همیشه از وضع فوکاره
 بودند تا وقتی که حضرت ایشانک را ملازمت کردند طوعاً و رغبتاً از همه برآهده و خود را بدو واگمی زده و بفقرو خاقد قرار داده اختیار و پیش
 خیر نمودند و ازین راه از دست بعضی امراء سلطان عهد که میل آن داشتند که ایشان بروض اصل دنیا باشند آزاره کشیدند بلاخر
 بوجه ایشانک از جمیع آفات امین شدند. از لغوی منقول است که یکی از متربان سلطان بخت بعضی قرابت نیمخواست که ایشان
 ترک و پیش سلوک نمایند و کوششی می نمود که باز ایشانک را بر سر کار آرد و ازین راه جناب خواجه آزاره میرسد. روزی احوال خود [302]
 را بعضی دو ماه مقدس حضرت ایشانک رسانیدند. سخن حضرت خواجه اصرار که نسبت بسبکی از بی ادبان فرموده بودند که کار این مرد
 در چند روز بر هم شدنی است نقل فرمودند. آن لغوی میگفت که از استماع این سخن بیتی من شد که کار مقرب سلطان پس انداز /
 چند روزی گذشته بود که سلطان بسبکی برومی بر آشفت بدمی که بیم کشتن بود بلاخر ازاله مسکه خلاصی شد اما از پایه اعتباری
 که داشته بر افتاد. بالجه جناب خواجه حاکم الدین از عهد متولان و جویان درگاه ولایت شغبت حضرت ایشان بودند و از سر برامه
 با مبه و محبت و اخلاص امتیاز تمام داشتند و قنداد بزرگیهای ایشان نمودن از حوصله کاتب بیرون است و چون بکرم الهی لطفی تمام [302]
 بر حال این شکست پال دارند ازاله می ترسد که جماد که عقل ایشان را بسی ادراک نیست فحول بر اعراضی داشته از قسم خود ستی
 داشتند. گوشه خاطر و انفات باطن و ظاهر که خدمت ایشان را باین گزینند است از بعضی رقعات که در بعضی ادوات باین فرموده

تغذات بشریه صادر شده توان فهمید. از آنجا که این دو رتبه بطریق تیرک ایراد یافت و از دستخدا شریف نقل است. " برادر عزیز و فرزند برادر میان محمد صادق برادر دوستی بی ریا بر فرودار حضرت خود گشته از آسب زمان فحوظ باشد و در نیامندی منتجان مغزی و مشربان معنوی حضرت پیر دستگیر ندی سره باقصی انصابت کوششی نمایند و زحمار بشامل راهنی نشوند."

این کتوب بدعت اسلوب و رتبه دیگر که در ج می آید در ابایی که صادر شده این گزار در نهایت کثکس تغذات صوریه بوده و میخواست که به اسباب ظاهری بسبب میثت چنگ در زند و این معنی کثوف خاطر مینویس ماثر گشته بر مراد ایما ازین داعیه منع میگردند. ناگاه بهرکت توجبه و انصابت شریف گمراهی مرتفع شد و جمعیتی پیدا آمد و حالتی دست داد که این قصیده در حسب حال خود نظم نموده با رعینت بلامت فرستادم —

10	یعنی امیر حرام و صراحی و ساغر /	من مست و لا ابالی و رند و قهقهه دم	[303]
	بموسسه در غم دیگر و فکر و بیگوم	از فکرهای بیهوده آسوده گشته ام	
	خشت است باش و خاک است بسترم	تخلع امید کرده ام از مغزش صبرم	
	امروز از هزار یکی نیست در سرم	دیروز اگر چه بود مسوز آرزو بل	
	در دل نمائند آرزوی ملک سخنم	از جان ملامی مند یکمخروی گذشت	
15	این کسوت قناعت و فقر است در بوم	آن دلق حرصی و آرزوی کرم از بدین	
	آزما نمی فروشتم و این را نمیخرم	دین را بپیکس بی دین ندیدم	
	فارس ز منت ملک و چرخ جنبرم	شکر خدا که چشم طبع در قلم ز خلق	
	یعنی که ملک فقریه از عنت کشورم	در حکم فقر که بنامم در دست شد	
	از دوستی آل حسد تو انگرم	از گردش زمانه نمی کیسه نیستم	
20	شکر خدا که بنده آل پیمبرم	منت خدا ایما که غلامم فهم	
	در مدح او چگونه رسد مگر قاصرم	آن فواید که مردود جان شد طینل او	
	کاغذ اگر بود بمثل صرخ اخضرم	نوزان نکاشت حرفی از ادم حضرتش	
	روی سبزه بود یاران او بوم	آن به که بعد ازین همزادان امیدم	
	از جان و دل لب ابوبکر و عمرم	بر در غم و افضی که نه باش بریده باد	
25	از بنده آن درگ عشقان دمیادم	بر در غم از ارجی که نصیبش چشم است	

چون مشغول نظر کیمیا اثر گشت این رتبه عنایت فرستادم:

قصیده آن برادر و کتابت آن فرزند بر فرودار سب خوشمال گشت. با استقامت مشرف باد و همواره باین نعمت خیر فواید را مسرت بخش باشند و با این اگر خبر میرسد که بموافقت و صحبت یکی از اصحاب حضرت پیر دستگیر ما همه ^{مشکل} فحوظ می تواند شد و مانعی از طبع و دانش در اینجا منتقل نیست.

از استحکام این حریت و انجام این مهم شدنی منعم بود

شکر تنها خود با گل در آسیند که در ترکیب باشد فتح بسیار

گوار باب دل رفتند و شمر شوق شد عالی جهان پر شمس تبریز است که مردی بود

ز خمار از حمزه بزرگ این آستان راستان آنچه فاضله طلبید و نفس را بجهنم گدازید که برای

تمام آن از نظرای لایزال اندک مد کافی است و بان نظر همه کائنات مرشد و دال بر معبود است.

گویند که چون رسد تدلی بکمال گردد دو جهان ز تر جهان مالا مال

چشم از همه سو سر بر مازان کند گوش از همه جانب شنود بانگ تعال

و یکی از اهل اصحاب و اعظم خلفای حضرت این کتاب میان شیخ احمد سرهندی نادر فی انه کلمات و فضایل طاهر

و باطنی و محمدی و مسوی خدمت شیخ بسیار است. مردم لایزال و ناضل و کامل در سنگ ادرات این در آمده و آثار رنده و ملاقات کامل

به برکت صحبت با برکت خدمت شیخ از ناصیه حال این ظاهر می شود. بسیاری از طالبان از مصیق نودی و خود پرستی و صفات بشری

بر آمده بین خود این پایا نیستی و نمرادی و درجات و ولایت مشرف شده و از اعظم شواهد بزرگی خدمت شیخ بعضی از

کتابات حضرت این است که در بعضی اوقات باینک عنایت نموده اند. آنچه قریب بیاست رحلت حضرت فاجه ما ندی سره شرب

شیخ بموافقت شرب شیخ علی و اولاد سمعی شده و از صراف شیخ البرقی الدین ابن المسری ندی سره تبرکی می نمودند و بعد از حضرت

این این شرب غلبه نمود اما بمقتضای آنکه حضرت این بزرگان الهام بیان گدازانده بودند که آخر ایشان را مرتبه این مقام معلوم فاضله

شد. / درین اہم خدمت شیخ میدانی تمام باین دوش دارند باجمد شیخ از برتری مکان این طریق است استقامت طریقت و اجتناب از

پرست و التزام شریعت بپایه اصلی رسانیده و حضرت این بسیاری از طالبان را حواله بصحبت ملازمتی میفرمودند و خدمت شیخ را نسبت

باین مدافعه کث کش نشانی التفاتی هست و گاهی بر افراد نامر متاثر میزند. این دفعه از آنچه است که در جواب بر بعضی این

نقص صدور یافته و از دستخدا شریف نقل نموده شد.

دفعه

20 کتاب مریوب که مبنی بر فسرط حقیقت و کمال بود، در اصل یانت. خدا سبحان الحمد

والنعمه علی ذلک حقیقت این طایفه که متفرع از معرفت است از اجس نعم خداوندی است جل سعادت

تا کلام صاحب دولت را باین نعمت مشرف سازند. شیخ الاسلام حسروی میفرماید: الهی حقیقت این که

دوستان خود را کردی که هر که این کنوا شناخت، تو را یانت و تا تو را نیانت ایشان را شناخت.

بعضی این طایفه هم قائل است و طعن ایشان موجب حیران آید. بخسانا الله سبحان و ابانکم

25 عن حد البتلا. شیخ الاسلام حسروی الهی هر که فاضله بمانند می آردا با ما در اندازی

بی عنایات حق و خاصان حق مگر تک باشد سیاه هفتش ورق

و کتابات خدمت شیخ یکی از خاندان در ماه جمیع نموده. از دولت و چهل متجاوز شده و هر کتوبی از برای هدایت طالبان کتابی است

و ضایق و صداری که در آنجا یافته می شود در کتب و رسائل معتبر توان یانت و سوامی این کتابات رسایل در تصوف نوشته اند و همه منتشرند.

این یازده کلمه بصری تبرک از بعضی رسایل ایرادی است و در ضمن بعضی ازان کلمات کینیت معراج است خدمت شیخ که از بیان آن با فرموده مانجان عاجزیم، کشف میگردد.

[306]

کلمه درمی که اول بر این درویش گشت، اند، ذوق یافت بود نه یافت. ثانیاً یافت بمرسته و ذوق یافت منقود گشت. ثالثاً یافت نیز در رنگ ذوق یافت منقود گشت. فالحالۃ الثانیة حالة اکمال و الوصول الی درجة الولاية الخاصة و المقام الثالث مقام التکسیر و البروع الی الخلق المدعو و الحالۃ الثالثة کمال فی دجته الجدة فقط فاذا یضم الیه السوگ و ثم حصت اللذة الثانیة ثم الثالث و لیس تجذب الجهد عن السوگ من الحالة الثانیة و الثالث لیسب اصلا فاکمال المکل هو الجذب الیک ثم الیک الجذب و ما سواهما نیس بکمال و لا مکل اصلا فلا یکن من الفاحرین و الصلوة و السلام علی خیر البشر سیدنا محمد و آله الطاهر.

5

10

15

20

25

کلمه و اما بنوعی رجب لذت این درویش روزی که حلقه یاران خود شسته بود و نظر بر خرابیهای خود داشت و این نظر غاب آمده بود بعدی که فردا بی مناسبت تمام باین وضع می یافت. درین اثنا بکلم من تواضع لسا رفعة الله این در نوشته را از خاک مذلت برداشته و این نژاد سرودی در دادند که مغزت لک و لمن توصل بک الی بواسطة او بغیر واسطه الی یوم القيمة و بتکرار باین معنی تواضع بعدی که گنجایش ریب نماند.

کلمه ۳ سیر فی الله عدت از سیر تا الهی است از اسمای الهی جل شانه که مبادا تعیین سالک است و سیر فی الله عدت از سیر دران اسم است الی ان یتصلی الی حضرت الذات الاحدیة المجرده عن اعتبار الاسماء و الصفات و الشیون و الامتبارات و این تفسیر بر تقدیری است آید که مراد از اسم مبارک الله مرتبه و جوب داشته شود که مستجمع اسما و صفات است اما اگر مراد از این اسم مبارک ذات بحت بوده باشد پس سیر فی الله بمعنی مذکور داخل سیر فی الله باشد و/ سیر فی الله برین تقدیر اصلا متحقق نشود چه سیر در نقطه نصایه انصایه منظور نیست. بعد از رسیدن بان نقطه بی توقف رجوع به عالم است که معبر بسیرین الله بالما است. این معرفتی است که لغوی بر اصول نصایه انصایه است. بنابر این درویش از او با همپس باین معرفت تکلم نموده است اللهم یجبنی الیه من یشاء.

[307]

کلمه در کمالات دلالت اندام متفاوتند. جمعی باشند که استعداد معمول یک درجه از درجات ولایت دارند و بعضی استعداد دو درجه دارند و طایفه را استعداد سه درجه است و گروهی را تا جیت چهار درجه و اعادمی باشند که مستعد پنج درجه باشند و هم الاقنون معمول درجه اولی ازین درجات پنجگانه و البته تجسسی افعال است و درجه ثانی منزه تجسسی صفات و ثلثه اخیره مربوط جمعیات ذاتیه علی تفاوت در جاتها. اکثری از یاران این درویش مناسبت بدرجه ثالثه دارند از درجات مذکوره و تصدیق مناسبت بدرجه رابعه و امکان مناسبت بدرجه خامسه که نهایت درجات ولایت است و کمالی که نزد این درویش معتبر است ماورای این درجات بعد از زمان اصحاب کرام رضوان الله علیهم این کمال ظهور نیافته است. فوق کمال سوگ و جسد به است. فردا الف الله این کمال در حضرت صدی ظهور خواهد یافت.

کلمه حقیقت قرآنی و حقیقت کبر ربانی فوق حقیقت فسدیه است علی منظرها الصلوة و التوبه. لهذا حقیقت قرآنی امام حقیقت فسدیه آمد و حقیقت کبر ربانی مجرد حقیقت فسدیه است مع ذلک حقیقت ربانی فوق حقیقت قرآنی است. آنجا همه بی معنی و بی رنگی است شیون و اعتبارات را دران موطن گنجایش نیست تزییه و تقدیس را در آن نظر بحال نه آنجا همه آنست.

برتر زیان است. این مرفعی است که هیچ یک از اهل ایمان لب نغشده است و بر مزو اثرت هم ازان مؤثر سخن نمانده. این درویش را با این معرفت عقلی مشرف ساخته اند و در میان انبیا جنس محنت زگر دانیده.

کلمه آدمی تا زمانیکه گرفتار علم و دانش است و بتیوش ماسوی منتش خوار و بی اعتبار است. لیکن ماسوی شود راه است و منتی مامد اتمم پیگاه تا آئینه باطنی از زنگار امکان زدوده نگردد. ظهور حضرت و جوب محاسن چه جمع علوم امکانی با معارف و جویی از قبیل جمع اعداد است.

5

کلمه قصاب اولیاء الله صفات بشریه اینک است. بجز چه سایر مردم نتوانند، این بزرگواران نیز محتاج اند. ولایت اینک را از احتیاج نمی بر آرد و غضب اینک نیز در رنگ غضب سایر مردم است. هرگاه سید انبیا علیه و علیهم و الصلوات و التسلیمات فرماید که غضب کما یغضب البشر بادی چه رسد و همچنین این بزرگواران در اکل و شرب و معاشرت با اهل و عیال و موافقت با اینک با سایر الناس شریکند. تعلقات شتی که از لوازم بشریت است از خواص و عوام زایل نمیگردد و حق سبحانه و تعالی در شان انبیا و علیهم الصلوات و التسلیمات میفرماید: **و ما جعل هم جسدا الا یاکون الطعام** و کف ظاهرین میگویند: **ما حسد الرسول یاکمل الطعام** و بخشی فی الامواف پس هر که نظرد بر ظاهر اهل الهاد هم درم گشت و خسران دنیا و آخرت نقد تبت او آمد. همین ظاهرینی ابرو صلی و الوصل را از دولت اسلام هم درم ساخت و در خسران ابدی انداخت. سادتمند آنست که نظرد از ظاهرینی اصل الکرانه گشت. وحدت نظرد بصفت باطنه این بزرگواران نفوذ کرد و بر باطن مقهور گشت فهم کنسلی **مصر بله للبرین و ماء للجبین**.

10

کلمه هر چه در دید و دانشی آید مقیده است و از صرافت اطلاق منزله و مطلوب آنست که از جمیع بقود منزله و مبررا باشد پس ماورای دید و دانشی او را باید جست. این معاصد ورامی لود نظر عقل است چه عقل ماورای دید و دانشی را جستنی حاصل میداند:

راز درون پوده ز در نال مست برسی کین حال نیست صوفی عالمقام را

کلمه **قال بعض المشایخ قدس الله تعالی اسرارهم من حرف لعل لا یطره ذنب ای الذنب الذی اکتب قبل المعرفه** لان الاسلام یجب ما کان قبله و حقیقه الاسلام هو معرفه الله سبحانه علی طریق العرفه بعد الفناء و البقاء ف یجب حصول هذه المعرفه الذنوب الی کانت حاصله قبله

20

کلمه یادداشت عبارت از دوام حضور حضرت ذات تعالی و قدس **سبیل** دوام میسر شود اما اینهمی صورت یادداشت است نه حقیقت یادداشت.

کلمه **سادت خود را در قبول پیر باید دانست و شقاوت خود در رد او.** نفوذ بالله سبحانه من ذکک رضای حق سبحانه را

در پس پرده رضای پیر مانده اند تا مرید در مرضی پیر خود را گم کند و بمرضیات حق سبحانه نرسد. آفت مرید در آزار پیر است هر ذلتی که بعد آن باشد تدارک آن ممکن است اما آزار پیر را هیچ چیز تدارک نتوان نمود. آزار پیر هیچ شقاوتست مرید را عیاذ بالله سبحانه من ذکک. جعلی در معتقدات اسلامیه و فتورمی در اتیان احکام شرعیه از نتایج و ثمرات آنست. از احوال و **پ** و این معنی گناه است که مراد باب تعویب را نیز متغییل شود بواسطه جامعیت تعیب زیرا که هر چه در کلیت اینک است در تعیب تنها نیز هست بر چنانکه فرق اجمال و تفصیل است پس در مرتبه تعیب نیز حضور ذات تعالی و قدس ...

25

مواجهه که باطن صفت دارد چوید و اثری از احوال اگر با وجود آزار پربانی ماند از استدرج باید شمرد که آخر خصله الی خواهد کشید/ و نیز از همد نیزه خواهد داد. و مسلم علی من اتبع الهدی.

[310]

و یکی از کبار خاندانی حضرت ایشان جناب میان شیخ الهداد اند که بصفت فنا و نیستی موصوف اند و بصفیته پیروی

و استغراق مبروف و از سابقان و تدیمان حضرت خواهد بودند و خدمات اصل خانقاه و سدران تنق فذمت شیخ داشته بک

در جمیع امور دنیوی و دینی حضرت ایشان بودند و خدمات دنیویه بسی ایشان صورت می یابند و با وجود انجمن خدمات شیخ از نسبت باطنی 5

و شغل منوی غافل و ذاصل نمی شدند و اوصاف حمیده و خصال پسندیده شیخ ظاهر و باهر است و بر هیچ یک از اصل الفصاحت معنی نیست.

جنبت هیچ کس بکس معنی مالا یعنی هرگز از شیخ شنیده نشد. از جمیع اوصاف ذمیده پاک و منزه و با کثر صفات پسندیده آراسته اند

و حضرت ایشان را نسبت بشیخ القات تمام بوده چنانچه از بعضی کتب که از شیخ نوشته اند معلوم میگردد از انجمن این رتبه است

که در وقتی که بسیر ولایت متوجه بودند مرقوم فرمودند:

10 برادر ارشد میان شیخ الهداد دعاگوی مستفد خود را توجه و تواقف امدادی نموده باشند

با انجمن پریشانی اوضاع ولی استقامتی کمال بیجائی است که سخن تصوف در بیان آوریم و از ذوق

طریق انذاب و صفای منتهای کشف تقریر نحائیم - از خود بطلب هر آنچه خواهی که هستی.

بهر حال یک وصیت میکنم بر شما باد که آزا از دست ندیده و آن اینست که چون ما هرزه گردو

بیابان پیمای نباشید. خود را بر نسبت خود بدو زید و آزار عزیز بدادید که از من اکبریت الهم است.

15 با انجمن در خدمت/ و خدمت حضرت ایشان علیه الرحمه و الرضوان مردم غافل و عالم بسیار بودند و علماء شایخ و فضلا اختیار طریقت

[311]

حضرت ایشان نموده و در سنگ ارادت در آمده و آثار بزرگات مشاهده کرده اگر یک یک را جدا در پی بیان شوم این رساله

نخواهد کرد. الحمد لله علی الامام و العروة علی خیر الانام و علی اصحابه العظام. چنین گوید بنده گناهکار شرسار قدم صادق علی

سبحانه که روز جمعه بیست و دوم رجب المرجب سنه هزار و دویست و سه از تحریر این رساله که مشتمل احوال بعضی از شایخ

و اولیاء پادشاهان و صلی است فراغ یافتیم و چون مقصد اصلی در نوشتن این رساله بیان مجلسی از احوال حضرت ایشان بود در آخر این

رساله مرعی که قریب بایام رحلت آن صاحب تصوف انفسی و آفاقی که با نام سوز و گداز بود در مستقیب آن عالی حضرت از کما بحروف

20 اتفاق آمده در ج نمودن مناسب نمود:

خواجده زنده دلان خواجده باقی واقف سترخان خواجده باقی

پادشاه و دهان خواجده باقی سبب امن و امان خواجده باقی

صبر و متبسی از پر تو انوار دولت نه ننگ دایره نقطه پرگار دولت

از ننگ میگذرد کوه کوه شاهی او رفته جانی که ملک مانده زهرامی او

جای آنست که از مرتبه جاهی او شیر گردون کند اقرار بر و با می او

از جمال رخ او شد همه صلی پر خود شعله ز آتش زکی بود تجلی بر طور

و ای آن دل که در مکر خیالش نبود آرزو مند و مگر غنا در جالش نبود

25

روز و شب دهنم داندوه و عیاشی بود
 خسته بادا جگری کان هفت تیرش نیست
 من که بی محلم و درندم و درماد و نخل
 بنده حلقه گنجش ویم از روز انزل
 یارب از باده مستانه وی منم کن
 بکن از جرمه فحشاء وی مست مرا
 ای خوش آنکس که پی تربیتش روح تو شد
 چشم لطفی ز تو دارم طبع ای مایه ناز
 بیوالی که بخاتم دمی از سوز و گداز
 یک نگاه می دگر امروز بکارم فرمای
 ای شمشاد جان از تو مدد می خواهم
 بگو گویم غم خود بنده این دراهم
 نیست غیر از تو مرا چه کس پشت و پناه
 ای چمن برگ گلستان بحالت فرساید
 زایر کعبه در ماه جولت امید
 تا بکی در بدو مایل هر سو باشم
 وقت آنست که آشنسته ددیوان شوم
 کنج جوینم چون جند بویان شوم
 ده که از دست من خسته نمی آید هیچ
 از عدم نامدم ای کاش درین جیبها هیچ

نعت تمام شد

* سازه حلقه آن سسد پابست مرا

اِخْتِلَافِ نُسْخٍ

VARIANTS

- 7(1) بر بود گیتی فروز ، B : بر باد گیتی فروز
- 7(1) گلشن از سوز دوست ، B : گلشن بر نور دوست
- 13(1) تحت لوائی کلام ، B : تحت لوائی کلام
- 14(1) عمای امتی کا بنیاد ، A : عمای امتی کا بنیاد
- 18(1) بیژای رسل ، B : بیژائی رسل
- 19(1) بروز جزا ، A : بروز جز
- 19(1) بروز عزا ، B : بروز عزا
- 22(1) گنا بگاد شرمسار ، A : گنا بکار — سار
- 22(1) این رساله است مختصر ، B : این رساله مختصر
- 23(1) احوال اخیار و ابرار ، اصنیاد ادیبائی ، A : احوال اخیار و ابرار و ادیبائی
- 24(1) هزار و بیست و سه ، B : هزار و بیست و سه
- 1(2) در این شهر ، B : درین شهر
- 1(2) میبده کرد ، B : عمده کرد
- 3(2) مجیب ، A : مجایب
- 3(2) اگر بجا بجا ، B : چون بجا بجا
- 3(2) بیانات گیرند و عشره بیافزایند ، تاریخ شروع ، A : بیانات گیرند تاریخ شروع
- 3(2) بیافزایند ، B : بیافزایند
- 4(2) در این مصرع ، B : درین مصرع
- 5(2) مذکور شد ، B : مسطور شد
- 5(2) سبب این جزآن بود ، B : سبب این خبر آن بود
- 7(2) از آن نظران منصف چنانست ، B : از آن نظران منصف چنین است
- 8(2) مستغنی تقصیر زبانی ، B : مقتضای تسبیح زبانی
- 8(2) صنایع باطن ، B : صنایع باطن
- 10(2) سوز گز جان خیزد ، B : نور گز جان خیزد
- 10(2) بریانش بر بندگی ، B : بریشانش بر بندگی
- 16(2) ادیبی امت ، B : ادیبان امت
- 18(2) شرفی در مکانی ، B : شرفی در مکان
- 21(2) امرای بر عظمت ، B : امرای بر عظمت
- 23(2) درین شهر بودندی و جانشانی و عالم ستانی کردندی و چون همیشه ، A : درین شهر بودندی و چون همیشه
- 26(2) موجب تطویل ، A : — ب تطویل

- 13(3) نوزد خوشید ، A : نوزد خوشید
- 23(3) ذریاتہ اجمین ، A : ذریاتہ اجمین
- 1(4) تدمی سره ، B : تدمی السره العزیز
- 3(4) مسین الدین مسن ، A : مسین الدین
- 3(4) سجری ، A, B : سجری
- 3(4) خلفای آنحضرت ، B : خلفای آنحضرت
- 4(4) نام والد ، B : نام والد
- 5(4) سپرد تا بمعلی ، B : سپرده تا بمعلی
- 5(4) مولانا ابوحضی ، B : مولانا ابوحضی
- 5(4) در اشای راه ، B : در اشای راه
- 7(4) بجد باشد ، A : بجد باشد
- 7(4) یکسو نسید ، A : یکسو نسند
- 7(4) جست و جوی ، B : جست و جوی
- 10(4) جانب ہندوستان ، B : جانب ہند
- 11(4) عصای خواجہ عثمان ہردنی ، A : عصای خواجہ عثمان ہردنی ، B : عصای خواجہ عثمان ہردنی
- 11(4) امانت ، B : امانت
- 12(4) سیرالودین ، B : سیرالودین
- 14(4) سجزی ، A, B : سجزی
- 16(4) خواجہ حاجی شریف زندنی ، B : خواجہ شریف زندنی ، خواجہ عثمان ہردنی ، خواجہ عثمان ہردنی
- 19(4) علی بن ابی طالب ، B : علی ابن ابی طالب
- 20(4) رضی الدعنه ، B : رضی الدعنه
- 21(4) المرتاضین ، B : المرتاضین
- 1(5) ادایل ، A : ادایل
- 1(5) مشولہای ، B : مشولہای
- 3(5) تھذکہ ہر شب ، B : تھذکہ ہر شب
- 10(5) جامد خوب پوشد برای نمودن ، A : جامد خوب پوشد — نمودن
- 11(5) ہواوی نفس ، A : — ای نفس
- 19(5) او را از فرود آمدن ، B : او را از فرود آمدن
- 20(5) دعوی کسبت ، A : دعوی کسبت

- 23(5) چه خطاشده که ، B : چه خطا کرده که
- 25(5) سبلة الفاقه ، B : میل الفاقه
- 4(6) مسین الدین من ، B : مسین الدین
- 4(6) سجری ، A, B : سجری
- 7(6) زیر مصلاوی وی پیدا آمدی ، A : زیر مصلاوی آمدی
- 10(6) لشکر کافران ، B : لشکر کافسر
- 14(6) در انسانی شغل ، B : در اشاء شغل
- 16(6) فرمود آن هزار ، B : فرمود آن هشتاد
- 17(6) شرمند شده بازگشت ، B : شرمند شده و بازگشت
- 18(6) آنرا برداشت و بان یک نمود ، B : آنرا بان یک نمود
- 24(6) برهان او قوی بود ، B : برهان وی
- 2(7) قطب الادب مرصه داشت ، B : قطب الادب عرض داشت
- 2(7) بنده را چه یارای آنکه ، B : بنده را چه یار آنکه
- 8(7) زمین را از وی بخرید ، B : زمین را بخرید
- 9(7) شیخ علی سگری ، A : شیخ علی ی
- 9(7) بیت شیخ احمد جام ، B : بیت احمد جام
- 14(7) شمس الدین التمش ، B : شمس الدین التمش
- 15(7) کریم و خازمی و بیاید ، A : کریم و خازمی
- 19(7) بدست بازار گمانی ، B : بدست بازار گمانی
- 19(7) بدست بازار گمانی فروختند ، بازار گمان به بخارا ، A : بدست بازار گمانی به بخارا
- 21(7) ترقی کرده بعد از ، B : ترقی کرده بعد از
- 25(7) شمس الدین است. در ویلی بود ، A : شمس الدین در ویلی بود.
- 25(7) سجری ، A, B : سجری
- 26(7) کاکلی تدس سر بهاست ، آمده ، B : کاکلی تدس سر بها ، آمده
- 27(7) گفتی تا مثل نوشتی ، A : گفتی مثل نوشتی
- 1(8) دولت پابوس حاصل شد ، A : دولت پابوس حاصل شد
- 5(8) نزدیکتر شدم ، A : نزدیک شدم
- 5(8) حصای خواج ، B : حصای خواج
- 7(8) جنگلی عالم از صدور و آمده ، A : جنگلی عالم صدور آئیده ، B : جنگلی عالم از صدور آئیده

- 9(8) قبر شیخ علی در حوالی ، A : قبر شیخ در حوالی
- 10(8) مرضه میدارد ، B : مرض میدارد
- 13(8) روایت حکایتی ، A : ولایت حکایتی
- 14(8) سبب دشمن و ستایه ، A : سبب دشمن
- 14(8) بوقوع آمد ، A : بوقوع آمد
- 14(8) و آن مزیز میگفتند که ، B : و آن مزیز میگفتند که
- 18(8) پهسوی مرتد منور ، B : پهسوی مرتد منور
- 21(8) واقع شده در زمان ، B : واقع در زمان
- 22(8) پادشاه را باید ، B : پادشاه را باید
- 23(8) ابای من ، B : ابای من
- 23(8) معلوم میشود که ، B : معلوم شود که
- 26(8) بگرفتند و پیش آمد ، A : بگرفتند و آمد

- 4(9) سید نورالدین مبارک ، B : سید نورالدین احمد مبارک
- 6(9) او از جمله ، B : وی از جمله
- 6(9) خلفای شیخ ، A : خلفای شیخ
- 8(9) محمد اجل شیرازی ، A : ششزی ، B : سسزی
- 23(9) در لقب هم ، B : در لقب هم
- 23(9) ازین روی همه ، A : ازین روی همه ، B : ازین همه
- 27(9) خلفای شیخ ، B : خلفای شیخ

- 6(10) متوجه صحن شریفین گشت ، A : متوجه صحن گشت
- 10(10) موقوفه ، B : موقوفه
- 23(10) کمال خلق ، A : کمال خلق
- 23(10) باوصاف مرضیه موصوف ، B : باوصاف مرضیه معروف

اسـ

- 12(11) اشباح ضمه متولد شده است پس این اسم مقدس دلیل بر وحدت مسمی ؛ B : اشباح ضمه متولد مسمی و
- 13(11) پادشاه بیگانه بیگانه باید ، B : پادشاه بیگانه باید
- 14(11) موجودی که ازلیت ، B : موجود که ازلیت
- 18(11) اما چون هر یکی ، B : اما چون هر یک
- 20(11) بدون نساد و در خود گم شد ، B : بدون نساد در گم شد

- 9(12) ادیبی تحت قبای، B : ادیبی تحت قبای
- 11(12) انگنك دشوار است، A : انگنك دشوار
- 14(12) نقش آینه است و نه چنان است، B : نقش آینه است نه چنان است
- 15(12) در صفای آینه، B : در صفای آینه
- 23(12) ناصح الدین را گفت که، A : ناصح الدین را منع کرد که
- 2(13) در خانقاه قطب الادب، A : در خانقاه قطب الادب
- 18(13) شیخ عبدالواحد ابن شیخ احمد زوی، B : شیخ عبدالواحد زوی
- 21(13) در آمد و دو گانه بگذارد، B : در آمد دو گانه بگذارد
- 5(14) نیز در جوار آن باشد، B : نیز باشد
- 16(14) این کودک چنان شود، A : این کودک چنان شود
- 20(14) بران المدینه الدین محمود ابن ابی الخیر، A : بران المدینه والدین محمود ابن ابی الخیر، B : بران المدینه والدین محمود ابن ابی الخیر
- 6(15) در اصلاح شدند، B : در اصلاح شدند
- 13(15) شمس الدین الشمس، B : شمس الدین الشمس
- 14(15) اثری عظیم داشت، A : اثر عظیم داشت
- 17(15) بختی بزرگوار، B : بختی بزرگوار
- 19(15) قبول نذر و نیاز، B : قبول نذر و نیاز
- 19(15) بنده پاینده بودند، B : بنده پاینده بودند
- 5(16) موئینه دوز، A : موئینه دوز
- 9(16) پس از چند ماه، B : پس از چند روز
- 12(16) رکن الدین فیروز شاه و سلطان رضیه و سلطان معز الدین، B : رکن الدین فیروز شاه و سلطان معز الدین
- 15(16) بیت دیکم، B : بیت یکم
- 18(16) هم در حبس بر رحمت حق پیوست، A : در حبس بر رحمت حق پیوست
- 18(16) مدت ملک وی، B : مدت وی
- 22(16) بمقتضای استمداد، B : بمقتضای استمداد
- 24(16) تعلق داشته و دوازده حج، B : تعلق داشته دوازده حج
- 2(17) ایام تشریق، B : ایام تشریق

- 2(17) دی می آیند ، A ، وی آیند
 2(17) ختم مولانا ، B ، ختم مولانا
 9(17) خفای حضرت ، B ، خفای حضرت
 9(17) تشریف آورد ، B ، تشریف آورده
 11(17) درست شده است ، B ، درست شده
 12(17) جست و جوی بی روی ، A ، جست و جوی و
 15(17) تاضی حمید الدین ناگوری ، A ، تاضی حمید الدین
 18(17) پیرگشته چنان میرفتند ، A ، پیرگشته چنان میرفتند

5(18) تشریف آورده ساکن شد و در سنگ بزرگان این دیار منتظم است ... بگرم اخلاق صوفیه و ملامت اوصاف در دین
 موصوف بود. از رعایت و تقایف راه بدرجات عالی رسیده ، B : تشریف آورد و تقایف راه بدرجات عالی رسیده

- 6(19) خفای شاه مدار ، B ، خفای شاه مدار
 6(19) از شماره بیرون ، B ، از شد بیرون
 8(19) در یکی از قصبات ، A ، در یکی قصبات
 8(19) که اکمل و افضل و انشوران در گزار بوده ، A : که از اکمل و افضل و انشوران در گزار بوده
 10(19) تاضی مظفر ، B ، تاضی مظفر
 12(19) در برابرچ است ، B : در برابرچ است
 13(19) جاذیب مشهور این سلسله است ، B : از جاذیب مشهوران سلسله است
 14(19) در گور است . و دیگر شیخ محمد چند تدریس سره که ... مدفن وی بدان است و دیگر شیخ محمد بائین پاوه ، B : در گور است
 و دیگر شیخ محمد
 17(19) گویند سر حلقه این سلسله ، B ، گویند این سلسله
 22(19) ساکنان خوب ، B ، ساکنان مودت
 22(19) ساکنان خوب سلوک میگردند ... مایه معاشر برهمنگی دلی جابی ، B : ساکنان مودت دلی جابی
 22(19) بمشرب این طایفه ، B : بمشرب این طایفه
 23(19) شرط امانت ، B ، شرط امانت
 27(19) اندام نهانی ، A ، اندام نهانی

25(19) بیرون آمده و کلمه B : بیرون آمده و کلمه

- 10(20) بجمت رجوعی که ، B ، بجمت رجوعی که
 13(20) در انقباب وی اشتغال یافت ، B : در انقباب وی اشتغال یافت
 14(20) خوابگاه او در دهللی است ، A : خوابگاه او دهللی است
 17(20) شیخ شهاب الدین عاشق تدریس سره ، B : شیخ شهاب الدین تدریس سره

- 18(20) خلفای شیخ امام الدین، B : خلفاء شیخ امام الدین
- 18(20) د از ملازمت، B : و ملازمت
- 20(20) مدفن او دہلی است، B : مدفن وی دہلی است
- 2(21) محمد بن احمد بن علی، B : محمد ابن احمد بن علی
- 2(21) سلطان المشیخ و نظام الدین اولیا، A : سلطان المشیخ نظام الدین اولیا
- 3(21) درگاہ الہی بود، A : مقربان درگاہ الہی بود
- 6(21) از اعظم خلفای شیخ فرید، B : از اعظم خلفاء شیخ فرید
- 7(21) تشریف آوردند، A : تشریف آورده
- 8(21) در لاہور گذرانیدند، A : در لاہور گذرانیدہ
- 11(21) آثار رشد از وی، A : آثار رشد در وی
- 11(21) کتاب لغت شروع نمود و بنصہ، A : کتاب لغت شروع نمود بقصد تعلیم
- 15(21) حال بروی، A : حال وی
- 16(21) خدمت شیخ فرید الدین بختگر نامہ... و بہرتہ کمال رسید خدمت شیخ وی را، A : خدمت شیخ ویرا
- 17(21) آنجا بتعلیم طلبہ، B : آنجا بتعلیم طلبہ
- 18(21) خلافت دار، لغت، B : خلافت دادہ لغت
- 19(21) شایان خلافت مشایخ باشد، B : شایان خلافت مشایخ بود
- 21(21) بخدمت استاد من از طرف خان، B : بخدمت استاد از طرف خان
- 21(21) حکایت شیخ بہاء الدین زکریا و بیان مناقب، A : حکایت شیخ بہاء الدین زکریا و مناقب و، B : حکایت شیخ بہاء الدین زکریا بیان مناقب
- 24(21) محبت بناہی رسید، B : محبت بناہت رسید
- 24(21) چنانکہ اگر از من سخن، B : چنانکہ از من اگر سخن
- 25(21) سوگند شیخ فرید نمود! و در اخبار الاخیار، B : سوگند شیخ فرید نمود. در اخبار الاخیار
- 26(21) مشرف گشت، B : مشرف شد
- 27(21) شش باب از عوارف، A : شش باب عوارف
- 6(22) میفرمودند کہ سماع، A : میفرمود کہ سماع
- 6(22) سماع علی الاطلاق حلال و علی الاطلاق حرام نیست، B : سماع علی الاطلاق و علی الاطلاق حرام نیست تا.
- 9(22) آتش اندر پختگان افتاد و سوخت، B : آتش اندر پختگان و سوخت
- 10(22) خرقة دمی ہم می ستانند، B : خرقة دمی ہم ستانند
- 18(22) ہند ہم مرتبہ، B : ہند ہم مرتبہ
- 19(22) علی اولیائہ، A : علی اولیایہ

- 20(22) علی انبیاء ، A : علی انبیاء
- 22(22) برسنت و جماعت باشد ، B : برسنت و جماعت باشی
- 28(22) بدست خود دهد ، B : بدست خود بدهند
- 1(23) بمردم صالح ، B : بمردی صالح
- 2(23) شرط بجم ، A : شرط پنج
- 7(23) برغیر روادار ، B : برغیر روادار
- 8(23) قنیه آنروز ، B : قنیه آنروز
- 9(23) آنچه بر خود نپسندی ، A : آنچه بر خود پسندی
- 9(23) چون قنیه اول ، B : چون قنیه اول
- 15(23) معشوق روزی نوائی ، A : معشوقه روزی نوائی
- 16(23) بسال المرء ، B : بسال المؤمن
- 19(23) حدث و جنب ، A : حدث و جنب
- 20(23) از اخلاق ذمیه خالی سازد چهارم ، A : از اخلاق ذمیه خالی چهارم ، B : از اخلاق ذمیه خالی سازد چهارم
- 24(23) در احیای عموم ، A : در احیای عموم
- 24(23) بر غلبه او ، و اصل باعثش بر او دو چیز است ، B : بر غلبه او مواد اصل باعثش بر او دو چیز است .
- 27(23) سیدی احمد کبیر قدس سره گفته که دقتی ، B : سیدی احمد کبیر قدس سره گفته دقتی
- 1(24) باز نمودن با نمود ، B : باز نمودن با نمود
- 1(24) هم از اینجا است که ، B : هم از اینجا است که
- 6(24) یکدم میان رفتن خرج کند ، B : یکدم میان رفتن خرج کند
- 9(24) وصیت میکنم ، B : وصیت میکنم
- 10(24) شوقی حاصل آید ، B : شوقی حاصل شود
- 14(24) حضرت تو بان تقرب نمایند ، B : حضرت تو تقرب نمایند
- 20(24) فردای قیامت ، B : فردای قیامت
- 23(24) بود و مذکور می کردی ، A : بود و مذکور می کردی
- 24(24) بالای منبر رفت ، B : بالای منبر رفت
- 25(24) بنده بابای خود ، B : بنده بابای خود
- 6(25) مشق مردن ترانی ، B : مشق مردن ترانی
- 9(25) مشرق تو ازان بگویی گفت ، B : مشرق تو گفت
- 10(25) روزه و تسبیح و اربع آن ، B : روزه و تسبیح آن

- 11(25) ناپه مترتب گردو دپون ، A : ناپه مترتب گردو دپون ، B : ناپه مرتب گردو دپون
- 13(25) آن فواید باستان این خبر ، B : آن فواید بگرد استان این خبر
- 16(25) بیچ خوره در دل من ، A : بیچ خوره در دل من
- 19(25) در حاله وی فواید در آمد ، B : در حاله وی فواید آمد
- 20-1(25) یکی با دگری میگفت که دختر خود را ، : یکی با دگری میگفت که دختر خود را
- 1(26) بدست شیخ رسانید ، A : بدست شیخ رسانیده
- 2(26) در اثنای راه ، B : در اثنای راه
- 2(26) چون بخدمت رسید ، B : چون بخدمت رسیده
- 3(26) قبول نموده ، B : قبول میزود
- 6(26) مولانا وجیه الدین ، B : مولانا وجیه الدین
- 14(26) زیر هر صدی جواب آن بزنید ، A : زیر آن هر صدی جواب آن نویسد ، B : زیر هر صدی جواب آن نویسد
- 16(26) آن کاغذ را بدست شیخ داد ، A : آن کاغذ بدست شیخ داد
- 17-8(26) بسبب این معنی پادشاه بعد ازین چیزی مراجعید ، B : بسبب این معنی پادشاه مرا چیزی گوید
- 18(26) خبر مسطک علاء الدین رسیده ، A : خبر مسطک علاء الدین رسیده
- 22(26) عرض داشتی ، B : عرض داشتی
- 23(26) در کنه ای مساجد ، B : در کنه ای مساجد
- 23(26) خانه زده افتاده اند ، B : خانه زده افتاده اند
- 23(26) چگونه فرو رود ، A : چگونه فرو رود
- 26(26) و میفرمود ، میرویم ، B : و میفرمود میرویم
- 26(26) و فرامی نیامد ، B : و فرامی نیامد
- 27(26) این مرده ریگ ، A ، B : این مرده ریگ
- 7(27) خلیفه شیخ فرید الدین گنجشک است ، A : خلیفه شیخ فرید الدین گنجشک ، B : خلیفه شیخ فرید گنجشک است
- 10(27) و از روش اهل زمانه ، A : و از روش زمانه
- 13(27) بالای بام رفت ، B : بالای بام رفت
- 15(27) گفت کوس توکل تو ، B : گفت توکل تو
- 16(27) که بسبب خود عفت نشده ام ، B : که بسبب خود عفت نشده ام
- 19(27) فواید احمد تو چرا چنین کردی ، B : فواید احمد چرا چنین کردی
- 23(27) سخن صورت و سیرت ، B : سخن سیرت و صورت
- 26(27) بعضی امرای خود دولت ، B : بعضی امرای خود دولت

- آن امرا آمدن گرفت، B : آن امرا آمدن گرفت 1(28)
- شیخ فرید الحق والدین، B : شیخ فرید الدین 6(28)
- درین کورت، B : درین کوره 8(28)
- جواب نداد، B : جواب داد 13(28)
- پیش شیخ علی نهاد و گفت : در کتاب شما پیش نوشته اند، شیخ از رنجش پشیمان شد، A : پیش شیخ علی نهاد از رنجش پشیمان شد 16(28)
- شیخ صلاح الدین درویش تدریس سره، B : شیخ صدر الدین درویش تدریس سره 18(28)
- بزد که آن ضربت، B : زد که آن ضربت 21(28)
- که احوال دیگران، B : که احوال دیگری 23(28)
- خلیفه، خواجه علاء الدین عطارند، B : خلیفه، خواجه علاء الدین عطاراند 25(28)
- خواجه نقشبند تدریس سرهم میسرند، B : خواجه نقشبند تدریس سره میسرند 25(28)
- پیش اینک رنتم و دیدم، B : پیش اینک رنتم دیدم 25(28)
- خدمت مولانا نظام الدین، B : خدمت مولانا نظام الدین 25(28)
- با جامهای ترشده، B : با جامها ترشده 1(29)
- پروای سرور، B : پروای سرور 2(29)
- سرای عظیم خورده، B : سرا عظیم خورده 2(29)
- خدمت مولانا، B : خدمت مولانا، 2(29)
- بمقتضای حکمت، B : بمقتضای حکمت 5(29)
- بیست و دوم، B : بیست و دویم 8(29)
- و علمای و رعایا و سادات و مشایخ، A : و علمای و سادات و مشایخ، B : و علمای و سادات و مشایخ 10(29)
- بغی و طغیان، B : بغی و فساد 12(29)
- در بیست و یکم، B : در بیست یکم 12(29)
- مدت سلطنت او، B : مدت سلطنتش 12-3(29)
- شیخ ابواسحق کازرونی، A : شیخ ابواسحق کازرونی 16(29)
- مخرای عادت، B : مخرای عادت 20(29)
- ظفرای او، B : ظفرای او 21(29)
- روزی پروای ثابت بود، A : روزی ثابت بود، B : روزی پروای ثابت بود 25(29)
- ما قدم از سر کنیم، B : ما طلب از سر کنیم 27(29)
- توبه کردم، A : توبه کرده 1(30)
- سیوم شبست که، B : نیم شب است که 2(30)
- جهدی آتضر، B : جهد آتضر 3(30)

- 4(30) واقع شد ، B : واقع شده
- 4(30) برکن رجون ، B ، برکن ره جون
- 4(30) وی نیز آنجا بود اما سعدکان خباث الدین بسین پادشاهی بود... حاکم بوده . شیخ ضیاءالدین رومی ، B : وی نیز آنجا بود . شیخ ضیاءالدین رومی .
- 12(30) شیخ ضیاءالدین رومی تدیس سره ، B ، شیخ ضیاءالدین رومی
- 14(30) از جمد مریدان وی شد ، B ، از جمد مریدان او شد
- 16(30) گفت همه یا قسم ، B : گفت همه یا قسم
- 21(30) امرای علایی ، B ، امرای علایی
- 21(30) تسکین پیدا آمد ، A ، تسکینی پیدا آمد
- 24(30) عمده بی ساداتهای وی ، B ، عمده بی سادات وی
- 26(30) چند روزی بروی هم گذشت ، B ، چند روزی هم گذشت
- 1(31) سیدی موله ، B : سید موله
- 4(31) مسفران را طعام دادی ، A ، مسفران طعام دادی
- 17(31) اشاره کرد ، B ، اشاره کرد 17(31) بروی برانند ، B ، بروی انانند
- 18(31) خطای مسکر ، B : خطای مسکر
- 22(31) بجای نسرند وی بود ، B : بجای فرزند او بود
- 1(32) مودت شیخ جمال بانسوی است نسبت بوی ، B : مودت شیخ جمال بانسوی آنست نسبت بوی
- 1(32) و شیخ جمال که از ، B ، و شیخ جمال که از
- 3(32) و صحبتای شگرف ، B : و صحبتای شگرف
- 3(32) سماحی در دین نه کرده ای ، و شیخ نظام الدین نیز در آن مجلس حاضر شدی ، B : سماحی حاضر شدی
- 5(32) عملای دقت ، B : عملای دقت
- 5(32) تاضی القفا ، B : تاضی القفا
- 5(32) معتقد شیخ جمال بوده ، شده بود ، وقتی مولانا حامد الدین ، B : معتقد شیخ جمال بوده ، وقتی مولانا حامد الدین
- 9(32) بکده هزار اولیتر ، B : بکف هزار اولیتر
- 15(32) حمید الدین ناگوری ، B : حمید الدین ناگوری صوفی
- 19(32) یکی از فرزندان اوست ، B : یکی از فرزندان او است
- 21(32) در فنی شهرتیم ، B : در فناء شهرتیم
- 23(32) قرال او این بیت بر خواند ، A : قرال این بیت بر خواند
- 26(32) بسید بن زید ، B : بسید ابن زید

- 8(33) عرضداشت شیخ نصیرالدین ، A ، عرضداشت شیخ نصیرالدین
 8(33) جناسی مطلق ، B : جناسی مطلق
 10(33) بالای جماعت خانه ، B : بالای جماعت خانه
 12(33) چه کار کردی ، B : چه کار کردی
 12(33) عرضه نمودم ، B : عرض نمودم
 13(33) بعد از شنیدن ، B : بعد از شنیدن
 14(33) ملا بشنو ، A : ملا بشنو
 15(33) جامه های رنگین ، B : جامه های رنگین
 15(33) در شهر تعلیم کردی ، A : در شهر تعلیم کردی
 24(33) امر بر ریاضت فرمود ، A : امر بر ریاضت فرمود
 25(33) کاسه کاسه آب لیونوش میگردم ، B : کاسه آب لیونوش میگردم
 2(34) بزرگم ریح الانی ، B : بزرگم ریح الانی
 2(34) منتقد و بیت و پنج ، A : منتقد و بیت
 6(34) چه لایتم که شیخی کنم ، B : چه لایتم که شیخی بکنم
 6(34) می تراود و هرگز ، A : می تراود هرگز
 6(34) اندک مناسبتی باین راهست ، B : اندک مناسبتی باین راهست
 7(34) محسن ظاہری ، A : محسن ظاہری
 7(34) خلفای شیخ نصیرالدین ، B : خلفای شیخ نصیرالدین
 10(34) همه کرد هیچ راه درونی پیدانشد ، A : همه کرد راه درونی پیدانشد ، B : همه کرد هیچ راه درونی پیدانشد
 12(34) پیغمبری خرد قبل شدیم ، B : پیغمبری خرد چه چنگم قبل شدیم
 17(34) فتیهای عظیم ، B : فتیهای عظیم
 19(34) سعدان ناصرالدین التمشی ، B : سعدان ناصرالدین التمشی
 19(34) فیروز شاه بوده ، A : فیروز شاه نبود
 22(34) جایتمای شدت ، B : جایتمای شدت
 3(35) جنگهای عظیم ، B : جنگهای عظیم
 4(35) همه بقتل آورد شش سال ، B : همه بقتل آورده شش سال
 6(35) برادر خورد او را ، A : برادر خورد او
 8(35) حکومت کرد ، B : حکومت برد
 13(35) تعبک اللعلم ، A : تعبک اللعلم
 17(35) پیش فتوی فزاز گنده ، A : پیش فتوی افزاز گنده
 23(35) یادم شیخوخت ، A : شیخوخت ، B : شیخوخت

توفیق یافتن است، A : توفیق یافتن

24(35)

نقل فرموده که روزی، B : نقل فرمود که روزی

4(36)

و حالتی عظیم، A : دخالتی عظیم

5(36)

مولانا صغیت، B : مولانا صغیت

7(36)

رباعی، A : رباعی

11(36)

ایستاده کردند، A : ایستاد کردند

14(36)

که سلطان شرفلق شیخ نصیرالدین محمود را با این همه کمال رتبه ... تا بند جامه اش بر بندد، شیخ نصیرالدین دست دراز کرد B : اگر سلطان شرفلق شیخ نصیرالدین دست دراز کرد.

16(36)

و بند بر بست و بر زبان مبارک آهسته برانداخت، نصیرالدین بر بست بگشاید غسل، A : و بند بر بست و

23(36)

گفت، نصیرالدین بر بست بگشاید غسل

پادشاه محمد نصیرالدین را، B : پادشاه ناصر نصیرالدین را

24(36)

مشاهده روح قدسی، A : مشاهده روح اقدس، B : مشاهده روح القدس

26(36)

بنای این طریقه، B : بنا و این طریقه

6(37)

پیش روی آورنده، B : پیش اومی آورنده

8(37)

آب پدیدار آمد، A : آب پدید آمد

10(37)

بسیار می باشد، B : بسیار می باشند

11(37)

واقع شد. شانه میزاستم، A : واقع شد و شانه میزاستم

11(37)

مولانا فخرالدین، B : مولانا فخرالدین

13(37)

مناسب بزرگی مولانا، B : مناسب بزرگی مولانا

15(37)

اتفاق اصحاب طریقت و ارباب حقیقت بدان است که، A : اتفاق اصحاب طریقت و ارباب حقیقت است که

19(37)

محبت صفات از مکاسب، هر چه از مواهب است کتب و عمل بنده را در آن، ^{تعلق} B : محبت صفات از مکاسب کتب و عمل بنده را بدان تعلق

مولانا فخرالدین، B : مولانا فخرالدین

24(37)

راجهای متمرد، B : راجهای متمرد

28(37)

چهار سال و چند ماه شمرده اند، B : چهار ماه و چند ماه شمرده اند

5(38)

و صفائی کمی، B : و صفا کملی

6(38)

بروش عماما بودی، B : بروش عماما بودی

7(38)

عرضه داشتمی، B : عرضه داشتمی

9(38)

اشبکان این من نمیداند، B : اشبکان این من نمیدهد

10(38)

- مقبول اهل دل بود ، B : مقبول اهل بود 13(38)
- طلب نموده گفت ، B : طلب نمود وگفت 13(38)
- در پایان چو تره ، A : در یاران چو تره 21(38)
- نزدیک بقبر مولانا ، B : بقبر مولانا 21(38)
- برادر بزرگتر ، B : برادر بزرگترین 9(39)
- تقی الدین است ، A : تقی الدین است 9(39)
- و اقربای وی ، B : و اقربای وی 10(39)
- فرید الدین رقی ، B : فرید الدین میرفت 18(39)
- شیخ فرید الدین مشرف شد ، B : شیخ فرید الدین مشرف شد 19(39)
- ارادت آورده و چون ، B : ارادت آورده چون 21(39)
- و در میان شما ، A : و در شما 23(39)
- و چون شیخ ندیم سره ، A : و چون شیخ تدیس سره 24(39)
- ازین عالم نالی به عالم جاودانی ، A : ازین عالم نالی جاودانی 24(39)
- و در یاران اعلی داخل شد ، B : و در یاران عالی داخل شد 25(39)
- در اشکای این خطره ، B : در اشکای این خطره 1(40)
- در ابتدای ارادت ، B : در ابتدا ارادت 10(40)
- قضای ادر ، B : قضای ادر 15(40)
- میل طبیعی ، B : میل طبیعی 16(40)
- بدین جهت ، B : بدین جهت 17(40)
- بیشتر خلفای ، A : بلکه بیشتر خلفا 21(40)
- انجن سماع و سرود گرم میگردند ، A : انجن سماع سرد و گرم میگردند 21(40)
- برسیات و ولایت او ، A : برسیات و ولایت انگاری 22(40)
- ماجرای خود بازگفت ، B : ماجرا خود بازگفت 24(40)
- پرسید فهم گمانی است صاحب کرامات ، B : پرسید فهم گمانی صاحب کرامت 28(40)
- از نظام الادب یافته ، B : از نظام الادب گرفته 1(41)
- اجازت نامه های خلفا ادبی نوشته ، B : اجازت نامه های خلفه او میوشت 1(41)
- اعتقادی تازه پیدا کرد ، A : اعتقادی تازه پیدا کرده 3(41)
- پای هستی از زنجیر تعینات ، B : پای هستی از تعینات 3(41)
- عصره الادب گنجگرمی پیوندد ، B : عصره الادب می پیوندد 7(41)
- در سنگ مریدان نظام الادب مستطعم است ، B : در سنگ مریدان نظام الادب مستطعم است 7(41)

- 10(41) نزدیک بروضة نظامیه ، A ، نزدیک روضه نظامیه
- 15(41) روضه شریفه ، B ، روضه شریف
- 15(41) وی در یکی از خزوات ، B ، وی یکی از خزوات
- 16(41) جسته او ، A ، B ، جسته او
- 19(41) بروش آبای بزرگوار ، B ، بروش آبا و بزرگوار
- 22(41) از شیخ یعقوب استمداد ، A ، از شیخ استمداد
- 22(41) استمداد دعاء ، B ، استمداد دعاء
- 23(41) ژولیده موافقاده ، B ، ژولیده افتاده
- 24(41) و دست مبارک ، B ، و برست مبارک
- 2(42) برادرین اسحق ، B ، برادرین اسحاق
- 3(42) برادرین اسحق ، B ، برادرین اسحاق
- 5(42) بدی طیبیه ، B ، بدی طیبیه
- 6(42) فنون علوم ، B ، فنون علم
- 9(42) اشتغال نمایند ، A ، اشتغال نمایند
- 21(42) نظام الادبیات ، B ، نظام الادبیات
- 25(42) که آثار آن کامل از وی ، B ، که از سران کامل از وی
- 26(42) بجزه گاو و نارسانید ، B ، بجزه گاه و نارسانید
- 27(42) بخیره ، A ، بخیره
- 7(43) روی توجع بجانب هند آورد ، A ، روی بجانب هند آورد
- 16(43) مولانا فصیح الدین ، B ، مولانا فصیح الدین
- 17(43) ازین راه کفایت فرادان و دلشگی نصیب او شد ، A ، ازین راه کفایت و دلشگی نصیب او شد
- 19(43) چند سال پیشتر ، A ، چند سال پیشتر
- 5(44) اکابر خفای آورید ، B ، اکابر خفا آورید
- 6(44) سعادت های اخروی ، B ، سعادت اخروی
- 6(44) خزانه خلافت از پدر بزرگوار خود ، B ، خزانه خلافت پدر بزرگوار
- 13(44) در اداسط عهد سلطنت ، A ، در اداسط سلطنت
- 17(44) واقع شده ، B ، واقع شده
- 20(44) نظام الادبیات ، B ، نظام الادبیات
- 22(44) بجهت فرزند ، B ، بجهت فرزند
- 27(44) بعزلت و گوشه نشینی ، A ، بعزلت در گوشه نشینی

- 8(45) من در ترتیب شکران شدم ، B : من در ترتیب شکران شدم
 15(45) در جوار آن روضه متبرک است ، B : در جوار روضه متبرک است
 19(45) از اعظم خلفای شیخ نظام الدین ، B : از اعظم خلفای شیخ نظام الدین
 20(45) در علوم دینی تعالیف دارد ، A : در علم دینی تعالیف دارد
 22(45) آن شد که چون از اود که وطن اصلی وی بود ، B : آن شد که از اود که وطن اصلی بود
 23(45) بزودی امور ، A : بزودی امور
 23(45) در اشای آن ، A و B : در اشای آن
 24(45) در بای علوم ، B : در بای علوم
 25(45) روی بر زمین آوردند ، A : روی بر زمین آوردند
 26(45) تسلیم مکنید ، B : تسلیم مکنید
 26(45) بزودی میخوانم ، A : بزودی میخوانم
 27(45) مشکلی مانده ، B : مشکلی مانده
 27(45) دستکش نمود ، B : دستکش نمود
- 1(46) این مل سبق ماست ، A : این سبق ماست
 2(46) مولانا شمس الدین ، B : مولانا شمس الدین
 2(46) مولانا صدر الدین ، B : مولانا صدر الدین
 3(46) مولانا شمس الدین ، B : مولانا شمس الدین
 3(46) منتظم شد ، B : منتظم شد
 5(46) کسی را مرید گرفت ، B : کسی مرید گرفت
 6(46) نگاه نداشتی ، B : نگاه داشتی
 6(46) بزودی مولانا ، B : بزودی مولانا
 6(46) ناچار خان ادهم ، B : ناچار خان ادهم
 7(46) شطری از کلمات ، B : شطری از کلمات
 8(46) نقل کرده که فرمود ، B : نقل کرده که فرمود
 8(46) بر حذر بودن ، B : بر حذر بودن
 13(46) و ترک می گیرد ، B : و ترک من گیرد
 14(46) شفقتی که پنج کس را ، B : شفقتی پنج کس را
 17(46) همه را بوی دمی و یک دمی گفت ، B : همه بوی دمی گفت
 17(46) در آن محرم که من کییم ، A : من در آن محرم که من کییم
 18(46) در آن شکر که با کییم ، B : در این شکر که با کییم
 19(46) مولانا قطب الدین ، A : مولانا قطب الدین

- 21(46) کلمه ، B ، ندارد
- 22(46) از ذکر گن ، B ، از گن
- 22(46) یاد آورد ، B ، یاد دارد
- 24(46) موی تو سپید ، B ، موی تو سپید
- 1(47) بر هم من بهترم ، B ، بر هم بهترم
- 2(47) گفته ازل معصیتی که ، B ، گفته معصیتی که
- 4(47) ازان نیست در کار طایع سی ، B ، ازان نیست مر مطع را سی
- 5(47) نقل فرموده که ، B ، نقل فرموده که
- 5(47) فضول الدنیا ، A ، فضول الدنیا
- 6(47) الیه من دنیا ، B ، الیه من دنیا
- 7(47) ذکر بعضی از خوارق ، B ، بعضی از خوارق
- 7(47) مولانا شمس الدین بجمی ، B ، مولانا شمس الدین بجمی
- 10(47) مولانا شمس الدین بجمی ، B ، مولانا شمس الدین بجمی
- 10(47) اینک هم زمانی بیشتر ، B ، اینک هم زمان بیشتر
- 10(47) از من از مسجد ، A ، از من مسجد
- 11(47) وقت شغل شایخ ، A ، وقت غسل شایخ
- 12(47) کتابت را گذاشته ، A ، کتابت گذاشته
- 15(47) آخته بود ، B ، انداخته بود
- 15(47) اینجا چکنه ، B ، اینجا چکنه
- 15(47) بکشیر رود ، A ، بکشیر برود ، B ، بکشیر رود
- 16(47) تمهید اسباب سفر ، A ، تمهیدی اسباب سفر
- 16(47) بیرون آمد ، A ، بیرون آمد
- 17(47) بخدمت فواج خود میروم ، B ، بخدمت فواج دوم
- 18(47) کجا میفرستند ، B ، کجا میفرستند
- 18(47) فردای آنروز ، B ، فردا آنروز
- 21(47) در بیگاه موعزی ، B ، در بیگاه موعزی
- 24(47) خلفای شیخ نظام الدین ، B ، خلفای شیخ نظام الدین
- 24(47) نظام الدین اویا است ، B ، نظام الدین اویاست
- 27(47) صحبت میداشته اند ، A ، صحبت میداشتنند
- 3(48) پیش آمده و سلام کرد ، A ، پیش آمد و سلام کرد

- مشکل دارم ، A ، مشکل دارم 4(48)
- بالجهد مولانا در ، B ، بالجهد مولانا در 11(48)
- در وقت درس می ، B ، در وقت می 11(48)
- می نشنند و او برگز ، A ، می نشنند و برگز 12(48)
- که تقریر کردی کرت دیگر همک ، A ، که تقریر کردی همک 12(48)
- فی الحقیقت ، B ، فی الحقیقت 14(48)
- شهرت یانت ، B ، شهرت یانت 20(48)
- امرای قبیله ، B ، امرا و قبیله 21(48)
- قصه بیالی ، B ، قصه بیالی 21(48)
- سرپر داشت ، A ، سرپر داشته 25(48)
- خدمت و عداوت ، B ، عداوت و خدمت 25(48)
- اگر سطلک الشیخ خود یاد کرده طلب ، B ، اگر خود سطلک الشیخ خود یاد کرده طلب 25(48)
- و مجاهده و عبادت ، B ، و مجاهدت و عبادت 28(48)
- بخت ، B ، بخت 3(49)
- هر کسی بچیزی فکر کند ، A ، هر کسی که چیزی فکر کند 8(49)
- در اخبار الانبیا رسیده است که آنچه ، B ، در اخبار الانبیا آمده آنچه 9(49)
- از شعرا و متقدمین ، B ، از شعرا و متقدمین 10(49)
- و در وادی سخن و کثرت آن ، B ، و در ادای سخن و کثرت آن 10(49)
- گوبیند که نود و نه کتاب ، B ، گویند نود و نه کتاب 15(49)
- بخدمت شیخ الاسلام شیخ نظام الدین آمد ، B ، بخدمت شیخ نظام الدین آمد 17(49)
- در دکان وی انفاق و این رباهی ، B ، در دکان وی انفاق و این رباهی 18(49)
- انف و فرمود ، A ، انف فرمود ، B ، انف فرمود رباهی 18(49)
- ملکیت ملک سخن ، B ، ملکیت ملک سخن 19(49)
- زیرا که خدا می نافر فرمود ماست ، B ، زیرا که خدا نافر فرمود ماست 20(49)
- مرحمت بوی می نمود ، A ، مرحمت وی می نمود 24(49)
- محافظت جوارح ، A ، محافظت جوارح 25(49)
- در مراعات اوقات هم کوشد ، B ، در مراعات اوقات هم میکوشد 25(49)
- بیاطاعت مشغول نگردداند ، B ، بیاطاعت مصروف نگردداند 26(49)
- بر پی انشراح ردد ، B ، پی انشراح ردد 27(49)

- مرحمتی که در باب او ، A : مرحمتی که در باب او ، B : مرحمتی که در باب او 3(50)
- کتاب کرده ، A : کتاب کرده 3(50)
- دوم بارگفت ، B : دوم بارگفت 4(50)
- در کار من کن ، B : در کار من . 6(50)
- عهد خوانی ، A : عهد خوانی 7(50)
- دعای من بگو ، A : دعای من بگو 8(50)
- میر خسرو ، B : امیر خسرو 11(50)
- مقابل ، A : مقابل 12(50)
- من چه باشم ، B : من چه باشم 13(50)
- از برای چنین ، B : از برای چنین 13(50)
- وکیل پس از ، B : وکیل پس از 14(50)
- ذی القعدة ، B : ذی القعدة 14(50)
- دریای کمال ، B : دریای کمال 17(50)
- تقریر نمود ، B : تقریر نموده 23(50)
- خوشم با آه گرم امشب ده تویشم ای گرمی که خوش میسوزم این آتشی که خانه میخیزد ، B : همدشب باخیال ف نهائی درد میگویم مرا این جلد بخوابی ازین اف نه میخیزد 25(50)
- همدشب باخیال اف نهائی درد میگویم مرا این جلد بخوابی ازین اف نه میخیزد ، B : خوشم با آه گرم امشب ده تویشم ای گرمی که خوش میسوزم ازین آتشی که خانه میخیزد 26(50)
- پوش آن خال را بخر خدا از دیده مردم که مسکین مرغ خالی را بل از دانه میخیزد ، B : پوش آن خال را بخر خدا از دیده مردم که مسکین مرغ خالی را بل از دانه میخیزد ، A : ... که مسکین مرغ خالی را از دانه میخیزد 1(51)
- یشبه بالخال ، A : یشبه بالخال 5(51)
- گوئی بمقتضای این بیت ، B : گوئی بمقتضای این بیت 7(51)
- بیت خواجه خسرو عمل می نموده ، A : بیت خواجه عمل می نموده 7(51)
- در آتشی نماز ، B : در آتشی و نماز 8(51)
- در آتشی راه ، B : در آتشی راه 10(51)
- مشرب صافیة علیة ، A : مشرب صافیة عالی 19(51)
- بسوی دی می بود ، B : بسوی دی بود 20(51)
- بی اسباب صورتی ، B : بی اسباب صورتی 25(51)
- بمقتضای ای روشنی طبع ... ، B : بمقتضای مسرعه ای روشنی طبع ... 4(51)

- 4(52) اختیار را با اضطرار را ، B : اختیار و یا اضطرار .
- 4(52) بقیه ملازمت و خدمت سعاد ، B : بقیه خدمت سعاد
- 5(52) قتل بود ، B : قتل بوده
- 7(52) شنای قهد ، B : شنای قهد
- 9(52) جامهای برك ، A : جاما برك ، B : جامها برك
- 14(52) اولین مستقد ، پسین منكر او ، ثانی از هر دو بی نوا بوده ، A : اولین مستقد ، پسین منكر او ، از هر دو بی نوا بوده ، B : اولین مستقد ، پسین منكر ، ثانی از هر دو بی نوا بوده .
- 19(52) بمولانا ، B : بمولانا ،
- 21(52) شرف الدین پائی پتی ، B : شرف پائی پتی
- 22(52) جوشن شریعت در برداشت ، B : جوشن در برداشت
- 23(52) مقرضی ، B : مقرض
- 23(52) قصر شوارب نمود ، B : قصر شوارب نمود
- 23(52) ابرعلی ، B : ابرعلی
- 24(52) مرقوم ، B : مرقوم
- 24(52) مولانا ضیا الدین ، B : مولانا ضیا الدین
- 26(52) مولانا از شرمندگی ، B : مولانا از شرمندگی
- 26(52) بیرون آمد ، B : بیرون آمد
- 26(52) فوت مولانا ، B : فوت مولانا
- 27(52) نام و نشانی ، A : نام و نشانی
- 6(53) مشغول می بود و تک و تک زاده عایت بوده ، B : مشغول می بود و تک و تک زاده عایت بوده
- 6(53) در مسدیدی که سعاد ، B : در مسدیدی سعاد
- 6(53) حاکم کره بود ، A : حاکم کرده بود
- 7(53) کارهای شگرف کردی ، B : کارهای شگرف کردی
- 8(53) بعد از استماع آنکه ، A : بعد از —
- 9(53) ترک داده ، B : ترک دار
- 10(53) کاری دیگر پیش آمده ، A : کاری پیش آمده
- 18(53) مستعد گشته ، A ، B : مستعد گشته
- 18(53) محفوظ و محفوظ ، B : محفوظ و محفوظ
- 19(53) سعادك الم شیخ از وقتی که ، A : سعادك الم شیخ وقتی که
- 20(53) بتفریری خوب ، A : بتفریری خوب
- 21(53) چنانکه توانان ، A : چنانکه توانان

- 22(53) هم دین شهرنات یافت قبروی ، B ، هم دین شهر قبروی
- 26(53) بساوالدین زکریا ، B ، بساوالدین زکریا
- 27(53) ونسبت او بشیخ بزرگوار ، B ، ونسبت وی بشیخ بزرگوار
- 29(53) بنجید می پیوندد و اوشان مغربی ، B ، بنجید می پیوندد و اوشان مغربی
- 30(53) بانمه معصومین میرسد ، A ، بانمه معصومین
- 3(54) ذی القعدة ، B ، ذی القعدة
- 3-4(54) روضه او قریب بنفت پل که بنای سلطان قده تعلق است ، در فضای دهلی تدیم واقع شده ، A ، روضه او در فضای دهلی تدیم است ، B ، روضه وی قریب بنفت پل که بنای سلطان قده تعلق است در فضای دهلی تدیم واقع شده .
- 8(54) گویند چون شیخ شاب الدین ، B ، گویند شیخ شاب الدین
- 8(54) تشریف آورد و مردم شهر ، B ، تشریف آورد مردم شهر
- 10(54) پس از روزی چند ، A ، پس از روزی چند
- 12(54) جوانی باستی پادشاهی جمع شد ، B ، جوانی باستی جمع شد
- 12(54) ناموران انطیم خود ، A ، ناموران علم خود
- 15(54) کنش را از پا بر آورده ، B ، کنش از پا بر آورده
- 15(54) کشته نشود ، A ، کشته شد
- 19(54) عادل گوئیم ، B ، عادل گوئیم
- 19(54) سلطان ازین سخن به پیچید ، A ، سلطان ازین به پیچید
- 23-2(54) چون رفته فروشد ، B ، چون فروشد
- 25(54) گفتند بل برین شهر ، B ، گفتند به برین شهر
- 25(54) لیکن این شهره ، B ، لیکن شهره
- 1(55) جامع جمیع صنات ، B ، جامع صنات
- 1(55) ششصد و چهل و چهار ، A ، ششصد و چهل
- 2(55) خوشدل شدند ، A ، خوشدل شد ، B ، خوش دل شده اند
- 6(55) لائق بوده ، B ، لائق بود
- 6(55) خلفای شیخ ، B ، خلفای شیخ
- 9(55) بشارت داد و ازانی ، A ، بشارت داد ازانی
- 11(55) جدا کرد دو برای وی برست خود ، B ، جدا کرد بر و اینی وی برست خود
- 12(55) او را بشیخ نصیر الدین محمد سپرد و بجلالت شان ، B ، او را بشیخ بجلالت شان
- 12(55) چون او بزرگ شد بعد از تحصیل علوم در حلقه اراوت ، B ، چون او بزرگ در اراوت

- 13(55) ده آمد در ریاضات کشید و بدرجه کمال ، B ، ده آمد بدرجه کمال رسید
- 14(55) تا برای یکی از میدان اینک ، B ، تا برای اینک
- 15(55) بان سنگ خورد ، A ، بان سنگ نمود
- 15(55) بر زمین رفت ، B ، بر زمین رفت
- 16(55) زیر آن زمین بود ، B ، زیر آن بود
- 19(55) باین مضمون نوشته ، A ، باین نوشته
- 20(55) از مائه الجوع طعام الصدیقین خدا باید گرفت ، A ، از مائه الجوع طعام الصدیقین باید گرفت
- 22(55) بخردن ... ، B ، بخردن ...
- 22(55) اندوه و تلف ، A ، اند و تلف
- 23(55) عمر و رزق مقوم و مین است ، A ، عمر و رزق مقوم و مین است ، B ، عمر و رزق مقوم مین است
- 24(55) زیاده و نقصان ، A ، زیاده و نقصان
- 25(55) دامن دابة فی الارض الاعلی الله ، A ، دامن دابة الاعلی الله
- 1(56) بی دوست ، A ، بی دوست
- 1(56) تو انگری ، B ، تو انگری
- 8(56) چست باید بود ، A ، چست باید بود
- 10(56) راه خویش گیر و برد ، A ، راه خویش گیر برو
- 10(56) ترا سلامت باد ، B ، ترا سلامت با
- 17(56) بد اخش ، B ، بد اخش
- 23(56) پاکلی ، B ، پاکلی
- 25(56) بد زوید ، A ، بد زوید ، B ، بد زوید
- 23(56) باید که تدمی بی فرمان ، A ، باید که — بی فرمان
- 26(56) بهره مند ، A ، بهره مند
- 27(56) بسا داد ، A ، بسا داد ، B ، بسا داد
- 1(57) ازین بزرگان ، B ، از بزرگان
- 5(57) بالامی عرض خاص ، B ، بالامی عرض خاص
- 8(57) بمولانا جلال الدین ، B ، بمولانا جلال الدین
- 12(57) شریعی ، B ، شریعی
- 14(57) متمم بوده ، B ، متمم بوده
- 14(57) نظیر نداشته ، B ، نظیر نداشته
- 16(57) اصل نشی وی ، A ، B ، اصل نشی وی

- 16(57) و بختای ویرا ، B ، و بختا ویرا
 16(57) ترغیب فرمودی و ، A ، ترغیب فر—
 17(57) قمرین ، B ، قمرین
 17(57) شیفته صحبت و خدمت شیخ شد ، B ، شیفته صحبت شیخ شد
 17(57) رسید بمرتبه که رسید ، B ، رسید بمرتبه که رسید
 17(57) و او دایم ، A ، و او دایم
 19(57) مشد شرعی ، B ، مشد شرعی
 21(57) وصف شمس است پسوی ، B ، وصف شمس پسوی
 22(57) که از اکابر ، A ، B ، که از اکابر
 25(57) اقربای او ، B ، اقربای او
 25(57) پنج ماه بود ، B ، پنج ماه بود
- 7(58) نام اصلی وی ، A ، نام وی
 7(58) انتظام داشته ، A ، انتظام داشت
 10(58) سخن متنه می گفت ، A ، سخن متنه میگوید ، B ، سخن متنه میگوید
 11(58) عین القضاة ، B ، عین القضاة
 11(58) قضایف ، B ، قضایف
 12(58) عمای روزگار ، B ، عمای روزگار
 14(58) مجرد از عاشقانه خفته است ، B ، مجرد از خفته است
 14(58) آثار اوست ، B ، آثار اوست ، ربانی
 15(58) بدون آئی تو ، B ، بدون آئی تو
 16(58) دراز روش چون چرا ده گذری ، B ، دراز روش چون چرا ده گذری
 20(58) از همه ممکنات ، A ، از ممکنات
 21(58) بر اثبات وجودش ، B ، بر اثبات وجودش
 22(58) که او در ای حد و مقدار کلام است ، A ، که او حد و مقدار کلام است
 23(58) گویند که شناخت روح ، B ، گویند شناخت روح
 27(58) نور السموات و الارض ، B ، نور السموات و الارض
 28(58) سراج حدوث او ، B ، سراج او
 28(58) آئینه و آفتاب ، A ، آینه و آفتاب
- 5(59) از اصحاب البرالجبیب سهروردی ، B ، از اصحاب سهروردی
 5(59) معلوم شد ، شیخ برادین شیخ نجم الدین کبری را ، B ، معلوم شد ، شیخ نجم الدین کبری را

- 6(59) نیز دریافت کرده است ، نیز دریافت دست بزرگ
- 7(59) نیکوسیت بود ، نیکوسیت بود
- 7(59) در زمان سلطان الشریح ، A ، در زمان سلطان الشریح
- 9(59) بدرالمد ، B : بدرالمد
- 10(59) سخن را کتبه بکن ، B : سخن کتبه بکن
- 10(59) شاید از زبان این ، B : شاید زبان این بزرگ
- 11(59) سخن بشنوم ، B : سخن بشنوم
- 22(59) وی آمده در آن آب بون ، B : وی آمده در آن آب بون
- 22(59) عبادت دریافت و کثف و کرامت ، B : عبادت و کثف و کرامت
- 22(59) قریب به منزلی که می بوده در آن شد ، B : قریب در آن شد
- 22(59) در آن برون ، B : در آن برون
- 23(59) شیخ محمود بهاری ، A : شیخ محمود بهاری
- 27(59) برهان الدین بنی ، A : برهان الدین بنی است
- 28(59) پیام بهشت ، B : پیام بهشت
- 28(59) حالات صوری و منوی می از حد افزودت ، B : حالات صوری و منوی از حد افزودت

- 1(60) شیخ شرف بهی ، B : شیخ شرف بهی
- 2(60) شرف افوش آمدی ، B : شرف افوش آمدی
- 2(60) همان دم ، B : همان دم
- 3(60) اجازه رهنوی ، B : اجازه رهنوی
- 5(60) وقت گشت و حرفی چند ، B : وقت گشت و حرفی چند
- 6(60) کثوف شد ، B : کثوف شد
- 7(60) دعای پدیرا ، B : دعای پدیرا
- 10(60) صفای باطن ، B : صفای باطن
- 13(60) شیخ سراج الدین افی سراج ، B : شیخ سراج افی سراج
- 13(60) خلفای شیخ نظام الدین ، B : خلفای شیخ نظام الدین
- 16(60) راجی حادثه ، B : راجی حادثه
- 17(60) بدین سید رفت ، B : بدین سید رفت
- 17(60) بوقت جاذبه ازلی ، B : بوقت جاذبه ازلی
- 17(60) علای جوینور ، B : علای جوینور
- 18(60) پردوی ، A : پردوی

- 25(60) موصوف سازد، B : موصوف سازد
- 25(60) میل بدو دانیکی او، B : میل بدو نیکی او
- 26(60) تقلید، A : تقلید،
- 26(60) غوغای غیرحق، B : غوغای غیرحق
- 27(60) بنورث په حق، B : بنورث په حق
- 27(60) متجلی و متجلی گرداند، B : متجلی گرداند
- م م
- 6(61) م درفتاح النیض، A : درفتاح النیض
- 9(61) تدمس اندا کسر ارم، B : تدمس اندا تعلق سرهم
- 13(61) ادای زکوة، B : ادای زکوة
- 26(61) ترک خلق، B : ترک خوردن
- 2(62) دانا بوده، B : دانا بود
- 2(62) منتظم است، B : منتظم است
- 3(62) بر او دریا، B : بر او دیگر
- 5(62) مطالعه کردن، B : مطالعه کرده
- 5(62) عین القضاة نمودند، B : عین القضاة جذب نمودند
- 7(62) مستطلب، B : مستطلبه
- 9(62) شبیه دادند، B : شبیه دادند
- 10(62) در حالت حیات، A : در حاله حیات، B : در حاله حیات
- 10(62) بنا کرده بودند، B : بنا کرده بودند
- 11(62) برومی طاری گشت، B : برومی ظاهر گشت
- 12(62) وضو کجیده کرده، A : وضو کجیده، B : وضو کجیده
- 16(62) عقلی باین، B : عقلی باین
- 17(62) بهاء الدین ذکر یا، B : بهاء الدین ذکر یا
- 17(62) آبایی عظام، B : آبایی عظام
- 18(62) بهاداری اختیار کرده، B : بهاداری اختیار کرد
- 20(62) مولانا کی دم، B : مولانا کی دم
- 21(62) با وجود آن همه دانش، A : با وجود همه دانش
- 21(62) انقیاد و طاعت، A : انقیاد و طاعت
- 24(62) مدد بل عنت، B : مدد بل عنت
- 24(62) آتش در زیند، A : آتش در زیند، B : آتش در زیند
- 25(62) تمسین نمود، A : تمسین نمود

: A, B

4(62)

- 1(63) درج بدرجہ، ترقی کرد A، درجہ درجہ — قی کرد، B، درجہ درجہ ترقی کرد
- 2(63) برسوں میں شرعی غائب آمد، تمام ملکیت وی را متصرف شد وہم در ملک شرعی وراثت یافت، B: برسوں میں شرعی وراثت یافت
- 9(63) ... نسبت و مودت موصوف بود و تخرید، A، ... نسبت و مودت موصوف بود و تخرید، B: نسبت و مودت موصوف و تخرید
- 11(63) نعمت است، B، نعمت است
- 12(63) حیات، A، حیات
- 13(63) بجزو شنید این کلام از پیش، A، بجزو شنید این کلام از پیش
- 15(63) بمقاصد صوری و منوی میرسد، B، بمقاصد حقیقی نائز میگردود
- 15(63) پس ازان بسبب آن واقع، B، پس ازان واقع
- 16(63) اخلاصی مطیع، B، اخلاصی مطیع
- 17(63) علای نظاہری، A، علای نظاہری، B، علای نظاہری
- 18(63) خدمات مطیہ کرد و شہ، A، خدمات مطیہ و شہ
- 21(63) دیکہ و برسر فرد گرفتہ، B، دیکہ گرفتہ
- 24(63) حرمین شہ لنین، B، حرمین الشہ لنین
- 26(63) فضل، B، فضل
- 26(63) تاریخ وراثت وی 'شیخ حاجی' یافتہ، A، 'تاریخ وی 'شیخ حاجی' یافتہ، B: تاریخ وراثت 'شیخ حاجی' یافتہ
- 1(64) بعد از فوت والد، B، بعد از وفات والد
- 1(64) بر سر سلطنت، A، بر سر سلطنت
- 1(64) نداد و در نصد و شش بر وقت سلطنت سمرقند نشست و در آخر نصد و پنجدہ، B، نداد و در نصد و پنجدہ
- 2(64) حصارش دہل شدہ، B، حصارش دہل شد
- 3(64) نصد و سی و دو در دہلی، B، نصد و سی و دو دہلی
- 5(64) فتح ہمایون، B، فتح ہمایون
- 7(64) دہان ایام کہ شیخ حاجی، B، دہان ایام شیخ حاجی
- 8(64) اشتغال داشت، B، اشتغال داشت
- 8(64) استغراق، B، استغراق
- 11(64) من المتذممن لدن، B، من المتذممن لدن
- 12(64) زعمت النصارى، B، زعمت النصارى
- 12(64) بان تخذ محمد، B، بان تخذ محمد
- 13(64) لان تخذ، B، لان تخذ
- 14(64) فتح محمد، B، فتح محمد

- 18(64) پیرامون خطروی ، B ، برمن خطروی
- 20(64) ظاہر شد ، B ، ظاہر شدہ
- 25(64) دوسرے میٹھو ، B ، دوسرے میٹھو
- 21(64) رخصت و تجویزیانیت ، B ، رخصت و تجویزیانیت
- 5(65) اکتھا بر فرصت و وقت نیت ، B ، اکتھا بر فرصت و وقت نیت
- 8(65) این عالم نیتیم ، B ، این عالم نیتیم
- 10(65) ہمدی از جلد دور نسبت ہی واقع شدہ بود ، B ، ہمدی از جلد واقع شدہ بود
- 13(65) حاجی یافت دو ، B ، حاجی نیافت دو
- 14(65) خاموش باش شہ ابو الغیث گفت چون امر چنین است چنین باش ، او بخاند رفت ، B ، خاموش باش او بخاند رفت
- 15(65) مد زمان حیات شیخ ، B ، مد زمان شیخ
- 15(65) بزیارت پیران خود رفت و گفت اگر ، B ، بزیارت اگر
- 17(65) بعد از ان ہما روز یا روز دیگر ، B ، بعد از ان روز
- 18(65) اندیشہ کی ناسد بنظر آورد ، B ، اندیشہ ناسد
- 18(65) ازین جہت ، B ، ازین جہت
- 24(65) رفت و از آنجا ، B ، رفت از آنجا
- 25(65) تہمی راسخ ، B ، تہمی راسخ
- 26(65) شنیدم ، B ، شنیدہ ام
- 26(65) تفسیر ، B ، تفسیر
- 28(65) پی دست و گریبان ، B ، دست و گریبان
- 1(66) از ان روز کہ آمد ، B ، از ان کہ آمد
- 7(66) کوششہا بزرگانہ ، B ، کوششہا بزرگانہ
- 8(66) جہاد اللہی ، B ، جہاد اللہی
- 16(66) وہ نسبت ارشد و پھار واسطہ ... شیخ سید عبد الرحمن شیخی بزرگ و مد سربہ طالبان ، B ، وہ نسبت ارادت بشیخ محمد جوہردی کہ گمانہ وقت بودہ ، داشت شیخی بزرگ و در تربیت مسلمان
- 25(66) اخبار سابقہ فرمودی ، B ، اخبار فرمودی
- 28(67) بر پا دارند ، B ، بر پای دارند
- 6(67) سالہای بسیار ، B ، سالہا بسیار
- 7(67) مرزا سیدک ابن میرزاخان ، B ، مرزا سیدک
- 8(67) مہارف گرم شدہ اہل بلخ ، B ، مہارف گرم شدہ اہل بلخ
- 8(67) مہاجر سرتذشت ، B ، مہاجر سرتذشت

- 11(67) رایات عالی حضرتك شده ، B : رایات عالیخان شده
- 12(67) وکین کک داری ، A ، وکین کک داری
- 12(67) برطرفیه پادشاهان کرده بموک و امرا مناسب عالی داد و باوصاف پادشاهان انصاف داشت ، A : برطرفیه پادشاهان انصاف داشت
- 13(67) بموک و امرا ، B ، بموک و امرا
- 13(67) امرای بزرگ ، B : امرای بزرگ
- 18(67) با امرای وقت ، B : با امرای وقت
- 18(67) دریای بون ، B : دریای بون
- 19(67) سجد جامع برآمد ، B : سجد جامع آمد
- 20(67) سیزده سال در سه ماه بود بعد از آن ، A : سیزده سال در سه ماه بعد از آن
- 23(67) وضع سلطان محمدشاه ، B : وضع محمدشاه
- 23(67) از امرای او بود ، B : از امرای او بود
- 24(67) هشتصد و چهل و هفت ، A : هشتصد و چهل و هفت
- 24(67) باجل طبیعی ، B : باجل طبیعی
- 24(67) عمل و ادین خطاب داده پادشاهی اختیار نمودند ، B : عمل و ادین خطاب پادشاهی اختیار نمود
- 25(67) ضعیف رومی تر بود ، B : ضعیف رومی تر بود
- 26(67) هفت سال و چند ماه بود ، B : هفت سال و چند ماه بود
- 2(68) بدوم ظاهری ، B : بدوم ظاهری
- 6(68) بمقتضای لزوم طاعت ، A : بمقتضای اطاعت ، B : بمقتضای لزوم طاعت
- 6(68) برای قوت خود خد ، A : برای قوت خود
- 7(68) فی روم الاصل ، B : فی روم الاخر
- 8(68) یکی از فضل ، B : یکی از فضل
- 13(68) بمشایخ و درویشان ، B : بمشایخ و درویشان
- 16(68) بوالد ماجد خود ، B : بوالد ماجد خود
- 17(68) انضال الصوة ، A : انضال الصوات
- 19(68) استناداً نمود ، B : استناداً نمود
- 21(68) کالبحر ، A : کالبحر ، B : کالبحر
- 21(68) طبع کرد ، B : لقب کرد
- 22(68) برای عالم ستانی ، B : برای عالم ستانی
- 23(68) سرانی ، B : سرانی
- 24(68) در هر سرا ، B : در هر سرا

- 1(69) بوقوع آمده ، A ، وقوع آمده
- 4(69) در محوم ظاهری ، B ، در ظاهر
- 5(69) چیزی نبوده ، B ، چیزی نبوده
- 5(69) باومی نهایت اخلاص ، B ، با انسانیت اخلاص
- 5(69) میرسیده اند و فارق آنحضرت ، B ، میرسیده اند فارق آنحضرت
- 7(69) فساد و اقرایک سلیم خان ، B ، فساد اقرایک سلیم خان
- 8(69) سلطان محمدعلی بوده ، A ، سلطان محمد علی بوده
- 9(69) بود و چون آنحضرت ، B ، بود آنحضرت
- 10(69) و چون او در سال ، B ، و چون در سال
- 12(69) سجادۀ بزرگان ، B ، بزرگان
- 13(69) با خدمت عالی حسب ، A ، با خلق عالی حسب
- 13(69) منظم دارد ، B ، منظم دارد
- 13(69) پسری دیگر بوده ، B ، پسری دیگر بود
- 14(69) شیخ نظام نام که ، B ، شیخ نظام که
- 26(69) مولانا سوادین ، B ، مولانا سوادین
- 1(70) ندیدیم ، A ، ندیده ایم
- 8(70) در عهد ظهیرالدین بابر پادشاه در سنه ثلث و ثمانین و تسعمایه بوقوع آمد ، B : در سنه ثلث و ثمانین و تسعمایه در عهد ظهیرالدین بابر پادشاه بوقوع آمد
- 8(70) پیش از یکال از دنات شیخ اوپن ، B : پیش از یکال شیخ اوپن
- 9(70) واقع است ، B : واقع است
- 11(70) اگر حسب ، B ، اگر حسب
- 15(70) همت بر یانت آن ، B : همت بر یانت آن
- 16(70) بدان مانند که مردی ، B : بدان مانند که مردی
- 20(70) و بصوح آورنده بجهار ، A ، اصلا ح آورنده بجهار
- 20(70) بلکه از غیر وی ، B ، بک از غیر وی
- 22(70) و بر اثر آن دویم ، B : و اثر آن دویم
- 28(70) نصد و هشتاد و هفت بوقوع انجاسید ، B ، نصد و هشتاد بوقوع انجاسید
- 3(71) مولانا شعیب تهری سره ، B : شیخ جمالی تهری سره
- 4(71) در صورت وسیرت بی مانند بود و باعتبار حسب و نسب ... از محوم ظاهری و باطنی بهره ور و در طریق تخرید و تفرید ، B : در صورت وسیرت بی مانند بود و در طریق تخرید و تفرید
- 16(71) بنیاد آمده و مشایخ آن دیار را ، B : بنیاد آمده مشایخ آن دیار را

- 16(71) ملازمت‌ها کرده ، B ، ملازمت کرده
- 27(71) شرابی پسند ، A ، B ، شرابی پسند
- 1(72) غلطی آن دیدار ، B ، غلطی آن دیدار
- 3(72) مرقوم فرمود ، B ، مرقوم فرموده
- 4(72) پس از انقضای دولت ، B ، پس از انقضای دولت
- 9(72) مولانا عبدالدین حاجی ، B ، مولانا عبدالدین حاجی است
- 9(72) در حالت حیات ، A و B ، در حالت حیات
- 14(72) باسطق چندالی برنیاید ، B ، باسطق برنیاید
- 18(72) شیخ تاج الدین فهد دهبوی ، A ، شیخ تاج الدین دهبوی ، B ، شیخ الدین فهد دهبوی
- 19(72) فترا و آینه ، B ، فترا آینه
- 20(72) و مقتضای ، B ، و مقتضای
- 21(72) قبری چند از آباء کرام ، A ، قبر چندی از آباء کرام ، B ، قبری چند از آباء کرام
- 22(72) حافظ است ، A ، حافظ است
- 27(72) تاج الدین بن شیخ عبدالصمد ، B ، تاج الدین شیخ عبدالصمد
- 27(72) یکتای روزگار ، B ، یکتای روزگار
- 1(73) جبلی وی ، B ، جبلی وی
- 1(73) جهادت در ریاضت ، B ، جهادت در ریاضت
- 1(73) در زمان او ، B ، در زمان وی
- 3(73) بهلوی آباء کرام فور ، B ، بهلوی آباء کرام فور
- 6(73) گفته ماروزمی بامید آنکه ، A ، گفته بامید آنکه ، B ، گفته ماروزمی آنکه
- 10(73) امرای سکنده می ، A ، امرای سکنده می ، B ، امرای سکنده می
- 10(73) قوم مور ، A و B ، قوم مور
- 12(73) نشوونما ، B ، نشوونما
- 14(73) سراج بنا نهاد ، A ، سراجی بنا نهاد ، B ، سراجی بنا نهاد
- 15(73) در هر سراجی ، B ، در هر سراجی
- 15(73) مستند فرموده ، B ، مستند فرمود
- 15(73) تا وقت ضرورت ، B ، تا وقت ضرورت
- 20(73) شیخ فهد حسن خیالی ، B ، شیخ حسن خیالی
- 22(73) بود بواسطه او ، B ، بود بواسطه او
- 23(73) واقع شد ، B ، واقع شد
- 23(73) از آنجا ، B ، از آنجا
- 25(73) مراد در معادله نمود که ، B ، مراد در معادله نمود که

- 2(74) و این منزل که بوی خربست شهری دارد، B : و این منزل وی شهری دارد
- 2(74) شهری دارد و بعضی گویند، و الله اعلم. ای تیرخمت، B : شهری دارد، منزل، ای تیرخمت
- 4(74) 'عزل'، A : ندارد
- 5(74) مشغول و تو، B : مشغول تو
- 7(74) 'گر متکف دیرم ...' A : ندارد
- 8(74) 'مقودین از کعبه ...' A : ندارد
- 11(74) اناکم، B : اناکم 11(74) 'والفئدة'، A : 'والفئدة'
- 12(74) العقل نور لینه الله، A : العقل نور لینه الله، B : العقل نور لینه
- 20(74) منفصل گردد، B : منکف گردد
- 20(74) مجالی، B : مجالی
- 2(75) خودمانی در پرتو نور، B : خودمانی برود تو
- 2(75) تبادک و تجید، B : تبادک و تجید
- 3(75) هستی بهمت راجع شود، A : هستی بهمت
- 7(75) هر دو عزیز، B : هر دو عزیزان
- 9(75) از ذات عراق، B : از ذات عراق
- 9(75) صفای سریرت، B : صفای سریرت
- 11(75) استغفای ظاهر، B : استغفای ظاهر 12(75) از امراد عموک، B : از امراد عموک
- 12(75) داشته و کار در بار شینت، A : داشته کار در بار شینت
- 12(75) سعدک سکندر، B : سعدک سکندر شاه
- 17(75) اکفای مانده، B : اکفای مانده
- 19(75) در همین اثنا آن هر دو عزیز را مدحاً می، B : در همین اثنا آن هر دو عزیزان خانه وی
- 22(75) بنانان پیغمبر، B : بنانان نبوت
- 23(75) این چه وقت، B : آن چه وقت
- 24(75) این هر دو بزرگوار، B : آن هر دو بزرگوار
- 24(75) جامه‌های خون آلوده، B : جامه خون آلوده
- 24(75) عمیق سیاه، B : عمیق سیاه
- 25(75) واقع شده، B : واقع شده
- 27(75) نگاه داشتند، B : نگاه میداشتند
- 28(75) با طهر و رضای من، A : با طهر و رضای من، B : با طهر و رضای من
- 1(76) سده شری، B : سده شری

- 1(76) اکثر معنی لاپرو ، A, B ، اکثر معنی لاپرو
 3(76) معنای وقت ، B ، معنای وقت
 3(76) قتل افتاد و برچیده ، B ، قتل افتاد و برچیده
 4(76) نرسید از شیخ امک ، B ، نرسید شیخ امک
 4(76) معنی صوفیه موعده است ، A ، معنی صوفیه موعده است ، B ، معنی صوفیه موعده است
 6(76) حاضر شود ، B ، حاضر شود
 7(76) حینی دیگر ، A ، حینی دیگر
 9(76) بعضی دیگر ، A ، بعضی دیگر
 10(76) مدفون شد ، A ، مدفون است
 10(76) مجیب و مزایب ، B ، مزایب و مجیب
 12(76) خلفای او بود ، A, B ، خلفای او بود
 12(76) حدث و مفسر از خلفای معذومی ، A ، حدث و مفسر از خلفای معذومی ، B ، حدث و مفسر از خلفای معذومی
 15(76) حرم سرای شده آورده ، B ، حرم سرای شده آورد
 19(76) جامع بوده در بركات سلسل ، A, B ، جامع بوده در بركات سلسل
 20(76) مرید شیخ بهاء الدین ، B ، مرید شیخ بهاء الدین
 21(76) جمع نموده ، B ، جمع کرده
 21(76) برای سید کرده ، B ، برای سید نموده و
 21(76) بزرگ و متبرک ، B ، بزرگ و تبرک
 21(76) در علوم عقلی و نقلی و ظاهری و باطنی ، A, B ، در علوم عقلی و نقلی و ظاهری و باطنی
 22(76) دیگری مثل وی بود ، B ، دیگری نبود
 24(76) تمذ میگردند ، B ، تمبیدی میگردند
 25(76) مثایح و معلا ، B ، مثایح و معلا
 26(76) بگوشه ، A ، بگوشه
- 5(77) دماغ برودند ، B ، دماغ نماندند
 6(77) قبول میکنند ، B ، قبول میکنند
 12(77) آبا کی کرام می ، B ، آبا کی کرام می
 19(77) فنا نیستی ، A ، فنا نیستی
 24(77) اجزاء اعضا کی بدن ، A ، اجزاء و اعضا و بدن ، B ، اجزاء و اعضا و بدن
 26(77) پیراهنی است پیراهن ، B ، پیراهنی است پیراهن
 26(77) اجزای پیراهن ، A ، اجزاء و پیراهن
 26(77) بکس پیراهن ، B ، بکس پیراهن

- 27(77) حیات بکن بدوست ، A حیات و بکن بدوست
- 1(78) اشیای مرکب ، A اشیای مرکب ، B اشیای مرکب
- 1(78) از معقول و محسوس تعب است ... و از معقول و آن ذات وصفات ، B از معقول و آن ذات وصفات
- 3(78) و آنرا ستر خوانند و لطیفه و دیگر اصنی از همه ... نمی خوانند و کشف ذات متعالی ، A : و آنرا ستر خوانند و کشف ذات متعالی
- 3(78) دیگر اصنی از همه ، B : دیگر اصنی نیمه
- 4(78) حدیث تدسی ، B حدیث تدسی
- 5(78) سرور انبیا ، B سرور انبیا
- 5(78) و نشانی همه موجودات ، A او نشانی همه موجودات ، B او نشانی همه موجودات
- 6(78) کالبدن ، B کالبدی
- 6(78) صلی الله علیه وسلم را جان همه تقوی ... صلی الله علیه وسلم با سایر ارواح ، B : صلی الله علیه وسلم با سایر ارواح
- 7(78) و لطیف وی در آن هم بود ، A و لطیف هم بود
- 7(78) تحت تصرف ، A تحت تصرف
- 8(78) کرده اند که درامی ، B کرده اند درامی
- 8(78) روح تدسی است ، B روح تدسی هست
- 11(78) در وقت نماز و خطاب ، B در وقت نماز و خطاب
- 18(78) بالرحمة الی صفة المختصة ، B بالرحمة الی صفة المختصة
- 23(78) تاضی خان ، B تاضی خان
- 24(78) حسن ظاهراً ، B حسن ظاهراً
- 24(78) صاحب کرامات و استقامت ، B صاحب استقامت و کرامات
- 24(78) بود و بود واسطه ، B : بود بود واسطه
- 25(78) اشرفی بدان رنت . جمال الحق لقب اوست بالجهد شیخ عبدالعزیز ، B : اشرفی بدان رنت بالجهد شیخ عبدالعزیز
- 28(78) داشت در اعانت ، A : داشت در اعانت
- 1(79) میخانه معهود و حید روزگار ، B معهود و حید روزگار
- 3(79) بصرای وجود ، B بصرای وجود
- 3(79) خانه کوچ ، B باخانه کوچ
- 4(79) میان تاضی خان ، B : تاضی خان
- 5(79) بیمن تربیت ، B : بیمن تربیت
- 5(79) خلعت یافت ، B : و خلعت یافت
- 5(79) دعوت میفرمود ، B : دعوت میکرد
- 6(79) بسیار از این شوق ، B : بسیار از این شوق

- 7(79) و حقایق نامهای دیگر ، B ، حقایق نامها و دیگر
- 7(79) درس گفتی و نیکو میدانست ، B ، درس گفتی نیکو میدانست
- 8(79) تسبیح در محدث شهر ری جدول الدین اکبر بادشاه بود قوی آمد ، B ، تسبیح بود قوی آمد
- 9(79) فضل ، B ، فضل
- 10(79) منتظم اند ، B ، منتظم اند
- 12(79) خلفای شیخ عبدالعزیز ، B ، خلفای شیخ عبدالعزیز
- 12(79) بی بدل و خدمت مذوی بعد از ، B ، بی مثل و بعد از
- 13(79) خواجهد باقی ، B ، خواجهد باقی
- 13(79) تدمی سره نیز شده اند ، B ، تدمی سره خبر شده اند
- 13(79) آن تاریخ را بتقریب تاریخ فوت شیخ خود درین چند بیت ، B ، آن تاریخ را درین چند بیت
- 16(79) بیان مشق را ، B ، بیان مشق را
- 18(79) شناس گشته اشیا ، B ، شناس گشته اشیا
- 23(79) بروی منزلی که ، B ، بروی منزل که
- 24(79) اهل تمیز ، B ، اهل تمیز
- 25(79) ز دانش ، B ، ز دانش
- 26(79) غلط کردم ، B ، غلط گفتم
- 27(79) که باشد هر یکی چون بایزیدی ، B ، که باشد هر یکی چون بایزیدی
- 1(80) دنیای مانی ، B ، دنیای مانی
- 2(80) چو در دنیای نکرت ، B ، چو در دنیای نکرت
- 9(80) میاں تقب عالم ، B ، میاں شیخ تقب عالم
- 11(80) چند کلمه از بعضی از تعانی های ، B ، این ده کلمه از بعضی از تعانی های
- 12(80) رأس کل خطیته ، B ، رأس کل خطبه
- 13(80) ترک دنیا را س کل عبادت ، B ، ترک دنیا را س کل خطبه عبادت
- 13(80) سر عبادت را ایست است . پس ، B ، سر عبادت را ایمان . پس
- 15(80) والشغفة ، B ، والشغفة
- 18(80) ... بیچ منزل با رنیت ، مصرعه ، B ، ... بیچ منزل با رنیت ،
- 19(80) و بگد در دل بگذرانند ، A ، و در دل بگذرانند
- 19(80) دستر آن گوشه ، A ، دستر آن گوشه
- 21(80) دوم آنکه ، B ، و دوم آنکه
- 25(80) ناچار ، B ، ناچار
- 28(80) تدسیک را عشق هست و در رنیت ، B ، تدسیک را در رنیت و در رنیت

مبارک ، B : بار	6(81)
که خدا ایتمانی که واجب الوجود است ، A ، که خدا ایتمانی واجب الوجود است	7(81)
در آرزوی بار و در ، B : در آرزوی بار و در	9(81)
صلی الله ، B : صلی الله	12(81)
حقیقه الیقین ، B : حقیقه الیقین	13(81)
بزه العمرة مورد جمیع الاشیاء ، B ، بزه العمرة مورد جمیع الاشیاء	13(81)
برفودنی ، B : برفودنی	16(81)
فرزند طالع بنده ، B : فرزند طالع بنده	17(81)
بعد از انتقال جنت اشیائی ، B ، بعد از جنت اشیائی	17(81)
امراء عظام ، B : امراء عظام	18(81)
دولتش استکام پذیرت ، B : دولت او استکام پذیرت	20(81)
عاشق سیرت ، B : عاشق سیرت	20(81)
بخدمت شت افتند ، B : بخدمت شت افتند	21(81)
تا نهایت وقت ، B : تا نهایت وقت	23(81)
پادشاهان را از عدل و حکم ، B : پادشاهان را باید از عدل و حکم	24(81)
مدبرکی باید همه ، B : مدبرکی همه	25(81)
تا انحصاری بود ، B : تا انحصاری بود	25(81)
بنده مان حضرت وی ، B : بنده مان دولت وی	26(81)
کشورک می ، A ، کشورک	27(81)
دوسال بود دوسال ، A : دوسال بود دوسال	28(81)

بردم پدر ، B : بردم پدر	1(83)
بند خاطر مولانا ، B : بند خاطر مولانا	2(83)
شیرخان محمد ، B ، A : شیرخان محمد	3(83)
زکریا ، B : زکریا	5(83)
ریاضت و باپرد ، B : ریاضت و باپرد	7(83)
در سوک جاده تحقیق ، B : در سوک جاده تحقیق	7(83)
طایفه گشته و در سوک مکان ، B : طایفه گشته در سوک مکان	9(83)
و پدر شیخ زکریا عیسی نام ، B : شیخ و والد زکریا عیسی نام	10(83)
صارتی تمام داشت ، B : صارتی تمام داشته	10(83)
مذکور شد و دم ، B : مذکور شد دم	13(83)

- 13(83) شیخ کمال الدین که در دانشی لایق ... شیخ دکن الدین و شیخ حاجی شطاری ، B : شیخ کمال الدین و شیخ حاجی شطاری
- 23(83) صاحب مقامات عالیہ ، B : صاحب مقامات عالیہ
- 24(83) خلفای بسیار ، B : خلفا و بسیار
- جا
- 1(84) جاده آبکا بزرگوار ، B : جاده آباد بزرگوار
- 4(84) انبای بلازلحق ، B : ابن بلازلحق
- 5(84) این دو بلازلحق ، آه شمیم دلی ، B : این بلازلحق آه شمیم دلی
- 8(84) کا ندر ره شریفیت ، A : کندر ره شریفیت
- 15(84) نایده آگر نتمه در شیوه مهر کنی ، B : نایده آگر نتمه شیوه مهر کنی
- 23(84) دزدی فرزندان مانند از انجی شیخ علی احمد ، A : از انجی شیخ
- 28(84) بعالم دیگر شتانت و این واقعه در هر دو هم محرم الحرام ، B : بعالم دیگر شتانت محرم الحرام
- 1(85) در هر دو هم محرم الحرام ... و ہونی الحالت . شیخ سید الدین دعووی تیس سرہ ، B : در هر دو هم شیخ سید الدین دعووی تیس سرہ .
- 11(85) حضرت فدوی است ، A : حضرت فدوی راست
- 11(85) بسعد علیہ تادیہ ، A : بسعد علیہ تادیہ
- 13(85) بنیات بی تعلقی و وارستگی متصف بود ، B : بنیات بی تعلقی و شکستگی متصف بود
- 15(85) دعای پذیرا کرد ، B : دعا پذیرا کرد
- 16(85) پس از حصول مرتبہ تمیز ، A : پس از مرتبہ حصول تمیز
- 16(85) برای خدمت ، B : ہوا و خدمت
- 17(85) خاطرش نیامد . در اخبار و اخبار سلطنت است کہ آنجناب بظاہر ، B : خاطرش نیامد کہ آنجناب بظاہر
- 17(85) از انبای روزگار ، B : از انبای روزگار
- 18(85) وحالت درونی خود اظہار مذہبی ، B : وحالت در خود اظہار مذہبی
- 22(85) تادیبی این در بہی بود ، A : تادیبی این در بہی .
- 26(85) خدمت علی اکرم ، B : خدمت علی اکرم
- 27(85) اذا کان القدم ، B : اذا کان الوفود
- 2(86) ساری نموده ، B : سازی نموده
- 6(86) امی و امی بر کسی ، B : امی حیف بر کسی
- 5(86) دین طرفہ ترک نہ کنون است و نہ ممکن ، B : طرفہ ترک نہ کنون است و نہ ممکن
- 8(86) سلسلہ الوصال ، A : سلسلہ الوصال

- 9(86) اِحتِتام ، A : اِحتِتام
- 11(86) سبیل اینک ، B : سبیل اینک
- 11(86) خبیث کند ، B : خبیث کند
- 16(86) همه از دست راجعین معنی همه اوست یا بند ، B : همه از دست معنی همه اوست
- 17(86) او جاری شدی ، B : او جاری شده
- 18(86) در اخفای این ، B : در اخفای این
- 18(86) برکت و جلالت افزون تر ، B : برکت جلالت افزون تر
- 22(86) سزود معرف او ، A : نزد معرف او
- 24(86) از خزیبه اوست ، A : از خزانه اوست
- 26(86) مالا یدرک کلمته لا یتزک کلمه ، A : مالا یدرک کلمه لا یتزک کلمه ، B : مالا یدرک کلمه لا یدرک کلمه
- 26(86) بیرون است کرده آمد ، A : بیرون کرده اند
- 27(86) و نخواست که ، A : و نخواست که
- 1(87) میمنت و رونق ، A : میمنت و رونق
- 1(87) دانی موم ، A : دانی موم
- 3(87) شهری و گلی ، - : شهیدک و گلی
- 6(87) بعد از تحصیل عموم موم ، B : بعد از تحصیل ظاهر
- 7(87) ره گرامی ، B : ره گرامی
- 7(87) ادای طرف حرمین ، B : ادای طرف حرمین
- 8(87) احادیث نمودند ، B : احادیث نمودند
- 8(87) احادیث نمودند و بشر عموم دینی بشارت یافتند و بقلب الاقطاب ، A : احادیث نمودند و بقلب الاقطاب
- 9(87) صمیمت های شگرف ، B : صمیمت های شگرف
- 10(87) ناید های عظیم گرفته ، B : ناید های عظیم گرفته
- 12(87) تدمس سره از حضرت فاجه تدمس سره افند طریق نمودند و ملحق شدند ، B : تدمس سره از حضرت فاجه ، افند طریق نمودند و ملحق شدند
- 13(87) استماع انتا که ، B : استماع انتا که
- 14(87) و غیر یافته ایم ، B : و غیر یافته ایم
- 15(87) از بس تعطی که ، B : از بس تعطی که
- 17(87) بدین علم حدیث و تعلیق نیازمندان و اناده طالبان اشتغال دارند ، B : بدین علم حدیث اشتغال دارند
- 17(87) شرح مشکوة ، B : شرح مشکات
- 21(87) جمیع مراتب کلمات ، B : جمیع کلمات

- 22(87) طغیانی اوینده ، A ، طغیانی اند
- 23(87) شخصی عمل ، B ، شخصی عمل
- 24(87) امثال امر ، B ، امثال امر
- 27(87) دوام شئی زیادت است ، B ، دوام شئی زیادت
- 28(87) عمل دیروز بودی زیادت ، B ، عمل بودی زیادت
- 28(87) پس مستدیم عمل ، B ، پس مسته عمل
- 1(88) عمل نکتہ و آنکہ امروز عمل دیروز نکتہ آنرا مردم ، B : عمل نکتہ آنرا مردم
- 3(88) زیر بار منت مردم ، B : زیر بار منت مردم
- 5(88) حالی از احوال ، B ، حال از احوال
- 11(88) جیرانی و سرگردانی نیست ، B ، جیرانی نیست
- 12(88) فردای قیامت ، B ، فردا قیامت
- 16(88) صور تقصید ایمائید ، B : صور تقصید اسمائیه
- 17(88) آفریده شده اند ، B : آفریده اند
- 17(88) اما آن فرد وجدانی بید ، B ، اما آن بر وجدانی بید
- 23(88) و ثانی مثال حال ادب ، A ، و ثانی حال ادب
- 25(88) و حضرت فذوم را ، A : حضرت فذوم را ، B : و حضرت فذوم را

- 5(89) هر تازه رس می ، B : تازه رس علی
- 7(89) ذوق و طرب دعاست و بی ، B ، ذوق طرب دعاست و بی
- 8(89) ازینها ، B : زینها
- 9(89) سرافراز ، B : سرفراز
- 10(89) و از نظر مرمان ، B : و از روی مرمان
- 15(89) شیخ منگن ، A : شیخ محمد منگن
- 22(89) عبادت ازین برادران بود ، B ، عبادت از برادران بود
- 22(89) در ایشان بوده و حضرت فذوم ، B : در ایشان بود و حضرت فذوم

- 1(90) ایستاده مانند در پنجم ، A : ایستاده مانند پنجم
- 2(90) بکنان صورت ، B : بکنند یک صورت
- 3(90) حقیقت حال ، B : حقیقت حال
- 4(90) صورت را بر اهل سپرد تا عملش مستقیم کنند چون صبح شد باز آن صورت ، A : صورت را صورت
- 5(90) پیش آن شخصی آمدند و صورت را ... معلوم کردند که بیایش مضبوط کرده بودیم ، B : پیش آن شخصی بیایش مضبوط کرده بودیم

- 18(90) پنجاه هزار ، B ، پنجاه هزار
- 18(90) شکر خصوصاً ، B ، شکر خصوصاً
- 18(90) یافت نموسی در کف او ، A : یافت در کف او
- 19(90) هایرنیه ، A : هایرنیه
- 19(90) هایرنیه رفتی و درس فرمودی ، درین تدراسه ، A : هایرنیه رفتی ، درین تدراسه
- 1(91) لارطب ولا یابس ، A : لارطب و یابس
- 2(91) ماتوا و تموتهم ، B : ماتوا و تموتهم
- 5(91) قبول میکند ، B : قبول میکند
- 14(91) پسوی شیخ ببول است ، B : پسوی شیخ ببول آورده است
- 17(91) شیخ عبدالغنی بیابانی تدریس سره ، B : تدریس سره
- 23(91) حکمت آزمائی و مصلحت فریائی ، B : حکمت آزمائی و مصلحت فریائی
- 26(91) آئند سفرگزیده نام ، B : آئند سفرنام
- 28(91) چاکستانی ، B : چاک استانی
- 4(92) بمقتضای وراثت ، B : بمقتضای وراثت
- 5(92) متمکن گشت و ، B : متمکن شده و
- 5(92) گشت و عموک ، A : گشت عموک
- 7(92) انصای هند ، B : انصای هند
- 7(92) دریای عمان ، B : دریای عمان
- 7(92) بگرات و دکن بیکبار ، B : بگرات بیکبار
- 17(92) نیز در رعایت خاطر شیخ میگویشیند و غایت التماس ، A : نیز در رعایت التماس
- 18(92) بعد از دیدن آن روی مروی نیک بدینم ، B : بعد از دیدن آن روی خوب میدیدم
- 26(92) کلی داشته و در سک ، B : کلی داشته در سک
- 27(92) منتظم بوده ، B : منتظم بوده
- 27(92) منقول است که بیگفت ، B : منقول است که بیگفته
- 1(93) جمادی الثانی ، B : جمادی الثانی
- 1(93) هزدهم جمادی الثانی هزار و هجده واقع شده ، B : هزدهم جمادی الثانی واقع شده
- 4(93) سید محمد لقب تدریس سره ، B : تدریس سره
- 6(93) و نوات وی در سنه هزار و هجده بوقوع آمد ، B : و نوات وی در سنه بوقوع آمد

- 8(93) مولانا حاجی محمد کشمیری ہمدانی تہذیب سرہ ، A : مولانا حاجی کشمیری ہمدانی تہذیب سرہ
- 9(93) واصل ہی از حمدان است. کجی از آباہی کرام ہی همراه میر سیدی ہمدانی ، B : واصل ہی همراه سیدی ہمدانی
- 9(93) همراه میر سیدی ہمدانی بکشیر آمد ، B : همراه سیدی ہمدانی بہتان آمد
- 9(93) میر سیدی ہمدانی بکشیر آمد و آبی متوطن شد. بون بزرگ علم ، A : میر سیدی ہمدانی بون بزرگ علم
- 10(93) درس سی ورساگی ، B : درس سی ساگی
- 12(93) بیج اکلالت ، B : بیج اکلانی
- 12(93) منقولت کہ ما ، B : منقولت ،
- 13(93) دشمن کشیر ، B : دشمنستان
- 17(93) تشریف برآمد ، B : تشریف فرمودند
- 17(93) تحصیل علم و فضائل و کمالات ، B : تحصیل فضائل و کمالات
- 19(93) مربع طالبان گشت ، B : مربع طالبان گشت
- 1(94) دین اداق مضبوط گردد ، A : دین اداق مضبوط گردد
- 1(94) دفتر ہی ملاحدہ ، B : دفتر ہی ملامدہ
- 5(94) ازین سپنج سرای ظہانی ، A : ازین سرای ظہانی
- 6(94) وحدت قدمی ولی نعمی ، B : وحدت قدمی ولی نعمی
- 6(94) ولی نعمی مولانا حسن کہ ، B : ولی نعمی کہ
- 9(94) حیات سہک ، A : حیات سہک
- 17(94) محب صورت بہ واسطہ ، A : محب صورت واسطہ
- 22(94) نمودندی ، A : نمودی
- 23(94) ملاحظت سخن و لطافت کلام ، A : ملاحظت سخن و لطافت کلام (94) 24 : قوای ظاہری ، B : قوی ظاہری
- 25(94) شک و شبہہ نمودہ ، B : شک نمودہ
- 28(94) بعالم بخودی ، A : الم بخودی
- 28(94) بخودی رسیدی و بغیبت و فنا و نیستی کہ ، A : بخودی رسیدی فنا و نیستی کہ ، B : بخودی رسیدی و بغیبت و فنا کہ
- 1(95) مجاہد اثنالی ، B : مجاہد اثنالی
- 8(95) نمودہ اند بعد ازین معنی ، A : نمودہ اند ازین معنی بعد تووز ، B : نمودہ اند بعد ازین معنی تووز
- 12(95) کدورات ، B : کدورت
- 13(95) و صفای استخار ، B : و صفای استخار
- 14(95) لغای مقصود ، B : لغای مقصود
- 14(95) ہر اسی او باشد ، B : ہواہ او باشد
- 14(95) آتہ نگش این قسم مراقبہ ، B : آتہ این قسم مراقبہ

- 15(95) قریب الاثم، B؛ قریب الاجتبا
- 21(95) ماكد یوم الدین اوست مرتبه اول از عبارت و اشارت، B؛ ماكد یوم الدین اوست مرتبه اول از عبارت و اشارت
- 22(95) مرتبه دوم که مستوف عالی همتك، B؛ مرتبه که تبد عالی همتك
- 26(95) ما یفهم منه اهل اللک من العباد، A؛ ما یفهم اهل — من العباد
- 27(95) هو السیح البعیر، B؛ هو السیح البعیر
- 12(96) انظر الاشیا، A؛ انظر الاشیا
- 12(96) عینا ای فی الظهور، A؛ عینا ای فی چه حقیق، B؛ عینا ای فی الظهور می چه حقیق
- 16(96) میفرماید که، A؛ میفرماید که
- 17(96) نوریت، A؛ نوریت
- 18(96) بگذرد حق ظهور قمر، B؛ بگذرد حق ظهور قمر
- 21(96) هر که کینفس، B؛ هر که کینفس
- 24(96) انا مؤمن ان شاء الله یگوید بعضی ... انا مؤمن کیتقی ان شاء الله، کلمه^{۱۹}، B؛ انا مؤمن ان شاء الله کلمه^{۱۹}
- 27(96) نفع کرده شد و از اثر آن، A؛ نفع کرده شد و اثر آن
- 28(96) روحانیت، B؛ روحانیت
- 1(97) خبیت و نا امیدگی، A؛ خبیت و نا امیدگی
- 1(97) خصوص کنار باشد، A؛ خصوص کنار باشد
- 5(97) کلمه^{۱۹} خاص اعتقاد از، B؛ کلمه^{۱۹} اعتقاد از
- 10(97) و بدترین است عمل عامه، B؛ و بدترین است عمل عامه
- 11(97) ازینهم، A؛ ازینهم
- 12(97) بالوہیت، B؛ بالوہیت
- 13(97) جدا نماند فعل و صفت خلق را سایه فعل و صفت حق بدانند و ربوبیت را عبارت، A؛ جدا نماند فعل و صفت خلق را سایه فعل و صفت حق بدانند و ربوبیت را عبارت
- 13(97) جدا نماند فعل و صفت خلق را سایه فعل و صفت حق بدانند و ربوبیت را عبارت، B؛ جدا نماند فعل و صفت خلق بدانند و ربوبیت را عبارت
- 18(97) نیز دفع شد، B؛ نیز دفع شد
- 19(97) مملکت خواطر و خیالات، A؛ مملکت — و خیالات
- 20(97) من شره و در قسم اول، A؛ من شره و در قسم اول
- 21(97) در دوزخ می میرند، B؛ در دوزخ می میرند
- 22(97) لایحیی است، B؛ لایحیی است
- 25(97) این نسبت را نمی دهند مگر بگفتنی کلمه^{۱۹}، B؛ این نسبت را نمی — گفتنی کلمه^{۱۹}

- 26(97) رقت طبیعت. B : رقت طبیعت
- 26(97) اشیا را نمودی است، A : اشیا نمودی است
- 2(98) هر کجای علم است، B : هر کجای علم است
- 3(98) علی هذا القیاس، B : علی هذا القیاس
- 3(98) از پرده لغوات ظهور کرده... لغوات نمودی اند، B : از پرده لغوات نمودی اند
- 4(98) صاف و پاک از صورت. صورت نه در بیرون آینه است و نه در درون او نمودی است بی بود، A : صاف و پاک از صورت. نه در روی آینه است در درون او نمودی است بی بود
- 7(98) بگد چنان دانی که، B : بگد چنان دانی که
- 7(98) چنان خالی دلی حاصل، B : چنان خالی دلی حاصل
- 8(98) عینزه دیار، A : غیر دیار، B : عینزه و باز
- 8(98) عینزه از آنکه جسم جسمانی، B : عینزه از جسم جسمانی
- 11(98) حاصل نشود از تقیید توصیه جسمانی، B : حاصل نشود از تقیید جسمانی
- 11(98) جسمانی مخصوص نیاید چه توصیه هر در مراتب اجسام باشد چنانچه وجود جسمانی، B : جسمانی چنانچه وجود جسمانی
- 12(98) خود را و غیر خود را وجود حق میداند، B : خود را وجود حق می داند
- 12(98) بروح است تمیز هر چیز، A : بروح است چیز
- 13(98) علمی دین، A, B : علمی دین
- 13(98) حلیم اجمین نرسیده، A : حلیم نرسیده
- 15(98) شخصی نسبت دارد، B : شخصی نسبت دارد
- 16(98) مرتفع شود، B : مرتفع شوند
- 18(98) میفرمود که میتواند که، A : میفرمود که
- 18(98) اضمحلال داشته باشد واکرم، A : اضمحلال واکرم
- 19(98) واکرم نباشد، B : واکرم نباشد
- 19(98) مقامات را که استلک، A : مقامات که استلک
- 20(98) ناطق برین است، B : ناطق باین است
- 24(98) ناطقه سابعه بر خودی بندد، B : ناطقه سابعه بر خودی بندد
- 24(98) تعدادین مراتب از نظر عامه، A : تعدادین از نظر عامه
- 24(98) از نظر عامه، B : از نظر عامه
- 25(98) و برای کمال آن، A : و برای آن
- 1(99) روحانی و منزواتی، B : روحانی و دوزواتی

- 4(99) لازم نهایت کمال آفت که ، B ، لازم نهایت کمال است که
- 5(99) بانکار برمیخاستند ، B ، بانکار برمیخواستند
- 6(99) بطهور میرسید ، B ، بطهور میرسید
- 7(99) زندق میگفتند ، B ، زندق میگفتند
- 8(99) منزله بود اگر ، A ، منزله بود اگر
- 11(99) غلبه جنت ، A ، غلبه جنت
- 13(99) ادراکات تمام ازین رخت بر بندد ، A ، ادراکات تمام — رخت بر بندد
- 13(99) رخت بر بندد ، B ، رخت بندد
- 13(99) فنا یافت ، B ، فنا یافت
- 13(99) فک میکنند قوا تیر این ، A ، فنا می — این نسبت
- 14(99) عظیم می شمردند ، A ، عظیم می شمردند
- 16(99) از ان مقام تنزل نماید عظمت ... مقام خود تنزل نموده ، B ، از ان مقام تنزل نموده
- 18(99) نزول میگویند ، B ، نزول میکنند
- 18(99) کمال بدی ، B ، کمال بدی
- 19(99) دیند هر یک دومی زین بحر ، A ، دیند — زین بحر
- 20(99) فتنان من جل ، B ، فتنان من جل
- 20(99) غم یقل مثل به التول ، A ، غم یقل به التول
- 20(99) اعلى اعلم باله ، A ، اعلى اعلم باله
- 21(99) بحمت ابطن البطن ، B ، بحمة ابطن البطن
- 23(99) بر لوح صورت آمد ، A ، بر لوح صورت آمده
- 24(99) صفات حقیقه ، B ، صفات حقیقه
- 3(100) حاصل آنکذات ، A ، حاصل آنکذات
- 4(100) سواد و اضعیف ، B ، سواد اضعیف
- 4(100) اوالی الفلق ، B ، اوالی الفلق
- 10(100) برگزیده ک و التفات خاطر اینک ، A ، برگزیده ک و خاطر اینک
- 10(100) در دان را در راه ، A ، در دان را در راه
- 10(100) بیارمی اندازد ، A ، بیارمی اندازد
- 14(100) در باطن واسطه ، B ، در باطن از واسطه
- 14(100) واسطه پیدا شود ، A ، واسطه شود
- 14(100) از میان بر میخیزد ، B ، از میان بر میخیزد

- 15(100) بی شبیه این طریق ، A : بی — طریق
- 16(100) خدای من ، B : خدا من
- 18(100) مائل ثبوتی است ، B ، مائل ثبوتی است 19(100) جزامدیت حرف نیست ، B ، جزامدیت نیست
- 19(100) منوط ، A ، نوط
- 24(100) وقف ، A ، وفق
- 25(100) آراییز ذکر تلمی ، A ، — ذکر تلمی
- 25(100) میگویند و از چیز ، B ، میگویند از چیز
- 26(100) وی باید نمود ، B ، وی باید کرد
- 27(100) منتظر العاف ، B ، منتظر العاف
- 27(100) رسیدنی است نه گفتنی ، B ، نشیندنی است نه گفتنی
- 4(101) در حضور ذاتی بودت حرف ، A ، در حضور — و مدت حرف
- 6(101) آن نمی نهند کلمه ، A ، آن نمی نهند
- 7(101) مکتب دار ، B ، مکتب داری
- 8(101) باه بود آن می سال ، A ، باه بود می سال
- 10(101) میج میرفته اند ، A ، میج برفته اند
- 10(101) بمن ده کلمه ، B ، بمن کلمه
- 12(101) صحیح و درست ، B ، صحیح درست
- 14(101) موقوف است بر آنکه ، B ، موقوف است بر آنکه
- 14(101) بر آنکه ترا بوصف جوی ، B ، بر آنکه بوصف جوی
- 18(101) بکده توبه ، B ، بک توبه
- 18(101) متوسل شده در از دیار ، A ، متوسل شده از دیار
- 21(101) بمقتضای آنها ، B ، بمقتضای آنها
- 21(101) تزکیه نفس ، A ، تزکیه نفس
- 22(101) برای نفس ، A ، برای نفس
- 24(101) او بما از مالمی نزدیکتر ، A ، او بما از لمی نزدیکتر
- 26(101) هم آخر آن کتوبت که با هر که ، A ، هم بدان کتوبت که با هر که ، B ، هم در آخر آن کتوبت با هر که
- 1(102) وسیله تن خرا ، B ، وسیله تنگر
- 2(102) بر آورده صورت ، A ، بر آورد صورت
- 2(102) بظهور رساند ، B ، بظهور رساند
- 3(102) معرفتی نیست مگر کلمه ، A ، معرفتی نیست کلمه . 9(102) شوی کلمه ، B ، شوی اکابر

- 9(102) اکابر طریقه عدیه نقشبندیه ، B ، اکابر طریقه نقشبندیه
 10(102) فتور متحمل شود خواه در بیس ذکر ، A ، فتور متحمل شود بیس ذکر
 10(102) جوسه رابط ، A ، بی واسطه — بعد ،
 10(102) حضور مع ادر است ، B ، حضور مع است
 11(102) موجود چیزی ، A ، چیزی
 11(102) مزاج اونشد ، B ، مزاج اونشود
 12(102) مد ارواح است و نه اشباح ، B ، نه ارواح و نه اشباح
 16(102) ثبات را که تجلی ذاتی ، A ، ثبات را که — بی ذاتی
 17(102) در طریق اکابر ما صریحاً چیزی نیست ، A ، در طریق اکابر ما صریحاً نیست ، B ، در طریق اکابر ما چیزی نیست
 19(102) بمقتضای ، B ، بمقتضاه
 20(102) چند بیت از مشنوی ، B ، چند بیت مشنوی
 21(102) تا این رساله را برکت کلام ، A ، تا برکت کلام
 21(102) برگزیده مان ، B ، برگزیده مان
 26(102) چندین نمود است ، B ، چندین وجود است
 27(102) دلی انکند ، A ، دلی انکند
 28(102) شده بنیاد این دیوان گشتن ، A ، شده بنیاد این دیوان گشتن
 28(102) پی برنگد و بو غفلت گشتن ، A ، پی برنگد و بو غفلت گشتن ، B ، پی برنگد و بو دیوان گشتن
- 1(103) نقوش علمی از هر سر ، B ، نقوش علم از هر سر
 2(103) مرآت ، B ، مرآة
 2(103) سراپا کتور آفات ، A ، سراپا — آفات
 3(103) کنج اناس ، B ، گنج اناس
 5(103) بیانم ، B ، بیایم
 7(103) همه لذات ، A ، هك لذات
- 9(103) آماده باشی ، ایضاً من کلامه تدیس سره ، حضور ذات ، B ، آماده باشی ، حضور ذات
 11(103) حضور ذات اگر در خلوت جان ، A ، حضور ذات اگر — ت جان ، B ، حضور ذات اگر در خلوت جان
 12(103) ولی مد پرده ، B ، مد پرده
 16(103) در مثال است ، ذکر بعضی از خوارق عادت ، و کشف و کرامات ، B ، در مثال است و کشف و کرامات
 18(103) در حق آنحضرت ، A ، در حق — صرت
 20(103) عادت بود در با وجود ، B ، عادت بود با وجود
 23(103) حضرت ایشان که شهرتی ، B ، حضرت ایشان شهرتی

- 26(103) این سخن، B : این سخن
- 27(103) بهائی سوار، B ، بهائی سوار
- 28(103) در پای حضرت ایشان، A ، در پای ایشان
- 1(104) با امید خود بر منبکی خواب کنید، A ، با امید خود یکی خواب کنید
- 4(104) از نه تد آدم است، A ، از نه تد — است
- 5(104) روان شد و نفسش تنگی گرفت، A ، روان شد و — شش تنگی گرفت
- 10(104) دارویی میفرمودند، A ، دارویی میفرمودند B : دارو میفرمودند
- 13(104) خواسته باشد در اندک، B ، خواسته — در اندک
- 14(104) آراسته شوند آیین، A ، آراسته شو — آیین
- 18(104) مرض کردم کمن ازین کارهای، B ، مرض کردم کمن — کارهای
- 18(104) پیش من کنید، A ، پیش کنید 18(104) ازین کارهای شما : A : کارهای شما
- 19(104) واقع نشد، و یکی از فوارق عادات حضرت ایشان، B : واقع نشد حضرت ایشان
- 19(104) فلفلی میگفت که در ایامی، B ، فلفلی میگفت در ایامی
- 21(104) ایشان مرض کردم، A ، ایشان — مرض کردم
- 24(104) خواجه، ما آنت، B ، خواجه آنت
- 26(104) افتاده بودند نگاه حضرت، A ، افتاده بود — حضرت
- 1(105) نائب مناب حکم، B ، نائب مناب و حکم
- 3(105) حضرت ایشان برگشتند و آن همه، A ، حضرت ایشان برگشتند — آن همه
- 5(105) دیرا بادی، A ، دیرا بادی
- 7(105) بکه آتش، B ، بک آتش
- 8(105) کدام جای ایشان، B ، کدام جای ایشان
- 9(105) نمودند و فرمودند، A ، نمودند و فرمودند
- 10(105) خواجه یحیی، B ، خواجه یحیی
- 10(105) فرموده بودند بخاطر، B ، فرموده بود — بخاطر
- 10(105) قدیمی، B ، قدیمی
- 11(105) قدیمی، B ، قدیمی
- 12(105) که اشاره بمیانۀ دو ابروست نظر در میان دو ابرو، B ، که اشارت بمیانۀ دو ابرو باید کرد
- 13(105) حیران ماندم و متعجب، A ، حیران — و متعجب
- 15(105) طعام میخورند، A ، طعام میخورده
- 17(105) چون اذان بلس برآمد، A ، چون اذان — برآمد
- 17(105) بیماری نمانده، B ، بیماری نمانده

- 18(105) ماه رمضان، B ماه رمضان
- 21(105) تا صحتی پیدا شود، A تا صحت پیدا شود
- 22(105) نارخ گردد، شب ازل بسیار فواید روز دیگر، B نارخ گردد روز دیگر
- 22(105) با وجود این متنبه شد و تا خبر، A با وجود این — و تا خبر
- 28(105) خواب عبدالله، B خواب محمد عبدالله
- 1(106) و ایوم در چهارده ساگی اند و چهار ماه، A و ایوم چهارده ساگی اند و چهار ماه، B : و ایوم در چهارده
و کینیم ساگی و ایوم در چهارده ساگی اند و چند ماه
- 1(106) از خواب خورد، B از خواب نه خورد
- 3(106) چهار ماه و اکثر پیش، A : چهار ماه و — پیش
- 4(106) که حق تعالی ایشان را، A که حق تعالی — ان را
- 5(106) بهر کدام فرمودند، A : بهر کدام فرمودند
- 5(106) چند مرتبه بعد از آن نیز بتقریبات، A : چند مرتبه نیز بتقریبات، B چند مرتبه بعد از آن بتقریبات
- 7(106) بمقتضای ولتد، B : بمقتضای ولتد
- 8(106) فوارق تعد آنچه زیاده آمد، A : فوارق تعد آنچه زیاده آمد
- 9(106) بمسند ایشان، B : بر مسند ایشان
- 11(106) اکثر درجات اول ولایت مشرف بودند، A : اکثر درجات ولایت اول مشرف بودند، B : اکثر درجات (اول) ولایت مشرف بودند
- 11(106) آنحضرت براتب میا رسیده اما ازل، A : آنحضرت — رسیده اما ازل، B : آنحضرت براتب میا رسیده ازل
- 13(106) آن عالیحضرت، B : آن حضرت
- 14(106) میخواستند بعفت، A : میخواست — بعفت
- 14(106) از عالم شود، B : از مقام شود
- 15(106) و بمرتبه غیبت و فنا، A : و بغیبت و فنا، B : و بمرتبه بغیبت و فنا
- 16(106) شیخ را که بعفت، A : شیخ را بعفت
- 20(106) تاج الدین دعای فطمانه، A : تاج الدین فطمانه، B : تاج الدین دعای فطمانه
- 23(106) مگر نتاز ذات بیت باشد، A : مگر نتاز ذات — باشد
- 26(106) صاحب این حالت، A : صاحب حالت
- 26(106) بشرط کشتش، A : بشرط کشتش
- 26(106) اسم الغنی شود، A : اسم الغنی شود

- 27(106) بی استغراق، B : بی استغراق
- 28(106) سرابی بیش نیست، A : سرابی بیش نیست، B : میرانی بیش نیست
- 1(107) بیش نیست میر نیست ... حام الدین احمد اند و امروز، B : بیش نیست و امروز
- 3(107) بغفور آمده و می آید و تربیتهاکی ظاهری، A : بغفور آمده ——— و تربیتهاکی ظاهری
- 4(107) خلفا و کمل اصحاب، A : خلفا و کمل اصحاب
- 5(107) ظاهر نشود و نمیشود، B : ظاهر نشود و نمیشود
- 5(107) رشدی کردند، B : رشدی گرفتند
- 5(107) زیاده ازین کنند، B : زیاده ازین کند
- 6(107) تحریر نایم اوصاف، A : تحریر — اوصاف
- 9(107) از خود دفع کرد، A : از خود دفع کند
- 9(107) پسندیده، فرمودند، B : پسند فرمودند
- 10(107) استماع افتاده، A : استماع افتاد
- 11(107) از حضرت اینک احوال هر کدام از یاران را پرسیدم تعریف بریک، A : از حضرت اینک تعریف بریک
- 12(107) حضرت فاجه ما باره در حق اینک، A : حضرت فاجه ——— شان
- 13(107) این دعا، B : این دو کمانداری
- 13(107) بیچ یک از مریمان و نصصان، A : بیچ یک از نصصان
- 14(107) نیز اخلاصی که، A : تیر اخلاصی که
- 15(107) علامتی بهتر ازین، A : امی بهتر ازین
- 15(107) نخواهد بود و در، A : نخواهد بود و در
- 16(107) امرای وقت، A : امرای ———
- 16(107) بمقتضای رشد ذاتی، B : بمقتضای رشد ذاتی
- 16(107) و پاکی فطرت، A : و ——— فطرت
- 16(107) خودکاره بودند، B : خودکاره بودند
- 18(107) میل آن داشتند، B : میل آن داشتید
- 19(107) محبت، B : بجمته
- 22(107) نقل فرمودند، B : نقل نموده
- 23(107) چند روزی، B : چند روز
- 24(107) جناب فاجه حام الدین احمد، A : جناب ——— دین احمد
- 24(107) از سایر اصحاب باعتبار محبت و اخلاص، A : از ——— ت و اخلاصی
- 25(107) بزرگیهای اینک، B : بزرگیهای اینک
- 26(107) احوالی، B : احوالی

- 27(107) باین گرفتار است، A: باین گرفته ست
- 1(108) از اینجمله این رتبه، B: از اینجمله دو دفعه
- 1(108) ایراد یافت، B: ایراد یافت
- 1(108) نقل اتاد، برادر عزیز و فرزند برادر و در میان همه صافی برادر درست، B: نقل اتاد برادر درست
- 4(108) زنده است، B: زنده است
- 7(108) این قصیده، A, B: این قصیده
- 11(108) باش من و خاک است بشتم، A: باش — بشتم
- 12(108) دیدم آنچه بود، B: دیدم آنچه بود
- 13(108) از جمله برامی منزه کنی، A: از جمله برامی منزه کنی
- 13(108) در دل خانه آردی، B: در دل خانه آردی
- 16(108) چرخ چنبرم، B: چرخ و چنبرم
- 17(108) در کف فقر، A: فقر
- 18(108) از دوستی، A: دوستی
- 27(108) باشد و با این اگر خبر میرسد که، A: باشد — اگر خبر میرسد
- 28(108) متعجب نیست، A: متعجب نیست
- 1(109) عظیم بود، B: عظیم می بود
- 2(109) در ترکیب باشد فتح بسیار، B: در — فتح بسیار
- 3(109) شمرشقی شد خالی، B: شمرشقی خالی شد
- 3(109) چنان بر نفس بریز است که مردی بوملند، A: چنان بر نفس بریز است که مردی بوملند
- 4(109) نفس را بفرستند آید که، A: نفس را بفرستند آید که، B: نفس را بفرستند آید که
- 8(109) حضرت ایشان — ب بیان
- 8(109) ظاهری و باطنی و مرمی و منوی، A: ظاهری و باطنی مرمی و منوی
- 12(109) عنایت نموده اند اگر چه، A: عنایت نموده اگر چه
- 12(109) موافقت شرب، A: موافقت شرب
- 13(109) بمقتضای آنکه، B: بمقتضای آنکه
- 15(109) میوه نام، A: میوه — نام
- 15(109) استقامت طریقت و اجتناب از بخت و التزام شمولیت، A: استقامت طریقت — و — نام شریعت
- 16(109) والد بعینت عزیز و میفرودند، A: والد — محمد
- 17(109) برافروز، A: برافروز
- 20(109) محبت و کمال و داد بود، A: محبت — بود

- 20(109) سبحی نه الهی ، A : سبحانه الحمد لله
- 21(109) معرفت است از اهل نعم ، A : معرفت است — ل نعم
- 22(109) شیخ الاسلام بروی ، A : شیخ الاسلام — وی
- 23(109) دوستان خود را ، B : دوست خود را
- 25(109) فرمود الهی ، B : فرموده الهی
- 28(109) در کتب و رسائل معتبر توان یافت ، A : در کتب و رسائل معتبر — یافت
- 28(109) و سرای این کتب ، B : و سرای کتب
- 1(110) این یازده کلمه ، B : این پزده کلمه
- 3(110) اول بر این دردی ، B : اول برین دردی
- 3(110) ذوق یافت بود ، B : ذوق یافت بود نیانت
- 4(110) منقود گشت ثمانا یافت نیز در گد ذوق یافت ، A : منقود گشت ثمانف — گد ذوق یافت ، B
- منقود گشت ثمانا یافت ذوق یافت
- 4(110) منقود شد ، B : منقود گشت
- 4(110) حاله اکمال ، A : حاله اکمال
- 2(110) الخاصه و المقام اثالث تمام التکلیف ، A : الخاصه — تمام التکلیف ، B : الخاصه و المقام
اثالث تمام التکلیف
- 5(110) فی وجهه الجذبه ، A : فی وجهه
- 5(110) فاذا انضم ، A : فاذا انضم ، B : فاذا ما انضم
- 5(110) الیه الیک ، B : الیه الیک
- 5(110) الحاله انیه ثم الثالثه ، B : الحاله انیه ثم الثالثه
- 6(110) من الحاله الثالثه و الثالثه ، A, B : من الحاله الثالثه نصیب
- 7(110) و لا کمن اصله نوتکمن ، A : و لا کمن — نوتکمن
- 7(110) من التصرین و الصوة ، B : من التصرین و الصوة
- 9(110) ریک فدت ، A : ریک فد —
- 9(110) خرابیا خود داشت ، B : خرابیا خود داشت
- 10(110) دین اثا ، B : دین اثا ، 13(110) اسکا الهی A, B : اسکا الهی
- 13(110) سیر مدان ، B : سیر مدان
- 15(110) که مستجج اسما و صفات است ، A : که مستجج اسما و صفاتش
- 16(110) سیر فی الله برین تقدیر اصلا متحقق نشود چه سیر در نقطه ، A : سیر فی الله برین — چه سیر در نقطه
- 17(110) نهایت النیایه ، B : نهایت النیایه
- 17(110) نقطه بی توقف رجوع با علم است که ، A : نقطه بی توقف — که

- 18(110) نہایت النہایت ، B : نہایت النہایت
- 21(110) و طایفہ را استعداد ، A : و طایفہ استعداد
- 21(110) تا جیت چار درجہ واحدی ، A : تا جیت ———— واحدی
- 22(110) درجات پنجگانہ ، A : درجات ———— گانہ
- 24(110) دکھالی کہ ، B : دکھالی کہ
- 27(110) حقیقت قرآنی ، A : حقیقت قرآنی
- 28(110) حقیقت فہدیہ آمد و حقیقت ، B : حقیقت فہدیہ و حقیقت
- 28(110) حقیقت فہدیہ گشت ، A : حقیقت فہدیہ گشت
- 28(110) کعبہ ربانی فوق حقیقت قرآنی است ، A : کعبہ ربانی ———— حقیقت قرآنی است
- 1(111) ازان مزلہ سخن نراذہ ، A : ازان مزلہ سخا ———— دہ
- 2(111) انہای جنس ، A : انہای جنس
- 2(111) متاز گردانیہ آدمی تا زمانیکہ ، A : متاز گردانیہ ———— تا زمانیکہ
- 3(111) شرط راہ است د ، A : ———— و
- 4(111) فنا کی ماعدہ A ، B : فنا کی ماعدہ
- 4(111) چہ جمع علوم امکانی ، A : چہ جمع علوم امکان
- 8(111) و التیہات فریاد کہ اعضب ، A : و التیہا ———— اعضب
- 9(111) باسیرناس ، B : باسیرناس
- 9(111) تعلقات شتی کہ از لوازم بشریت است ، A : تعلقات شتی کہ از لوازم بشریت است ، B : بشریتی کہ از لوازم بشریت است.
- 13(111) بعضات باطنہ این بزرگواران نمود کرد ، A : بعضات باطنہ ———— ران نمود کرد
- 15(111) متیہ است و از مراتب اطلاق منزل ، مطلوب آنت ، A : متیہ است ———— ق منزل ، مطلوب آنت
- B : متیہ است و از مراتب اطلاق مقدر منزل و مطلوب آنت
- 15(111) منزہ و مبرا ، B : مبرا و منزہ
- 16(111) اورا باید جست اینصاحب دمای خود نظر عقل است ، A : اورا با ———— دمای خود نظر عقل است ، B : اورا باید بسبب اینصاحب دمای خود نظر عقل است.
- 18(111) راز دہن پرده ز رندان ست پرس ، A : ———— رندان ست پرس
- 20(111) و البقاہ نجیب ، A : و البقاہ فوج ب
- 28(111) در تعجب تنہا نیز ہست ، A : در تعجب نیز شایستہ ، B : در تعجب تنہا نیز ہست
- 27(111) حیاذ باہد ، B : حیاذ باہد
- 2(112) و السلم ، B : و السلم

- 3(112) یکی از کبار خلفای حضرت اینک ، A ، یکی از کبار حضرت —————
- 3(112) موصوف اند و بمنقبت پیروی و اشتراق معروف ، A ، موصوف ————— ی (استفراق معروف ، B :
- موصوف و بمنقبت پیروی و اشتراق معروف
- 4(112) حضرت فایده بوده و مذات اهل خانقاه و سافران تسبیح ، A ، حضرت فایده بودند ————— فزان تسبیح
- 4(112) بگده در جمیع امور دنیوی ، A ، بگده در جمیع امور دینی ، B ، بگده در جمیع امور دنیوی
- 7(112) بگده سخن مالا یعنی ، B ، بگده سخن مالا یعنی
- 7(112) با کثر صفات پسندیده ، A ، با کثر ————— پسندیده
- 8(112) تمام بوده چنانچه ، A ، تمام چنانچه
- 10(112) دعا گو می معتقد ، B ، دعا گو و معتقد
- 12(112) تحریر نایم ، B ، تحریر نایم
- 12(112) خواهی که هستی ، B ، خواهی هستی
- 14(112) بیایان پیامی ، A ، بیایان پیامی
- 14(112) خود را بر نسبت خود ، A ، خود را بر نسبت خود
- 15(112) خدمت حضرت اینک علیه السلام ، A ، خدمت حضرت ————— علیه السلام
- 15(112) فضل احتیاط و طریقت حضرت ، A ، فضل احتیاط ————— حضرت
- 16(112) مژده کرده اگر یکیک را بعد از در پی ، A ، مژده کرده اگر ————— در پی
- 16(112) در پی بیان شوم این رساله عملی ، A ، در پی بیان شوم عملی
- 17(112) بنده گنا بکار شکر سر آمد صادق ، A ، بنده گنا بکار شکر سر آمد صادق
- 18(112) بیست و دوم ، B ، بیست و دوم
- 18(112) این رساله که مشتمل احوال ، A ، این رساله که ————— احوال
- 20(112) مرتبی ، B ، مرتبی
- 25(112) جای که ، B ، جای که
- 26(112) از مرتبه جاهلی او ، B ، از مرتبه جاهلی او
- 27(112) زاتش بود ، B ، زاتش او
- 1(113) در غم و اندوه و تلاش نبود ، A ، در غم و اندوه تلاش نبود
- 3(113) نیست نقدی بگفت دست من از عمل ، A ، نیست نقدی بگفت دست من عمل ، B ، نیست نقدی خوبت من از صنم
- 5(113) یارب از باده متانده نمی ستم کن ، A ، یارب ————— می ستم کن
- 6(113) عقل و هوش و خرد من هر از دست مرا ، A ، عقل و هوش و ————— دست مرا ،
- 23(113) ساز در حلقه آن سعد پابست مرا ، B ، ساز در حلقه سعد پابست مرا

- 7(113) ای فوش آنکس که پی تربیتش روح تو شد ، B : ای فوش آنکس که پی تربیت او روح تو شد
- 9(113) رحمن رحیم خلاصم ده و آزادم ساز ، B : رحمن رحیم خلاصم کن آزادم ساز
- 10(113) یک نگاه دیگر امروز بکارم فرمای ، B : بیگناه ذکر ذکر امروز بکارم فرمای (1) 11 راه بنمای ، B : راه بنما
- 12(113) بگویم ، B : با که گویم
- 12(113) از که جویم مدوی چاکر کت بشهم ، B : از که جویم مد چاکر کت بشهم
- 13(113) بیچکلی ، B : بیچکلی
- 14(113) ای چمن برگ گلستان جالت فرستید ، B : این چمن برگ گلستان جالت فرستید
- 15(113) کلمات جاوید ، B : کلمات امید
- 16(113) تا کبلی در بدر ربایل مهر سو باشم ، A : تا کبلی در بدر ربایل مهر سو باشم ، B : وقت آنست که آشفته و دیوانه شوم ...
- 17(113) وقت آنست که آشفته و دیوانه شوم ... ، B : کج بگویم و چون چند بوبراز شوم ...
- 19(113) از عدم نام ای کاش دین میپا میچ ، A : از عدم نام ای کاش دین میپا میچ
- 23(113) ساز در حلقه آن سعد پابست مرا ، B : ساز در حلقه سعد پابست مرا
- A : تمت تمام شد بید فقیر حقیر عبد الکاتب بتاریخ نوزدهم رمضان المبارک ۱۲۲۳ هـ

B : تمت تمام شد و بفرانجام رسید نسخه کلمات العاقبتین حسب الغزالی شیخ کاتب دستگاه
 سید محمد علی ولد سید سعد الدین ابن سید محمد ... ابن سید محمد صادق مغربی ابن تدوۃ النضال سید ... مؤلف
 قصب ... شند مصنف صمدی ولد الخلفه ش بهمن آباد ، تحریر یافت ، هر که خواند دعا طبع دارم ، زانکه من
 بنده گنمگم

فہرست اہم

INDICES

فهرست اعلام
(اشخاص)

- آلتونید، ملک ۹۰۸
 آنحضرت ۳ ۹۵۰۹۰
 ابراهیم قلاب (۴ رقبه بزرگین) ۴۱
 ابراهیم سعدی، ۷۵۰۶۵
 ابراهیم ادم ۶۶۰۴
 ابراهیم اربعی، سید ۷۶
 ابراهیم لودی ۷۳۰۶۵
 ایس ۴۷، ۴۶
 ابن عربی ۸
 ابراهیم قلاب ۴
 ابراهیم زردی، شیخ ۲۹
 ابوالحسن (خرد) ۴۸
 ابوالحسن شاذلی، سیدی ۸۸
 ابوالفتح ابن رکن الدین ۶۹
 ابوالفتح کلسی، شیخ ۸۳، ۶۹
 ابوالنجیب سردودی ۵۹
 ابوبکر ۱۰۸
 ابوبکر شاه (از اولاد فیروز شاه) ۳۵
 ابوبکر سلمی شیخ ۲۱
 ابوبکر طوسی ۴۲، ۳۲، ۳۱، ۲۹
 ابوبکر قوال ۳۱
 ابوبکر مصطفی بردار، شیخ ۴۵
 ابوبکر ج ۵۳
 ابوالحسن مولانا ۴
 ابوحنیفه پاملی ۴۸
 ابوسعید البرکاتی، شیخ ۲۵، ۳۴، ۳۳
 ابوطالب سید ۷۵

- ابوعلیٰ مغربی ۵۳
 ابوعلیٰ قندر ۵۲
 ابوعلیٰ کاتب ۵۳
 ابراهیم گرمائی، شیخ ۵۳
 ابو محمد چشتی، ولیہ ۴
 ابو یوسف چشتی، ولیہ ۴
 ابی طالب ۴
 احمد (پیر حاجی عبدالوہاب) ۶۴
 احمد (پیر نجیب الدین متوکل) ۲۷
 احمد، ولیہ (پیر فاجہ کریم الدین سرتندی) ۴۳
 احمد، اسید (پیر شاہ ۸۰) ۶۹
 احمد شاہ (پیر شاہ عبدالقاری) ۲۲
 احمد بن علی الجہری ۳۱
 احمد جام، شیخ ۷
 احمد سرہندی، شیخ ۱۰۹، ۱۰۵
 احمد سرہندی، غارتی، سیک شیخ ۱۰۹
 احمد زالی، شیخ ۵۳، ۴۶
 احمد زوی، شیخ ۱۳
 احمد کبیر سیدی ۲۳
 احمد کرمانی، اسید ۵
 احمد مغربی، شیخ ۱۱
 احمد قسبی ۱
 احمد نیشاپوری ۴۲
 انبی سراج، سراج الدین ۶۶، ۶۷
 ادھن، شیخ ۷
 ادھن دھوی، شیخ ۶۹
 اسحق دکن، شیخ ۸۲
 اسلام خان بن شیر خان ۷۵
 اسلم شاہ ۶۸
 اسمعیل عرب، مولانا ۹۰

- اقبال ۳۸
 اقبال خادم ۳۶
 الصداق ششم ۶۰
 الصداق اول ششم ۱۱۳
 اکبر پادشہ ۸۳، ۷۷ سے جلال الدین
 امام ابواللیث سمرقندی ۴
 امام الدین اقبال ششم ۴۳، ۳۰، ۱۱۸
 امام پانی پتی، ششم ۸۵، ۸۳، ۷۶
 امیر خرد ۵۹
 امیر دہلی (نور الدین مبارک خزنوی) ۹
 انوار الملک ۴۳
 اوسد ۴۶
 اوسد کرمانی، ششم ۴
 اوسدی ۹۷
 بابر پادشہ ۷۳، ۷۱، ۱۷، ۶۵، ۶۴، ۶۳
 بایزید ۷۹
 بختیار کاکی ۵
 بدر الدین اسمعی ۴۳، ۱۷
 بدر الدین (ابن فرزدین ثانی) ۵۶
 بدر الدین خزنوی، ششم ۴۳، ۳۰، ۱۱۸، ۱۱۷
 بدر الدین سمرقندی ۵۹
 بدر الملک بدر الدین سمرقندی ۵۹
 بدیع الدین شاہ ۱۹
 برنی ۵۲
 برهان الدین (محمد ابن ابی الفیر اسد بختی) ۵۹، ۱۴، ۱۱
 برهان چشتی ۴
 حسین، سعدک ۳۱، ۳۰
 بوکر ۳۲
 بوعلی دقاق ۹۷
 بوعلی سندھ ۵۲

- ۸۳، ۶۲، ۵۳، ۲۱، ۷ شیخ بہاد الدین زکریا، شیخ
 ۷۶ بہاد الدین تادری، شطاری، شیخ
 ۵۶ بہاد الدین گنج مدان
 ۱۵ بھرام شاہ، معز الدین
 ۹۱، ۹۰ ہول دھوی، شیخ
 ۷۱، ۶۹، ۶۷، ۶۲ ہول دھوی، سلطان
 ۱۸ پرویز
 ۱۸ پتورہ، راجہ
 ۲۴ مینا مبر
 ۱۵ تاج الدین، سید (مرید فرید اللہیہ)
 ۳۰ تاج الدین، ام، شیخ (مرید شیخ غلام الدین دھوی)
 ۸۳ تاج الدین دھوی، شیخ (ابن بہاد الدین زکریا ابن شیخ عیسیٰ دھوی)
 ۷۲ تاج الدین شہ دھوی، شیخ (ابن شیخ عبد الصمد)
 ۱۰۶ تاج الدین (سجلی)، شیخ
 ۸ تنجھی، راجہ
 ۱۴ ترک بیابانی، شیخ
 ۵۷، ۳۵ تعلق شاہ
 ۳۹، ۳۸ تقی الدین، راجہ
 ۶۷ تیمور گورکان، صاحبقران امیر
 ۷۱، ۴۹، ۳۵ جامی، مولانا عبد الرحمن
 ۶۵ جلال الدین
 ۸۳، ۸۱، ۷۹ جلال الدین اکبر پادشاہ
 ۱۰۵ جلال الدین خانقاہ
 ۷۰ جلال الدین لہندی، تاضی
 ۶۳ جلال بخاری، سید
 ۷۱ جلال خان (شیخ جمالی)
 ۳۱، ۲۸ جلال الدین بٹلی، سلطان
 ۶۰، ۴ جلال الدین تبریزی، شیخ
 ۵۷ جلال الدین رومی، مولانا
 ۶۶، ۶۵، ۶۱، ۶۰ جلال الدین شیرازی

- جمال اتقی (لقب شیخ عبدالعزیز بر شیخ من طاهر) ۷۸
 جمال الدین دهلوی، مولانا ۴۳
 جمال الدین غازی، شیخ ۸۳، ۳۳
 جمالی، شیخ ۷۲، ۷۱، ۶۳، ۱۳۴
 جمشید ۱۸
 جن بابی، شیخ ۱۹
 جنید بنہادی، ۵۳
 جی بیکر، ابوالمظفر زور الدین ۹۱، ۸۴
 چائین لہو، شیخ ۷۹
 چراغ دہلی ۳۴
 حاتم اصم ۴۷
 حاجی دہلوی، شیخ (پرسشہ خیالی) ۸۳
 حاجی روزبہ، بابا ۱۸
 حاجی شریف زندی، خواجہ ۴
 حاجی شطاری، شیخ (ابن شیخ کل الدین ابن عیسیٰ) ۸۳
 حاجی عبدالوہاب، شیخ ۷۱-۶۶، ۶۸، ۶۹، ۷۳، ۹۰
 حاجی محمد تادری، شیخ ۹۱
 حاجی محمد کشمیری، مولانا ۹۳
 حبیب بھٹی ۵۴
 حذیفہ المرعشی، خواجہ ۴
 حسام الدین احمد، شیخ ۱۰۷
 حسام الدین اندہیتی ۳۳
 حسام الدین ماکپوری ۶۶، ۶۷
 حسن (پدر شیرخان) ۷۳
 حسن، نذہدی مولانا ۷۹، ۸۵، ۹۴
 حسن دہلوی، خواجہ ۸۴، ۱۵۳، ۱۵۱، ۱۶۳
 حسن بھری ۵۴، ۴۶، ۴۴
 حسن بولد ۸۲
 حسن پای سناری ۷۲
 حسن طاهر، شیخ ۷۸، ۷۳، ۶۱، ۶۰

- خوابہ تاضی ۱
 خوابہ کون ۱۰۶
 خوابہ ما ۷۰
 خوابہ (باقی بلہ خوابہ) ۸۷، ۹۳، ۹۹، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۰۶، ۱۰۹
 خوابہ نشند ۳۸
 واصل خاک ۸۳، ۶۸
 دانیل بنی، شیخ ۲۹
 داؤد، شیخ (پسر شیخ سید مندھی) ۶۷
 داؤد، مولانا (مصنفہ بدایین) ۵۸
 داؤد علی ۵۳
 ذوالنون مصری ۹۹
 راجی ۱۵ شہ ۶۰
 راجی ۱۵ شہ، سید ۷۸
 راجی دہلوی، شیخ ۱۹
 رزق اللہ دہلوی، شیخ ۸۹
 رسول ۳ ۱۰۱، ۸۰، ۹۶، ۱۹۷، ۱۰۰
 رسالت، حضرت ۹۰، ۷۵، ۹۵
 رضیۃ الدین، سلطان ۱۸، ۱۹، ۱۵، ۱۶
 رکن الدین سلطان ۱۶
 رکن الدین فیروز شاہ ۱۹
 رکن الدین شیخ (پسر شاہ عبد القریب) ۶۹
 رکن الدین شیخ (ابن شیخ عبد القدوس) ۷۷
 رکن الدین، شیخ (ابن شیخ کمال الدین) ۸۳
 رکن الدین فردوسی، شیخ (میرید بدر الدین سمرقندی) ۵۹
 رکن الدین دہلوی، شیخ (ابن شہاب الدین امام) ۵۸، ۴۴
 رکن الدین ابوالفتح (نسیرہ بہا الدین زکریا) ۵۳
 رکن الدین، تاضی (پدر شریعی) ۵۷
 رکن الدین، ملک ۳۵
 زکریا دہلوی، شیخ ۸۳
 زین الدین، شیخ (خلیفہ نصیر اللہ) ۵۷
 زین الدین، ملک ۷۹

- سجر ۱۰۸
 سيدالرسين ۹۴
 سيدانيا ۱۱۱
 سيدالدين و آخوين ۱۰۱
 سيدصلم ۳۷
 سيدكائنات ۳ ۱۰۲ ۱۷۸ ۱۶۶ ۱۷۴ ۱۷۳ ۱۵۷ ۱۰۹
 سيدكوشين ۳۹
 سيدكامل ۳۱
 سيف الدين امير ۴۸
 سيف الدين باغرزى شيخ ۵۹ ۱۲۵
 سيف الدين شيخ ۸۹ ۱۸۵
 سيفى ۸۷
 ش هزارك ۵۳
 شاه قديرزاد آبارى سيد ۷۵
 شاهدار ۱۹
 شاه مردان ۱۹
 شبلې ۱۹
 شداد ۹۲
 شرف شيخ ۶۰
 شرف الادب ۶۰ ۱۵۹
 شرف الدين پانې پتې شيخ ۵۲
 شرف يحيى شيخ ۶۰
 شريف جرماني ميرسيد ۶۱
 شيب مولانا ۷۱
 شمس الدين قزابه (قاهرزاده خرد) ۵۱
 شمس الدين ميرسيد ۷۵
 شمس الدين سيد ۷۵
 شمس اتاوله شيخ ۳۰
 شمس الدين التمش سلطان ۵۱ ۱۲۴ ۱۷۶ ۱۱۵ ۱۱۳ ۱۱۰ ۱۰۸ ۱۷
 شمس الدين خاوش ۱۰

- شمس الدین گزنوی، شیخ ۹
شمس الدین یحیی، مولانا، ۱۶، ۴۵، ۴۷
شمس تبریز، ۱۹، ۱۶۲
شمس الدین، ۱۳
شہاب الدین سہروردی، شیخ ۴۴، ۴۹، ۱۱۰، ۱۱۴، ۱۱۶، ۱۲۳، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۳، ۱۳۴
شہاب الدین احمد زوی، شیخ ۹
شہاب الدین انام، مولانا، ۴۳، ۵۸
شہاب الدین پرکاش آتش، تاضی، ۱۹
شہاب الدین حق گوئی، ۵۴
شہاب الدین زاہدی، ۵۴
شہاب الدین ۵۴
شہاب الدین عاشق، شیخ ۲۰
شہاب الدین دولت آبادی، تاضی، ۵۷
شیخ اعلیٰ، ۱۹
شیخ الہ، ۱۹
شیخ الاسلام ہروی، ۱۰۹
شیخ الشیوخ (سہروردی)، ۲۲، ۱۱۰
شیرخان (فرید)، ۷۸، ۷۹، ۱۶۳، ۱۷۳، ۱۷۵
شیرخان مسعود بک، ۵۸
شیرخان افغان، ۱۷۳، ۱۸۲، ۱۸۳
شیطان، ۹۵، ۹۷
صدر الدین، شیخ (جد، درگاہ شاہ ابوالفتح بخاری)، ۶۵، ۷۸
صدر الدین، شیخ (ابن قزالدین ثانی)، ۵۲
صدر الدین، مولانا (ہمسبق مولانا شمس الدین یحیی)، ۴۷
صدر الدین، شیخ (پیر صلاح الدین مدینش)، ۲۹
صدر الدین بخاری، سید (استدعا علی عبدالوہاب بخاری)، ۶۳
صدر الدین حکیم، شیخ، ۵۵، ۶۷
صدیق اکبر، ۱۹
صلاح الدین مدینش، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۷۳، ۱۷۴
ضیاء الدین برنی، خواجہ، ۴۳، ۵۱، ۵۲

- ضیاء الدین دہلوی ۱۷
 ضیاء الدین دہلی ۳۰
 ضیاء الدین سنائی مولانا ۵۲
 ضیاء الدین مردطیبا ۱۸
 ضیاء الدین نقشبلی ۵۲
 ظہیر الدین مولانا ۴۵
 عبدالاقول میرسید ۷۷
 عبدالرزاق حبیبی ناسا ۸۳
 عبدالشہید خواجہ ۹۰
 عبدالصمد شیخ (ابن فرید الدین گوری) ۳۳
 عبدالعزیز شیخ ۹۲، ۹۱، ۸۴، ۷۹، ۷۸، ۷۶، ۷۴
 عبدالغفار شیخ ۶۹
 عبدالغنی بیابالی شیخ ۹۲، ۹۱
 عبدالقادر جیلانی اثنا عشری شیخ مجیب الدین ۹۰، ۸۷
 عبدالقدوس شیخ ۷۷
 عبدالقدوس حنفی چشتی شیخ ۸۳
 عبدالاکرم شیخ ۶۸
 عبدالانصاری خواجہ ۱۰۳
 عبدالدہلوی شیخ ۷۰
 عبدالسلاطین زاده رسم ۶۸
 عبدالعبار امام ۱۹
 عبدالقرنی شیخ ۹۰، ۶۹، ۶۸، ۶۵، ۶۳
 عبدالکبیر تاضی ۱۹
 عبدالقادر شریعی تاضی ۵۷
 عبدالواحد اجمعی ۹۲
 عبدالواحد زید شیخ ۴
 عبدالواحد بن شیخ احمد زوی ۱۳، ۹
 عبید اللہ خواجہ ۱۰۵
 عثمان ۱۰۸
 عثمان ہروی ۴

- عبدك سباح ٥٩، ٥٤، ٥٣
 عرب، قوام ٢١
 عزيز بشير ١٣
 عزيز اطاق (شيخ عبد العزيز) ٨٤
 عزيز الدين قوام (ابن ابو بكر مصلى بردار) ٤٥
 عزيز نسفي ٦٣
 عزيز الدين صوفي، قوام ٤٥، ٤٢، ٤١
 عزيز، شيخ (ابن حميد الدين ناگوري) ٣٣
 عصه الملة (تاضي عصفه) ٤٣
 عطار ٨١
 علا، شيخ ٧٧
 علا الدين (ابو شيخ زكريا) ٨٣
 علا الدين (پير شرويهول لودي) ٦٧
 علا، اطاق، شيخ (خليفه و فرزند ابي سراج) ٤٧، ٤٦
 علا، اردو سماني ١٠٩
 علا، اردو اجرد صفي، شيخ ٧٣، ٧٢
 علا، الدين، سيد (خليفه فريد الدين) ١٥
 علا، الدين حسيني، سلطان ٥٣، ٤٠، ٣٧، ٣٦، ٣٥، ٣٤، ٣٣، ٣٢، ٣١، ٣٠، ٢٩، ٢٨، ٢٧، ٢٦، ٢٥، ٢٤، ٢٣، ٢٢، ٢١، ٢٠، ١٩، ١٨، ١٧، ١٦، ١٥، ١٤، ١٣، ١٢، ١١، ١٠، ٩، ٨، ٧، ٦، ٥، ٤، ٣، ٢، ١
 علا، الدين مسعود، ١٥، سلطان ١٦، ١٥، ١٤، ١٣، ١٢، ١١، ١٠، ٩، ٨، ٧، ٦، ٥، ٤، ٣، ٢، ١
 علا، الدين، سلطان (حايون خان) ٣٥
 علا، الدين عطارد، قوام ٢٨
 علا، الدين ككتب دار، مولانا ١٠١
 علا، الدين نسفي، مولانا ٣٨
 علمدار، نام ١٩
 علي ٢٤
 علي، شيخ (بازون) ٢٨
 علي سگزي، شيخ ٨١٧
 علي احمد، شيخ ٨٥، ٨٤
 علي البغدادي ٣١
 علي بن ابی طالب ٥٤، ٤٤

۲۹ علی حضرتی، شیخ

۴۲ علی زبیبی، شیخ

علی سگری ۷

۸۳ علی شادری، شیخ

علی شیر، میر ۷۲

علی متقی، شیخ ۸۷

علی مرتضیٰ ۷۷

علی همدانی، میر سید ۹۳

محمد تاضی ۱۲

محمد الدین دهمی، شیخ ۲۰

محمد یاسر ۵۹

محمد ۷۶

محمد ۱۰۸

مسین النفاة همدانی ۶۳، ۵۸، ۱۲۵

عیسی (پدر سید الدین زکریا، از اخذ فریدالدین) ۸۳

عوث الثقلین ۷۵، ۷۲

عیث الدین بزمین، سلطان ۳۴، ۲۷، ۱۱۴

عیث الدین تفتکش، سلطان ۵۰، ۳۷، ۳۰، ۲۹

فاطمه، دختر فریدالدین ۴۲

فتح خان (فرزند جروزشاه) ۵۷، ۳۴

فتح الله شیخ (میرید صمد الدین حکیم) ۷۰

فصیح الدین، مولانا ۳

فضل الله شیخ ۹۰

فضیل بیاض ۴

فزون ۹۷

فرید (شیرخان) ۷۳

فرید الدین ناگوری (ابن شیخ عسکری) ۳۲

فرید ثانی، شیخ علاء الدین ابودهنی ۷۳

فرید خان ۷۷

فرید الدین گنوشکر (شیخ العالم، شیخ الاسلام، فرید الحق والدین، فرید الدین، مولانا) ۲۱، ۱۱۷، ۱۱۵، ۸۱۵

۲۲، ۲۷، ۲۸، ۳۳، ۳۹، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۸، ۴۹، ۵۳

قرادین (پدر مولانا ساد الدین) ۲۱

قرادین زاهدی (پدر شهاب الدین حق توکا) ۵۴

قرادین ثانی (قرالادین، فرزند شهاب الدین حق گوی) ۵۷، ۵۶

قرادین مبارک، سعلک ۱۵

قرادین مرزکی، مولانا ۳۷

فصیح الدین، مولانا ۴۳

فیروز شاه سعلک (۱۴۳۵، ۳۴، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۶۷)

فیل مست (شیخ علاء الدین ابودعفی) ۷۲

قاسم مقبری ۱۳

قاضی خان یوسف ناصحی نظریاباری، سید ۷۹، ۷۸

قبول خیفی ۴۴

تنلیخ خان ۴۸

قطب الدین بن سعلک علاء الدین خلی سعلک ۳۰

قطب الدین، سید (مرد فرید الادب) ۱۵

قطب الدین ایک، سعلک ۱۸

قطب الدین مسن، قزاق (فرزند قزاق ملاز الدین موفی) ۴۲

قطب الدین رزمی، مولانا ۵۷

قطب الدین نور، مولانا ۴۶

قطب الدین بخیر کاکلی اوشی، قزاق (قطب الادب) ۴، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۸، ۲۱، ۲۴، ۲۷، ۳۰، ۳۱

۴۵، ۵۶، ۵۸، ۶۲، ۶۶، ۷۳، ۷۷، ۸۰، ۸۴

کبیر خوارزمی، قاضی ۱۱

کبیر الدین اسمعیل، شیخ (بیرة لدم جانیك) ۲۱

کبیر لویا، شیخ ۴۴

کحیم الہی ۳

کریم الدین سمرقندی، قزاق ۴۳

کمال شیخ، بیرة سیدک مندوی ۶۷

کمال الدین، شیخ (برادر شیخ زکریا، فرزند شیخ علاء الدین حبیبی) ۸۳

کمال، شیخ (بیرة شاه خد خانی) ۸۴

کمال الدین، قاضی ۴۸

کمال الدین، مولانا (شیخ حدیث سعلک المشغ) ۱۴

- محمد علی اسحاق ۶۹
 محمد صبیح و پوری، شیخ ۶۶
 محمد کبیر شیخ ۱۲
 محمد کرمانی، سید ۴۰۳۹
 محمد گورداز، سید ۷۷، ۱۳۴
 محمد نقیب، سید ۹۳
 محمد شیخ، شیخ ۶۸
 محمد نور بخش، شیخ ۶۵، ۱۴
 محمد یوسف، شیخ ۶۸
 محمد قاضی (حفیظ شاہ مدار) ۱۹
 محمد باری، شیخ ۵۹
 محمد شیخ (فرزند سید ک سندی) ۶۷
 محمد لاری ۸۳
 محمد شاہ علی، ناصر الدین ۳۵
 محمد الدین کاشانی، قاضی ۴۳، ۴۲، ۴۰، ۳۶
 محمد سوم (شیخ عبدالحق لودھی دھوی) ۹۰-۸۷، ۱۷۶، ۱۴۷
 محمد جانیان ۶۱، ۵۶
 مدثر شاہ ۶۹
 منزل شاہ ۶۹، ۶۸
 مستورہ بابی (زن فرید الدین) ۴۲
 مسعود بک (میر شیخ رکن الدین بن شہاب الدین ام) ۵۸، ۱۴۴
 مصطفیٰ ۶۳
 مظہر، قاضی ۱۹
 مظہر گجراتی، اسحاق ۸۲
 معروف کرخی ۵۳
 معز الدین، خواجہ (برادر خواجہ قاضی) ۴۱
 معز الدین بہرائش، اسحاق ۱۶، ۱۱، ۱۸
 معز الدین دھوی، شیخ ۱۳
 معز الدین کیتار، اسحاق ۵۹، ۳۱، ۲۸، ۲۷
 معز الدین مہرکٹہ ۶۷

نجم الدين صغری ۶

نجم الدين بکری، شیخ ۵۹

نجیب الدین سوکمل ۲۷، ۲۸

نجیب الدین فردوسی، شیخ ۵۳، ۵۹، ۶۰

نجیب المذنب (نجیب الدین فردوسی) ۶۰

نقشبندی، صاحب الدین ۵۲

نصرت شاه ۳۵

نصیر الدین محمد، شیخ (نصیر الدین) ۱۹، ۲۷، ۲۹، ۳۳، ۳۵، ۳۷، ۴۵، ۴۷، ۵۴، ۵۵، ۵۷، ۵۸

۷۷، ۷۶

نصیر الدین محمد هارون ۶۶

نظام الدین ادیب (نظام الادب، نظام الحق والدین، شیخ بزرگ، مولانا) ۱۶، ۱۱، ۲۰، ۲۱، ۲۵، ۳۰، ۳۱، ۳۳، ۳۴، ۳۶

۳۷، ۳۸، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۷، ۵۲، ۵۵، ۵۹، ۶۰، ۷۷

نظام الدین ابوالرید، شیخ ۱۳، ۱۴، ۲۴

نظام الدین خاموش ۲۸

نظام الدین شمس ازکی، شیخ ۵۳

نظام الدین محمد (شیخ الاسلام) ۷۱

نظام الدین، فاجه (فرزند فاجه کریم الدین سمرقندی) ۴۳

نظام الدین، فاجه (جد فاجه لایزال الدین درزند فرید الدین) ۴۱

نظام، شیخ (فرزند شاه مدثر) ۶۹

نوح (پسر فاجه تقی الدین) ۳۸

نور الدین (پدر صاحب الدین) ۷۲

نور الدین دهوی، شیخ ۱۵

نور الدین مبارک لائزوی، سید ۹

نور الدین محمد (ابن فاجه موبد الدین) ۴۴

نور الدین کلید پران ۲۹، ۳۲

نور قطب عالم شیخ ۶، ۶۶

وجه الدین، شیخ (سهم قطب الادب) ۱۳

وجه الدین پائلی، شیخ ۲۶، ۴۷، ۴۸

ولی محمد، شیخ ۹۲

یارون، فاجه (برادر فاجه تقی) ۳۹

عبيره لبري، قوام ۴

حارون پدشاه (تفسير الدين قده) ۶۴، ۶۵، ۶۸، ۷۳، ۷۶، ۷۷، ۸۱

حارون خان ۳۵

حمو ۸۱

حبيبي قوام ۱۰۵

حبيبي صاذرازي ۱۱

يعقوب، شينو (پدر قوام تاهي)

يعقوب كشميري، شيخ ۷۶

يحيى الدين، شيخ ۱۹

يحيى الدين (خرد) ۴۸

يوسف ۴۱

يوسف الحسيني، سيد ۵۷

يوسف دصوي، شيخ ۸۳

يوسف تامل ۷۰

اكتب

احياء علوم ۲۳

اخبار الاخبار ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۸، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲

۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۹، ۶۳، ۶۶، ۶۹، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۷، ۷۸، ۸۲، ۸۵، ۸۶، ۸۹

انوار الجاس ۴۲

بزدوي (امرل) ۶۰، ۴۵

تاريخ فيروزشاهي ۵۲

تسوية الصعيب ۸۸

تعرف ۸۸

تمهيدات ۵۸

تمهيد شيخ ابوبكر سلمي ۳۱

توجب الاذكار ۵۷

ثنائي محمد ۵۲

جامع الحكايات ۱۵

جدايين ۵۸

تفسير الهدى ۶۴

شامات حریری ۲۱
کتوبات (باقی بالہ)
کتوبات میں النفاذ عدالتی ۶۲

سار ۵۷

نزعہ الارواح ۸۳

نصاب الاشباب ۵۳

نغمات الانس ۱۰۱ (۹۶۲۵)

دقائق مستانی ۸۹

مدایہ ۱۵

یوسفی ۵۷

Fig. 1

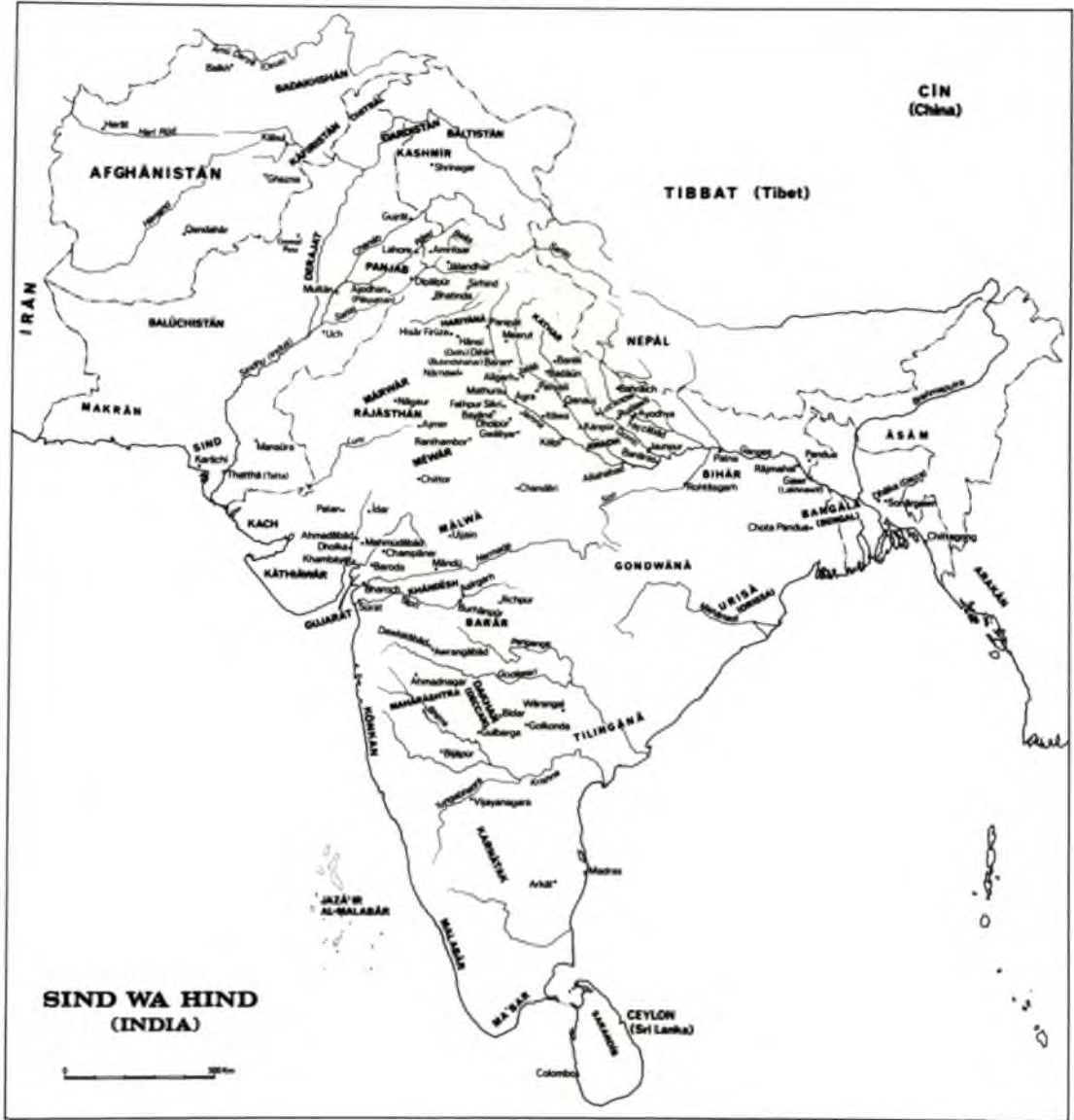
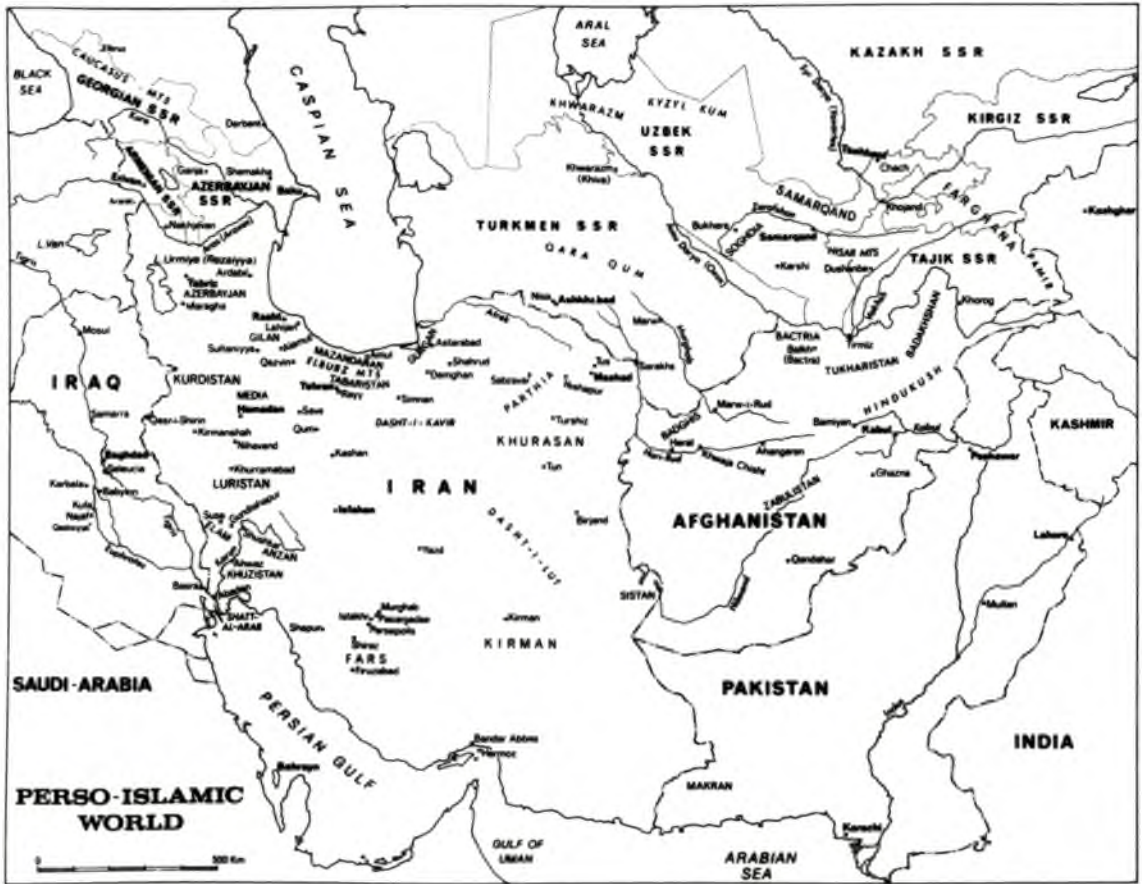
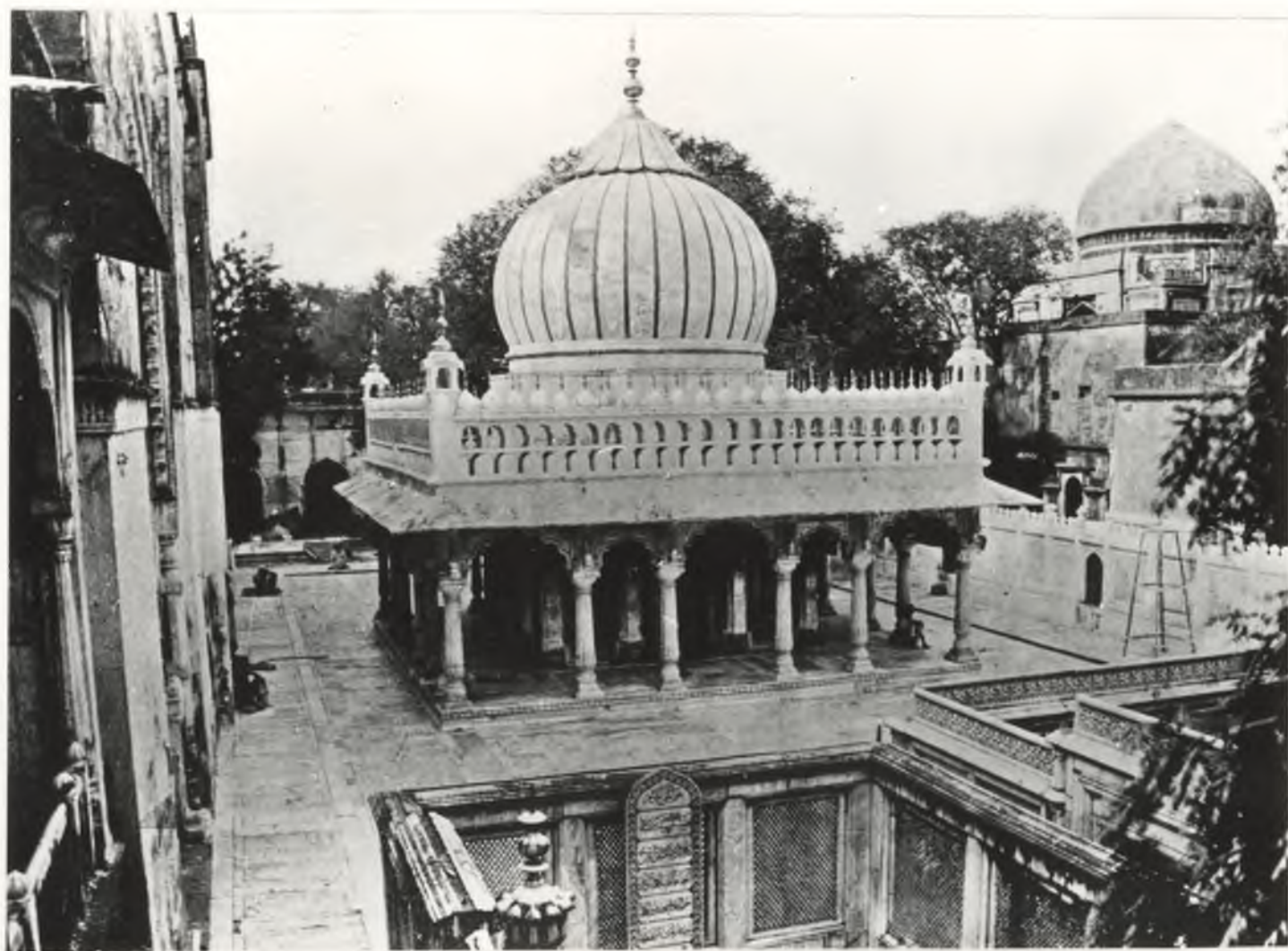

Fig. 2

1. Tomb of Shaykh Niẓām al-Dīn Auliya'

2. Tomb of Shaykh Ḍiyā al-Dīn Rūmī

3. Tomb of Shaykh Shihāb al-Dīn 'Āshiq

4. Tomb of Shaykh Ṣalāḥ al-Dīn Darwīsh

5. Tomb of Shaykh Kabīr al-Auliya'

6. Tomb of Shaykh Samā' al-Dīn

7. Tomb of Shaykh Yūsuf Qattāl

8. Tomb of Shaykh Zayn al-Dīn

9. Tomb of Shaykh 'Uthmān Sayyāh